IMANUEL GEISS

ISTORIA LUMII

DIN PREISTORIE PÂNĂ ASTĂZI

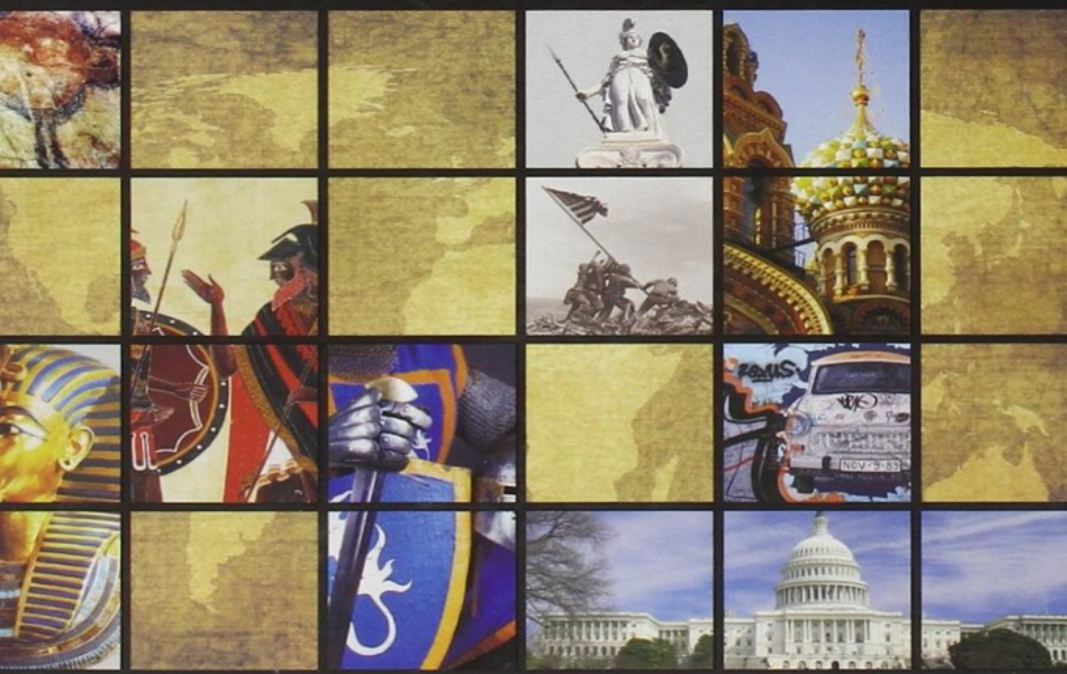

Ediție revizuită și adăugită

Imanuel Geiss

ISTORIA LUMII

Din preistorie până în anul 2000

CUPRINS:

Preistoria: de Ia apariţia omului până la începutul civilizaţiei De la aproximativ 2 milioane până la 3100 î. Hr.27

1. Epoca veche a pietrei (paleoliticul): începuturile omenirii ca vânători şi culegători, până în jurul anului 8000 î. Hr.28

2. Homo sapiens (sapiens) şi transformările sale, între35000şi2000î. Hr.31

3. Epoca nouă a pietrei (neoliticul): producţia agricolă timpurie şi trecerea către primele culturi superioare, de la 8000 până la 3100 î.

Hr.35

Dominaţia Vechiului Orient.

De la 3100 î. Hr. Până la 1500 d. Hr.41

4. Culturi superioare timpurii: agricultura intensivă şi prima statalitate, dela3100pânălal650î. Hr.45

5. Marile imperii (regate) ca centre de civilizaţie şi de putere.47

6. Popoarele nomade.52

7. Continentele izolate: Australia, Vechea Americă, 8. Vechiul Orient până la invazia popoarelor mării I: vechea Mesopotamie, de la 3100 până la 1200 î. Hr.58

9. Vechiul Orient Apropiat până la invazia popoarelor mării II: Vechiul Egipt, de la 3100 până la 1200 î. Hr.61

10. Noi centre ale culturii superioare I: India, de la 2600 până la 540 î. Hr.64

11. Noi centre ale culturii superioare II:

China, de la 1523 până la 500 î. Hr.68

12. Culturile periferice eurasiatice.70

13. Noi centre ale culturii superioare III:

Asia Mică, Egeea, de la 2600 până la 1200 î. Hr.73

Cuprins

14. Invazia popoarelor mării şi urmările sale I: arameenii, fenicienii, iudeii, de la 1200 până la 586 î. Hr.76

15. Invazia popoarelor mării şi urmările sale II: invazia doriana şi colonizarea greacă, începând de la 1200 până la 535 î. Hr.79

16. Invazia popoarelor mării şi urmările sale III: migraţiile italice, etruscii, începuturile Romei, de la 1200 până la 510 î. Hr.82

17. Refacerea marilor puteri vechi-orientale: Babilon, Assur, Egipt, de la 1125 până la 525 î. Hr.84

18. Grecia arhaică: polis şi demos la Atena şi Sparta, de la 776

până la 508 î. Hr.88

19. Mezii şi perşii, de la 625 până la 330 î. Hr.: concentrarea vechiului

Orient Apropiat către est, de la 550 până la 330 î. Hr.92

IL Antichitatea eurasiatică.

De la 500 î. Hr. Până la 500 d. Hr.96

20. „Timpul axial” către 500 î. Hr.99

21. Marile imperii clasice şi comerţul intercontinental.101

22. Grecia clasică, între 500 şi 336 Î. Hr.: începuturile Europei.

105

23. Conflictele clasice ale Greciei, interne şi externe: războaiele persane şi războiul peloponesiac, de la 490 până la 404 î. Hr.109

24. De la hegemonia Spartei la hegemonia Macedoniei, de la 404

până la 337 î. Hr.112

25. Prăbuşirea Greciei clasice – campania lui Alexandru şi imperiul lui Alexandru: unificarea dinspre Vest a vechiului Orient Apropiat de la 334 până la 323 î. Hr.115

26. Elenismul şi statele elenistice, de la 323 până la 30 î. Hr.118

27. Republica romană timpurie: luptele dintre clase şi cucerirea Italiei, de la 510 până la 272 î. Hr.122

28. Ascensiunea Romei la statutul de imperiu: războaiele punice şi expansiunea înjurai Mediteranei, de la 264 până la 30 î. Hr. 125

29. Războaiele civile şi reorganizarea imperiului, de la 133 până la 30 î. Hr. 128

30. Epoca imperială: apogeul şi epoca de strălucire a Imperiului roman, de la 27 î. Hr. Până la 192 d. Hr.131

31. Iudeii în Antichitate: de la Cyrus până la Bar Kochba şi urmaşii săi, de la 538 î. Hr. Până la 425 d. Hr.134

32. Ascensiunea creştinismului ca religie de stat în Roma târzie, de la 30 până la 391. 137

Cuprins

33. Criza existenţială şi noua stabilitate în statul corporativ al Antichităţii târzii, de la 192 până la 375.141

34. Divizarea definitivă a imperiului şi decăderea Imperiului roman de apus, de la 395 până la 476.144

35. Alte centre ale culturii superioare antice.

I: India, de la 540 î. Hr. Până la 480 d. Hr.147

36. Alte centre ale culturii superioare antice II: China între haos şi prima fază imperială, de la 481 î. Hr. Până la 316 d. Hr.151

37. Africa în Antichitatea eurasiatică.155

Ol Evul Mediu eurasiatic, de la 500 până la 1500.159

38. Valurile expansioniste turco-mongole, de la 250 î. Hr. Până la 1644. 161

39. Persia: dualism, teritoriu de tranzit comercial, de la 224/227

până la 1514.165

40. China: Imperiul de mijloc – de la criza care-i punea sub semnul îndoielii existenţa, la hegemonia în Asia de est, de la 316 până la 1644.169

41. Bizanţul: punte între Orient şi Occident, de la 330 până la 1453. 174

42. India: hinduismul, Islamul, comerţul, de la 527 până la 1526.177

43. Asia de sud-est: intermedierea comerţului între India şi China, de la 600 până la 1511.'. 182

44. Coreea, Japonia: în umbra Chinei, de la 327/552 până la 1603. 185

45. Islamul I: arabii şi Călifarul, de la 622 până la 1258.189

46. Islamul II: turcii în centrele de cultură asiatice, de la 998 până

la 1243.193

47. Invazia mongolă şi imperiul mongol: de la Ginghis Han laTimurLenk, dela 1206 pânăla 1405.196

48. Islamul III: creşterea şi expansiunea Imperiului otoman, de la 1290/1300 până la 1571. 199

49. Africa neagră în Evul Mediu eurasiatic, de la 550 până la 1591.203

50. Vechea Americă, până la 1492.206

IV Evul Mediu european, de la 476 până la 1492/1498.211

51. Graniţele de structură ale Europei.216

52. Evul Mediu european ca fapt istoric: „migraţia popoarelor” şi căderea Imperiului roman

(de apus), de la 375 până la 680.220

53. Primele semne ale reconsolidării: papalitatea şi regatul francilor, de la 440 până la 800.223

Cuprins

54. Europa latină în faţa unei noi agresiuni: sarazinii, normanzii, ungurii; destrămarea Imperiului carolingian, de la 787 până la 955.227

55. Noua consolidare în Apus (955/962) şi în Răsărit (China, 960): Marea Trecere de la anul 1000.230

56. Italia în Evul Mediu, de la 401/476 până la 1494: 57. Ruta Marea Nordului-Marea Baltică în Evul Mediu, de la 787

până la 1494.238

58. Imperiul german, respectiv Imperium Romanum de naţiune germană ca nou centru al puterii, de la 962 până la 1198: începuturile sistemului european.242

59. Împăratul şi papa: reforma Bisericii şi cearta pentru învestitură, de la 1059/1075 până la 1122.245

60. Reconquista. Fundamentele medievale ale Portugaliei şi Spaniei, de la 1064 până la 1492.248

61. Cucerirea normandă: fundamentele medievale ale Angliei, dela 1066 până la 1265.251

62. Cruciadele şi statele cruciate, de la 1096pânăla 1291.254

63. Schimbarea centrelor de putere: decăderea imperiului, ascensiunea Franţei ca o primă mare putere a Europei, dela 1180 până

Ia'l214.258

64. Scandinavia, dela787pânăla 1397.261

65. Polonia, de la 960 până la 1466.265

66. Rusia, de la 860pânăla 1492.267

67. Balcanii, de la 395 până la 1492.270

68. Criza Europei medievale I: oraşe şi stări sociale, de la 1015

până la 1449.274

69. Criza Europei medievale II: Războiul de 100 de ani, dela 1339pânăla 1453.277

70. Criza Europei medievale III: eretici şi concilii, de la 1143 până

la 1459.280

71. Evreii în Evul Mediu, de la 535 până la 1492.284

72. Pregătirea expansiunii peste ocean, de la 1415 până la 1492/1498.288

Dominaţia Noului Occident. Începând din 1492/1498.293

73. Situaţia lumii de peste ocean: vid de putere, vechi centre de cultură şi putere, de la 1500 până la 1850.294

74. Africa în Epoca modernă, de la 1500 până la 1945.298

Cuprins

75. Europa ca nou centru de cultură şi civilizaţie, de la 1500 până la 1945.304

L De la expansiunea Europei dincolo de ocean până în pragul Revoluţiei franceze, de la 1492/1498 până la 1789.308

76. Imperiile coloniale timpurii – Portugalia, Spania; Franţa, Anglia, Olanda, de la 1492 până la 1815.310

77. „Acumularea primitivă de capital" – capitalismul timpuriu şi mercantilismul.313

78. Europa în jurul anului 1500 – relaţii internaţionale, dela 1453 până la 1526.'.317

79. Reformai: Lutherşi Germania, dela 1517pânăla 1555.320

80. Reforma II: Calvin şi Europa, de la 1527/1536 până la 1566.323

81. Europa sub hegemonia spaniolă, de la 1519 până la 1659.326

82. Contrareforma, de la 1563 până la 1685.330

83. Războaiele religioase europene, de la 1529 până la 1598.333

84. Europa între Stări şi absolutism, de la 1564 până la 1689.336

85. Independenţa şi ascensiunea Olandei la statutul de putere maritimă şi comercială, de la 1572 până la 1648.339

86. Revoluţiile moderne, de la 1572 până la 1949.342

87. Revoluţia engleză 1640-1660,1688/1689:

88. Războiul de 30 de ani şi Pacea din Westfalia, ' dela 1618pânăla 1648.350

89. Prima fază hegemonică a Franţei sub Ludovic al XlV-lea: absolutism şi expansiune, de la 1667 până la 1714.353

90. Pentarhia europeană: ascensiunea unor noi Mari Puteri: Austria-Prusia, dela 1683 până la 1763.356

91. Ascensiunea unor noi Mari Puteri: Anglia şi Rusia, dela 1689

până la 1713/1721.359

92. Hegemonie şi echilibru de forţe: marile războaie pentru hegemonie, de la 1700/1701 până la 1763.362

93. Revoluţia industrială I: progres şi modernizare – Prometeu descătuşat, de la 1760 până la 1847.365

94. Împărţirile Poloniei, de la 1772 până la 1795.368

95. Problema orientală: Europa în labirintul unei crize prelungite, dela 1774 până la 1923.372

96. Noua Europă I: America Latină, de la 1492 până la 1789.376

97. Noua Europă II: începuturile SUA, de la 1607 până la 1787.380

98. Vechiul Regim şi Revoluţia franceză, de la 1715 până la 1789.383

99. Între ghetouri şi Mesia: evreii în Epoca modernă timpurie, de la 1492 până la 1789.386

II. De Ia Revoluţia franceză până în ajunul primului război mondial, de la 1789 până la 1914.391

100. Revoluţia franceză I: începuturile şi Prima Republică, dela 1789 până la 1799.393

101. Revoluţia franceză II: Consulatul şi Primul Imperiu, dela 1799

până la 1814/1815.396

102. Revoluţia franceză III: efecte în plan european, dela 1790

până la 1825.399

103. Revoluţia franceză IV: efecte dincolo de ocean (Haiti, Egipt, America Latină), de la 1791 până la 1824.402

104. America Latină, de la 1789 până la 2000.405

105. Congresul de la Viena, 1814/1815: noua ordine europeanăîntre restauraţie şi reacţiune.409

106. Problemele naţionale şi naţionalismele, dela 1795 până la 1871.412

107. Europa între Sfânta Alianţă şi revoluţiile succesive, dela 1815pânăla 1847.'.'.416

108. Revoluţia industrială II: mişcarea muncitorească şi socialismul; crizele economice, de la 1825/1847 până la 1914.419

109. Revoluţia industrială III: aboliţionismul – interzicerea comerţului cu sclavi şi a sclaviei, de la 1807/1834 până la 1888.423

110. Anglia, putere mondială dezvoltată: industrie, reforme, imperiu, de la 1825/1832 până la 1914.426

111. Rusia, putere mondială subdezvoltată: expansiune între autocraţie şi revoluţie, de la 1825/1861 până la 1905.430

112. Revoluţia europeană 1848/1849: revoluţii sociale şi naţionale.433

113. Al Doilea Imperiu şi mişcările de eliberare naţionale: războiul Crimeii, Risorgimento, revolta poloneză din ianuarie, dela 1852 până la 1870.437

114. Criza vechilor centre de putere şi cultură – China, India, dela 1850/1857 până la 1911.441

115. Ascensiunea unor noi Mari Puteri – Japonia şi SUA, dela 1853/1854 până la 1914.444

116. Imperiul otoman şi Austro-Ungaria în agonie: moment crucial pentru problema slavilor sudici, dela 1856/1867 până la 1914.448

117. Fondarea Imperiului german: Al Doilea Imperiu german, de la 1871 până la 1914.451

118. Între emancipare, Auschwitz şi Israel: evreii în Epoca modernă, începând de la 1789.455

119. Sistemul mondial european, de la 1871 până la 1914.461

120. Revoluţia industrială IV: dominaţia colectivă a Europei asupra lumii – imperialismul şi colonialismul, dela 1882/1884 până la 1914.464

121. Drumul către primul război mondial: crize şi alianţe, dela 1875 până la 1914.468

OL Epoca istoriei globale. Începând din 1914.472

122. Explozia centrului de putere german I: primul război mondial, 1914-1918: catastrofa originară a secolului XX.474

123. Revoluţia rusă şi URSS.de la 1917pânăla 1922; revoluţiile ulterioare, 1918/1919.476

124. Conflictele ce au urmat primului război mondial şi ordinea de la Versailles, dela 1919 până la 1923.480

125. Pace la cerere: hegemonia zguduită a Europei între cele două

războaie, de la 1918 până la 1939.483

126. Reacţia centrului de putere german faţă de primul război mondial: Republica de la Weimar şi cel de-Al Treilea Reich, dela 1919/1933 până la 1945.486

127. Drumul către cel de-al doilea război mondial: criza economică

mondială şi cel de-Al Treilea Reich, de la 1929 până la 1939. 489

128. Explozia centrului de putere german II: al doilea război mondial, 1939-1945.493

129. Comunismul şi naţional-socialismul: cele două mari sisteme totalitare ale secolului XX.496

130. Lumea împărţită: Războiul rece (Est-Vest) şi decolonizarea (Nord-Sud), 1945-1990.500

131. Africa în Epoca modernă III, 1914-1945.503

132. Revoluţia industrială V: conflictele epocii postcoloniale, după

1946.505

133. Prăbuşirea Uniunii Sovietice, 1945-1991.509

IV Epoca istoriei globale recente. Începând din 1991.513

134. Naţionalisme neoimperiale şi epurări etnice.513

135. Forme moderne de rasism.519

136. Globalizarea şi noua ordine mondială.524

Suverani şi oameni de stat ai celor mai importante Cuvânt înainte.

Wer nicht von dreitausend Jahren Weiss sich Rechenschaft zu geben,
Bleib im Dunkel unerfahren, Mag von Tag zu Tag zu leben. (J. W.

Von Goethe)

La realizarea acestui volum am primit un însemnat ajutor prietenesc. Cea mai importantă contribuţie a venit din partea cititorilor interesaţi – elevi, studenţi, doctoranzi, profesori, care au citit critic manuscrisul sau o primă imprimare provizorie a acestuia, şi care au făcut extrem de pertinente propuneri de ameliorare stilistică sau informaţională. Aduc vii mulţumiri în special pentru Christine Wendt-Hansen, Johanna Ladda, Gabriele Intemann, Lutz Gerding, Dietmar Roth, Andreas Hedwig, Konrad Elmenhäuser, Syvelin Wissmann, Viorel Roman, Inge Lemke, Martin Koroll, toţi din Bremen. Alţii m-au ajutat cu încurajări prieteneşti; şi acestora le mulţumesc.

Gabriele Intemann şi Lutz Gerding au ajutat la redactarea anexelor; aceştia doi şi alături de ei Viorel Roman şi Johanna Ladda au citit corectura, preluată după ei de Christine Wendt-Hansen şi de fiul meu Dieter.

Mulţumirile aduse acestora îi absolvă totuşi de responsabilitatea pentru greşelile rămase; acestea cad în exclusivitate în sarcina autorului.

Doamna Renate Brock, din Bremen, a căutat cu răbdare şi dintr-o perspectivă şi mai avizată posibilităţi de îmbunătăţire a diferitelor

redactări, ridicând, în calitate de lector critic, nivelul lizibilităţii textului.

Îi mulţumesc şi ei în mod special, în primul rând pentru faptul că în timpul unui sejur prelungit al autorului în SUA a introdus în manuscris numeroase completări şi dezvoltări trimise de peste Atlantic.

Volumul a câşigat în claritate şi în urma unui sejur mai lung al autorului în SUA, ca profesor Fulbright, în 1985/1986. Acestei perioade i se datorează în primul rând o globalizare de mai mare anvergură a perspectivelor asupra istoriei universale, realizată sub influenţa unui reprezentant de marcă al istoriografiei universale din SUA, William H.

McNeill, căruia îi mulţumesc cu acest prilej. Rezultatul acestei noi perspective îl reprezintă extinderea ideii de continent, marcată prin apariţia sintagmelor „Clasicismul eurasiatic” şi „Evul Mediu eurasiatic”.

Dincolo de aceste mulţumiri generale aduse lui William H. McNeill, este necesar să precizez că, deşi în carte am renunţat în mod voit la note, m-am considerat obligat să ofer în locurile esenţiale câteva informaţii asupra sursei (McNeill) – prin folosirea unor paranteze rotunde, fără titlu sau pagină. Din păcate, nu există încă în limba.

Cuvânt înainte germană o traducere a celor două lucrări de istorie universală ale lui McNeill (lucrări de dimensiuni diferite) – „The Rise of the West” (1963) şi „A World History” (1967).

Mulţumiri speciale datorez unor colegi care au verificat critic o parte a manuscrisului, făcând remarci deosebit de pertinente – Prof. Dr.

Horst Griinder, din Miinster, pentru Epoca modernă; Prof. Dr. Peter Segl, din Bayreuth, pentru Evul Mediu, în special problematica ereziilor; Thilo Hobelmann, de la Biblioteca orăşenească şi universitară din Bremen, pentru cele două scheme „Limbi indo-europene” din Anexă. Îi mulţumesc de asemenea Dr. Gerhard Granier, din Freiburg, pentru valoroasele sfaturi de corectură.

Introducere.

Experienţa practică atestă în mod repetat cât de deprimant de sărace sunt cunoştinţele istorice, atât cele elementare cât şi cele de ansamblu, la un număr foarte mare de studenţi în istorie, mai ales atunci când ei vin direct de pe băncile şcolii. Anumiţi factori îngreunează

astăzi achiziţionarea unei cunoaşteri elementare generale: renunţarea la o a doua trecere prin istoria lumii; utilizarea uneori extremă, prea timpurie şi prea greoaie a „surselor"; excesul teoretizărilor timpurii; limitarea prea timpurie la teme particulare ca revoluţiile moderne, imperialismul, fascismul. Însă fără o fundamentare solidă a cunoştinţelor de istorie generală, cele mai frumoase teorii precum şi cunoaşterea contextelor istorice rămân suspendate în aer.

Încercarea autorului de a oferi un ajutor prin lucrarea „Geschichte griffbereit" s-a dovedit încă odată pentru mulţi studenţi începători ca fiind prea cuprinzătoare şi exigentă. Acest volum este în consecinţă o continuare sintetică a volumelor, de la 1 („Date") la 6 („Epoci"), din

„Geschichte griffbereit".

Datele nu sunt nici aici un scop în sine, ci servesc pentru a ordona complexele structuri şi procese. Pentru nuanţe şi alte detalii, cititorul

interesat trebuie să apeleze totuşi la lecturi suplimentare: lipsa de savoare în detaliu este preţul pentru concizia întregului.

Material şi categorii.

Dificultăţile pot fi pricinuite aici de numărul mare al războaielor şi al luptelor, însă ele aparţin irevocabil istoriei universale: cu cât suntem mai presaţi să ne limităm la esenţial, cu atât mai importante devin, fie şi numai pentru cazul unei introduceri elementare, atât de puţin agreatele

„acţiuni fundamentale şi statale". Exercitarea puterii în diversele ei forme instituie condiţiile-cadru grosiere şi generale ale unei istorii economice, sociale şi spirituale infinit mai complexe, istorie mult mai greu de prezentat pe scurt decât relativ „simpla" istorie politică. Cum ar putea fi însă cunoscut Războiul de independenţă al Americii, sau Revoluţia franceză fără clarificarea cunoştinţelor despre războaiele europene pentru hegemonie (de la Războiul spaniol pentru succesiune, până la Războiul de 7 ani), cum s-ar putea clarifica victoria

comunismului şi a fascismului/naţionalismului fără cunoştinţe despre războiul ruso-japonez şi despre primul război mondial?

De aceea, vom acorda aici o mai mare atenţie creşterii şi descreşterii, altfel monotone, a marilor imperii şi state naţionale, menţionând în treacăt şi situaţia economică, socială şi istoric-spirituală; acolo unde este expusă pe scurt, ea poate servi la lămurirea întregului context. Comerţul internaţional, continuitatea şi transformarea marilor culturi, centre şi viduri de putere, a imperiilor şi a religiilor universale, a sclaviei şi a comerţului cu sclavi, elementul de dualism, gândirea în categorii apocaliptice şi soluţia hiliastică se regăsesc de-a lungul procesului istoric ca elemente ale unei continuităţi frecvent întrerupte.

Un tablou potrivit unei analize istorico-politice nuanţate este adeseori spectral, dar amplitudinea se poate încă schimba (cel mai adesea prelungi), ca de pildă în cursul unei revoluţii. Poziţiile extreme în cadrul unui spectru semnifică cel mai adesea o adversitate fundamentală, uneori extremă, însă nu exclud în nici un caz coaliţiile tactice împotriva adversarului comun („Ies extremes se tcachent”).

Adesea vecinii (ideologici sau geografici) sunt duşmani înrăiţi, iar războaiele civile sunt adesea mai sângeroase şi mai crude decât războaiele împotriva unor duşmani exteriori.

Conflictul dintre civilizaţiile sedentare, ce au dezvoltat culturi rurale şi urbane şi populaţiile nomade pastorale, care prin cuceriri au creat mari imperii, se întinde peste milenii. La sfârşitul Antichităţii chineze şi romane, concomitent cu evenimente istorice ce au avut o

influenţă geografică extinsă şi de lungă durată, poate fi observată

evoluţia popoarelor turco-mongole, popoare ce au exercitat în relativ aceeaşi perioadă puternice influenţe, resimţite atât în est, cât şi în vest.

Ceea ce rămâne este alternanţa dintre persistenţă şi schimbare (rapidă sau lentă), dintre legături şi continuităţi prăbuşite în ele însele, ca o continuare inovatoare a unui existent plin de învăţăminte, dar şi raportul tensionat dintre schimbare şi forţă: toate schimbările importante în istorie s-au petrecut până acum prin folosirea forţei sau au declanşat folosirea forţei după un angrenaj intern (revolte, revoluţii), sau extern (războaie) şi cel mai adesea după un angrenaj

mai complex dintre

„intern” şi „extern”. Cu cât mai profundă a fost schimbarea (intenţionată

sau rezultată), cu cât mai mulţi oameni au fost vizaţi de ea, cu atât mai complex a fost conflictul – de la certuri locale în neolitic, peste zguduiri interne şi războaie internaţionale, până la revoluţiile moderne, cele două

războaie mondiale şi conflictele postcoloniale de succesiune după 1945.

Îndeosebi creşterea (economică şi/sau demografică) creează diferenţe care pot invita la tensiuni şi conflicte.

Astfel, istoria nu se lasă pur şi simplu introdusă cu forţa într-un pat al lui Procust al „primatului politicii externe” sau al „primatului politicii interne”: factorii „interni” şi cei „externi” ţin în mod constant unii de ceilalţi, adesea nu pot fi separaţi în realitatea istorică, deoarece în multe cazuri ei sunt compuşi la rândul lor din sub-factori „interni” şi

„externi”. Diferenţierea lor este în orice caz numai relativă, raportată la un sistem potrivit momentului; începând cu secolul al XlX-lea, în special la naţiune. Disputa asupra primatului politicii externe sau a celei interne, cu diversele accidente ideologice, reflectă astfel numai o gândire structurată potrivit unor categorii naţionale.

De aceea, dacă aici vom începe adesea prin expunerea factorilor

„interni”, aceasta se întâmplă din motive practice, pentru că nu putem spune totul în acelaşi timp: înainte ca un subiect istoric să poată acţiona înspre exterior, el trebuie să se constituie. De asemenea, istoricul trebuie mai întâi să schiţeze, să clarifice baza şi structura subiectului, care la rândul lor sunt influenţate şi de factorii „externi”. Astfel de categorii şi altele asemănătoare vor fi utilizate şi aici, dar nu pentru satisfacerea pasiunilor ideologice, ci pentru o mai bună clarificare şi ordonare istorică

a faptelor şi contextelor prezentate doar pe scurt în această lucrare.

În plus, un minimum al abstracţiei ideatice este salvat de la pericolul unei nedorite simplificări prin utilizarea termenilor istorici de

specialitate. Simplificarea, nedorită dar necesară, va deveni dimpotrivă

posibilă numai dacă ea câştigă, prin comprimare şi abstracţie, spaţiu pentru o ordonare inteligentă, pentru „a citi intercalat” („printre rânduri”) în altfel nemilosul flux al faptelor, deci pentru o perspectivă

fundamentată raţional. Chiar şi începătorii ar trebui să considere utili termenii tehnici şi cuvintele străine, căci ei sunt în acelaşi timp o introducere aplicată în fundamentele limbajului istoric de specialitate.

Mecanisme istorice: Unitatea procesului istoric.

Trebuie accentuată cu toată puterea unitatea esenţială a procesului istoric în timp şi spaţiu, în ciuda covârşitoarei abundente şi diversităţi de activităţi şi conduite umane. Numeroase mecanisme istorice sunt în principiu pretutindeni şi totdeauna valabile. Recursul la ele serveşte de aceea la clarificarea detaliilor complicate: alternanţa dintre vid de putere şi centru de putere, dintre centru şi periferie poate fi observată în întreaga istorie universală, ca şi fenomenul „graniţelor”

istorice mobile, percepute ca domenii marginale ale marilor centre de civilizaţie. Expansiunea şi prăbuşirea structurilor de putere mai mari sau mai mici, prin conlucrarea dintre factorii interni şi cei externi au decurs (şi decurg) într-un mod tot atât de surprinzător de asemănător, pe cât de diferite sunt nuanţele spaţio-temporale în constelaţiile personale: alternanţa dintre centrele de putere şi vidurile de putere este universală.

Noile centre de putere au apărut îndeosebi în periferia vechilor centre de putere şi s-au extins dinspre periferie în viduri de putere. Dialectica succesului şi a insuccesului în exterior (războaie), a unităţii şi conflictelor în interior (războaie civile, revolte, revoluţii) dobândeşte o importantă valoare explicativă în ridicarea şi prăbuşirea imperiilor şi a mişcărilor politice.

Aici se adaugă tensiunile dintre puterea centrală şi cele intermediare, lupta pentru resurse (apă, pământ, materii prime) şi pentru controlul căilor de comunicaţie (străzi, treceri peste râuri, păsuri şi strâmtori, insule aflate în sfera de interes); conlucrarea dintre factorii

„interni” şi cei „externi”, îndeosebi alternanţa dintre victorii şi înfrângeri; acţiunea comună a factorilor economici, sociali, militari,

istorico-spirituali, religioşi şi ideologici.

Pentru înţelegerea istoriei este indispensabilă sublinierea intensificării conflictului dintre diferite interese: diferenţă-fricţiune-tensiune-escaladare- *(conflict; corespunzător constituirii, consolidării, expansiunii, crizei şi prăbuşirii ', 't structurilor de putere politică, de la imperii până la state tribale şi oraşe-stat. Lîn ceea ce priveşte istoria statelor, o frază a lui Machiavelli deschide precum j i o cheie accesul

către înţelegerea relaţiilor de duşmănie şi de alianţă, altfel încâlcite: ',

„ vecinul este duşmanul; şi deci, vecinul vecinului este aliatul firesc.

Expansiunea > | nu este un monopol al unui anume popor deosebit de războinic sau al altuia, ci ţ j este un principiu universal: o putere continentală tinde, ori de câte ori este\par posibil, către mare, şi de aici către ţărmul opus. Marile construcţii, războaiele, ' i înarmarea, războiul civil şi reforma socială costă bani – cuceririle, tributele, ',!

Impozitele ridicate servesc la acoperirea costurilor, inflaţia („scumpirea") este i' adesea rezultatul; de aici apar conflictele interne (revolte, războaie civile, revoluţii).

Pentru controlul unui sistem de ape şi a activităţii sale ajunge adesea controlul gurii de vărsare, pentru stăpânirea unei mări, controlul militar al ieşirilor, j sale (gurile de vărsare ale râurilor, strâmtorile).

Evenimentele importante au cel i { mai adesea o valoare explicativă

retroactivă pentru unele perioade şi regiuni ' j îndepărtate. > {

Unul dintre cele mai fascinante fenomene ale istoriei este tensiunea dintre Ica banală identitate: continuitatea constă din transformarea factorilor şi tradiţiilor ' moştenite, îndeosebi în cazul imperiilor dispărute, a căror limbă şi cultură au cel > mai adesea efecte ulterioare, spre exemplu ca limbă de cult sau ca limbă ştiinţifică *'l (sumeriană, sanscrită, latină, arabă). Refacerea structurilor de putere (de ex. Imperii) ^j reuşeşte de aceea totdeauna pe fondul unei stări de fapt modificate până la opoziţie în raport cu starea originară, exact aşa cum s-au petrecut lucrurile în ' Epoca modernă, după revoluţii.

Echilibrul şi hegemonia sunt categorii necesare ale oricărei istorii statale.

Introducere

Periodizare:

Vechiul Orient-Noul Occident

De la primele sale începuturi şi până astăzi, în ciuda tuturor scăderilor, omenirea urmează o dezvoltare continuă: creşterea tuturor factorilor esenţiali (populaţie, producţie, productivitate, număr al invenţiilor, contracte, conflicte, forţă distructivă în general, cum ar fi de exemplu tehnica de război). Această creştere existenţială poate fi reprezentată abstract printr-o curbă exponenţială, care creşte mereu mai abrupt şi mai razant.

Creşterea demografică şi economică s-a transformat brusc, după

atingerea primului nivel al producţiei agricole, în conflict, în războaie externe şi interne. De atunci, orice schimbare profundă este însoţită de putere.

Asupra schimbărilor dramatice şi a conflictelor (războaie, războaie civile, revoluţii) suntem însă cel mai adesea mai bine informaţi decât asupra schimbărilor mute, lente, ale căror efecte profund conflictuale se manifestă adesea abia după un timp îndelungat (decenii, secole).

Orice schimbare, mai ales în societăţile mai complexe, este posibilă

numai prin contacte şi prin schimb de experienţă, metode şi idei. Astfel de iniţiative nu apar în nici un caz în izolare, sau dacă apar, ele sunt atenuate şi întârziate, cum este cazul pe marile continente izolate (Australia; America precolumbiană; Africa neagră). Istoria universală s-a desfăşurat de aceea de la începuturile producţiei agricole în mod esenţial pe continentele unite ale vechii lumi – Asia, Europa („Eurasia") şi Africa de nord.

Concentrarea asupra Eurasiei (plus Africa de nord) se justifică şi.

Dintr-o altă perspectivă, pe baza căreia poate fi dedusă structura

internă

a periodizării ce stă la baza acestei lucrări: coeficienţii de creştere se concentrează în special în două epoci – trecerea la producţia agricolă şi începutul civilizaţiei (aprox. 8000, 3100 î. Hr.); trecerea la producţia industrială (începând cu aprox. 1760). Ambele forţe ale dezvoltării sau ale (relativei) modernizării îşi au originea în regiuni precis determinate –

Orientul Apropiat, respectiv centrul şi nordul Angliei/sudul Scoţiei şi au avut în permanenţă tendinţa de a se extinde asupra întregului teritoriu utilizabil economic. Creşterea şi expansiunea cantitativă şi cea calitativă

se asociază întotdeauna.

O introducere generală în istoria universală trebuie să se concentreze de aceea asupra premiselor, evoluţiei şi consecinţelor istorice ale celor două mari transformări: trecerea la producţia agricolă şi la cea industrială. Totuşi, o împărţire mai practică a epocilor urmează –

rezumând o mai nouă lucrare americană de istorie universală (McNeill, Stavrianos) – următoarea periodizare:

Preistorie (= istorie nescrisă) – de la începuturile umanităţii până

la prima cultură superioară (aprox. 3100 î. Hr.), cu o zonă periferică

formată din regiunile cuprinse în prima fază cu întârziere de civilizaţie.

Supremaţia Vechiului Orient – cu subdiviziunile sale îndepărtate, potrivit dimensiunilor eurasiatice – Vechiul Orient (aprox. 3100-500 î.

Hr.); Antichitatea eurasiatică (aprox. 500 î. Hr. – 500 d. Hr.); Evul Mediu eurasiatic (aprox. 500-1500 d. Hr.).

Supremaţia Noului Occident (de la 1492/1498) – cu trei etape din istoria de acum dominantă a Europei – de la expansiunea europeană

dincolo de ocean până în ajunul Revoluţiei franceze (1492/1498-1789);

de la Revoluţia franceză până în ajunul primului război mondial (1789-1914); de la primul război mondial (1914) până în prezent.

Vechiul Orient a dominat lumea veche, cu centre de forţă regionale în perpetuă schimbare – Orientul Mijlociu (Mesopotamia, Egipt), Persia, India, China, cu Grecia/Roma ca prelungire europeană către vest. De la expansiunea europeană dincolo de ocean în Evul Mediu timpuriu, Noul Occident a dominat lumea -Europa cu prelungirile sale transoceanice (America, Australia). Axa economică, politică şi culturală centrală a Vechiului Orient era constituită din Oceanul Indian şi Marea Mediteraneană, cea a Noului Occident din Marea Nordului şi Oceanul Atlantic. Vechiul Orient avea un fundament predominant agrar, Noul Occident s-a orientat către industrializare, care a devenit între timp modul de viaţă dominant al lumii moderne.

Trebuie totuşi luată în consideraţie o deosebire fundamentală între cele două mari epoci ale istoriei universale: cea veche şi cea nouă. În perioada Vechiului Orient, centrele de cultură şi de putere regionale erau doar slab sau indirect legate între ele, în primul rând prin liniile comerciale intercontinentale, care pe lângă contactele comerciale au constituit şi vehicolul influenţelor culturale şi religioase (vapoare, caravane). În principiu, marile centre de cultură şi de putere au avut aproape aceeaşi importanţă şi aceleaşi drepturi, chiar dacă în mare măsură ele şi le-au ignorat sau dispreţuit reciproc.

După decăderea clasicismului său greco-roman, Europa medievală

a fost pentru 500 de ani o simplă periferie semicivilizată prin comparaţie cu centrele tradiţionale din Egipt până în China, însă a câştigat, prin acceptarea de cunoştinţe şi tehnici culturale din est, puterea pentru evadarea din starea sa până de curând marginală şi subdezvoltată.

După expansiunea sa dincolo de ocean (începând cu 1492/1498) Europa s-a înălţat cu timpul la rangul de regină a lumii, chiar dacă în sine fărâmiţată şi împărţită: imperiile coloniale şi comerciale timpurii de peste ocean şi industrializarea au creat noua economie mondială, dominată de Anglia. Dominaţiei până atunci predominant indirecte asupra unor părţi îndepărtate ale Asiei şi mai târziu ale Africii, i-a urmat instituţionalizarea şi formalizarea dominaţiei politice directe prin intermediul imperialismului. Pentru prima dată în istoria lumii a fost creat un autentic sistem mondial, care avea ca centru Europa şi ca

periferie restul lumii.

Economia mondială, tehnica modernă şi imperialismul şi-au creat astfel pentru prima dată un sistem realmente global, care şi-a găsit

graniţa numai în sine însuşi şi, către 1900, în forma sferică a Pământului. Asfel au apărut conflicte noi şi acum într-adevăr globale: cele două războaie mondiale. Prin ele sistemul european al lumii –

sistemul de state a fost distrus, el preschimbându-se în efemera constelaţie mondială – două superputeri mondiale, fiecare având tendinţa de a vrea întreaga lume pentru sine, încercând să grupeze în jurul lor şi cu aceasta să polarizeze lumea până la „bătălia decisivă".

Pericolul mai recent şi atât de invocat al „europocentrismului"

poate fi evitat numai printr-o divizare a istoriei universale: schiţa istoriei universale se orientează către marile centre ale activităţii economice, politice şi culturale. Fără nici o îndoială, Vechiului Orient, centrat pe zona eurasiatică, îi urmează Noul Occident euro-american, astfel că în partea a doua a acestei schiţe a istoriei universale putem acorda cu conştiinţa împăcată un loc mai mare istoriei europene.

Indicaţii de utilizare

Schiţa elaborată aici pentru un material atât de vast nu este o lectură uşoară, ci cere din partea începătorilor un interes şi o concentrare ieşite din comun, asupra unui subiect complex. De asemenea, vor fi solicitate numeroase cunoştinţe elementare de geografie.

De mare ajutor-este întotdeauna folosirea în paralel cu lectura a unui atlas general. Spre exemplu, pentru înţelegerea corectă a Republicii de la Weimar este folositoare şi cunoaşterea poziţiei geografice exacte a Weimarului.

Acestora li se adaugă o nouă problemă: competenţa profesională a autorului se plasează în primul rând în Epoca modernă. Dacă el a îndrăznit acum să se aplece asupra istoriei altor epoci, aceasta se întâmplă deoarece a înţeles că o bună cunoaştere a Epocii moderne rămâne construită numai pe nisip dacă nu este aşezată pe un fundamant cât mai solid de cunoştinţe despre istoria epocilor anterioare: mecanisme istorice centrale apar pentru prima dată în

Vechiul Orient sau în Antichitatea europeană şi acest contact facilitează o foarte bună

înţelegere a istoriei acestora. Introducerile schiţate în istoria epocilor trebuie de aceea să fie încurajate să apară, iar preistoria, istoria generală

a Vechiului Orient, Antichitatea greacă şi cea romană, precum şi cea a marilor culturi extraeuropene trebuie asimilate într-o manieră mai amănunţită decât aici, pe cât se poate singur. Obişnuita neglijare a istoriei epocilor prin privilegierea istoriei moderne şi a celei contemporane nu trebuie practicată de către cel ce năzuieşte către o

perspectivă realmente fundamentată asupra istoriei universale în totalitatea sa, înainte să înceapă inevitabila specializare şi aprofundare.

Cel căruia a în istoria epocilor, până la istoria europeană a Evului Mediu, i se pare prea vâscoasă şi prea seacă s-ar putea gândi la dificultăţile pe care le va întâmpina dacă va trebui să treacă în atât de puţine pagini prin capitole atât de mari în timp şi spaţiu ale istoriei universale, fără a avea voie să presupună deja din partea lectorului numeroase cunoştinţe detaliate. Dimpotrivă, pentru schiţa Evului Mediu şi a Epocii moderne rezultă deja de la sine o unitate tematică mai mare, astfel încât aceasta poate fi citită mai uşor şi se poate face referire mai repede la cunoştinţele folosite între timp. Cititorul critic poate deci să se resemneze, chiar dacă ar trebui să perceapă capitolul care merge până la antichitatea europeană ca pe o etapă grea: istoria epocilor trebuie să o cuprindă şi pe cea a Asiei şi a Africii, fie şi din respect pentru demnitatea altor popoare şi a culturilor străine. Pericolul pierderii unui material divizat foarte eterogen peste spaţiu şi timp este, sperăm, evitat în contextul acestei cărţi prin modul în care sunt divizate şi ordonate capitolele.

În schimb, pentru Epoca modernă, în special datorită concentrării impuse faptic asupra istoriei europene, unitatea esenţială a procesului istoric este mult mai uşor de relevat. Cele trei mari evenimente ale istoriei moderne – expansiunea Europei peste ocean, Revoluţia franceză

şi primul război mondial – nu sunt tăieturi rigide şi nici pasive, ci sunt în sine complexe de orientare dinamice. Ele indică ceva dincolo de momentul respectiv, ceva despre trecutul lor (relativ) -premise istorice şi despre viitor (urmări): istoria epocilor Europei începând cu Evul

Mediu –

însă şi cea a Asiei şi a Africii – conduce în ultimă instanţă către expansiunea europeană dincolo de ocean, pentru a cărei realizare şi-au oferit contribuţia universal-istorică factori importanţi; astfel, schiţele asupra Asiei şi Africii devin necesare. Efectele expansiunii europene peste ocean conduc la revoluţia industrială şi la Revoluţia franceză şi, mai departe, către premisele primului război mondial – premise ce pot fi corect înţelese numai din perspectivă universal-istorică – acesta fiind de altfel un produs al revoluţiei industriale (imperialismul), al revoluţiei moderne şi al naţionalismului.

De aceea, pentru stăpânirea materialului cititorul ar trebui să-şi clarifice cele trei mari complexe-cheie ale Epocii moderne, şi să se orienteze după premise, cursul acestora şi efectele lor istorice, deoarece o privire de ansamblu astfel diferenţiată şi nuanţată ajunge mai uşor până

la Epoca contemporană şi respectiv, în prezent. Astfel îşi pierde şi istoria epocilor aspectul ei mai neplăcut: prin producţia agrară şi statalitatea complexă, Vechiul Orient a creat bazele elementare ale existenţei noastre actuale, baze care atât în Antichitatea europeană cât şi în marile centre de civilizaţie din afara Europei s-au diferenţiat şi rafinat mai întâi la nivel regional. Europa s-a dezis însă de nivelul clasic până în prima jumătate a Evului Mediu. A doua jumătate a Evului Mediu (începând cu aprox.

1000) a intrat treptat în legătură cu nivelul de civilizaţie timpuriu prin înnodarea la Antichitatea europeană şi prin impulsuri primite din centrele culturale asiatice (India, China). Expansiunea Europei dincolo de ocean şi industrializarea au modernizat, prin intermediul conflictelor războinice, baza tradiţională a existenţei noastre.

În ce priveşte Epoca modernă, se evidenţiază două mari puncte cheie secolul al XVI-lea şi perioada dintre 1789 şi 1914. Cu aceasta, pentru epoca contemporană de după primul sau mai precis de după al doilea război mondial, mai rămâne, din păcate, cu greu ceva loc: pentru a fi elaborată o schiţă oarecum corespunzătoare, adică în mod necesar nuanţată a amplorii cantitative a factorilor naţionali şi internaţionali mai importanţi şi a întrepătrunderii lor crescânde, ar fi necesar cel puţin încă

odată pe atât loc pentru Epoca contemporană pe cât a fost pus la dispoziţie pentru istoria modernă în întregul ei. Criticii ne pot lăsa cu

îndurare mâna liberă: poate se găseşte cineva care să poată cuprinde necesarele cercetări într-un cadru atât de strâmt. Până atunci rămân ca o consolare numai două menţiuni: 1. Asupra celor mai multe teme particulare există deja o bibliografie chiar şi sub forma cărţii de buzunar, pe care începătorii interesaţi o pot consulta. 2. Fără istoria epocilor de până la primul război mondial istoria cea mai recentă ar rămâne absolut de nedescifrat, începătorii şi nespecialiştii s-ar îneca în fluxul prea dominator al datelor. Deci, însăşi perspectiva oferită aici asupra istoriei de până la 1918 poate să servească ca bază de pornire pentru o mai bună înţelegere a perioadei de după 1918.

Capitolele sunt astfel concepute încât să fie evitată o limitare

„naţională" (Anglia, Franţa, Germania etc), ci mai degrabă să fie accentuate aspectele mai vaste (pentarhie, Revoluţia industrială, Problema orientală). Acolo unde nu s-a putut evita, temele cuprind şi accentuări şi referiri suplimentare (împărţirile Poloniei, războiul de eliberare al Olandei), orientate pe cât posibil către înţelegerea prezentului (Balcanii în Evul Mediu). Prin prezentare şi concluzii fiecare capitol este legat de cel puţin alte două, oricum însă fără indicaţii formale.

Ordonarea relativ cronologică permite utilizarea capitolelor precedente ca preistorie pentru tematica capitolului studiat, de exemplu începutul creştinismului şi al Evului Mediu pentru Reformă şi Contrareformă; comerţul internaţional la mari distanţe, Evul Mediu, expansiunea dincolo de ocean, imperiile coloniale timpurii şi acumularea iniţială pentru Revoluţia industrială etc. Pentru istoria ce precede primul război mondial cititorii pot ei înşişi să asocieze temele corespunzătoare acesteia, sau pe cele care-i interesează, pentru a-şi face un tablou potrivit, adică un tablou complex într-un sens mai larg asupra unei istorii preliminare care, în acest caz, este într-adevăr foarte complexă. Pe de altă parte, intercalarea temelor-ascunsă sau făţişă – îngreunează începătorilor o lectură punctuală; starea de lucruri şi conceptele pot fi presupuse ca fiind cunoscute, dacă ele au fost deja clarificate. De aceea, chiar începătorilor le este recomandată o lectură neîntreruptă de la un capăt la altul, înainte de a se orienta spre o tematică sau alta care-i interesează

în mod special, şi care poate fi cel mai bine aprofundată cu ajutorul lecturilor suplimentare.

Volumul poate răspunde numai unui prim nivel de cunoaştere.

Pentru un al doilea nivel de aprofundare în drumul de la general la particular vă recomand lucrarea „Geschichte griffbereit”. Cine nu se poate încrede de două ori în acelaşi autor, se poate orienta către o altă

bibliografie. In principiu, cartea poate fi citită într-un mod susţinut de la un capăt la celălalt, antrenând în mod direct către o consultare recapitulativă repetată. Începătorul trebuie să reţină cel puţin cele aproximativ 200 de date-cheie ce apar în cele mai multe cazuri în titlul capitolelor şi care sunt încă odată recapitulate în Anexă. Prozaic, dar lizibil, volumul poate oferi cititorului o primă orientare.

Din punctul de vedere al responsabilităţii istoricului am trecut astfel şi graniţa către o cunoaştere istorică elementară. Cu cât mai sintetic va fi materialul, cu atât mai largi, dar şi mai energice trebuie să

se înfăţişeze schematizările marilor linii şi contexte istorice. Cu atât mai presantă va fi necesitatea de a păstra legătura cu faptele elementare ale istoriei universale: faptele punctuale rămân moarte fără contexte inteligibile, aşa cum contextele frumos expuse rămân simplă vorbărie fără cunoaşterea faptelor şi a detaliilor. Acolo unde a fost posibil, titlurile capitolelor conţin (cel puţin) două date istorice cheie. În text ele sunt încă

o dată scoase în evidenţă prin litere aldine, în cadrul primei şi a ultimei menţionări a primei şi ultimei date-cheie dintr-un capitol. La repetarea datelor cheie ce apar cu ofrecvenţămai mare (de exemplu: 3100 î. Hr,

1200 î. Hr, 476,1453,1492-1498,1789, 1815, 1918) vor fi evitate datele învecinate pentru a se sublinia încă o dată cu claritate cât mai multe date importante.

Toate datele tipărite aldin sunt adunate încă o dată în anexă, de data aceasta strict cronologic, lor fiindu-le alăturate câteva date suplimentare ce n-au putut fi plasate în titlul capitolelor, dar care pentru o bună înţelegere nu pot lipsi.

Astfel se întreţese un lanţ de aproximativ 200 de date-cheie scoase în evidenţă în text, fiecare dintre ele apărând de cel puţin cinci ori în diverse contexte – în cuprins, în titlul capitolelor, în textul însuşi (aldin) cel puţin odată, în compendiul cronologic pentru majoritatea capitolelor, în Anexă. Cel puţin aceste date, dintre care unele au multiple semnificaţii (ex. 1453), trebuie memorate de către începător

ca un minimum indispensabil de la care se poate porni pentru ca încetul cu încetul să descifreze un material în realitate complex şi pretenţios. Datele nu sunt însă nici scop în sine şi nici de natură să tiranizeze, ci ele sunt un sprijin pentru o orientare pragmatică, putând fi asemuite indicatoarelor de pe autostrăzi sau drumuri de ţară, sau unui umeraş pe care poate fi agăţat un bogat material cognitiv.

Anexa, care în sine este variat divizată, aduce încă odată material suplimentar, în parte ca recapitulare care merge mai mult spre detaliu.

Planul cronologic, perspectivele generale asupra istoriei statelor, asupra domniilor şi a regenţelor, într-un cuvânt, schematizarea istorică sunt menite să servească drept procedeu mnemotehnic, ele trebuie să clarifice prin sistematizare contextele, adică să creeze trensparenţa. Ele corespund unei stări de lucruri deosebit de complexe, faţă de care începătorii rămân cel mai adesea străini (de ex. Limbile indo-europene I şi II, Concilii/Schisme, vikingii/normanzii, cruciade, împărţirea Poloniei, crizele internaţionale dinainte de 1914) şi care, în această formă

comprimată, nu pot fi întâlnite în nici un alt loc. Tocmai schematizările, ca o clarificare istorică concentrată, cer frecvente revizuiri şi lecturi suplimentare autonome ale literaturii corespunzătoare, cu ajutorul cărora începătorul să poată într-adevăr asimila materialul.

Preistoria: de la apariţia omului până la începutul civilizaţiei De la aproximativ 2 milioane până la 3100 î. Hr.

Este considerată preistorie partea cea mai lungă a istoriei omenirii, perioada pentru a cărei reconstrucţie ştiinţa se bazează în întregime pe informaţiile oferite de săpături, adică pe arheologie. La capătul acesteia a apărut în Orientul Apropiat scrierea, odată cu tranziţia la cultura

superioară (aprox. 3100 î. Hr.), considerată drept începutul civilizaţiei.

Deoarece scrierea nu s-a răspândit din Orientul Apropiat decât foarte încet, perioada preistoriei nescrise se întinde pentru cea mai mare parte a lumii mult dincolo de începutul culturii superioare în Orientul Apropiat, astfel că, în cele ce urmează, ne vom confrunta încă mult timp cu o suprapunere a preistoriei nescrise şi a istoriei reconstituite

pe baza surselor scrise.

Ritmul preistoriei a fost înainte de toate influenţat de alternanţa frecventă şi de lungă durată dintre epocile glaciare, din zonele temperate şi din apropierea munţilor înalţi ce se întind de la vest către est (Alpii, Himalaya, Caucazul), şi epocile interglaciare. Lor le-au corespuns în zonele mai calde (subtropicale) perioade ploioase şi secetoase, ce au determinat în primul rând transformarea Saharei, prin alternanţa perioadelor de abundenţă vegetală cu cele de secetă. Sfârşitul ultimei perioade glaciare a făcut posibilă mai întâi înflorirea producţiei agrare în Orientul Apropiat (începând cu 8000 î. Hr.), iar seceta ce a cuprins Sahara a condus la apariţia celui mai mare deşert. Dimpotrivă, absenţa (aproape totală) a glaciaţiunilor în China explică de ce acolo s-au păstrat atât de multe plante mai vechi, care au pătruns de acolo spre Europa începând cu Evul Mediu eurasiatic, în parte prin intermediul comerţului intercontinental.

Printr-o evoluţie la început lentă, în peste două milioane de ani caracterizaţi de creşteri ale populaţiei greu sesizabile, s-au format încetul cu încetul în preistorie stări de fapt fundamentale ce determină încă şi astăzi existenţa noastră ca umanitate, în cadrul unor alternanţe tensionate şi variate între constanţă, schimbare şi continuitate – apariţia omului în Africa (acum aproximativ 2 milioane de ani); apariţia oamenilor (Homo sapiens sapiens) în Orientul Apropiat (acum aproximativ35000 de ani); scindarea umanităţii în mari grupe (aproximativ 30000); apariţia limbajelor articulate, despre care s-a putut spune pentru prima oară ceva numai odată cu trecerea la scriere; trecerea la producţia agricolă, mai întâi în Orientul Apropiat (începând cu aproximativ 8000 î. Hr.) la un nivel mai simplu („primitiv”, adică

primul = originar sau arhaic); primele locuinţe stabile pentru adăpostirea oamenilor, cu un stil de construcţie ce-şi are originea încă în epoca trecută a pietrei (paiantă, zidărie de lut, prima ţiglă arsă). Cel mai important material de construcţie a fost, până târziu în istorie, lemnul.

Însă în săpăturile arheologice predomină incontestabil instrumentele din piatră, din care cauză cea mai mare parte a preistoriei ţine de Epoca

pietrei. Tot de preistorie ţine încă un eveniment de importanţă deosebită

în istoria universală: sporirea, stabilirea şi scindarea limbilor şi a popoarelor indo-europene/germanice (înainte de aproximativ 2000 î. Hr.).

Ea a adus bogatul spectru al limbilor indo-europene, vii sau moarte, de la celtă în vest, până la toharică în est (vezi Anexa, schema), spectru care uneşte încă şi astăzi numeroase limbi moderne.

1. Epoca veche a pietrei (paleoliticul): i până în jurul anului 8000 î.

Hr.,

\par Istoria Epocii primitive şi preistoria, neglijate în învăţarea istoriei generale < (în şcoli şi în universităţi, n-ar trebui să lipsească din nici o perspectivă de ansamblu, asupra istoriei universale, fie şi numai pentru faptul că introduce pur şi simplu în istorie. Atunci au apărut premisele elementare ale existenţei noastre cotidiene: înainte de toate apariţia omului, a lui homo sapiens, a marilor grupe umane (înainte:

„rase"), a producţiei agricole; trecerea la cultura superioară orăşenească '

(civilizaţie). În special şcolarii în vârstă de 10-12 ani manifestă un interes special ' pentru aceste întrebări, interes ce poate fi uşor mobilizat pentru a şi ţ important punct de plecare pentru înţelegerea timpurilor noastre, stări de fapt t, din „cenuşiul preistoric" manifestându-se uneori ad litteram până în zilele noastre, ' cum este de exemplu împletitura specială de la casele ţărăneşti, care reprezintă o., ' i formă arhaică de locuinţă, sau plugul primitiv din lemn întâlnit în unele ţări în curs de dezvoltare. Înţelegerii corecte a preistoriei i se opun multiple complicaţii ce trebuie urmărite cu mare atenţie. De la cele mai generale până la cele mai speciale acestea sunt:

— Alternanţa dintre epoci glaciare (epoci ploioase) şi epoci temperate (epoci uscate) la latitudinile temperate, respectiv în deserturile subtropicale/teritorii uscate (în special Sahara). Începuturile umanităţii au survenit de aceea cel mai probabil în regiunile mai calde – Africa de est/sud-est, de unde oamenii primitivi s-au răspândit treptat în Asia şi în Europa. Variaţia temperaturilor medii a influenţat nivelul apelor mării

– în epocile glaciare mari cantităţi de apă erau prinse în gheaţă, iar în

epocile calde porţiunile de pământ mai joase erau acoperite de ape.

— Epoca primitivă şi preistoria, ca trecut al umanităţii lipsit de scriere, ce poate fi reconstruit numai pe baza descoperirilor arheologice şi a interpretării lor prin metode aflate într-un continuu proces de diferenţiere, sunt numite, după materialul predominant găsit, ale pietrei, deşi pur cantitativ în mormintele obişnuite poate fi predominant un alt material, cel mai adesea lemnul. De aceea, Epoca primitivă şi preistoria

se sfârşesc odată cu Epoca nouă (neoliticul) numai în regiunile primelor culturi superioare şi intră în istoria cu o scriere deja articulată a Orientul Apropiat. Dimpotrivă, în restul regiunilor ele se prelungesc ca preistorie până în diverse faze ale Epocii metalelor – epoca cuprului, a bronzului şi a fierului. De aceea, pot fi adesea întâlnite diferite nivele temporale pentru una şi aceeaşi tehnologie – microlite (instrumente din piatră mici şi bine şlefuite), cupru, bronz, fier – în diverse regiuni: Epoca timpurie a pietrei, Epoca bronzului şi Epoca timpurie a fierului ţin în Europa încă de istoria nescrisă, în timp ce în Orientul Apropiat ele ţin de cultura superioară.

Deoarece cercetarea preistoriei a început şi s-a desfăşurat mai intensiv în Europa, cele mai multe denumiri sunt asociate acestui continent, în special Franţei (de exemplu Abbevillien, Acheuleen, Levalloisien, Mousterien; Omul de Cro-Magnon = Homo sapiens sapiens.) Tendinţa naturală de a aşeza în centrul cercetării istorice propria regiune conduce la începerea cercetării preistoriei cu propria ţară. Sub orizonturile istoriei universale cititorii europeni trebuie să-şi amintească

întotdeauna că preistoria nu a început în Europa. În preistorie există

două centre de unde au iradiat marile evoluţii – Africa de est/sud-est pentru apariţia omului în paleolitic (omul primitiv şi omul preistoric); Orientul Apropiat pentru apariţia lui homo sapiens sapiens, a producţiei agricole şi a culturii superioare (civilizaţiei) înspre sfârşitul neoliticului.

Încâlcelile suplimentare ce pot să apară sunt generate de diversele denumiri ale omului în epoca veche şi de utilizarea numelui „homo sapiens” într-un sens mai larg şi unul mai restrâns: astfel, „homo sapiens” este utilizat pentru omul actual, apărut în vechiul paleolitic mijlociu (sensul larg) sau, ca „homo sapiens sapiens” (sensul restrâns)

(=Omul de Cro-Magnon) pentru trecerea de la paleoliticul mij lociu la paleoliticul târziu. Următoarea schiţă se îngrijeşte de simplificarea terminologiei, care cu cât ar fi mai diferenţiată şi mai nuanţată ar implica un studiu mai aprofundat şi mai specializat al preistoriei.

Preistoria aprox. 2 milioane Trecerea la dezvoltarea umană în Rift Valley (Tanzania/

Kenya), Homo habilis: cultura Pebble. Aprox. 600000 Paleoliticul vechi: Archanthropus (omul primitiv), homo erectus: toporul de piatră, focul, aprox. 70000 Neanderthal.

Aprox. 35000 Homo sapiens (sapiens) în Orientul Apropiat, aprox.

30000? Sciziunea în trei mari grupe umane: negroizi, europoizi şi

mongoloizi, aprox. 14000 Arcul şi săgeata în Europa, aprox. 10000

Microlitele în trecerea către neolitic.

În Epoca veche (paleoliticul), cu diversele ei diviziuni, observăm o evoluţie lentă. Homo habilis avea probabil deja acum aprox. 2 mii. De ani în Rift Valley primele unelte primar cioplite, care proveneau cel mai probabil din piatra de râu naturală (cultura de prund, Pebble culture).

Archanthroposul (omul primitiv), sau homo erectus, folosea în paleoloticul timpuriu (începând cu aprox. 600000) toporul de piatră

cioplit în mod conştient, iar mai târziu şi focul (începând cu aprox.

300000), trecând treptat, în faza târzie, la folosirea constantă a peşterilor ca locuinţe şi la apărarea împotriva animalelor sălbatice. Dalta a devenit al doilea instrument universal al omului primitiv. Oamenii primitivi trăiau din adunatul fructelor, al rădăcinilor, al animalelor mici etc. Şi din vânătoarea animalelor mari, până la mamuţi în perioadele mai reci, activitate exercitată în grupuri mereu crescânde. Relaţiile sociale se exercitau la nivel de familie şi de hoardă.

Încă din Epoca primitivă se produce apariţia lui Homo sapiens (sapiens) în sens mai restrâns (aprox. 35000), probabil tot în Orientul

Apropiat. De la dispariţia ultimului om primitiv de tip neanderthalian (aprox. 30000), întreaga omenire este constituită din tipul uman recent (= care trăieşte şi astăzi) Homo sapiens sapiens (Cro-Magnon), cu capacitate de articulare în sisteme lingvistice complexe, sisteme care au fost totuşi fixate şi documentate istoric prin trecerea la scriere. Noile instrumente au permis practicarea mai diferenţiată şi mai profitabilă a vânătorii, mai ales cu ajutorul suliţei catapultate (aprox. 20000), al arcului şi al săgeţii (aprox. 14000), probabil la momentul respectiv mai întâi în Europa, explicaţia posibilă fiind aceea că aici, în condiţiile ultimei glaciaţiuni, vânătoarea avea o importanţă esenţială pentru viaţa omului.

În această perioadă s-a produs scindarea omenirii în trei sau patru mari grupe („rase”), probabil către 30000(7). Microlitele, cu vârfuri de săgeată mici şi foarte mici (începând cu aprox. 10000), au marcat trecerea către o nouă perioadă (neoliticul), care a deschis, începând cu aproximativ 8000 î. Hr., o epocă cu totul nouă prin apariţia producţiei agricole.

Homo sapiens în general, în „oikumenele” paleolitic (=teritoriul locuit de oameni) au domnit o unitate şi o uniformitate impresionantă a dezvoltării materiale, vizibile în muzeele de preistorie din întreaga lume: topoare de piatră-microlite, primele ustensile de bronz. În orice caz, pentru nespecialiştii în preistorie (autorul se numără printre aceştia) se

impune această impresie de uniformitate, pe care probabil civilizaţia universală contemporană are tendinţa să o atingă din nou.

2. Homo sapiens (sapiens) şi transformările sale, între 35000 şi 2000 î. Hr.

Apariţia lui homo sapiens într-un sens mai restrâns (homo sapiens sapiens) se produce încă din Epoca veche (aprox. 35000). După dispariţia neandertha-lienilor (aprox. 30000), el a întemeiat unitatea internă a umanităţii: în principiu, omul recent (= cel care trăieşte şi astăzi) prezintă pretutindeni, însă sub diferite condiţii ale nivelului de dezvoltare socială şi economică, sub aspect colectiv, adică raportat la mari populaţii, aceleaşi trăsături spirituale – limbă, inteligenţă, capacitate de învăţare. Bineînţeles, rămân (pretutindeni) diferenţe individuale în proporţionarea graduală sau în specializarea acestor capacităţi.

Aici trebuie distinse două mari forţe de progres şi de sciziune: înspre sfârşitul Epocii vechi (paleoliticul târziu), omenirea s-a scindat probabil în cele trei mari grupe (aprox. 30000), care după cele petrecute la Auschwitz nu mai pot fi numite „rase”. În periferia barbară, la nord de centrul de cultură mediteranean, a apărut înainte de 2000 î. Hr., în trecerea de la neolitic la Epoca bronzului, din europoizi şi indo-germani/indo-europeni, o mare subgrupă deosebit de complexă, cu răspândire întâi de toate în Asia şi în Europa.

Orice eveniment ulterior rămâne de neînţeles fără cunoştinţe cel puţin aproximative despre aceste variate sciziuni ale omenirii, pentru că

odată cu ele au apărut în preistorie popoare ale căror nume sunt şi astăzi prezente, ca de exemplu britanii, galii (Wales), germanii (Germania), slavii (Iugoslavia), pentru a rămâne doar în Europa.

Aprox. – 35000 Apariţia lui homo sapiens.

Aprox. 30000 Dispariţia neanderthalienilor. Negroizi, europoizi, mongoloizi, aprox. 21000 Mongoloizii în lumea nouă – Strămoşii indienilor şi a indios. Aprox. 3300 (?) Apariţia sumerienilor şi a primilor semiţi.

Preistoria înainte de 2000 începând cu aprox. 1900

Invazia akkadienilor în Mesopotamia: primii semiţi atestaţi istoric.

Sciziunea indo-germanilor/indo-europenilor. Valuri ale invaziei indo-germane/indo-europene spre sud.

La un moment dat, către sfârşitul Epocii vechi (paleoliticul târziu) oamenii de tipul homo sapiens sapiens s-au scindat în trei mari grupe –

negroizi, europoizi, mongoloizi. Pentru a oferi o reprezentare temporară

aproximativă, ar putea fi indicată aici data de „aprox. 30000”. Despre

motivele şi cursul acestei diviziuni ştim atât de puţin încât constatarea

şi ordonarea temporară aproximativă a acestei stări de fapt ar trebui să fie suficiente. Diferenţele se bazează totuşi numai pe caracteristicile exterioare (culoarea pielii, constituţia părului, forma nasului).

Negroizii s-au concentrat în Africa, după secarea Saharei, la sud de aceasta. Grupe singulare de locuitori având o origine mai veche s-au păstrat până astăzi în regiuni izolate ale Indiei („negritos") şi ale Filipinelor ca popoare retrase, mărturie deschisă a unei răspândiri mai timpurii şi de mai mare anvergură în paleoliticul târziu. Lor le corespund, până în Epoca modernă, culegători şi vânători izolaţi în alte regiuni – pigmei, boşimani (= san) (Africa), papuaşi (Noua Guinee), maori (Noua Zeelandă), aborigeni (Australia), ainu (Japonia) etc.

Cele mai importante grupe mari de europoizi sunt semiţii şi indo-germanii/indo-europenii, cu subgrupurile corespunzătoare. Semiţii s-au răspândit din Peninsula Arabică, în valuri de migraţie şi de cucerire succesive, către Orientul Apropiat akkadienii (aprox. 2600), amoriţii (aprox. 2000), arameenii (aprox. 1200), arabii (634 d. Hr.). Între aceştia s-a constituit o grupă specială, cea a evreilor/iudeilor: istoria lor deosebit de complicată i-a alungat practic în întreaga lume. Astăzi iudeii participă

la conflictul din Orientul Apropiat, având ca adversari arabii, înrudiţi istoric de departe cu ei.

Din mongoloizi s-au dezvoltat, cu centre de greutate în Asia de Est şi în parte în Asia centrală, mongolii, chinezii, coreenii şi japonezii. În plus, au apărut eschimoşii, ca vânători arctici şi laponii/samii, crescători de reni subarctici, limitaţi la mici popoare agrare, devenite mai târziu sedentare (finii, estonii). Un loc special îl ocupă acei mongoloizi care, la aprox. 21000 î. Hr. Au trecut peste un pod de pământ existent pe atunci pe locul strâmtorii Bering de astăzi, dintre Asia şi America, ca vânători subarctici ai animalelor care se retrăgeau şi s-au răspândit în toată

America – indienii, respectiv indios. Dezvoltarea lor ulterioară s-a petrecut acolo într-o izolare aproape totală faţă de restul umanităţii, atingând însă de la sine nivelul agriculturii (porumb, cartofi), al culturii superioare şi finalmente al marilor imperii, în Mexic (Maya, aztecii), sau în Peru/Bolivia (incaşii).

Indo-germanii/Indo-europenii au apărut probabil pe teritoriul Rusiei de mai târziu. Originea lor timpurie comună poate fi dedusă astăzi numai pe baza înrudirilor lingvistice, şi nu din pretinse asemănări

„rasiale", ale unei aşa-numite rase „nordice", sau „ariene", cu consecinţele nemijlocite pe care aceasta la aduce, aşa cum a postulat

naţional-socialismul în Germania începând de la sfârşitul secolului al XlX-lea. Diferitele nume (indo-germanii/indo-europenii) se clarifică pe baza ipotezei mai vechi că indo-arienii au fost grupa estică cunoscută (în secolul al XlX-lea), iar germanicii constituie acea grupă despre care se cunoaşte cel puţin faptul că ar fi migrat la mari distanţe. Datorită

reclamării germanicilor ca strămoşi nemijlociţi ai poporului german actual, cea mai mare parte a ştiinţei occidentale preferă astăzi numele de

„indo-europeni" pentru această grupă.

Divizarea indo-germanilor/indo-europenilor trebuie să se fi produs înainte de 2000 î. Hr. Din punct de vedere istoric, cele mai însemnate au fost mai întâi grupele estice, care au invadat centrele de civilizaţie ale Orientului Apropiat şi mai târziu India – hitiţii (aprox. 1900), mai târziu indo-arienii (aprox. 1400), apoi iranienii, mezii, alanii. În plus, au apărut popoare care şi-au menţinut până târziu structura de popoare de călăreţi

– toharii, răspândiţi până la graniţele Chinei; cimerienii şi sciţii.

Popoarele indo-europene timpurii au adus două înnoiri esenţiale în centrele de civilizaţie: calul şi armele de fier. Concomitent cu hitiţii, au pătruns, pe la aprox. 1900, grecii timpurii în periferia nord-vestică de atunci a centrului de civilizaţie mediteranean, inaugurând astfel indo-europenizarea Greciei. Invazia popoarelor mării (înainte de 1200), condusă de iliri, a pus în mişcare către Asia Mică alte popoare indo-europene tracii, lidienii, frigienii; către Canaan/Palestina filistenii, către Grecia – aheii; după 1200, către Italia, în două valuri – italicii. În afara centrelor de civilizaţie au rămas la început celţii, germanii şi slavii, cu numeroase subdiviziuni. În esenţă, ei au fost atraşi pentru prima dată în cercul tot mai larg al structurii civilizatorice şi statale mai complexe odată cu cucerirea romană, respectiv cu Imperiul carolingian, în Evul Mediu în special, prin trecerea la creştinism.

Unitatea esenţială a omenirii în cadrul încâlcitei diversităţi a fenotipurilor exterioare are o importanţă capitală astăzi. Ea ar trebui să

refuze terenul oricărui rasism, falsei doctrine despre pretinse „rase”

biologice invariabile şi cu valenţe diferite (în acelaşi timp invariabile). De aceea este tot atât de important să înţelegem că multipla diferenţiere reală a omenirii este rezultatul unui complicat proces istoric petrecut în întunecata preistorie, proces despre care noi ştim numai foarte puţin.

Creşterea treptată a populaţiei, lărgirea şi intensificarea producţiei de alimente prin agricultură şi zootehnie, presiunea asupra pământului şi a resurselor elementare (de exemplu apa), acumularea (relativei) prosperităţi, au condus la primele concentrări ale unor populaţii devenite

stabile, în sate şi mai târziu în oraşe. Apariţia armelor şi a fortificaţiilor oferă indicaţii despre conflictele timpurii menite să respingă atacurile războinice. Odată cu creşterea populaţiei în oazele râurilor, care la început a făcut posibilă doar agricultura pe nivelurile mai înalte, agricultură intensivă („Edenul” = Mesopotamia), a crescut şi calitatea complexităţii sociale, a structurilor de putere politică şi a conflictelor violente – de la clan, la regiuni şi oraşe-state, până la imperii. În mod corespunzător s-a modificat calitatea conflictelor războinice, până la primele bătălii şi războaie regulate.

Pe de altă parte, scindarea iniţială a omenirii în mari grupe („rase”) s-a păstrat în esenţă până la începutul Epocii moderne: europoizii (semiţii, berberii, indo-europenii/germanii) au locuit în majoritatea zonelor temperate şi subtropicale ale vechii lumi; mongoloizii (chinezii, japonezii, coreenii, mongolii) în Asia estică, în America (indios/indienii), precum şi în teritoriile subarctice şi arctice ale vechii şi noii lumi (vânătorii siberieni, laponii, eschimoşii); negroizii în Africa, îndeosebi mai jos de Sahara, iar alte câteva grupuri negroide mai vechi în teritorii retrase ale Asiei (negritos); câteva grupe marginale şi mai vechi au locuit în teritorii tipice retragerii – aborigenii (Australia), pigmeii, „boşimanii”

(Africa).

Expansiunea Europei dincolo de ocean a răscolit sciziunea milenară,

ce părea „eternă”, a omenirii în mari grupe şi le-a pus într-un durabil contact reciproc, înainte de toate prin popularea Americii şi a Australiei/Noii Zeelande cu europeni, prin invadarea nedorită de către africani a Noii Lumi ca sclavi, după desfiinţarea sclaviei prin substituirea lor parţială cu indieni şi chinezi în coloniile europene, în teritoriile tropicale şi subtropicale.

De atunci s-a produs o invazie voluntară, în primul rând a asiaticilor (j aponezi, chinezi, şi mai târziu a chinezilor din Vietnam), în mod privilegiat către America şi Australia, iar după 1945 secundar din vestul Africii şi Asia (India şi Pakistan) către Anglia.

3. Epoca nouă (neoliticul): producţia agricolă timpurie şi trecerea către primele culturi superioare, de la 8000 până la 3100 î. Hr.

După sfârşitul ultimei epoci glaciare (aprox. 8000 î. Hr.) începe Epoca nouă (neoliticul) caracterizată prin dezvoltarea producţiei agricole, condiţie elementară pentru dezvoltarea ulterioară a umanităţii până la nivelul contemporan, caracterizat de o industrializare mereu mai rapidă.

Între ultima perioadă a Epocii vechi şi culturile superioare timpurii ale

Orientului Apropiat poate fi presupusă mai întâi o accelerare a procesului istoric, accelerare exprimată prin producţia crescândă

(agricultură şi creşterea animalelor, unelte), printr-o mai rapidă creştere a populaţiei şi prin relaţii comerciale mai complexe. Denumirea modernă

de „revoluţie neolitică” (Gordon Childe), după modelul expresiei moderne de „revoluţie industrială”, încearcă să ofere o caracterizare cât mai corectă a acestei prime accelerări istorice, chiar dacă în această privinţă, din cauza dramatizării şi actualizării inerente acestei formule, s-ar impune mai degrabă o reţinere faţă de ea. Ca semne distinctive sunt structurile mereu mai complexe, caracterizate de diferenţieri din ce în ce mai mari ale culturii materiale (de ex. La locuinţe, temple, obiecte de cult şi de uz). Pentru agricultura în sens mai restrâns, de aici înainte pot fi distinse două moduri – cultivarea plantelor de câmp, de suprafaţă şi de adâncime. Plantele de câmp de

suprafaţă au fost descoperite mai întâi în Orientul Apropiat (grâul, orzul, mazărea, măslinele, viţa-de-vie, pomii fructiferi) şi s-au răspândit de acolo către teritorii cu aceleaşi condiţii climatice şi de fertilitate a solului, către Europa şi Africa de nord spre vest, nordul Indiei şi al Chinei (orezul uscat) spre est.

Primul centru de cultivare a plantelor de câmp de adâncime a fost Asia tropicală de sud-est, cu diferite plante cu tuberculi. Acesteia i se adaugă regiuni aflate în relativă izolare, probabil Africa de vest, cu siguranţă America precolumbiană, cu gulia (batata) şi cartoful, completate de porumb. Centrul sud-est asiatic al agriculturii timpurii s-a extins către nord, până în China sudică, introducând în China şi orezul, o cereală ce se maturizează deasupra solului, dar care provine din mediul mlăştinos al tropicelor. În China s-a produs deci întâlnirea dintre modul de a face agricultură al Orientului Apropiat (grâne etc.) şi cel sud-est asiatic (plantele cu tuberculi, orezul). Tot din sud-estul asiatic provine şi trestia de zahăr, care a căpătat o importanţă universală odată cu Evul Mediu, şi tot de aici provine şi găina. Bumbacul în India, mătasea în China au fost textile obişnuite, caracteristici agrare timpurii, cărora le-au corespuns în

{ teritoriul europeano-mediteranean materiale mai grosiere ca pânzeturile (inul) ' şi lâna. Ceramica pentru înmagazinarea surplusului agricol a devenit importantă odată cu trecerea la forme mai intensive de agricultură, la început modelată ' numai manual, fără a se folosi încă

roata olarului. Odată cu a ceramicii modelate cu ajutorul roţii olarului a avut loc, începând cu Orientul Apropiat (mileniul al IV-lea î. Hr.), prima utilizare a principiului roţii.

O altă diferenţiere de importanţă centrală în cultivarea pământului s-a impus o dată cu apariţia agriculturii intensive pe marile văi ale râurilor: la început, > agricultura a fost practicată numai în funcţie de ritmul ploilor, depinzând numai (de căderile naturale de ploaie. Ea servea numai pentru întreţinerea propriei, existenţe (economie de subzistenţă), fără dobândirea unui surplus notabil, şi de (k aceea fără relaţii de piaţă

substanţiale. Acest mod de agricultură „primitivă”, %f adică originară, arhaică, a fost până de curând dominant în cea mai mare parte a „Lumii a Treia”; Pe baza amenaj arii şi extinderii marilor văi ale

râurilor de la începutul anticului Orient Apropiat a urmat un al doilea nivel, mai intensiv, al activităţii agricole. Aceasta s-a bazat pe irigarea artificială şi a obţinut considerabile surplusuri agricole, ce au stat la baza unei multiple specializări a producţiei, şi prin aceasta la baza constituirii de oraşe şi de state. Mai devreme sau mai târziu, a apărut de aici producţia destinată pieţei (orăşeneşti) şi comerţului la mari distanţe, aflat în stadiu incipient, sub formă de troc cu bunuri de lux sau materie primă pentru producţia meşteşugărească.

De la apariţia agriculturii în neolitic, trecerea la noile tehnologii (bronz, fier) pentru producţia agricolă şi la noile tactici războinice a mers permanent mână în mână cu importante, uneori dramatice, creşteri ale populaţiei şi ale producţiei de alimente, dar şi ale numărului conflictelor.

Conflictul milenar dintre agricultorii sedentari şi nomazii crescători de animale în stepe/pustiuri a căpătat noi dimensiuni după

domesticirea calului (aprox. 2000 î. Hr.) în stepele din sudul Rusiei, mai precis odată cu folosirea calului ca animal de tracţiune pentru carele de luptă (înainte de aprox. 1500 î. Hr.) şi ca animal de călărie (aprox. 900 î.

Hr.). După aceasta, creşterea nomadă a animalelor a atins o uriaşă

mobilitate şi forţă de lovitură militară, care au transformat-o în superioritate militară şi dominare a agricultorilor sedentari, superioritate ce a stat la baza constituirii unor imperii. Superioritatea militară s-a păstrat totuşi numai atâta timp cât nu s-a produs o asimilare. Asimilarea s-a petrecut cel mai adesea în ambele direcţii între cuceritori şi cuceriţi; cuceritorii se amestecau cu localnicii şi preluau cel puţin parţial cultura lor; localnicii preluau armamentul şi metodele de luptă ale cuceritorilor, punându-şi astfel în valoare numărul mai mare al populaţiei.

Aprox. 8000 Sfârşitul ultimei glaciaţiuni/epoci ploioase: încălzire la latitudinile temperate, treptată secare a Saharei de la aprox. 7000 Prima aşezare urbană în Ierihon; mazărea, lintea, orzul, grâul.

De la aprox. 6000 Folosirea aramei (bătute), ceramica, ţesătoria, vita, porcul, de la aprox. 5000 Turnarea cuprului, inul. De la aprox. 4000

Roata olarului; aşezări complet urbane

(de ex. Eridu, Ur); căruţa (cu roată), plugul, pecetea rotundă, măslinele, curmalele, măgarul. Aprox. 3600 începuturile cetăţii Uruk.

Aprox. 3100 Cultura superioară în Sumer şi în Egipt, aprox. 2000

Domesticirea calului în stepele din sudul Rusiei.

Dincolo de orice actualizare îndoielnică („revoluţia neolitică”), dinamica internă a neoliticului, desfăşurată pe parcursul a 5000 de ani, s-a petrecut – la început numai în Orientul Apropiat, cu întârzierea corespunzătoare în restul regiunilor pământului – ca trecere treptată

către producţia agricolă, cu diferenţieri tot mai complexe. De aici înainte agricultura şi creşterea animalelor s-au dezvoltat concomitent şi laolaltă, chiar dacă mai târziu au apărut centre de greutate regionale pentru creşterea animalelor (stepe, savane), odată cu prima mare diviziune a muncii. Fluctuaţiei sezoniere a muncii ţărăneşti i-au corespuns mari migraţii ale nomazilor cu turmele de animale către diverse păşuni şi surse de apă, în ritmul constant al anotimpurilor (denumit mai nou

„transhumantă”).

În general, numeroase imperii (nu toate) au luat fiinţă prin stăpânirea culturilor ţărăneşti de către nomazii crescători de animale, de la akkadieni şi până la Imperiul otoman şi Imperiul manciurian.

Potrivit stadiului actual al cercetărilor, primele centre ale trecerii la producţia agricolă de la sfârşitul ultimei glaciaţiuni (aprox. 8000) s-au situat în „semiluna fertilă”, adică în periferiile Mesopotamiei.

Sedentarismul (locuinţe) şi agricultura devin cele mai importante semne ale noii forme de viaţă şi de producţie. În contrapunct cu culegătorii şi cu vânătorii vechii Epoci a pietrei s-a format pentru prima dată o producţie mai complexă, prin prelucrarea valorilor materiale din natură prin munca omului. Surplusul agricol a putut fi acum păstrat un timp mai îndelungat în hambare şi vase de lut. Acestea au permis întreţinerea unor comunităţi umane mai numeroase în aşezări închise şi eliberarea meşteşugarilor pentru munca manuală

şi chiar pentru organizarea producţiei agricole.

Pe valea Iordanului (Ierihon, aprox. 7000) şi în Anatolia (Catal Hiiyiik de la aprox. 6800), coastele munţilor dinspre Mesopotamia au avut un rol hotărâtor. Acolo au fost utilizate locurile mănoase sălbatice, de pe care, prin amenajări sistematice, s-a preluat la început probabil numai nutreţ pentru hrănirea animalelor de pe lângă aşezările omeneşti,

pentru ca relativ repede să se cultive primele specii de cereale (grâu, orz), precum şi inul (pentru tors şi ţesut).

Diferenţele de nivel şi de vechime între aşezările agrare Qalat Jarmo (după 6000) şi Teii Hassuna (aprox. 5000) pe Tigrul superior ne permit să deducem faptul că agricultura a coborât treptat de pe povârnişuri la şes. Eufratul inferior şi Tigrul erau pe atunci încă

mlăştinoase şi, după străpungerea unei zone uscate cu o întindere de aproximativ 200 de km, au putut fi treptat folosite în scopuri agricole, mai întâi prin canale artificiale destinate desecării şi irigării. Pornind de la aşezările săteşti s-au dezvoltat, în acelaşi timp cu concentrarea populaţiei ocupate în agricultură, aşezări asemănătoare oraşelor, iar mai târziu complet urbanizate, care de cele mai multe ori stăpâneau şi teritoriul ce le înconjura. Evoluţii asemănătoare au avut loc şi pe valea inferioară a Nilului, în mod clar sub influenţa avansării procesului de secare a Saharei. Structura socială tipică trecerii de la începuturile producţiei agricole către forme mereu mai complexe, ca bază a culturii superioare de mai târziu, a fost clanul. El era o mare familie lărgită, cu origine comună cunoscută încă şi având de regulă un animal ca simbol religios al apartenenţei la trib (totem). Mai târziu clanurile s-au unit în seminţii pe teritoriul unui ţinut, cu sau fără un oraş ca nucleu. În fruntea lor se afla un preot, respectiv un rege-preot, iar mai târziu un rege al ţinutului. Tocmai concentrarea unor astfel de regate regionale, cel mai adesea prin cuceriri exterioare, a creat premise pentru imperiile de mai târziu, odată cu începuturile marii civilizaţii.

Producţia agrară s-a răspândit la început dinspre „semiluna fertilă” în toate direcţiile, în mod evident mai puţin prin mijlocirea oarbă

a noilor tehnici culturale decât prin mişcări de colonizare şi de migrare ale coloniştilor. Ei au construit în acelaşi timp şi noua graniţă nomadă a lumii („Oikumene”) pe baza celui mai înalt nivel de dezvoltare pe care-1

aveau la dispoziţie. Din punct de vedere istoric, de cea mai mare importanţă a fost răspândirea către est a agriculturii, căci în India (peste Pasul Khaiber) şi în China au apărut (pe Indus şi pe Huang-he) viitoarele centre ale culturii superioare timpurii. Către Europa agricultura s-a răspândit şi mai timpuriu prin intermediul a două mari căi de migraţie –

prin Asia Mică şi prin Grecia în susul Dunării, mai târziu a atins coastele Mării Mediterane şi ale Atlanticului, avansând pe lângă mare, până în Anglia şi Irlanda. Cele mai importante etape pot fi uşor stabilite din datele oferite de cele mai timpurii aşezări descoperite: Anatolia (Catal Hiiyuk aprox. 6800); Grecia, încă fără ceramică (aprox. 6000), Teii –

aşezăminte cu ceramică (aprox. 5000); Olanda (aprox. 4400), Anglia (aprox. 3400), Irlanda de Nord (aprox. 3000), Scandinavia (aprox. 2700).

Pentru India şi China cele mai semnificative date indică aprox. 5000.

În afara centrelor de civilizaţie mai târzii, nivelul tehnicii şi al structurilor sociale şi culturale în noile regiuni deschise agriculturii a rămas aproximativ asemănător celui atins în Orientul Apropiat înainte de trecerea la cultura superioară. În legătură cu centrele de civilizaţie timpurii au apărut noi teritorii exploatate agrar, ca o periferie „barbară", legate deja de centrele culturii superioare prin largul comerţ desfăşurat la mare distanţă. Teritoriile de la periferie erau furnizoare de materii prime şi pieţe suplimentare pentru produsele de consum ale culturilor superioare. Pe aceste canale s-au difuzat şi noile tehnologii neolitice din Epoca bronzului şi cea a fierului, din Orientul Apropiat către periferia

„barbară". După aceste răspândiri indirecte, influenţele directe ale culturii superioare mediteraneene au atins, cel mai adesea mult mai târziu, periferia „barbară". Cea mai întinsă parte a Europei a fost atinsă

abia odată cu expansiunea Imperiului roman.

Epoca nouă (neoliticul) a furnizat cu aceasta baza materială

pentru cultura superioară ce s-a clădit pornind de aici, mai întâi în Orientul Apropiat (aprox. 3100). Agricultura, cuprinzând cultivarea plantelor şi creşterea animalelor, a influenţat toate perioadele

intermediare ale istoriei, mergând până în Epoca contemporană, nu numai în ţările în curs de dezvoltare, care au uneori, în regiunile izolate, structuri comparabile încă cu cele de atunci, ci şi în societăţile complet industrializate, în ciuda faptului că acestea sunt adesea atât de îndepărtate de acea stare iniţială şi atât de modern stratificate.

Dominaţia Vechiului Orient

Dela3100î. Hr., până la 1500 d. Hr.

Vechiul Orient este considerat aici întinsul teritoriu grupat între Oceanul Indian la est şi Marea Mediterană la vest, până la expansiunea Europei dincolo de ocean. Oceanul Indian şi Marea Mediterană au constituit marea axă centrală economică, politică şi culturală a istoriei vechi, întinzându-se geografic în linii mari din Egipt – Mesopotamia (Orientul Apropiat), peste Arabia, Persia, India şi Asia de sud-est până în China şi prelungirile sale (Japonia, Coreea). Deja înspre sfârşitul preistoriei s-a deschis drumul viitoarei dominaţii a Vechiului Orient, începând cu înflorirea producţiei agricole (de la 8000 î. Hr.) şi cu apariţia primelor culturi superioare în Orientul Apropiat (aprox. 3100 î. Hr.), în Egipt şi Mesopotamia. Producţia agricolă şi culturile superioare s-au

răspândit dinspre Orientul Apropiat, mai ales spre vest (Europa) şi spre est (Persia, India, China). Comerţul la mari distanţe şi expansiunea imperiilor coloniale au făcut din Oceanul Indian şi Marea Mediterană, legate prin Golful Persic/Eufrat şi Marea Roşie, o mare axă economică şi de circulaţie, şi au permis dezvoltarea comună a „oikumene”-lui marilor centre de civilizaţie şi de putere, prin comparaţie cu care toate celelalte teritori au rămas periferie „barbară” şi chiar „sălbatică”, până la expansiunea Europei dincolo de ocean (începând cu 1492/1498). De asemenea, prin comparaţie cu marile centre de cultură ale vechiului Orient, Europa a rămas şi în Evul său Mediu o cultură marginală.

Vechiul Orient Apropiat, prelungit cu India, China şi Persia către est şi completat cu Antichitatea europeană (Grecia, Roma) către vest constituie de aceea punctul de plecare indispensabil pentru orice schiţă

cuprinzătoare şi în acelaşi timp nuanţată, care încearcă să clarifice multiplele aspecte complexe ale istoriei universale.

I. Vechiul Orient

De la 3100 până la 500 î. Hr.

Pentru orice înţelegere diferenţiată a istoriei universale rămâne necesară cunoaşterea relativă a vechiului Orient Apropiat: numeroase aspecte ale existenţei noastre de astăzi merg, direct sau indirect, înapoi către el – agricultură intensivă, oraşe, începuturile ştiinţei şi ale tehnicii, statalitatea şi simbolurile sale, aristocraţie şi monarhie, religie, preoţime şi teocraţie, sclavie şi structuri feudale, birocraţie, război şi strategii războinice, imperii, diviziunea timpului, calendarul, moneda, banii şi relaţiile comerciale mai complexe, scrierea şi alfabetul, sticla şi cimentul.

Toate religiile universale provin din culturile superioare ale Orientului –

zoroastrismul din Persia, hinduismul şi budismul din India, iudaismul, creştinismul şi islamismul din Asia Mică. Nu există deci aproape nimic care să nu conducă la originea sa către Vechiul Orient. Numai că

originile sunt atât de îndepărtate, ne sunt atât de ascunse de fracturi şi evoluţii ulterioare de sine stătătoare, încât numeroase contexte scapă

înţelegerii fără cunoştinţe speciale.

Pentru a putea învăţa ceva din istorie se dovedeşte mereu utilă

cercetarea locului istoric în care îşi au originea marile evoluţii, pentru că

acestea au avut în ele însele o profundă influenţă şi putere modelatoare şi pentru că mecanismele istorice pot fi adesea cel mai bine clarificate făcând referire la prima lor apariţie istorică inteligibilă. De aceea, o cunoaştere pe cât posibil mai nuanţată a vechiului Orient Apropiat trebuie să constituie punctul de plecare al oricărei aplecări serioase

asupra istoriei. Cu atât mai uşor ne va fi mai târziu să păstrăm perspectiva universal-istorică, mai cu seamă în Epoca modernă, atunci când succinta noastră schiţă se va concentra şi se va limita predominant la Europa. În acelaşi timp, expansiunea şi propagarea, diferenţierile regionale şi aplicaţiile ulterioare, fracturile şi

continuităţile aducătoare de mutaţii în dezvoltarea ulterioară a principiului evolutiv iniţial oferă

criterii de „civilizaţie” pentru diviziunea procesului istoric universal, deci pentru periodizare.

Pe baza surselor scrise ale istoriei la care avem acces, odată cu ascensiunea Mesopotamiei şi a Egiptului la cultura superioară (aprox.

3100 î. Hr.) se ajunge în vechiul Orient Apropiat la primele centre de cultură şi de putere. Lor le-au urmat, cu puţină întârziere, culturile superioare timpurii de pe Indus (aprox. 2600 î. Hr.), şi Huang-he (Fluviul Galben) – începând cu aprox. 1523 î. Hr., iar mai departe, mult mai târziu şi în izolare, culturile superioare limitate regional ale Americii precolumbiene, ale mayaşilor, aztecilor, incaşilor (de la aprox. 1000 î. Hr.).

Cele mai bune informaţii le avem despre primul centru de cultură

şi putere, care în realitate cuprinde numeroase subdiviziuni, prima fiind între Mesopotamia (Sumer, Akkad, Babilon, Assur) şi Egipt. Aici se conturează deja combinaţia tipică centrelor de cultură şi de putere de mai târziu, dintre cultura superioară şi imperiu – mai devreme (Egipt), sau mai târziu (Mesopotamia: Akkad). Prima scriere, societatea ierarhizată şi statalitatea au creat punctul de plecare pentru viitoarele istorii statale şi sociale articulate, în contextul conflictului constant dintre cultura ţărănească sedentară şi nomazii din stepe şi deserturi.

Prin cuceriri imperiale, asimilarea celor cuceriţi şi răspândirea paşnică a culturii superioare material lucrative, de altfel chiar prestigioase, centrele de civilizaţie s-au extins. Mai ales în zonele marginale ale centrelor din Asia apropiată s-au constituit noi centre culturale, la început ca simple culturi marginale, ca centre culturale secundare, care mai târziu au câştigat o deplină importanţă proprie – Asia Mică, Egeea/Grecia, în zona de trecere dintre Mesopotamia şi Egipt – Siria, Fenicia, Palestina.

Ca o încercare de clarificare a modului în care au apărut lumea şi umanitatea (cosmogonie) şi a felului în care s-a stabilit legătura dintre natură şi om, au apărut primele sisteme religioase, ele fiind în acelaşi timp şi expresia ordinii sociale şi politice pe pământ. Corespunzător diferitelor presupoziţii s-au dezvoltat diferite soluţii relative la

„Weltanschauung”-ul (perspectiva generală asupra lumii) Vechiului

Orient. Ele şi-au găsit adesea expresia în mituri, care conţineau în cele mai numeroase cazuri un nucleu istoric, cu mărturii transmise oral despre evenimente petrecute în perioade lipsite de mărturii scrise.

Consecinţele au fost şi sunt până astăzi profunde. Astfel, din nesemnificativa preţuire a actualei existenţe terestre a rezultat în gândirea indiană (metempsihoză, nirvana) lipsa de tradiţii istorice scrise despre istoria indiană, în opoziţie cu China şi cu Vestul, care au fost şi sunt în mod covârşitor orientate către lumesc.

În alternanţa dintre cucerire şi asimilare, trecerea de la nomazii cuceritori la sedentarism a fost în mod constant divizată de adânci crize interne, care au pătruns şi în domeniul „Weltanschauung”-ului. În acest sens, sfârşitul Vechiului Orient oferă exemplul câtorva astfel de crize religios-spirituale, care într-un caz (China) au provocat fără îndoială haos prin pierderea prelungită a unităţii imperiului. „Timpul axial” (Karl Jaspers) din jurul anilor 500 î. Hr. (socotit grosier) a cunoscut adânci crize religioase în toate marile centre culturale, unde au apărut fondatori de religii şi reformatori care au creat noi fundamente pentru societăţile lor. În Persia/Media, Zarathustra s-a ridicat dej a mult înainte de 500 î.

Hr. Împotriva sângeroaselor religii tribale tradiţionale (sacrificiul animalelor), însă n primele efecte vizibile ale acţiunii sale au apărut sub Darius I (521 -485). Buddha ' a oferit expresia Indiei nordice (aprox. 500

î. Hr.). Confucius a oferit pentru China, la începutul marii crize a

„statelor combatante” (481 -221), fundamentul statului f administrator centralizat şi orientat în întregime către lumesc (după 500 î. Hr.).

Criza internă profundă a vechii Grecii în trecerea de la perioada arhaică la cea | clasică a fost, la început cel puţin, declanşată sau intensificată de prelungita trecere, de mai bine de 100 de ani, la economia financiară (bazată pe bani). Crizei Ji s-a dat pentru prima oară

în istoria universală o întorsătură secularizată şi „„ * individualizată de către filosofii greci ionieni, către 500 î. Hr., Practicând o politică de

forţă, vechiul Imperiu persan al ahemenizilor (550-330) \par a realizat încă o concentrare a vechiului Orient Apropiat, incluzând Asia Mică şi >'

periferia vestică a Indiei dincolo de cenzura dominantă aici către 500 î.

Hr. Din <t punct de vedere pur cronologic, Imperiul persan trece peste periodizarea încercată i > de noi, care ar trebui în acest caz să fie ceva mai elastică. Extinderea Imperiului < persan dinspre Europa de sud-est până la Indus indică însă o tendinţă generală f a istoriei universale –

dezvoltarea comună a marilor centre de cultură şi de putere ') prin

expansiune. ' i în ansamblu putem vorbi de trei mari centre de cultură şi de putere – Occidentul,

India şi China. Între Occident şi India s-au constituit mai târziu alţi trei mari i'f factori, structuraţi total diferit – Persia, arabii/Islamul, turcii. Toate centrele de j) putere şi culturale au reprezentat aplicaţii diferite ale principiului universal al n > organizării vieţii comune a oamenilorcultură materială, statalitate, scriere/cultură, „| religie (cu combinaţiile caracteristice fiecăreia, de orientare către lumesc, sau Kcătre transmundan) – a se vedea în Anexă schema „Culturile superioare eurasiatice 'f şi contribuţiile lor la cultura universală (până la aprox.

1500) „. Din însumarea; | variantelor specifice ale principiilor altfel universale s-au dezvoltat sisteme corn- '| plexe, care, cu toate influenţele şi stimulările punctuale reciproce, după asimilarea s i [unor impulsuri din exterior, au înregistrat progrese răzleţe şi au rămas străine, ') într-o izolare prelungită timp de secole. Este cazul continentelor deplin izolate, (fJcare n-au participat deloc (Australia) sau numai ezitant şi parţial (Africa, America ' ţ precolumbiană) la trecerea către cultura superioară. '

4. Culturi superioare timpurii: agricultura intensivă şi prima statalitate, de la 3100 până la 1650 î. Hr.

Aprox. 3100 începuturile culturii superioare în Sumer şi Egipt.

Aprox. 2600 Invadarea Mesopotamiei de către akkadieni.

Aprox. 2340 Primul Imperiu akkadian sub Sargon I.

Aprox. 2000 Invazia amoriţilorân Mesopotamia şi Canaan.

Aprox. 1900 Invazia hitiţilor în Asia Mică.

Aprox. 1650 Dominaţia hicsoşilor în Egipt (până la 1551).

Fundamentul material al vechiului Orient Apropiat a fost constituit de intensificarea producţiei agricole în cele două mari văi ale râurilor –

Eufratul inferior/Tigru şi pe Nilul inferior – într-o măsură încă

neîntâlnită până atunci. „Eden", unul dintre puţinele cuvinte păstrate din sumeriană, desemna pământul cultivat şi fertil, în contradicţie cu apa (marea, râurile) şi cu stepa care-1 înconjurau. Ca un pleonasm (=

dublarea unui concept) istoric, „grădina Edenului" a devenit nu întâmplător reflexul mitologizat al paradisului terestru în teritoriul vest-mediteranean. Surplusurile agricole în creştere semnificativă în comparaţie cu neoliticul au susţinut noile oraşe, nuclee ale „civilizaţiei".

Prima statalitate în Mesopotamia sumeriană a fost realizată prin oraşul-stat, matrice pentru toate oraşele-stat ulterioare comparabile – de la polisul grecesc şi Roma, până la oraşele-stat italiene din Evul Mediu, chiar dacă între timp, cele sumeriene fuseseră de mult uitate. În Egipt,

dimpotrivă, noua statalitate s-a dezvoltat mai întâi în ţinuturi fără nuclee statale mai importante. Chiar şi după concentrarea forţată a acestora prin cuceriri ce au dat naştere unor imperii, egiptenii au trăit încă mult timp în unităţi administrative numite „nomos", conduşi de şefi de regiuni, iar în sfera religioasă au păstrat semnele lor totemice originare în panteonul-animal al vechiului Egipt.

Din capul locului, cele două principale centre de civilizaţie ale vechiului Orient Apropiat trebuie distinse, cu expresiile lor diferite

pentru aceleaşi structuri şi tehnici culturale, şi urmărite în paralel în totalitatea manifestărilor lor: monarhia, religia universală, construcţia de temple, scrisul, plugul au căpătat în Mesopotamia şi Egipt expresii caracteristice (de la aprox. 3100 î. Hr.). Cele două civilizaţii s-au plasat una faţă de cealaltă în strânsa relaţie a unei rivalităţi accentuate şi a influenţei. În cele mai importante zone de contact şi de întretăiere ale lor, în Siria/Palestina, au apărut noi evoluţii – şi anume alfabetul şi monoteismul din combinarea diverselor variante ale aceloraşi principii.

Încercările de cucerire reciprocă ale celor două centre de civilizaţie s-au împotmolit (Noul imperiu în Siria) sau au rămas episodice (asirienii în Egipt).

Centrul de cultură mesopotamian a dezvoltat o dinamică interioară

şi exterioară mult mai mare decâ vechiul Egipt, care, în izolarea sa geografică între două deserturi, s-a mulţumit cel mai adesea cu conservarea şi transmiterea unor forme şi conţinuturi fixate mai timpuriu. La începutul unificării Egiptului, adică a procesului de relativă

omogenizare şi uniformizare, a avut loc fondarea unei monarhii centralizate, într-un stadiu timpuriu al culturii superioare – fără centre urbane cu factori autonomi (comerţ, meşteşuguri).

Tradiţiile de trei mii de ani ale Egiptului antic au fost întrerupte numai ocazional prin bruşte deschideri către exterior ca urmare a cuceririlor din afară (hicsoşi, asirieni), respectiv a expansiunii către alte teritorii (Noul Regat) sau zdruncinate prin bruşte înnoiri religioase (Echnaton).

La originea diversităţii mesopotamiene au stat oraşele-stat sumeriene independente, care au stimulat constituirea unor centre de cultură locale asemănătoare (de ex.: Elam, Assur, Ninive, Ebla).

Marile transformări petrecute în vechiul Orient Apropiat s-au inspirat decisiv din periferiile centrelor de cultură mesopotamiene, care au avut o expansiune mai puternică spre Siria, Palestina, Fenicia, Asia

Mică, iar mai târziu spre vest, către Creta şi Egeea; spre est, către

Elam şi Persia; şi spre nord către Urartu (Armenia de mai târziu).

Deosebit de importante au fost regiunile în care s-au intersectat influenţe ale centrelor de cultură mesopotamiene cu cele ale marilor centre învecinate înspre vest Siria, Fenicia, Palestina cu centrul egiptean, în est Persia cu cel indian.

În orice caz, datorită fabuloasei lor întinderi şi a relaţiei cu vecinătatea barbară, ambele centre au fost permanent expuse atacurilor.

Popoare întregi s-au infiltrat în centrele de civilizaţie şi au preluat treptat puterea: sau s-au stabilit la periferie şi au fost asimilate acolo, sau au venit prin cucerire, distrugând la început vechea cultură, pentru ca treptat să se integreze în ea. Asupra Mesopotamiei au acţionat, pe de-o parte diferite valuri de invadatori semiţi dinspre sud (Peninsula arabă), respectiv dinspre vest, iar pe de altă parte, „popoarele munţilor", în primul rând de pe muntele Zagros (gutii, kasiţii), în locul cărora au apărut mai târziu indo-europenii mezi şi perşi. În afară de aceştia, deja foarte devreme, pe la 1900 î. Hr., s-au aşezat în estul Asiei Mici hitiţii şi huriţii, care erau de asemenea indo-europeni şi care au adus, odată cu plugul şi armele de fier, o nouă dimensiune a strategiei războinice, orientată împotriva tehnologiei bronzului. Egiptul a avut conflicte înainte de toate cu nubienii la sud, cu libienii la vest şi cu nomazii de deşert semiţi. Aceştia au făcut presiuni asupra Egiptului prin Peninsula Sinai, iar hicsoşii au cucerit, fie şi numai o dată, pasager, puterea (aprox. 1650-1551).

Invazia popoarelor mării (aprox. 1200) a adus numeroase popoare indo-europene dinspre nord înspre Orientul Apropiat – frigienii, lidienii, filistenii, cimerienii, sciţii. Ei au deschis direct sau indirect drumul mezilor şi mai târziu perşilor, care au pătruns în Orientul Apropiat pornind dinspre est şi au ajuns să constituie cel mai cuprinzător şi mai durabil imperiu (începând cu 550). Cucerirea sa prin marşul lui Alexandru, pornind dinspre vest, a marcat sfârşitul vechiului Orient Apropiat, care a fost în mare măsură, cel puţin la suprafaţă, omogenizat prin elenizare.

În această evoluţie plină de mutaţii ce a durat aproape trei milenii, vechiul Orient Apropiat a iradiat în multiple feluri asupra lumii înconjurătoare, atât asupra „barbarilor" ce s-au civilizat treptat în imediata sa apropiere, cât şi asupra noilor civilizaţii din India şi

China, care s-au dezvoltat în mare măsură independent. Asia Mică, Fenicia, Creta şi Egeea au reprezentat etape fundamentale în crearea Antichităţii

greceşti. Într-un proces ce a durat peste 1000 de ani, a pătruns din Grecia, mai intens decât niciodată, civilizaţia mediteraneană, cuprinzând Imperiul roman şi teritoriul ce înconjoară Marea Mediterană, incluzând pentru prima dată o mare parte a Europei. Astfel, fundamentele istorice ale Antichităţii europene conduc inevitabil către vechiul Orient Apropiat, care în epoca romană târzie şi-a manifestat încă o dată puternic influenţa, prin forţa obiceiurilor şi religiilor orientale, iar mai târziu şi prin victoria creştinismului (391), puţin înainte de prăbuşirea Imperiului roman (395).

5. Marile imperii (regate) ca centre de civilizaţie şi de putere Istoria vechiului Orient Apropiat şi a prelungirilor sale în India şi China este influenţată hotărâtor de marile imperii (regate) care sunt în acelaşi timp centre de cultură şi de putere. Creşterea şi descreşterea lor permite o recunoaştere emblematică a efectelor anumitor mecanisme istorice valabile şi pentru alte perioade şi regiuni, precum şi în alte condiţii culturale sau politice, mergând în esenţă până în prezent. De aceea, ni se pare important să schiţăm sintetic, la începutul istoriei vechiului Orient Apropiat, câteva mecanisme istorice, pentru că ele ne vor uşura înţelegerea proceselor istorice ulterioare.

La început, atenţia trebuie concentrată asupra caracterului dialectic al structurilor imperiale: pe de-o parte ele distrugeau sau oprimau libertatea altor popoare. Pe de alta, ele obţineau prin constrângere, prin expansiunea lor, alipirea societăţilor până atunci mai puţin dezvoltate la civilizaţii moderne la momentul respectiv, direct – prin cucerire – sau indirect – prin difuzie culturală dincolo de limitele puterii imperiale, prin comerţ sau legături politico-dinastice.

Astfel, marile centre culturale şi de putere au adus în mod constant cucerirea imperială şi „progresul" civilizator. Dialectica consecinţelor lor istorice nu poate fi anulată şi nu poate fi pur şi simplu negată prin luări de poziţie partinice ulterioare r în favoarea uneia sau alteia dintre părţi (chiar dacă numai la nivel verbal). '.

Centrele de cultură timpurii au apărut de asemenea dintr-o combinaţie a f unor evoluţii care, începând cu neoliticul au devenit mereu mai complexe şi mai ' diferenţiate, combinaţie de natură sale intensifice

reciproc: surplusurile agricole i au făcut posibilă o populare mai densă, diviziunea muncii, specializarea crescândă ţ de la locuinţe personale la cătune, sate şi oraşe şi o mai rigidă organizare a * societăţii prin intermediul unei noi clase conducătoare, cea preoţească-monarhică

(teocraţie). În mod corespunzător, structurile sociale au devenit din ce în

ce mai {complexe şi mai diferenţiate, au cuprins mereu mai mulţi oameni în unităţi politice j tot mai mari – clan, trib, ţinut/regalitate urbană, împărăţie, imperiu. Puncte de |ţ plecare au fost marile regiuni din jurul fluviilor în lumea veche, Nil şi Eufrat/Tigru j în Orientul Apropiat şi, deplasat în timp, ca o evoluţie ulterioară de sine stătătoare, jj Indusul şi Huang-he. Ţ.

Culturile superioare potamice (din grec: „potamos; ˆrâu) s-au desfăşurat | pe atunci pe cursurile inferioare ale marilor fluvii, cu legătură directă la mare.

Regalitatea regională şi cea orăşenească au format temelia primelor imperii ' j de mare anvergură – mai timpurii (Egipt, China) sau mai târzii (Mesopotamia, India), constituite prin concentrarea datorată

cuceririlor externe. Deja primele; imperii indică configuraţia internă a structurilor de putere de mai târziu, deoarece iJ ele corespundeau cel mai bine organizării puterii: nucleul intern, „naţional”, îl ' constituiau cei ce ţineau de acelaşi popor, lor adăugându-li-se eventual alte popoare, anexate timpuriu populaţiei imperiului şi contopite mai mult sau mai puţin cu aceasta. Acestora li se adaugă teritoriile anexate, care deveneau direct provincii administrate şi exploatate fără drepturi politice.

Către periferie urmau popoarele vasale sau statele-clientelare, care sunt numai slab integrate imperiului, cel mai adesea caracterizate de o exercitare a puterii din ce în ce mai scăzută şi o sporire a autonomiei interne. Ele mai cunoşteau doar formal dominaţia (suveranitatea) centrului de putere, erau obligate la recunoaşterea sau confirmarea unei schimbări de suveran, la serviciul militar în caz de război şi la plata unui tribut.

Marile imperii au fost distruse cel mai adesea într-un mod invers celui

în care s-au constituit – dinspre periferie: statele clientelare sau vasale s-au răzvrătit sau s-au sprijinit pe alte centre de putere, teritorii autonome sau anexate s-au răsculat, iar în cele mai multe cazuri acestora li s-a adăugat cucerirea din afară.

Pe lângă cazul marilor imperii clasice cu o birocraţie centrală –

constituită în majoritate din populaţie ţărănească, şi, prin aceasta, relativ puţin mobilă – au apărut două variante ce s-au evidenţiat printr-o mobilitate şi o flexibilitate extraordinare, una pe uscat şi alta pe apă.

Ambele s-au completat în acţiunea lor istorică şi au adus la stadiul de imperii regiuni continentale aflate într-o permanentă tensiune istorică: pe uscat, popoarele nomade cuceritoare au preluat puterea marilor imperii şi au construit, la marginea sau în afara centrelor de civilizaţie,

în periferia barbară sau semibarbară, hegemonii bazate pe tribut, cel mai adesea lipsite de o birocraţie centrală. Calul şi/sau cămila le-au conferit o mobilitate deosebit de mare pe uscat.

Exercitarea hegemoniei se limita cel mai adesea la perceperea (periodică sau neregulată) a tributului, conceput ca livrare de mărfuri, inclusiv de bărbaţi tineri, care erau vânduţi ca sclavi în centrele de civilizaţie. Mărimea tributului era cel mai adesea nereglată, şi deci, arbitrară. Pedepsele pentru întârzierea plăţii tributului erau tâlhărirea, devastarea şi uciderea populaţiei, respectiv deportarea sau vinderea în sclavie. Nomazii turco-mongoli (de la huni până la mongoli/tătari) sunt exemple clasice; însă şi vikingii suedezi în Rusia târzie au început printr-o dominaţie bazată pe tribut asupra slavilor estici şi a triburilor finice.

Caracterul arbitrar, samavolnic al birurilor nereglementate în cadrul unei dominaţii bazate pe tribut a fost specific pentru întinse teritorii din Africa, până la constituirea unui prim stat fiscal modern spre sfârşitul secolului al XlX-lea, chiar dacă acest stadiu a fost atins prin dominaţie externă, reprezentată de colonialismul european ce a produs resentimente.

Contrapartea civilizatorie la dominaţia barbară sau semibarbară, bazată pe tribut şi manifestată pe uscat, este dominaţia maritimă

comercială (thalassocraţia, de la grec. „thalassa” = mare) a Cretei minoice şi miceniene, a Feniciei, Cartaginei, Atenei, Veneţiei, Portugaliei, Olandei, Angliei, SUA. Thalassocraţia este, să zicem, cea mai elegantă şi mai civilizată formă de dominaţie, în care comerţul şi banii substituie în parte forţa războinică.

Motivele fundamentale pentru constituirea marilor imperii au fost stăpânirea centrelor de cultură productive, eliminarea rivalilor prin dominare, respingerea pe cât se putea neîntreruptă a nomazilor din stepe/deşerturi prin fortificaţii şi tehnologie militară superioară (W. H.

McNeill), respingerea marilor imperii rivale şi, în ultimă instanţă, organizarea comerţului intercontinental. Astfel, în logica oricărui nou centru de putere, chiar dacă mare sau mic, stă expansiunea, concentrarea unităţilor mai mici în centre de putere tot mai mari. În consecinţă, în vechiul Orient Apropiat s-au constituit imperii tot mai mari, unificate în ultimă instanţă dinspre est de către perşi (550-330 î.

Hr.) şi dinspre vest de către macedoneni/greci sub Alexandru (334-330 î.

Hr.). Astfel de superimperii au fost totuşi pe termen lung instabile, chiar dacă ideea de a le construi a persistat, cum este exemplul Imperiului otoman. Dimpotrivă, în China şi în Iran s-au păstrat structurile marilor

imperii, pe un fundament mai solid (China) sau mai puţin solid (Iran), după întreruperi mai scurte (China) sau mai îndelungate (Iran).

Istoriei universale îi aparţin în acelaşi timp marile imperii, culturile superioare, religiile universale şi comerţul internaţional; ele se condiţionează şi se consolidează reciproc în efectele lor, oferind cele mai numeroase informaţii despre trecut.

Toate centrele de putere au parcurs cicluri ale evoluţiei statale –

uniune şi constituire, concentrare a puterii însoţită de expansiune prin cucerire, scindare a puterii însoţită de conflicte interne (feudalizare, anarhie feudală, războaie civile, certuri pentru succesiune la tron, revolte) – care, la rândul lor, au provocat intervenţia altor centre de putere. Pe de altă parte, expansiunea unui centru cultural a putut conduce la slăbirea centrelor de putere imperiale, prin fugari

(refugiaţi) care erau implicaţi în luptele interne pentru putere, de ex. În perioada

„statelor combatante” în China (481-221 î. Hr.).

Centrele culturilor superioare imperiale aveau cel mai adesea trei feluri de graniţe: – împotriva nomazilor crescători de animale (îndeosebi către nord); împotriva „barbarilor” de odinioară, care fuseseră cuceriţi, supuşi, civilizaţi şi reprimaţi; graniţele cu alte mari imperii rivale (cu excepţia Chinei şi Indiei). China îşi avea principala direcţie de expansiune şi spaţiu de colonizare înspre sud şi vest şi secundar către nord, împotriva „barbarilor nordici” turco-mongoli; India era orientată în special pe uscat spre India sudică (Deccan), iar pe mare în Asia de sud-est; Roma – în toate direcţiile.

În Vechiul Egipt, ciclul evolutiv descris mai sus a fost egal instituţionalizat în succesiunea Regatului Vechi, Mijlociu şi Nou, despărţite de „perioade intermediare”. În China veche, în cadrul „ciclului dinastic”, instalării violente a unei dinastii îi urmau consolidarea, expansiunea, stagnarea, regresul, în final criza internă, revolte şi victoria unei noi dinastii cu înnoirea „mandatului ceresc”. De aceea era tipică

restaurarea unui imperiu ruinat, adesea pe un fundament (geografic, social sau etnic) schimbat. Din vechiul Orient Apropiat provin numeroase imperii (regate) restaurate mereu diferit sau continuu revendicate până

în Epoca modernă: regatul lui Sargon, regatul celei de-a IlI-a dinastii din Ur, statul gutilor, regatul babilonian al lui Hammurabi, regatul vechi şi mediu al asirienilor, vechiul şi noul regat hitit, noul regat al asirienilor, noul regat babilonian, Imperiul mezilor/perşilor, Imperiul lui Alexandru, statele diadohilor, Imperiul roman, Roma apuseană, Imperiul carolingian, imperiile medievale (1) „Sfântul Imperiu roman de naţiune germană”, (2)

Imperiul (Reich) împăraţilor germani (1871 -1918), Al Treilea Reich.

Dinspre Roma răsăriteană vin alte legături prin Bizanţ şi Califat, de la Noul imperiu persan al sasanizilor, la selgiucizi şi otomani/turci, respectiv la Rusia ţaristă.

Pe de altă parte, structurile imperiale s-au divizat adesea după

cădere în state succesoare postimperiale (de ex. Statele hitiţilor în Siria nordică), ce pot constitui însă şi fundamentul construirii unor noi naţiuni, cum s-a întâmplat începând cu Evul Mediu pe baza Imperiului roman sau, şi mai clar, în statele succesoare postcoloniale din America şi Africa după decolonizarea imperiilor coloniale europene.

Orice expansiune are ca premisă, printre altele, unitatea internă.

Ea are ca efect orientarea conflictelor interne spre exterior. Expansiunea urmează cel mai adesea calea minimei rezistenţe, pentru a umple vidurile de putere – societăţi încă fragmentate aflate la nivel tribal, triburi aflate social încă în „starea originară", sau structuri de putere rivale, ce traversează tocmai faza conflictelor interne şi, de aceea, nepregătite pentru a acţiona în afară. Mai devreme sau mai târziu expansiunea se încheie, puterile sunt suprasolicitate, victoriile se preschimbă în ¦ înfrângeri care provoacă acum conflicte interne. Centrele de putere se prăbuşesc din nou, brusc sau într-o agonie prelungită, devenind (redevenind) viduri de putere ce se vor umple cu o nouă putere, provenită din exterior sau, încă o dată, din interior.

Cele mai vechi centre de putere au exercitat acest mecanism în numeroase variante, vechiul Orient Apropiat – de-a lungul a peste 3000

de ani. Ulterior el a decăzut sub noi valuri de cuceritori, atingând statutul de vid de putere, cel mai târziu odată cu cucerirea de către mongoli (1258). Noul centru de putere greco-macedonean care, sub Alexandru, a explodat către est ca o supernovă, a predat curând puterea politică Romei (romanilor) păstrând însă, aşa cum devenise obişnuit de la sumerieni şi akkadieni, supremaţia culturală. O dată cu reorientarea Imperiului roman de răsărit spre Bizanţ, grecii au căpătat din nou parţial şi puterea politică, până la invazia arabilor, a selgiucizilor şi a otomanilor.

După transferarea capitalei imperiului la Constantinopol (330), Italia a redevenit un vid de putere, până la formarea Regatului italian modern (1859/1861). De asemenea, Imperiul „roman" medieval germanic a alunecat spre un vid de putere după luptele pentru tron dintre Hohenstaufeni şi Welfi (1198-1215). Nu altfel li s-a întâmplat arabilor curând după ce Islamul a câştigat forţă, după mutarea capitalei

califatului de la Medina la Damasc (661) sau mongolilor după mutarea capitalei imperiului de la Karakorum la Pekin sub Kublai Han

(1272).

Arabii şi mongolii au trăit pe atunci dilema clasică a popoarelor nomade aflate în centrul culturilor superioare sedentare, dilema dintre conservarea fundamentelor nomade şi preluarea structurilor administrative tradiţionale: sedentarizarea şi preluarea birocraţiei găsite la sosire au fost primii paşi către asimilarea culturală a cuceritorilor de către cuceriţi.

Toate centrele culturale şi de putere au avut zonele lor de slăbiciune, prin care au pătruns barbarii (nomazii), precum şi teritoriile de expansiune pentru cuceriri imperiale, colonizare şi extindere a civilizaţiei. Adesea, zonele de decădere şi expansiune au coincis. Pentru vechea Mesopotamie orientală, acestea au fost zonele principale de pătrundere din sud (deşertul arabic) şi din est (muntele Zagros); pentru vechiul Egipt deşertul, în totalitatea sa şi, ocazional nordul (hicsoşii, popoarele mării). Pentru India veche, până la venirea europenilor pe mare, nord-vestul (Munţii Hindukuş prin Pasul Khaiber) şi nordul, de la arieni (aprox. 1400 î. Hr.) până la moghuli (1526), au constituit zonele de decădere. China a trebuit să se confrunte constant cu nomazii în nord, mai întâi cu indo-europenii (toharii = Yueh-chi; probabil deja populaţii care utilizau care de luptă, care au putut fonda dinastia Shang – 1523 î.

Hr.), iar mai apoi cu turco-mongolii, de la huni (Hiung-nu) până la manciurieni (1644). Cele mai importante teritorii de expansiune, colonizare şi civilizaţie au fost: nordul, în general, pentru vechea Mesopotamie, sudul (Nubia) pentru vechiul Egipt, cu o linie de expansiune secundară către nord (Palestina/Siria/Fenicia); pentru India, sudul (Deccan), iar de aici mai târziu o parte a Asiei de sud-est prin

„indianizare” = „hinduizare”.

China s-a extins în principal spre sud, în primul rând peste Jangtse-kiang, iar mai târziu spre vest, înspre Asia central-estică, abătându-se spre Pamir, iar în ultimul rând şi spre nord (Manciuria).

6. Popoarele nomade

Pentru istoria universală mai veche a popoarelor sedentare, nomazii au exercitat o influenţă uşor subapreciată: ei au fost chiar împinşi de

către civilizaţiile ţărăneşti şi urbane aflate în expansiune către stepe şi deserturi situate la nordul (Asia centrală şi Rusia sudică) şi la sudul (deşertul siriano-arab) întinselor centuri ale „oikumene”-lui civilizat. Acolo, împinşi de nevoie, ei s-au specializat în creşterea animalelor. Însă, acolo unde a fost posibil, ei s-au ocupat şi cu

activitatea complementară de cultivare a plantelor. În nordul, respectiv sudul Eurasiei ei au avut o poziţie de mijloc, ambivalenţă, conformă

poziţiei lor geografice de mijloc: pentru sedentarii civilizaţi, ei aparţineau periferiei „barbare”, însă au primit variate influenţe din partea centrelor de putere şi civilizaţie în expansiune, în care s-au infiltrat continuu şi ireversibil, acesta fiind cazul oraşelor-oaze din marginea sudică a Asiei centrale, influenţate de către iranieni şi al oraşelor din marginea sudică a Saharei după anul 1000. Astfel, popoarele nomade au dezvoltat culturi marginale periferice, combinând variat influenţele culturilor superioare, cum sunt cele dinspre nord: chineză, indiană, persană, arabă şi turcă.

Nomazii au depins în mod constant de comerţ, chiar dacă acesta s-a rezumat numai la achiziţionarea de bunuri de lux şi de prestigiu, întrun proces de constituire a suveranităţii, pe care l-au cunoscut de la începuturile lor neolitice chiar şi societăţile agrare sedentare. De aceea, nomazii s-au comportat ambiva-lent faţă de comerţ: unii l-au împiedicat printr-o activitate tâlhărească, alţii l-au promovat, primind recompense pentru protecţia caravanelor. Nomazii nordici, ca şi cei sudici au livrat valeţi-sclavi din periferia barbară, dintre populaţiile slabe din punct de vedere militar (de ex. Slavi, circazieni în Europa, locuitorii savanelor în Africa neagră), „marfă” pentru comerţul cu sclavi considerat constant ca fiind legitim în marile centre de civilizaţie şi de putere ale Vechii Lumi, din India până în Cordoba. Cel mai adesea, nomazii trăiau în formaţiuni precum clanul şi tribul, în „hoarde” (mong.: „ordu”), sub conducerea unui han, în perpetuă luptă cu vecinii pentru aproprierea resurselor neîndestulătoare (păşuni, apă). Numai în caz de extremă nevoie, cel mai adesea când aceasta era de lungă durată, ei se constituiau sub un Kaghan (Mare Han) într-o confederaţie tribală, ca apoi, cu forţele sporite ale disperării, să acceadă la condiţii de viaţă mai bune în teritoriile sedentarilor civilizaţi, prin intermediul invaziilor (arab. „razzia”) sau a cuceririlor: nomazii, ca aristocraţie de război, au fondat sau au reînnoit mari imperii.

Regula dură a nomadismului conţine interdicţia strictă a sedentarismului. De aceea, cel puţin nomazii nordici turco-mongolici incendiau sistematic, în cadrul invaziilor şi a raidurilor lor de cucerire, locuinţele populaţiei sedentare. Indivizii singuri nu se puteau stabili acolo pentru că erau, în fapt, consideraţi drept trădători ai tribului lor. În caz de opoziţie, aceştia erau ucişi (cel puţin bărbaţii), iar execuţiile nu se limitau numai la câmpul de luptă. Când mongolii, în cadrul incursiunilor lor în Europa, au observat că unii luptători creştini se prefăceau adesea

a fi morţi, ei şi-au făcut obiceiul de a tăia capetele tuturor celor rămaşi pe câmpul de luptă. Capetele au devenit ulterior trofee ale victoriilor şi, pentru intimidare, erau îngrămădite în enorme piramide de cranii. Din praxisul raţionalităţii nomade a apărut în sânul populaţiei sedentare faima extrem de proastă a nomazilor, amestec dintre teama în faţa supremaţiei lor militare şi dispreţul faţă de modul lor de viaţă „barbar" şi felul de a lupta.

În ciuda generalei lor superiorităţi militare şi a faptului că erau unificaţi politic, nomazii au înregistrat slăbiciuni care i-au dezavantajat pe termen lung în raport cu civilizaţiile sedentare săteşti şi orăşeneşti, în primul rând datorită productivităţii lor economice neînsemnate: veniturile lor principale au fost prada şi tributul, ca o altă formă a prăzii.

Problema succesiunii, problemă deosebit de delicată în toate sistemele politice, conducea cel mai adesea la nomazi la conflicte sângeroase pentru tron şi la războaie civile, până când se impunea în frunte un nou stăpân, după legea dură a stepei. Pentru reglarea succesiunii după

moartea celui de-al II-lea Mare Han, mongolii nu au profitat de dubla lor victorie de la Liegnitz şi Mohi (1241), retrăgându-se din nou către est.

Puterea lor militară a fost limitată de stilul lor de luptă – temutele ploi de săgeţi. După ce-şi aruncau toate săgeţile, ei erau aproape lipsiţi de valoare în lupta corp Ia corp cu iataganele lor scurte. Apărarea principală a societăţilor sedentare era de aceea, pe lângă fortificaţiile solide (Zidul chinezesc, bastioane de ex. În Germania estică sub Henric I, împotriva ungurilor), platoşele pentru cal şi călăreţ, în Orientul îndepărtat prin vătuire, în vest, începând cu Persia prin cămăşi de zale sau de metal. În plus, acoperiţi cu scuturile lor, călăreţii cu platoşe trebuiau să reziste numai ploii de săgeţi pentru a se arunca apoi

asupra nomazilor, aşa cum au procedat germanii la Augsburg în 955 contra ungurilor.

Pentru nomazii cuceritori, momentul critic venea atunci când erau copleşiţi de birocraţia civilizaţiilor ţărăneşti şi urbane răsturnate prin forţă. Puterea blândă a standardelor de viaţă mai ridicate şi logica irezistibilă a structurilor de putere existente constrângeau totuşi la asimilarea în sedentarism. Trecerea la sedentarismul civilizat s-a desfăşurat mai uşor, totalitatea popoarelor nomade (cel mai adesea numai bărbaţi) acceptând teritoriul civilizat, iar legăturile cu femeile autohtone uşurând, pe termen lung, înfrângerea tendinţei de apartheid faţă de învinşi. A supravieţuit totuşi o parte a acestui fundament în societăţile tribale din afara civilizaţiei, cum s-a întâmplat după cucerirea

Chinei de către mongoli. Astfel, aici s-a adâncit diferenţa dintre stilul de viaţă al nomazilor înapoiaţi şi cel al celor mai nou parveniţi la sedentarism, ajungându-se sub Kublai Han, în noua capitală Beijing (1267), la un conflict deschis, pe care noul împărat al nomazilor 1-a tranşat militar în favoarea sa (1272).

Din poziţia lor de mijloc se pot clasifica diferitele funcţii ale nomazilor: faţă de centrele de putere şi civilizaţie ei au fost mereu primitivi, destructivi şi cuceritori de imperii, iar faţă de periferia lor

„barbară" formată din ţărănime fragmentată, au fost vânătorii de sclavi.

Distanţarea faţă de civilizaţie explică relativa lor întârziere în raport cu centrele de civilizaţie şi de putere sedentare. Fragmentarea masivă şi raritatea concentrărilor statale permanente au condus la mutaţii aproape neîntrerupte de popoare, aflate permanent în conflict reciproc sau care s-au infiltrat în mari valuri în China, India sau Persia, începând cu sciţii indo-europeni (800 î. Hr.) şi hunii turco-mongoli (375 d. Hr.) înspre vest.

7. Continentele izolate:

Australia, Vechea Americă, Africa neagră în contradicţie cu evoluţiile din Eurasia (şi Africa de nord), caracterizate, începând cu Eurasia antică, prin variate influenţe, legături şi conflicte reciproce, teritoriile îndepărtate ale Pământului s-au menţinut într-o izolare totală

(Australia), aproape totală (America) sau foarte extinsă (Africa neagră, la sud de Sahara). Marile evoluţii petrecute de la apariţia lui homo sapiens (aprox. 35000 î. Hr.) şi de la sciziunea omenirii în mari grupe nu au apărut în aceste locuri absolut de loc (Australia) sau cu întârziere şi diminuate datorită izolării. Este de ajuns de aceea să aruncăm o privire unilaterală asupra continentelor izolate, care au fost cuprinse pentru prima dată pe deplin în istoria globală odată cu expansiunea Europei dincolo de ocean – mai timpuriu (America), sau mai târziu (Africa, Australia) – iar apoi prin dominaţia albilor.

Australia

Australia este continentul care s-a desprins cel mai timpuriu de suprafaţa Pământului, care la început era compactă. De aceea, flora şi fauna ei sunt cele mai vechi, pline de fosile vii. Australia a fost populată

de vânători şi culegători din Epoca veche a pietrei, în perioada ultimei mari glaciaţiuni. Atunci, nivelul general al mării era scăzut, Australia era încă legată de Noua Guinee, care, la rândul său, era separată de Indonezia de astăzi numai de un braţ de apă.

Prima migraţie a avut loc la aprox. 29000 î. Hr., şi s-a desfăşurat ca de obicei în grupe mici. În total pot fi deosebite trei mari valuri, ce au adus către Australia oameni de diferite fizionomii. Aborigenii australieni au rămas într-o izolare totală şi nu au înregistrat nici o altă evoluţie socială, de exemplu o complexitate socială mai mare, rămânând astfel la nivelul de „sălbăticie” al Epocii de piatră. De aceea este uimitor tot ce ştiinţa istorică descoperă despre trecutul lor. Până la cucerirea şi popularea ei de către europeni, începând cu 1788, Australia era singurul continent în care nu existau decât „sălbatici”, asemenea marii insule ce se întindea alături de ea, Noua Guinee. De aceea, „The Triumph of the Nomads” (G. Blainey) constă în aceea că, naturii atât de duşmănoase i s-a smuls o moştenire culturală uimitor de bogată, care sub presiunea modernizării datorate industriei, s-a transformat într-un muzeu însufleţit de „aborigenii” rămaşi.

Vechea Americă

Cu totul altfel s-a petrecut dezvoltarea Americii până la Columb.

Primii locuitori, la origine mongoloizi, au venit din Siberia ca vânători în perioada

Vechiul Orient glaciaţiunilor prin teritoriul ocupat astăzi de strâmtoarea Bering şi de mările învecinate; ei au venit, în mod evident, în două valuri (aprox. 21000-13000 î. Hr.). În ciuda izolării aproape totale faţă de continentele dezvoltate, indienii/indios au realizat trecerea la producţia agricolă în unele regiuni favorabile acesteia, îndeosebi pe platourile mexicane central-americane, ca şi în Anzi şi pe platourile înconjurătoare (Bolivia). Baza au constituit-o plantele care cresc sub pământ (gulia, cartoful) şi porumbul. Absenţa aproape totală a animalelor ce pot fi domesticite (excepţie – lama, în Anzi, cu o capacitate redusă de utilizare în cadrul muncilor agricole) au limitat totuşi producţia agricolă. Vechea Americă a cunoscut, totuşi, în ciuda izolării sale, întregul spectru evolutiv, de la „sălbăticie", trecând prin „barbarie", spre o civilizaţie proprie.

În ciuda absenţei factorilor esenţiali de producţie (roata, animalele de tracţiune), în centrele de producţie şi în concentrările de populaţie s-au dezvoltat civilizaţii comparabile cu marile culturi superioare ale lumii vechi, într-o izolare aproape totală, însă cu 2000 de ani mai târziu (începând cu anul 1000 î. Hr.), civilizaţii care s-au oprit la un nivel de dezvoltare aproape egal cu cel al Sumerului în jurul anului 2500 î. Hr.

Mayaşii, aztecii şi incaşii au atins nivelul de organizare în mari imperii,

cu caracteristicile obişnuite (cucerire militară, exploatare, revolte ale triburilor supuse).

Ocazional, pot fi acceptate scurte întreruperi ale izolării, altfel totale, de lumea exterioară. Ele se datorau defectării vaselor ce veneau din Asia sau Europa sau devierii acestora din cauza furtunilor. Aceste contacte ar putea explica unele asemănări culturale, altfel uimitoare, între arta şi miturile despre sosirea zeilor albi, care ar fi pus capăt imperiului aztec, ca şi celui incaş (McNeill). Această tradiţie religioasă, precum şi obişnuinţa supunerii oarbe la ordinele venite de sus, practicată în centrele imperiilor autohtone, explică extraordinara paralizie internă cu care au reacţionat împăraţii aztec şi incaş la sosirea lui Cortez în Mexic şi a lui Pizarro în Peru (1519, 1531), dar şi supuşii acestora după eliminarea împăraţilor lor prin arestare şi ucidere.

Datorită izolării lor de milenii, imperiile şi culturile superioare din vechea Americă erau, în momentul primului contact cu Europa în expansiune (McNeill), mult înapoiate faţă de aceasta. De asemenea, populaţia vechii Americi era puţin imună faţă de bacteriile şi viruşii albilor, pe care aceştia i-au adus ca pe germeni ai unor boli necunoscute băştinaşilor, astfel că supravieţuitorii şi-au putut forma doar treptat o rezistenţă

propriu-zisă faţă de bolile europene.

Pentru construirea propriului imperiu colonial, conchistadorii spanioli au impus în primul rând munca forţată, instrument de dominaţie a imperiilor locale ruinate.

Africa neagră, la sud de Sahara în Epoca veche a pietrei, Africa, leagăn al omenirii, a avut, prin secarea Saharei la începutul neoliticului (aprox. 8000 î. Hr.) o evoluţie tensionată: nordul s-a unit cu civilizaţia mediteraneană-orientală veche, instituind prin Egipt unul dintre subcentrele primare. Africa neagră a rămas, dimpotrivă, într-o lungă

izolare: lipsa de adăposturi naturale şi izbirea permanentă şi puternică a valurilor de stânci în dreptul ţărmurilor sale au împiedicat orice ieşire pe cale maritimă, până în Epoca modernă. Secarea Saharei a întrerupt pentru milenii legătura pe uscat cu nordul. Izolarea a fost străpunsă

numai în puţine locuri: Egiptul şi Valea Nilului, puţinele şi periculoasele piste prin Sahara, mai ales după ce romanii au importat cămila din Asia (secolul I d. Hr.), strâmtoarea Bab-el-Mandeb dintre Arabia sudică şi Etiopia şi ţărmul estic al Africii au făcut posibilă singura legătură

întrucâtva continuă dintre Africa neagră şi restul lumii până la expansiunea Europei dincolo de ocean.

Poziţia sa marginală a făcut-o să fie exemplul clasic de periferie

„barbară” şi de cultură nomadă, marginală (în sud) Eurasiei, de la care în acelaşi timp a primit şi impulsuri culturale, în perioada precolonială

mai ales de la Islam. Extinderea deşertului a impus evitarea lui în câteva direcţii: către est pe Nil, de unde venea pe uscat substratul

uman determinant pentru vechiul Egipt; către sud, în regiunile împădurite care treptat, sub presiunea populaţiei, s-au rărit, evoluând spre savană; în Sahara, în oazele ce se păstrau încă şi în complexele montane (Air, Tibesti) ce conţineau urme restrânse de umiditate.

Trecerea la producţia agricolă s-a produs mai târziu decât în Eurasia. În mod evident, populaţia ţărănească aflată în creştere şi expansiune a presat şi aici asupra vânătorilor şi culegătorilor, împingându-i spre sud şi spre teritoriile în care se mai puteau retrage –

pigmeii în pădurea tropicală, de ambele părţi ale fluviului Congo, boşimanii („San") în Kalahari, până la capul sudic al Africii.

Încă din perioada Vechiului Orient, Africa neagră a exportat în principal aur şi sclavi. Pentru Egiptul faraonic, Nubia era chiar „ţara aurului" („Nub" înseamnă aur). În Evul Mediu, Africa de vest a fost, după

Nubia (până la aprox. 1300), principala exportatoare de aur către Europa, iar Africa de sud (imperiul lui Mono-motapa) către teritoriul situat în nordul Oceanului Indian. Zona Sahel (Sudan) şi ţărmul Swaheli (Sahel şi Swaheli înseamnă ambele, în arabă, „ţărm" sau nisipul „marin"

al Saharei şi al Oceanului Indian) erau cele mai mari zone de intersecţie pentru comerţul internaţional, prin intermediul noilor oraşe comerciale situate în marginea sudică a deşertului, respectiv în marginea vestică a Oceanului Indian.

Din istoria timpurile a Africii s-au evidenţiat, după secarea Saharei, câţiva factori fundamentali: răspândirea civilizaţiei mediteraneene, migraţia seminţiei

Vechiul Orient bantu, mişcări de migraţie ale amharilor şi ale crescătorilor de animale cu pielea deschisă precum „hamiţii", expansiunea Islamului, contacte timpurii cu Europa.

Participarea Africii de nord la civilizaţia mediteraneană a influenţat variat şi numai regional restul Africii: din Egipt prin Nubia a apărut o zonă de influenţă spre Etiopia, prelungindu-se spre vest dincolo de Sudan. Astfel, prin cucerirea Egiptului de către asirieni (671-656 î.

Hr.), a pătruns în Africa tehnologia fierului, iar mai târziu, creştinismul prin Egipt, spre Nubia (până în 1314/1504) şi Etiopia.

Colonizarea axată pe stăpânire, desfăşurată de cartaginezi, greci şi romani a împins permanent populaţia originară berberă dinspre ţărmurile Africii de nord, spre sud, în munţi. Cucerirea arabo-musulmană, din Egipt (641/642) până în Maroc (709), a alungat o parte a berberilor până în Sahara.

Emigraţia populaţiei bantu a stat la baza divizării actuale a africanilor în mari părţi ale continentului lor. Punctul de plecare a fost, probabil, Camerunul nordic (sec. I d. Hr.). Ea s-a produs întâi spre est, apoi spre sud, iar apoi s-a extins la estul şi la vestul pădurilor tropicale, în bazinul congolez. Populaţia bantu era formată din ţărani; ei au răspândit tehnologia fierului, i-au alungat pe vânătorii şi culegătorii preagrari (pigmeii, boşimanii = San), care s-au retras în teritorii favorabile refugiului (păduri tropicale, deserturi).

Numeroase popoare africane situate la sud de Sahara cunosc în tradiţia lor istorică evenimente migratorii legate direct de migraţia populaţiei bantu sau care sunt comparabile cu aceasta (în vestul Africii).

Din Arabia sudică (Yemen), trecând peste strâmtoarea Bab-el-Mandeb, au invadat colonişti (după 400 d. Hr.), care au constituit nucleul poporului predominant în Etiopia, al amharilor şi al celor înrudiţi cu ei.

Acceptarea creştinismului în forma sa coptă (aprox. 350) a adâncit diferenţele interne faţă de restul Africii pe care amharii le-au păstrat până în 1958.

8. Vechiul Orient până la invazia popoarelor mării I: Vechea Mesopotamie, de la 3100 până la 1200 î. Hr.

După o trecere generală în revistă a vechiului Orient Apropiat, este necesară o tratare separată a celor două importante centre de civilizaţie: Mesopotamia şi Egipt, cel puţin până la invazia popoarelor mării (aprox.

1200). Ambele centre au intrat aproximativ concomitent şi prin intermediul unor mecanisme asemănătoare în faza culturii superioare, însă cu diferenţe specifice în ceea ce priveşte structurile politice. Ceea ce izbeşte în cazul Orientului Apropiat este varietatea extraordinară

Vechea Mesopotamie a factorilor politici şi culturali, spre deosebire de relativa unitate „naţională" a vechiului Egipt.

Aprox. 3100 Culturi superioare în Mesopotamia şi în Egipt: oraşele-state ale Sumerului.

Aprox. 2600 Migraţia akkadiană. Aprox. 2340 Primul mare regat akkadian (până la 2198):

Sargon I (până la 2284). Aprox. 2198 Imperiul akkadian distrus de guti. Aprox. 2111 Noul regat sumerian al celei de-a lll-a dinastii din Ur (până la 1955): Renaşterea noului Sumer. Aprox. 2000 Migraţia amorită. Aprox. 1955 Ur distrus de către amoriţi şi elamiţi. Aprox. 1894

începuturile Babilonului, fondat de către amoriţi. Aprox. 1792 Amoriţii fondează Regatul Vechiului Babilon

(până la 1594): Hammurabi (până la 1750). Aprox. 1670 Regatul Vechi hitit (până la aprox. 1500).

(până la aprox. 1200). 1285 Bătălia de la Kadeş: egipteni – hitiţi.

Înainte de 1200 Invazia popoarelor mării: migraţia arameeană.

Sumerienii, a căror origine este necunoscută, reprezintă punctul de plecare al oricărei evoluţii istorice pe care o putem concepe. Ei au preluat şi utilizat acumulările mai vechi ale evoluţiei neolitice (oraşe, temple, prima pictogramă, sigiliul rotund) ca într-o explozie culturală, la scurt timp după apariţie (aprox. 3300), pe cursul inferior al Eufratului şi Tigrului, dezvoltându-se până la o cultură superioară (aprox. 3100) –

hieroglife perfecţionate care au evoluat rapid spre abstractizare, spre

scrierea cuneiformă utilizată în administraţia templelor, în oraşele-state (printre altele Eridu, Ur, Uruk, Lagaş, Umma, Nippur, Kiş). În fruntea lor se afla un rege-preot (En) sfătuit de o adunare a nobililor. Oraşele-state sumeriene au construit o primă comunitate culturală (amphiktyonie), însă nu şi o comunitate politică. Mai mult, ele rivalizau, fiecare încercând să-şi impună hegemonia, cu centre de greutate mereu în schimbare.

Dominaţia spirituală şi politică a oraşelor-state, templele şi palatele, au cunoscut primul recul datorită relaţiilor tensionate dintre ele. Prima scurtă reunire a oraşelor sumeriene s-a constituit cu scopul respingerii akkadienilor, după începutul migraţiei acestora (aprox. 2600), reuniune care a cedat însă akkadienilor sub Sargon I (2340-2284).

Akkadul a fost primul mare imperiu ai cărui stăpâni pretindeau

„dominaţia lumii", ca „împăraţi ai celor patru zări". În acelaşi timp, el a reprezentat prima sinteză istorică cunoscută dintre un popor cult cucerit (sumerienii) şi cuceritorii la început încă pe jumătate barbari (akkadienii), sinteză realizată prin asimilare culturală. Sub domnia lui Naramsim (2260-2223), nepotul lui Sargon, Akkadul a atins apogeul prin cuceriri ce mergeau până în Siria şi Asia Mică, prăbuşindu-se însă

curând după moartea lui Naramsim în urma revoltelor popoarelor subjugate, mai precis sub presiunea primului „popor al munţilor", gutii.

Sfârşitul Imperiului akkadian a eliberat încă o dată elementul sumerian ca factor suveran: mai întâi, din punct de vedere politic, prin

întoarcerea la oraşele-state, iar apoi din punct de vedere cultural, prin regresul conştient la tradiţia sa mai veche, în aşa-numita renaştere sumeriană. Această tradiţie s-a integrat însă curând, odată cu a IlI-a dinastie din Ur (2111-1955), regatului lui Sargon, astfel că avem pentru prima oară de-a face cu restaurarea, chiar dacă pe alte baze, a unui mare imperiu decăzut, lucru ce va deveni obişnuit de aici înainte. Noul regat sumerian al celei de-a IlI-a dinastii din Ur s-a caracterizat printr-o birocraţie dezvoltată. El a extras o sinteză durabilă din elementele akkadiene şi sumeriene, unificate sub imperiul lui Sargon, dar care s-au prăbuşit odată cu sfârşitul acestuia. Această sinteză a dăinuit mult după

prăbuşirea imperiului (1955): limba sumerienilor a rămas încă mult

timp limba cultă a Orientului Apropiat, până la elenism, iar akkadiana a fost limbă de circulaţie internaţională şi limbă diplomatică până către 1300 î.

Hr., ambele limbi folosind scrierea cuneiformă. După migraţia amorită

(începând cu aprox. 2000) Ur a decăzut, fiind slăbit de conflictele interne şi de presiunea comună a amoriţilor şi elamiţilor (1955).

După o perioadă de tulburări, locul Urului a fost preluat de noul oraş fondat, Babilon (1194), mai întâi sub conducerea lui Hammurabi (1792-1750). La început, regatul său a cuprins din nou „Sumerul şi Akkadul distruse" şi a câştigat un volum aproximativ egal cu cel al marilor regate anterioare (Sargon, a IlI-a dinastie din Ur). Akkadiana ca limbă a regatului, Marduk, cel mai mare zeu al regatului şi „codul lui Hammurabi" ca bază pentru un stat vechi-oriental – au avut ca efect în primul rând o uniformizare pe termen lung a Orientului Apropiat. După

distrugerea Babilonului de către noii veniţi – hitiţii (1594) – kasiţii, consideraţi din punct de vedere istoric al doilea important „popor al munţilor", au acaparat puterea (aprox. 1590) şi au domnit sub forma dinastiei kasite asupra unui Babilon de acum înainte slăbit. Atacurile asirienilor (după 1250) au slăbit în continuare Babilonul până la înfrângerea sa de către elamiţi (1168).

Distrugerea Babilonului de către hitiţi (1594) a marcat prima intervenţie spectaculoasă a popoarelor indo-europene în vechiul Orient Apropiat de la pătrunderea lor prin nord, în jurul lui 1900. Arcul şi posesia (la început în exclusivitate) armelor de fier au condus la o superioritate militară, care s-a aplanat treptat în cursul asimilării reciproce. În estul Asiei Mici (Anatolia), după prima unificare politică

(aprox. 1750), hitiţii s-au constituit în două etape într-o mare putere.

Regatul Vechi hitit (aprox. 1670-1500), având capitala la Hattuşa (Bogazkoy – începând cu aprox. 1650), a fost cucerit de statul Mitanni

(aprox. 1500) al rudelor lor, huriţii. Noul Regat hitit, Hatti, a devenit sub Suppi Luliuma I (aprox. 1375-1335) o mare putere orientală, care s-a afirmat şi cu ocazia opoziţiei faţă de expansiunea noului regat egiptean sub Ramses al II-lea, în bătălia de la Kadeş (1285). Un cuprinzător tratat de pace şi alianţă cu Egiptul (1270), care de altfel este primul tratat de acest fel în istorie, a demonstrat încă o dată

consolidarea regatului în raporturile externe. Hatti s-a prăbuşit sub invazia popoarelor mării (aprox. 1200) şi a cedat monopolul tehnologiei fierului care de acum înainte se va răspândi pretutindeni în Orientul Apropiat, fiind preluată în primul rând de războinicii asirieni.

Asiria a apărut pe Tigrul mij lociu ca o prelungire sau ca o linie de demarcaţie a centrelor de cultură şi de putere sud-mesopotamiene din timpul lui Sargon I. Sfârşitul celei de-a IlI-a dinastii din Ur (1955) a eliberat pentru aproximativ 150 de ani Assurul, care se prezenta ca un stat de dimensiuni mijlocii; după aceea, el a căzut sub diverse dominaţii străine, barbare (hitiţi, huriţi). Vechiul regat asirian a apărut ca factor de putere suveran la aproximativ 1365, şi a fost caracterizat la început de deportări în masă ale popoarelor subjugate. Asiria a intrat într-o relaţie de rivalitate cu Babilonul slăbit al dinastiei kasite, rivalitate încheiată

provizoriu prin cucerirea şi jefuirea Babilonului şi prin deportarea în Assur a statuii lui Marduk (1250). Şi vechiul regat asirian a suportat urmările invaziei popoarelor mării, mai ales ale migraţiei arameice (aprox. 1200). Invazia popoarelor mării (aprox. 1200) şi urmările sale au schimbat esenţial raporturile de forţe în Mesopotamia şi au creat premisele istorice pentru al doilea mare capitol al istoriei vechiului Orient Apropiat.

9. Vechiul Orient Apropiat până la invazia popoarelor mării II: Vechiul Egipt, de la 3100 până la 1200 î. Hr.

Ca şi istoria vechii Mesopotamii, începând cu sumerienii, cea a vechiului Egipt atrage mereu atenţia asupra sa, fie şi numai datorită

moştenirii sale, datorită marilor piramide şi temple. Spre deosebire de Mesopotamia, vechiul Egipt probează o unitate internă mai puternică, o continuitate „naţională" peste milenii. Istoria sa poate fi de aceea mai uşor grupată asupra succesiunii dintre unitate politică şi destrămarea acesteia. Puncte de interes şi de orientare convenabile pentru periodizare ne oferă, chiar din Antichitate, succesiunea dinastiilor grupate Vechiul Orient în Regatul Vechi, Mijlociu şi Nou, flancate de o perioadă timpurie şi una târzie şi divizate prin trei perioade intermediare. Tocmai succesiunea dintre fragmentarea şi centralizarea

politică, dintre birocratizare şi feudalizare este, prin transparenţa şi

exemplaritatea sa, plină de învăţăminte utile înţelegerii proceselor asemănătoare petrecute în alte regiuni (de exemplu China) şi în epoci ulterioare.

Aprox. 3100 Unitatea statală: unificarea Egiptului inferior şi superior până la prima cataractă. Epoca timpurie: prima şi a doua dinastie (până la 2630). 2630 Regatul Vechi: de la a lll-a la a Vl-a dinastie (până la aprox. 2134). Piramidele (a IV-a – a V-a dinastie), aprox.

2134 Prima perioadă intermediară: între a Vll-a şi a Xl-a dinastie (până la 2040): anarhie, structuri feudale, atacuri semite. 2040

Regatul Mijlociu: între a Xl-a şi a XlV-a dinastie (până la 1650): cucerirea Nubiei până la a doua cataractă. 1650 A doua perioadă intermediară: a XV-a şi a XVI-a dinastie: dominaţia hicsoşilorân deltă până în nordul Egiptului superior (până la 1551). 1551 Regatul Nou: între a XVII-a şi a XIX-a dinastie (până la 1075): expansiune în Nubia până la a patra cataractă, dincolo de Asia Mică, până la Eufratul mijlociu. 1468 Bătălia de la Megiddo: prima bătălie tradiţională din istoria universală. 1364

Amenophis al IV-lea (Echnaton, până la 1347): Aton – cultul soarelui, prima formă de monoteism. 1290 Ramses al ll-lea (până la 1224). 1285 Bătălia de la Kadeş împotriva hitiţilor. Aprox.

1200 Invazia popoarelor mării: noul imperiu este slăbit.

Spre deosebire de Sumer, vechiul Egipt a trecut pragul către cultura superioară în contextul actului dramatic al unificării regatului (aprox. 3100), care a coincis şi cu o intensificare a istoriei universale.

Unificării violente a ambelor regate -Egiptul superior şi Egiptul inferior –

de către Narmer/Menes, începând probabil dinspre sud, i-a precedat deja în epoca predinastică o evoluţie culturală comparabilă cu cea din Sumer, evoluţie care a mers până la trecerea spre cultura superioară.

Cadrul politic l-au constituit la început regatele regionale, unificate prin cucerirea lor treptată, încă dinainte de 3100, de către regatele Egiptului inferior (Delta Nilului) şi al Egiptului superior (Valea Nilului, până la prima cataractă). Păstrându-şi „denumirile”, regatele locale anterioare au rămas până în perioada arabă timpurie cele mai importante unităţi administrative intermediare, ele fiind în număr de

douăzeci în Egiptul inferior şi de douăzeci şi două în Egiptul superior.

În timpul Regatului Vechi (între a IlI-a şi a IV-a dinastie – 2630 î.

Hr.), Egiptul s-a menţinut în continuare izolat de lumea înconjurătoare, exceptând primele legături comerciale (Pont, Byblos, Creta). Regatul a fost puternic concentrat de către o birocraţie centrală ce-şi avea capitala

Ia Memphis. În perioada dinastiilor a IV-a şi a V-a a avut loc construcţia marilor piramide ca morminte regale monumentale. Costurile lor exorbitante au epuizat totuşi puterea economică a Regatului Vechi: dominaţia vizirilor, importanţa funcţionarilor, care au fost treptat împroprietăriţi cu pământ, imunitatea (scutirea de taxe) proprietarilor latifundiari, care erau adesea chiar preceptori de impozite, au condus la feudalizare şi la batjocorirea puterii centrale. După faraonul cu cea mai lungă domnie din întreaga istorie universală, Pepi (Phiops) al II-lea (aprox. 2240 – aprox. 2152) au izbucnit complicaţii prelungite: Regatul Vechi a căzut în anarhie, presiunea triburilor deşertului ce năvăleau a amplificat haosul general, războaiele civile au distrus administraţia centrală, birocraţia regatului şi unitatea acestuia. În prima perioadă

intermediară (aprox. 2134 – 2040), Egiptul s-a divizat din nou în Egiptul inferior şi superior, iar conducătorii locali, cunoscuţi încă din perioada unităţii regatului, s-au evidenţiat şi mai puternic ca element feudal.

Anarhia îndelung prelungită a primei perioade intermediare a fost anihilată de cea de-a Xl-a dinastie din Teba, prin reprimarea forţelor feudale în interior, restaurarea unităţii regatului şi expansiunea înspre exterior, în primul rând prin cucerirea Nubiei până la a doua cataractă.

O soluţie impunătoare pentru colonizarea internă şi pentru extinderea suprafeţelor agricole productive a constituit-o deschiderea oazei Fayum, printr-un genial sistem de irigare artificială, realizat sub domnia lui Sesostris al III-lea (1878-1841). Regatul Mijlociu a fost ruinat de conflictele interne şi de presiunile exterioare. După uzurpările împotriva dinastiei a XIII-a ce au avut loc în oraşele din deltă, uzurpări soldate cu frecvente schimbări ale faraonilor (şaizeci de faraoni în aproximativ 135

de ani!), s-a instituit o a XlV-a dinastie rivală, caracterizată şi ea de o

instabilitate asemănătoare.

Începând cu aproximativ 1720 au început să preseze semiţii din marginea estică a deltei egiptene. De asemenea, hicsoşii („stăpânii ţărilor străine") -probabil nomazi războinici semiţi, eventual cu elemente hurite

– au preluat puterea stabilindu-şi capitala la Avaris. Ei au cucerit Memphis (1674) şi au răsturnat Regatul Mijlociu (1650). Hicsoşii au dominat baza lor de plecare, Siria/Canaan şi nordul Egiptului. Ei au adus aici din Asia Mică arcul şi carul de luptă. Dominaţia lor este considerată ca cea de-a doua perioadă intermediară (1650-1551), continuând cu cea de-a XV-a şi cea de-a XVI-a dinastie, ce se întindeau la momentul respectiv asupra unei părţi a Egiptului. Spre deosebire de

prima perioadă intermediară, sub dominaţia hicsoşilor a funcţionat totuşi birocraţia centrală.

Cea de-a XVII-a dinastie, avându-şi originea în Teba, a îndepărtat stăpânirea străină a hicsoşilor printr-o luptă naţională de eliberare, luptă

pe care a încheiat-o cea de-a XVUI-a dinastie, prin fondarea Regatului Nou (1551-1075).

Pentru siguranţa legitimării dinastiei apare ca instituţie, pentru prima oară aici, căsătoria între fraţii de rang regal. Vechiul Egipt a trăit între a XVIII-a şi a XIX-a dinastie faza cea mai războinică a istoriei sale.

O dată cu expansiunea de proporţii (Nubia până la cea de-a patra cataractă, Asia până la Eufratul mijlociu) Egiptul s-a deschis pentru prima dată influenţelor externe. După o serie de şaptesprezece expediţii militare împotriva Canaanului/Siriei sub Tutmosis al III-lea (1468-1434), iniţiată prin bătălia de la Megiddo (1468), Egiptul condus de Amenophis al III-lea (1412-1367) s-a înţeles cu statul mitannic al huriţilor, încă

necucerit pe atunci. Amenophis al IV-lea (1364-1347) şi-a orientat întreaga energie spre interior şi, instituind cultul Soarelui, a aruncat Egiptul într-o grea criză politico-religioasă – a lui Aton (=Soarele) ca singurul zeu acceptat şi stabilirea noii capitale la Amarna (epoca Amarna). Acest conflict a fost important în istoria universală deoarece cultul Soarelui reprezintă prima formă de monoteism, ea influenţându-

i probabil mai târziu pe evrei şi pe Moise în Egipt.

După restaurarea cultului tradiţional al lui Amon, noua dinastie, a XIX-a, a reluat expansiunea către nord, sub conducerea lui Ramses al II-lea (1290-1224). Egiptul a atacat însă noul regat hitit cu care, în urma bătăliei nedccise de la Kadeş (1285) s-a aliat prin primul tratat de pace şi alianţă cunoscut în istorie {' 1270). Trocul cu minereu (bronz) din muntele Taurus şi cu tehnologie a fierului provenită de aici contra grânelor egiptene, în special în timpul unei mari foamete în Hatti (înainte de 1200), a constituit o consecinţă remarcabilă a relaţiilor dintre Egipt şi Hatti. La începutul domniei lui Ramses al II-lea s-a produs probabil migraţia evreilor sub conducerea lui Moise, Exodul (aprox. 1280).

Ramses al II-lea rămâne în istorie prin colosala sa activitate de construcţie pe care Regatul Nou – aflat în apogeul puterii sale – a putut-o încă desfăşura. Invazia popoarelor mării (aprox. 1200) a lovit puternic Egiptul şi a condus la decăderea Regatului Nou.

10. Noi centre ale culturii superioare I: India, de la 2600 până la 540 î. Hr.

În timp ce vechiul Orient Apropiat, ca prim centru de civilizaţie din istoria universală s-a întins pe aproape 3000 de ani, influenţele sale au stimulat constituirea unor noi centre de cultură şi de putere în regiuni care dispuneau de cursuri de ape şi, deci, de condiţii asemănătoare; India şi China au trecut la producţia agricolă mai târziu (aprox. 5000 î.

Hr.). Ele au dezvoltat mai întâi caracteristicile lor specifice (India: bumbacul, orezul; China: mătasea, porţelanul, hârtia), atingând în perioade diferite forme de organizare a imperiului: China mai timpuriu (1523 î. Hr.), India ceva mai târziu (aprox. 540 î. Hr.). După decăderea Antichităţii europene şi a califatelor, până la expansiunea europeană

dincolo de ocean, indienii şi chinezii au fost din punct de vedere calitativ, adică economic şi ca nivel de civilizaţie, cele mai dezvoltate popoare, mai târziu ele extinzându-se la rândul lor şi exercitându-şi influenţa asupra zonelor vecine.

Ele sunt din vechime cele mai numeroase popoare, cunoscând în secolul XX creşteri explozive de populaţie. Din punct de vedere geografic, India şi China constituie unităţi subcontinentale, izolate de lumea înconjurătoare prin întinse oceane, deserturi şi munţi înalţi, prezentându-se ca lumi în sine atât din punct de vedere religios, cât şi cultural. Cele două state sunt divizate în mod diferit: India este constituită, de la nord la sud, din ţinutul de la poalele munţilor Himalaya, la vest din câmpia traversată de Indus cu cei patru mari afluenţi ai săi („Punjab" = ţara celor cinci fluvii), din dublul sistem format din Gange şi Brahmaputra dinspre centru spre est, care se unesc într-o impresionantă deltă; Deccan, în sud, un podiş cu câteva fluvii scurte şi o ieşire abruptă la mare. China este constituită din două uriaşe ţinuturi brăzdate de fluvii, Huang-he în nord şi Jangtse-kiang în sud.

Centrul de greutate al ambelor mari imperii s-a plasat cel mai adesea în nord, de unde de altfel ele au şi apărut şi s-au extins, prin obişnuita combinare a cuceririlor războinice cu colonizarea ţărănească, având ca nuclee de cristalizare a civilizaţiei oraşele. De asemenea, cuceritorii au venit cel mai adesea dinspre nord – indienii peste Pasul Khaiber (până la englezii care au venit pe mare), popoarele de călăreţi nomazi trecând prin China, dinspre stepele central-asiatice.

Având perspective religioase contrare – India orientată

preponderent spre ceea ce se petrece dincolo („nirvana"), în timp ce existenţa pământească este doar o iluzie („maya"), China, caracterizată de un pragmatism ancorat în lumesc, orientat îndeosebi spre existenţa pământească – cele două centre de civilizaţie şi cultură au urmat evoluţii

total diferite în domeniul statal. China, fiind caracterizată de abundenţa structurilor concrete şi a surselor scrise care oferă informaţii asupra istoriei sale, a avut ca ideal statul unitar, puternic centralizat, chiar dacă

această unitate a fost întreruptă în cursul istoriei prin perioade din ce în ce mai scurte de fragmentare şi de haos. Dimpotrivă, India a fost cel mai adesea divizată statal, lipsită de structuri politice puternice, care să

coboare mereu în fundamentul elastic şi rezistent format din familie, castă şi sat. Pentru India, pe parcursul celor 2500 de ani de istorie statală cunoscută, concentrarea imperială a întregului subcontinent a

fost o excepţie şi a durat întotdeauna numai atât cât a ţinut o domnie foarte puternică. După aceea, India a căzut din nou în haosul ei specific, al fragmentării statale, fără identitate sau tradiţii statale concrete nici măcar la nivel regional.

Vechiul Orient

Tocmai de aceea, unitatea actuală a Indiei constă din unităţi de limbă închegate statal, toate conţinând minorităţi nefericite.

China este cea mai timpurile dintre cele trei mari centre de civilizaţie şi putere, dar singura care, prin intermediul unei expansiuni şi a unei restaurări continue, există şi astăzi şi care, printr-o asimilare neîncetată a atins o cvasi-unitate naţională. Ea are, fără îndoială, şi minorităţi naţionale la periferie, minorităţi fără autonomie politică

(Tibetul, Turkestanul estic – Sinjiang, Mongolia interioară) şi minorităţi mai mici în interiorul teritoriului, în locurile tradiţionale de retragere.

Ca întinse centre de putere şi de civilizaţie, India şi China au influenţat politic şi cultural istoria regiunii în care se află, China chiar cu pretenţia că ei, ca „Imperiu mijlociu", i-ar aparţine dominaţia asupra celor ce nu sunt chinezi (care pentru ea nu erau decât barbari) şi, în ultimă instanţă, chiar dominaţia asupra întregii lumi. De asemenea, ca puncte şi centre de pornire ale comerţului intercontinental ce s-a constituit treptat, India şi China au exercitat o mare influenţă asupra altor ţări, având drept cale de acces în primul rând Oceanul Indian.

Împreună cu Marea Mediterană, Oceanul Indian a constituit marea axă

economică şi culturală a Lumii Vechi şi a Vechiului Orient. Indienii şi chinezii sunt şi astăzi cele mai vechi şi mai mari popoare culte de pe pământ.

Aprox. 5000 Primele aşezări agrare în nord-vestul Indiei (Pakistan): Kot Diji.

Aprox. 3350 Aşezări agrare în Belucistan.

Aprox. 3000 Aşezări agrare în Huang-he.

Aprox. 2600 Cultura Indusului: Mohenjo Daro, Harappa.

Aprox. 1750 Decădere incipientă a culturii Indusului.

Aprox. 1500 Invazia arienilor în nordul Indiei, aprox. 540 Imperiul Magadha (până la 321): începuturile budismului în nordul Indiei.

În India, producţia agrară s-a răspândit dinspre nord-vestprin Pasul Khaiber. Ca şi în Mesopotamia, ea s-a dezvoltat începând de pe povârnişurile munţilor către câmpie, mai întâi în Punjab şi în Sind (cursul inferior al Indusului). Prima populaţie agrară, dravidienii, a alungat populaţia preagrară, care avea în mod vădit o puternică influenţă

negroidă. Această populaţie s-a retras parţial către nord (Nepal) şi parţial către sud, sau s-a menţinut în locuri de refugiu clasice (de ex. Negritos).

Pe Indusul inferior s-a produs foarte rapid trecerea către cultura superioară (aprox. 2600), în contact cu Sumerul prin legăturile comerciale stabilite prin Golful Persic şi prin ţinutul muntos al Iranului estic.

În ciuda paralelelor structurale cu Sumerul, cultura Indusului a rămas pentru moment în relativa obscuritate a preistoriei, deoarece scrierea sa hieroglifică nu

! | poate fi încă descifrată. Cultura Indusului a combinat cultura ţărănească cu civilizaţia orăşenească, având probabil ca centre politice oraşele scoase la iveală Mohenjo Daro şi Harappa. Încă de la început India a fost centrul cultivării şi al celei mai fine prelucrări a bumbacului.

Sfârşitul culturii Indusului s-a produs pe baza unor catastrofe ecologice (inundaţii datorate unor despăduri totale pe Indusul superior) –

începând cu aprox. 1750 – şi a năvălirii arienilor (aprox. 1500), care au distrus oraşele rămase, ca „distrugători de oraşe” aşa cum ei înşişi se numeau.

Sudul a fost un important teritoriu de refugiu pentru o parte a vechilor indieni (dravidienii), care s-au retras din faţa cuceritorilor arieni, însă a fost şi teritoriul unei mari expansiuni şi al unei mari civilizaţii, după ce la rândul lor arienii au fost asimilaţi în nordul Indiei restului culturii Indusului.

Arienii au învins prin tehnologia superioară (arme de bronz, care de luptă, arcul) şi s-au extins către est, de-a lungul văii Gangelui, posedând mai târziu tehnologia fierului şi cultivând orezul. Ei s-au divizat în regate mai mici, mobilizaţi de ideea unui „mare împărat”

(„samraj”), a unui „stăpân al lumii” („cakravartin”). Din divizarea în patru nivele a unei societăţi tipice de cucerire şi de dominare: brahmani (preoţi), kşatriya (războinici), vaisya (ţărani), sudra (nearieni sau arieni

declasaţi) – s-au dezvoltat castele indiene: vechiul cuvânt pentru castă

(„varna” = culoare) trimite la funcţia sa originară de discriminare între aristocraţia cuceritoare, nobilă şi cu piele deschisă la culoare („arian” = nobil) şi supuşii cu pielea închisă la culoare, care s-au retras parţial înspre sud, aşa cum făcut „dravidienii”, fondând astfel antagonismul istoric dintre nordul şi sudul Indiei.

Astfel, sistemul de caste indian a fost primul exemplu de discriminare socioculturală, fondat pe cucerire şi sancţionat de religie: fiind în frunte, brahmanii (la origine preoţi) revendicau statutul divin. Cel mai jos se situau cei numiţi paria, care nu aveau statutul de oameni. Cel care îndrăznea să părăsească locul prestabilit într-o castă inferioară în această viaţă, era ameninţat că în viaţa următoare, în ciclul ascendent de reîncarnări ce ducea până la eliberarea în nirvana, va fi aruncat înapoi.

După un proces ce a durat aproximativ o mie de ani, proces despre care se cunoaşte foarte puţin, a luat naştere aşa-numita Indie clasică, ca uniune dintre vechea cultură a Indusului şi cea a cuceritorilor arieni.

Limba primilor (sanscrita) s-a impus la început numai ca limbă cultă, arienii preluând de aceea probabil reprezentările religioase ale supuşilor lor. Sistemul de caste, ca tip de ordine rigid şi elastic în acelaşi timp, este legat – probabil – de acumulări mai vechi, pe care arienii ar fi putut să le găsească la venirea lor. Religia indiană s-a evidenţiat printr-o relaţie deosebit de tensionată între senzualitate şi ascetism, metempsihoză şi contopirea în neant („nirvana"). Puţina preţuire acordată lumii de aici poate explica de ce în India nu au apărut anale sau istoriografii.

În timpul anumitor domnii, populaţia anterioară „sălbatică" şi

„barbară" nu era considerată ca ţinând de umanitate, ci ca „demoni", sau chiar „maimuţe", împotriva cărora luptau oamenii luminii arieni. Mai târziu ei au putut intra sub formă de triburi în societatea indiană, însă

numai în castele inferioare, fără a beneficia de drepturi sociale sau politice egale.

Faţă de religia din ce în ce mai sângeroasă a arienilor, cu nenumărate sacrificii animale, dar şi faţă de criza micilor regate divizate de la poalele Himalayei, criză provocată de apariţia unui prim imperiu în nord, a reacţionat Buddha („Iluminatul"). Imperiul Maghada (aprox. 540-490) şi apariţia lui Buddha (mort la 483 î. Hr.) ca fondator al primei religii universale marchează contribuţia Indiei (nordice) la „timpul axial", în trecerea înspre faza culturii superioare clasice.

11. Noi centre ale culturii superioare II: China, de la 1523 până la 500 î. Hr.

În China nordică producţia agricolă a pătruns tot dinspre vest prin intermediul cerealelor (grâul, orezul uscat) la aproximativ 5000 î. Hr., însă în sud, la sud de Jangtse-kiang, ea a apărut de sine stătător, prin plantele cu tuberculi sub pământ şi prin orezul de apă. Centrul istoric a fost constituit în nord de terenurile formate din loess pe care le-a adus cu sine vântul vestic dinspre Gobi (= „deşert") şi pe care vântul de răsărit, dinspre Marea Chinei, le-a fertilizat prin intermediul ploilor. Încă

din neolitic au apărut anumite trăsături specifice, cum ar fi beţişoarele

chinezeşti pentru mâncat şi preferinţa pentru formele rotunjite ale uşilor şi ale ferestrelor, scrierea (în sec. XVII/XVI). Cultura chineză este singura dintre marile culturi ale Eurasiei care a plecat dinspre mare. Germenele istoric al Chinei constă în unirea cursului de apă Wei, care vine dinspre vest, cu cel mijlociu Huang-he (Fluviul Galben), în apropierea marii curburi Huang-he, el fiind deci plasat întotdeauna, din punct de vedere geografic, excentric faţă de China de astăzi. În acelaşi timp, expansiunea chineză i-a alungat pe sciţi, care erau indo-europeni, către vest (800 î.

Hr.), pe birmani către sud-vest în Burma de astăzi, iar mai târziu către sud, în Thailanda şi Vietnam.

Aprox. 5000 Primele aşezări agrare în China: Ban-po (cultura Yang-shao). Aprox. 3000 Aşezări agrare pe malul lui Huang-he.

Superioare.

(până la 221). Aprox. 500 Confucius: începuturile filosofiei chineze şi ale doctrinei despre stat. 481 „Statele combatante” în China (până la 221).

Trecerea la cultura superioară s-a produs deja după Epoca bronzului prin cultivarea grâului şi foarte curând a orezului. Oraşele împrejmuite de ziduri au devenit nuclee pentru mici regate. Mătasea, porţelanul şi mai târziu ceaiul ţin de specificul Chinei şi au influenţat structura comerţului său exterior. Scrierea cu ideograme, cu modificări şi simplificări recente este şi astăzi utilizată, fiind cea mai veche scriere utilizată continuu, cu un prestigiu care a supravieţuit tuturor revoluţiilor culturale.

Ca şi în vechiul Egipt, însă cu aproximativ 1500 de ani mai târziu, după o serie de „împăraţi originari” mitici şi după dinastia jumătate mitică/jumătate istorică Yin, China a intrat în cultura superioară prin uniunea ei politică, ca imperiu, odată cu prima sa dinastie pe deplin istorică, dinastia Shang (1523-1028). Deoarece apariţia dinastiei Shang

s-a produs concomitent cu apariţia în China a unei pături aristocrate posedând care de luptă, nu este exclus ca imperiul Shang, ca şi în alte cazuri, să fi fost fondat de către cuceritori, în acest caz de către o

aristocraţie cuceritoare posedând care de luptă, care, aflată în căutare de oaze în deşertul central asiatic, ar fi ajuns până în China, iar aici ar fi sfârşit, din nou ca de obicei, prin a fi asimilată mai devreme sau mai târziu (McNeill). De atunci, China a oscilat între unitate, ca ideal ultim al existenţei statale şi „perioade intermediare", pentru a nu rămâne decât la exemplul vechiului Egipt. Unitatea statală s-a însoţit constant cu (re) producerea tehnicilor de civilizaţie elementare, înainte de toate construcţia de sisteme de desecare şi de irigare (canale, diguri), pieţe, monede, siguranţa drumurilor comerciale şi condiţii de producţie.

Deja prima schimbare de dinastie de la Shang la Chou (1028) este caracteristică pentru combinaţia tipică dintre conflictele interne (războaie civile) şi înnoirea unităţii statale, pornind dinspre periferiile militarizate ale fiecărui nou centru cultural. Membrii dinastiei Chou erau un fel de

„comiţi ai regiunilor de frontieră" pe teritoriul cvasi-colonial al unui regat regional, la graniţa cu nomazii stepelor. Regii lor şi-au luat mai întâi titlul de „fii ai cerului". Expansiunea incipientă a Chinei către sud, sub dinastia Chou, a alungat populaţiile prezente aici (khmeri, thai, viet), le-a absorbit prin sinizare (asimilare în chineză) sau le-a izolat şi le-a conservat ca „minorităţi etnice" în China modernă.

Statul Chou, încă un stat dominat de relaţii feudale cu o slabă

administraţie centrală, a cărei capitală s-a plasat cel mai adesea la Loyang, a decăzut în urma unui proces ce va deveni de acum tipic pentru istoria Chinei: în 771 popoare nomade, în relaţie cu rebeli chinezi, i-au invadat capitala. Sub suzeranitatea formală a dinastiei Chou, China s-a divizat pentru o perioadă de secole în numeroase state succesoare „de mijloc" („zung guo"), practic independente, din care mai târziu, după

refacerea unificării, a apărut numele oficial al statului – „imperiul de mijloc". În acelaşi timp au apărut la periferie noi centre de putere, ale căror stăpâni purtau cel mai adesea titlul de rege. Noile state au format uniuni hegemonice în scopul respingerii nomazilor dinspre nord, pe de-o parte (Chiu, deja pe Jangtse-ul mijlociu) teritorii riscante cu triburi băştinaşe subjugate şi cu o aristoctaţie războinică dominatoare chineză, care a reuşit o sinizare pe termen lung. Dinspre noile centre de putere periferice s-a produs o dinamizare a procesului de uniune imperială. La început au apărut, în perioada 722-481, care

va fi numită, potrivit analelor domniei regelui Lu din Shandong, „primăvară şi vară”, prin

cucerire şi anexare şapte regate. Luptele dure pentru putere ale „statelor combatante” (481-421 î. Hr.) dau conflictului o nouă calitate. La începutul lor Confucius şi şcolile filosofice rivale, precum cea a lui Lao-tse prin daoism, au oferit către 500 î. Hr. Contribuţia chineză la „timpul axial” în trecerea către Antichitatea eurasiatică.

12. Culturile periferice eurasiatice

Comunitatea ştiinţifică germană specializată în istoria antică

desemnează prin sintagma „culturi periferice” societăţile plasate la periferia Antichităţii europene (greco-romane), care se plasau deja (sau încă) în zona de trecere dintre periferia barbară şi zonele de influenţă ale civilizaţiei clasice, şi anume tracii, galii, celţii, germanicii, sciţii.

Conceptul poate fi însă utilizat cu justificare pentru întregul ansamblu tricontinental eurasiatic, inclusiv pentru Africa neagră, şi chiar pentru toate epocile de la începutul civilizaţiei.

Din logica şi din dinamica extinderii procesului civilizator s-au produs mereu de ambele părţi ale periferiei (oricum ar fi aceasta definită) teritoriilor cu „graniţe mobile” (F. W. Turner) o aculturaţie de diverse intensităţi. Ele erau ţinuturi de frontieră concepute ca sectoare de graniţă ale centrelor de civilizaţie şi de putere, create pentru constrângerea sau apărarea colonizărilor ţărăneşti, pentru defensivă sau pentru ofensivă (de ex. Assur, Chou). Ele puteau fi constituite şi din popoare independente ale periferiei barbare, care au preluat însă

elemente ale civilizaţiei superioare, de pildă prin comerţ, şi care le-au dezvoltat într-o manieră proprie.

Cu ajutorul categoriilor universale de „comitat de graniţă” şi de

„cultură periferică” pot fi convenabil sintetizate, structural şi funcţional, fenomene istorice aparent disparate, luându-se totuşi în considerare trăsăturile lor diferenţiate specific după timp şi spaţiu. Ambele au reprezentat nivele intensive diferite ale aculturaţiei, văzute fie dinspre centrul de civilizaţie şi de putere (comitate de graniţă), fie

dinspre periferie (cultură periferică). Ambele puteau (însă nu în mod necesar), de îndată ce se înregistra o slăbire a centrului de putere, să evolueze către noi centre de civilizaţie şi de putere, care puneau apoi integral sau numai parţial stăpânire pe vechiul centru. În ciuda distincţiei tipice ideale, realităţile au permis o dizolvare a graniţelor dintre cele două forme, cum este cazul „graniţelor mobile" în America, în special în SUA.

Vom numi aici într-o ordine cronologică aproximativă cele mai importante culturi periferice, de la cele ale Vechiului Orient, la cele antice, medievale şi până la cele moderne: în sudul văii Nilului, mai sus

de egiptenii în expansiune, Nubia este fără îndoială cea mai veche dintre culturile marginale identificate, oscilând între faze de supunere treptată

de către regatul faraonilor, mergând până la a şasea cataractă şi faze de independenţă, în timpul slăbirii puterii egiptene. Povestea Aidei este o reflectare artistică a constelaţiei tipice centru de civilizaţie-cultură

periferică. Dinspre Nubia cultura egipteană s-a răspândit către Africa neagră, şi peste Meroe şi Aksum spre Etiopia. Dimpotrivă, în perioadele de criză, legitimitatea egipteană s-a repliat spre Nubia, restaurând de acolo, sub dinastia nubiană (715 până la 671), regatul egiptean. În mod asemănător, în periferia vestică a Libiei s-au exercitat suficiente influenţe egiptene pentru ca, încă înaintea dinastiei nubiene, cu ajutorul soldaţilor deveniţi sedentari în Egipt, să se preia puterea, sub forma dinastiei libiene (945-715).

De asemenea, cultura cretană şi cea minoică, apoi cea feniciană şi cea canaaneană, sau cea a Asiei Mici, pot fi concepute drept culturi periferice aflate la întrepătrunderea civilizaţiilor egipteană şi mesopotamiană. Toate vechile imperiii orientale, cu excepţia Egiptului şi a Mesopotamiei, au început ca culturi periferice -Hatti, Mitanni şi statele ce le-au succedat după invazia popoarelor mării, înainte de toate frigienii, lidienii, armenii. Mezii şi perşii au început prin mici regate aflate sub vasalitate asiriană, deci ca culturi periferice ale Mesopotamiei. Grecii şi macedonenii au reprezentat nivele ale culturilor periferice devenite ulterior clasice, culturi al căror ultim factor (Macedonia) cantitativ şi calitativ a unificat un nou centru de civilizaţie cu propria periferie semibarbară, ce evolua spre aculturaţie,

şi care, prin intermediul campaniei lui Alexandru, pornite dinspre periferia vestică, a constituit o concentrare a vechilor imperii orientale (cel mai adesea fără culturile periferice ale acestora). La rândul ei Persia a creat culturi periferice, în primul rând în Afganistanul de mai târziu, mergând până în Asia centrală, aici în întrepătrundere cu civilizaţia chineză.

Culturile periferice ale Indiei se plasau în Himalaya (şi anume în Nepal) şi în sud-estul Asiei, în partea continentală (Laos, Cambodgia), dar şi în cea insulară (Indonezia), însă şi aici în suprapunere cu influenţele chineze, de unde provine de altfel şi numele istoric colonial

„Indochina". Pentru Indonezia de mai târziu se poate vorbi de

„indianizare" în Antichitatea eurasiatică.

China, „imperiul de mijloc", este înconjurată de o coroană de culturi periferice sau culturi-fiice proprii, cu recunoaşterea (Coreea), sau fără recunoaşterea (Japonia) suzeranităţii chineze. Înspre sudul Chinei

(Viet, Thai) sau înspre sud-est (Burma) popoarele asuprite au suferit mai mult sau mai puţin aculturaţia chineză. Acelaşi lucru este valabil şi pentru popoarele nomade turco-mongole, „barbarii nordici", care în perioadele de slăbiciune ale chinezilor au distrus şi au reînnoit imperiul.

Arabii, ca o cultură periferică veche-orientală, în ultimă instanţă

cultură periferică a civilizaţiei mediteraneene, au dus mai departe tradiţiile civilizatorii ale acestui teritoriu, pe care în parte le-au primit –

de la greci şi de la perşi – şi pe care le-au contopit în cadrul unei dezvoltări de-sine-stătătoare. Prin islamizarea altor teritorii în afara Orientului Apropiat au apărut tipare culturale complexe, în primul rând în Asia centrală. Acolo, întrepătrunderea diverşilor factori culturali –

cultură generală şi literară (persană), religioasă (arabă-greacă), etnică

(turcă) – cu influenţele chineze au dat naştere unei dispuneri împrăştiate a terenurilor, care astăzi, după căderea Uniunii Sovietice,

au intrat într-o nouă dinamică explozivă. Către sud, berberii-arabi au creat, odată cu expansiunea Islamului, culturi periferice înspre Africa neagră, culturi care prin expansiunea vechiului Egipt asupra Nubiei şi-au pus amprenta asupra culturilor periferice, amestecându-se încă o dată, în deşertul Swaheli cu factori persani şi arabi. Dimpotrivă, Madagascarul ţine în cea mai mare măsură de iradiaţiile vestice ale culturii periferice indo-malaieziene.

În Evul Mediu european, convertirea la creştinism a marcat alipirea noilor culturi periferice la cercul de civilizaţie latin, respectiv la cel ortodox. Pornind dinspre Imperiul roman de apus, după prăbuşirea acestuia în 476, Franţa şi periferia vestică a Germaniei libere şi semibarbare şi-au stabilit o identitate proprie, aflată într-un orizont tensionat între vechile şi noile teritorii civilizate, identitate divizată intern de limesuri romane. Mai târziu, expediţiile misionare sistematice au anexat noi teritorii variantei reprezentate de civilizaţia latină –

Danemarca, Boemia, Polonia, Ungaria, Suedia, Norvegia, iradiind prin Islanda până în Groenlanda în jurul anului 1000 şi continuând spre vest cu Vinland şi spre est cu creştinarea forţată a Finlandei (1249). În acelaşi fel, Bizanţul şi-a constituit prin intermediul Asia Mică, Egeea misiunilor – ca indiciu al expansiunii culturale –

propriile culturi periferice-fiice: Bulgaria, Serbia şi Kievul rusesc, ca cea mai puternică continuare a ortodoxiei. Prin creştinare s-au constituit anumite comitate de graniţă, care prin militarizare s-au transformat în noi centre de putere – Moscova, Austria, Brandenburg-Prusia, Statul Ordinului teuton, care în flancul său vestic s-a transformat în Prusia de

mai târziu, iar mai apoi, după răscoala sârbească din 1804, Serbia-Iugoslavia, care a devenit cea mai puternică putere balcanică, începând cu 1913. Către vest, dincolo de Atlantic, după 1492, America a devenit cel mai spectaculos exemplu de cultură periferică în expansiune, ca

„graniţă mobilă" a civilizaţiei vestice (latine) în expansiune, în primul rând pe baza industrializării. În urma acestui proces, în 1945, SUA a putut să apară ca putere mondială, iar din 1989/1991 ca singura superputere rămasă.

13. Noi centre ale culturii superioare III: Asia Mică, Egeea, de la 2600 până la 1200 î. Hr.

Noilor centre ale culturii superioare plasate la est de vechiul Orient Apropiat (cultura Indusului, China) le corespund înspre vest procese asemănătoare, plasate chiar în zone geografice mai apropiate, însă

tocmai de aceea mai difuze la început. Este deci evidentă relaţia directă

dintre centrul cultural primar (Orientul Apropiat) şi noile centre culturale, la început secundare (Egeea, Asia Mică).

Aprox. 2000 Prima fază a culturii palatine minoice în Creta aprox.

1900 Grecii timpurii (aheii) pe uscat şi în Ciclade aprox. 1700 A doua fază a culturii palatine în Creta (până la aprox. 1450): thalassocraţia minoică In Mediterana estică, aprox. 1400 Cucerirea Cretei minoice de către ahei: thalassocraţia micenianâ (până la aprox. 1200).

Asia Mică (Anatolia) a fost de foarte timpuriu teritoriu de trecere pentru prima răspândire a producţiei agricole dinspre Orientul Apropiat înspre Balcani, acest transfer creând şi primele centre urbane – Catal Hiiyuk (aprox. 6800 î. Hr.), Mersin, Hacila (aprox. 6000 î. Hr.). Prin apariţia unor structuri mai complexe Asia Mică a căpătat importanţă

pentru comerţul ce s-a constituit treptat. Înspre vest, Troia, cu poziţia sa strategică şi bogăţia sa timpurie, s-a orientat (începând cu 3000 î. Hr.), la intrarea sudică în Dardanele (Hellespont), către controlul comerţului în continuă dezvoltare dintre Marea Mediteraneană şi Marea Neagră şi/sau Asia Mică şi Dunărea inferioară. Înspre est existau regate mai mici, pe care Assurul le-a întreţinut, după 2000 î. Hr., ca pe colonii comerciale, în vederea dezvoltării unui semnificativ comerţ la distanţă pe uscat (până la aprox. 1900 î. Hr.). Troia II (2600-2300) trebuie să fi fost deja o cetate importantă, ea probând încă de la prima sa descoperire de către Heinrich Schliemann, cel care o şi numeşte „comoara lui Priam", o uimitoare concentrare de bogăţie.

Fundamentele civilizaţiei în Egeea, în a cărei periferie estică se află

Troia, au pătruns probabil în mod predominant pe mare, cel puţin în

cazul insulelor importante la început (Cicladele, Creta). Culturile neolitice timpurii Teii s-au dezvoltat pe continent (începând cu aprox.

6000 î. Hr.), ca staţii intermediare ale răspândirii primelor nivele ale producţiei agricole în susul Dunării, peste Europa centrală, spre vestul şi nordul acesteia. În cadrul altor două nivele ulterioare, s-au dezvoltat pe aceste baze, în contact cu vechiul Orient Apropiat, aflat în continuă

dezvoltare, societăţile neoliticului târziu, cărora le corespundea deja stadiul de dezvoltare al Mesopotamiei, înainte de trecerea la cultura superioară (aprox. 3100 î. Hr.) – cultura Sesklo (aprox. 3500 până la 2900 î. Hr.), încă cu aşezări instabile, cultura Dimini (aprox. 2900-2500), deja cu aşezări orăşeneşti fixe.

În acelaşi mod, s-au dezvoltat în Egeea, în periferia centrului de cultură primar al Orientului Apropiat şi sub influenţa acestuia, prelungiri ale unei culturi superioare secundare, acestea concentrându-se în trei puncte importante – Creta (minoic), Cicladele (cicladicul), uscat (helladicul), împărţite în momentul respectiv în trei mari faze (timpurie, mijlocie şi târzie), fiecare caracterizată de noi trăsături specifice sau noi diviziuni, „minoică”, pentru Creta, „micenian㔠pentru faza târzie a helladicului pe uscat.

La început conducerea a fost preluată de către Creta (începând cu aprox. 3000 î. Hr.). Atributul de „minoic” provine de la regele legendar al Cretei, Minos, care trăia în palatul său „labirintul”. Prima cultură

palatină în două faze (aprox. 2000-1700, aprox. 1700-aprox. 1450) trimite încă mai timpuriu, spre populaţia originară mediteraneeană, despre care ştim însă foarte puţin. Centrul acesteia era Cnossos. Creta a constituit prima formă istorică cuprinzătoare a unei dominaţii maritime –

thalassocraţia, aceasta având şi puncte colonizatoare exterioare. O primă

scriere (linearul A) este atestată în relativ puţine documente şi este greu de descifrat, ea servind probabil numai unor comunicări scurte.

Navigaţia înspre sfârşitul neoliticului, comerţul peste mare începând cu epoca bronzului sunt deja premise, respectiv caracteristici ale evoluţiilor ce au influenţat mai târziu şi Grecia clasică. Puţin mai târziu încep evoluţiile hotărâtoare în Ciclade şi pe uscatul grecesc (aprox. 2600 î. Hr.).

Despre populaţiile originare mediteraneene, pregreceşti se cunosc oricum denumiri mai vechi, oferite de către scrierile lui Herodot (pelasgii, lelegii, carii), şi chiar nume şi cuvinte care au trecut în greacă nume şi cuvinte care se termină în „nthos” (de ex.:

„Korinthos”, „Labyrinthos”) şi în „ssos” („Knossos”, „Kolossos”,

„Narkissos”), sau „thalassa” = mare.

O puternică cotitură, ca de altfel în general pentru Mesopotamia, a fost produsă şi pentru Asia Mică şi Egeea de către primul val de invazie şi cucerire al popoarelor indo-europene (aprox. 2000-1900 î. Hr.). În Asia Mică s-au stabilit în primul rând hitiţii, care au fondat în Anatolia estică

un regat propriu, regat ce a cunoscut două perioade – Regatul Vechi hitit (aprox. 1670-aprox. 1500) şi Regatul Nou hitit (aprox. 1375-aprox. 1200

î. Hr.). Prin capitala lor Hattuşa (Bogazkoy) hitiţii au creat primul imperiu al Asiei Mici, deschizând prin aceasta istoria imperială a Asiei Mici.

Carele de luptă şi armele din fier au introdus accente noi. Hitiţii au preluat scrierea cuneiformă mesopotamiană, oferind însă civilizaţiei Asiei de sud-vest o expresie proprie. În ansamblu, regatul hitit s-a menţinut ca una dintre marile puteri ale Asiei de sud-vest până la marea invazie a popoarelor mării, fiind în conflict cu Babilonul, pe care hitiţii l-au distrus o dată (1594 î. Hr.), şi cu Egiptul în timpul Regatului Nou (bătălia de la Kadeş, 1285 î. Hr.). După decăderea Regatului Hatti, în timpul invaziei popoarelor mării (aprox. 1200), tehnologia fierului s-a răspândit pretutindeni în Orientul Apropiat. În nordul Siriei s-au afirmat în perioada următoare câteva regate succesoare ale hitiţilor, regate din care David şi-a recrutat soldaţii (de ex. Uria).

În Egeea şi pe uscatul grecesc s-au impus treptat după 1900 î. Hr.

Aşa-numiţii „greci timpurii”. Ei au distrus la început sedimentele culturii mediteraneene existente, intrând însă din nou în legătură, prin intermediul „culturii miceniene”, după aproximativ 300 de ani de

„întuneric” total, cu cultura mediteraneană devenită între timp

superioară (aprox. 1600 î. Hr.). Purtătorii ei, aheii, au cucerit, se pare în urma unei puternice catastrofe, chiar şi Creta (aprox. 1400 î. Hr.). Noua lor scriere (linearul B) folosea o limbă, care după descifrarea scrierii linear B (1961) s-a dovedit a fi chiar greaca. Punctul forte a fost în mod evident Micene, care este cunoscut din „Iliada" lui Homer. Aheii micenieni din Creta au dezvoltat thalassocraţia minoică mai timpurie, până la invazia popoarelor mării (aprox. 1200 î. Hr.).

În ultimă instanţă aheii, prin cultură lor micenianâ, au intrat din nou în legătură cu civilizaţia mediteraneeană. Homer (prin „Iliada" şi

„Odiseea") oferă o reprezentare aproximativă a acestei perioade. Totuşi, în operele sale se amestecă, ca întotdeauna în astfel de situaţii, elemente din timpuri despre care povestesc miturile şi legendele, cu elemente din timpuri în care informaţiile erau transmise pe cale orală, iar mai apoi erau fixate prin scris. O divizare ulterioară precisă a tuturor etapelor

acestei perioade este imposibilă, astfel încât Homer nu trebuie citit ca

„sursă" decât cu vigilenţă critică; el nu trebuie acceptat niciodată ca Vechiul Orient sursă istorică în sensul propriu al cuvântului, ci mai degrabă numai ca orientare, pentru a dobândi o anumite reprezentări despre epoca aheilor, deci până la invazia popoarelor mării.

În orice caz, Homer îşi păstrează o importanţă covârşitoare ca fundament literar, spiritual şi cultural al Greciei clasice, şi prin aceasta al primului centru de cultură al perioadei clasice, primul de pe teritoriul Europei.

14. Invazia popoarelor mării şi urmările sale I: arameenii, fenicienii, iudeii,

¦m ~n 4 *% î/^ * t P* ffc/~A Tir

*„va- „^" – – -'-j – – – ~ -j – – -j de la 1200 până la 586 î. Hr.

Pentru istoria vechiului Orient Apropiat, invazia popoarelor mării este cel mai hotărâtor eveniment, deoarece ea împarte această istorie în două lungi epoci diferite. Locul său în istoria universală poate fi comparat cel mai bine cu invazia popoarelor de la sfârşitul Antichităţii europene, invazie structural asemănătoare. Numele său provine din

surse vechi-egiptene, surse care-i numesc pe noii invadatori „popoare nordice, sau popoare ale mării” – luka, akawas, Sekeles, Tursa, Sirdan, Dauna, Peleset. Lor le corespund – probabil – lycienii, (mai târziu în Asia Mică), aheii, siculii („Sicilia”), etruscii, sarzii („Sardinia”), danaizii, filistenii. Invazia popoarelor mării (aprox. 1200 î. Hr.) a vizat în mod direct Asia Mică, deşertul sirian şi Egiptul, însă a acţionat indirect asupra restului Orientului Apropiat. Ea este primul exemplu istoric pentru felul în care procesele de expansiune ce au loc într-o regiune (pentru prima dată din Europa centrală) au dat naştere unei ample mişcări de popoare, declanşând în acelaşi timp un uriaş proces universal al imperiilor dislocate după principiul dominoului.

Aprox. 1250 Expansiunea culturii câmpurilor cu urne funerare: invazia ilirilor în zona adriatică.

Aprox. 1200 Invazia doriana, dinspre nordul Balcanilor spre Grecia. Primii italici în Italia: refugierea grecilor timpurii (aheii) de pe uscat şi din Creta („kreti şi pleti” = filistenii), a locuitorilor originari ai Italiei dincolo de mare: lupte de apărare ale Egiptului împotriva popoarelor mării şi a libienilor (până la 1177); invazia arameică. Perioada

„judecătorilor iudei” (până la aprox. 1020). 1183 (Data tradiţională a) distrugerii Troiei (VII), aprox. 1004 Regele Saul al iudeilor (până la 965): expansiune – Regatul lui David (până la 928).

În mod special cu Saba. Aprox. 953 Construirea primului templu din Ierusalim, în special cu mână de lucru din Tyr. 928 Regatul iudeilor divizat în Israel (până la 722) şi ludeea

(până la 568). 876 Cetăţile feniciene Sidon şi Tyr obligate să

plătească tribut Asiriei. 841 Cultul lui Baal este distrus în Israel, dinastia Omri decade:

Israelul sub protecţia Asiriei. 814 (Data tradiţională a) fondării Cartaginei. 722 Israelul este nimicit de către Asiria – 10 seminţii sunt deportate.

(până la 539/538).

Detaliile privind invazia popoarelor mării rămân încă neelucidate.

Cu atât mai clare se reliefează devastările pe care ea le-a produs, care ar trebui comparate cu un uragan abătut asupra teritoriului estic al Mării Mediterane: Troia (VII) a fost distrusă de către grecii timpurii micenieni; în orice caz, data tradiţională a căderii Troiei (1183) a fost bine prinsă în cronologie. Hatti a fost distrus şi înlocuit cu statele succesoare hitite în nordul Siriei, iar în Asia Mică cu lidienii şi frigienii indo-europeni.

Cetăţile comerciale de pe coasta Siriei/Canaanului au fost distruse, din Ugarit până la Babilon şi Gaza. Iii locul lor s-au instalat în nord fenicienii, iar în sud filistenii. Egiptul s-a afirmat în lungile lupte de apărare împotriva popoarelor mării şi a libienilor (până la 1177), însă

prin aceasta nu a reuşit decât să-i abată pe filisteni în sudul Canaanului, unde aceştia au intrat în conflict cu noii invadatori iudei.

În ultima fază, invazia popoarelor mării a declanşat invazia arameenilor, aceştia înfrângând Regatul Vechi asirian şi construind într-o primă fază la Damasc un puternic stat arameic. Puţin mai târziu, un trib arameic, caldeenii, a preluat puterea în Babilon şi a fondat Regatul Noului Babilon (626-538). Arameica a ajuns treptat la nivelul de limbă de circulaţie (lingua franca) pe o arie întinsă a Asiei Mici.

Astfel, invazia popoarelor mării a creat în Orientul Apropiat, prin năruirea sau slăbirea vechilor imperii, un uriaş vid de putere în care vor apărea de aici înainte noi forţe: arameenii, fenicienii, iudeii, libienii, iar apoi frigienii, lidienii şi grecii prin prima lor fază de colonizare (aprox.

1100-900).

Fenicienii, fiind comercianţi şi navigatori, au preluat moştenirea cetăţilor de coastă decăzute în timpul invaziei popoarelor mării, având ca noi centre de greutate Sidonul şi Tyrul. După cucerirea de către Asiria (876) ele s-au supus totuşi dominaţiei diferitelor mari puteri din Asia Mică. Expansiunea Feniciei s-a produs pe mare, printr-un lanţ de colonii

pe coastă, în primul rând în partea vestică a Mediteranei, prin Cartagina (814?). Ca popor tipic de comercianţi, fenicienii au dezvoltat pentru realizarea scopurilor lor primul alfabet (înainte de

1000) şi au introdus prin sticlă şi purpură două prestigioase bunuri ale civilizaţiei. Nivelul ridicat pe care l-au atins meşteşugurile la fenicieni i-a influenţat pe vecinii lor iudeii (construcţia templului din Ierusalim). În ansamblu, ei au avut o contribuţie inestimabilă la răspândirea civilizaţiei Asiei Mici în jurul Mării Mediterane. Ei au fost precursori, iar mai târziu concurenţi ai grecilor, împotriva cărora în ultimă instanţă au creat în cadrul Imperiului persan nucleul flotei persane; în Tyr s-au opus cu înverşunare cuceririi de către Alexandru cel Mare (333-332).

O evoluţie deosebit de sinuoasă au cunoscut-o iudeii: strămoşii lor au fost la origine nomazi semitici (beduini), care sub conducerea lui Avraam au migrat spre Canaan, pornind din împrejurimile Urului (după

1800). Aici ei au rămas nomazi crescători de animale, care, potrivit unor cicluri sezoniere de migraţii pe largi teritorii (trannshumanţa), căutau păşuni şi surse de apă. In anii secetoşi ei au venit în Egipt, probabil în epoca hicsoşilor (istoria lui Iosif). După căderea hicsoşilor ei au decăzut în noul imperiu la rangul de condamnaţi la muncă silnică („haribu") şi au obţinut prin forţă sub conducerea lui Moise, ca „evrei", ieşirea din Egipt („exodul") (aprox. 1280). Descălecarea lor în Canaan, ca alianţă

formată din douăsprezece triburi cu un sanctuar mobil (chivotul legii), s-a petrecut înainte de invazia popoarelor mării (aprox. 1250), care le-a oferit prin filisteni adversari puternici (DavidGoliat). În epoca judecătorilor (aprox. 1200 – aprox. 1020) ei au trecut treptat, sub conducerea aşa-numiţilor judecători (conducători politici numai în perioadele de pace), la sedentarism şi au obţinut, sub conducerea lui Saul (aprox. 1020 – aprox. 1004), o mai puternică concentrare politică

prin crearea unei regalităţi, „ca şi alte neamuri". Sub conducerea lui David (aprox. 1004-965) a avut loc continuarea expansiunii, în primul rând împotriva arameenilor în Damasc. Capitala nou cucerită, Ierusalimul (1000) va deveni de aici înainte, prin stabilirea aici a chivotului mobil şi prin construirea templului (primul templu) (aprox.

953) lui Solomon centrul religios al iudeilor. Regalitatea legendară a lui Solomon (965-928) s-a întemeiat parţial pe comerţ, în special cu Saba (Yemen).

După moartea lui Solomon (928) şi revolta arameenilor regatul s-a dezmembrat în regatele rivale Israel (Samaria) şi ludeea (Ierusalim),

având zece, respectiv două triburi. În Israel noul monoteism a pătruns,

în urma unor lupte sângeroase împotriva cultului lui Baal, cult inspirat de legătura tradiţională cu Fenicia, prin intermediul profetului Ilie şi prin nimicirea dinastiei de atunci, dinastia Omri (841).

În ultimă instanţă, cu sprijinul noii mari puteri a Asiriei, Israelul s-a impus în faţa Tyrului şi a Iudeii. Astfel, ambele state succesoare au fost înfrânte pe rând de către marea putere mesopotamiană – Israel a fost înfrânt de Asiria (722), care potrivit tradiţiei ar fi deportat zece seminţii, Iudeea de către Babilon (586), care ar fi deportat pătura superioară a Iudeii în prizonieratul babilonian (până la 539/538). Dintr-o transfigurare nostalgică a regatului iudeu sub conducerea lui David şi a lui Solomon a apărut peste secole şi pe calapod religios, aşteptarea mesianică salvarea Sionului (= Ierusalim) şi refacerea regatului lui David

– şi în ultimă instanţă creştinismul, ca ramificaţie a iudaismului. În acelaşi timp, în Babilon iudeii au devenit în „ghetourile lor mesianice”

primul popor din istorie care a posedat o carte şi primul popor-stat.

Văzută peste secole, invazia popoarelor mării a produs în jurul Mediteranei schimbări pe care evoluţiile viitoare le vor răspândi: în contextul unui val devastator au pătruns în vechiul Orient Apropiat noi popoare (arameenii, filistenii, frigienii, lidienii), sau au apărut altele la periferia sa, popoare care au preluat treptat civilizaţia mediteraneeană în est (mezii, perşii) şi în vest (grecii, italicii), în mileniul următor ei au copleşit vechiul Orient Apropiat, dezvoltându-i mai departe cultura – mai întâi în est, perşii, apoi în vest grecii şi (numai în parte) romanii – fiecare în felul său, şi obţinând diverse rezultate.

15. Invazia popoarelor mării şi urinările sale II: invazia doriana şi colonizarea greacă, începând de la 1200 până la 535 î. Hr.

Prima cultură superioară pe pământ european s-a construit în Grecia antică. Ei îi datorăm fundamentele existenţei noastre prezente, mergând până la elemente de limbă („politică”, „economie”, „muzică” etc).

Deoarece Grecia antică şi-a construit ascensiunea paralel cu decăderea

vechiului Orient Apropiat, la început chiar în conflict cu acesta (războaiele persane, campania lui Alexandru), este de înţeles faptul că

conştiinţa europeană şi-a refulat rădăcinile vechi-orientale ale Greciei clasice. Dimpotrivă, o abordare istorică profundă ar trebui să privească

Antichitatea europeană mai degrabă în perspectiva unei continuităţi cu nuanţe schimbate a culturii vechi-orientale, devenite între timp mediteraneană – împinsă către vest şi cu o evoluţie de sine stătătoare, astfel încât a luat naştere ceva total nou.

Vechiul Orient

Deja în ceea ce priveşte preistoria şi istoria timpurie a grecilor trebuie acordată atenţie corelaţiei evoluţiilor de pe uscat şi din insule (Ciclade, Creta).

Aprox. 1200 Marea invazie (doriana), până la aprox. 1100: căderea aheilor – invazia popoarelor mării, aprox. 1100 Faza veche a colonizării greceşti (până la aprox. 900).

Premisele elementare ale culturii greceşti au provenit de timpuriu dinspre est – agricultură (aprox. 6000), mai târziu ceramica (aprox.

5000), cultura Sesklo (aprox. 3500) cu aşezări instabile. Populaţia originară mediteraneeană pregreacă (pelasgii, lelegii sau carii) a atins, ca graniţă vestică a vechiului Orient Apropiat în expansiune, aproximativ aceeaşi altitudine culturală, însă fiind o cultură periferică ea a cunoscut întârzieri şi atenuări datorate tocmai poziţiei periferice în raport cu centrul de cultură propriu-zis. Ea a adus în Creta cultura palatină (a palatelor) minoică, cultură a unei prime thalassocraţii (stăpânire a m'.

Rii), situată în Mediterana estică şi comerţul, cu prioritate spre Egipt şi Siria (afox. 1700 -aprox. 1450).

În primul val al invaziei indo-europene grecii timpurii (aheii) au cucerit Grecia şi Cicladele (aprox. 1900). Ei au distrus cultura superioară la care se ajunsese deja aici – rezultatul a fost dispariţia cetăţilor, reagrarizarea, structuri feudale, întreruperea comerţului.

Pelasgii şi ceilalţi au fost pentru prima oară subjugaţi, în mod repetat şi intensificat, prin marea invazie (doriana), la aprox. 1200. După

obişnuitele distrugeri, aheii au restaurat cultura superioară şi au condus-o în perioada micenianã pe noi culmi (aprox. 1600). Cucerirea de către aceştia a Cretei (aprox. 1400), a Ciprului şi a Cicladelor a înlocuit thalassocraţia minoică cu cea micenianã (până la 1200).

Marea invazie (doriana) a repetat rezultatele: invazie barbară, decăderea culturii superioare şi renaşterea sa treptată – acum prin greci.

O parte dintre ahei s-a refugiat peste mare din cauza invaziei şi a acostat din nou în Orientul Apropiat ca „popoare ale mării”, altă parte s-a reîntors în Atica şi s-a unificat cu aheii de aici, formând ginta ionienilor.

Restul aheilor, pelasgii care au supravieţuit, au fost supuşi de către noii cuceritori şi plasaţi într-o poziţie subordonată, ei fiind lipsiţi de libertate.

Imediat după încheierea marii invazii (aprox. 1100), s-a produs o reorientare ezitantă spre cultura mediteraneană, aflată acum la nivelul tehnologiei flerului.

Prin influenţe venite dinspre Egipt (parţial prin Creta), Siria/Fenicia şi Asia Mică, perioada clasică a pregătit a treia demarare a

culturii superioare şi impunerea finală a clasicismului grec. Reflexele literare ale realizărilor şi structurilor din-naintea şi din timpul marii invazii s-au concretizat în operele homerice „Iliada” şi „Odiseea”.

În contextul lipsei totale a surselor scrise reconstruirea preistoriei Greciei până la trecerea la faza sa arhaică se bazează numai pe interpretarea contestată constant a datelor arheologice şi pe vechile tradiţii, care şi-au găsit diferite materializări literare (Homer, Herodot).

Mai mult decât schiţe sumare – formulate doar ezitant de către un nespecialist în dorinţa unei înţelegeri aproximative, pentru a oferi cel puţin o reprezentare relativă a „epocii întunecate” în Grecia prearhaică

nu pot fi oferite aici.

Colonizarea greacă, în două mari faze, poate fi văzută ca un prolog al ascensiunii de mai târziu. Prima fază a colonizării s-a orientat spre est, spre ţărmurile Asiei Mici şi a durat atâta timp cât vidul de putere datorat invaziei popoarelor mării a oferit încă spaţiu pentru aşezări greceşti. Colonizarea Ioniei, care o urmează pe cea a Asiei Mici, poate fi şi ea înţeleasă ca o continuare a mişcării de retragere din faţa invaziei doriene. Urmărind provenienţa locuitorilor originari pe uscatul grecesc, putem departaja trei mari sectoare – eolian în nord (din Thessalia şi Boeţia); ionian în centru, doric în sud, încheind cu Rhodos şi Creta.

Treptat, numele ionienilor s-a răspândit asupra tuturor cetăţilor greceşti de pe costa vestică a Asiei Mici. Populaţia greacă s-a menţinut aici, sub diverşi cuceritori (lidieni, persani, romani, turci), până la „catastrofa din Asia Mică" a grecilor moderni după primul război mondial (1922) şi proiectatele transmutări ale populaţiei decise prin pacea de la Laussane (1923).

Al doilea val de colonizare (754-535 î. Hr.) s-a orientat spre vest şi spre nord-est, deoarece estul era blocat de către noul regat asirian şi de către cel lidian. Având ca preludiu fondarea coloniei Cumae (754), ţintele centrale au fost Italia inferioară şi Sicilia (Magna Graecia), Gallia sudică, Marea Neagră şi Cyrene (în Libia de astăzi). În partea vestică a Mediteranei grecii au întâmpinat concurenţa cartaginezilor şi a etruscilor. Agenţii principali ai acestui val l-au constituit ionienii, atât cei din patria natală, cât şi cei din aşezările mai vechi (Milet). Cea de-a doua colonizare şi-a aflat sfârşitul prin victoria plină de neplăceri a foceenilor împotriva etruscilor şi a cartaginezilor în bătălia de la Alalia (Corsica) –

535. Fondarea cetăţii Thurioi (444) de către Atena reprezintă un act întârziat.

Ambele valuri colonizatoare au fondat o Grecie mai mare, care a depăşit la început dezvoltarea materială a patriei mame, lucru ce s-a petrecut cu certitudine în Asia Mică, datorită mai marii apropieri de Orient. Preluarea şi dezvoltarea alfabetului fenician, prin a semnelor vocale, s-a petrecut probabil mai

Vechiul Orient întâi în cadrul cetăţilor ioniene. Fixarea prin scriere a evenimentelor istorice de către Homer, începuturile filosofiei şi ale ştiinţei greceşti, ale polisului şi ale noii emisiuni monetare (în Lidia înainte de 600) au fost contribuţii decisive ale grecilor colonizatori la pătrunderea definitivă a culturii superioare greceşti în însăşi patria mamă (secolul V). Ambele mari conflicte ale Greciei clasice, războiul persan şi cel peloponesiac, se originează în Grecia colonială, atât în est (revolta ioniană), cât şi în vest (şi anume la Thurioi).

16. Invazia popoarelor mării şi urmările sale III: migraţiile italice, etruscii, începuturile Romei, de la 1200 până la 510 î. Hr.

Însemnătatea epocală a Romei antice constă în preluarea culturii superioare mediteraneene, începând cu elenismul în forma sa greco-elenă şi cu dezvoltarea sa ulterioară de sine stătătoare către latinitate, cultură pe care Roma, prin imperiul pe care 1-a dezvoltat, Imperiul roman, a extins-o asupra a jumătate din Europa. În primul rând, dubla cultură greco-romană a aşezat şi a răspândit fundamente care acţionează încă şi în contemporaneitate, cum ar fi de pildă dreptul roman şi Biserica romană. Fără cunoaşterea istoriei romanilor rămân de neînţeles întinse sectoare ale istoriei europene şi numeroase mecanisme ale vieţii noastre publice, de la republică, trecând peste Senat şi Comună, până la nume purtătoare de simboluri şi de istorie în domeniul politic (de ex. Internaţionala, proletariat, Spar-tacus) sau expresii consacrate („victorie în genul lui Pyrus”). Limba noastră modernă este impregnată de cuvinte de origine greacă, şi într-o măsură şi mai mare de cuvinte de origine latină, de care nu mai putem face abstracţie într-o epocă a integrării internaţionale (de ex. „comunicaţie”, „infrastructură”).

Aprox. 4300 Aşezări agrare neolitice, aprox. 1200 Invazia italicilor în Italia (până la aprox. 1000).

După 800 Apariţia etruscilor în centrul Italiei.

Aprox. 650(?) Autentica fondare a Romei de către etrusci.

Punctul de plecare pentru cronologia romană este fondarea Romei („ab urbe condita”), care potrivit vechii tradiţii romane este plasată (prea devreme) către anul 753 î. Hr., în timp ce fondarea reală este

stabilită

astăzi cu aproximativ 100 de ani mai târziu. Producţia agrară la nivelul

neoliticului a cuprins Italia, orientată către est, considerabil mai târziu decât Grecia, şi anume începând cu aprox. 4300. Dezvoltarea ulterioară

s-a petrecut fără o răspândire deosebită a culturii superioare orientale.

Din motive diferite faţă de cele din vechea Grecie, preistoria Romei, până la statornicirea unei anumite tradiţii, este complicată: ca şi în cazul Greciei, premisele istorice ale Romei antice şi ale Italiei preromane sunt legate de marea mişcare migraţionistă care a declanşat invazia popoarelor mării (aprox. 1200). În Italia a avut loc o invazie în două

valuri a triburilor indo-europene, care se vor concentra ca italici (aprox.

1200-1000). Spre deosebire de Grecia antică, ele nu s-au suprapus unei culturi superioare mai vechi şi au rămas cu precădere barbare în periferia barbară. De asemenea, ei nu au cucerit întreaga Italie şi marile ei insule, astfel că o parte din populaţia mediteraneeană s-a menţinut în întreaga Antichitate (ligurii; sardinii, siculii, corsicanii). Aproximativ în acelaşi timp cu italicii în centrul Italiei (latinii, sabinii, oscii, umbrienii) au pătruns în nord-estul îndepărtat al Italiei, cu considerabile diferenţe lingvistice, veneţii ilirici (de asemenea indo-europeni), mai târziu etruscii (de origine necunoscută) (pe la aprox. 800) şi grecii ce ţineau de Magna Graecia (= Grecia Mare = teritoriul colonial grecesc din sudul Italiei şi din Sicilia) (la 754), apoi celţii (galii) în câmpia Padului (Gallia Cisalpina) (la aprox. 400). Italia veche a cunoscut astfel, corespunzător şi diviziunii sale în mari teritorii clar delimitate, o diversitate etnico-culturală

excepţională. Ascensiunea şi dominaţia Romei a concentrat politic structurile eterogene ale vechii Italii şi a generat vasta lor omogenizare culturală prin expansiunea latinităţii. Ea s-a constituit în punct de plecare pentru expansiunea imperială a Romei împrejurul Mării Mediterane. Etruscii şi grecii au răspândit primii, fiecare într-o manieră

proprie, cultura superioară mediteraneană în teritoriile pe care le posedau în Italia. Dinspre Kyme (Cumae), reşedinţă ce stă la baza

fondării Neapolelui (= Neapolis = oraş nou), grecii i-au influenţat pe etrusci, cea mai importantă mediere către latini şi alţi italici. Astfel s-au scurs treptat către romani, prin intermediul grecilor şi al etruscilor, tehnicile culturale şi structurile mediteraneene – agricultura, meşteşugurile, arhitectura, construcţia de temple, constituţia cetăţii, trupele ho-plite, zeii, obiceiurile de cult. Etruscii erau percepuţi de către vechii romani ca mari maeştri.

Romanii au preluat direct de la etrusci câteva dintre trăsăturile distincte ale acestora, şi anume arta de a construi oraşe; grupurile de lictori (fasces), ca simbol al puterii judecătoreşti (butucul pentru

pedeapsa cu bătaia, securea călăului pentru pedeapsa cu moartea), adoptate apoi şi ca simbol al puterii politice; jilţul ca simbol al suveranităţii; auspiciul (augurium), prezicerea haruspiciilor (haruspicium), ţinuta regală a învingătorului.

Roma a apărut ca ctitorie a familiei aristocratice etrusce Ruma (aprox. 650), probabil prin synoikismos (= alipirea) aşezărilor săteşti mai vechi, în periferia sudică a puterii etrusce, pe terenul colonial etrusc.

Relativa vecinătate cu Kyme, centru de iradiere directă a culturii (coloniale) greceşti în Italia şi buna legătură cu marea pe Tibrul inferior au mărit avantajele strategice ale poziţiei sale şi explică de ce Roma a căpătat deja foarte repede preeminenţă faţă de alte aşezări latine, încă

din perioada în care era regat, Roma a prezentat trăsături caracteristice ale polisului antic mediteranean – regalitate slabă, supremaţie a nobililor proprietari de latifundii prin intermediul Senatului, împărţirea populaţiei în trei circumscripţii, ca în polisul grecesc (trei Phylii). Începuturile variantei romane a trupelor de pedestraşi se plasează în epoca republicană timpurie prin interzicerea luptei individuale; numeroase detalii din epoca regală sunt înfloriturii legendare, însă ele au adesea un nucleu istoric. Ca şi în Atena, căderea regalităţii s-a datorat opoziţiei nobililor patricieni, se presupune în 510, dar cel mai probabil în 508/507.

Data tradiţională de 510 poate fi explicată printr-o imitare stilistică

a prestigioasei Atena, unde în 510 are loc răsturnarea tiranilor. Totuşi data tradiţională a fondării Republicii (510) are cel puţin o semnificaţie istorică simbolică, ca şi cea a fondării Romei (753).

Aşa cum se întâmplă întotdeauna, deja în timpul trecerii de la regalitate la republică Roma avea o considerabilă greutate prin intermediul vremelnicei sale hegemonii în teritoriul latin, fapt atestat şi de primul tratat istoric clar pe care Cartagina, mult mai puternică pe atunci, îl încheie cu mai mica Romă (508/507). Ţine de numeroasele ironii ale istoriei ca la începutul istoriei certe a Romei şi a ascensiunii sale să stea un tratat cu Cartagina, pe ale cărei ruine se va înălţa mai târziu imperiul Romei la Marea Mediterană.

17. Refacerea marilor puteri vechi-orientale: Babilon, Assur, Egipt, de la 1125 până la 525 î. Hr.

În relativul vid de putere apărut după invazia popoarelor mării, istoria vechiului Orient Apropiat a continuat să se complice prin fragmentare până la realizarea primei unităţi imperiale de către perşi (550): vechile puteri s-au prăbuşit (Troia, Hatti), sau au fost slăbite

(Egipt, Asiria, Babilon). În noua formă ele au alternat în pretenţiile la supremaţie – Babilon (1125), Asiria (1116), Babilon/Media (614/612) – şi după reapariţia vidului de putere s-au pulverizat în noi puteri Babilon, Assur, Egipt aflate în ascensiune (fenicieni, iudei; Urartu).

În zonele de periferie frigienii, lidienii, precum şi Urartu au pătruns în cultura superioară a Asiei Mici. Popoarele de călăreţi indo-europene (cimerienii, sciţii), mai întâi sciţii, au fost alungate către vest de începuturile expansiunii chineze (aprox. 800 î. Hr.), au invadat dinspre nord Orientul Apropiat (începând cu 695) şi au distrus noul echilibru de forţe, în primul rând sciţii prin coaliţia antiasiriană, care prin distrugerea Asiriei (614/612) a netezit drumul perşilor. Intervenţia Babilonului între lidieni şi mezi (585) părea să stabilească încă o dată

echilibrul între două imperii de mărime medie aproape egale ca forţe.

De dominaţie a Babilonului. 1116 Regatul asirian mijlociu (până la aprox. 1078): scurtă perioadă de dominaţie asiriană. 1075 Sfârşitul Regatului Nou (de la 1551): a treia perioadă intermediară în Egipt (până

la 715).

Aprox. 1000 Expansiune reînnoită a arameenilor către nord. 945

Dinastie libiana (a 22-a) în Egipt (până la 715). 883 Regatul Asirian Nou (până la 614/612): poziţie de mare putere

Asiriei: expansiune, cu deportări masive de populaţie.

Statul Urartu (până la 585). 738 Regatul frigian la Gordion (până

la 696). 728 Asirienii cuceresc Babilonul. 715 Nubienii egiptenizaţi cuceresc Egiptul: Dinastia etiopiana

(a 25-a) (până la 671). 695 Cimerienii în Orientul Apropiat: distrugerea regatului frigian. 680 Gyges rege al lidienilor (până la 652): domnie mai lungă – comerţ, exploatări miniere (aur). 671 Asirienii cuceresc Egiptul: fierul în Africa. 656 Asirienii sunt izgoniţi din Egipt, şi cu ei soldaţii greci plătiţi de către Gyges: perioada târzie – a 26-a dinastie din Sais

(până la 525). Aprox. 650 Năvălirea sciţilor în Asia Mică.

Sfârşitul Asiriei. 610 Nechao al ll-lea din Sais (până la 595): înconjurul Africii de către fenicieni; începe construcţia canalului lui Nechao. Aprox. 607 Alyattes rege al Lidiei (până la 560): prima batere de monedă

(înainte de 600). 605 Nebucadnezar (Nabucodonosor) al ll-lea (până

la 562): ultima epocă de înflorire a Babilonului.

Dintre vechile mari puteri, după decăderea oraşului-stat Hatti, Egiptul a fost îndeosebi afectat: inflaţia şi luptele (1156) au revelat

epuizarea economică, slăbiciunea ultimului faraon ca rege-fantomă în spatele unui vizir pe cea politică, în contextul stingerii celei de-a XX-a dinastii Regatul Nou se prăbuşeşte (1075). În a treia perioadă

intermediară (până la 715) au domnit formal patru dinastii (de la a 21 -a la a 24-a), în ultimă instanţă asupra unei ţări dezbinate şi condusă de către străini (libieni). Decăderea Egiptului către stadiul (relativ) de

vid de putere sub diverşi cuceritori, dintre care numai puţini au fost asimilaţi (Ptolemeii), începuse deja. Nubienii egiptenizaţi au cucerit Egiptul şi au domnit sub forma celei de-a 25-a dinastii, denumită etiopiana (715 până

la 671). Ei au fost alungaţi de către asirieni, care au unificat pentru prima dată, pentru o scurtă perioadă de timp, Mesopotamia şi Egiptul (671-656). Egiptul nu va mai putea de aici înainte niciodată să-i alunge prin forţe proprii pe asirieni (656), ci numai cu ajutorul bogatei Lidii şi al noului element reprezentat de soldaţii greci. În epoca târzie, odată cu cea de-a 26-a dinastie din Sais (656-525), băştinaşii au domnit pentru penultima oară în Egipt.

În general Egiptul era preocupat de el însuşi, astfel că el intervenea numai foarte rar în Asia Mică: intervenţia sa pentru salvarea Asiriei a eşuat, aşa cum a eşuat şi înaintarea sa forţată pe Eufratul superior în Regatul Noului Babilon (605). Totuşi, prin începerea lucrărilor la canalul dintre Delta Nilului şi Marea Roşie sub Nechao al II-lea (610-595), canal pe care l-au încheiat perşii sub Darius 1, Egiptul a avut o contribuţie majoră la comerţul internaţional mereu în expansiune.

În Asia Mică instabilitatea a fost de mai lungă durată: în Anatolia orientală s-au stabilit frigienii, cu capitala la Gordion (1050), care au avansat şovăitor către un imperiu propriu, imperiu distrus de altfel repede de către cimerieni (695). Într-o mai mare măsură s-au afirmat în zona vestică lidienii, care în mod special sub conducerea lui Gyges (680-652) au căpătat o mai mare importanţă, susţinuţi de legendare bogăţii (Tantal, Croesus) obţinute din comerţ şi exploatări miniere (în special aur). Lidia a susţinut cu soldaţi greci izgonirea asirienilor din Egipt (656) şi a introdus un nou element: la plata soldaţilor greci, s-a dovedit foarte repede ca fiind practică divizarea standardizată a metalului nobil, ca pas premergător în baterea monedei. Baterea propriu-zisă a monedei a început sub Alyattes (607-560), încă înainte de 600, şi a creat un mediu, limitat mai întâi la Grecia, care a dat comerţului un nou avânt.

În succesiunea statului hurit Mitanni, care a decăzut deja înaintea invaziei popoarelor mării (aprox. 1350) s-a constituit în zona izvoarelor Tigrului şi

Eufratului statul Urartu (883). El a fost definitiv măcinat între cimerieni şi asirieni (739/714) şi distrus de către mezi (585). În locul său au apărut arameenii, de origine indo-europeană, mai întâi sub dominaţia mezilor (585), începându-şi astfel istoria lor deosebit de nefericită şi plină

de răni de la un val de asupritori la altul.

Împotriva diferitelor puteri, Asiria a devenit treptat, după

începuturi nesigure, plasate sub semnul concurenţei cu Babilonul, o putere hegemonică. Victoriile asupra arameenilor (înainte de 912) i-au făcut posibilă expansiunea (începând cu 912), ea evoluând mai târziu sub forma Noului Regat asirian începând cu Assurnasirpal al II-lea (883

până la 859). Ca stat militar şi de cuceritori Asiria a preluat trăsături esenţiale ale supuşilor hatti (armele de fier, carul de luptă) şi a dezvoltat metoda deportărilor în masă practicată de către Regatul Vechi asirian.

Oraşele feniciene (şi anume: Tyrul, Sidonul, Byblosul) au devenit şi ele dependente (876), aşa cum a devenit şi Persia (836), aflată încă într-un stadiu de fragmentare. Damascul (732), Israelul (722) au fost cucerite, Egiptul învins (720), Urartu cucerit (714), Ciprul obligat la plata unui tribut (709), Babilonul cucerit şi distrus (689), Egiptul în cea mai mare parte cucerit (671). Izgonirea din Egipt a constituit începutul decăderii Asiriei: ea a putut să-i mai respingă încă o dată pe cimerieni (652), să

înăbuşe sângeros o revoltă a Babilonului (648) şi să cucerească Elamul (644), însă forţele sale erau în mod evident suprasolicitate. După

moartea lui Assurba-nipal al II-lea (668-aprox. 631), ultimul rege important al asirienilor, prin intermediul unui război civil, agonia Asiriei pătrunde şi în interiorul ţării. Caldeenii arameici din Babilon şi mezii au folosit slăbiciunile Asiriei pentru a fonda imperii independente (626, 625). Împreună cu sciţii ei au distrus odioasa Asirie prin cucerirea ambelor capitale Assur (614) şi Ninive (612).

Cu toate acestea, Asiria a lăsat în urma sa o moştenire impunătoare, care, exprimată în variate forme, s-a manifestat activ în continuare, în linii mari mergând chiar până astăzi – o birocraţie sever centralizată, atât pentru domeniul civil cât şi pentru cel militar; construirea

primelor drumuri de interes militar, şi cu aceasta a necesarelor poduri; tehnicizarea artei conducerii războiului; gradarea exercitării puterii imperiale; dominaţie directă în teritoriile centrale ale centrului de putere; dominaţie indirectă (statut de autonomie, de vasalitate sau clientelar) cu precădere în zonele periferice. Toate marile imperii vestice s-au inspirat din experienţa regatului asirian, cel mai adesea fără a conştientiza acest lucru. Din moştenirea asiriană a fost

preluată dezvoltarea birocraţiei centrale şi a armatei, de la Imperiul persan al ahemenizilor, până la Imperiul otoman.

Sub domnia lui Nebucadnezar (Nabucodonosor) al II-lea (605-562) Babilonul a cunoscut ultima perioadă de strălucire şi de putere, simbolizată în restaurarea marelui templu al lui Marduk (Turnul Babei).

Se desăvârşeşte eliminarea politică

Vechiul Orient a iudeilor prin cucerirea Iudeii şi Ierusalimului (586) şi prin deportarea în captivitate a clasei sale conducătoare (până la 539/538). Aflat în război contra Lidiei (590-585) Imperiul mezilor a evitat bătălia decisivă cu Babilonul prin acceptarea graniţei de la Halys, la intervenţia Babilonului (585). Însă înfrângerea mezilor de către perşi sub Cyrus (Kyros) al H-lea (550) a condus totuşi către numai amânata bătălie decisivă.

18. Grecia arhaică: polis şi demos la Atena şi Sparta, de la 776

până la 508 î. Hr.

Abia către sfârşitul epocii arhaice se detaşează, din noianul tradiţiei scrise încă ezitant fixată, date precise. Cu toate acestea, trecerea de la Grecia arhaică la cea clasică poate fi întrucâtva reconstituită. In lipsa unor informaţii mai precise, Homer oferă (cu toate precauţiile necesare, datorate amestecului dintre timpurile arhaice şi cele arhaic-miceniene) o impresie vie, aşa cum reiese şi din lucrarea lui Schwab

„Legendele Antichităţii clasice". „Teogonia" lui Hesiod (aprox. 700), a oferit investitura adecvată lumii zeilor proveniţi dinspre est (Fenicia, Asia Mică).

Punctul de plecare al cronologiei greceşti este prima dată istorică

precisă a primelor Jocuri Olimpice tradiţionale (776). Ele aveau loc la un interval de patru ani (până în 393 d. Hr.) şi au constituit coloana vertebrală pentru datarea istoriei antice a Greciei, fiind completate de lista eforilor din Sparta (754).

Sparta îi face robi pe messenieni.

Aprox. 700 „Teogonia" lui Hesiod.

683/682 Primii arhonţi atestaţi în Atena.

657(?) Kypselos din Corint: atestarea primului tiran (până la 627).

624/621 Codificarea de către Dracon a dreptului cutumiar în Atena, înainte de 600 Prima batere de monedă în Lidia.

594/593 Solon arhonte în Atena: reforme.

Parcelarea geografică a Greciei a favorizat diviziunea grecilor în numeroase triburi, având în frunte un rege călător. În cadrul procesului de sedentarizare starul tribal a ţinut locul monarhiei prin intermediul

domniei colective a nobilimii posesoare de latifundii (aristocraţia) (după

800), excepţie făcând dubla regalitate a Spartei.

Începând cu Marea migraţie, după statul tribal colonial, amphiktyonia, symmachia şi polisul sunt trăsături caracteristice ale Greciei antice. Ele nu au fost însă invenţii greceşti, ci variante ale unor structuri universale mai vechi, însă, în trecerea către Grecia antică ele intră într-o lumină specială, fie şi numai prin variata lor combinaţie.

Statul tribal şi oraşul stat (polis) reprezintă fiecare un nivel mai vechi şi mai nou al evoluţiei. În epoca clasică, teritoriile nordice mai puţin dezvoltate (Thessalia, Epir) şi-au consolidat structura statală

tribală, cu caracter predominant ţărănesc, tocmai de aceea grecii

neacceptând la început pe deplin Macedonia, care era pentru ei pe jumătate barbară, şi care avea încă un rege. În cealaltă extremă a unui larg spectru de variante, Atena se prezenta în perioada sa clasică drept un stat de meşteşugari şi comercianţi prin excelenţă. Între acestea se afla Sparta, aflată din punct de vedere al puterii politice şi sub multe alte aspecte ale structuriii sale la polul opus Atenei; Sparta era un polis precum Atena, totuşi orientat covârşitor spre agricultură, precum un stat tribal, cu o îndepărtare conştientă de la comerţ şi afaceri financiare.

Oligarhia sa războinică (spartiaţii), stăpână de sclavi, se diferenţia de statul tribal, în primul rând prin aceea că în perioada sa clasică ea poseda şi o flotă, aşa cum posedau numai oraşele-state greceşti mai complexe din punct de vedere economic şi mai diferenţiate.

Amphiktyonia desemnează unirea statelor tribale sau a oraşelor-stat în vederea unei comunităţi de cult în jurul unui sanctuar comun (de exemplu Oracolul de la Delfi), unitate care se constituie şi în cadrul unei anume colaborări politice. Exemple importante în acest sens sunt: alianţa celor douăsprezece state ioniene; în afara Greciei, alianţa celor cinci state ale filistenilor, în sud-vest, numite mai târziu Palestina; iar mai departe, alianţa cetăţilor etruscilor, în centrul Italiei.

Symmachia (comunitate militară) este unirea punctuală sau de durată în scopuri războinice. O importanţă hotărâtoare îi revenea celui care deţinea comanda supremă (hegemon), de regulă cel mai puternic partener, căci din comanda militară supremă (hegemonie) s-a dezvoltat uşor o supremaţie politică (transformată şi ea în „hegemonie”), cum este de exemplu cazul Spartei în cadrul Ligii peloponesiace (550-371), sau al Atenei în cadrul primei şi al celei de-a doua Ligi atice (478-404,378-338).

Alte două exemple importante sunt Liga panelenică, sub conducerea Macedoniei (338) şi Liga latină, sub conducerea Romei (493-387).

În legiunile periferice ale Greciei – în teritoriile colonizate, mai întâi în vestul Asiei Mici, apoi în sudul Italiei şi în Sicilia – a luat naştere, printr-o producţie agrară (pentru export) aflată într-un proces de creştere şi de specializare, precum şi prin comerţ, o nouă stare de prosperitate, care s-a răspândit şi asupra ţării de obârşie, mai înapoiată economic la început. Hotărâtoare în acest sens a fost trecerea de la economia de subzistenţă (cereale) practicată pe propriul

pământ sărăcăcios, la cultivarea lucrativă a măslinelor şi a viţei de vie (Mc Neill). Cerealele necesare traiului erau aduse în cantităţi din ce în ce mai mari de către regiunile cele mai dezvoltate ale Greciei, în primul rând Attica, cu Atena, din zonele de litoral ale Mării Negre, fiind procurate prin schimb contra vinului şi al măslinelor – produse de lux şi, de acum înainte, simbol al unui standard de viaţă înalt civilizator. Astfel s-a dezvoltat pentru prima dată în Grecia târziu-arhaică o agricultură specializată pentru piaţă, mai precis pentru export (vin, măsline), care a stimulat în mod corespunzător în periferia barbară apariţia pentru prima dată a unei producţii destinate exportului agrar (cereale). În acelaşi timp a început o largă diviziune a muncii având ca scop întreţinerea unei însemnate regiuni (Grecia), în principiu nu cu articole de lux, ci cu mijloace elementare de hrană

(cereale). Exportul bunurilor agrare de mare valoare a stimulat, în vederea asigurării transportului lor, producţia profesională, fabricarea de vase din ceramică pentru păstrarea vinului şi a uleiului de măsline (amfore) şi pentru consumul acestora. Mai mult decât oricare altele, vasele atice oferă prin picturile lor decorative valoroase ilustraţii despre istoria economică, socială şi militară (de exemplu, reprezentarea Phalanxului) a vechii Grecii, în trecerea sa de la perioada arhaică la cea clasică. Restabilirea baterii de monedă, mai întâi în statele ioniene, sub suzeranitate lidiană (înainte de 600 î. Hr.), a făcut din Grecia cea mai dinamică regiune economică din zona mediteraneană.

În acelaşi timp, strâmtorile au căpătat o nouă importanţă

strategică, deoarece Grecia, şi în special Attica, va fi de aici înainte dependentă de aprovizionarea fără perturbări cu cereale din regiunile Mării Negre. Pentru asigurarea transportului cerealelor a apărut pe atunci la Bosfor Byzantion (aprox. 600 î. Hr.), care mai târziu va deveni Constantinopol şi va fi capitala Imperiului bizantin, câştigând o covârşitoare importanţă în istoria universală.

O dată cu prima batere de monedă în Lidia (înainte de 600), mai ales pentru statele ioniene, au apărut procese economice mai complexe, având o nouă calitate. Ca urmare a acestui fapt au apărut conflicte

sociale şi politice, deoarece nobilimea posesoare de pământuri (aristocraţia) îşi vedea poziţia economică ameninţată de către demosul ce apărea (ţărani liberi şi meşteşugari), mai ales în oraşele-stat. Demosul s-a ridicat pentru drepturi sociale şi politice, îndeosebi înainte ca noua stare de prosperitate să facă posibilă propria înarmare a demosului cu luptători pedeştri dotaţi cu armament greu (hopliţii). Cavaleria aristocrată, care domina până acum, îşi pierde astfel şi din importanţa militară. Demosul va cere în primul rând fixarea scrisă (codificarea) a ordinii de drept tradiţionale, ordine numai orală până atunci, reuşind să

impună pentru prima oară acest fapt în Atena, prin codificarea realizată

de către Dracon (624 sau 621).

În teritoriile colonizate şi în oraşele comerciale ce aparţineau patriei mamă (Corint, Atena), oraşe mai dezvoltate din punct de vedere economic, din aceste conflicte sociale a apărut tirania, dominaţia ilegitimă, nesancţionată monarhic a unui singur om. Cel mai adesea tiranii reprezentau interesele economice şi sociale ale demosului împotriva aristocraţiei, adică ridicarea unor construcţii de mari dimensiuni în interior şi expansiunea colonizatoare înspre exterior, căci ambele ofereau posibilitatea unor ocupaţii lucrative pentru supuşi; Kypselos (657-627?) şi Periandru din Corint (627-585/584), Pisistrate în Atena (561-527) şi Policrate în Samos (522) sunt exemple elocvente pentru vechiul tip de tirani greci.

În epoca luptelor sociale şi a primilor tirani are loc în Atena opera reformatoare a lui Solon (594/593). Ca arhonte Solon se raportează la Dracon, cu scopul de a diminua conflictele interne prin fixarea şi reglementarea ordinii politice. În acelaşi timp Solon a reprimat puterea dominatoare a aristocraţiei în favoarea demosului în formare. Astfel, el a elaborat o primă constituţie, care a transformat Atena în modelul clasic pentru construcţia unei cetăţi (polis) pentru tot restul Greciei. Prin gradarea drepturilor politice – desigur numai pentru cei liberi (bărbaţi) –

potrivit cu veniturile (timocraţie) şi încredinţarea unor importante

drepturi politice unei adunări (sfatul celor 400) alese de către populaţia cetăţii Solon a deschis calea dominaţiei de mai târziu a demosului (democraţia): după tirania lui Pisistrate (567-527) şi a fiilor acestuia Hipparchos (până în 514) şi Hippias (până în 510), Clistene a continuat prin reforma sa constituţională (508/507) această tendinţă, ea culminând sub conducerea lui Pericle cu „epoca de aur" a democraţiei ateniene (461 -430) şi transformându-se sub povara războiului peloponesiac în democraţie radicală (430-404).

Sparta dorică a păstrat dimpotrivă structura mai veche a statului cuceritor şi militar. Fundamentul puterii sale a fost repetata înfrângere a messenienilor (ei înşişi greci) în cele două războaie messeniene şi permanenta lor stăpânire ca hiloţi. Fiind cea mai mare putere militară a Peloponesului, Sparta şi-a asigurat hegemonia regională prin intermediul Ligii peloponesiace (550-371). Liga va fi în acelaşi timp principalul instrument în lupta pentru hegemonia asupra întregii Grecii, utilizat împotriva Atenei în cadrul războiului peloponesiac (431-401).

Vechiul Orient

19. Mezii şi perşii, de la 625 până la 330 î. Hr.: concentrarea vechiului Orient Apropiat către est, de la 550 până la 330 î. Hr.

Imperiul persan a concentrat pentru prima dată întregul Orient Apropiat al epocii vechi. Istoria sa este cel mai adesea reconstruită numai după surse greceşti (Herodot) şi văzută numai din perspectivă grecească.

Totuşi, ea are propria sa demnitate ca încheiere istorică a vechiului Orient Apropiat şi ca punct de plecare pentru centrul de cultură şi de putere persan de mai târziu.

Imperiul persan al ahemenizilor (până la 330): expansiune. 522

Moartea lui Cambyses al ll-lea: răscoala lui Gaumata şi criza imperiului (până la 521). 521 Darius I „Mare rege" (până la 486): reforma imperiului, continuarea expansiunii. 500 Răscoala ioniană (până la 494).

Aprox. 495 Canalul lui Nechao terminat: comerţul dintre Marea Mediterană şi Marea Roşie este înlesnit. 490 Primul război persan: înfrângerea perşilor la Marathon. 486 Revolte în Babilon şi Egipt (până la 484). Xerxes

(până la 465). 480 Al doilea război persan (până la 449): înfrângeri la Salamina

(480) şi Plateea (479).

Şi a celui persan.

Perşii sunt cel mai important dintre popoarele iranice, care au pătruns către 1400 î. Hr. În platourile înalte ale Iranului. În locul vechilor „popoare de munte" ei au făcut treptat presiune asupra Câmpiei mesopotamiene. Ca şi mezii, trăind la început fragmentaţi, ei au fost obligaţi să plătească tribut Asiriei (836), preluând, însă tot treptat, civilizaţia Orientului Apropiat. Ca vasali ai Imperiului mezilor Mezii şi perşii

(începând cu 625) ei au participat la distrugerea Asiriei (614/612) şi la înnoirea religioasă prin intermediul lui Zarathustra (aprox. 560?).

Partizanii săi, mai târziu preoţi ai religiei fondate de către el, magii, au

exercitat o puternică influenţă prin doctrina dualismului, această

influenţă prelungindu-se până în contemporaneitate. Dualismul nu cunoaşte decât lupta permanentă dintre două principii opuse – bine şi rău, lumină şi întuneric, Dumnezeu şi Diavol – nelăsând loc pentru nuanţe sau poziţii intermediare. Zarathustra a sistematizat astfel pentru prima dată vechile opoziţii dintre culturile ţărăneşti sedentare şi cele nomade agresive, le-a dat un caracter „naţional" şi o înclinaţie religioasă, prin care a asociat poporului său (Iran) valorile pozitive, răul (Turan) asociindu-1 popoarelor stepei. Astfel, Zarathustra a creat o stare de spirit care a străbătut întotdeauna perioadele de criză, dincolo de maniheism, eretici sau comunism pe de-o parte, de şi'iţi şi de revoluţia islamică pe de alta.

O dată cu prăbuşirea Imperiului med (550), Cyrus al II-lea (559-530) a

fondat Imperiul persan al ahemenizilor, al cărui stăpân va purta titlul de mare rege („rege al regilor”). Cyrus a deschis calea unei expansiuni explozive: într-o succesiune rapidă el a cucerit Lidia (547), statele ioniene ale Asiei Mici (545), Babilonul (539) şi Fenicia/Palestina (538). El a iniţiat o nouă toleranţă religioasă, care le-a fost profitabilă în primul rând iudeilor. Cyrus le-a permis iudeilor întoarcerea în patria lor din prizonieratul în Babilon (538), iar Darius le-a permis reconstruirea templului lor (celui de-al doilea) din Ierusalim (515). De atunci iudeii au avut în mod constant autonomie religioasă sub diverse dominaţii. După

moartea lui Cyrus în bătălia împotriva sciţilor massageţi (530), fiul său Cambyses al II-lea (530-522) a continuat expansiunea (Egipt, 525), eşuând însă în cucerirea Nubiei (524). Criza internă ruinătoare i-a folosit magului Gaumata pentru o revoltă cu trăsături social revoluţionare (522). Revolta sa a fost înăbuşită de către noul rege Darius 1(521-486), care a şi reorganizat imperiul.

Nucleul reformei imperiului 1-a constituit divizarea acestuia în (în ultimă instanţă) 20 de satrapii (provincii). Satrapul, reprezentant al marelui rege, avea o poziţie asemănătoare celei regale, situaţie care îl şi conducea ocazional la rebeliune sau secesiune. Mai multe înnoiri de acest gen au avut efectul unei uniformizări a vechiului Orient Apropiat necunoscute încă până acum: arameica a devenit limba imperiului, cunoscând alfabetul scris; în contextul creat de apariţia monedei cu aproximativ un secol înainte în Lidia, o monedă compusă din două

metale (dareikos) avea valoare în întregul Imperiu persan (aur în vest, argint în est); extinderea unei reţele de drumuri şi a unui sistem poştal,

având drept coloană vertebrală „calea regală” Susa-Sardes, a făcut posibilă o comunicare rapidă.

Dominaţia asupra oraşelor de coastă feniciene şi ioniene a tăcut din Imperiul persan, care oricum era cea mai mare putere terestră din istoria universală, şi cea mai mare putere maritimă. Definitivarea canalului dintre braţul estic al Deltei Nilului şi Marea Roşie (aprox. 495), canal început deja sub Nechao al II-lea din Sais (610-595), a sporit contribuţia Imperiului persan la sistematizarea sistemului comercial ce apărea treptat. Pe baza tradiţiilor vechi-orientale, însă coroborându-le cu noi factori, moderni pe atunci (centralizare,

moneda, drumuri şi poşta imperială, canalul Nil – Marea Roşie), Imperiul persan a generat o ultimă

importantă concentrare şi în acelaşi timp extindere a vechiului Orient Apropiat: înspre est el şi-a extins dominaţia asupra Bactriei (Afghanistan) până la graniţa vestică a centrului de cultură indian (Sind, 518), iar înspre vest s-a întins dincolo de strâmtori până în sud-estul Europei (Tracia, Macedonia, 512), ca bază de plecare în lupta împotriva sciţilor nomazi, de altfel dificil de concentrat.

Încercarea de a cuceri şi Grecia a eşuat în războaiele persane.

Nereuşitei campanii a lui Mardonios (492) i-au urmat primul război persan, împotriva Atenei, cu înfrângerea de la Marathon şi cel de-al doilea război persan (480-449) cu înfrângeri pe mare (la Salamina, 480, Mykale 479) şi pe uscat (Plateea 479), încheiate prin pacea lui Callias (449). Înfrângerile au provocat noi revolte în Babilon (486, 479) şi asasinarea ghinionistului Xerxes I (465), asasinare căreia îi va urma o nouă revoltă în Egipt (464-454). Această ultimă neîntreruptă secesiune a Egiptului (410-343) a apărut pe fondul luptei pentru tron (404-401), ambele părţi utilizând soldaţi greci (bătălia de la Cunaxa 401). Marşul de retragere la Pontos a soldaţilor greci, care la început erau 10000, soldaţi angajaţi în slujba pretendentului la tron Cyrus cel Tânăr, a devenit celebru prin relatarea sa de către conducătorul acestora, Xenofon („Anabasis”).

Prin „pacea regală” de la Sardes (386), Artaxerxes al II-lea (404

până la 359) a restaurat încă o dată împotriva grecilor poziţia privilegiată

a Persiei la vest. Prin recucerirea Egiptului decăzut (343) s-a reuşit încă

odată refacerea unităţii teritoriale a imperiului. Între timp însă aşa-numita revoltă a satrapilor (366), în realitate o serie de rebeliuni şi secesiuni ale diferiţilor satrapi, zguduise sever din interior unitatea imperiului. În continuare, concentrarea forţată a; Greciei prin exercitarea

hegemoniei macedonene sub Filip al II-lea (338) a creat j premisele cuceririi Imperiului persan de către succesorul lui Filip, Alexandru?

Cel Mare (334-330).

Deoarece campania războinică împotriva Persiei (334-330) a avut valoarea unei campanii de răzbunare a grecilor pentru pagubele produse de războaiele persane, în primul rând a pagubelor aduse Atenei şi Acropolelor sale (480), încercarea perşilor de a cuceri Grecia, 150 de ani mai târziu, va lua şi ea forma unei contralovituri în genul campaniei lui Alexandru. Văzută din perspectiva istoriei universale, concentrarea imperială a vechiului Orient Apropiat de către perşii veniţi dinspre est a netezit drumul înfrângerii războinice şi culturale de mai târziu a vechiului Orient Apropiat de către vest, prin uniunea grecilor şi macedonenilor, şi mai precis prin intermediul „căii regale" dintre Sardes şi Susa. Declinul Imperiului ahemenid (330) marchează astfel sfârşitul vechiului Orient Apropiat ca putere de sine stătătoare: odată cu victoria lui Alexandru şi a elenismului începe o nouă epocă, chiar dacă vechile tradiţii ale Orientului se vor mai menţine mult timp, şi chiar dacă astfel schimbate, ele vor reizbucni mereu.

II. Antichitatea eurasiatică

De la 500 î. Hr. Până la 500 d. Hr.

Sub orizonturi global istorice epoca clasică a Greciei şi a Romei, în mod obişnuit limitată la Europa, poate fi prelungită pe baza unor suucturi asemănătoare către Asia şi sintetizată în Antichitatea eurasiatică; aceasta deoarece astfel devine mai plauzibilă vasta întrepătrundere temporară şi spaţială a celor mai importanţi factori din vest şi din est: după „timpul axial", oikumeneAs civilizat s-a racordat unei axe a centrelor de civilizaţie şi de putere, pornind dinspre Occidentul îndepărtat (Roma), până în Orientul îndepărtat (China). Din punct de vedere cronologic şi pe baza dinamicii sale interne, noul centru cultural constituit de Grecia a obţinut pentru prima dată, în periferia vestică a centrului de cultură vechi-oriental (Imperiul persan), efecte primare, care odată cu ridicarea Vestului la rangul de mare putere imperială (Roma) s-au răspândit în jurul Mării Mediterane. India şi China se găseau pe atunci la primele concentrări politice ca mari imperii, în timp ce Persia a apărut din nou ca factor major de sine stătător abia către sfârşitul perioadei antice prin Imperiul sasanid, drept pentru care istoria sa va fi tratată în cadrul următoarei mari epoci, Evul Mediu eurasiatic. O privire rapidă asupra continentelor izolate Australia, America şi Africa până la expansiunea Europei dincolo de ocean (aprox.

1500) va întregi această schiţă. În general, atât în centrele de cultură

tradiţionale, cât şi în cele noi tendinţele expansioniste au fost continuate, cu sau fără crearea de mari imperii. Expansiunea a întărit posibilităţile de contact şi de schimb. Unul dintre cele mai importante instrumente a fost comerţul intercontinental, care în apogeul Antichităţii eurasiatice a devenit sistematic între marile imperii din est (China) şi vest (Roma), fiind aproape instituţionalizat. Din această perioadă se instituie pentru prima dată o patrulă a marilor imperii interdependente – Roma, Părţii/Imperiul sasanid, Imperiul kuşan în Afghanistan/Nord-vestul Indiei, China – cu scopul unei mai bune respingeri a triburilor nomade din stepele nordice.

Pentru respingerea acestora au apărut diferite soluţii, o linie de apărare centralizată cu fortificaţii ferme (Zidul chinezesc), completată de o cavalerie mobilă. Călăreţii îmbrăcaţi cu platoşe (părţii/sasanizii) au condus totuşi către descentralizare şi feudalizare, deoarece prin divizarea

„după ţări şi popoare” ei au fost menţinuţi pe cât posibil în apropierea graniţelor (McNeill).

Către sfârşitul Antichităţii eurasiatice, concentrarea imperială a Chinei şi expansiunea sa sub Ch'in sau Han a exercitat din nou influenţe asupra altor centre de cultură: izgonirea esticilor Hiung-nu din Mongolia (aprox. 175 î. Hr.) şi zdrobirea primei lor confederaţii tribale (58 î. Hr.) de către China a generat o mişcare în valuri printre popoarele nomade ale Asiei centrale, mişcare ce a atins în primul rând India, iar mai târziu şi Roma: Hiung-nu s-au retras către vest din faţa presiunii exercitate de către China, izgonind pe Yiieh-chi (toharii) din Kansu (aprox. 175 î. Hr.).

Toharii au alungat la rândul lor alte popoare din Asia centrală, şi în primul rând pe sciţii estici, sacii (sakas), care trecând peste Afghanistan au invadat nord-vestul Indiei (aprox. 130 î. Hr.). Sacii i-au izgonit pe greco-bactrii din Bactria (Afghanistan), care s-au retras şi ei către nord-vestul Indiei, urmaţi de saci în Punjab. Sacii i-au urmărit pe tohari (aprox. 30 d. Hr.), care au fondat în Afghanistan şi nord-vestul Indiei un imperiu, numit după cel mai important trib al lor, Imperiul kuşan (aprox.

30 – aprox. 330). Potrivit aceluiaşi mecanism, ramura vestică Hiung-nu s-a refugiat din faţa cuceritorilor T'opa, mergând şi mai departe spre vest (după 300 d. Hr.), unde vor apărea drept huni în periferia

estică a Europei, deschizând drumul, prin distrugerea regatului ostrogot (375),

„invaziei popoarelor" germanice (375-568) şi crizei finale a Imperiului roman.

După modelul, între timp de mult uitat, al oraşului-stat sumerian, polisul grecesc a conferit o nouă calitate tipului de oraş-stat, devenit

între timp mediteranean: în locul foarte întinsei despoţii vechi-orientale apare unitatea, redusă teritorial, a oraşului-stat cu împrejurimile, unitate fondată pe legea valabilă pentru toţi locuitorii cetăţii, lege pe care însuşi polisul şi-a creat-o şi şi-a dat-o. Dreptul de a-şi da singur legile („autonomia") a devenit de atunci criteriu al libertăţii şi al independenţei.

Cultura greacă este caracterizată prin tensiunea dintre libertatea şi perfecţionarea individuală tot mai mare pe de-o parte, şi legarea tot mai cuprinzătoare a individului la comunitatea polisului pe de altă parte.

Alfabetul grecesc a facilitat o mare răspândire a scrierii şi a literaturii, la început separat de religie.

Până în apogeul perioadei sale clasice, Grecia a rămas fragmentată

politic şi marile imperii străine i-au stabilit direct sau indirect dezvoltarea pe termen lung: grecii s-au afirmat împotriva Imperiului persan (500-449) şi s-au dezvoltat în urma unor incursiuni victorioase ca factor de putere militară de prim rang. Ca parte a Imperiului macedonean (formal ca aliaţi ai macedonenilor), ei au participat la expansiunea explozivă a macedonenilor, având înainte de toate o contribuţie culturală şi economică. Prin anexarea sa de către Roma (146

î. Hr.), se încheie definitiv perioada clasică a Greciei. De atunci Grecia s-a supus aproximativ 2000 de ani diverselor dominaţii sau a aparţinut diferitelor configuraţii de putere imperială -Roma, Imperiul roman de răsărit/ (Noul) Bizanţ (grecesc), latinii, Veneţia, otomanii. Peste 2000 de ani Grecia a fost un vid de putere, acestei perioade urmându-i un stat naţional slab.

Premisele istorice ale creşterii Romei rămân încă în întunericul sau semiîntunericul perioadei, care corespunde cu aproximaţie „epocii întunecate" a Greciei din timpul invaziei doriene şi Epocii arhaice. Roma şi Italia se întindeau totuşi la vestul noii graniţe a centrului de cultură

devenit între timp mediteranean-oriental, graniţă ce marca la început Grecia. În consecinţă, Roma, pe atunci cea mai vestică cultură periferică

a civilizaţiei vechi-orientale şi mediteraneene, a intrat considerabil mai târziu decât Grecia în cultura superioară, intrarea sa fiind deplină abia după cucerirea şi anexarea Greciei (146 î. Hr).

Roma a început ca o variantă latină a polisului mediteranean, însă

prin războaie purtate de-a lungul a câtorva secole; după reorganizarea ei ca republică (510 Î. Hr.), ea a strâns relativ rapid Italia continentală întro comunitate armată (symmachie) şi într-o comunitate juridică. Italia a devenit punct de plecare pentru o expansiune prelungită – mai întâi către vest împotriva Cartaginei (264-201), iar apoi către est împotriva

statelor succesoare ale elenismului decadent (200-30). În mod diferit faţă

de greci, romanii s-au extins prin cucerirea mai întâi a valorosului teritoriu al culturii superioare mediteraneene către alte teritorii ale Europei, care au menţinut astfel tiparele sale civilizatorii fundamentale.

Astfel, trăsăturile esenţiale ale istoriei romane sunt: împărţirea vechiului Orient apropiat cu părţii respectiv cu sasanizii neopersani, prima uniune a Mării Mediterane şi cuceriri către vestul şi nord-vestul Europei.

Decăderea Romei trebuie urmărită în paralel cu China, cu efecte (feudalizare, nomazii turco-mongoli, în cazul roman germanicii şi slavii cu efecte durabile) şi urmări analoge. Aproape la mijlocul mileniului roman este plasată naşterea creştinismului, a cărui variantă vestică, latină, a făcut posibilă, prin papalitatea romană, o influenţă universală a Romei chiar şi după decăderea sa politică, influenţă restrânsă la început numai la trunchiul Europei vestice a Evului Mediu timpuriu.

„Timpul axial”

20. „Timpul axial” către 500 î. Hr.

De-a lungul axei în extindere a oikwnene-lui civilizat al lumii vechi, din estul îndepărtat până în – pe atunci – vestul îndepărtat, evoluţiile au fost paralele, însă atât de independente una de alta încât în contextul unor puternice perioade de criză sau ca reacţii pe termen lung faţă de catastrofe a apărut mereu ceva nou, în ordine cronologică: în Persia (Zarathustra), iudeii cu reformele lor religioase (Esdra şi Nehemia), filosofii naturii ionieni (greci), în India (Buddha) şi în China (Confucius).

Filosoful german Karl Jaspers a sintetizat în mod fericit această

coincidenţă frapantă a unor importante evoluţii istorice universale drept

„timpul axial”. „Timpul axial” trebuie de aceea să contureze aici legătura structurală internă dintre regiuni geografice aparent atât de disparate, regiuni care în epoca lor n-au avut într-adevăr de-a face una cu alta, sau care ştiau doar foarte puţin una despre alta. Totuşi ele sunt demne de reţinut, deoarece în trecerea de la vechiul Orient eurasiatic la clasicismul eurasie au pus bazele pe termen lung ale marilor centre de civilizaţie şi de putere ale vechii lumi eurasiatice, fiecare eveniment în modul său specific. Pe termen lung, consecinţele s-au manifestat mai târziu pe deplin, în succesiune şi reciprocitate.

594/593 Legislaţie reformistă a lui Solon în Atena, aprox. 560

Epoca acţiunii lui Zoroastru în Media: dualismul, aprox. 540 începutul Imperiului Maghada în India nordică: fundamentul istoric al acţiunii lui Buddha. 538 Edictul lui Cyrus: întoarcerea iudeilor din Babilon. 515

Reconstruirea templului din Ierusalim. 510 Răsturnarea tiraniei în Atena.

Aprox. 450 Reformele lui Esdra (Ezra) şi ale lui Nehemia sunt încheiate: monoteismul şi legea mozaică.

Punctul de plecare al schimbărilor profunde ale „timpurilor axiale”

l-au constituit crizele religioase, declanşate în China de distrugerea pentru un secol a imperiului, distrugere ce a avut consecinţe şi în domeniul religios (ideea „mandatului ceresc”). În contextul unor astfel de perioade de criză, fondatorii de religii noi sau cei care operau reforme religioase au generat noi fundamente, devenite mai târziu clasice, pentru comunităţile lor. Zarathustra s-a îndreptat (cu o datare nesigură, probabil în jurul lui 560 î. Hr.) împotriva tradiţionalelor sacrificii sângeroase de animale practicate de comunitatea tribală iraniană în care trăia, comunitate devenită pe jumătate sedentară şi plasată în Media, în periferia nordică a Persiei de mai târziu. Spiritualizarea de către el a opoziţiei dintre lumină şi întuneric, dintre bine şi rău a proiectat pentru prima dată dualismul ca bază a tuturor fundamentalismelor de mai târziu, nu numai a celui persan, ci a diferitelor configuraţii religioase. În acelaşi timp, Zarathustra, primul j fondator religios al cărui nume este cunoscut, a marcat diferenţe proto- | naţionale, la graniţa dintre sedentari şi nomazi el identificând Binele cu Iranul, I propriul grup etnic şi Răul cu Turanul, nomazii, „ceilalţi”. Zoroastrismul a S, devenit religie de stat 800 de ani mai târziu, însă a avut de îndată efecte | considerabile în Imperiul med şi în cel persan, ca religie de rezistenţă, cu | răspândire până în Vechiul Orient aflat în declin, efecte exercitate în primul rând asupra vechilor iudei aflaţi în robia babiloniană (586 până în 539), robie din care ei au fost eliberaţi de către marele rege Cyrus I.

Prin Edictul din 538 î. Hr., regele Cyrus a permis întoarcerea iudeilor în Ierusalim şi le-a acordat acestora, pentru prima oară în istorie, autonomie religioasă, baza existenţei acestora de aici înaite, înţeleasă în cel mai bun caz ca „religio licita” (religie tolerată), aşa cum se va numi mai târziu în Imperiul roman. Ezra şi Nehemia au folosit noua libertate pentru a aşeza religia iudeilor pe fundamentele sale valabile încă şi astăzi, prin două mari schimbări reformatoare în jurul anilor 500

(aprox. 530,450 î. Hr.).

Iudeii preluaseră deja din robia babiloniană dualismul venit din Persia, ducând mai târziu lupta finală dintre bine şi rău, pe care acesta o presupunea, către Apocalipsă, lupta finală a lui Mesia pentru mântuirea

poporului iudeu. Aceste reprezentări, ca variante specifice, au condus

mai târziu la creştinism şi islamism.

Ca şi în Persia, Buddha („iluminatul”) a reacţionat împotriva orgiilor rituale ale religiilor tribale indiene, însă şi împotriva hegemoniei politice exercitate de către Imperiul Magadha (către 540 î. Hr.), primul mare imperiu indian, asupra regatelor mai mici din periferia Himalayei.

Buddha a dat căutării indiene a mântuirii sufletului în lumea cealaltă o formă absolut personală şi a devenit astfel fondatorul primei religii universale, budismul. Astăzi, după înlocuirea sa de către Islam, în secolul al XlII-lea şi după transformarea sa plină de crize în hinduism chiar în India, el mai există numai în afara Indiei.

În totală opoziţie cu Buddha în India, în China acţionează în acelaşi timp Confucius. El a reacţionat împotriva fragmentării seculare a Chinei de la decăderea dinastiei Chou (din 771), şi întărite în faza

„statelor combatante” (481 -221), deci a statelor succesoare post-Chou.

Prin doctrina sa a împlinirii datoriei în slujba Marile imperii clasice propriului imperiu, el şi-a înălţat pragmatismul filosofic până la statutul de religie de stat seculară a Chinei – curând după unificarea imperiului sub prima dinastie imperială

a Chinei, dinastia Ch'in (221-207 î. Hr.), confucianismul a devenit fundamentul spiritual al statului-administrator şi al statului-putere chinez, orientat în mod covârşitor către lumea de aici (pământeană).

Criza internă profundă a vechii Grecii, în trecerea de la epoca arhaică la cea clasică, cuplată cu procesul de aproape o sută de ani de trecere la economia bazată pe monedă, a fost reflectată de către filosofii greci ionieni, în jurul anului 500 î. Hr., ea primind, pentru prima oară în istoria universală, o expresie secularizată şi individualizată.

În acelaşi timp şi-a exercitat influenţa superioritatea civilizatorie a Estului, unde potrivit grecilor nu locuiau decât „barbari”. De aceea nu este deloc un accident faptul că minţile cele mai timpurii şi mai reprezentative ale clasicismului grecesc aflat la început au apărut în

„Ionia”, adică în locul plasat în periferia vestică a Asiei Mici şi devenit

grecesc de aproximativ 500 de ani. Realizările lor copleşitoare au constat în aceea că au îndrăznit să ofere pentru prima dată o explicaţie a lumii fără a face apel la zei, punând prin aceasta bazele filosofiei occidentale şi a ştiinţelor naturii.

21. Marile imperii clasice şi comerţul intercontinental Criza, tensiunea şi declinul parţial al Imperiului roman sub impactul loviturii hunilor şi a germanilor în cadrul „migraţiei popoarelor”

sunt numai un aspect parţial al marilor evenimente care s-au desfăşurat, aproximativ în acelaşi timp şi cu efecte analoge, şi în China şi Persia. De aceea, este potrivit să reluăm, respectiv să prezentăm aici istoria mai veche a marilor centre de cultură şi popoare asiatice, urmând cu aproximaţie schiţa sumară urmată în cazul Africii şi Bizanţului, mergând de la est către vest. Din cele spuse până acum apar aproape de la sine indicii ale unităţii esenţiale a proceselor istoriei universale: oamenii acţionează colectiv, adică asemănător în şi prin structuri sociale şi politice în situaţii comparabile. Evoluţiile paşnice, ca şi cele războinice pot fi de aceea surprinse pretutindeni cu ajutorul unor categorii comparabile, acest lucru fiind valabil chiar şi în regiunile „exotice”.

Următoarele schiţe urmăresc mai puţin să ofere informaţii asupra extrem de complicatei istorii a acestor spaţii deosebit de întinse, cât mai mult să dea

Antichitatea eurasiatică reprezentare asupra importanţei lor enorme pentru istoria generală şi asupra diverselor lor contribuţii la cultura modernă a lumii, ca impuls pentru a oferi istoriei lor un alt loc în cadrul cunoaşterii, mai clar şi mai detaliat. Importanţa universală a acestor regiuni este invers proporţională cu neglijarea lor uzuală în cadrul lecţiilor noastre de istorie. Ele sunt urmărite numai punctual, atunci când ating istoria Europei, ca de exemplu prin Islam, cruciade sau invazia mongolă.

Calea de acces la istorii „exotice”, altfel încâlcite şi complicate, este deschisă de anumite reflecţii fundamentale: factorii majori ai istoriei universale (Marile imperii ca mari unităţi politice structurate; popoarele nomade turco-mongole; comerţul intercontinental) leagă regiunile amintite de istoria culturilor superioare antice până la Imperiul roman şi de istoria Europei, din Evul Mediu până la expansiunea Europei dincolo de ocean. Prin aceste legături şi corelaţii,

abundenţa detaliilor, altfel imposibil de dominat, poate fi mai uşor stăpânită din punct de vedere intelectual şi influenţa acestor evenimente asupra istoriei Europei poate fi mai bine înţeleasă.

Şi în Asia succesiunea marilor imperii permite cea mai plauzibilă

periodizare a istoriei. China este cel mai important exemplu pentru continuitatea esenţială a unui mare imperiu începând de la prima sa dinastie imperială, Ch' în (221 -207 î. Hr.) şi Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.), întreruptă mereu de cuceriri din afară, combinate cu revolte ţărăneşti din interior, şi în acelaşi timp cu o coă expansiune teritorială şi continuarea sinizării. India a cunoscut succesiunea unor mari imperii în

partea sa nordică, acestea cuprinzând numai de două ori întregul subcontinent indian, Imperiul Maurya sub conducerea lui Asoka (271-231 î. Hr.) şi Imperiul moghul sub conducerea lui Aurangzeb (1658 până

la 1707). Începând cu vechiul Imperiu persan al ahemenizilor (550-330 î.

Hr.), Persia a oscilat între înfrângeri suferite din partea altor mari imperii (Imperiul lui Alexandru, regatele seleucizilor, al părţilor; Călifarul) şi revigorări prin noul Imperiu persan (sasanid, safavid), în variante specifice de continuitate şi reînnoire. Sud-estul Asiei, în zona de întrepătrundere dintre influenţele indiene şi cele chineze, a cunoscut o succesiune de imperii mai mari şi mai mici, care şi-au justificat dreptul la existenţă în mod covârşitor din controlul asupra unei importante părţi a comerţului intercontinental.

Marile popoare nomade – arabii, turcii şi mongolii – au făcut în permanenţă presiuni asupra centrelor de civilizaţie, pentru a cuceri marile imperii stabile, de la Califat, trecând peste turcii selgiucizi, până

la mongoli şi turcii otomani. In apogeul expansiunii lor Califatul şi China epocii T'ang s-au ciocnit într-o scurtă luptă la Talas, în periferia Palmirului (751), luptă cu importante consecinţe pentru istoria culturii: prizonierii de război chinezi din Samarkand au adus la Bagdad, în vest, hârtia, descoperită cu o sută de ani înainte în China.

O importanţă deosebită au avut-o încă odată popoarele turco-mongole

hunii, avarii, bulgarii, khazarii, ungurii, pecenegii, cumanii, selgiucizii, mongolii, otomanii. Ei au acţionat războinic prin invazii mereu înnoite la adresa culturilor ţărăneşti şi a centrelor de civilizaţie sedentare, în mari cercuri, din China până în Europa, şi cu importante consecinţe; şi paşnic prin funcţia lor de intermediere în zona nordică a comerţului intercontinental. Intervenţia lor aproximativ simultană în China şi în Europa, la sfârşitul Chinei antice din perioada Han şi a Europei antice, intervenţie soldată cu rezultate asemănătoare, este unul dintre exemplele cele mai edificatoare pentru interdependenţele istorice dintre regiuni situate la mare distanţă una de alta. În replică, centrele de cultură au organizat respingerea nomazilor din stepele/deserturile nordice şi au încercat să construiască prin expansiune, pe cât posibil, un front de apărare unitar al marilor puteri imperiale, în apogeul simultan al Imperiului roman şi al celui chinez, marile imperii au construit realmente – pentru mai mult de un mileniu – un front de respingere unitar, în ciuda tuturor schimbărilor interne ce au avut loc în structura imperială a marilor centre de civilizaţie. Diferitele imperii au găsit răspunsuri diverse pentru soluţionarea problemelor de organizare ce

apăreau de aici. Efectele cele mai răspândite au fost exercitate de către formula adoptată de Imperiul persan al sasanizilor: cavalerie în armuri, pentru a cărei întreţinere fiecare călăreţ („cavaler” în Europa medievală) primea, după cât se ştie, „pământ şi oameni”. Preluarea modelului persan al călăreţilor în armuri de către Roma târzie şi apoi de către franci, sub Carol Martel (732) şi de către germanici, sub Henric I (după

926), în vederea respingerii călăreţilor nomazi uşor înarmaţi (arabi/mauri; unguri) a accelerat, respectiv a împlinit preluarea consecinţelor sociale (împărţirea de „pământ şi oameni”): ea a încheiat constituirea structurilor feudale, care odată cu prăbuşirea Imperiului roman erau deja configurate.

Comerţul intercontinental a creat o unitate internă suplimentară a istoriei universale, care uşurează şi ea învăţarea istoriei, deoarece el uneşte pe cât se pare pe deplin societăţi şi structuri izolate, trecând peste continente şi milenii: un comerţ limitat spaţial a existat deja foarte devreme, din neolitic, în şi între culturile superioare timpurii. Apariţia monedei în vestul Asiei Mici (înainte de 600 î. Hr.) i-a dat acestuia un nou impuls. Imperiul persan şi cel al lui Alexandru au creat prin întinderea lor, prin unităţi monetare şi siguranţa drumurilor comerciale, un uriaş teritoriu comercial, ce se întindea mult peste graniţele lor politice, între Atlantic şi India. Ca simbol al acestei stări

de fapt poate fi considerat Canalul lui Nechao, a cărei funcţionare (594 î. Hr. – 250 d.

Hr.) coincide cu perioada clasică a comerţului intercontinental.

Marile imperii relativ contemporane din vestul îndepărtat (Roma) şi din estul îndepărtat (China hanilor) au răspândit şi au organizat comerţul de o manieră sistematică, ce a funcţionat până la expansiunea Europei dincolo de ocean, începând cu Evul Mediu, în acest sistem a fost prinsă şi Africa, ea furnizând aur şi sclavi ca bunuri comerciale.

După declinul trecător al comerţului intercontinental generat de criza imperiilor din est (China) şi din vest (Roma), criză declanşată de pătrunderea aproximativ simultană a popoarelor turco-mongolice (secolele III-V), comerţul intercontinental a cunoscut o nouă revigorare, atingând apogeul în jurul anilor 1000. Înaintea de atingerea acestui vârf, a avut loc, din nou simultan, o reconsolidare politică şi o înnoire imperială în ambele puncte extreme ale cortterţului: China cunoaşte refacerea unităţii imperiale prin dinastia Sung (960), Europa o liniştire şi o consolidare generală, odată cu victoria germanilor asupra ungurilor la Augsburg (955) şi cu refacerea Imperiului roman prin germani (962).

Refacerea imperială relativ simultană din est şi din vest a oferit economiei închise de atunci, ca şi comerţului intercontinental, (relativa) pace internă, necesară ca premisă pentru expansiunea economică şi demografică. Trecerea de la impozitarea naturală la cea monetară, în timpul dinastiei Sung, a transformat China în cea mai mare piaţă

„naţională" unificată, având ca efect o uriaşă dinamizare economică şi demografică, cu influenţe şi asupra comerţului intercontinental: timp de 500 de ani China, limitată de către India, a fost cel mai puternic partener eonomic din întregul sistem (1000-1500).

În umbra Vechiului Orient aflat în decădere, s-a pregătit după anul 1000, pe aceleaşi fundamente ca şi în Orientul îndepărtat, ascensiunea Europei prin partea sa cea mai vestică la rangul de cea mai dinamică

putere, ascensiune care odată cu expansiunea Europei dincolo de

ocean (din 1492/1498) a propulsat-o în întreaga lume. Conducerea maritimă a preluat-o periferia de până atunci a latinităţii vestice (Portugalia, Spania, Franţa, Olanda, Anglia). Pe uscat s-a dezvoltat de asemenea Rusia ortodoxă, înnoită de către Moscova. Creşterea şi descreşterea marilor imperii, în primul rând în punctele extreme ale comerţului, au influenţat volumul acestuia, în timp ce, dimpotrivă, expansiunea şi contracţia comerţului au guvernat destinul politic al marilor imperii şi al statelor lor succesoare. Toate marile imperii, imperiile mai mici şi oraşele-stat dintre China şi Europa au participat la comerţ, ca intermediari şi ca etape necesare. Fiind cea mai fluidă parte a veniturilor statale – vamă, impozit, alte tipuri de arvună, împrumuturi (voluntare sau forţate) faţă de coroană – comerţul era în mod constant o problemă politică de cel mai înalt nivel, fiind cel mai adesea organizat sau cel puţin controlat de către stat, pretutindeni cu structuri organizatorice asemănătoare. Cea mai profitabilă parte a comerţului a fost în mod constant intermedierea.

Aşa cum se întâmplă întotdeauna, comerţul s-a dezvoltat în mod privilegiat pe apă. Astfel, s-au conturat două mari rute, în momentul respectiv cu variante şi ramificaţii: ruta nordică, ce se derula în mod covârşitor pe uscat („drumul mătăsii”) din China nordică peste Asia centrală, prin Crimeea şi peste Marea Neagră, controlată în partea sa mijlocie de către popoarele turco-mongole. Ruta sudică pornea din sudul Chinei (Canton), se derula în mod covârşitor pe mare, peste Oceanul Indian, Golful Persic, Eufrat, respectiv Marea Roşie, Alexandria la Marea Mediterană; ea era controlată de către statele Asiei de sud-est, de către India şi de către persani şi arabi. Ambele rute se întâlneau în vest la Constantinopol, cu toate că mai exista o variantă a rutelor de uscat şi de

apă mai spre est, în Ormuz, în Golful Persic. Puncte critice, şi de aceea sursă constantă de conflict, erau trecătorile montane şi cele peste râuri, strâmtorile (de ex.: Ormuz, Malacca) şi canalele (Suez, Kra). Oraşele şi porturile erau staţii de popas indispensabile, pieţe şi locuri de transbordare a mărfii. Cei mai mari călători ai Evului Mediu, veneţianul Marco Polo şi marocanul IbnBatutta, au străbătut în marile lor expediţii (1271-1295; 1327-1353) ambele rute ale comerţului.

Comerţul a fost un intermediar de prim rang al culturii: pe drumurile comerciale circulau, pe lângă mărfuri, şi idei, misionari ai religiilor universale, bunuri de lux şi tehnici culturale (şi anume, compasul), dar şi primele arme de foc, care apar o dată cu mongolii, goniţi de ciumă din deşertul Gobi. În acest fel, comerţul intercontinental devine

cheia unei înţelegeri mai profunde şi mai nuanţate a istoriei universale într-un sens global, până la expansiunea Europei dincolo de ocean. Până atunci axa Oceanul Indian – Marea Mediterană rămâne centrul de decizie al activităţilor economice, politice şi culturale, în opoziţie cu care restul teritoriilor se menţine la statutul de periferie, şi în primul rând cea mai mare parte a Europei, cele două îndepărtate continente izolate America şi Australia, ca şi Africa neagră la sud de Sahara.

22. Grecia clasică, între 500 şi 336 î. Hr.: începuturile Europei Grecia arhaică a început ca o cultură periferică vestică a civilizaţiei vechi-orientale. Vechea Eladă a preluat în două rânduri – întrerupte de invazia popoarelor mării, către 1200, invazie care a creat constelaţia etnică a Antichităţii greceşti numeroase elemente ale civilizaţiei vechi-orientale – prin Fenicia şi Asia Mică din Mesopotamia, prin Creta din Egipt. In acest mod, ea s-a înălţat în trecerea către Antichitate, în jurul anilor 500 î. Hr., ca varianta grecească a „timpului axial„, la rangul de cultură superioară cu demnitate proprie. Grecii din epoca clasică se simţeau superiori culturii-mamă originare, vechi-orientale, căci locuitorii Asiei le păreau a fi „barbari„, în timp ce ei înşişi reprezentau o nouă

cultură -Europa. Din această conştiinţă de sine şi-a extras Grecia clasică

puterea de a se opune expansiunii imperiului vechi-oriental al perşilor.

Deja Herodot, părintele scrierilor istorice, oferă o utilizare în acest sens a conceptului „Europa”.

Noua conştiinţă de sine a răsturnat cei 2500 de ani ai istoriei civilizaţiei de până atunci, chiar dacă grecii şi romanii au rămas încă

pentru mult timp conştienţi de originea vechi-orientală a propriei culturi, fapt atestat de miezul mitului Europei: Europa vine din Tyr (Fenicia),

„Europa” provine etimologic din asirianul „erp” = întunecat, sumbru, seară, atunci când soarele coboară, occident, pământul serii; „Asia”

dimpotrivă, provine din „asis” – lumină, strălucire, dimineaţă, atunci când soarele urcă, orient, pământul dimineţii. În jurul anului 1000 î. Hr., această denumire a Europei în relaţie cu Asia, alegorie pentru

civilizaţie, pare să fi fost îndreptăţită, însă începând cu Grecia clasică, „Europa” va deveni simbol al participării la civilizaţie la cel mai înalt nivel posibil în regiune.

Extern al grecilor. Victorie a perşilor asupra spartanilor la Termopile (Thermopyle), şi a grecilor asupra spartanilor la Salamina şi Plateea (479). 478 Prima Ligă maritimă atică (până la 404).

461 Domnia lui Pericle în Atena (până la 430): apogeu strălucitor al democraţiei în Atena. 454 Catastrofa flotei ateniene în Delta Nilului: Atena transformă practic Liga maritimă atică în relaţie de dominaţie. 449

Pacea lui Callias, dintre Atena şi Imperiul persan. 431 Războiul peloponesiac (până în 404): cel mai mare conflict intern al grecilor.

Spartei în Peloponeș. 359 Filip al ll-lea regeţpână la 336): ridicarea Macedoniei de la rangul de cultură periferică semibarbară, la cel de nou centru de putere.

Celei de-a doua Ligi atice a mării. 337 Liga panelenă (corintică): hegemonia lui Filip al ll-lea

(comandantul suprem al Ligii).

(până la 330): victoria lui Alexandru. 325 Alexandru în nord-vestul Indiei (până la 324). 323 Moartea lui Alexandru: imperiul lui Alexandru este împărţit rapid în state succesoare eleniste (diadohii).

Elada îşi avea la început centrele culturale şi economice în Asia Mică colonizată (Ionia) şi în Marea Grecie – Milet, Smirna, Siracuza, Tarent, deoarece aici a putut fi înfrântă mai de timpuriu îngustimea spaţială a ţării natale a grecilor şi în al doilea rând, deoarece în Ionia se plasau surse ce aveau ca provenienţă civilizaţia vechi-orientală. Din punct de vedere politic centrul de greutate se plasa totuşi în mod constant în patrie. Un aspect tipic era reprezentat de oraşul-stat grecesc, polisul, asemănător formei originare a oraşului-stat sumerian, plasat cu 2500 de ani mai devreme, un oraş ce poseda în împrejurimi un teritoriu, care-i folosea pentru necesităţile alimentare. Totuşi, regiunile politice cunoşteau un spectru de structuri diferite.

În perioada arhaică s-a dezvoltat monarhia, pornind din epoca invaziilor şi evoluând spre proprietarii de terenuri (aristocraţie) şi spre tirania unui singur nobil, sprijinit pe „demos” (=popor), ca bază de masă

socială. Dimpotrivă, dezvoltarea democraţiei a început după prăbuşirea Pisistratizilor (510 î. Hr.), pe baza mai vechii constituţii soloniene (594 î.

Hr.). Demosul era poporul pedestru în cadrul armatelor hoplite, prin contrast cu călăreţii aristocraţi, el constând astfel în esenţă din lucrători manufacturieri şi din ţărani din oraşe şi sate. Lor le va întări Clistene egalitatea în drepturi prin intermediul reformelor sale (508 î. Hr.), în idea de a oferi statului un fundament mai larg; aceste drepturi vor fi lărgite de către Temistocle, care a folosit pentru noile triere (nave ce aveau pe atunci trei rânduri de vâsle dispuse suprapus), nave folosite împotriva perşilor, theţii, oameni liberi lipsiţi de proprietate, comparabili cu

„proletarii” de mai târziu din Roma, pe care Marius i-a acceptat în armată. După rezultatele din războiul persan şi odată cu expansiunea maritimă a Atenei prin intermediul primei Ligi atice a mării (478-404), democraţia, ca dominaţie a păturii joase şi a celei mijlocii, a devenit cel mai puternic impuls spre o expansiune cvasi-imperialistă şi o exploatare egoistă a aliaţilor de atunci, aliaţi transformaţi în supuşi, chiar sub conducerea altfel strălucitorului Pericle. Democraţia a eşuat în Atena în urma înfrângerii suferite în final în războiul peloponesiac (404 î. Hr.) şi a consecinţelor nefaste ale acestei înfrângeri.

Asupra polisului grec avem cele mai multe informaţii istorice din domeniul dreptului, aceasta datorându-se faptului că imaginea noastră

asupra sa se reduce în mare măsură la Atena, deoarece celelalte „poleis”

au luat, mai mult sau mai puţin, Atena drept model. Atingând apogeul democraţiei sale sub conducerea lui Pericle (461 -431), Atena devine prototipul clasic al puterii comerciale şi maritime (thalassocraţie) deschise către lume, mai degrabă libertine, care totuşi ştia să-şi urmărească în acelaşi timp cu toată tăria interesele materiale. Triada sa de mari autori tragici (Eschil, Sofocle, Euripide), autorul de comedii Aristofan, cei trei mari filosofi, care au elaborat în întregime sau parţial în Atena (Socrate, Platon, Aristotel), istoricul Tucidide („Istoria

războiului peloponesiac”), construcţia strălucitoare a oraşului şi a Acropolelor sub conducerea lui Pericle (construcţie finanţată în ultimă instanţă cu contribuţia forţată a foştilor tovarăşi din Liga atică a mării după 454 î.

Hr.), toate acestea au făcut pur şi simplu din Atena centrul cultural al Greciei antice.

În apropierea Atenei, cele mai importante cetăţi erau Teba şi Corint. În periferia nordică se alăturau statele tribale, în primul rând Thessalia şi Epirul, iar apoi Macedonia. Pentru Grecia clasică, Macedonia era semibarbară; ea şi-a dezvoltat însă în epoca clasică o

cultură periferică proprie şi a reuşit să domine militar şi politic în etapa ce a urmat o Grecie intrată în final într-un vid de putere datorat conflictelor interne (338 î. Hr.). În sudul Atenei se afla Sparta, constituită

ca stat oligarhic războinic al spartiaţilor, aflat în izolare voită de restul Greciei, o lume pentru sine, care domina zona plasată la sud de ea, Peloponesul. Cu sărăcia şi disciplina sa spartană, precum şi cu permanentul său regim de teroare împotriva sclavilor statului (hiloţii), Sparta, ca putere terestră ultra-militarizată, era antipodul Atenei.

Opoziţia structurală dintre Atena şi Sparta a contribuit şi ea la rivalitatea lor ca puteri politice.

În marile conflicte externe şi interne ale Greciei – războiul persan (490-449) şi războiul peloponesiac (431 -404) – ca şi în confruntările interne ale polisului, s-au format vechile structuri şi concepte greceşti, pe care Aristotel, probabil cel mai mare şi mai cuprinzător intelectual care a trăit vreodată, ni le-a oferit prin opera sa enciclopedică –

monarhie, aristocraţie, oligarhie, tiranie, democraţie, polis, politeia, de unde va apărea mai târziu „politica”, symmachia, amphiktyonia, thalassocraţia, hegemon (ia). Cunoştinţele şi conceptele fundamentale au făcut din greacă baza ştiinţei de mai târziu şi limbă ştiinţifică în filosofie, fizică, metafizică, matematică, geometrie, logică, ştiinţa paradoxurilor etc.

Pe lângă acestea, arhitectura greacă a devenit, prin intermediul Romei, primul stil de construcţie de sine stătător al Europei, grecii creând în plus în filosofie, literatură, plastică, pictură, muzică, sport fundamentele culturii europene.

23. Conflictele clasice ale Greciei, interne şi externe: războaiele persane şi războiul peloponesiac, de la 490 până la 404 î. Hr.

În timp ce Grecia clasică se îndrepta către apogeul său cultural, ea a fost zguduită de două puternice conflicte, războiul persan (490-449), în exterior, şi războiul peloponesiac (431-404), în interior. Ele au luat naştere în exterior, pe teritoriul coloniilor greceşti, însă s-au angrenat foarte strâns unul cu celălalt, pe baza unor factori interni şi externi.

Raportul dintre ele a fost formulat deja de către Tucidide prin conceptul său de pentecontaetia – perioada de (aproape) „50 de ani" scursă între retragerea perşilor în al doilea război persan (480/479) şi izbucnirea războiului peloponesiac (431): alianţa militară împotriva pericolului comun ce venea din partea perşilor a acoperit la început rivalitatea dintre Sparta şi Atena. Însă ridicarea Atenei la statutul de putere maritimă dominantă, după Salamina (480) şi Mycale (479), a ridicat vălul

ce acoperea polarizarea socială în creştere şi rivalitatea politică dintre marile puteri ale Greciei, aşa cum se va dezvălui ea în războiul peloponesiac.

Ambele războaie inaugurează în acelaşi timp scrierea istorică

articulată: cunoştinţele noastre despre ele provin în mod covârşitor din surse oferite de primii istorici din istoria universală – Herodot şi Tucidide.

Ei au făcut încă de atunci distincţie între cauzele generale şi motivele externe ale întâmplărilor pe care le-au descris.

Retragerea lui Xerxes cu restul flotei persane.

Ofensiva Cartaginei asupra grecilor în Sicilia este respinsă. 479

Victorie a grecilor la Plateea, Mycale: retragere definitivă a perşilor.

Pentecontaetia (până la 431). 478 Prima Ligă atică a mării (până la

404). 464 Revolta hiloţilor: al treilea război messenian (până la 458). 462

Reforma constituţională a lui Efialte în Atena: theţii au dreptul la vot –

democraţia.

Sediul Ligii atice a mării este mutat de la Delos la Atena: hegemonia Atenei.

Antichitatea eurasiatică războiul arhidamic (până la 421).

Împotriva Siracuzei.

Ciocnirea fragmentatei Grecii cu extrem de puternicul Imperiu persan era logică. Prin subjugarea Traciei şi a Macedoniei, realizată prin înfrângerea sciţilor plasaţi în nordul Dunării (512), Persia şi-a stabilit deja poziţiile de plecare împotriva grecilor. Ajutorul acordat de către Atena revoltei ioniene (500-494) ce-şi avusese centrul în Milet, revoltă

soluţionată prin căderea tiranilor locali, pe care se sprijinea Persia, a provocat după înăbuşirea revoltei (494), ofensiva persană. O primă

înaintare forţată a flotei a eşut în regiunea premuntoasă a Athosului (492). Primul război persan a fost încheiat de către Atena prin victoria de la Marathon, sub conducerea lui Miltiade (490), încă înainte ca spartanii să trimită ajutoare. Noilor pregătiri militare ale perşilor (483), Atena, sub conducerea lui Temistocle, le-a răspuns printr-o întărire a construcţiei flotei (482). Mult mai importante decât rezultatele înnoirii tehnice a flotei (trierele) au fost rezultatele politice: trierele au fost echipate cu theţi, pătură inferioară a demosului atenian, liberă, dar fără proprietăţi, pătură

care mai târziu va revendica şi drepturi politice. O pace generală pe uscat şi o simachie greacă, având Sparta şi Atena ca nucleu (481), au desăvârşit pregătirile grecilor în vederea conflictului. Perşii, sub conducerea lui Xerxes 1, au încercat la început să-i supună pe greci printr-o invazie combinată pe apă şi pe uscat (480): nimicirii spartanilor,

sub conducerea regelui lor Leonida, la Termopile, i-au urmat cedarea Atenei şi distrugerea ei de către perşi. Victoria navală a atenienilor la

Salamina (480) a adus schimbarea: victoria grecilor sub conducerea Spartei pe uscat (Plateea), şi pe mare sub conducerea Atenei (Mycale) (479) au definitivat înfrângerea perşilor. Atacul coordonat al Cartaginei împotriva insulei greceşti Sicilia a eşuat de aceeaşi manieră (480).

După retragerea finală a perşilor, în urma bătăliei de la Plateea (479), grecii au dus cel de-al doilea război persan ca pe un război de agresiune, acesta sfârşind pentru prima dată prin pacea lui Callias (449).

Pe parcurs însă grecii au fost paralizaţi de divergenţele dintre Sparta şi Atena. În timpul pentecontaetiei (479-431), Atena a considerat că prin ascensiunea sa poate deveni a doua putere conducătoare a grecilor. În acelaşi timp, pe parcursul celui de-al doilea război persan, aflat în desfăşurare, s-au escaladat tensiuni şi conflicte cu Sparta, tensiuni ce vor da naştere războiului peloponesiac. Noua prăbuşire a cetăţilor ioniene după Mycale (479), construirea zidului de apărare al Atenei (479/478) şi liga maritimă delo-atică (prima Ligă atică) (478) au consolidat punctul de plecare al Atenei în războiul pentru putere contra Spartei, aflat la început. Prima ligă maritimă atică a fost gândită la început numai ca simachie a Atenei în cele mai multe cazuri cu cetăţi portuare greceşti, în vederea sprijinirii reciproce împotriva Persiei şi a continuării pe baze de reciprocitate a războiului naval, în cadrul acesteia Atena sprijinind (460) şi revolta Egiptului împotriva perşilor (463-454).

Distrugerea flotei ateniene în Delta Nilului (454) a provocat totuşi retragerea sediului ligii maritime din Delosul lipsit de sprijin în fortificata Atena (454). Consecinţele politice ale unei centralizări severe au fost decisive; din postura de aliaţi, restul participanţilor în cadrul ligii maritime au decăzut în poziţia de supuşi ai Atenei, contribuţia lor financiară la flota comună fiind folosită în realitate de către Pericle ca tribut pentru terminarea construcţiei Atenei clasice (Acropole etc.) – cu aprobarea democraţiei atice.

Prin aceasta, ruptura dintre Sparta şi Atena a fost deplină (461): după un puternic cutremur de pământ ce a avut loc în Sparta (464), hiloţii s-au răzvrătit în cadrul celui de-al treilea război messenian (464-458). Un corp de armată atenian, trimis în ajutorul messenienilor a fost respins de către spartani (462), în mod evident pe baza superiorităţii politice. În acelaşi timp, reforma lui Efialte în Atena a oferit theţilor dreptul de vot (462). Rupturii dintre Sparta şi Atena (461) i-a urmat

războiul („primul război peloponesiac”) (459-446/445). Ca o prefigurare a

războiului peloponesiac propriu-zis (431-404), el a început încă din faza finală a celui de-al doilea război persan, care va fi definitiv încheiat odată

cu pacea lui Callias (449).

Pacea dintre greci, încheiată pe o perioadă de 30 de ani între Sparta şi Atena (446), nu a durat decât foarte puţin. Războiul peloponesiac a luat naştere în Grecia colonială, în primul rând în vest, şi anume în Epidamnos (Durazzo), Thurioi (sudul Italiei), extinzându-se apoi asupra Corintului, a Atenei şi Spartei. La începutul războiului peloponesiac, Pericle a fost răsturnat în Atena, acesta fiind prologul radicalizării democraţiei; ea a avut în ansamblu un efect prorăzboinic.

Pacea provizorie a lui Nicias (421) a fost ruptă de către Atena prin subjugarea insulei cicladice Melos (416), insulă neutră, colonizată doric şi prin expediţia în Sicilia sub conducerea lui Alcibiade, împotriva Siracuzei (415), expediţie soldată cu o catastrofă pentru Atena (413).

După lupte pline de schimbări, în care a intervenit şi Persia cu finanţarea Spartei (412), Sparta a obţinut, în urma victoriei în bătălia navală de la Aigospotamoi (405), capitularea Atenei şi căderea democraţiei (404). Hegemonia deschisă a Spartei era obţinută, însă

epuizarea Greciei a pregătit hegemonia de mai târziu a Macedoniei.

Antichitatea eurasiatică

24. De la hegemonia Spartei la hegemonia Macedoniei, de la 404

până la 337 î. Hr.

Victoria Spartei în războiul peloponesiac s-a dovedit a fi înşelătoare: hegemonia sa a provocat opoziţie în Grecia. Noi războaie în interiorul lumii greceşti, războaie bazate pe diverse coaliţii, au epuizat Sparta, Atena şi restul Greciei, silindu-i pe greci să se concentreze, presiunea venind în parte dir > exterior, în parte din periferia lumii greceşti. Dobândirea hegemoniei de către Macedonia, aceasta fiind o cultură periferică plasată în nordul lumii greceşti, a încheiat 150 de ani de

lupte interne. Legat de trecerea la cultura superioară clasică, acest eveniment deschide calea unei acţiuni de mare amploare şi de lungă

durată a culturii greceşti.

Din Teba.

Sfârşitul Ligii peloponesiace (de la 550): hegemonia Tebei (până la 362). 369 Revolta hiloţilor, cu ajutorul Tebei: messenienii devin independenţi de Sparta. 362 Bătălia de la Mantineea: victorie a tebanilor, însă moartea lui

Epaminonda: sfârşitul hegemoniei Tebei (de la 371). 359 Filip al ll-lea, rege al Macedoniei (până la 336). 357 Războiul aliaţilor din Liga atică

a mării (până la 355). 356 Al treilea „război sacru" (până la 346): războiul civil grec pentru supremaţie în Grecia centrală, cu participarea Macedoniei. 346 Expansiunea Macedoniei până la Termopile.

A aliaţilor acesteia. Sfârşitul celei de-a doua Ligi atice a mării. 337

Liga panelenă (corintică): hegemonia Macedoniei.

Sparta nu s-a putut bucura decât pentru puţin timp de victoria sa asupra Atenei: deja la un an după semnarea păcii democraţia a fost restabilită în Atena (403), însă pe baze mai moderate. Puţin după

aceasta, în încercarea de a-şi asigura supremaţia asupra cetăţilor ioniene, Sparta intră în conflict cu Persia (400), conflict care va degenera în războiul corintic (395): Sparta lupta singură împotriva Corintului, Tebei, Atenei şi Argosului. În special Atena va câştiga o nouă libertate de acţiune şi va pune capăt scurtei supremaţii maritime a Spartei prin victoria navală de la Cnidos (394). Reînnoitele conflicte din interiorul lumii greceşti au permis Persiei în cadrul „păcii regilor" de la Sardes (386) să dicteze Spartei condiţiile păcii: pacea generală pentru Grecia, garanţii de independenţă (autonomie) a oraşelor-state, şi inclusiv a Spartei. Cetăţile ioniene devin din nou persane (până în 334).

Izgonirea trupelor de ocupaţie spartane din Teba, de către tebani sub

conducerea lui Epaminonda (379), a oferit Atenei prilejul să

refondeze a doua Ligă atică a mării (378), care părea să reclădească

supremaţia maritimă a Atenei. Prin victoria de la Leuctra (371), obţinută

printr-un plan de luptă greşit al adversarului, Teba a sfărâmat hegemonia Spartei şi a impus pentru scurt timp propria hegemonie (până în 362); aceasta a fost totuşi legată de persoana lui Epaminonda.

Prin dizolvarea Ligii peloponesiace (de la 550), înfrângerea de la Leuctra s-a transformat pentru Sparta într-o criză ce-i viza chiar existenţa: chiar în Pelopones, nou fondata Ligă arcadică (370) ameninţa prin Megalopolis (aprox. 366), capitală a ligii formată prin synoichismos (unirea aşezărilor mai mici într-o cetate), statutul de putere al Spartei. Acesta s-a sfărâmat mai apoi în timpul revoltei hiloţilor (369), revoltă susţinută de către Teba, şi care a obţinut prin forţă independenţa messenienilor. În faţa hegemoniei tebane, adversitatea tradiţională dintre Sparta şi Atena a încetat (362). Bătălia de la Mantineea (362) a simplificat din nou constelaţia de forţe prin eliminarea Tebei din efemera luptă

triunghiulară: tebanii au învins încă o dată Sparta, însă moartea conducătorului lor Epaminonda a pus capăt scurtei lor hegemonii.

Atena nu a putut profita de pe urma decăderii Tebei: ca şi în cazul primei Ligi atice a mării ea a supratensionat loialitatea partenerilor săi

prin tratarea de facto a acestora ca supuşi. Atena a încercat să anuleze ieşirea Chiosului, a Rhodosului, a Bizanţului şi a Coşului din cea de-a doua Ligă atică a mării (357) printr-un inutil război între aliaţi: ea trebuia să recunoască autonomia aliaţilor rămaşi (355) şi a pierdut definitiv poziţia sa de mare putere. În acelaşi timp, Atena a fost slăbită şi de primul său război împotriva Macedoniei aflate în creştere (356 până la 346), război care s-a contopit cu cel de-al treilea „război sacru” pentru hegemonie în Grecia centrală: Atena şi Sparta s-au unit din nou, în sprijinul foceenilor împotriva Macedoniei şi a aliaţilor acesteia (Teba, Thesalia). Prin tratatul de pace (346) Filip al Il-lea câştigă Thessalia şi ambele voturi ale foceenilor în consiliul amficţioniei de la Anthela (amficţionia phileic-delfică), şi cu aceasta un mijloc de intervenţie în întreaga problematică a lumii greceşti (346).

Macedonenii de mai târziu locuiau încă de la invazia popoarelor mării în teritoriul înconjurat de către dorieni, teritoriu plasat în centrul Peninsulei Balcanice, ei fiind organizaţi la început în diverse triburi. Ei au fost treptat subjugaţi de grupe mai mici de luptători mai puternici din Epir şi s-au unit în regate (către 700). În periferia lumii greceşti, considerată de către greci ca semibarbară, a apărut, pe § lângă alte regate macedonene, un regat tribal ce avea ca regalitate importantă |

dinastia Argeazilor (către 600), aflată în cea mai mare parte a timpului într-o § dependenţă bazată pe tribut faţă de ilirii din nord. Macedonia s-a supus ca stat |3 vasal (512) în faţa dominaţiei Imperiului persan, până

la înfrângerea perşilor în cel | de-al doilea război persan (479). Noul spaţiu de manevră a fost folosit de către | macedoneni pentru prima expansiune şi pentru receptarea conştientă a culturii | greceşti: regele Alexandru I Filoelenul (prietenul grecilor) a obţinut la cerere doritul acces la Jocurile Olimpice (476). În războiul peloponesiac Macedonia şi-a urmărit interesele prin tactici flexibile şi schimbări de front. Desele conflicte interne, apărute după schimbarea conducătorilor şi divizările temporare au slăbit în permanenţă Macedonia, fără a putea împiedica elenizarea în creştere a monarhiei şi a aristocraţiei: pedagogul prinţului moştenitor Alexandru nu a fost altul decât cel mai important om de ştiinţă al întregii Antichităţi, Aristotel (343).

După o înfrângere zdrobitoare suferită în faţa ilirilor în lupta pentru independenţa deplină (359), Filip al II-lea a preluat puterea (359

până în 336). El a pus capăt cu forţa complicaţiilor legate de tron, i-a învins pe illiri (358), a supus restul triburilor macedonene şi a lichidat regalitatea tribală. Consolidării interne şi incipientei consolidări externe

(ilirii) le-a urmat expansiunea în sud, mai întâi spre Tracia până la Bosfor, cu bogatele sale mine de aur şi argint (356).

Războaiele interne greceşti, în primul rând al treilea „război sacru”

(356-346), au permis prima intervenţie masivă în relaţiile dintre greci şi cucerirea Thessaliei. Înaintarea forţată a lui Filip împotriva Atenei a condus la cel de-al patrulea „război sacru” (340-338): în bătălia decisivă

de la Cheroneea (338) Atena şi aliaţii săi (Teba) au învins falanga

macedoneană şi cavaleria aristocratică (hetairoi). Prin Liga panelenă

(337) oraşele-state greceşti şi-au pierdut independenţa, apărată formal de instituţiile greceşti: Ligii păcii, căreia numai Sparta nu i s-a aliat, i-a corespuns o simachie, căreia Filip al II-lea i-a transferat hegemonia. În acelaşi timp, consiliul ligii (synedrion) a decis declanşarea războiului împotriva Persiei, ca răzbunare pentru distrugerile suferite în timpul celui de-al doilea război persan, în primul rând de către Atena. Astfel, hegemonia Macedoniei, a creat, prin concentrarea forţată a Greciei pe baza stabilirii păcii interne, premisele expansiunii elenismului prin campania lui Alexandru şi prin marşul său victorios.

Prăbuşirea Greciei clasice

25. Prăbuşirea Greciei clasice – campania lui Alexandru şi imperiul lui Alexandru: unificarea dinspre vest a vechiului Orient Apropiat, de la 334 până la 323 î. Hr.

Campania lui Alexandru şi imperiul pe care îl va construi acesta vor rămâne mereu un capitol fascinant al istoriei universale: nici un imperiu universal nu a fost constituit cu atâta rapiditate şi nu s-a distrus atât de repede, ca o supernovă a istoriei. Prin campania sa victorioasă macedoneanul elenizat Alexandru a deschis în forţă

civilizaţiei greceşti uşa spre răspândirea sa spectaculară către est. Aşa cum în apoteoza sa (= adorat ca zeu) Alexandru a domnit asupra muritorilor de rând, tot aşa cultura greacă, după înfrângerea militară a vechiului Orient Apropiat, a dominat toate culturile superioare cunoscute pe atunci. Cu toate iradiaţiile ei ulterioare, în primul rând ca elenism asupra Romei, ea a pus bazele existenţei noastre moderne, baze care devin acum mai uşor de înţeles.

Macedonenilor (până la 323). Darius al lll-lea, ultimul rege; ahemenid (până la 330).

Ocuparea Siriei/Feniciei.

Victorie a lui Alexandru asupra Darius al lll-lea în Gaugamela.

Babilonul şi Susa ocupate. 330 Persepolis este ocupat: sfârşitul

Imperiului persan (de la 550).

Imperiul lui Alexandru (până la 323). Darius al lll-lea ucis de către satrapi.

Proskynese (îngenunchere în faţa stăpânului): primul conflict al lui Alexandru cu fundamentul macedonean. 329 Traversarea munţilor Hindukuş. 327 Bactria este ocupată: începutul campaniei în India. 326

Kaşmirul este ocupat, bătălia de la Hydaspes: cucerirea Punjabului.

Răscoala din Hyphasis: întoarcerea lui Alexandru. 324 Căsătoria publică la Susa. Edict asupra întoarcerii exilaţilor.

Omagii divine pentru Alexandru din partea cetăţilor greceşti.

Revolta de la Opis. 323 Moartea lui Alexandru în Babilon: conflicte legate de succesiune.

Campania persană deja iminentă a lui Filip al II-lea a fost întârziată de conflicte interne: certurilor din familia regală a Macedoniei (337) le-au urmat asasinarea lui Filip al II-lea (336), şi conflictele legate de schimbarea suveranului. Campania lui

Alexandru pentru răsturnarea tracilor aflaţi în ascensiune şi a ilirilor, campanie dusă până la Dunăre (335), ca şi înăbuşirea unei revolte în Grecia, prin distrugerea Tebei şi cruţarea Atenei (335), au reclădit bazele puterii pe plan intern. În acest context, campania în teritoriul persan putea să reînceapă, de astă dată sub Alexandru (334).

Campania lui Alexandru a deţinut încă de la început o notă culturală

unică pentru un război de cucerire, fiind plasată sub bagheta unor învăţaţi greci, pe care Alexandru i-a luat la sine. Ei trebuiau să cerceteze sistematic din punct de vedere ştiinţific teritoriile ce trebuiau ocupate, să

ducă mai departe şi să întregească diferitele colecţii ale lui Aristotel.

Preluarea rară luptă a Hellesponrului (Dardanele) a fost încununată de către Alexandru cu unul dintre iubitele sale gesturi istorice – vizitarea Troiei şi a mormântului lui Abile. Printr-o primă

victorie la Granicos asupra satrapilor persani ai Asiei Mici (334), el a câştigat cetăţile ioniene, deschizându-şi drumul către Asia Mică. În capitala Frigiei, Gordion, el a tăiat cu sabia nodul gordian, devenit de atunci proverbial, 1-a învins în ultimă instanţă pe însuşi regele Darius al Ill-lea la Issos, în bătălia cu fronturi false (333). Cucerirea Siriei şi a Feniciei (333) a lăsat descoperit Tyrul, care a căzut după un asediu de nouă luni (332): Palestina şi Egiptul au cedat de bunăvoie, aici Alexandru fiind salutat ca eliberator de sub dominaţia persană şi lăsându-se încoronat ca faraon (332). Fondarea Alexandriei (331) într-o poziţie strategică favorabilă a deschis seria oraşelor alexandrine. În oaza Siwah, în locul de venerare al zeului Ammon, Alexandru a fost numit

pentru prima dată fiu al lui Ammon-Ra, şi ridicat astfel la statutul de zeu (apoteoză). A urmat intrarea oraşului Cyrene sub dominaţia lui Alexandru (331).

După străbaterea pustiului sirian şi trecerea Eufratului şi a Tigrului Alexandru îl înfrânge hotărâtor pe Darius al Ill-lea la Gaugamela (331): Alexandru se numeşte „rege al Asiei", alipind Babilon şi Susa (331). În Persepolis, ca răzbunare pentru arderea Acropolelor ateniene, el permite prefacerea în cenuşă a palatului regal (330). Dimpotrivă, în Pasargade, prima capitală a regelui Cyrus, el permite împodobirea mormântului lui Cyrus. Alexandru a pennis ca uriaşele comori de aur şi argint ale coroanei, comori găsite în diferitele state-rezidenţă ale Imperiului persan să fie imediat valorificate prin batere de monedă

(Alexandreios), îndreptându-le către piaţă. Ecbatana, capitala Mediei, a fost cucerită de către Alexandru fără ca aşteptata ultimă luptă împotriva fugarului Darius al Ill-lea să aibă loc. Ca o recunoaştere a faptului că

prin cucerirea Persiei campania desfăşurată de către ligă şi-a atins scopul, începând cu Ecbatana Alexandru a retras efectivele greceşti din rândul trupelor ligii continuând războiul cu macedoneni şi soldaţi greci, iar mai târziu asiatici.

În timpul refugiului Darius al Ill-lea a fost ucis (330) de către satrapul Bactriei, Bessos, care sub numele de Artaxerxes al IV-lea va continua

opoziţia faţă de

Alexandru. Astfel a devenit necesară cucerirea Persiei de răsărit (330-327) până în Bactria (Afghanistan), cucerire uşurată de încordata traversare a Hinducuşului (329), predarea lui Bessos şi executarea sa.

După lupte cu sciţii de cealaltă parte a râurilor Oxos (Amu-Daria) şi Iaxartes (Syr-Daria), cucerirea Bactriei (327) este un succes, de care se leagă imediat campania din India (327-325). Înainte de aceasta, a proskynesiei (îngenuncherii), după modelul oriental, a provocat opoziţia unei părţi a bazei sale de sprijin macedonene şi grele conflicte intermacedonene (330,327).

Cucerirea Kaşmirului prin Pasul Khaiber a condus la bătălia de la Hydaspes împotriva regelui Poros (326), care după înfrângerea sa a devenit satrap. Cucerirea Punjabului a fost un succes. Însă condiţiile neobişnuite (mai precis ploile musonice) au forţat, în partea estică a Punjabului, la Hyphasis (Bias), întoarcerea lui Alexandru (326) datorită

răzvrătirii macedonenilor. Ea s-a produs mai întâi pe cursul Irtdusului în jos, apoi cu o flotă de-a lungul coastei peste Golful Persic, în timp ce

Alexandru însuşi s-a întors cu restul armatei pe uscat, prin deşertul Gedrosian (Belucistan).

După întoarcerea la Persepolis Alexandru a încercat cu ajutorul căsătoriei celebrate public la Susa (324), să iniţieze împăcarea perşilor şi a macedonenilor, împăcare pe care el voia să fondeze imperiul său universal. Politica sa a fost accentuată prin instituirea alianţelor militare şi prin menţinerea satrapiei. Alexandru obţine onoruri divine din partea cetăţilor greceşti. Revolta din Opis a macedonenilor împotriva acceptării perşilor în armata lui Alexandru a fost aplanată prin lăsarea la vatră a veteranilor macedoneni (324). Pregătirile în vederea unui marş împotriva Arabiei şi planurile pentru o campanie vestică au fost încheiate de moartea prematură a lui Alexandru în Babilon (323), moarte ce a permis o foarte rapidă dezintegrare a imperiului său.

Atât de puţin cât a durat, cel mai mare imperiu universal până la apariţia celui mongol a lăsat în urma sa urme adânci. Mai importantă

decât admiraţia celor care l-au imitat mai târziu este, în ceea ce-l

priveşte pe Alexandru, valoarea sa pentru cunoaşterea istorică. Imperiul lui Alexandru demonstrează, în lumina clară a istoricităţii tradiţionale, problematica marilor imperii, strâns legată de persoana stăpânului lor unic: tensiunea dintre dominarea imperială şi expansiunea culturală; amalgamarea cuceritorilor şi a celor cuceriţi; mecanismul statelor succesoare şi al conflictelor de succesiune. Tocmai din eşecul concubinajului special dorit de Alexandru între macedoneni şi perşi, precum şi din relaţia generală greco-macedoneană cu forţele vechi-orientale s-au ivit ca sinteze noi elenismul şi statele elenistice ale diadohilor, care au influenţat direct nu numai o mare parte a Asiei, ci şi restul lumii.

26. Elenismul şi statele elenistice, de la 323 până la 30 î. Hr.

Istoria elenismului şi a statelor elenistice este pe cât de importantă, pe atât de complicată – şi de aceea lăsată de-o parte de către profesori în cadrul şcolii. Extinderea geografică a culturii greceşti şi propagarea acesteia în teritoriile nou locuite sunt totuşi strict necesare pentru înţelegerea ridicării statului part în est, a Romei în vest, precum şi pentru înţelegerea evoluţiei iudeilor (revolta Maccabeilor). Varianta elenistică a monarhiei absolute, incluzând cultul stăpânului, a funcţionat până în Epoca modernă (legitimarea divină a monarhului).

Următoarea schiţă sumară poate oferi numai o impresie superficială

asupra temei în ansamblul ei. Data cheie este, după moartea lui Alexandru (323), fondarea regatului seleucid (312), aceasta fiind pentru

mult timp în cadrul „erei seleucide” punctul de plecare pentru cronologia Asiei Mici.

De către Babilon; nouă diviziune a satrapilor; Perdiccas hiliarh de bărbaţi (până la 321). 321 Războaiele între diadohi de la primul la cel de-al şaselea (până la 281).

Desprinderea periferiei indiene: Imperiul Maurya (până la 185).

315 Al doilea război al diadohilor (până la 311) – coaliţie împotriva lui Antigonos.

Formarea statelor elenistice este încheiată. 276 Regatul Antigonizilor în Macedonia (până la 168). 274 Cele şase războaie siriene dintre Seleucizi şi Ptolemeu (până la 168). 250 Distrugerea Bactriei de către regatul seleucid:

Regatul greco-bactrian (până la 130).

Dictatul de la Eleusis. Intervenţia Romei pentru salvarea lui Ptolemeu: Egiptul cade sub stăpânirea Romei.

Antiochos al IV-lea este umilit. 166 Revolta Maccabeilor împotriva seleucizilor (până la 160): statul iudeu sub dinastia Hasmoneilor (până la 63). Aprox. 160 Părţii cuceresc Media şi Iranul.

Provincia Asia (129). 129 Mesopotamia este cucerită de către părţi: regatul seleucid nu mai este decât o putere de mijloc. 89 Cele trei războaie ale lui Mithridate (până în 64). 64/63 Sfârşitul regatului seleucid: Siria devine provincie romană. 30 Sfârşitul regatului ptolemeic: Egiptul devine provincie romană.

Strălucita campanie victorioasă a lui Alexandru în Asia întunecă

uşor discreta elenizare din jurul Mediteranei, proces care a pregătit dominaţia militară şi culturală asupra vechiului Orient Apropiat: comerţul grec a susţinut, pe baza economiei financiare, o poziţie predominantă a alfabetului grec (mai practic comparativ cu cel fenician) şi a limbii greceşti ca nouă limbă comercială şi culturală. Alexandru a deschis economiei greceşti un important câmp de activitate şi a stimulat comerţul intercontinental pe cale de a se constitui: emigrările în masă

din Grecia suprapopulată, constituite ca un al treilea val colonizator, refondarea a numeroase cetăţi în est, ca şi baterea de monedă

(alexandreios) de către Alexandru din tezaurul de aur şi argint al coroanei persane, au oferit impulsuri pentru o prosperitate de lungă

durată. Monedele lui Alexandru (constituite pe baza etalonului

monetar atic) au constituit o primă valută internaţională în cadrul comerţului dintre Europa şi Orient. Preluarea birocraţiei persane a asigurat statelor

elenistice avantajul culturii vechi-orientale, avantaj concretizat într-o administraţie mai eficientă.

Dominaţia culturii greceşti nu trebuie totuşi înţeleasă greşit ca o elenizare violentă şi generală. La început a fost greacă numai cultura cuceritorilor, a părţii elenizate din cadrul vechii pături superioare şi a unei pături mijlocii aflate în creştere, mai ales în cetăţi – cetăţile greceşti nou fondate, ca şi cele vechi aflate într-un proces de elenizare.

Dimpotrivă, marile limbi populare (arameica, copta = egipteana) şi cele de mai mică importanţă s-au păstrat pe continent şi în teritoriile izolate.

Într-o mare parte a Asiei Mici un proces difuz de grecizare s-a manifestat cu claritate în epoca romană târzie şi în cea bizantină. In plus, în noua sinteză a elenismului au pătruns şi elemente orientale, în special în domeniul religios, şi mai precis, în ce priveşte cultul stăpânului.

Bastionul instituţionalizat al ştiinţei greceşti a fost în mod special Egiptul ptolemeic, şi în primul rând Museionul său şi Biblioteca din Alexandria (până la 391 d. Hr.).

Dominării culturale a Greciei nu i-a corespuns o unitate politică.

În urma şocurilor politice pricinuite de campania lui Alexandru şi de moartea acestuia, s-au evidenţiat diferenţe regionale mai vechi, pe care Imperiul persan le-a mascat numai superficial, apariţia lor fiind instrumentată acum de ambiţiile personale ale diadohilor (generali şi succesori ai) lui Alexandru.

În contextul distanţelor enorme, a eterogenităţii etnico-culturale şi a normalităţii luptelor pentru tron în stabilirea dinastiilor, conflictele interne apărute în cadrul vidului de putere creat brusc de moartea lui Alexandru nu sunt de natură să uimească, în absenţa unor reguli succesorale clare.

Căderea imperiului lui Alexandru s-a produs cu violenţă, în mai multe

etape. Nordul Asiei Mici a rămas formal (Bithynia) sau în fapt (Paflagonia) oricum în afara imperiului lui Alexandru şi a statelor succesoare ale acestuia, şi s-a manifestat în parte sub forma unor state (pontos) locuite în mod covârşitor de către greci, având dinastii iranice în proces de elenizare. Aceste state erau plasate la periferia statelor elenistice şi au intrat totuşi treptat în sistemul acestora. Satrapiile periferice indiene din est s-au desprins prin fondarea Imperiului Maurya (321) şi s-au întors din nou spre istoria indiană.

Conducerea provizorie a imperiului de către Babilon (323) a creat la început ideea salvării întregului imperiu pe baze macedonene, însă a provocat, datorită ambiţiei hiliarhului Perdiccas de a deveni stăpân

absolut, primul dintre cele şase războaie dintre diadohi şi uciderea acestuia (321). După următoarea punere în ordine a imperiului de către Triparadeisos (321), în mulţimea luptelor pentru putere şi a războaielor civile, a eşuat în ultimă instanţă şi Antigonos, pe câmpul de luptă de la Ipsos (301). Înainte de acest incident, fondarea regatului seleucid („era seleucidă”, 312), divizarea de fapt a imperiului (311) şi preluarea de către diadohi a titlului de regi (306/305) au constituit etape demne de semnalat. Bilanţul acestora 1-a constituit bătălia de la Kurupedion (281), căreia i-a urmat curând uciderea învingătorului Seleucos (281). El era ultimul general în viaţă al lui Alexandru.

Din uriaşul complex al imperiului lui Alexandru s-au format cele trei state elenistice cele mai importante, state de diferite mărimi – regatul seleucid, regatul ptolemeic (Egipt) şi, după lupte îndelungate şi încâlcite, regatul antigonid (Macedonia/Grecia), între 276-168. Războaiele extraordinare dintre statele elenistice au irosit din nou potenţialul economic obţinut. Regatul seleucid şi Egiptul s-au slăbit reciproc prin intermediul a şase războaie siriene, plasate în zona de întrepătrundere dintre Egipt şi marile puteri de atunci în Mesopotamia, Fenicia şi Palestina. Astfel, ele au fost înfrânte de noile mari puteri; regatul part (247 î. Hr. Până la 224/227 d. Hr.) în est, Roma în vest.

Decăderea celui mai mare stat elenistic, regatul seleucid, pune în evidenţă faptul că statele elenistice au fost măcinate între est şi vest: victoriei Romei împotriva lui Antiochos al IV-lea (192-188) şi intervenţiei în cel de-al şaselea război sirian pentru salvarea Egiptului (168), le-au urmat revolta maccabeică a iudeilor (166) şi cucerirea

Mediei şi a Persiei (către 160), iar apoi a Mesopotamiei (141-129), de către părţi.

Slăbiciunile seleucizilor au fost exploatate de către Mithridate al Vl-lea din Pont (120-63) în vederea expansiunii, el intrând însă în acest fel în conflict cu Roma. În urma a trei războaie mithridatice (89-64) Siria devine provincie romană (64/63). Egiptul căzuse deja de la 168 în mod practic la statutul de stat susţinut de către Roma şi şi-a pierdut în final independenţa prin victoria lui Octavian asupra lui Marcus Antonius şi a Cleopatrei (30 î. Hr.).

Pe calea deja mai vechilor influenţe ale culturii greceşti s-au manifestat şi influenţele elenismului, acestea fiind la început mai spectaculoase în est. Influenţele culturale greco-elenistice s-au manifestat până departe asupra Imperiului persan timpuriu, ele cunoscând o totuşi o scădere în intensitate din Bactria până în India, şi prelungindu-se în valuri până în îndepărtata Chină (motivul leului,

reprezentările chinezeşti timpurii ale lui Buddha; McNeill). Totuşi, în estul îndepărtat şi de-a lungul timpului, forţa creatoare originară a lumii elene s-a pierdut treptat, impunându-se din ce în ce mai puternic legăturile dintre elementele greceşti şi cele vechi-orientale: greaca a rămas limba culturală, ştiinţifică şi administrativă a curţilor regale şi a cetăţilor, însă, mai ales în domeniul religios, reacţiile locale au câştigat treptat superioritate.

În timp ce Grecia, epuizată de efortul uriaş al expansiunii spre est (mai precis, emigrările în masă!), a decăzut deja în perioada elenistică la statutul de vid de putere, începea, încă o dată mai întâi în teritoriile coloniale greceşti şi în teritoriile unde acestea iradiau, ultima fază a expansiunii culturii elenistice, de această dată în vest prin ridicarea Romei. La început cucerirea de către Roma, pe atunci periferie vestică a estului civilizat, a culturii superioare mediteraneene, a reprezentat tendinţele de reacţie locale, ale unei societăţi ţărăneşti, în care domnea semibarbaria, faţă de ultrarafinata civilizaţie estică (McNeill). Însă curând după supunerea estului greco-elenistic şi vechi-oriental, Roma s-a lăsat la rândul său, ca de obicei, copleşită destul de repede de superioritatea estului civilizator. Distrugerea Corintului şi anexarea Greciei de către Roma (146 î. Hr.) reprezintă momentul începând cu care Roma se va lăsa, într-un ritm variabil şi cu consecinţe explozive, asimilată de către est. Rezultatul final va fi o nouă cultură superioară, romano-latină, care cu toate puternicele ei modificări greco-elenistice, trimite spre continuitatea vechi-orientală.

Astfel, moştenirea elenistică s-a divizat în două noi centre de cultură clasică şi de putere – în vest Roma, cu influenţe ulterioare ce merg până în Europa modernă; în est părţii, deveniţi mai târziu, în urma unor procese specifice, despre care cunoaştem mai puţine detalii, sasanizii neo-persani.

27. Republica romană timpurie: luptele dintre clase şi cucerirea Italiei, de la 510 până la 272 î. Hr.

Ridicării Romei după căderea monarhiei (510) la rangul de putere hegemo-nială italiană îi corespunde ca semn distinctiv fluctuaţia constantă dintre conflictele interne (luptele dintre clase) şi etapele unităţii interne. Ele au constituit premisele unor tendinţe repetate de cucerire a Italiei, într-o primă etapă numai a celei continentale (şi fără

Gallia Cisalpina).

Luptele dintre clase s-au întins de la prima secessio plebis (494) până la Lex Hortensia (287). Un început timpuriu al expansiunii de mai

târziu din interiorul Italiei a fost făcut de către Roma deja prin fondarea (primei) Ligi latine (493-387), aceasta fiind consecinţa unei expansiuni încă locale la început, orientată împotriva cetăţii etrusce Veii (426,396).

Roma a atins o încheiere provizorie a expansiunii sale continentale prin supunerea Graeciei Magna la sfârşitul războiului tarentinic (272), atunci când ea a devenit, cu ajutorul Greciei, ca „socii navales", o potenţială

putere maritimă. Întrepătrunderea factorilor interni şi externi, de la înfrângeri pe plan extern, la conflicte interne, ca nivele de trecere spre o nouă consolidare şi o nouă expansiune, este în cazul Romei deosebit de clară şi de instructivă.

Tribuni populari (la început doi) pentru plebei. 493 Prima Ligă

latină (până la 387): simachia.

Patriciat – plebe.

Romanilor la Heraklea (280) şi Ausculum (279). 275 Victorie a romanilor asupra lui Pirus la Beneventum: refugiere a lui Pirus în Epir.

Înţelegerea evoluţiilor ulterioare ale vechii Republici romane se rezumă succint la sublinierea caracterului ei de variantă a polisului mediteranean, cu particularităţi romane: dominaţia aristocraţiei posesoare de terenuri (patriciat) prin intermediul Senatului s-a plasat în tensiune cu poziţia plebei, care servea ca infanterie în cadrul trupelor orăşeneşti de hopliţi, phalanx-urile, şi care de aceea, ca şi demosul grecesc, revendica drepturi politice. O caracteristică a Romei vechi a fost

„secessio plebis", adică ieşirea plebei afară din cetate pentru a obţine concesii, fenomen mai frecvent la începutul (494) şi la sfârşitul luptelor dintre clase (287). Plebea a obţinut astfel, prin constrângere, o inovaţie tipic romană, tribunii poporului (la început doi, iar treptat zece) (494), care reprezentau ca funcţionari populari sacrosanţi (intangibili) interesele plebei. Plebea a obţinut după modelul atenian (legile lui Dracon, 621) codificarea jurisdicţiei prin Legea celor douăsprezece table (451), egalitate socială cu patriciatul prin adoptarea connubiumului (445), egalitatea în drepturi politice prin legea licino-sextinică (367), legi care au deschis plebeilor accesul la consulat (câte un consul patrician şi unul plebeu). În mod esenţial de aceste avantaje au profitat plebeii deveniţi bogaţi, care, în calitatea lor de nouă nobilime, s-au unit cu patriciatul.

Roma republicană nu a fost niciodată o democraţie aşa cum a fost Atena, ci a rămas în mod constant sub conducerea nobilimii sale.

În acelaşi timp s-a dezvoltat coexistenţa complicată şi tensionată a Senatului (ca instrument de guvernare al aristocraţiei

funcţionăreşti/nobilimii) cu diferite forme de adunări populare, încununate prinlex Hortensia deplebiscitis (287): concluziile adunărilor populare ale plebeilor (plebiscita) vor avea de acum înainte acelaşi rang cu legile ordinare ale Senatului. În sfârşit, din instituţia mai veche a funcţionarului orăşenesc ales pe un an a luat naştere magistratura ordinară romană, un sistem de funcţionari structurat ierarhic (consuli, cenzori, pretori, chestori, edili), sistem ce va fi mai târziu structurat în detaliu de Lex Villia annalis (180). Acestora li se adaugă funcţionarii extraordinari, în primul rând dictatorul numit pe o perioadă de şase luni şi ajutorul său militar cu cel mai înalt rang, Magister equitum.

Datorită proastei utilizări şi a concentrării puterii monarhice într-o singură mână, mai multe principii au fost eliminate – printre acestea se numără: anuitatea (alegerea pentru un an), colegialitatea (dreptul altora la obiecţii, sau dreptul la obiecţii al altor titulari ai unei funcţii), interdicţia continuităţii (nici o funcţie nelimitată), a iteraţiei (nici reluarea ei după un interval) şi a cumulului (nici o acumulare de funcţii diferite).

Abolirea acestor principii începând cu perioada lui Caesar a condus cu consecvenţă la sfârşitul Republicii şi la Principat, sub conducerea lui Augustus.

Pe baza unităţii interne mereu înnoite şi dezvoltate, în ciuda tuturor conflictelor interne efemere (luptele dintre clase, 494-287), s-a desfăşurat un proces de expansiune a Romei, la început în interiorul Italiei, proces care s-a concretizat în stăpânirea teritoriului continental al Italiei (încă fără Gallia Cisalpina): principalul instrument l-au constituit armatele, având drept nucleu contingente de cetăţeni romani, tovarăşi de alianţe şi din colonii, la început cu scopul predominant al realizării siguranţei strategice a teritoriilor cucerite şi denumite „ager publicus”

(pământ al statului preluat de la învinşi). Ca o alternativă la simpla anexare a teritoriilor cucerite s-a dezvoltat, în prelungirea structurii mai vechi a simachiei (prima şi cea de-a doua Ligă latină), alianţa, ea operând la început numai în Italia: adversarii înfrânţi îşi menţineau autonomia internă, însă erau obligaţi la serviciu militar şi la renunţarea la o politică

externă proprie. Acest gen de alianţă a fost prima etapă intermediară a adversarilor înfrânţi şi lipsiţi de drepturi înspre obţinerea, mai devreme sau mai târziu a cetăţeniei romane care le asigura egalitatea în drepturi.

Din tovărăşia de arme romano-italiană (simachia) a luat naştere o uniune juridico-politică, una dintre cele mai însemnate contribuţii ale Romei la dezvoltarea umanităţii.

Expansiunea Romei a început cu luptele, istoric încă slab confirmate, mai probabil legendare, împotriva vecinilor nemijlociţi, lupte purtate pe baza Ligii latine (493-387,358 până la 338). Distrugerea vecinului etrusc din Veii şi anexarea teritoriului acestuia a deschis calea

expansiunii romane (396). Invazia galică (387) şi distrugerea Romei (cu excepţia Capitoliului) a amânat încă o dată ascensiunea Romei. Imediat după războiul Romei cu Liga latină (340-338) şi soluţionarea acestuia prin fondarea unei alianţe armate (338), supunerea samniţilor în urma unor războaie dificile, dintre care numai al doilea şi al treilea război samnit sunt atestate istoric (326-304,298 până la 290), a asigurat Romei supremaţia asupra Italiei centrale. Acesteia i-a urmat cucerirea teritoriilor etruscilor (283).

Războiul tarentinic (282-272) a adus în scenă intervenţia periculoasă a lui Pirus din Epir (280-275), intervenţie căreia Roma a reuşit să-i facă faţă cu ajutorul Cartaginei. Prin victoria asupra Tarentului (272) şi tratarea cetăţilor greceşti ca „socii navales" a fost pentru moment încheiată expansiunea continentală şi a fost atins punctul de plecare al luptei împotriva Cartaginei: Roma a devenit putere maritimă latentă.

Ascensiunea Romei

28. Ascensiunea Romei la statutul de imperiu: războaiele punice şi expansiunea în jurul Mediteranei, de la 264 până la 30 î. Hr.

Pe baza unităţii interne după încheierea luptelor dintre clase (287) şi după unificarea militar-politică a Italiei continentale, ca o comunitate armată cu drepturi politice în creştere (272), Roma şi-a început expansiunea peste mare prin luptele împotriva Cartaginei (264), lupte decise deja în urma celui de-al doilea război punic (218 până la 201).

După acest război expansiunea romană a decurs fără dificultăţi în relativul vid de putere al estului elenistic decăzut (începând cu 200), având ca moment de cotitură dictatul de la Eleusis (168). Până la sfârşitul regatului seleucid (64/63) şi a Egiptului ptolemeic (30) Roma a unificat sub dominaţia sa toate teritoriile rămase disponibile ale vechiului imperiu al lui Alexandru, teritorii plasate la vest de noul regat part (247 î. Hr.). În cadrul istoriografiei romane, războaiele punice au constituit replica războaielor persane şi a celui peloponesiac: relatărilor oferite de grecii Herodot şi Tucidide le corespund cele oferite de către romanul Titus Livius şi de către grecul Polybios, mai ales asupra celui de-al doilea război punic, chiar dacă ei scriu la o mai mare distanţă

temporară faţă de evenimente decât au făcut-o înaintaşii lor în Grecia clasică.

Mylae (260) şi în insulele Aegate (241). 237 Roma ocupă Sardinia şi Corsica. 218 Al doilea război punic (până la 201): trecerea Al pi lor, victorie a lui

Hannibal – la Trebia (218), la lacul Trasimene (217), şi la Cannae (216). 215 Primul război macedonean (până la 205). 212 Romanii cuceresc Siracuza. 202 Victorie a romanilor la Zama Regia: Roma devine putere conducătoare în vestul Mediteranei.

Ca putere comercială. Teritoriul din jurul Cartaginei devine provincia romană Africa (până la 697 d. Hr.).

64/63 Siria devine provincie romană (până la 635 d. Hr.). 30

Egiptul devine provincie romană (până la 641 d. Hr.).

Expansiunea imperială a Romei s-a produs pe baza logicii premiselor sale interne şi externe: din complicaţiile ce au urmat războiului tarentinic a luat naştere în Messina conflictul cu Cartagina, mare putere maritimă (264). În cadrul acestuia, Roma, putere terestră

până atunci, şi-a constituit o flotă, în acest demers fiind sprijinită de

„socii navales" din Graecia Magna. Totuşi, noua tactică a luării cu asalt a navelor inamice a schimbat aspectul bătăliilor navale, cel puţin de partea romanilor, mai încrezători până atunci în luptele terestre. Cele două

victorii navale de la începutul şi de la sfârşitul primului război punic (264-241), cea de la Mylae (260) şi cea din insulele Aegate (241) au impus o decizie preliminară: Roma a cucerit cea mai mare parte a Siciliei şi a utilizat efectele crizei interne a Cartaginei (revolte ale soldaţilor şi ale libienilor, 241 până la 238) pentru cucerirea Sardiniei şi a Corsicii (237).

Supunerea Galliei în Câmpia Padului, a Galliei Cisalpina (cucerirea Milanului, 222) şi prima asigurare a Adriaticii împotriva piraţilor ilirici au creat Romei baza strategică pentru lupte decisive.

Pentru compensarea pierderilor, Roma a vrut să limiteze expansiunea Cartaginei în Spania (237) prin tratatul de pe Ebru (226); însă, prin

disputa asupra Sagunrului (219), el a deschis calea celui de-al doilea război punic (218-201). Cel de-al doilea război punic rămâne, datorită schimbării dramatice a teatrului de acţiune şi datorită

succesiunii dramatice de victorii şi înfrângeri, unul dintre cele mai instructive războaie din istoria universală. Trecerea Alpilor de către Hannibal pentru deschiderea ofensivei sale împotriva Romei n-ar trebui eliminată de către nici un profesor din lecţiile de istorie. Victoriile lui Hannibal asupra Romei (Trebia 218; lacul Trasimene, 217; Cannae, 216)

au aruncat Roma într-o criză a existenţei sale prin dezertarea multora dintre aliaţi, însă au deschis şi calea fortificării ei interne: dictatura lui Q. Fabius Maximus (Cunctator), instituită pentru ultima dată în cadrul republicii în sensul său originar, a salvat Roma prin tactica tergiversării („cunctator” = om şovăitor). Victoria Romei în Sicilia, încununată prin cucerirea Siracuzei (212) şi a Spaniei (209-206), a determinat pierderea de către Cartagina a rolului de conducător al ostilităţilor. După eşecul înlocuirii lui Hannibal, izolat în Italia, cu fratele său Hasdrubal (208), ofensiva finală a Romei în Africa de Nord, sub conducerea lui P.

Cornelius Scipio (204) a adus, prin victoria în bătălia de la Zama Regia (202), înfrângerea Cartaginei: în urma încheierii păcii (201) ea a fost desfiinţată ca mare putere militară, prin dezarmare, rămânând însă

mare putere comercială.

Politica de alianţe a lui Hannibal orientată împotriva Romei a condus, dincolo de primul război macedonean (215-205), sărac în evenimente, fiind de fapt parte

Ascensiunea Romei a celui de-al doilea război punic, la cel de-al doilea război macedonean (200-197), prolog al expansiunii Romei către est. Victoria de la Kynoskephalai (197) a fost folosită de către Roma pentru a sparge hegemonia macedoneană asupra cetăţilor greceşti.

Restaurarea autonomiei acestora prin declaraţia de pace făcută la Jocurile istmice (196) s-a dovedit a fi o impunere politică plină de efecte.

Contraalianţele constituite de către Roma în spatele Macedoniei, cu

Pergam (211) şi Rhodos (206/205), au devenit instrumente de intervenţie, la început pentru sprijinirea statelor elenistice mai mici împotriva celor mai mari. Încercarea de expansiune a seleucidului Antiochos al IH-lea dinspre Asia Mică spre Europa (196) a provocat conflictul Romei cu regatul seleucid (192-188) şi a iniţiat decăderea acestuia din urmă, decădere reflectată de pacea de la Apameia (188).

Înfrângerea Macedoniei (168) şi intervenţia Romei în cel de-al şaselea război sirian pentru salvarea Egiptului (Dictatul de la Eleusis, 168) au deschis Romei calea spre statutul de putere hegemonică şi în Mediterana estică: Egiptul a căzut practic sub protectoratul Romei, regatul seleucid a fost umilit şi împins în conflict cu iudeii din cauza problemelor sale financiare (jefuirea comorilor templului, 167). Revolta iudaică a maccabeilor (166) şi alianţa Roma – Ierusalim (164) au continuat procesul de slăbire al regatului seleucid. Plasat între noul regat aflat în creştere, cel al părţilor, în est (către 160), regatul Pontului în nord, aflat sub conducerea lui Mithridate al Vl-lea (120-63) şi Roma în vest, regatul

seleucid a fost distrus definitiv în urma a trei războaie, numite războaiele mithridatice (89-64).

Reorganizarea estului de către Pompeius (64/63) a transformat Siria în provincie romană (până la 635 d. Hr.) şi a plasat noul stat rezultat în urma revoltei Maccabeilor, statul Hasmoneilor, sub autoritatea romană. Astfel a fost atins punctul de plecare pornind de la care, pe de-o parte Egiptul a fost transformat în provincie romană la sfârşitul războiului civil din Roma (30 î. Hr.), iar pe de altă parte a început dezvoltarea internă a iudeilor, până la apariţia lui Isus şi începuturile creştinismului, şi până la marea revoltă a iudeilor (66-70/73

d. Hr.).

Ascensiunea Imperiului roman s-a produs în forme care au acţionat mai târziu contradictoriu asupra caracterului său ca uniune juridică: pe de-o parte, prin expansiunea asupra Italiei, confederaţia ca instituţie a deschis calea unor tendinţe de acordare a egalităţii în drepturi popoarelor subjugate, egalitate conturată în organizarea Siciliei ca pământ supus şi ca primă provincie romană (227). De aici înainte, confederaţia de tip tradiţional, pe bază de alianţe politice externe, va fi limitată, ea renăscând pentru prima oară în faza decăderii, însă având acum un nou conţinut şi fiind destinată anexării popoarelor semibarbare în vederea susţinerii graniţelor, aşa cum au

procedat de altfel şi alte imperii, în special cel chinez. Pe de altă parte, expansiunea nu s-a produs în întregime prin cucerire: Attalos al III-lea al Pergamului, nelăsând nici un moştenitor legitim, şi-a scutit la moartea sa ţara de conflictele interne obişnuite, lăsând-o moştenire Romei (133). Pergamul a devenit provincia Asia (129). Tot astfel au intrat în Imperiul roman Cyrene (96) şi Bithynia (75).

Din expansiunea Romei către Africa de nord (Cartagina) şi Asia Mică pot fi reţinute încă două evenimente: în două provincii au apărut pentru prima dată numele unor regiuni istorice, care s-au extins treptat la un întreg continent -Africa (146) şi Asia (129).

29. Războaiele civile şi reorganizarea imperiului, de la 133 până la 30 î. Hr.

Războaiele punice şi expansiunea Romei înspre estul elenistic rămân deopotrivă exemple clasice ale manifestării unor efecte negative pe plan intern şi în acelaşi timp a unor mari succese militare pe plan extern: ascensiunea rapidă a Romei de la oraş-stat ţărănesc la imperiu a dat naştere unor mari tensiuni sociale, care au răbufnit într-o serie de războaie civile. Aşa numita „revoluţie romană" (Theodor Mommsen) este

înţeleasă astăzi mai degrabă ca o criză î? acomodare a Imperiului roman la noile condiţii pe care le-a creat succesul său impresionant. Ca de obicei, acţiunea factorilor interni s-a întrepătruns cu cea a celor externi.

Problema centrală a constituit-o relaţia dintre constituţia militară, structura socială şi constituţia politică în cadrul trecerii de la polisul roman la statutul de imperiu mediteranean. Secolul războaielor civile se întinde de la încercările de reformă ale fraţilor Gracchi (133-121) până la proclamarea Principatului de către Augustus (27) ca prolog al epocii romane a împăraţilor.

Este interzisă. 133 Tib. Sempronius Gracchus tribun al poporului: prima încercare de reformă (până la 132). 123 C. Sempronius Gracchus tribun al poporului: a doua încercare de reformă (până la 121). Aprox.

104 Reforma armată a lui Marius în lupta împotriva cimbrilor: proletarii în armată.

(până la 79): exilări.

Războaiele civile şi Marcus Antonius. 31 Bătălie maritimă la Actium: înfrângerea lui

Marcus Antonius/Cleopatra. 30 Sfârşitul lui Marcus Antonius şi a Cleopatra: Egiptul devine provincie romană (până la 641 d. Hr.). 27

Principatul lui Augustus (până la anul 14 d. Hr.).

Primul indiciu al efectelor sociale retroactive ale expansiunii imperiale viitoare a fost, chiar înainte de declanşarea celui de-al doilea război punic, Lex Claudia de nave senatorum (218): pentru eliminarea corupţiei politice senatorilor le-a fost interzisă participarea la comerţul lucrativ („navis" = navă destinată comerţului, ca pars pro toto). Chiar dacă senatorii participau totuşi la comerţ prin intermediari, cavalerii şi-au început de atunci ascensiunea ca nouă aristocraţie financiară a Romei republicane târzii.

Noua bogăţie acumulată din dominarea comerţului şi din cucerirea estului elenistic, aflat în continuare în expansiune economică, a generat în Roma o puternică polarizare socială: mai precis, bogata captură a comorilor tronului macedonean (168) permitea peste secole o extinsă

scutire de impozite a Italiei, însă infuzia masivă de bani şi de sclavi a permis apariţia unor uriaşe latifundii (= mari proprietăţi de pământ) în mare parte a Italiei şi în Sicilia. Sicilia a fost zdruncinată de două grele revolte ale sclavilor (135-132; 104-101). Ţărănimea liberă, absentă din cadrul războaielor punice, însă slăbită oricum prin acestea, a fost copleşită progresiv de concurenţa economiei latifundiare bazate pe sclavi.

Ţăranii au emigrat spre Roma ca cetăţeni lipsiţi de proprietate, însă

liberi, acolo ducându-şi existenţa ca „proletarii" şi bazându-se pe câştigurile exploatării imperiale. Însă, deoarece potrivit constituţiei polisului mediteranean ei erau prea săraci pentru a se echipa singuri pentru armată, puterea militară a Romei a scăzut prin dispariţia ţărănimii sale libere, care constituise mereu grosul armatei.

Expansiunea continuă prin războaie în Spania (154-133) şi în Africa nordică (războiul iugurthinic, 111 -105) şi năvala cimbrilor şi a teutonilor, urmate de grelele înfrângeri suferite de către Roma (113,105) care au demascat slăbiciunile acumulate în organizarea militară romană.

De aceea, fraţii Gracchi au făcut din reabilitarea ţărănimii libere, obiectivul fiind întărirea puterii armatei, punctul forte al cursului reformelor lor (133 până la 132,123-121). Ei au cerut ca mari colonii de proletarii, fondate pe ager publicus, să fie finanţate din averea moştenită

de la Attalos al III-lea al Pergamului. Ei au eşuat însă pe termen scurt şi au declanşat secolul războaielor civile romane, însă pe o cale ocolită

Marius a obţinut prin reforma armatei pe care a promovat-o (către 104) acelaşi rezultat: pentru umplerea golurilor produse în armata romană el i-a preluat pe proletarii ca soldaţi de profesie cu un serviciu îndelungat, soldaţi care potrivit constituţiei statului roman n-ar fi avut, în ultimă

instanţă, voie să servească în armata cetăţenilor, bazată pe cens. Fiind primul consul reales în două mandate succesive (104-100), el a reuşit să

îndepărteze pericolul cimbrilor şi al teutonilor (102,101) cu ajutorul armatei astfel reorganizate. În final, împotriva voinţei Senatului, el a constituit colonia veteranilor săi, aceştia devenind ţărani liberi (100).

Marius a creat mai multe precedente, toate fiind îndreptate către sfârşitul republicii: o armată profesionistă, formată din soldaţi care depindeau material de comandantul suprem: militarul încununat de succes, care bazându-se pe armata sa, făcea politică; încălcarea unei legi fundamentale a conducerii funcţionăreşti a republicii (interdicţia continuităţii), la început numai dintr-o oportunitate militară (lupta împotriva cimbrilor şi a teutonilor).

În acelaşi timp, Marius a deschis o nouă etapă în procesul polarizării interne, de această dată între partidul aristocratic al senatorilor (optimaţii) şi cel al exponenţilor păturii superioare (patriciat, cavaleri), care din ambiţii politice foloseau în scopuri proprii interesele păturilor inferioare (populare). Astfel şi-a început ascensiunea Caesar.

Marius, Sulla, Lucullus, Pompei şi Caesar au fost cei mai mari

conducători de armate care s-au implicat în politică, ei marcând cu numele lor conflictele interne, în timp ce expansiunea externă, prin

războiul mithridatic (89-64/63), continua aproape neîntrerupt. Prin cucerirea Galliei (58-51), Caesar şi-a creat, printr-o acţiune pe cont propriu, baza pentru poziţia de forţă adoptată mai târziu în Roma. Prin descrierea sa în „De Bello Gallico", acest eveniment a devenit un exemplu clasic cu dublă semnificaţie privind reuşita îndepărtării de tensiunile interne prin orientarea spre expansiune şi cucerire externă.

Procesul de dezvoltare a Romei a fost complicat de războiul alianţei romane (91-89), revolta celtiberilor sub conducerea lui Sertorius (80-72) ca premisă a războiului civil de la Roma dintre susţinătorii lui Sulla şi cei ai lui Marius, combaterea loviturilor piraţilor mării (74-67) şi marea revoltă a sclavilor sub conducerea lui Spartacus (73-71). Războiul aliaţilor a demonstrat încă o dată existenţa unor tensiuni rezultate din dezvoltarea rapidă a imperialismului şi din slaba adaptare a constituţiei politice: aliaţii nu luptau în principiu împotriva Romei, ci numai pentru integrarea lor echitabilă în cadrul poporului dominant în imperiu, Epoca imperială ca cetăţeni ai statului roman, ei reuşind în ultimă instanţă să

obţină acest lucru (Lexlulia, 90). Înfrângerea celtiberilor (72), a piraţilor mării (67), a răscoalei lui Spartacus (71) şi încheierea plină de succese a celui de-al treilea război mithridatic (64/63) au constituit trepte ale ascensiunii lui Pompei, care a împărţit totuşi puterea în cadrul primului triumvirat cu noii veniţi Caesar şi Crassus (60). După eliminarea lui Crassus prin moartea sa în timpul înfrângerii suferite la Carrhae în lupta împotriva părţilor (53), confruntarea s-a redus la lupta dintre Pompei şi Caesar. In următorul război civil, împotriva lui Pompei şi a susţinătorilor acestuia, Caesar va ieşi învingător şi va obţine în mod practic exclusivitatea conducerii: el o va folosi pentru a introduce noi reforme.

Aureus-ul devine noua monedă de aur (46), ea stabilizând schimburile monetare, iar a calendarului iulianic (45), ca o dezvoltare a calendarului solar modificat, calendar provenit din Egipt, a avut consecinţe majore care se întind până astăzi. Ascensiunea lui Caesar la poziţia de dictator, la început pentru zece ani (46), iar apoi pe viaţă (44) a condus la o formă

mascată de monarhie. Ea a provocat o opoziţie vechi-republicană

condusă de către Brutus şi de către Cassius, care a culminat cu

asasinarea lui Caesar (44). În urma a două noi războaie civile – al doilea triumvirat (Marcus Antonius, Octavian, Lepidus, 43); Octavian – Marcus Antonius (31-30) – republica a fost în final ruinată. În acelaşi timp, în cadrul principatului lui Octavian/Augustus (27 î. Hr.) a luat naştere noua formă de garantare a păcii în plan intern, şi de reorganizare a imperiului pe plan extern.

30. Epoca imperială: apogeul şi epoca de strălucire a Imperiului roman, de la 27 î. Hr. Până la 192 d. Hr.

Principatul lui Augustus (27 î. Hr. – 14 d. Hr.) a deschis epoca imperială romană şi a fost „epoca de aur" a Imperiului roman. El a stabilit pentru prima oară unitatea spaţiului mediteranean şi a anexat aproape jumătate din Europa civilizaţiei mediteraneene, plasată acum sub semnul caracteristic al dublei sale culturi greco-latine, cultură care după divizarea imperiului (395) şi decăderea Romei vestice (476) s-a sfărâmat şi ea. La două sute de ani după fondarea Chinei imperiale de către dinastia Ch'in (221-207), urmată de dinastia Han (206 î. Hr. – 220

d. Hr.), care a avut în Asia estică acelaşi rol pe care 1-a avut în Europa Imperiul roman, ordinea romană a păcii (= „Pax Romana") ilustrează în mod sugestiv ambele feţe ale imperiilor plasate în bazinul unor culturi superioare – cucerire imperială şi

Antichitatea eurasiatică „progres" civilizator. Un al treilea factor leagă Imperiul roman în perioada apogeului său de Imperiul chinez al hanilor – organizarea pentru prima dată a comerţului intercontinental dintre China şi Occident, comerţ a cărui creştere şi descreştere sunt strâns legate de evoluţia ulterioară a marilor imperii.

27Î. Hr. Principatul lui Augustus (până în 14 d. Hr.).

20Î. Hr. Pacea dintre Roma şi regatul part.

Aprox. 30 Crucificarea lui Isus: punctul de plecare al creştinismului.

A Imperiului roman. 106 Cucerirea Daciei: romanii iau de aici aur, argint, sclavi.

(până la 166).

Despotism pe plan intern.

După un secol de războaie civile Principatul a fost expresia unei nevoi generale de pace. Din punct de vedere al dreptului constituţional el a luat naştere din concentrarea celor mai înalte prerogative republicane (tribunicia potestas, imperium proconsulare) în mâinile unui singur om şi din ridicarea limitărilor legate de aceste prerogative (anuitate, interdicţia cumulului etc), în timp ce funcţionarii (consulatul, pretoriatul etc.) au continuat să existe. În exercitarea puterii lor, împăraţii au oscilat între regimuri cvasi-constituţionale, ce acordau cel puţin aparent consideraţie Senatului, şi despotism de factură orientală. Căderea brutală a unor astfel de despoţi – Caligula (41), Nero (68), Domiţian (96), Commodus (192) – a împins imperiul spre crize din ce în ce mai profunde. Lipsa de fii a împăraţilor, începând cu Nerva (96-98) a condus

la preluarea succesiunii de către împăraţi adoptivi impresionanţi (până la 180): Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius. Sub conducerea lor Pax Romana a cunoscut cea mai

Epoca imperială mare extindere pe plan extern, iar pe plan intern, Roma a cunoscut cea mai lungă perioadă de pace.

Încheierea perioadei lor'a condus la constituirea Imperiului roman ca un nou tip de asociaţie juridică, caracterizată prin recunoaşterea drepturilor cetăţeneşti ce vizau toate libertăţile şi exprimată de Constitutio Antoniniana, elaborată sub conducerea împăratului Caracalla (212). Cu toate acestea alianţa se afla deja într-o criză

existenţială, generată probabil de o motivaţie fiscală.

În teritoriile vestice nou cucerite, extinderea civilizaţiei mediteraneene prin romanizare şi prin preluarea tehnicilor civilizatorice aduse de către romani a înregistrat progrese rapide – cetăţi, agricultură

intensivă, producţia meteşu-gărească, viticultura, străzi, apeducte. Un rol important în romanizarea teritoriilor nou cucerite în Europa l-au jucat taberele militare (castra) şi cetăţile romane care au apărut în cadrul acestora, iar mai târziu veteranii armatei. Ei erau consideraţi

cetăţeni cel mai târziu după lăsarea la vatră, erau bine apreciaţi şi cel mai adesea împroprietăriţi prin plata unei indemnizaţii consistente. Dimpotrivă, în estul extrem de populat şi mai dezvoltat din punct de vedere economic a luat un avânt mai mare grecizarea, ea fiind favorizată şi de o renaştere greacă, ce a avut loc în perioada lui Hadrian (117-138). Astfel, Pax Romana a favorizat constituirea unei culturi duble greco-latine, aceasta fiind premisa pe termen lung a împărţirii de mai târziu a Imperiului roman: în privinţa statului, a administraţiei, a dreptului şi în domeniul militar a dominat latinitatea romană, în ştiinţă şi cultură în cel mai larg sens a dominat de o manieră covârşitoare cultura greacă; sub nivelul acestora, în teritoriu au fost păstrate limbile populare mai vechi.

În paralel cu tendinţele de consolidare internă expansiunea externă a continuat mereu, de la Augustus până la Traian, ea fiind orientată în mod predominant spre o arondare strategică. Cu toate acestea, aşa cum se întâmplă adesea în istorie, asigurarea unei poziţii a atras după sine o ofensivă limitată către altele: teritoriul Alpilor împreună cu împrejurimile lor, până la Dunăre (15 î. Hr.), Britannia (43

d. Hr.), Pontul (64), Dacia (în principal din motive economice – aur, argint, sclavi) şi regatul Nabateilor, acesta fiind considerat provincia Arabia (106), Armenia (114), o mare parte a Mesopotamiei (116).

Dimpotrivă, cucerirea Arabiei sudice a eşuat (24 î. Hr.), aşa cum s-a

întâmplat şi cu Germania vestică, dintre Rin şi Elba (bătălia din Pădurea Teutoburgică, 9 d. Hr.). Rinul, Dunărea şi Eufratul superior s-au constituit ca graniţe stabile ale imperiului, ele fiind susţinute de fortificaţii (limesuri, începând cu 85), lor corespunzându-le fortificaţii în Britannia (zidul lui Hadrian) şi în sud, din Mauritania în vest, până în Dacia şi în Siria în est. În Europa, influenţele culturii romane s-au răspândit şi în cadrul limesului. Chiar şi după sfârşitul Imperiului roman (de apus) limesul a rămas pentru mult timp o graniţă culturală

uşor de recunoscut, tot aşa cum s-au petrecut lucrurile cu Zidul chinezesc în Asia de est.

Făcând abstracţie de crizele imperiului generate de schimbările brutale de tron, Pax Romana nu a fost tulburată în plan intern decât ocazional, prin revolte regionale. Pe lângă revolta batavică (68/69-70) au mai prezentat importanţă în primul rând cele două răscoale iudaice (66-70/73, 132-135), ele conducând la o nouă dispersare a iudeilor („Galuth”

= exil), prin fugă spre sud (Arabia) sau prin deportare spre vest pe graniţa Rinului şi în Spania. La început, noua minoritate religioasă

provenită din rândul iudeilor, cea a creştinilor, a creat numai probleme neînsemnate.

În apogeul puterii sale Imperiul roman a pus bazele, în vestul îndepărtat, unei prime legături cu replica sa imperială din estul îndepărtat, Imperiul chinez al dinastiei Han, prin instituirea unui comerţ

intercontinental continuu şi sistematic. Importul bunurilor de lux orientale (bumbac şi indigo din India, mirodenii din Arabia, mătase din China) era plătit de către Imperiul roman în cea mai mare parte prin aur şi argint. Comerţul a căpătat o bază mai sigură prin intermediul unei misiuni comerciale romane trimise în China (trecând prin Burma şi Yiinnan) (166), acest eveniment petrecându-se însă cu puţin înainte de izbucnirea crizei imperiale în China (Mişcarea turbanelor galbene, 184) şi în Roma (căderea lui Commodus, 192).

În ansamblu, Pax Romana a constituit, în apogeul epocii imperiale romane, o perioadă de prosperitate şi de stabilitate, transfigurată în secolele următoare în diferite conflicte ale Occidentului civilizator, situaţia perpetuându-se până în Renaştere, ca epocă de aur a clasicismului european.

31. Iudeii în Antichitate: de la Cyrus până la Bar Kochba şi urmaşii săi, de la 538 î. Hr. Până la 425 d. Hr.

Istoria antică a iudaismului începe prin întoarcerea iudeilor din prizonieratul babilonian şi prin Edictul lui Cyrus. De acum înainte iudeii

se vor bucura sub diverse dominaţii (perşii, Alexandru, Ptolemeu, seleucizii, Roma) de autonomie religioasă şi prin aceasta de autonomie politică şi socială: pentru prima dată în istoria universală un popor s-a definit prin religia sa. În timp ce iudeii bogaţi au rămas în Babilon, constituind aici primul centru de greutate al diasporei iudaice (reşedinţă

voluntară în afara lui Erez Israel), cei întorşi au creat, prin intermediul Iudeii reformelor lui Esra şi Nehemia (către 450), bazele iudaismului

ca religie: fundamentul acestui proces 1-a constituit aplicarea strictă a legilor mozaice prin intermediul Pentateuhului (cele cinci cărţi ale lui Moise), acestea fiind pentru prima dată fixate şi reunite în scris. Reconstruirea templului lui Solomon în Ierusalim le-a redat iudeilor centrul religios. Ei au transferat acum „ghetoul mesianic", constituit prin împărţirea strictă a „lumii" („păgâni" şi „non-iudei") în cadrul prizonieratului babilonian şi menit să contribuie la afirmarea propriei identităţi, asupra Ierusalimului şi a pământului evreiesc. Ca

„popor al lui Dumnezeu" (Israel) iudeii şi-au conferit de o manieră

colectivă statutul de preoţi.

Iudeii s-au aflat în mod constant în tensiunea dintre izolare (atât liberă cât şi impusă din afară) şi asimilare, această fluctuaţie mergând până la problema propriei identităţi. Ca prim popor urban şi popor legat de o carte, iudeii au trăit de atunci ca singurul popor care şi-a înălţat până la sacralitate identitatea religioasă (iudaism) şi pe cea etnică

(evreitate), astfel încât în cadrul existenţei iudaice a apărut un întreg spectru de poziţii posibile, mergând de la „evlavioşii" fundamentalişti („Chassidim") din „ghetoul mesianic", trecând peste religioşii care s-au separat deja de „lume" şi cei care trăiesc în ea, fiind activi din punct de vedere economic, până la secularizaţi şi asimilaţi (cel mai adesea înstăriţi) sau „renegaţi", care au părăsit cu totul iudaismul, trecând la o altă religie universală. Dinamica internă a istoriei iudeilor a oscilat constant între aceşti poli şi a dat naştere diversităţii extraordinare de curente politice, religioase şi spirituale care a caracterizat iudaismul şi pe evrei: iudeii nu au fost niciodată un bloc monolitic.

Iudeii s-au comportat cu loialitate faţă de stăpânii lor din diverse perioade, atâta timp cât aceştia le-au respectat autonomia religioasă sau i-au cruţat de la cea mai mare grozăvie – venerarea altor zei, cum ar fi de pildă cultul stăpânului, ca parte a cultului oriental al stăpânului, provenit din Egipt şi pe care Alexandru cel Mare 1-a ridicat la rangul de cult de stat. Asimilarea extremă (elenizare) sub stăpânirea seleucidă şi jefuirea comorilor templului pentru acoperirea plăţilor enorme faţă de

Roma după eşecul lui Antiochos al IV-lea în Egipt în faţa dictatului roman de la Eleusis (168) au provocat revolta Maccabeilor „evlavioşi", de inspiraţie iniţială fundamentalistă (167-161). În urma acestor

evenimente a luat naştere domnia Hasmoneilor, aceştia domnind din punct de vedere formal ca regi – mari-preoţi (161 -63) în vidul de putere apărut în cadrul regatului seleucid aflat în decădere.

Deoarece Hasmoneii s-au comportat la rândul lor aproape ca şi regii elenistici, s-au conturat, de o manieră vagă, fiind înăbuşite de către Hasmonei, reprezentări ale unei domnii a lui Dumnezeu (teocraţie) prin medierea preoţilor, cu speranţa unui conducător mesianic. Aşteptarea lui Mesia, a „Celui uns" din casa lui David, care va reface regatul lui David, s-a contopit cu ideea persană a luptei finale dintre Bine şi Rău (dualism) în cadrul credinţei mesianice de mai târziu. Deoarece aşteptarea lui Mesia se dovedea lipsită de finalitate, venirea sa s-a sublimat în marea criză a lumii, în apocalipsă, lupta finală, Armaghedonul, în care Mesia, aşezat pe muntele Sionului în Ierusalim, la mormântul lui David, va judeca „lumea" pentru toate nedreptăţile săvârşite faţă de iudei. În cadrul vicisitudinilor tumultuoase ale existenţei iudeilor, credinţa mesianică le-a conferit o identitate puternic conturată, fiindu-le în acelaşi timp sprijin şi consolare. Hasmoneii au realizat o importantă

expansiune teritorială, fără a reface totuşi întregul volum al regatului lui David. Tulburări interne au provocat intervenţia Romei, sub conducerea lui Pompei, care a supus teritoriul iudeilor dominaţiei romane, menţinând însă autonomia internă (63 î. Hr.).

În perioada conflictelor interne care au afectat Roma până la Principatul lui Augustus, Herod (Irod) cel Mare (37-4 î. Hr.) a câştigat poziţia celui mai important rege clientelar iudeu („rex socius"), sub dominaţie romană. Deoarece, fiind idumeu, nu era iudeu pur, el a încercat să-şi întărească poziţia în special prin restaurarea în stil mare a templului din Ierusalim. Sub succesorul său, teritoriul iudeilor a decăzut la statutul de provincie romană. O revoltă de natură fiscală a zeloţilor fundamentalişti („fanatici, zeloşi") în Galileea, revoltă izbucnită în anul 6

d. Hr. Şi orientată împotriva Romei, anticipează dificilele conflicte de mai târziu, în spectrul păturii superioare „supraveghetoare a colaboraţionismului" a aristocraţiei preoţeşti („saducheii"), al fariseilor, care făceau din sinagogile lor o regiune populară descentralizată, plasată

sub conducerea „rabinului" („domnului", „învăţătorului"), al numeroaselor secte mesianice, zeloţii şi „siccarienii" (din latinescul

„sicca” = pumnal), meniţi a fi braţul înarmat al primilor, s-a pus la cale,

tot ca parte a crizei religioase generalizate în Antichitatea mediteraneană

a acelei epoci, un amestec exploziv.

Din el provin două evenimente de importanţă universală –

secesiunea creştinismului, mai întâi ca o variantă a iudaismului, plasată

în marginea sectelor mesianice (către 30), şi revolta iudaică (66-70/73) o generaţie mai târziu. Revolta iudaică a izbucnit pe baza complicaţiilor relaţiilor trilaterale romano-greco-iudaice – dominaţie politică a Romei, dominaţie şi rivalitate culturală a elementului grecesc, în diaspora (Alexandria) şi pe teritoriul iudeu. După succesele de început şi înfrângerile de mai târziu repurtate în faţa puterii romane sub conducerea politică a zeloţilor, care au împins opoziţia până la extrem, revolta a mers până la distrugerea templului ocupat de către aceştia şi apărat militar în timpul asedierii Ierusalimului (70) şi la sinuciderea colectivă, obişnuită la ei, în contextul cuceririi ultimului lor punct de sprijin fortificat, Massada (73).

Urmările au constituit o catastrofa pentru iudeii înfrânţi („Judaea captata”), catastrofa amplificată după cea de-a doua mare revoltă, condusă de către Bar

Ascensiunea creştinismului

Kochba (132-135): populaţia iudaică din Galileea a fost deportată, până la cele mai neînsemnate rămăşiţe, în măsura în care supravieţuise sau nu se refugiase încă, în Imperiul roman, în primul rând în Spania şi pe linia Rinului, pe atunci un fel de Siberie a Imperiului roman. Spania şi Rinul vor deveni mai târziu în cadrul „Galuth”-ului (=exil forţat) centre principale ale iudaismului medieval. Iudeii erau consideraţi formal sclavi imperiali („servi”), însă şi-au păstrat autonomia religioasă, ca „religio licita” (religie tolerată), şi prin aceasta autonomia internă a comunităţii iudaice, chiar şi după victoria creştinismului ca religie de stat a imperiului („ecclesia triumphans”).

După revolta lui Bar-Kochba Ierusalimul a fost din nou distrus (135), iar apoi reconstruit ca oraş roman (138), accesul iudeilor fiind însă

interzis. Chiar şi numele ţării iudeilor a fost anihilat: ea se va numi de aici înainte „Syria Philistaia”, din care va rezulta „Palestina”. Din punct de vedere economic, urmările au fost devastatoare pentru ţară: romanii au defrişat ultimele păduri pentru a crucifica mii de iudei pretutindeni prin ţară şi pentru a construi marile maşini de război cu care au înfrânt Massada (73). Pentru populaţia iudaică din Galileea Roma a tolerat un patriarhat (Sinedriu), care a fost din nou ridicat (425) după izgonirea iudeilor din Alexandria (414) şi după masacrul realizat de către Roma

răsăriteană în Siria (420). Odată cu pierderea centrului de cult religios, a Ierusalimului, iudaismul a supravieţuit în Galuth şi în diaspora mulţumită descentralizării sale religioase, iniţiate deja înainte de aceste evenimente de către farisei, mai apropiaţi de popor prin sinagogile lor. În acelaşi timp, religia iudaică s-a spiritualizat prin faptul că s-a pus capăt în mod forţat jertfelor animale, care după aceste distrugeri (70) nu vor mai fi posibile în cadrul singurului centru admis, templul lui Solomon din Ierusalim.

32. Ascensiunea creştinismului ca religie de stat în Roma târzie, de la 30 până la 391 în acest timp, ascensiunea creştinismului la statutul de religie de stat în Imperiul roman a oferit istoriei Antichităţii târzii, prin convertirea lui Constantin, o nouă orientare şi a pus bazele Evului Mediu european. Premisele acestei noi direcţii au fost iudaismul şi dezvoltarea internă a Imperiului roman în faza târzie.

Antichitatea eurasiatică

49/50 Conciliul apostolilor în Ierusalim: „misionariat” printre greci.

Şi Pavel martirizaţi. 66 Revolta iudeilor (până la 70/73): distanţare politică a creştinătăţii timpurii de iudaism, aprox. 110-140 învăţătura celor 12 apostoli: cel mai timpuriu regulament de organizare a bisericii –

episcopi, presbiteri, diaconi, aprox. 150 Gnosticii greci: dualismul.

Aprox. 200 împotriva gnosticilor, succesiunea apostolică a episcopilor.

243 Maniheismul, cu elemente creştine şi gnostice. 250

Persecuţia creştinilor sub împăratul Decius (până la 251). 297 Edictul de persecutare a maniheilor. 301 Creştinismul devine religie de stat în Armenia. 313 Edictul de toleranţă de la Milano: creştinismul devine religie dominantă în Occident – convertirea lui Constantin. 325 Conciliul de la Niceea: profesiunea de credinţă de la Niceea (crezul); Arius este condamnat; al patrulea patriarhat. 330 Constantinopol

– capitală a Imperiului creştin. 359 Sinodul de la Rimini: arianismul –

religie a imperiului. 364 Imperiul roman este învrăjbit confesional: Apusul ortodox -

Răsăritul arianic (până la 379/81). 366 Damasus I (până la 384): primul papă cert din punct de vedere istoric.

Legală de creştinism pe întreg teritoriul. 391 Cultele păgâne sunt interzise în Imperiul roman – creştinismul devine religie de stat: biblioteca din Alexandria este incendiată de către patriarhul Teofil.

Creştinismul a luat naştere ca o detensionare a iudaismului într-o situaţie de criză a iudeilor: din pierderea independenţei statale începând

cu prizonieratul babilonian (586-538 î. Hr.), pierdere repetată odată cu decăderea statului Hasmoneilor (63), s-a dezvoltat aşteptarea venirii lui Mesia (= Unsul, adică regele), care, ca urmaş al lui David îi va elibera pe iudei de sub stăpânirea străină a Romei şi va reface regatul lui David.

Acestora li s-au adăugat reprezentări apocaliptice despre sfârşitul catastrofal al umanităţii şi despre naşterea unui nou pământ în cadrul unui Imperiu de o mie de ani (hiliasm, din grecescul: „hilioi” = 1000), pentru care venirea lui Mesia nu ar fi decât prologul. Aşteptarea mesianică a iudeilor a fost accentuată de înăsprirea impunerilor fiscale provenite din partea romană şi de decăderea treptată a iudeilor la rangul de supuşi romani. Pornind de la o primă revoltă împotriva fiscalităţii ce a avut loc în Galileea (6 d. Hr.) s-a dezvoltat mişcarea zeloţilor („bărbaţi zeloşi”), aceasta

Ascensiunea creştinismului constituind direcţia extremă a opoziţiei

antiromane, cu care va fi identificat Isus şi susţinătorii lui (discipolii).

După ce Isus a înşelat prin lipsa sa de violenţă aşteptarea mesianică plasată asupra persoanei sale şi, datorită eşecului politic, a cunoscut cea mai cumplită moarte pe care o cunoştea Antichitatea, fiind crucificat (30), discipolii săi l-au considerat „Hristos" (în greacă: = Mesia), Fiu al lui Dumnezeu şi fondator al unei noi religii.

Prima comunitate din Ierusalim a fost constituită în întregime din iudei. Apoi, Pavel, provenind din diaspora elenizată, a aşezat creştinismul pe o nouă bază prin intermediul „misionarismului" printre greci, el întreprinzând călătorii misionare şi reuşind să impună misionarismul în cadrul Conciliului apostolic din Ierusalim (49/50), în ciuda puternicei opoziţii venite din partea confraţilor lui Isus şi a primilor discipoli (creştinii iudei). Revolta iudeilor (66 – 70/73) a accentuat separarea, de acum şi politică, a primilor creştini de iudaism.

Cu toate acestea, creştinismul a găsit la început aderenţi în primul rând în comunitatea iudeilor din jurul Mediteranei, iar apoi printre slavi şi printre cei eliberaţi din sclavie. Primul regulament de organizare bisericească, învăţătura celor doisprezece apostoli (110/140), conţinea deja o ierarhie funcţionărească bisericească – episcopi (pentru fiecare oraş), presbiter (cel mai vârstnic) şi diacon, în sfârşit, s-a cristalizat apoi rânduiala slujirii lui Dumnezeu (liturghia) – către 150. Creştinismul timpuriu şi-a extras elementele fundamentale ale reprezentărilor şi simbolurilor sale din mediul elenismului Antichităţii târzii, aşa cum sunt de exemplu: „păstorul cel bun" (titlu al regilor vechi-orientali), Mana, din

„luna"nouă (Iştar = Venus din Venus cea nouă), iar mai târziu „Pontifex

Maximus" ca titlu al papilor romani. Prin „misiunile de creştinare", creştinismul timpuriu a intrat în legătură cu filosofia şi gnoza greacă

(către 150). Pentru limitarea gnozei şi a misticii sale spontan-speculative, administraţia bisericii a impus succesiunea apostolică a episcopilor: fiecare episcop îşi trage puterea graţiei în ultimă instanţă de la unul din cei doisprezece apostoli, prin intermediul unei serii de episcopi. Lupta bisericii împotriva gnozei a continuat prin lupta împotriva maniheismului, care la scurt timp după apariţie în Persia (243) va fi interzis în cadrul Imperiului roman (297).

La început, creştinismul primar nu a fost pentru o lungă perioadă, exceptând epoca lui Nero, stânjenit de administraţia statală. În timpul tulburărilor din epoca împăraţilor soldaţi (235-384) s-a ajuns totuşi la persecuţii ale creştinilor (250/251, 257-260), declanşate de refuzul creştinilor de a se supune cultului imperial şi de a efectua serviciul militar sub simbolurile sale. Persecutările creştinilor au contribuit la conflictul intern al Imperiului roman, întărind însă creştinismul, prin exemple ale fermităţii martirilor creştini. În perioada de pace internă, care a durat până la ultima persecuţie a creştinilor (303-306/311), creştinismul şi-a consolidat poziţia, câştigând acum şi poziţii de conducere în stat şi în societate, astfel încât el s-a opus ultimei persecuţii, petrecute în timpul lui Diocleţian (303). După ce aceasta a luat sfârşit în Apus (306) şi în Răsărit (311), Constantin a legalizat creştinismul prin Edictul de la Milano (313): acesta devenea de atunci cea mai puternică religie din Imperiul roman, fără a ajunge încă, precum în Armenia (301), religie de stat, mai cu seamă după ce Constantin s-a convertit pe patul de moarte (337). Cu toate acestea, el dorea să

folosească creştinismul ca pe un element unificator al Imperiului roman şi a intervenit de aceea, după obţinerea domniei exclusive (324), în problemele bisericeşti: sub conducerea sa a avut loc, la Niceea, primul conciliu al întregii biserici (ecumenic) – 325, care prin profesiunea de credinţă a trinităţii, făcută aici, a creat fundamentele creştinismului.

Instalarea celor patru patriarhii (Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Roma) reflecta importante puncte religioase şi economice ale Imperiului roman, extinse mai târziu prin centre politice (Constantinopol). Roma şi-a asigurat încă odată prin intermediul acestora o poziţie specială.

Diferite reprezentări religioase precreştine din diverse teritorii (Egipt, Grecia) au luat forma unor cizelări ale creştinismului timpuriu; scindări, schisme şi biserici speciale au dezbinat de atunci creştinismul.

Arianismul şi monofizismul, biserica siriacă, cea coptă şi cea nestoriană

au constituit de timpuriu forme speciale importante ale creştinismului, în opoziţie cu dreapta credinţă bisericească (ortodoxia), pe care Constantinopolul şi Roma au reprezentat-o mult timp împreună. În

ciuda condamnării lui Arius la Niceea (325), arianismul s-a dezvoltat, pe de-o parte chiar în cadrul Imperiului roman, iar pe de altă parte prin misionariatul desfăşurat printre germani (goţi, longobarzi etc.) la nord de imperiu. Pentru o scurtă perioadă chiar Imperiul roman a fost arian (359-364), după aceea fiind tensionat din punct de vedere confesional –

ortodox în Apus, arian în Răsărit (până la 379/381). Abia Theodosius (379-395) a reunificat imperiul pe baza ortodoxiei (381) şi, prin interzicerea tuturor cultelor păgâne, a ridicat creştinismul la rangul de religie de stat oficială în Imperiul roman (391). Prin campania de distrugere desfăşurată sub conducerea patriarhului de Alexandria, Teofil, împotriva clasicismului grec, considerat „păgân", şi în primul rând împotriva centrului tradiţional al acestuia, Alexandria (391), s-a pregătit calea unei orientări mai radicale a creştinismului, monahismul, şi în acelaşi timp calea ruinării de către această mişcare a clasicismului european.

Antichitatea târzie

33. Criza existenţială şi noua stabilitate în statul corporativ al Antichităţii târzii, de la 192 până la 375

Idila aparentă generată de Pax Romana s-a dovedit a fi numai o amăgire: ea conţinea deja factori care i-au pregătit decăderea de mai târziu. După căderea despoticului Commodus (192) vor apărea numeroase crize ce vor conduce până la haosul epocii împăraţilor militari (235 până în 284). Prin exercitarea unei ample forţe de constrângere Imperiul roman şi-a asigurat încă odată stabilitatea: Diocleţian (284-305) a constituit statul corporativ al Antichităţii târzii, iar Constantin cel Mare (309/324-337) a adăugat la aceasta creştinismul ca un suport comun.

Cadrul armatei; cultul soarelui („Sol Invictus") devine religie de stat. 271/272 Retragerea aureliană: părăsirea Daciei de către romani.

284 Diocleţian devine împărat (până în 305): statul corporativ al Antichităţii târzii.

Creştinismul este întărit. 324 Constantin este monarh absolut (până la 337): monede de aur masiv (solidus).

Deja în cadrul lungii perioade de stabilitate din epoca imperială

existau factori care au generat instabilitatea de mai târziu. Garda de corp imperială, garda pretoriană, va deveni un exemplu hotărâtor pentru greutatea influenţei politice a trupelor de elită: începând cu ascensiunea

şi decăderea lui Caligula (37-41) ea a fost, prin intennediul donativului (cadou în bani la începutul domniei) practicat de către Claudius (41-54), interesată material în frecventele schimbări ale împăraţilor. În timpul crizei imperiale generate de asasinarea lui Commodus (192/193) administraţia imperială a scos formal la licitaţie garda imperială, oferind-o celui care plătea mai mult. Septimius Severus a înlocuit de aceea pe romano-italicii din cadrul gărzii pretoriene, în care nu mai avea încredere politică, cu germani şi iliri (197). Noua gardă pretoriană devenea astfel la fel de puternică precum fusese, avea o soldă mai mare, însă un donativ cu o valoare mai mică. Barbarizarea armatei romane a început astfel dinspre centru, garda imperială menţinându-şi totuşi rolul de a propulsa noi împăraţi.

Uriaşa dezvoltare a producţiei în provincii a determinat treptat o anulare a funcţiilor economice ale Romei şi Italiei şi a pregătit mutarea capitalei imperiului de la Roma. Odată cu marea ciumă, adusă de armată din războiul part (166), a început o depopulare masivă şi continuă. Noi adversari slăbeau Roma dinspre exterior germanii, la început alamanii pe Rin (începând cu 233), mai târziu goţii, pe Dunărea inferioară (începând cu 238); Imperiul sasanid neo-persan la est (224/227), care a apărut în locul părţilor. În continuarea Imperiului ahemenid vechi-persan s-a afirmat şi s-a dezvoltat în partea estică a Imperiului roman, mergând până la strâmtori, o anumită dinamică, deosebit de periculoasă pentru Roma (începând cu 230). Sub presiunea dublei ofensive a perşilor şi a germanilor, în epoca împăraţilor soldaţi (235-284) criza a căpătat un caracter permanent: la incapacitatea administraţiei centrale de a fi prezentă în acelaşi timp peste tot, pentru a respinge pericolele externe, s-au adăugat tensiunile interne crescânde: 22 de împăraţi soldaţi unanim recunoscuţi în numai 49 de ani (235-284), numeroşii contra-împăraţi neluaţi în calcul sunt doar simptome exterioare ale războiului civil şi labilităţii permanente. Armata a devenit unicul factor de putere, iar în cadrul ei armata dunăreană era cea mai puternică din punct de vedere numeric, ea fiind constituită şi din traci şi iliri şi instituind cei mai mulţi împăraţi. Administraţia centrală a fost paralizată de depopulare şi de micşorarea

producţiei, ea fiind slăbită şi mai mult de feudalizarea incipientă. Forţe regionale şi locale au preluat funcţiile de autoapărare şi au sustras fiscului imperial, prin tendinţa spre imunitate (scutirea de taxe), venituri suplimentare.

Războaiele fără sfârşit au accelerat o inflaţie galopantă, însoţită de fluctuaţiile obişnuite ale valorii reale, mergând în anumite cazuri până la

reinstituirea economiei naturale. Roma şi-a sărbătorit aniversarea a o mie de ani de existenţă (248) într-o stare generală de nelinişte şi cu un împărat de origine exotică (arabă), Filip Arabul (244-249).

Spre sfârşitul epocii împăraţilor soldaţi, anumite înnoiri şi succese militare au pregătit schimbarea: Roma a preluat de la perşi cavaleria în zale, folosită cu succes în special împotriva germanicilor, ca rezervă

intervenţionistă rapidă. Aurelian (270-275) a înfmţat alianţe germanice închise, a permis întărirea Romei printr-un zid al cetăţii, a părăsit definitiv expusa provincie Dacia (271/272) şi a introdus ca religie de stat cultul soarelui („Sol Invictus"), de origine orientală, acesta fiind ultima religie de stat înaintea dominaţiei creştinismului. Victoriile asupra alamanilor (271) şi asupra perşilor sub conducerea ultimului împărat soldat, Carus (283-284), au eliberat oarecum graniţele.

Diocleţian (284-305) a folosit şansa: o reformă profundă a imperiului a centralizat din nou administraţia imperială, descentralizând totuşi cele mai înalte posturi de comandă militară prin intermediul tetrarhiei (293): câte un împărat superior (Augustus) şi unul inferior (Caesar) atât în Răsărit, cât şi în Apus conduceau imperiul. Mărirea numărului provinciilor la 96, iar mai târziu la 120, grupate în 12 dioceze, a oferit o elasticitate suplimentară. Preluarea administraţiei ptolemeice egiptene la scara întregului imperiu a condus la statul corporativ al Antichităţii târzii – centralizare fiscală severă în vederea impozitării producţiei la un nivel devenit între timp puţin important, prin intermediul corporaţiilor coercitive în oraşe şi al impozitului pe pământ la ţară, banii adunaţi astfel servind la purtarea războaielor.

Tetrarhia lui Diocleţian a funcţionat numai până la retragerea sa voluntară în marele său palat (305), din care s-a dezvoltat mai târziu oraşul medieval Split (Palatium = Spalato = Split). În urma noilor

războaie civile s-a remarcat Constantin cel Mare, care a devenit mai întâi co-împărat (309), iar apoi monarh absolut (324 până la 337). El a desăvârşit reforma imperiului începută de către Diocleţian printr-o reformă monetară, care, prin a în circulaţie a aurului masiv (324), a dat naştere celei mai statornice monede din istoria universală, menţinută ca valută „solidă" până la începuturile decăderii Bizanţului (în jurul lui 1080). Mutarea capitalei imperiului la Constantinopol (330) a dat seamă

de profundele deplasări ale centrului de greutate în cadrul Imperiului roman, dinspre vest către est. Încercarea lui Constantin de a oferi un sprijin suplimentar imperiului prin acceptarea creştinismului ca nouă

religie imperială, a eşuat în contradicţiile interne ale creştinismului, care

se originau în diferitele reprezentări religioase ale Răsăritului elenistic al epocii care 1-a precedat pe Hristos. S-a ajuns astfel în mod frecvent la conflicte interne, fluctuaţii şi tensiuni religioase (schisme) între arianism (condamnat pentru prima dată de primul Conciliu de la Niceea) şi ortodoxie. Cu toate acestea, Imperiul roman s-a întărit încă o dată într-o oarecare măsură, abia începuturile migraţiei popoarelor (375) schimbând dramatic situaţia.

34. Divizarea definitivă a imperiului şi căderea Imperiului roman de apus, de Ia 395 până la 476

Ca urmare a superiorităţii ei civilizatorice Roma şi-a dominat întotdeauna, chiar şi în epocile de criză, presupunând existenţa unităţii interne, adversarii externi, cel puţin din punctul de vedere al defensivei, acest lucru fiind valabil în primul rând în raport cu germanicii. În contextul conflictelor interne legate de convertirea întregului imperiu la ortodoxia creştină şi-au făcut apariţia influenţele unui eveniment mondial, care a dat o nouă întorsătură destinului Imperiului roman:

„migraţia popoarelor" i-a pus în mişcare pe ostrogoţi (375), aceştia fiind împinşi spre vest de către hunii originari din Asia centrală. Sub presiunea celor două popoare migratoare Imperiul roman s-a divizat definitiv (395), iar abaterea către vest a vizigoţilor (401) şi a hunilor (447) a fost hotărâtoare pentru căderea Imperiului roman de apus (476).

Vizigoţilor. 395 Theodosius I moare. Împărţirea imperiului: Imperiul roman de apus

(până la 476) – Imperiul roman de răsărit/Bizanţ (până la 1453).

Atacuri prin surprindere ale hunilor asupra Imperiului roman de răsărit: vizigoţii sub Alaric ajung la Constantinopol. 401 Imperiul roman de răsărit îi alungă pe vizigoţi spre Italia. 405/407 Legiuni de pe Rin şi din Britannia sunt aduse în Italia pentru a sprijini lupta împotriva vizigoţilor: vid de putere în Gallia şi în Britannia. 406 Germanii trec Rinul la Mainz.

Divizarea imperiului

(până la 454).

Attila („Etzel”) rege al hunilor (până la 453). 447 Hunii sunt alungaţi spre vest de către Imperiul roman de răsărit prin plata unui tribut ridicat.

Teodosiene (datând din 395). Haos: vandalii devastează Roma. 457

Francii cuceresc Kolrtul (Colonia).

Migrarea hunilor turco-mongoli dinspre Asia centrală către vest se corelează cu istoria unor popoare nomade de aceeaşi factură din Asia

centrală, precum şi cu cea a Chinei imperiale (a se consulta cap. 36).

Ramura lor estică şi popoarele înrudite cu ei (T'opa) au aruncat China, în acelaşi timp şi prin mecanisme comparabile, într-o criză asemănătoare celei a Imperiului sasanid (începând cu 350) şi a Imperiului roman în vest. La periferia extremă a Europei hunii vestici, împinşi la rândul lor spre vest dinspre Asia centrală, au alungat populaţia iranică de călăreţi a alanilor (370) şi au zdrobit slaba dominaţie bazată pe tribut a ostrogoţilor în Rusia sudică (375). Ostrogoţii i-au urmat pe huni în calitate de vasali, în timp ce vizigoţii au pătruns într-o fugă panicată, trecând peste Dunărea inferioară, în Imperiul roman (376), unde au fost organizaţi întro nouă formă de uniune, federativă, şi însărcinaţi să efectueze paza frontierelor: victoria lor la Adrianopole asupra împăratului Valens (378) a constituit din punctul de vedere al relaţiei cu Roma numai o fricţiune trecătoare, însă a avut efecte majore asupra imperiului: moartea împăratului arian Valens a accelerat întoarcerea Imperiului roman de răsărit la ortodoxie (381).

Odată cu moartea ultimului împărat al întregului Imperiu roman, Theodosius I (395), imperiul s-a divizat definitiv în Imperiul roman de apus şi Imperiul roman de răsărit (395), la început fiecare având câte o dinastie theodosiană, ai căror împăraţi slabi au fost umbriţi de comandanţii armatelor lor. Foarte curând au apărut însă consecinţele: hunii au invadat pentru prima dată Imperiul roman de răsărit (395), îndreptându-se spre Tracia, Siria, Asia Mică şi Armenia; vizigoţii, sub conducerea regelui Alaric, au evacuat rapid noua lor poziţie şi au ajuns la porţile Constantinopolului. După o criză internă puternică Imperiul roman de răsărit i-a alungat pe vizigoţi spre Italia (401), distrugând astfel solidaritatea dintre cele două jumătăţi ale imperiului. Ivirea surprinzătoare a vizigoţilor în Italia 1-a forţat pe comandantul armatelor Imperiului roman de apus, Stilicho, să mute capitala de la Milano la Ravenna (402) şi să retragă legiunile de pe Rin (405) şi din Britannia (407). În nou apărutele viduri de putere au pătruns imediat germanii, respectiv celţii (picţii, scoţii): vandalii, burgunzii, suevii, alanii s-au stabilit în noaptea de Anul nou (406) la Mainz, trecând

Rinul, realizând astfel pătrunderea decisivă şi durabilă a germanilor în Imperiul roman.

Vizigoţii au rămas la început în Italia şi au indus lumii antice, aflată în decădere, prin cucerirea şi devastarea Romei (410) – prima de la invazia celţilor (387 î. Hr.) -un şoc profund, întărit de devastarea de mai târziu a Romei de către vandali (455). După moartea lui Alaric (410), vizigoţii, acum în calitatea de aliaţi (foederati) ai Romei, s-au îndreptat

către Galia sudică (412), pentru ca, de pe aceste poziţii, să-i izgonească

din Spania pe vandali, din ordinul Romei. Sub presiunea lor vandalii s-au retras din Spania sudică („Andaluzia") spre nordul Africii şi au constituit în jurul Cartaginei propriul lor regat (429-534).

În acest timp, Imperiul roman de răsărit a devenit tributar hunilor (430). Pentru evitarea altor campanii de devastare Imperiul roman de răsărit a triplat valoarea tributului său şi i-a împins pe hunii conduşi de Attila (433-453) spre vest (447). Marii campanii a hunilor prin Germania şi Gallia i-a pus capăt o coaliţie formată sub conducerea ultimului important comandant de oşti din Imperiul roman de apus, Aetius (433

până la 454). Coaliţia era formată din trupe galo-romane, vizigoţi, burgunzi, franci salieni şi alani şi era orientată împotriva hunilor şi a vasalilor lor (ostrogoţi, gepizi, francii ripuari), iar bătălia decisivă s-a dat pe Câmpiile Catalaunice (451). Hunii s-au retras până în Italia, ajungând la porţile Romei, de unde au fost convinşi să se întoarcă de către papa Leon I. După moartea lui Attila (453), ei s-au întors în răsărit (454), unde s-au alăturat poporului bulgarilor.

După aceste evenimente presiunea asupra Imperiului roman de apus a slăbit. Asasinarea lui Aetius de către împăratul Valentinian al III-lea (454) şi a lui Valentinian de către un urmaş al lui Aetius (455) au aruncat Roma într-un nou haos, în contextul căruia vandalii, chemaţi în ajutor de către una dintre partidele aflate în conflict, au intervenit prin traumatizanta jefuire a Romei („vandalism") (455). Sfârşitul dinastiei theodosiene (455), ca primă epocă în care Roma rămâne fără împărat, a coincis într-o oarecare măsură cu sfârşitul Imperiului roman de apus: Imperiul roman de răsărit a încercat să umple acest vid prin impunerea ca

India împărat al Imperiului de apus a lui Iulius Nepos (474). Nepos va fi însă alungat (475) de către stăpânul de facto al Italiei, „patricianul”

Orestes, care îl impune ca împărat (475) pe fiul său (încă minor) Romulus („Augustulus”). Domniei sale exclusiv nominale, precum şi celei a tatălui său, le-a pus capăt comandantul de oşti Odoacru, aflat în slujba împăraţilor Imperiului de răsărit (476), acesta păstrând însă

pentru sine comanda asupra Italiei. O dată cu sfârşitul Imperiului roman de apus (dacă nu chiar mai devreme) în Italia se va institui pentru aproape 1400 de ani un vid de putere. Imperiul de răsărit va dura dimpotrivă încă aproape 1000 de ani, el fiind curând regrecizat sub numele de Bizanţ (până la 1453).

O dată cu prăbuşirea Imperiului roman de apus şi cu procesele inerente acesteia se creează premisele Evului Mediu european. Roma rămâne în urma Europei medievale, şi în primul rând Biserica romană şi urmele de latinitate conservate de către ea. Dimpotrivă, marile centre de cultură şi putere din afara Europei (India, China, Persia) nu au fost deloc atinse de căderea Romei vestice, nici chiar atunci când la rândul lor au fost atinse parţial de evoluţii comparabile.

35. Alte centre ale culturii superioare antice I: India, de la 540 î.

Hr. Până la 480 d. Hr.

Fiind plasată din punct de vedere geografic aproximativ în centrul vechiului Orient, India a reprezentat o altă variantă a temei universale a unităţii imperiale şi a fărâmiţării statale. Încă din timpul cuceririi ariene (aprox. 1400 î. Hr.) istoria subcontinentului a cunoscut o profundă

opoziţie nord-sud. Dominaţia nordului se reflectă şi în aceea că tot ceea ce cunoaştem despre istoria indiană se concentrează în mod covârşitor asupra nordului: sudul a fost la început un vast teritoriu de refugiu pentru populaţiile originare dravidiene din faţa cuceritorilor arieni, iar mai târziu teritoriu de dominare şi de colonizare al nordului aflat sub influenţa ariană.

În cadrul comerţului internaţional India a avut, cu precădere în

Oceanul Indian, un loc central, ca ţară de tranzit între China şi Europa şi în acelaşi timp ca ofertant de mărfuri căutate (stofe din bumbac deosebite, podoabe), ea având de timpuriu reputaţia unor bogăţii fabuloase, pe care cuceritorii veniţi din afară le-au jefuit în mod constant. O etapă importantă a constituit-o instituirea unui comerţ naval regulat între India şi Egipt, comerţ pornind dinspre vest, cu ajutorul musonilor (începând cu 117/116 î. Hr.), perioadă în care Canalul lui Nechao funcţiona încă fără probleme. Religiile (budism, hinduism) şi culturile superioare

Antichitatea eurasiatică ale Indiei au influenţat zone întinse ale sud-estului Asiei (aşa-numita „indianizare"). La începutul epocii modeme, pentru Europa „India" însemna întregul teritoriu aflat la est de coastele Swaheli, adică din periferia vestică a Oceanului Indian până în China.

Încercările Europei de a găsi drumul maritim către India au avut ca scop pătrunderea directă pe cea mai lucrativă piaţă de atunci a lumii, pătrundere ce putea intermedia controlul comerţului intercontinental, acest control deschizând, odată cu expansiunea Europei peste ocean, o nouă epocă. În India au luat naştere două religii universale, budismul şi

hinduismul, precum şi simbolurile numerice moderne, care au pătruns în vest prin intermediul arabilor.

Aprox. 540 î. Hr. Imperiul Magadha (până la 321): „budismul, orezul şi fierul".

Sindul devin parte a imperiului lui Alexandru (până la 321). 321

Imperiul Maurya (până la 185): expansiune, budism. 271 împăratul Asoka (până la 231): unificarea Indiei. 242 Conciliu misionar: expansiune sistematică a budismului. 185 Căderea Imperiului Maurya; revolte, urmate de cuceriri regionale în nord-vestul Indiei, aprox. 75 Sacii (indo-sciţii) în nord-vestul Indiei

(până la aprox. 45 d. Hr.). Aprox. 30 d. Hr. Imperiul kuşan în nord-vestul Indiei (până la aprox. 330): comerţ. 320 Imperiul Gupta (până la aprox. 480): cultura clasică a Indiei. 480 Heftaliţii („hunii albi") în nordul Indiei (până la 527).

La sfârşitul epocii vechi-orientale s-au maturizat treptat, de-a lungul unei „perioade întunecate” ce a durat un mileniu, fundamentele ordinii sociale şi culturii indiene, fundamente care se vor manifesta de-a lungul următoarelor două milenii într-o uimitoare continuitate – sistemul de caste, cu rolul conducător al brahmanilor (originar: preoţi) şi tensiunea religioasă dintre asceză şi senzualitate (arhitectura). În contextul acestor transformări s-a produs, prin sinteza diverselor elemente, deplina indianizare a cuceritorilor arieni de odinioară.

Instituirea deplină a Epocii fierului în trecerea de la India arhaică

la perioada clasică a generat şi aici transformări profunde: noile unelte din fier au permis defrişarea pădurilor tropicale ale Gangelui şi prin aceasta expansiunea constantă a cuceritorilor arieni către est. Dincolo de vechile centre culturale şi de putere de pe Indus, Valea Gangelui devine noul centru de putere al Indiei, ea având graniţe de cucerire, de colonizare şi civilizatorii ce se deplasează mai întâi către est, iar apoi către sud. Ca de obicei, în teritoriile nou colonizate s-a impus o organizare politică mai severă, care a luat la început forma regatelor regionale, pentru ca mai târziu acestea să constituie baza unei întinse uniuni. La numai câţiva ani de la fondarea Imperiului vechi-persan al ahemenizilor (550 î. Hr.) s-a constituit pe Valea Gangelui, prin Imperiul Magadha un nou centru de putere (540 î. Hr.), acest imperiu întinzându-se treptat, prin subjugarea militară a celor mai multe regate indo-ariene şi a statelor republicane ale aristocraţiei brahmane, până la poalele Himalayei. Dintr-o familie de vază a unei astfel de republici aristocratice a apărut Siddharta, Buddha („Cel trezit”), a cărui primă manifestare

publică (aprox. 540 î. Hr.) se produce la începuturile Imperiului Magadha.

Criza de conştiinţă, pe care a atras-o după sine pierderea independenţei, a produs în mod evident o efervescenţă generală din care a apărut budismul, ca o nouă încercare de fundamentare religioasă a concepţiilor despre viaţă: în haosul general al prăbuşirii, al cuceririi şi al diverselor nemulţumiri, migraţia sufletelor (adânc înrădăcinată în gândirea religioasă a vechii Indii) înspre forme de existenţă mereu noi şi mereu pline de durere şi-a găsit scăparea de toate necazurile pământeşti şi slăbiciunile omeneşti în intrarea în Neant („Nirvana”).

Noua religie universală a fost promovată de către fondatorul Imperiului Magadha, Bimbisara, care a intuit probabil capacitatea budismului de a substitui sau cel puţin de a trasa un arc peste vechile religii tribale. Budismul, orezăriile şi fierul caracterizează Imperiul Magadha, care a fondat pentru prima dată faima Indiei şi ideea bogăţiilor sale demne de poveste. Prin intermediul mutării punctului de greutate al puterii din nordul Indiei către est, periferia vestică a centrelor de cultură

mai vechi, a celor de pe Valea Indusului, a ajuns sub dominaţia vestică: Sind sub dominaţia persană – 518, iar mai târziu Kaşmirul şi Punjabul sub dominaţia, respectiv influenţa greco-macedonenilor începând cu Alexandru (aprox. 327 î. Hr.).

Marşul lui Alexandru a avut, prin cucerirea Kaşmirului, a Punjabului şi a Sindului sub conducerea lui Alexandru (327-325), un efect profund asupra Indiei: ca reacţie la marşul lui Alexandru a apărut în locul Imperiului Magadha, aflat în cădere, Imperiul Maurya (321

-185), care a recâştigat foarte repede periferia vestică a Indiei de la imperiul alexandrin aflat în descompunere. După conflictele cu regatul seleucid a luat naştere un aranjament (304), care a adus pentru prima dată elefanţii de război indieni în vestul elenistic, trecând de Pirus (280-275) şi de Hannibal (218-214), şi ajungând până în Italia. În sens invers a acţionat o considerabilă, chiar dacă uneori puternic atenuată, influenţă culturală greacă, în primul rând în Gandhara (nord-vestul Indiei) prin meşteşugarii greci, ale căror tradiţii au influenţat arta indiană, ele răspândindu-se până în China.

Imperiul Maurya a fost primul mare imperiu de pe teritoriul indian. În apogeul său, sub conducerea lui Asoka (271-231) el a realizat o primă unitate imperială a întregului subcontinent prin cucerire militară. Ei i-a urmat, încă sub conducerea lui Asoka, o reorientare profund pacifistă, apărută sub influenţa budismului triumfant, a cărui

răspândire în întreaga Indie Asoka – mai ales prin intermediul unui mare Conciliu misionar (242 î. Hr.) – a urmărit-o în mod conştient şi sistematic. Imperiul Maurya sub conducerea lui Asoka va fi din acest motiv conceput mai târziu ca marele ideal al unităţii întregii Indii şi ca ideal al Republicii indiene.

Curând după moartea lui Asoka Imperiul Maurya se va destrăma din nou sub impactul unei serii de răscoale (185 î. Hr.). Au urmat secole

de haos în cadrul unei noi „epoci întunecate”, despre care nu ne-au parvenit decât puţine informaţii, extrem de contradictorii. În general, această epocă este tot atât de puţin cunoscută ca şi urmările dominaţiei parţiale din nordul Indiei, aceasta din urmă având o cronologie profund nesigură.

India va fi atinsă acum de efectele unei serii de migraţii ale unor populaţii alungate de către unificarea imperială a Chinei prin intermediul instituirii dinastiei Ch'in şi consolidării acesteia prin dinastia Han în lupta împotriva dinastiei Hiung: haosul intern şi fragmentarea Indiei după decăderea Imperiului Maurya au înlesnit unor valuri sporadice de cuceritori veniţi dinspre nord prin trecătoarea tradiţională, datând de pe timpul arienilor, Pasul Khaiber, să fondeze o serie de teritorii de dominaţie, parţial chiar desprinse de ei, în India nord-vestică. Începutul a fost făcut de către populaţia dominantă greco-bactriană de pe teritoriul actualului Afghanistan (aprox. 170-aprox. 130 î. Hr.). Lor le-au urmat sacii, o gintă aparţinând sciţilor estici, care i-au împrăştiat pe greco-bactrieni, fiind la rândul lor presaţi de cei care le-au urmat, tribul Kuşan. Sacii (în indiană: „Shakan”) au fost învinşi de către părţi (75 î.

Hr.) şi împinşi mai departe către sudul Indiei.

Kuşanii au făcut parte dintre toharii (în chineză: Yiieh-chi) indoeuropeni alungaţi de către Hiung-nu (huni), ei fiind numiţi astfel după

capitala lor Kuşan. Imperiul kuşan (aprox. 30 î. Hr. – aprox. 330 d. Hr.) se întindea pe cele două versante ale Hindukuşului şi a avut o influenţă

istorică importantă: el închidea şirul marilor imperii, între regatul part la vest şi China la est, făcând posibilă astfel pentru mai bine de două secole o respingere completă, dacă nu încă coordonată, a nomazilor nordici din Asia centrală. Imperiul kuşan a dezvoltat un bogat comerţ cu Roma la vest şi cu China la est. Prin răspândirea influenţelor greceşti peste Gandhara, aceasta a avut o contribuţie importantă la constituirea formei clasice a culturii indiene. În epoca Imperiului kuşan au pătruns în vest, probabil pe drumurile comerciale obişnuite, şi reprezentări religioase indiene, cum sunt cele legate de uimitoarea paralelă dintre asceză şi

stările transcendente ale „omului sfânt”, iar către sfârşitul epocii kuşan apar reprezentări ce vor fi preluate de către creştinism şi care

vizează

statutul de eremit şi pe acela de ascet (McNeill).

La numai câţiva ani după pierderea definitivă a unităţii imperiului în China clasică (316) Imperiul kuşan va fi copleşit de presiunea încă

tânărului pe atunci Imperiu sasanid (aprox. 330). In aceeaşi perioadă se va constitui, chiar mai spre est, având de această dată drept centru Bengalul, mai precis pe Valea Gangelui, un nou imperiu, Imperiul Gupta (320-470). În acest nou imperiu îşi va găsi cultura indiană expresia sa clasică. El va fi distrus de presiunea exercitată dinspre Asia centrală de triburile nomade ale heftalitilor („hunii albi") (480), care vor institui o dominaţie bazată pe tribut asupra Persiei şi a nord-vestului Indiei. După

izgonirea lor din India (527), nordul Indiei se va diviza în numeroase state succesoare ale Imperiului Gupta, aflate într-o rivalitate reciprocă: fragmentarea politică va deveni din nou un fenomen tipic pentru întreaga Indie, timp de aproape 1000 de ani.

36. Alte centre ale culturii superioare antice II: China între haos şi prima fază imperială, de la 481 î. Hr. Până la 316 d. Hr.

Marea criză a Chinei la sfârşitul fazei sale vechi-orientale, către 500 î. Hr. S-a prelungit încă aproape trei secole, în perioada „statelor combatante" (481-221 î. Hr.). Prima sa unificare imperială sub Ch'in (221

până la 207 î. Hr.) şi Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.) a durat peste 400 de ani, ea fiind întreruptă de tulburările dintre dinastii provocate de către Wang Mang (9-23). La încheierea primului „ciclu dinastic" dinastia Han s-a prăbuşit în contextul combinaţiilor obişnuite dintre conflictele interne şi invaziile externe (220). O ultimă restaurare a unităţii imperiului sub dinastia de scurtă durată Ch'in a păstrat un statut episodic (280-316).

Căderii acesteia i-au urmat secole de haos, de tulburări, de cuceriri şi dispersie, o perioadă care începe sub presiunea popoarelor cuceritoare turco-mongole.

Sistem de morală publică şi privată. 249 Sfârşitul supremaţiei regale

(în ultimă instanţă doar fictive) a dinastiei Chou. 221 Dinastia Ch'in (până la 207): prima unificare imperială a Chinei (până la 221 d. Hr): centralizare; uniformizarea scrierii; construcţii impunătoare; impozitare severă; munci silnice. 214 Marele Zid chinezesc împotriva Hiung-nu (hunii).

Economică, demografică şi teritorială. 140 împăratul Wu-ti (87): expansiune până la oazele din Asia centrală; dominarea Annamului (Vietnam) şi a unei părţi din Coreea; este instituit sistemul tributurilor

către Hiung-nu (huni): comerţ cu vestul. 101 Garnizoană chineză în Ferghana: cea mai mare expansiune către vest. 9 d. Hr. Uzurpare, domnie interimară a lui Wang Mang (până la 23): este proclamată

întoarcerea la epoca (considerată ideală) Chou: tulburări sociale, răscoalele ţărăneşti ale „Sprâncenelor roşii". 23 Căderea lui Wang Mang intercontinental. 184 Revolta „turbanelor galbene": criza imperiului, război civil.

Presiune crescândă a popoarelor turco-mongole. 220 Căderea dinastiei Han: China este divizată în „Trei imperii"

(până la 280).

Se divizează în cele „Şaisprezece state".

Chiar şi în contextul haosului intern al epocii „statelor combatante" (481-221 î. Hr.) au continuat să se constituie factori fundamentali ai istoriei chinezeşti: după moartea lui Confucius (479 î.

Hr.) elevii şi discipolii săi au sistematizat doctrina marelui maestru, doctrină ce viza o ordine atotcuprinzătoare a relaţiilor interumane – între guvernanţi şi guvernaţi, în familie, între guvernaţi. Confucianismul a evoluat către un ethos public şi privat, în special în rândurile noii birocraţii, care a condus China printr-o puternică centralizare, menţinându-şi aproape continuu poziţia dominantă timp de mai bine de două sute de ani. La un secol de la moartea lui Confucius, un confucianist va proclama doctrina „mandatului divin", a credinţei în

„ciclul dinastic" al unui stăpân căruia i s-ar datora supunere absolută, dar care îşi pierde autoritatea în urma eşecului în conducerea vieţii

publice.

În concurenţă cu confucianismul, descendenţii lui Mo Ti (aprox.

479-381 î. Hr.) s-au organizat în puternice uniuni constituite după model militar. Ei au fost reprezentanţii unor „comunităţi” tipice în istoria Chinei, comunităţi ale căror acţiuni au contribuit puternic la sfârşitul epocii „mandatului divin”, ei organizând revolte ţărăneşti, precum cea a

„boxerilor” (1899-1900), sau organizându-se în partide, precum cel al lui Sun Yat Sen (1912) şi chiar Partidul Comunist Chinez (1920). În completarea concepţiei confucianiste despre lume şi despre ordinea acesteia, concepţie orientată exclusiv asupra imanenţei, taoismul, prin reprezentările sale parţial filosofice, parţial religioase, a fost preocupat să aducă o compensare metafizică.

În ultimă instanţă, expansiunea culturii chineze a continuat, mai ales către sud, prin intermediul dezertorilor proveniţi din armatele învinse în cadrul luptelor inter-chinezeşti, dezertori care căutau noi

teritorii pentru a se stabili (McNeill). Prin unificarea sistemului scrierii chinezeşti de către dinastia Ch'in (221-207 î. Hr.) China obţine un excepţional instrument destinat omogenizării interne a propriei culturi şi în acelaşi timp exercitării unei puternice influenţe externe, aceasta deoarece scrierea chinezească în ideograme a permis comunicarea cu popoarele învecinate, care au preluat scrierea chinezească, fără să fie nevoite să înveţe limba chineză. Încă de timpuriu s-au dezvoltat anale şi scrieri istorice imperiale, ele datând mai ales din perioada primului ciclu imperial (Ch'in/Han, 221 î. Hr. – 220 d. Hr.). O accentuată conştiinţă

istorică a întărit cunoştinţele referitoare la tradiţie şi pe cele referitoare la unitatea imperiului şi la cultura superioară chineză. Din acest motiv, China este centrul de cultură şi de putere extraeuropean asupra istoriei căruia suntem cel mai bine informaţi.

În epoca „statelor combatante” China a căpătat – în contextul unei sumedenii de state rivale între ele – trăsături feudale. Prin cuceriri şi anexări numărul statelor chinezeşti pretendente la hegemonie se va reduce la şapte (aprox. 300 î. Hr.). Dinspre interior se va afirma în forţă

regatul Ch'in, plasat în partea cea mai vestică a teritoriului chinezesc, el fiind favorizat de o poziţie geografică deosebită şi sprijinindu-se pe o putere militară mereu întărită de războaiele permanente cu popoarele turco-mongole. Construirea Chinei imperiale este deci legată de ambele dinastii fondatoare – Ch'in (221-207) va da numele pământului („China”), Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.) va da numele poporului („copiii Hanului”).

Mecanismul succesiunii rapide a celor două dinastii se va repeta în cadrul următorului „ciclu dinastic” prin Sui (589-618) şi T'ang (618-906): după unificarea forţată, pentru a pune capăt unei epoci de haos prelungite de-a lungul unui secol, noua unitate a imperiului trebuia asigurată printr-o puternică centralizare, aceasta găsindu-şi expresia în executarea unor construcţii uriaşe (Marele Zid, Canalul Imperial). Aceste împovărări (impozite, muncă forţată) vor determina revolta poporului, acesta aducând la putere o nouă dinastie, care, pornind de la avantajele deja existente, va reconsolida imperiul.

În istoria Chinei este evident procesul de fluctuaţie între unitatea imperială şi divizarea politică. În cadrul „ciclurilor dinastice”, mecanismul creşterii, apogeului, decăderii şi prăbuşirii unei dinastii este, în contextul Chinei, extrem de elocvent: restaurarea şi construcţia digurilor şi canalelor destinate irigaţiilor, protecţiei împotriva inundaţiilor şi navigaţiei fluviale au generat deja în timpul dinastiei Han o consistentă

creştere a populaţiei şi a puterii economice, creştere materializată în

expansiunea teritorială în toate direcţiile. Zidul chinezesc a servit drept bază a operaţiunilor războinice defensive şi ofensive împotriva populaţiilor Hiung-nu („barbarii nordici”). Pacea internă a permis siguranţa comerţului, îndeosebi printr-o nouă ordine monetară şi prin sistemul de taxe. Atunci când, din cauza unor catastrofe naturale (recolte proaste datorate inundaţiilor, secetei, cutremurelor) taxele nu erau păstrate la nivele scăzute, fiind temporar ridicate, se produceau revolte şi căderi de dinastii.

Şi sub raportul relaţiilor externe, dinastia Han a acţionat de o manieră ce a influenţat în mare măsură următoarele două mii de ani: China, „pământul de mijloc”, cum se numea oficial imperiul, nu se percepea doar ca un simplu centru hegemonie al Asiei estice, chiar şi cu puternicele sale prelungiri în Asia de sud est şi în Asia centrală. Potrivit concepţiei despre lume promovate la nivel oficial, în afara

Chinei locuiau doar „barbari” care trebuiau să devină necondiţionat supuşi ai împăratului. Din acest motiv, China nu accepta existenţa unei egalităţi în drepturi a altor state, tributul şi legaţia la curtea imperială având deja semnificaţia recunoaşterii externe a suzeranităţii împăratului; acest fapt fiind valabil chiar şi atunci când China, pentru a stopa raidurile de pradă ale „barbarilor nordici” în teritoriile de cultură chineză, le plătea frecvent acestora, ca tribut deghizat, imense „cadouri”.

Încercarea uzurpatorului Wang Mang (9-23) de a face un recurs ideologic la timpurile trecute ale dinastiei Chou a sfărâmat legitimitatea dinastiei Han. După restaurare (25), în urma unor puternice conflicte interne, ea a constituit Epoca Han târzie. Decăderea acestei epoci a fost generată de răscoala „turbanelor galbene” (184), însoţită de obişnuitele intervenţii externe, îndeosebi ale popoarelor turco-mongole. O dată cu căderea dinastiei Han, China s-a divizat în trei părţi (220), pe care le-a unificat încă odată efemera dinastie Chin (280-316). Prin căderea celei de-a treia dinastii imperiale ia sfârşit prima fază a Chinei imperiale (316): China nordică va fi invadată de popoarele turco-mongole (316), în timp ce sudul, zona situată la sud de Jangtse-kiang, se divide în „şaisprezece state”. Pornind de la Imperiul Wei instituit de tribul T'opa pe cuprinsul unei părţi din China nordică (386), T'opa va cuceri întreg nordul Chinei, sinizându-se treptat şi creând astfel premisele reconstituirii unităţii imperiului în cadrul unei a doua faze, sub conducerea dinastiilor Sui (589-618) şi T'ang (618-906).

Africa

37. Africa în Antichitatea eurasiatică în timp ce alipirea Africii nordice la civilizaţia antică mediteraneeană capătă o nouă dimensiune prin cuceririle romane, cuceriri al căror apogeu este atins prin distrugerea Cartaginei (146 î. Hr.), iar colonizarea romană se intensifică, Africa sudică, periferică în sensul strict al termenului, se plasează tot mai mult într-o izolare aproape totală faţă de Eurasia. Influenţele culturale sunt orientate în mod esenţial dinspre Nilul mijlociu (Nubia), către vest, trecând prin savană. Acest proces este atestat de faptul că

multe popoare africane au tradiţii imigraţioniste dinspre est, tradiţii care conţin informaţii despre Nilul mijlociu. În ţinuturile foarte îndepărtate însă influenţele culturale lipsesc cu desăvârşire, aşa cum

observă de timpuriu în mod realist naţionaliştii panafricani din secolul al XlX-lea.

Producţiei fierului către Africa neagră, aprox. 400 Fondarea cetăţii Aksum, colonie întărită a cetăţii Saba

(Yemenul sudic).

Camerunului de astăzi, sec. 1 d. Hr. Romanii importă cămile pentru dotarea poliţiilor din Africa de nord.

Aprox. 300 d. Hr. Începuturile Imperiului Ghana în Africa vestică

(până la 1076). Aprox. 350 Meroe este distrus de către Aksum: Nubia Makuria şi Aiwa devin state succesoare regionale; Aksum instituie un imperiu succesor cu caracter hegemonie în regiune; se pun bazele unui imperiu precursor al Etiopiei; acţiuni de misionariat creştin ce pornesc din Egipt: strânse legături cu biserica coptă (Alexandria) (până la Marea Mediterană).

Oricât de marginală a rămas influenţa culturală a romanilor în Africa neagră, ei au impus totuşi denumirea de mai târziu a întregului continent – denumire impusă ca de obicei din afară – Africa. Romanii au numit mai întâi „Africa" regiunea din jurul Cartaginei cucerite şi distruse. Numele provine din denumirea latină pentru „negru" – „afer", relativ sinonim cu des folositul „niger". „Africa" era de aceea „ţara negrilor", varianta latină a altor denumiri ale aceluiaşi lucru („kusch",

„ethiopian") sau mai târziu („al-Sudan") – „ţara celor arşi", adică tot a

„celor negri".

Răspândirea civilizaţiei mediteraneene poate fi observată trecând peste Nubia, cultură periferică tipică, peste succesorii imperiilor regionale şi ajungând până la Nilul mijlociu şi superior: ca urmare directă a invaziei asiriene a Egiptului (671 î. Hr.), invazie care a introdus fierul pe continent, s-a constituit în regiunea celei de-a şasea cataracte un nou centru de putere, întruchipat de cetatea Meroe (aprox. 660 î. Hr.);

premisa materială a acestui nou centru a fost producţia de fier. Această

cetate s-a constituit în punct de cristalizare a un imperiu propriu (aprox.

530 î. Hr.), pornind de la care s-a răspândit mai departe producţia de fier. Cu obişnuitele fluctuaţii, Meroe a durat până la distrugerea sa de către Aksum (350 d. Hr.), aflat în expansiune şi care s-a constituit în fapt în imperiu succesor al Imperiului Meroe, şi în acelaşi timp în imperiu precursor al vechii Etiopii.

Aksum a urmat drumul celor mai multe mari imperii – unificare a unor principate tribale de către un rege (Negus), care preia curând un titlu asemănător ca prestigiu celui de împărat (rege al regilor), foarte probabil după modelul persan. Punctul de cristalizare al acestui nou imperiu 1-a constituit cetatea colonistă numită Saba, plasată în sudul arab (yemenit), la vest de strâmtoarea Bab-el-Mandeb („Poarta lacrimilor"), care uneşte Marea Roşie cu Oceanul Indian (aprox. 400 î.

Hr.). Din Arabia sudică (Yemen) au emigrat (după 400 î. Hr.) peste strâmtoarea Bab-el-Mandeb coloniştii care au constituit mai târziu nucleul populaţiei care a edificat imperiul de pe teritoriul etiopian, amharii şi cei înrudiţi cu ei. Din acest motiv, limbile popoarelor care se vor succeda la dominarea Etiopiei de mai târziu (tigrii, amharii) sunt de expresie sud-arabă. Aksum va fi izgonit din Egipt în jurul anului 350 de către populaţiile creştine şi se va adapta după o axă nord-sud regatelor creştine, pornind din Egipt şi mergând până la Nilul mijlociu în Nubia.

Concomitent cu acest fenomen, el se va extinde prin distrugerea Imperiului Meroe, ajungând la statutul de imperiu, acesta fiind localizat de către sursele contemporane ca fiind plasat lângă Imperiul roman de răsărit şi Imperiul sasanid al perşilor. Convertirea la creştinism în forma sa coptă (aprox. 350) a adâncit distanţa internă faţă de Africa, distanţă

pe care amharii au ţinut-o la mare cinste până în 1958.

Cea mai puternică dinamică de pe teritoriul african se va înregistra însă o dată cu expansiunea populaţiei bantu, ea având consecinţe chiar şi astăzi în teritoriul sud-african. Migraţia populaţiilor bantu a creat constelaţia de premise ce au condus la diviziunea contemporană a africanilor pe întinse porţiuni ale continentului lor. Punctul de

plecare 1-a constituit probabil Camerunul nordic (secolul 1 î. Hr. Sau d. Hr.). Ea s-a extins mai întâi către est, apoi către sud, iar apoi la vestul şi la sudul pădurilor tropicale, de-a lungul bazinului congolez. Bantu erau ţărani, ei au răspândit tehnologia fierului alungând din calea lor pe vânătorii şi cultivatorii preagrari (pigmei, boşimani = San), care s-au retras în locuri tipice de refugiu (pădurile tropicale, deserturi). Multe popoare africane

situate la sud de Sahara cunosc în tradiţiile lor istorice episoade migraţioniste, legate direct de migraţia bantu sau (în Africa vestică) de procese asemănătoare.

Africa neagră şi-a menţinut structura periferică a exporturiloraurul şi forţa de muncă excedentară (sclavi) au fost marile ei surse de venit. Asupra complexului: vânătoare de sclavi, comerţ cu sclavi şi sclavie (interafricană) a acţionat şi scara valorică specifică întregului continent – de la nordul racordat la civilizaţie, până în teritoriile plasate la cea mai mare distanţă de aceasta, către care vor fi siliţi la început să

se deplaseze „sălbaticii" (pigmeii, San), dincolo de cultura ţărănească în expansiune.

Prin infiltrarea influenţelor civilizatorii, îngreunată de uriaşele distanţe pe uscat dintre aşezări şi de refugiile geografice (deserturi, păduri virgine), s-a conturat treptat şi în Africa neagră un anumit tip de dezvoltare culturală: cel mai jos s-au plasat din acest punct de vedere vânătorii şi culegătorii (sălbatici), urmaţi de ţăranii fără căpetenii şi fără

organizări statale, aşa numiţii „akephale" (de la grecescul: „kephalos" =

cap, căpetenie) sau „stateless societies". Nivelul lor de organizare socială

şi politică cel mai înalt era satul. Ei trăiau în democraţii rurale (sau anarhii rurale), în cadrul cărora deciziile erau luate numai cu aprobarea tuturor bărbaţilor, după îndelungate „palavre" (de la portughezul:

„palabrar" = a vorbi). Aceste comunităţi erau extrem de fragmentate din punct de vedere politic, şi din acest motiv slabe în plan militar şi adesea o pradă uşoară pentru vânătorii de sclavi. Vânătoarea de

sclavi, sclavia, comerţul cu sclavi şi exportul de sclavi din teritoriul african au fost astfel instituţii originare ale Africii negre. Sclavii serveau în parte la muncile forţate, în special în minele de sare din Sahara, în parte ca soldaţi-sclavi, şi în parte, în cazul femeilor tinere, pentru reproducerea biologică a triburilor, îndeosebi atunci când acestea pierduseră prea mulţi bărbaţi.

Sclavii destinaţi exportului în afara Africii erau aduşi prin stepele de la Oceanul Indian sau, de-a dreptul prin Sahara, către nord, la Marea Mediterană, în cele mai dezvoltate centre de putere şi civilizatorice ale vremii, acest proces fiind parte integrantă a comerţului intercontinental.

Africa va rămâne de-a lungul a două milenii divizată între vânătorii şi negustorii de sclavi, pe de-o parte, şi victimele vânătorilor de sclavi, pe de altă parte.

Vânătorii de sclavi vor fi, ca şi la nord de „oikumenele" civilizat, mai ales în Asia centrală şi în stepele din sudul Rusiei, nomazii cu pielea albă ai stepelor (berberii, tuaregii, iar mai târziu arabii), iar victimele lor

ţăranii cu pielea neagră din savană. De aici se poate deduce fondarea în etape succesive a imperiilor de către nomazii „albi" cuceritori, care veneau din Sahara (= arabă: „deşert"). Primul dintre aceste imperii vest-africane a fost G (h) ana, fondat la aprox. 300 de către o dinastie prezumtiv berberă, care mai târziu, în Evul Mediu eurasiatic, va fi răsturnată de către o dinastie neagră. Vechea G (h) ana va deschide în acelaşi timp seria imperiilor locale în savană, în Sudanul (= savană) vestic, acestea fiind urmate de imperiile medievale Mali şi Songhai. Ele erau, ca toate statele precoloniale de mai târziu ale Africii negre, mai degrabă dominaţii rigide bazate pe tribut, fără graniţe precise în sensul modern al termenului. Din punct de vedere al istoriei universale vechea Ghana poate fi calificată drept prima cultură periferică a civilizaţiei eurasiatice plasată la sud de Sahara. În punctele plasate la extremă

distanţă de centrele de civilizaţie au dominat atât de mult factorii africani interni încât caracterul structural al Ghanei ca şi cultură periferică –

înainte de apariţia primelor surse evidenţiate de către cercetările bazate pe ştiinţa modernă (europeano-nord-americană) – este extrem de elocvent pentru clarificarea istoriei africane.

III. Evul Mediu eurasiatic de la 500 până la 1500

Antichitatea eurasiatică va lua sfârşit odată cu catastrofala criză a marilor imperii clasice din est (China) şi vest (Roma), criză accentuată de presiunea invadatorilor şi cuceritorilor „barbari" – nomazii turco-mongoli în est (T'opa) şi în vest (huni, bulgari, avari), care i-au împins spre vest pe germanici şi pe slavii sudici, către Roma de apus şi către Roma răsăriteană/Bizanţ. Numeroasele „invazii ale barbarilor" au fost de natură să continue tendinţa Antichităţii târzii către regresul general al producţiei, al economiei bazate pe monedă, al oraşelor şi al centralizării, proces înregistrat îndeosebi în teritoriile vestice extreme cucerite şi locuite de către germanici şi slavii sudici. În locul structurilor culturii superioare imperiale şi civilizatorii, intrate într-un proces de degradare, pot fi întâlnite re-agrarizarea, feudalizarea, autarhia (economia de subzistenţă) generalizată. Statele succesoare ale cuceritorilor turco-mongoli din estul îndepărtat vor fi mai devreme sau mai târziu din nou absorbite de către cultura chineză superioară, care se afirmase în teritoriile coloniilor chinezeşti aflate la sud de Jangtse-kiang. Dimpotrivă, cuceritorii germanici şi slavi din vest vor pune împreună cu statele succesoare lor, state adeseori extrem de efemere, bazele naţiunilor şi limbilor europene de mai târziu. Începând de atunci Europa va rămâne

politic fragmentată, fără o unificare imperială sau hegemonică, unificare ce va eşua mereu.

În contrast cu prăbuşirea totală a culturii superioare imperiale în vestul îndepărtat, se vor menţine centrele de cultură superioară, devenite între timp tradiţionale, din Bizanţ către est, până în China, în ciuda tuturor pierderilor şi distrugerilor suferite. În relativul vid de putere apărut după prăbuşirea unităţii imperiului chinezesc (220/316) şi a Imperiului roman de apus (476), India nordică a găsit, prin Imperiul Gupta, o primă breşă favorabilă pentru fundamentarea epocii sale clasice (aprox. 320-527). Curând după scuturarea dominaţiei bazate pe tribut a heftaliţilor („hunii albi") (480-527), Imperiul Gupta s-a destrămat în state succesoare, însă India a păstrat o anumită poziţie dominantă din punct de vedere comercial şi cultural (aprox. 500-1000). Sprijinindu-se pe raidurile sale cu care de luptă, Imperiul neopersan al sasanizilor (224/227-641/651) s-a menţinut foarte bine împotriva nomazilor veniţi din nord, fiind însă slăbit de rivalitatea cu Imperiul roman de răsărit/Bizanţul. Sasanizii au fost înfrânţi de către nomazii de origine musulmano-arabă proveniţi din sud (637-651), nomazi care au împins chiar şi Bizanţul înapoi până la linia Taurus. Ca

aripă estică a Imperiului roman, Bizanţul s-a constituit în stâlp de rezistenţă al culturii superioare imperiale vestice, el decăzând doar treptat prin intrarea în scenă a turcilor (1071-1453). Prin înnoirea Islamului, aceştia din urmă s-au impus parţial în centrele culturii superioare (începând cu aprox. 1000).

Din perspectivă vestică, centrele vechi de cultură şi putere s-au menţinut de-a lungul primei jumătăţi a Evului Mediu eurasiatic (aprox. 500-aprox.

1000). Ele s-au redefinit, în primul rând politic, în cele mai diverse forme: China şi-a recăpătat pentru multă vreme unitatea imperială (589), ea fiind întreruptă doar în două etape mai importante (906-960,1037-1279). India va rămâne, după prăbuşirea Imperiului Gupta (după 527), fragmentată, până la următoarea unificare a subcontinentului, un mileniu mai târziu, sub conducerea moghulilor (începând cu 1526).

Persia a regresat mai întâi la nivelul de califat – Călifarul arabo-musulman (637/51) – după care, în faza de decădere a călifarului (813-1258), cel puţin în partea estică a imperiului, s-au desprins din acesta o serie de principate persane. Pe lângă centrele de cultură tradiţionale s-au adăugat în această etapă patru noi factori: turcii au forţat în două valuri zona dintre India şi Bizanţ, cucerind nordul Indiei (începând cu 998), Persia (1042) şi întregul Orient Apropiat în mai multe valuri (selgiucizii, mamelucii, otomanii). Turcii nu au distrus noul echilibru relativ dintre

marile culturi, ci l-au modificat numai, mai ales prin faptul că, încetul cu încetul, au pătruns în Bizanţ (1453). În ciuda tuturor efectelor uriaşe în planul istoriei universale, invazia mongolilor şi imperiul acestora, de la Ginghis Han până la Timur Lenk (1206-1405), rămân doar episoade fugare. În relativul vid de putere creat de decăderea dinastiilor Han (280) şi Ch„in (316) în China, ca şi de cea a dinastiei Gupta în India (după

527), sud-estul Asiei, deja „indianizat„, sau „hinduizat”, va intra în sfârşit, prin teritoriile comerciale mai numeroase, desprinse aproximativ în acelaşi timp de sub influenţa imperiilor, într-o legătură definitivă cu cultura superioară şi va câştiga o poziţie centrală ca teritoriu de legătură

în comerţul intercontinental. În estul îndepărtat s-au constituit treptat, la început în umbra Chinei şi trecând peste Coreea, ca importantă staţie de legătură, fundamentele Japoniei. De la primul său contact

semnificativ cu Europa (1853/1854), Japonia va urca în mod constant către statutul de centru de putere de-sine-stătător.

În ansamblu, se poate constata un echilibru relativ între marile centre de cultură şi putere. Distanţele geografice şi limitarea mijloacelor tehnice au zădărnicit dominaţia hegemonică a unui centru sau altuia.

Totuşi, India (aprox. 500-1000) şi China (aprox. 1000-1500) au schimbat între ele rolul cultural şi economic oarecum conducător (McNeill). China va dobândi supremaţia începând cu explozia economică şi demografică

înregistrată sub conducerea dinastiei Sung (960-1279), prin rolul său de iniţiatoare şi conducătoare a comerţului intercontinental. În esenţă, China a demonstrat de-a lungul Evului Mediu eurasiatic o continuitate impunătoare, care a conturat şansa unor noi evoluţii, ea recurgând chiar şi la o autoizolare conştientă în faza târzie a dinastiei manciuriene Ming (Ch' ing) (1644-1911).

Valurile turco-mongole

38. Valurile expansioniste turco-mongole, de la 250 î. Hr. Până la 1644

După desprinderea lor aproape simultană de sub influenţa Chinei imperiale a dinastiei Han şi de sub cea a Romei imperiale, în secolele III şi IV, popoarele turco-mongole ale Asiei centrale au jucat un important rol la scara istoriei universale, rol cel mai adesea demonizat de către cei afectaţi de acţiunile lor. Dincolo de influenţele lor indubitabil distructive asupra vechilor centre de civilizaţie, ei au avut însă şi o incontestabilă

funcţie de integrare a sectorului central al rutei nordice în sistemul comerţului intercontinental. În sfârşit, prin selgiucizi şi otomani, turcii sunt strâns legaţi de istoria europeană.

Aprox. 175 Hunii sunt alungaţi parţial din Asia centrală de dinastia Han-China. După 100 d. Hr. Hunii sunt alungaţi treptat din Mongolia de către T'opa

(până la 300 d. Hr.).

Aprox. 300 Presiune a triburilor huno-mongole (T'opa) asupra Chinei. 316 Imperiul Ch'in este divizat: China nordică este cucerită. 375

Hunii vestici distrug regatul ostrogot în Rusia sudică: migraţia popoarelor.

Pe tribut asupra unei întinse zone a Europei. 439 Cucerirea Chinei nordice de către T'opa este completă. 453 Moartea lui Attila: retragerea hunilor vestici către Europa estică

— Bulgarii. 484 Dominaţie bazată pe tribut a heftaliţilor („hunii albi") asupra nord-vestului Indiei şi asupra Persiei (până în 527). 552

Imperiul Juan-juan este distrus de către T'opa şi turci: Imperiul turcilor estici (până în 630), şi Imperiul turcilor vestici (până în 745).

(până la 969).

Evul Mediu eurasiatic sud şi vest (până la 955).

Al selgiucizilor (până la 1243).

Imperiul mongol (până la aprox. 1335). 1221 Turcmenii cedează în faţa mongolilor, plecând din Asia centrală

(Merv) către Asia Mică – osmanii (otomanii). 1243 Mongolii distrug Sultanatul Rum.

Comerţul este perturbat.

(până la 1911).

Marea criză a centrelor de cultură şi de putere imperiale din est şi vest a deschis calea populaţiilor nomade turco-mongole. Influenţa lor în ansamblul istoriei universale a fost unitară, în ciuda marii diversităţi

de nume sub care au acţionat, uneori denumirea aceluiaşi popor fiind diferită chiar între est (de exemplu: Hiung-nu; Juan-juan) şi vest (huni, avari). Popoarele turco-mongole au cucerit treptat, în mod evident de la est către vest, stepele şi pustele central-asiatice, pe care le abandonaseră

popoarele indo-europene de călăreţi, sciţii, cimerienii (iar mai târziu sarmaţii şi alanii sub presiunea Chinei, respectiv a hunilor). Deoarece condiţiile de viaţă erau mai aspre în est decât în vest, cel mai adesea, popoarele care trăiau mai către est îi presau pe vecinii vestici, iar aceştia la rândul lor cedau către vest, începând de la huni şi până în Europa (începând de la 375). Marele Zid a susţinut îndeosebi China (începând cu aprox. 214 î. Hr.), iar la apogeul puterii sale China imperială a putut adesea să-i urmărească pe „barbarii nordici", uneori mergând până în

Asia centrală. Începând cu Attila (433-453) baza lor s-a extins din Asia centrală până în Pannonia, iar teritoriile lor de expansiune şi raiduri, în perioadele de slăbiciune a marilor imperii, din China până în Europa vestică şi cea estică.

Existenţa normală a turco-mongolilor era cea de nomazi crescători de animale care îşi îmbunătăţeau modestele mijloace de trai prin cultivarea ocazională a cerealelor, tributurile obţinute din China, raidurile de jaf în centrele de cultură (mai ales în China) şi prin lupte constante între diverse triburi pentru acapararea păşunilor, a surselor de apă şi a cirezilor. Premisa unei expansiuni mai semnificative a constituit-o alipirea lor la o confederaţie tribală, plasată sub comanda unui Mare han (Khakhan), care a unificat forţele militare şi le-a orientat către exterior. Prima astfel de confederaţie tribală despre care avem informaţii a fost încheiată de către Hiung-nu (aprox. 250 î. Hr.). Unificarea imperială a Chinei prin dinastia Ch'in (221 î. Hr.) şi construirea Marelui Zid (214 î. Hr.) i-au alungat pe Hiung-nu din China. Expansiunea Chinei sub dinastia Han a alungat o parte din Hiung-nu către vest (aprox. 175 î.

Hr.), dezmembrându-le confederaţia tribală (58 î. Hr.). O altă parte a lor a ajuns la un aranjament cu China imperială prin practicarea sistemului tributurilor, acest aranjament constituind fundamentul comerţului intercontinental pe uscat: surplusul rezultat din plata tributului, mai ales în mătase, era vândut de către nomazi în vest, de-a lungul

„drumului mătăsii", pe care de altfel îl controlau.

Noi popoare, îndeosebi T'opa, au desăvârşit alungarea triburilor Hiung-nu estice (secolele II-IV), presând la rândul lor asupra Chinei (începând cu aprox. 300 d. Hr.). Sub presiunea lor, imperiul, de scurtă

durată, Chin s-a dezbinat (316). Acest proces va fi urmat de divizarea Chinei, reconsolidarea ei realizându-se doar treptat (până în 589). T'opa va reunifica prin cucerire diferitele state succesoare barbare din nordul Chinei (430), resinizându-se la rândul său treptat, astfel încât, începând cu dinastia Sui (589), nordul Chinei se va întoarce în matca istoriei chinezeşti. Mai târziu, alte popoare turco-mongole (khitanii, jur-chenii) vor exercita o influenţă asemănătoare asupra Chinei, aceasta fiind amplificată şi sintetizată de către mongoli (1279-1368).

După izgonirea Hiung-nu/hunilor din Asia centrală, popoarele turco-mongole învinse s-au ferit din calea acestora, îndreptându-se către vest. Aici ele au fondat, pe baza unor cuceriri vremelnice, o dominaţie bazată pe tribut asupra popoarelor mai puţin civilizate şi mai prost organizate din punct de vedere militar, în drum, ele au încercat să

pătrundă către sud, în centrele de cultură şi de putere, lucru posibil datorită conflictelor interne care măcinau marile imperii: astfel au ajuns în vest avarii, turcii, khazarii, ungurii, pecenegii, cumanii ş.a. Pannonia/

Ungaria, care oferea la scară mică condiţiile de viaţă ale stepei central-asiatice, va fi de trei ori centrul unor dominaţii bazate pe tribut, instituite de către huni, sub conducerea lui Attila (433-453); avari (568-797/803); unguri (începând cu 896/900). Ultimii, mai ales după

înfrângerea suferită în faţa germanilor la Augsburg (955) se vor sedentariza şi vor exercita o hegemonie regională asupra părţii de nord a sud-estului Europei. Spargerea dominaţiei lor bazate pe tribut (avarii: 803) şi sfârşitul raidurilor lor de jefuire (ungurii: 955) vor crea spaţiu liber pentru întemeierea de state proprii de către slavi, aceştia fiind la momentul respectiv puţin organizaţi din punct de vedere statal – statul Moraviei (830-907), Polonia (960/966), Rusia (1480). Alţi cuceritori turco-mongoli îşi aveau centrele de greutate mai spre est, în Rusia sudică

(bulgarii, pecenegii, cumanii, tătarii Hoardei de aur) sau între Ural şi Caucaz (khazarii). De origine neclară (hunică sau indo-europeană), însă

aparţinând structural contextului sunt heftaliţii („hunii albi”), care vor institui în aceeaşi perioadă o dominaţie bazată pe tribut asupra nord-vestului Indiei, asupra Afghanistanului şi Persiei şi care după alungarea din India (527) şi Persia (558) vor dispărea definitiv la porţile Constantinopolului (559).

După distrugerea ambelor vechi imperii turceşti din estul şi vestul Asiei centrale de către China dinastiei T'ang (630,745), turcii au pătruns în mai multe valuri în centrele de civilizaţie – India de nord (998), Iran (1042), Irak (1055), Bizanţ (1071), Siria şi Ierusalim (1077) şi în ultimul rând în Antiohia (1085), unde au provocat pentru prima dată o masivă

contrareacţie a Occidentului, cruciadele (1096-1291). Turcii vor cuceri Bizanţul în două mari valuri (selgiucizii, otomanii), în timp ce alte grupe vor cuceri Delhi (1526), ca premisă a Imperiului moghul.

Începând cu Ginghis Han (1206-1227) mongolii vor combina toate aceste posibilităţi în cadrul unui tur de forţă la scara istoriei universale, mergând din China şi până în Ungaria şi Silezia. După cucerirea cetăţii Merv (Asia centrală) -1221, triburile turcmene se vor retrage către Asia Mică, construind aici punctul de plecare pentru osmani (începând cu 1288/1290), care, prin Imperiul otoman, au pus bazele unui mare imperiu foarte longeviv. Cucerirea Constantinopolului de către otomani (1453) şi a Chinei de către manciurieni (1644) au marcat încheierea procesului de sedentarizare a turcmenilor, atât în vest, cât şi în est, chiar

şi în condiţiile în care migraţiile interasiatice au continuat (de ex.

Kirghizii).

Astfel, popoarele turco-mongole au influenţat în diverse modalităţi timp de aproape 2000 de ani istoria Chinei, a Indiei, a Persiei, a Orientului Apropiat, a Asiei Mici, a Egiptului şi a Europei. Ei au introdus în Europa scăriţa de şa şi iataganul (avarii), şi primele arme de foc primitive (mongolii, 1241). Cunoaşterea numeroaselor lor intervenţii, cu consecinţe complicate este absolut de neevitat (chiar şi în contextul acestei prezentări sintetice) pentru înţelegerea istoriei unui Persia mare număr de ţări şi a marilor evenimente (migraţia popoarelor, cruciadele, expansiunea Europei dincolo de ocean).

În cel mai întins imperiu universal din istorie, Imperiul mongol sub domnia lui Ginghis Han şi a succesorilor săi (aprox. 1220 – aprox. 1335),

„Pax Mongolica" a garantat siguranţa comerţului intercontinental pe uscat timp de mai bine de o sută de ani. Distrugerea sa şi incursiunile devastatoare ale lui Timur Lenk (1370-1405), incursiuni care le imitau pe cele ale lui Ginghis Han, au generat din nou nesiguranţă în comerţul pe uscat. Această nesiguranţă a stimulat un control sporit al traseului maritim sudic – control exercitat trecător de către China în timpul dinastiei Ming, prin expediţii până în deserturile est-africane (1405-1433), şi de o manieră mai susţinută şi cu mai mult succes de către portughezi (începând cu 1419).

39. Persia: dualism, teritoriu de tranzit comercial, de la 224/227

până la 1514

Succesiunea dintre dominaţia străină şi constituirea propriului imperiu va urma un drum diferit în Persia. Încetul cu încetul, aceasta va accede – în confruntarea cu China şi India, pe de-o parte şi cu vestul (Bizanţul şi Europa latină), pe de altă parte – la statutul de centru de cultură de mai mică anvergură. Către sfârşitul epocii clasice eurasiatice Persia cunoaşte un nou elan prin fondarea Imperiului sasanid (224/227) şi eliberarea de sub tutela militară, politică şi culturală instituită de către vest începând cu marşurile de cucerire ale lui Alexandru (334-330 î. Hr.), evoluând către statutul de imperiu de sine stătător. Ea se va afirma mai întâi în mod deosebit prin luptele împotriva nomazilor turco-mongoli veniţi dinspre nord, sprijinindu-se pe cavaleria dotată cu armuri. Curând după începutul Evului Mediu eurasiatic, Imperiul sasanid a fost înfrânt de către nomazii arabo-musulmani veniţi dinspre sud (637-651).

Într-un al doilea mare ciclu al imperiului se vor repeta mecanismele apărute în timpul marşului lui Alexandru: prăbuşire rapidă

şi totală, cu o ultimă încercare de rezistenţă a dinastiei în estul imperiului; includerea într-un imperiu mai întins (Imperiul lui Alexandru/regatul seleucid; Califatul); reacţie persană treptată şi construirea unui nou nivel al culturii persane, preschimbată de dominaţia străină şi de asimilare; reconstrucţie treptată a unei statalităţi persane (avându-i ca precursori pe părţi; mici principate musulmane care se vor separa de Califat); şi

Evul Mediu eurasiatic în ultimă instanţă, restaurarea unui nou Imperiu persan, de proporţii mai mari (Imperiul sasanid), sau mai mici (Imperiul safavid-sefevid).

O dată cu intrarea pe scena istorică a Sasanizilor, Persia a avut, prin amplificarea dualismului preluat de la zoroastrism, mergând până la maniheism, ca sinteză eclectică a diferitelor religii, o contribuţie importantă la dezvoltarea religiilor universale, cel puţin a celor vestice (creştinismul, islamismul): maniheismul a acţionat deosebit de puternic asupra creştinismului în variantele sale greacă şi romană, în timp ce dualismul local a fost preluat în Islam, ca Şi'a, el având o puternică

componentă militantă, mergând până la teroriştii assassini.

În Evul Mediu eurasiatic Persia va deveni teritoriul de trecere clasic pentru comerţul intercontinental. Variantele importante ale rutelor terestre (în nord) şi maritime (în sud) se vor întâlni în insula şi strâmtoarea Ormuz. În China erau ceruţi în special caii persani de Ferghana, mai mari şi mai puternici, care puteau să poarte un călăreţ în armură şi care permiteau anularea superiorităţii militare a nomazilor.

Persia exporta un bogat sortiment de produse proprii (de ex.: grâne, bumbac, ulei de în şi de susan, stofe colorate, curmale, stafide, vin, cai, cămile, stofe fine, unelte din metale nobile) şi participa masiv la comerţul cu sclavi din Africa.

224/227 Noul Imperiu persan al Sasanizilor: zoroastrismul devine religie de stat, războaie împotriva Romei. 243 începuturile maniheismului.

Împotriva aristocraţiei persane. 529 Excluderea neoplatonicienilor greci din Atena. 531 Chosraw I (Chosroes) (până la 579): apogeul Sasanizilor. 628 După înfrângerea suferită în faţa Bizanţului, Chosraw al ll-lea este ucis: haos. 636 Cucerire de către arabi/musulmani (până în 651):

Persia provincie a Califatului.

(până în 1055).

(până în 1335).

Şi'a redevine religie de stat în Persia. 1514 Bătălia de la Chaldiran: înfrângere suferită în faţa otomanilor.

O schiţă sumară a perioadei dintre decăderea Imperiului vechi-persan al ahemenizilor (330 î. Hr.) şi cel de-al doilea Imperiu neo-persan al Safavizilor (1499/1501-1722) este aproape inconceptibilă. În acelaşi timp, cunoaşterea Imperiului sasanid se dovedeşte a fi indispensabilă

pentru înţelegerea poziţiei Persiei, respectiv a Iranului în istoria universală. După ce ideea lui Alexandru de a fonda imperiul său universal pe egalitatea în drepturi a perşilor şi a macedonenilor a eşuat, Iranul a fost preluat de către regatul seleucid. Dedesubtul culturii oficiale a elenismului s-au menţinut la nivelul fundamentului religios elemente vechi-persane, în primul rând zoroastrismul. Regatul part (247 î. Hr. –

224/227 d. Hr.) a facilitat acest proces prin reluarea parţială a tradiţiilor vechi-persane, mai ales după cucerirea Iranului şi Mediei (aprox. 160) şi a Mesopotamiei (142 până în 129).

Dimpotrivă, după căderea părţilor, Imperiul neopersan al Sasanizilor (224/227-641/251) s-a fundamentat de o manieră hotărâtă

pe tradiţiile vechi-persane ale ahemenizilor: religia considerată până nu demult în opoziţie şi ca un fel de fundament rudimentar, zoroastrismul, va deveni religie de stat, Sasanizii urmărind constant restabilirea Imperiului ahemenid în întreaga sa cuprindere teritorială. Prin ofensiva lor către vest (230/232), Sasanizii au deschis seria unor războaie pline de întorsături neprevăzute, contribuind astfel la epuizarea Romei. În partea de est ei vor distruge Imperiul kuşan din nord-vestul Indiei (aprox.

330). Chiar şi din punct de vedere ideologic, Sasanizii s-au dovedit a fi deosebit de periculoşi adversari ai Romei, ei acceptându-i pe cei aflaţi în disensiune cu ideologia oficială (nestorieni, 489; neoplatonicieni, 529) şi adoptând maniheismul apărut în Persia (243), acesta din urmă având un deosebit efect de dezintegrare asupra Romei aflate în plin

proces de creştinare.

Imperiul sasanid va dobândi o importanţă deosebită prin maniera în care va respinge tradiţionalul pericol nomad ce venea dinspre nord –

călăreţi în armuri, întreţinuţi de o manieră descentralizată prin divizare

„după ţară şi oameni". Roma târzie va prelua modelul persan al cavaleriei în armuri, menţinând totuşi o administrare centrală a acesteia şi concepând-o ca pe o rezervă imperială mobilă, în acelaşi timp, Imperiul sasanid va prelua ca model reforma imperială a lui Diocleţian, aceasta trimiţându-ne la modelele ptolemeice şi ahemenide din Asiria. Imperiul sasanid va avea de luptat cu problemele obişnuite ale marilor imperii mai

vechi – un război pe două fronturi împotriva nomazilor stepei şi cel puţin un mare imperiu rival (Roma). În cadrul marelui proces de deplasare a popoarelor, dinspre Asia centrală şi-au făcut apariţia heftaliţii (după

400), practicând în teritoriile mai vechiului Imperiu kuşan, mai precis în Persia (484-527) şi asupra unei părţi a Indiei, o dominaţie bazată pe tribut. La începuturile dominaţiei lor s-a produs o puternică criză

internă, încheiată cu mişcarea de protest social-religioasă a mazdakiţilor, mişcare orientată împotriva privilegiilor aristocraţiei persane. După

anihilarea lor de către magii zoroastrieni (524) şi după scuturarea dominaţiei bazate pe tribut a heftaliţilor (527), sub conducerea lui Chosraw I (531-571), Persia va atinge apogeul puterii sale. Reformele administrative (centralizarea după modelul lui Diocleţian) vor creea premisele unei expansiuni, realizate îndeosebi prin războaie împotriva Imperiului roman de răsărit, acesta din urmă intrând pentru lungi perioade în situaţia de dependenţă prin plata de tribut (532, 562). Prin alungarea aksumiţilor din Yemen (571), Persia se întindea până în Arabia sudică. Un nou război împotriva Imperiului roman de răsărit (începând cu 604) va aduce noi cuceriri înspre vest – Asia Mică, Siria, Ierusalim (614), Egipt (619), cu apogeul în asediul Constantinopolului (626) – însă

şi cu o etapă de grele înfrângeri (627-629).

Asasinarea lui Chosraw al II-lea (628) va genera haosul intern, etapă pregătitoare a cuceririi de către arabi/musulmani (636-651): Persia devine parte a Călifarului. Zoroastrismul este înăbuşit, o parte dintre prozeliţii săi se retrag către India („parşii"). Totuşi, sub acoperirea Islamului generalizat, vor ieşi treptat la suprafaţă puternice elemente persane: mişcarea Abbasizilor va lua naştere în Chorasanul nord-iranic (747) din nemulţumirea musulmanilor care nu erau arabi. Ea a avut puternice accente mazdakite, care vor acţiona mai departe şi în cadrul mişcării şi'ite, acelaşi lucru putându-se afirma şi despre dualismul vechi-persan. Reuşita acestei mişcări în Damasc (750) şi mutarea Călifarului în nou fondatul Bagdad (763) au permis afirmarea în cadrul Călifarului a unor puternice influenţe persane, ele manifestându-se mai ales asupra wizirilor, care de aici înainte vor fi persani. După domnia lui Harun-al-Raşid (786-809) factorul persan s-a întărit şi mai mult, mai ales prin familia-intendentă de origine persană a Bujizilor (945-1055), care a ajuns în ultimă instanţă să transforme Califatul într-o instituţie exclusiv religioasă, până când selgiucizii, după ocuparea Bagdadului (1055), au izgonit-o din această funcţie, ei declarându-se „sprijinitori ai califului". În acelaşi timp, principatele persane din Iranul nordic s-au

desprins de Califat, ele devenind în zonă expresia clasică a culturii şi literaturii persane şi răspândindu-şi cultura dominantă până în Afghanistan şi nord-vestul Indiei.

O dată cu selgiucizii începe o perioadă a cuceritorilor turco-mongoli, care se vor succeda unii pe alţii, primii fiind mongolii (1256), care după convertirea la Islam (1295) vor domni sub forma celui de-al doilea Hanat (până la 1335). Ei vor nimici o ciudăţenie a Evului Mediu persan, assassinii (1256), o ramură a oricum extremiştilor ismaeliţi, o sectă militantă a şi'iţilor extremişti. Assassinii erau, ca ordin înarmat având centrul în Ribat (Mănăstirea rezistenţei) Alamut, la nord de Teheran (aprox. 1080-1256), asemănători Ordinului cavalerilor teutoni în spaţiul latin. Ei practicau însă strategii de luptă ascunsă, crima politică

cu

China scop precis, având prin aceasta câştig de cauză în faţa selgiucizilor (1092), aşa cum se poate observa în cazul asasinării în India a lui Mohammed din Ghur (1206).

Persia a regăsit un cadru politic prin fondarea celui de-al doilea

Imperiu neopersan al Safavizilor (1499/1501), care după reinstituirea Şi'a ca religie de stat, va intra imediat în război cu Imperiul otoman (în mod covârşitor sunnit), suferind la Chaldiran (1514) o înfrângere dramatică în faţa excelentei artilerii a otomanilor.

40. China: Imperiul de mijloc – de la criza care-i punea sub semnul îndoielii existenţa, la hegemonia în Asia de est, de Ia 316 până la 1644

Dintre centrele de cultură şi putere euroasiatice, China este cea care a ieşit cel mai repede din colapsul unităţii sale imperiale în contextul trecerii de la epoca clasică la Evul Mediu, chiar dacă acest lucru se va întâmpla pentru prima oară după mai bine de 250 de ani. Cel de-al doilea ciclu imperial al său a fost deschis de către dinastia Sui (589-618), urmată rapid de mai solida dinastie T'ang (618-906). La încheierea următorului ciclu dinastic tensiunile perioadei intermediare, de trecere către a treia perioadă imperială, vor fi de şi mai scurtă durată

(906-960). De la dinastia Sung (960-1279), se menţine principiul unităţii imperiale, chiar şi atunci când cuceririle impuneau divizarea Chinei (1038-1279). Prin înfrângerea tuturor rivalilor posibili, hegemonia Chinei în Asia estică va rămâne netulburată.

Refondarea unităţii imperiale chineze de către dinastia Sung (960) are pentru China şi Eurasia o importanţă covârşitoare. Ea a deschis Chinei drumul către un rol relativ conducător în sistemul eurasiatic (aprox. 1000-1500), a generat puternice impulsuri în domeniul

comerţului intercontinental şi a stimulat de o manieră extrem de diversă

vestul îndepărtat. Pe atunci veneau din China, pe lângă mătase, ceai, porţelan şi ghimber şi numeroase bunuri de civilizaţie, care ni se par astăzi de la sine înţelese, cum ar fi portocalele („mere din China”), piersicile, spanacul, reventul, fideaua, hârtia, compasul, racheta, praful de puşcă, tipografia.

Treptat este unificat tot nordul Chinei (439).

În vest.

„zece state” (în sud) (până la 960). 960 Dinastia Sung (până în 1126/1279): unitate. Impozitul se plăteşte în bani (nu se mai plăteşte în produse): prosperitate economică în China. 1038 Imperiul Hsi-hsia al tanguţilorân nordul Chinei (până la 1209): slăbire a Chinei prin secesiune. 1069 Reformele cancelarului Wang-An-shih (până la 1076): conflicte interne, războaie civile, atacuri-surpriză ale jur-chenilor. 1126

Jur-chenii cuceresc nordul, cu capitala la Pekin (1153): în zona sudică, Sung ajunge la sud de Jangtse-kiang (până la 1279).

Reînnoit, fiind construit acum din piatră. 1405 Expediţiile amiralului Cheng Ho pe coastele estice ale Africii: controlul rutei sudice a comerţului (până la 1433). 1529 Război cu Japonia pentru Coreea (până

în 1596). 1628 Revolte ţărăneşti împotriva dinastiei Ming. 1644

Manciurienii răstoarnă dinastia Ming: dinastia Ching (până în 1911).

Caracteristică pentru istoria Chinei este oscilaţia între unitatea imperială şi divizare, între războaie ofensive şi războaie defensive faţă de popoarele nomade turco-mongole, în cadrul cărora Zidul chinezesc, cea mai mare fortificaţie din istoria universală, a servit drept bază. Nomazii se aflau când în situaţia de a fi urmăriţi până departe în stepe, în Asia centrală, când în cea de a cuceri ei înşişi China – întreagă (mongolii, manciurienii) sau în parte (tanguţii, T'opa etc). Tipic pentru China este

„ciclul dinastic”, în cadnil căruia societăţile secrete şi revoltele ţărăneşti au generat mereu şi mereu schimbarea dinastiilor, aceasta producându-se de obicei cu ajutorul intervenţiei externe (popoarele nomade).

După îndelungi complicaţii începute odată cu prăbuşirea dinastiei Han (184) şi căderea efemerei dinastii Chin (316), China şi-a recăpătat unitatea imperială prin supunerea forţată pornind dinspre periferia nordică de către dinastia tribală

Sui (589-618). Aici, elementul chinez s-a reinstituit treptat, prin asimilare, astfel încât dinastia Sui a reprezentat noua sinteză a culturii chineze şi a „barbarilor nordici” sinizaţi. Ea va deschide noua fază a

centralizării prin reforme şi consolidare. Cele mai importante realizări,

dincolo de caracterele simbolice, care se vor dovedi factori cu influenţă

seculară, par a fi noul sistem al probelor literare structurate pe nivele de dificultate, sistem destinat accesului la posturi în administraţia imperială

şi funcţional în întregul imperiu (601-1905), precum şi Canalul imperial (610). Fundamentul ideologic şi spiritual va rămâne confucianismul. În fapt, suportul birocraţiei 1-a constituit aristocraţia cultă şi înstărită de ţară. Birocraţia centralizantă, deosebit de cultă, privilegiată şi compactă

din punct de vedere social, a întărit în mod constant de atunci continuitatea istorică a Chinei.

Canalul imperial a legat Huang-he cu Jangtse-kiang, permiţând de acum înainte aprovizionarea centrului imperial cu bunuri aduse din sud.

Importanţa sa economică extraordinară pentru economia populară pe cale de a se naşte în China nu se va releva însă decât în următorul ciclu imperial, sub conducerea dinastiei Sung (960-1279). Sub dinastia Sui, Canalul imperial a acţionat la început doar ca factor de suprasolicitare a economiei chineze, prin presiunea impozitelor şi muncă forţată, tot aşa cum fusese cazul şi la construirea Zidului chinezesc sub dinastia Ch'in: economia chineză va reacţiona prin răscoale ţărăneşti şi răsturnarea dinastiei Sui (618).

Noua dinastie T'ang va aduce Chinei expresia clasică a culturii sale. Expansiunea sa către vest va distruge ambele imperii vechi-turceşti din Asia centrală, atât din est (630), cât şi din vest (745) şi va genera astfel penultimul mare val expansionist al turco-mongolilor, cel al turcilor. Prin Pamir China va atinge apogeul şi punctul de cotitură al expansiunii sale către vest: ea va suferi o înfrângere în bătălia de la Talas (751). Prizonierii de război din Samarkand vor aduce astfel arta producerii hârtiei în vest, şi în primul rând în Bagdad.

În plan intern, China va înregistra mari progrese ale producţiei de bunuri, însă în acelaşi timp şi tensiuni sociale exprimate prin revoltele ţăranilor asupriţi. La acestea se vor adăuga tensiunile dintre păturile

conducătoare mai vechi (aristocraţie, birocraţia mandarină) şi cele noi (eunucii de la Curtea imperială, adesea provenind din păturile inferioare sau chiar din popoare nechineze). Prin întreruperea expansiunii (751), tensiunile interne se vor transforma în războaie civile (începând cu 755), finalizate prin răsturnarea dinastiei T'ang (906). China se va diviza din nou în nord şi sud, care la rândul lor se vor diviza încă o dată, în mod diferit- „Cinci dinastii" (nord), „Zece state" (sud) (907-960).

Restabilirea unităţii la începuturile unui al treilea ciclu imperial va veni din nou dinspre nord, prin dinastia Sung (960-1126). O importantă

înnoire a dinastiei

Sung va fi foarte bogată în urmări: trecerea de la impozitarea naturală la impozitarea financiară va genera o neobişnuită dinamică a societăţii chineze. Pentru a putea plăti taxele financiare impuse, fiecare trebuia să devină productiv sau să cumpere produse. Producţia agricolă

şi de bunuri de consum va creşte dramatic, şi în primul rând producţia cvasi-industrială de fier. Canalul imperial (610), realizare costisitoare a dinastiei Sui, va deveni acum centrul unui întins sistem de comunicaţii, canale şi pieţe, care va acoperi întreaga ţară. În câteva decenii, China îşi va dubla populaţia de la 50 la 100 de milioane. Bunurilor sale de export tradiţionale (mătase şi ceai) li se va adăuga porţelanul, care va dobândi o importanţă asemănătoare celei a ceramicii în Grecia veche. Pornind dinspre estul îndepărtat, dinastia Sung va da un impuls decisiv extinderii comerţului intercontinental, acest impuls fiind corespunzător în vestul îndepărtat Europei latine, cuprinsă şi ea de o nouă dinamică

(955/962). În acelaşi timp, va fi iniţiată o suită de expediţii maritime chineze, cu vasele mari şi uşor manevrabile, joncile, către Japonia, Asia de sud-est şi Persia, cu această ocazie folosindu-se pentru prima dată

compasul magnetic (înainte de 1100).

Creşterilor economice le-au urmat tensiunile sociale, acestea fiind însoţite de fuga de pe moşii, ca reacţie la constituirea latifundiilor.

Producţia de fier, de natură exclusiv industrială, va fi supravegheată, probabil din teamă faţă de consecinţele social-revoluţionare, consecinţe care vor apărea şi în Europa în timpul revoluţiei industriale. Reformele sociale iniţiate de către cancelarul Wang-An-shih (1069-76) aveau ca scop crearea unor măsuri de siguranţă, însă ele au provocat noi conflicte, ajungând până la izbucnirea unor războaie civile. Obişnuita imixtiune externă va fi datorată poporului nomad turco-mongol al jur-chenilor. Ei cuceriseră dej a la nord de China Imperiul khitan (1123) şi subjugau acum China nordică (1126). Dinastia Sung se va retrage către sud (1127), unde se va afirma sub forma ramurii sudice a dinastiei (1127

până în 1279). Deoarece deja înainte de acest eveniment statul de graniţă

Hsi-hsia, stat al tanguţilor semi-sinizaţi din nord-vestul Chinei, având drept centru aşezarea Kansu, devenise independent (1038), în urma cuceririi China va fi din nou divizată forţat în trei părţi. După invazia mongolă, ea îşi va reface unitatea în trei etape – Hsi-hsia (1208), Imperiul

Chin al jur-chenilor în China nordică (1234), imperiul sudic al ramurii sudice a dinastiei Sung (1253-1279).

Astfel divizată, în trei părţi, China va fi scopul central al marii invazii mongole (începând cu 1206). Însă deoarece ea nu se lăsa uşor cucerită dinspre nord, aşa cum presupusese Ginghis Han, urmaşii acestuia vor realiza ample mişcări de învăluire – către vest până în Rusia (1237/1241), către sud în Persia (1256), pe de-o parte şi Yunnan (1253), pe de altă parte, acesta din urmă învecinându-se pe atunci direct cu China şi fiind astfel rupt de legăturile sale cu Asia de sud-est.

Dominaţia mongolă (1279-1368), care de altfel a avut pentru China semnificaţia unei catastrofe, a adus cu sine şi o extindere a teritoriului chinez. Prin mutarea capitalei imperiului mongol de la Karakorum la Beijing (Pekin) sub domnia lui Kublai Han (Kubilai) (1264), China va deveni centrul factic al imperiului universal mongol. Prin preluarea unui nume dinastic, după modelul chinez – Yiian (1280) – şi o sinizare limitată, Kubilai se va ralia în mod conştient tradiţiei imperiale şi culturale chineze.

În tensiunea dintre asimilarea parţială şi menţinerea exclusivităţii, mongolii au rămas totuşi în mod constant cuceritorii nedoriţi şi urâţi.

Catastrofele naturale deosebit de ample care s-au succedat începând din 1334 – cutremure, marea ciumă (1338), inundaţii – au fost de natură să

le arate chinezilor că mongolii au pierdut „mandatul divin”. Muncile forţate de mare anvergură (pentru reconstruirea digurilor) şi o criză

generală de aprovizionare (1351)- neînsoţite de scăderea sau eliminarea taxelor – au generat o răscoală ţărănească. Printr-o reacţie naţională

generală şi printr-o mişcare de opoziţie, aceasta se va extinde, ajungându-se la răsturnarea ultimului împărat mongol (1368). În locul său se va impune dinastia indigenă Ming (1368-1644), care va încerca să

intre în contact cu dinastia Sung.

Obişnuita fază a consolidării va fi continuată de una de creştere: împăratul Ming va reface Marele Zid, de astă dată în piatră şi în forma încă vizibilă şi astăzi. Progresele economice vor conduce către reluarea comerţului, afectat de nesiguranţa teritoriilor cucerite de către Timur Lenk în Asia centrală, de astă dată însă pe mare, prin Oceanul Indian.

Expediţiile spectaculoase ale amiralului eunuc Cheng Ho (1405-1433) până în Africa estică păreau să anunţe edificarea unei dominaţii maritime şi comerciale chineze în Oceanul Indian, aceasta manifestând semnele tradiţionale ale dominaţiei chinezeşti – legaţii şi plata de tribut, ca recunoaştere a suzeranităţii chineze. O schimbare abruptă în plan

intern va inhiba însă din nou expansiunea comercială (1433). În epoca Ming târzie europenii vor pătrunde pentru prima dată, însă pentru o lungă perioadă, în China – mai întâi vânzătorii portughezi în Kanton (Canton) (1517), Macao părând a fi punctul forte al acestora (1522), iar apoi iezuiţii, care au adus în primul rând la curtea împărătească

cunoştinţele vestice, însă ale căror misiuni au avut doar rezultate modeste.

În contextul combinaţiilor obişnuite dintre revolte ţărăneşti (începând cu 1628) şi intervenţii din exterior, manciurienii vor cuceri întreaga Chină (1644). După câteva ezitări ei vor rupe aproape toate contactele

cu vestul (cu excepţia celor comerciale desfăşurate prin Kanton). Ei şi-au legat în mod indirect bazele de plecare (Manciuria, Mongolia) de China, care şi-a conturat astfel prin cuceriri durabile –

Tibet (1720), Turkestanul estic (Sing-kiang = ţara nouă) (1759) - graniţele actuale. Orientarea către autosuficienţă, conturată începând cu eşecul expansiunii dincolo de ocean (1433) şi orientarea voluntară către interior începând

II cu perioada timpurie manciuriană a avut pentru China efecte pe termen lung: puterea culturală a Vechiului Orient, dominantă pentru aproape o jumătate de mileniu, va rămâne în mod hotărât în urma dezvoltării furtunoase a Occidentului, această tendinţă fiind dublată de o autoizolare conştientă (1438), sub presiunea intempestivelor atacuri dinspre nord ale mongolilor.

41. Bizanţul: punte între Orient şi Occident, de la 330 până la 1453

Ca prelungire greacă a Imperiului roman, Bizanţul a reprezentat o parte extrem de importantă a istoriei universale. Plasat la întretăierea Asiei, Europei şi Africii, istoria sa milenară uneşte Antichitatea târzie, Evul Mediu european şi Renaşterea în trecerea către Epoca modernă.

Bizanţul avea o poziţie dominantă în extremitatea vestică a comerţului intercontinental prin dominarea stâmtorilor maritime şi prin moneda sa din aur solid, stabilă timp de 750 de ani şi folosită ca valută

internaţională din Portugalia până în China. Conservarea societăţii antice, a economiei financiare, a structurilor organizaţionale statale şi militare a asigurat Bizanţului pentru mult timp superioritatea, atât asupra „barbarilor", cât şi a rivalilor imperiali. Extensiunea sa culturală

şi religioasă a fost enormă – asupra Europei latine, asupra slavilor sudici şi a ruşilor, chiar şi asupra turcilor, care vor prelua în Imperiul otoman o

parte din tradiţiile bizantine, ea solidificându-se în ultimă instanţă în ortodoxie şi în incapacitatea de a practica reforme salvatoare.

Nea Roma/Nova Roma (= Noua Romă). 395 Divizare definitivă a Imperiului roman. 476 Căderea Imperiului roman de apus: Roma

răsăriteană îşi defineşte identitatea. Regrecizare treptată. 527 Justinian I (până la 565): ortodoxie şi restaurarea imperiului. 614 Pierderi teritoriale în faţa perşilor (până la 629).

În contextul crizei se impun teme constituţionale şi problema stratioţilor (ţărani cu funcţia de apărare plasaţi în teritoriile de graniţă), începând cu 634 Expansiunea arabo-musulmană: pierderea Asiei de sud-vest şi a Egiptului. 730 „Cearta icoanelor" (până la 843): schimbare între iconoclasm şi iconolatrie.

Dominaţia aristocraţiei cu proprietăţi funciare: recucerire imperială, însă feudalizare. 1054 Schismă definitivă între Roma şi Bizanţ.

1071 Bătălia de la Manzikert: catastrofă în faţa selgiucizilor.

Decădere (până la 1453). Aprox. 1080 Prima depreciere a galbenului (începând din 324).

Continuarea decăderii. 1024 A patra cruciadă: Constantinopolul este cucerit de către cruciaţi: regalitate latină – Imperiul de la Niceea (până la 1261). 1261 Restaurarea Bizanţului; acesta este însă foarte slăbit. 1282 Vecerniile siciliene. 1372 Bizanţul este pentru prima dată

supus unui tribut de către otomani (până la 1402).

Egalităţii de statut cu Roma, în scopul salvării politice Bizanţului. 1453 Căderea Constantinopolului: sfârşitul Imperiului bizantin.

Istoria Bizanţului are diferite date de naştere: mutarea capitalei imperiului la Constantinopole (330), scindarea definitivă a Imperiului (395) şi prăbuşirea Imperiului roman de apus (476) sunt posibile puncte de tranzit în procesul de trecere a Imperiului roman de răsărit către Bizanţul regrecizat. Istoria sa este o serie nesfârşită de conflicte interne şi externe. La început se va manifesta presiunea hunilor (395, 430, 447), urmată de cea a vizigoţilor şi ostrogoţilor, împinşi din spate de către primii. Devierea lor către Italia – a vizigoţilor (401), a hunilor (447), a ostrogoţilor (488) – a adus o detensionare a situaţiei pe socoteala Imperiului roman de apus şi a Italiei.

Prin convertirea sa la ortodoxie şi prin Codex Justinianus (529),

Justinian I (527-565) a consolidat situaţia internă, slăbind însă Imperiul roman de răsărit/Bizanţul prin supralicitarea forţelor sale în efortul constant de a reconstrui Imperiul roman în graniţele de altă dată.

Conflictele politico-religioase ce au urmat având întotdeauna un substrat social – între ortodoxie (din capitală) şi monofizism (în special în provincii) au pregătit pierderea Siriei şi a Egiptului, a căror populaţie a considerat ca pe o eliberare cucerirea temporară de către perşi (614, 619), sau cea de durată de mai târziu, realizată de către arabi (635, 641/642). În acelaşi timp, atacurile concomitente ale perşilor, avarilor şi bulgarilor asupra

Constantinopolului (626) au aruncat Bizanţul într-o primă criză a existenţei sale. Aceasta a impus o reorganizare constituţional-structurală, cel mai important element al acesteia fiind apariţia ţăranilor liberi destinaţi apărării (stratioţi), ca bază a apărării militare şi a întăririi armatei.

Lungile războaie cu perşii (până în 629) au slăbit în mod decisiv atât Bizanţul, cât şi Imperiul sasanid în faţa exploziei de putere declanşate de expansiunea arabo-musulmană (începând din 634). Spre deosebire de Imperiul sasanid, Bizanţul îşi va menţine existenţa, chiar dacă pe un teritoriu restrâns, mergând în est până la Munţii Taurus. În ciuda conflictelor interne prelungite, prin pierderea provinciilor monofizite care duceau o politică de opoziţie, este vorba de Siria şi Egipt, Bizanţul va ajunge la constituirea unei omogenităţi interne. Arabii vor eşua în două rânduri la porţile Constantinopolului (678,717/718), în special datorită utilizării în luptă de către cei ce apărau oraşul a

„focurilor greceşti”, inventate mai înainte (671). Descălecarea bulgarilor, presaţi la rândul lor de khazarii din Asia centrală, în sudul Dunării inferioare (680), va genera o nouă sursă de pericole în imediata vecinătate a capitalei.

Cearta legată de icoane (730-843), cu numeroasele sale alternări între iconolatrie şi iconoclasm (distrugerea icoanelor), va slăbi Bizanţul şi în plan extern. În această perioadă s-a produs ascensiunea la tron –

foarte contestată de altfel – a unei femei, împărăteasa Irina (797-803), care a coincis cu isfondarea imperiului vestic de către Carol cel Mare (800). În acest context, vor apărea conflicte cu francii, iar după 962 cu germanii, aceştia fiind noul braţ armat al Romei. Dimpotrivă,

victoriile înregistrate în faţa arabilor au permis stabilizarea pe linia Taurus (740), iar victoriile în faţa slavilor sudici (805) au permis regrecizarea Greciei cucerite anterior de către aceştia. Tranşarea certei legate de icoane (843) a marcat apogeul imperiului. Convertirea bulgarilor (864) şi a varegilor/ruşii (988) a extins domeniul de influenţă a Bizanţului.

Colonizarea, după înfrângerea revoltelor (878) de la graniţa de nord-vest

a imperiului (Tracia), a sectei paulicienilor, puternic influenţată gnostic, în teritoriile de graniţă, în sprijinul luptei împotriva bulgarilor, va avea mai târziu puternice efecte asupra Occidentului latin: din paulicieni au luat naştere bogomilii (aprox. 950), din ei catharii („purii”), care se vor manifesta în Apus ca sectă (din 1143). Pe de altă parte, schisma definitivă dintre Roma şi Bizanţ (1054) a accentuat evoluţia proprie a Bisericii greceşti.

Catastrofa de la Manzikert, suferită în faţa selgiucizilor (1071) a deschis calea decăderii imperiului: primei devalorizări a monedei de aur solidus (aprox. 1080) după 750 de ani, îi va urma un tratat cu Veneţia (1082): Bizanţul a plătit ajutorul maritim împotriva normanzilor sud-italici prin ascensiunea comercială a oraşului lagunelor. Presiunea constantă a normanzilor a continuat în timpul cruciadelor (1096-1291), aceştia încercând să se elibereze de influenţa India

Bizanţului. Expresia clară a acestei tendinţe a constituit-o atitudinea latent ostilă a latinilor/francilor în cadrul celei de-a patra cruciade, pe fondul căreia Veneţia va cuceri Constantinopolul, fondând Imperiul latin (1204-1261). După restaurarea sa, în 1261, Bizanţul nu va mai fi decât o umbră a puterii de odinioară. El a reuşit doar în urma unui efort epuizant să respingă o tentativă de recucerire venită din partea Occidentului (1282), căzând în mai multe etape sub dominaţia turcilor otomani: el va fi obligat în două rânduri să plătească tribut otomanilor (1372, 1424). Încercările de eliberare venite din partea vestului sub forma ultimelor cruciade s-au oprit în Balcani – la Nicopole (1396) şi Vama (1444).

Încercarea de salvare politică prin unirea bisericilor, realizată la Florenţa în 1439, a venit prea târziu şi a eşuat datorită experienţei istorice legate de latini din timpul cruciadelor.

Sprijinindu-se doar pe propriile forţe, fără o flotă proprie, Constantinopolul, până atunci cea mai solidă fortăreaţă a lumii, a cedat în faţa artileriei otomane (1453). Pe teritoriul său se vor delimita treptat două mari imperii – cel otoman, deja existent şi cel, încă în formare, al ţarilor ruşi, situat din punct de vedere ideologic în conflict cu Islamul.

Căderea Constantinopolului a dat importante impulsuri Europei, întărite între timp: învăţaţii greci din Bizanţ au consolidat în Italia (Florenţa, Roma, Veneţia) mişcarea deja începută, umanismul şi Renaşterea, prin intermediul ştiinţei greceşti; căutarea unor drumuri maritime către India, pentru a evita vămile comerciale intermediare

foarte scumpe, şi prin aceasta orientarea Europei către expansiunea peste ocean, au căpătat o nouă forţă.

42. India: hinduismul, Islamul, comerţul, de la 527 până la 1526

După căderea heftaliţilor (527), India nu şi-a mai regăsit pentru aproape o mie de ani unitatea imperială. Ea a rămas fragmentată politic şi expusă diferitelor valuri de cuceritori veniţi dinspre nord. Cu toate astea, ea va reuşi să-şi menţină o relativă poziţie conducătoare prin intermediul centrelor culturale rămase, aceasta fiind fondată pe bogăţia ei legendară. Ultimul val de cuceritori de origine turcă (1526) va oferi prilejul penultimei unificări imperiale a subcontinentului înainte de dominaţia colonială britanică, prin Imperiul moghul.

Evul Mediu eurasiatic

Renunţarea la budism (aprox. 700) şi convertirea, în mai multe valuri, la Islam (începând cu 711) vor pregăti treptat tensiunea religioasă

din India, dintre hinduism şi islamism, tensiune care divizează şi astăzi subcontinentul din punct de vedere politic.

Începând cu aprox. 700712

1186 începând cu 12601296

Răspândirea heftaliţilor din nord-vestul Indiei: nordul Indiei este divizat în numeroase state succesoare ale

Imperiului Gupta.

Budismul este îndepărtat treptat din India.

Sind este cucerit de către arabi: începuturile Islamului în India, mai întâi în periferia vestică.

Fondarea oraşului Delhi: centru politic al nordului Indiei, iar cu prilejul unificării imperiale a subcontinentului devine capitala Imperiului indian.

Mahmud din Ghasna cucereşte nord-vestul Indiei: primul val de cuceritori turci în India, al doilea val al islamizării; Lahore devine capitala unui imperiu ce se întinde de la Indus până la Marea Caspică

(până la 1186).

Mohammed din Ghur cucereşte Lahore şi nord-vestul Indiei: Confederaţia Hindu apără regiunea: Rajputii („fiii regelui”) în India centrală.

Victorie a lui Mohammed din Ghur asupra Confederaţiei Hindu în bătălia de la porţile oraşului Delhi.

Centrul budismului din Bengal este distrus: fuga călugărilor budişti către Tibet şi Nepal.

Mohammed din Ghur este ucis de către assassini:

Sultanatul mamelucilor din Delhi (până la 1398/1399): expansiune şi un al treilea val de islamizare.

Mongolii ajung, sub Ginghis Han, la Indus.

Nordul Indiei intră sub presiunea mongolilor persani.

Alaud-din devine sultan (până la 1316): expansiune (începând din 1307).

Incursiunile mongolilor în nord-vestul Indiei sunt respinse.

Expansiune către sud.

Experimente monetare după modelul chinez (în China: banii de hârtie). Bani de cupru şi bronz (până în 1333/1334): inflaţie, haos economic.

Secetă catastrofală (până în 1342): foamete, revolte. Prima scindare a unui sultanat independent.

Secesiunea unui regat hindus în sud – Vijaya-nagar („Statul învingătorilor").

Cucerirea Tibetului eşuează catastrofal: război civil.

Secesiunea Bengalului, ca sultanat musulman

(până în 1576).

India consolidare, limitată la nordul Indiei. 1398/1399 Timur Lenk cucereşte Delhi: sfârşitul sultanatului de la Delhi (datând din 1206): fragmentare – sultanate musulmane şi Imperiul hindus. 1498 Vasco da Gama Tn Calicut: expansiune a Europei către India peste mare. 1510 Portughezii în Goa: monopolul comerţului exterior cu

Europa. 1526 Bhaibar (Babur) cucereşte Delhi: începuturile Imperiului moghul.

Fragmentarea politică a Indiei (până la 1526) se materializează în

numeroasele state succesoare ale Imperiului Gupta, pe teritoriul acestora constituindu-se numeroase regate, care cu mai mult sau mai puţin succes vor lupta pentru hegemonie regională. Asupra nordului Indiei se vor abate în următorul mileniu (527 până la 1526) diverse valuri de cuceritori proveniţi din exterior, cel mai adesea turci (începând cu 998), despre ale căror imperii relativ de scurtă durată şi limitate teritorial ştim în general foarte puţin, adesea acest puţin reducându-se doar la numele suveranilor şi ale dinastiilor. În ceea ce priveşte sudul Indiei, sărăcia cunoştinţelor istorice este încă şi mai cumplită. În principiu este acceptată idee că aici s-a produs un fenomen de hinduizare accentuată a populaţiei dravidiene originare şi a populaţiei refugiate din nord. Din când în când sudul Indiei va ocupa o poziţie importantă în cadrul

comerţului intercontinental, fără însă ca prin aceasta regiunea să ajungă

la unitate politică.

În ansamblu, India va dobândi, însă tot în absenţa unităţii imperiale, un solid statut economic şi cultural, statut care în prima jumătate a Evului Mediu eurasiatic (aprox. 500-aprox. 1500) îi va întări relativa poziţie conducătoare în raport cu alte centre de cultură şi de putere. Fundamentul bogăţiilor legendare ale Indiei rămâne stăpânirea artei textilelor din bumbac fin. Acesteia i se adaugă exportul unor podoabe sau intermedierea comerţului cu podoabe provenite din Asia de sud-est hinduizată, mai precis Indonezia de astăzi. India va contribui la formarea noilor culturi din vestul îndepărtat prin trestia de zahăr şi prin numărătoarea „arabă”, însă în realitate indiană, care-1 conţine pe zero (în arabă „sifre”): numai gândirea indiană putea să pună neantul (Nirwana – nimic) în potentă.

În procesul indianizării continue a castei sale brahmane superioare hinduismul va respinge treptat budismul (începând cu aprox.

700), brahmanismul exclusiv ducând în acest context hinduismul către statutul de religie universală. Budismul supravieţuieşte astăzi în propria sa ţară de origine doar în câteva teritorii marginale.

În acelaşi timp cu alungarea budismului din India va începe şi pătrunderea în diferite moduri a Islamului, cea mai importantă cale fiind deschisă prin anexarea periferiei vestice a Indiei (Sind) la Califatul arabo-musulman (712). Islamul se va întări prin cuceriri

ulterioare, însă în primele etape va fi susţinut de către turcii deveniţi musulmani (începând cu 998), care şi-au creat mai întâi în nordul Indiei, în calitate de sclavi războinici (mameluci), propriul teritoriu de dominaţie. Începutul a fost făcut de către Mahmud din Ghasna (998 până în 1030), care a pătruns în nordul Indiei provocând distrugeri masive, introducând în prima fază

Islamul doar ca religie a noilor cuceritori. Imperiul său, numit al Ghasnavizilor, avea drept centru Lahore (până la 1186) şi va cuprinde ambele versante ale Hindukuşului, din Afghanistan până la Marea Caspică. Turcii au prelungit astfel mai vechea tradiţie a statelor bazate pe cuceriri, mergând din Asia centrală până în nord-vestul Indiei, statele cucerite fiind legate acum prin Valea Kabulului şi Pasul Khaiber.

Al doilea val de cuceritori turci şi de musulmani îşi face apariţia prin Mohammed din Ghur, el provenind tot din Afghanistan. Ca succesor al Ghasnavizilor, el va supune la rându-i imperiul indian al acestora în urma bătăliei de la Lahore (1186). Victoria sa asupra Confederaţiei Hindu a Rajpuţilor („fiii regelui”), războinici din India centrală, în bătălia

de la porţile oraşului Delhi (1192) îi va deschide drumul către Delhi, el făcând din acesta noul centru (fondat în 993) politic al Indiei nordice.

Din prozelitism musulman el îi va persecuta pe budişti, trecându-i prin foc şi sabie şi va distruge ultimul lor centru din Bengal (1202). Călugării supravieţuitori vor fugi în Tibet şi în Nepal; budismul indian nu şi-a revenit niciodată după această catastrofă. Uciderea lui Mohammed din Ghur de către un assassin (1206) va declanşa procesul de unire politică

a nord-vestului Indiei cu Afghanistanul.

Partea indiană a Imperiului ghurid se va afirma sub denumirea de Sultanatul din Delhi al sclavilor războinici sau al mamelucilor (1206-1398/1399), recunoscut formal de către califul din Bagdad (califat datând din 1055), calif tutelat de către selgiucizi (1211). Sultanatul din Delhi a unificat nordul Indiei prin supunerea militară a Văii Gangelui şi a dat budismului indian lovitura fatală prin cucerirea Bengalului. După

marşul către Indus al lui Ginghis Han (1221), Sultanatul din Delhi va

fi supus presiunii mongolilor persani (începând din 1260). Ameninţarea lor constantă a zădărnicit la început expansiunea către sud. Însă după

respingerea repetatelor lor incursiuni şi alungarea lor către nord-vestul Indiei (1303-1306), aceasta se va produce în sfârşit (începând cu 1307): sub domnia. Sultanului Alaud-din (1296-1316), Sultanatul din Delhi va cuceri aproape întreaga Indie. Ascensiunea s-a produs în contextul combinaţiei clasice a factorilor interni cu cei externi: experimente monetare cu o monedă de cupru şi

India bronz uşor de falsificat vor genera în primul rând revolta negustorilor străini care se ocupau cu comerţul internaţional (1329/1330-1332/1334) şi vor provoca inflaţie şi haos economic. O

secetă catastrofală (1335-1342) va conduce la foamete şi la primele răscoale, şi prin acestea la prima secesiune a unei sultanat independent musulman. Acestei secesiuni îi va urma desprinderea unui regat hindus în regiunea sudică. O încercare încheiată catastrofal de a cuceri Tibetul (1337) va genera conflicte interne, care vor degenera într-un război civil.

Transformarea Bengalului în sultanat musulman (1338) va fi de natură

să contribuie şi mai mult la slăbirea imperiului. O ultimă fază de consolidare sub conducerea sultanului Firuz Şah (1351-1388) rămâne un simplu episod pe fondul general decadent. Restul va fi făcut de către Timur Lenk prin cucerirea oraşului Delhi (1398), chiar dacă acesta se va retrage foarte repede (1399).

Intervenţia lui Timur va lăsa în urmă, după retragerea acestuia (1399), un vid de putere şi un haos atotstăpânitor peste regatul hindus şi

peste sultanatul musulman. Din conflictul dintre hinduism şi islamismul în continuă expansiune va lua naştere o nouă religie sincretică, a sikh-ilor („tineri”), mai întâi ca religie non-violentă, ca reacţie la persecuţiile musulmane, iar apoi, cu o tentă militar-războinică. În vidul de putere general, după ce Vasco da Gama a cucerit Calicutul (1498), portughezii au putut să-şi stabilească puncte de rezistenţă în Goa (1510) şi să

exploateze în folosul lor comerţul Indiei cu vestul. Astfel şi-au făcut

apariţia viitorii cuceritori de peste mări ai Indiei.

În ciuda slăbiciunilor sale politice, India a rămas un centru economic şi cultural deosebit de important al Lumii Vechi. Bogăţiile sale au ademenit cuceritori pe drumurile maritime moderne, pe europeni, dar şi un ultim val de cuceritori turco-afghani, veniţi pe calea tradiţională, pe uscat.

Vidul de putere şi haosul din India au favorizat ultimul mare val de cuceritori veniţi dinspre nord, aceştia fiind conduşi de către Bhaibar (Babur). Ca turc venit din periferia sudică a Asiei centrale (Afghanistan), care fusese învins acolo în contextul luptelor pentru putere, el s-a înscris în mod conştient în ideologia şi continuitatea cuceritorilor mongoli începând cu Ginghis Han, fapt reflectat cu claritate chiar de numele dinastiei sale – moghul. Cucerirea de către el a oraşului Delhi (1526) a fost premisa fondării ultimului imperiu local (sau devenit local) pe pământ indian, înainte de dominaţia colonială britanică. În apogeul său, sub conducerea împăratului Aurangzeb (1658-1707), Imperiul moghul a cuprins pentru a treia oară (aproape) întreaga Indie. O dată cu expansiunea Europei dincolo de ocean el va intra însă într-un anacronism extins la scara istoriei universale, decăderea sa definitivă

(1858) fiind preludiul simbolic al imperialismului modern (1877).

43. Asia de sud-est: intermedierea comerţului între India şi China, de la 600 până la 1511 în cadrul tabloului general asupra istoriei, Asia de sud-est este complet ignorată. Istoria sa deosebit de complicată, desfăşurată în spaţii geografice foarte diferite, poate fi adusă la un numitor comun, însă destul de grosier prin funcţia sa de element de legătură între China şi India. Din punct de vedere cultural acest îf teritoriu este unul al întrepătrunderii influenţelor indiene şi chinezeşti, statalitatea ˆ dezvoltându-se aici din chiar interesele comerciale, mai ales după slăbirea relativ contemporană a marilor imperii: China (220) şi Roma (235).

Un centru istoric de răspândire a primelor clase sociale va fi pentru multă vreme Yiinnan-ul (astăzi în China de sud-vest): de aici vor

veni în două valuri proto-malaezienii (aprox. 3000-1000 î. Hr.), care vor răspândi producţia agrară în întregul ţinut (orezul, porcul, vita, bivolul), şi deutero-malaezienii (începând cu aprox. 300 î. Hr.), care

au întărit amprenta fundamentală malaeziană pe o întinsă porţiune a sud-estului Asiei. Mai târziu, binnanii se vor retrage din Yiinnan către Burma (aprox.

900 d. Hr.), ei fiind presaţi de expansiunea Imperiului Thai, numit Nan-Chao; la rândul ei, o parte a populaţiei thai se va retrage în momentul cuceririi Yiinnanului de către mongoli (1253), acesta devenind astfel baza operaţională a mongolilor în Asia de sud-est. Mongolii au provocat astfel ultima invazie a populaţiilor thai în Asia de sud-est.

Pe cuprinsul Asiei de sud-est se găsea un sector central al rutei sudice pe mare (Oceanul Indian), sector ce avea drept puncte critice istmul Kra (Peninsula Malaeziană) şi strâmtoarea Malacca. O variantă a rutei maritime mergea din Burma pe uscat prin Yiinnan, până în China (potrivit legaţiei comerciale romane în China, 166). Pentru India şi China, anumite părţi ale Asiei de sud-est erau deja regiuni clasice ce furnizau aur, pietre preţioase şi esenţe lemnoase aromatice (lemn de santal, camfor). Alte regiuni vor căpăta o importanţă istorică deosebită prin producţia de mirodenii, care trecând prin India şi Arabia („Miresmele Arabiei”) vor ajunge în Occident.

Asia de sud-est după 600 Imperiul Shrivijaya în Sumatra şi în Peninsula Malaeziană (până aprox. În sec. XIII), după 700 Imperiul Nan-Chao al populaţiei Thai în Yunnan (până în 1253): influenţă culturală

chineză.

Imperiul Nan-Chao.

(până în 1365). 1253 Mongolii cuceresc Yunnan: Imperiul Nan-Chao este distrus: ultima expansiune Thai către sud.

Majapahit (până în 1520): islamizare. 1350 Regatul Ayutthya al populaţiei thai (până în 1767) -

Siam (Thailanda).

Sub suzeranitatea Chinei împotriva Siamului. 1414 Expansiunea

Islamului dinspre Malacca. 1431 Invazia populaţiei thai în Cambodgia: capitala Angkor este distrusă şi abandonată (1432). 1434 Pnom Penh devine noua capitală a khmerilor.

După răspândirea elementului malaezian pe o întinsă porţiune a Asiei de sud-est prin protoşi deuteromalaezieni, se va manifesta un proces de întrepătrundere a factorilor ce ţineau de culturile superioare chineză şi indiană cu factorii dominanţi din zonele de suprapunere ale celor două centre culturale. Expansiunea timpurie a Chinei va crea mai

întâi Vieţui, întins de la Jangtse-kiang până în China sudică (333 î. Hr.), iar de aici peste munţi, până la Delta Fluviului Roşu (196), unde expansiunea chineză se va împotmoli în final (111): Vietnamul este de atunci cea mai întinsă ţară de influenţă chineză din sud-estul Asiei, fiind unit de China printr-un sentiment bivalent de dragoste-ură. De o manieră asemănătoare, birmanii, triburi originare din nordul Chinei (Kansu), se vor retrage din Yunnan în faţa expansiunii Imperiului Nan-Chao al populaţiei thai, mergând către Burma (aprox. 900); la rândul ei, populaţia thai se retrage mai târziu către sud din faţa mongolilor, după

ce aceştia au cucerit Yunnanul (1253).

Primele imperii ale Asiei de sud-est vor apărea în relativul vid de putere generat de dramatica reducere a comerţului intercontinental, aceasta rezultând din criza simultană ce a cuprins China (căderea hanului, 220) şi Roma (aprox. 235). Acest vid a fost umplut de extinderea influenţelor indiene (negustori, misiuni), în contextul aşa-numitului proces de „indianizare" a unei părţi a sud-estului Asiei, în primul rând a marii insule Sunda (Java, Sumatra). Malaezienii hinduizaţi au creat imperii maritime şi comerciale, al căror scop central era controlul comerţului rămas – Regatul Fu-nan (fondat deja înainte, însă aflat acum în faza de expansiune) în Delta Mekongului (până la 627); Regatul Chen-la, plasat în bazinul mijlociu al Mekongului (după 600); al doilea Imperiu khmer, plasat în Cambodgia (802-1432); Imperiul Shrivijaya, în Sumatra/Peninsula Malaeziană (după 600-sec. XIII). Influenţa lor va fi mai slabă din momentul în care China, prin perioadele Sui şi T'ang (589), va fi din nou prezentă ca centru de putere. Ea îşi va afirma suzeranitatea (tribut, legaţii) peste teritorii tot mai întinse din spaţiul sud-est asiatic, astfel încât asupra istoriei vechi a Asiei de sud-est suntem informaţi din surse chineze.

Data cheie a istoriei mai târzii a Asiei de sud-est este cucerirea Yiinnanului de către mongoli (1253), aceştia din urmă constituind după

sinizare baza influenţei chineze în regiune. Pornind dinspre Yiinnan, populaţiile thai aflate într-un proces de răspândire vor fonda regatul Ayutthya (1350), fundament istoric al Siamului (Thailanda) şi vor distruge Angkorul (1431), Pnom Penh urmând să devină capitala khmerilor (1434). Sub presiunea imperiului de origine thai Siam, Malacca se va plasa sub suzeranitatea Chinei (1405/1409), care, ca o compensaţie pentru distrugerea de către Timur Lenk a rutei comerciale pe uscat din nord („drumul mătăsii"), va căuta în perioada Ming, prin

expediţiile amiralului Cheng Ho (1405-1433), să asigure ruta sudică, rută ce traversa Asia de sud-est.

Efecte de aceeaşi anvergură vor avea şi invaziile fulgerătoare ale mongolilor în Burma (1287-1305) şi încercările lor eşuate de a invada Java (1293): în Burma mongolii vor distruge primul regat birman (1287), lăsând după retragere (1305) state succesoare, care vor fi unificate mai târziu sub cel de-al doilea Imperiu birman (1531/1546-1752). În Java mongolii vor provoca fondarea celui de-al doilea mare imperiu, plasat pe insula de mari dimensiuni Sunda şi numit Imperiul majapahit (1293-1520); acest eveniment va fi urmat de răspândirea Islamului dinspre teritoriile nord-vestice ale Sumatrei (Aţjeh, Perlak) şi mai târziu dinspre Malacca (începând cu 1414).

Controlul drumurilor comerciale ce veneau dinspre Malacca, prin cucerirea acesteia (1511) şi controlul producţiei de podoabe în regiunea insulelor Molucce de sud (Ambon – 1512) vor reprezenta primele succese ale expansiunii maritime a portughezilor. Pe urmele acestora vor călca un secol mai târziu olandezii prin cucerirea Ambonului (1605).

44. Coreea, Japonia: în umbra Chinei, de la 327/552 până lal603

în periferia estică a centrului de putere şi de cultură est-asiatic, dincolo de China, va avea loc o evoluţie care se va remarca abia mult mai târziu (începând cu 1853/1854) în Epoca modernă, sub influenţa expansiunii Europei dincolo de ocean ascensiunea Japoniei la statutul de mare putere (începând cu 1895). Din acest motiv se dovedeşte util,

chiar şi numai pentru urmărirea cursului intem al Evului Mediu asiatic, să

prezentăm aici evenimentele fundamentale care ne vor ajuta să înţelegem mai bine ascensiunea fulgerătoare a Japoniei de mai târziu. Acestei prezentări i se adaugă o perspectivă fugitivă asupra Coreii medievale.

Şi alte elemente culturale chineze.

Stat imperial centralizat, administrat cu ajutorul birocraţiei. 668

Coreea este unificată pentru prima dată politic prin statul Silla (până în 935).

(până în 1160).

Epoca Kamakura (până în 1333). 1192 Şogun (comandant suprem al imperiului) cu puteri asemănătoare intendentului (până în 1867): împăratul păstrează doar rolul de figură-simbol, fiind prezent la ceremonii. 1231 Coreea este cucerită de către mongoli: Koryo devine stat vasal al mongolilor (până în 1368). 1274 Japonia se afirmă împotriva mongolilor în încercarea acestora de a invada Coreea (încă o dată în 1281).

Evul Mediu eurasiatic

(Li, Ri = „Rhee”, I) în Coreea (până în 1910), cu sprijinul noii dinastii chineze Ming; Seul devine noua capitală. 1467 Războaie civile în Japonia pentru controlul şogunatului (până în 1568): „Epoca imperială”.

1542/1543 Portughezii ajung pentru prima dată în Japonia: armele de foc.

De greutate Nagasaki. 1573 Căderea dinastiei Ashikaga (datând din 1338): noi războaie civile în

Japonia pentru şogunat (până în 1600): Trei „unificatori ai Japoniei” -

Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi, Tokugawa leyasu. 1592

încercarea de expansiune a Japoniei (până în 1598) în Coreea eşuează în faţa flotei coreene şi a armatei chineze: meşteşugul corean al porţelanului este importat în Japonia – începuturile producţiei japoneze de porţelan.

Capitală a şogunatului: epoca Tokugawa sau Edo (până în 1867).

1639 închiderea tuturor porturilor japoneze pentru comerţul maritim european; excepţie va face Nagasaki pentru olandezi: autoizolare Japoniei (până în 1854). 1636/1637 Coreea este cucerită de către manciurieni: Coreea este plasată sub suzeranitate manciuriană, iar mai târziu a Chinei (începând cu 1644): izolare (ca şi China şi Japonia). 1638

Creştinismul este interzis în Japonia.

Importanţa supraregională a Coreii constă în aceea că, la începuturile Evului Mediu eurasiatic, ea a fost punct de trecere şi de intermediere a culturii chineze către Japonia. La începuturile Epocii moderne (1592-1598) ea va fi, ca preludiu al planurilor de cucerire a Chinei în epoca de aur a imperialismului, prima ţintă a expansiunii japoneze (1592 până în 1598,1894); în toată această perioadă Japonia va spera să cucerească întreaga Chină. Atât Coreea, cât şi Japonia s-au plasat în întreaga lor istorie cunoscută de o manieră mai mult sau mai puţin pronunţată în umbra Chinei: Coreea din punct de vedere cultural şi adesea şi politic, într-o formă sau alta, iar Japonia doar cultural.

Coreenii se trag probabil din seminţia manciuriană. Coreea va fi pentru prima oară cucerită de către China sub dinastia Han (108 î. Hr.).

Istoria coreeană în sens strict începe cu regatele parţiale din Peninsula coreană – Koguryo (57 î. Hr.), Paekche şi Silla (aprox. 340 d. Hr.). Unei prime sinizări culturale parţiale a regatului Koguryo (327) (acceptarea budismului, confucianismul, astronomia, medicina) îi va urma afirmarea în luptă împotriva încercării de cucerire chineze (612/614, 657), până în

momentul în care va reuşi o primă unificare politică prin Regatul Silla (668), cu sprijinul Chinei sub dinastia T'ang.

Coreea va combina centralizarea şi birocratizarea (după modelul chinez) cu sclavia şi elementele feudale (acordarea de pământuri şi de mână de lucru de către Coroană; serbia ţăranilor). Feudalizarea, cu o puternică aristocraţie posesoare de întinse domenii şi temple budiste foarte bogate (devenite mai târziu mănăstiri), care, mai devreme sau mai târziu, vor obţine prin forţă scutirea de taxe (imunitatea), va mări presiunea fiscală asupra ţăranilor şi va provoca răscoale ţărăneşti, care vor pregăti terenul decăderii statului de atunci – Silla (935), iar mai târziu a regatului Koryo (cel care dă şi numele Coreii). Datorită unor slăbiciuni generate de aceste revolte ţărăneşti (1176-1178, 1193/1194) marea invazie mongolă (1231) în Coreea va fi o reuşită: Coreea devine stat vasal al mongolilor. După alungarea mongolilor din China (1368), Coreea va şovăi între mongolii respinşi către Asia centrală şi noua Chină

a dinastiei Ming, până în momentul în care o nouă dinastie – Yi, Li, Ri (=Rhee), I – a adus cu sine sprijinul deschis al Chinei (1392). Cu forţe proprii (flota) şi cu ajutorul suzeranului chinez (armata), Coreea va reuşi respingerea unei prime tentative de cucerire din partea Japoniei (1592-1598), însă nu şi zădărnicirea acestui gen de tentative. Japonezii în retragere vor lua cu ei tehnica meşteşugărească coreană, ei punând astfel în Japonia bazele producţiei japoneze de porţelan. Coreea va fi cucerită

de către manciurieni (1636/1637), acest moment fiind preludiul cuceririi Chinei (1644). Cele două evenimente vor întări legăturile Coreii cu China.

Ca şi în China, manciurienii vor acţiona în spiritul izolării Coreii de Europa, scop realizat în special prin depopularea zonelor de coastă.

Producţia agrară va pătrunde în Japonia târziu (începând cu aprox. 400 î. Hr.), venind probabil din China, prin Coreea. Invadatorii se vor răspândi dinspre sudul celei mai importante insule japoneze, luptând împotriva populaţiei originare ainua (cu fizionomie indoeuropeană), aceasta din urmă fiind treptat subjugată, absorbită, împinsă către nord sau exterminată. Din divizarea deja obişnuită în mici principate, constituite după relaţii de clan sau de gintă (din sursele istorice chineze ar fi vorba de „o sută sau chiar mai multe ţări"), se va impune treptat hegemonia principatului Yamato, neamul soarelui (aprox. 300

d. Hr.).

Trecerea la evoluţii semnificative este marcată de preluarea budismului chinez din Coreea (552-587), acesta fiind factorul central de consolidare politică, prin substituirea tuturor religiilor specifice de trib sau clan cu o religie superioară. După trimiterea unei prime legaţii japoneze în nou-

consolidata Chină a dinastiei Sui (607), Japonia va prelua, după o schimbare de regim cu multiple implicaţii statale (645), schimbare numită Taika („Marea schimbare") – perioadă a pătrunderii unor factori esenţiali ai culturii chineze – instituţia imperială, Curtea, birocraţia şi jurisdicţia. Începând de atunci Japonia va cunoaşte, spre deosebire de China, o evoluţie constantă mergând până în contemporaneitate: limitarea puterii împăratului prin instituirea unui fel de curator politico-militar (866-1867), care va primi mai târziu (1192) titulatura de şogun (comandant suprem al imperiului), va genera o puternică descentralizare a puterii politice. Tot spre deosebire de China, dinastiile imperiale (adesea lipsite de putere politică) care se vor afirma în Japonia vor fi răsturnate de către potentaţii având puteri asemănătoare intendenţilor, aceştia din urmă dominându-i pe împăraţi. Răsturnarea dinastiilor se va produce cel mai adesea în urma unor ample războaie ci vile – Fuj iwara (866-1160), Minamoto (1185-1333), Ashikaga (1338 până în 1573), Tokugawa (1600/1603-1867), ocazional aceste schimbări aducând cu ele şi schimbarea capitalei şogunatului Kamakura (1185 până în 1338), Kyoto (1338-1573), Edo (=Tokyo) (1600-1867).

Pe parcursul Evului Mediu samuraii („cavaleri") şi daimyo („principi regionali") îşi vor împărţi puterea sub conducerea supremă a şogunului.

Alături de aceştia, comercianţii şi piraţii vor reprezenta importanţi factori în domeniul comercial-maritim, ei orientând încă de timpuriu Japonia către exterior. De-a lungul unui secol de războaie civile pentru controlul asupra şogunatului (1467-1568), administraţia centrală va fi în continuare slăbită, acest lucru fiind de natură să-i avantajeze pe daimyo.

Evenimente de o importanţă deosebită sunt a de către portughezi (începând cu 1542/1543) a primelor arme de foc în Japonia şi de către iezuiţi a creştinismului (1549). Ambele înnoiri vor complica tabloul conflictelor interne, cel puţin în măsura în care se vor suprapune. Totuşi, în urma unor noi războaie civile, Japonia va obţine

prin trei serii de atacuri decisive (1573-1600) sub coducerea lui Tokugawa Ieyasu mai multă unitate politică şi pace internă, acestea fiind consolidate curând prin prestigiul tradiţional al şogunului (1603): în Epoca Edo (1603-1867), şogunii Tokugawa vor încerca să combine creşterea economică prin renunţarea la expansiunea demografică, pe plan intern, cu expansiunea comercială şi teritorială pe plan extern. Această strategie va fi aplicată

după ce o primă încercare de a cuceri Coreea va eşua în mod catastrofal (1592-1598). În urma unei revolte a creştinilor japonezi (1637), creştinismul va fi înăbuşit în sânge (1638), iar relaţiile comerciale cu

Europa, în special cu portughezii vor fi complet îngheţate (1639). Singura excepţie o constituie agenţie comercială olandeză din portul Nagasaki, al cărei comerţ va continua, el fiind însă pus sub stricta supraveghere a statului.

Sub faţada stabilităţii autocratice şi monolitice se vor naşte totuşi, încă din etapa de sfârşit a şogunatului, contradicţii sociale între dominaţia agrar-aristocrată a samurailor şi a daimyo, pe de-o parte şi interesele comercial-maritime ale oraşelor, devenite din ce în ce mai puternice, pe de altă parte. Acest proces este paralel cu evoluţiile înregistrate în aceeaşi perioadă în Europa (McNeill). În acest context se vor dezvolta tensiuni interne pe care le vor soluţiona numai relativ brusca

Islamul I înlăturare a şogunatului (1867), la câţiva ani după prima intervenţie a vestului, mai precis a SUA pentru încheierea izolării Japoniei şi rapida modernizare promovată în Era Meiji (1868-1912).

45. Islamul I: arabii şi Califatul, de la 622 până la 1258

Prin Islam, cea mai tânără religie universală, arabii vor exercita începând din 622 o influenţă universală durabilă, trecând cu mult peste graniţele Califatului, influenţă care va genera modificarea profundă a unor tradiţii şi funcţii economice în cadrul imperiilor cucerite total (Persia) sau parţial (Bizanţul) de către ei. Mai precis, ei vor salva o parte a literaturii clasice greceşti şi o vor transmite, prin iudeii spanioli, Occidentului latin aflat în plin proces de regenerare, în special prin cunoaşterea lui Aristotel. Prin intermediul lor va veni – fiind originar din India – sistemul de numere „arab”. Fundamentele ştiinţelor moderne ale naturii, atât în fapt, cât şi ca denumire (de ex.

„al-chimie”), sunt o contribuţie originală a arabilor, în special în medicină şi astronomie.

Aprox. 500 Î. Hr. Digul din Marib: cultura irigaţiilor în Arabia sudică (Yemen)

(până în 571 d. Hr.). 525 d. Hr. Aksum cucereşte Yemenul.

Anul de naştere a lui Mahomed.

Digul din Marib este distrus: catastrofă pentru Yemen. 622 Hegira: fuga lui Mahomed din Mecca la Medina – începuturile cronologiei arabe.

632 Moartea lui Mahomed – Cei 4 Califi „drept-credincioşi”

(succesori) (până în 661): Abu Bakr, Omar, Othman, Aii. 634 Prima fază a expansiunii (până în 650).

Continuarea cuceririlor (până la 711). 732 înfrângere în faţa francilor la Tours şi Poitiers. 740/747 înfrângere în faţa Bizanţului: criză.

Istoria preislamică a arabilor este împinsă departe în urmă, chiar şi de către Islam. Arabia sudică (Yemen) a dezvoltat de timpuriu – cu ajutorul tehnicii cimentului aduse din Palestina – prin construcţia de diguri în scopul dirijării cursului apei în văile uscate (Wadis), o foarte înaltă cultură a irigaţiilor (începând cu aprox. 1000 î. Hr.). Centrul economic a fost pentru mult timp cel mai mare dig, cel din Marib (aprox.

500 î. Hr. – 571 d. Hr.), iar cel politic a fost pentru mult timp Saba, care controla comerţul peste Marea Roşie şi „Drumul tămâii”, Mecca – Medina

-Gaza: arome, parfumuri şi mirodenii din India, aur şi sclavi din Africa.

Pornind din Yemen, coloniştii sud-arabi vor migra către Etiopia de mai târziu.

Încercările timpurii de a controla comerţul cu mirodenii vor rămâne fără succes: Babilonul se va întinde numai până la Medina (550

î. Hr.), Alexandru va muri înainte de planificatul marş arab (323), Roma va eşua în Klima şi Seuchen (25/24). Războaiele siriene dintre Ptolemei şi seleucizi (278-168) având drept miză Gaza (punct terminus al

„drumului tămâii") au servit unui interes economic şi tot aşa şi luptele dintre Persia şi Aksum (aliat cu Bizanţul), acesta din urmă stăpânind de aici înainte Yemenul (525-571). Expediţiile comerciale directe dintre India şi Egipt cu ajutorul musonilor (începând din 117/116 î. Hr.) au dirijat în parte comerţul către Yemen. Prin alungarea aksumiţilor din Yemen de către persani, în „anul elefanţilor" (571), digul din Marib va fi ireparabil distrus. Catastrofa economică a contribuit cu siguranţă la dinamica pe care arabii au manifestat-o mai târziu în regiunea nordică, în vechile centre de civilizaţie. Nici în nord, arabii nu erau numai beduini (=nomazi), ci şi sedentari, şi chiar pentru multă vreme, aşa cum se va întâmpla în Siria.

În epoca lui Mahomed, Arabia era parţial creştină (nestoriană), parţial iudee sau animistă. Apariţia şi caracterul Islamului oglindesc această constelaţie, provenienţa socială a lui Mahomed (comercianţi din Medina) şi a primului său adversar (aristocraţia tribală şi negustorii bogaţi din tribul Quraişiţilor din Mecca) arată marea importanţă a comerţului. După prima apariţie publică (610) a lui Mahomed, fuga sa de la Mecca la Medina (Hegira) are semnificaţia începutului Islamului şi al cronologiei islamice (622). Stabilindu-se la Medina el va răsturna într-o primă etapă triburile iudeo-arabe (624-628) şi va reuşi să unifice până la moartea sa (632) o mare parte a Peninsulei arabe. Moartea sa a dat naştere obişnuitei crize de succesiune, după a cărei soluţionare va începe rapida expansiune sub conducerea califilor

(succesorii). Astfel vor fi cucerite: Massawa (Eritreea-634), Siria (635), Palestina (636), Ierusalim (638), Persia şi întreaga Mesopotamie (636/642-651), Egiptul (641/642), Libia (644), Georgia (650).

În spatele primului război civil inter-musulman de la Basra (656), numit „bătălia cămilelor", s-au aflat conflictele dintre interesele beduinilor organizaţi în triburi războinice şi cele ale arabilor sirieni sedentari, conflicte accentuate de interesele aristocraţiei comerciante ale din tribul Quraişiţilor din Mecca şi ale musulmanilor nearabi. Quraişiţii se vor impune ca Omeiazi (661), însă cu preţul scindării

Islamului: cei care vor declanşa sciziunea vor fi charidjiţii („esenţialiştii") extremişti (657); ei îşi vor declara independenţa fondând un stat propriu; mai puţin extremiştilor Şi'a (658) li se opune de atunci în mod constant marea majoritate a sunniţilor (aprox. 90%).

Omeiazii vor muta capitala Califatului de la Medina la Damasc (661). Ei părăsesc astfel baza natală arabă şi preiau structurile administrative bizantine şi sasanide. Ca şi Imperiul ahemenid şi cel al lui Alexandru, Califatul va avea o monedă (696) bimetalică, dinarul de aur, aflat în concurenţă cu galbenul bizantin, în partea vestică şi cu dirhemul din argint, succesor al drahmei din argint persane, înspre est.

Noii consolidări îi va urma o a doua fază de cuceriri: arabii vor cuceri Cartagina (697), Maghrebul (709) şi Spania în vest, Sind în est (711), întinzându-se până în Asia centrală unde vor atinge regiuni ale Chinei T'ang (751). Asediile Constantinopolului (674-678,717/718) eşuate, înfrângerile în faţa francilor (732) şi a Bizanţului (740, 747) vor conduce către următoarea criză internă: mişcarea social-revoluţionară de protest a Abbasizilor din Chorasanul nord-iranian a regrupat interesele socio-economice ale musulmanilor nearabi împotriva războinicilor tribali arabi privilegiaţi la împărţirea prăzii de război. Centrul de greutate al Califatului a fost transferat în estul persan în urma căderii Omeiazilor, datorate unui masacru sângeros (750), a dominaţiei Abbasizilor şi a mutării capitalei la Bagdad (763).

Perioada persană a Califatului va declanşa în acelaşi timp şi distrugerea sa – pornind atât dinspre periferie, cât şi dinspre centru: Omeiazii supravieţuitori vor fonda Emiratul de la Cordoba (756), care va forma mai târziu un Contracalifat (929-1031). Lor le-au urmat charidjiţii care au fondat în interiorul Maghrebului state proprii (757/761-909), mai târziu Idrisizii şiiţi din Maroc (788), Aghlabizii din Ifriquija (=Africa de Nord, înjurai Cartaginei) (800), ei fiind succedaţi de Fatimizi (909-1171), care vor cuceri şi Egiptul (969). În mod

asemănător, în zona nord-estică se vor desprinde de Califat mici principate persane (după 800).

În zona centrală, după moartea lui Harun-al Raşid (809) se va ajunge la divizarea imperiului şi la război civil între cei doi fii ai săi, război pe care-1 va câştiga (813) Al-Mamun, fiu al unei persane, cu trupe adunate din Chorassanul persan nordic. El va dizolva vechea armată

formată din războinici tribali arabi şi o va înlocui în capitală cu mameluci, ca gardă de corp – sclavi de război turci care fuseseră

islamizaţi în Califat. Ei vor îndeplini curând o funcţie asemănătoare celei a gărzii pretonene romane: prin rolul lor de „sprijinitori ai califului", ei vor reduce treptat califii la un statut simbolic. Rolul acestora va fi preluat după cucerirea Bagdadului de către Bujizii persani (945) şi selgiucizii turci (1055). În timpul cruciadelor Califatul va fi doar o entitate fantomatică, el fiind înlocuit cu o serie de principate locale de inspiraţia turcă.

Prin cucerirea Bagdadului (1258), mongolii vor pune capăt Călifarului ca structură politică, iar prin distrugerile provocate vor anihila productivitatea Mesopotamiei. Limba şi cultura arabă s-au afirmat prin intermediul Islamului, însă arabii înşişi vor cădea sub diverşi cuceritori, în ultimă instanţă sub turcii otomani (aprox.

1516/1517-191II1918), la statutul de clasă inferi oară, declasată, dispreţuită, de ţărani săraci şi de beduini.

În timp ce arabii, susţinătorii originari ai Islamului, prin înfrângerea şi decăderea Călifarului, vor recădea într-o poziţie politică

periferică, lipsită de putere, Islamul se va răspândi în forţă în toate direcţiile, chiar şi dincolo de punctul de plecare constituit de Orientul Apropiat. Prin contraofensiva creştină de după anul 1000, Islamul va fi împins înapoi din nordul Mediteranei, câştigând însă pretutindeni teren –

în Asia centrală, în Asia de sud-est, în regiuni din vestul Chinei, în Africa de la sud de Sahara. În vidul de putere lăsat în urnă de marea invazie mongolă, se vor constitui treptat trei mari imperii musulmane cu caractere diferite – Imperiul otoman (1290/1300-1918/1923), care în apogeul său a cuprins din nou aproape întregul Orient Apropiat, la acesta adăugându-se nordul Africii până în Algeria şi Europa de sud-est până aproape de Viena; Imperiul neo-persan al Safavizilor (1500-1722) şi Imperiul moghul în India (1526 până în 1858), care într-un moment de apogeu din jurul anului 1700 a unificat întreaga Indie. Cultura islamică

se va dezvolta în continuare, ea căpătând diferite accente turce, persane şi indo-persane. Islamul a rămas o religie universală, însă după

expansiunea Europei dincolo de ocean, mai ales după înfrângerea Imperiului otoman (începând cu 1683, respectiv 1774), el a trebuit să se confrunte cu o nouă fază a expansiunii creştine vestice, de această dată

ea îmbrăcând forma industrialismului, a naţionalismului şi a imperialismului.

Islamul II

46. Islamul II: turcii în centrele de cultură asiatice, de la 998 până

la 1243

Expansiunea chineză sub conducerea dinastiei T'ang către Asia centrală prin distrugerea ambelor imperii vechi-turce (630,745) va pune în mişcare câteva secole mai târziu penultimul val de cuceritori turco-mongoli. Turcii vor pătrunde de această dată în mod covârşitor în sectorul central dintre China şi Europa, după India (998) şi Persia (1042). Pornind de aici, ei vor intra în două rânduri în conflict cu Bizanţul şi Europa latină – selgiucizii şi osmanii (otomanii). Capitolul central al istoriei vechi a turcilor este constituit de pătrunderea în forţă a ultimului val de cuceritori turco-mongoli, a mongolilor în noua lor patrie Asia Mică (Anatolia)(1243).

Retrage către sud.

După 813 Turcii sunt aduşi în Califat ca sclavi: islamizarea şi serviciul militar. 889 Ungurii sunt alungaţi de la Cotul Volgăi: retragere către vest. 945 Mamelucii, formaţi din rândurile Bujizilor (familii care au făcut parte din administraţia persană). 955 începuturile oguzilor: cucerirea (presupusă) a oraşului Buhara sub conducerea (istoric nesigură) a selgiucizilor.

Marele Imperiu selgiucid (până în 1092). 1071 Victorie zdrobitoare a selgiucizilor la Manzikert asupra Bizanţului: Bizanţul este slăbit definitiv. 1077 Sultanatul Rum al selgiucizilor în Anatolia (până la 1308).

Selgiucizii cuceresc Ierusalimul.

Asia Mică.

Sultanatul Rum devine stat vasal al mongolilor (până în 1308).

Turcii s-au constituit la început ca o confederaţie tribală în contextul luptei pentru extindere a populaţiilor Juan-juan. După fuga acestora către vest (552), unde vor fi întâlniţi sub denumirea de „avari”

(567), turcii vor lua în stăpânire Asia centrală, ei fiind totuşi împărţiţi în cele două imperii vechi-turce. Ambele vor fi puternic afectate de către expansiunea Chinei sub dinastia T'ang, cel estic în 630, iar cel vestic în 745. Alungarea lor din Asia centrală va determina un proces de

fragmentare, ale cărui efecte se vor stinge abia treptat prin reorganizarea în mari uniuni tribale.

Succesorul imperiului vechi-turc (turcii kok) în stepa mongolă va fi începând din 745 imperiul uigur al stepei, care va fi parţial convertit la creştinismul nestorian, cu care va intra în contact prin intermediul misionarilor de-a lungul rutelor comerciale („Drumul mătăsii”), pentru ca mai târziu să adopte maniheismul (762). După ce kirghizii vor prelua acest imperiu de stepă în 840, uigurii se vor retrage înspre sud, în oraşele din oaze, unde este probabil să se fi sedentarizat. Imperiul succesor din Qoco (850-1250) va dezvolta un nivel cultural remarcabil, fiind plasat la întretăierea influenţelor iraniene, indiene şi chineze.

Turcii vor veni în Califatul din Bagdad ca sclavi, ei fiind aici convertiţi la Islam. Începând cu califul Al-Mamun (813-833) ei vor forma, în calitate de sclavi războinici („mameluci”), garda palatului şi trupele de elită. Acestea vor evolua treptat către un statut asemănător celui al gărzii pretoriene în Roma imperială, preluând foarte curând puterea (până în 945).

Curând după pierderea puterii deţinute de facto de către mameluci în Bagdad şi preluarea acesteia de către Bujizii proveniţi din familiile funcţionărimii persane, în contextul unui Califat aflat în continuu proces de decădere (945), turcii se vor constitui din nou în nordul Califatului în mari uniuni tribale, începuturile atestate istoric au fost

făcute de către oguzi prin cucerirea (presupusă) Buharei sub conducerea legendarului, însă incertului din punct de vedere istoric, Selgiuk (955), care va da de altfel şi numele dinastiei selgiucide. Convertirea la Islam (960) le va da selgiucizilor dinamismul zelului religios pus în slujba înnoirii şi răspândirii Islamului, prin lupta militantă împotriva necredincioşilor şi prin cuceriri militare. Ca nomazi de stepă, ei vor exercita dinspre nord în cadrul Islamului aflat într-un proces de decădere politică, o influenţă

asemănătoare celei pe care o exercitaseră mai înainte dinspre sud arabii, ca nomazi ai deserturilor, prin cuceririle începute din timpul lui Mahomed (622).

În timp ce alte popoare turco-mongole au luat calea, deja tradiţională începând cu hunii, a vestului (spre ex. Khazarii, ungurii, pecenegii, cumanii), turcii deveniţi de curând musulmani se vor orienta către sud, ei având la început statutul de aliaţi ai lui Mahmud din Ghasna în sudul Asiei centrale (992). Mahmud din Ghasna era el însuşi turc prin ascendenţa sa. Cucerirea de către el a Punjabului (998) va marca prima pătrundere a turcilor într-unui dintre marile centre de

cultură asiatice, cu efecte de lungă durată asupra Indiei, deoarece de acum înainte Islamul va pune primii paşi hotărâţi în nord-vestul Indiei.

Începând din timpul domniei lui Mahmud din Ghasna turcii nu vor mai acţiona în centrele culturale asiatice sub un steag străin, în principiu sub cel al Călifarului, în calitatea lor de mameluci, ci îşi vor urmări propriile planuri, care vor converge către fondarea unui imperiu, în India nordică vor continua să se desfăşoare valuri de cuceritori turci – Mohammed dinGhur (1192-1206) şi Sultanatul din Delhi (1206-1398), Bhaibar şi Imperiul moghul (1526-1858).

După anul 1000, într-o zonă situată mai spre vest, oguzii (selgiucizii) se vor orienta către cucerirea, mai bine documentată istoric, a Iranului şi a Irakului: cele mai importante etape vor fi Merv (1029), o întinsă parte a Persiei (1042), Isfahan (1051) şi Bagdad (1055). Ca

„susţinători ai califului", Bujizii persani îi vor alunga (începând cu 945) pe mameluci din poziţia de lideri ideologici ai Călifarului, ei creându-şi prin Marele Imperiu selgiucid (1055) o structură de putere imperială

proprie, chiar dacă încă foarte restrânsă. Zelul religios (fanatism)

manifestat de către ei ca nou-convertiţi va face inevitabilă ciocnirea cu lumea creştină: Bizanţul va suferi în faţa selgiucizilor o înfrângere decisivă la Manzikert (1071), iar cucerirea Ierusalimului (1077) şi a Antiohiei (1085) îl vor determina pe împăratul Bizanţului să cheme în ajutor Occidentul, acest apel dând naştere cruciadelor (1096-1291). Deja înainte de acestea, asasinarea vizirului Marelui Imperiu selgiucid (1092) a dat o lovitură de moarte unităţii precare a noului stat bazat pe cuceriri.

In schimb, Sultanatul Rum („Rum" = Roma = Roma orientală = Bizanţ) din Anatolia (Asia Mică) (1077), aflat la început în cadrul Marelui Imperiu selgiucid (până în 1092) va avea o stabilitate de mai lungă durată. În ansamblu, după anul 1092, turcii selgiucizi se vor diviza relativ repede şi vor fi împinşi la începuturile cruciadelor înspre Asia Mică şi Siria. Primul care va unifica forţele musulmane în Orientul Apropiat împotriva creştinismului devenit apăsător va fi Saladin, de origine kurdă, el sprijinindu-se pe unirea Siriei şi a Egiptului (1171/1174). Dinastia fondată de către el, numită ayyubidă, va fi mai târziu înlăturată de către mamelucii egipteni/sirieni (1250-1517).

Între timp, selgiucizii au contribuit, prin următoarea mare victorie asupra Bizanţului în bătălia de la Myriokephalon (1176), la accentuarea îndelungatei agonii a acestuia. După revoltele ample ale triburilor nomade orientate împotriva selgiucizilor semi-sedentarizaţi, revolte ce au avut loc chiar în teritoriile în care ei îşi exercitau supremaţia

(1236,1239), Sultanatul Rum va suferi o înfrângere decisivă în faţa penultimului mare val al expansiunii turco-mongole, cel al mongolilor: cucerirea oraşului Merv încă din timpul domniei lui Ginghis Han (1221) a fost de natură să-i preseze la început pe nomazii turkmeni (turcomani) înspre Sultanatul Rum. Lor le vor urma înşişi mongolii învigători, ei înregistrând o victorie nimicitoare la Kosedag (1243): deşi din punct de vedere formal Sultanatul Rum va păstra în continuare o poziţie dominantă, el va cădea sub vasalitatea mongolilor, şi în ultimă instanţă

sub cea a persanilor Il-Khan (ilhani) (începând cu 1295). El va dispărea în ultimă instanţă sub presiunea ultimului val de cuceritori turci, cel al otomanilor, ai căror strămoşi se retrăseseră din Merv în faţa mongolilor (1221) în Sultanatul Rum ca nomazi turcmeni.

47. Invazia mongolă şi imperiul mongol: de la Ginghis Han la Timur

Lenk, de la 1206 până în 1405

Către sfârşitul cruciadelor, marea invazie mongolă va atinge prin efectele sale şi Europa. Invazia mongolă şi imperiul mongol sunt evenimente atât de importante ale istoriei universale, comparabile cu marşul lui Alexandru şi cu imperiul alexandrin, încât o scurtă schiţă a istoriei lor este aici inevitabilă, cel puţin în măsura în care ea ne conduce peste graniţele Europei medievale.

(până la 1227), sub denumirea de Ginghis Han: expansiune, având ca scop central lupta împotriva Chinei.

(până în 1246): alianţa cu mongolii împotriva Islamului eşuează.

Pe tribut asupra Rusiei (până în 1480). 1256 Iranul este cucerit: assassinii persani sunt nimiciţi. 1258 Bagdadul este cucerit: sfârşitul Califatului (datând din 632).

Opoziţie din interior.

Aprox. 1335 Imperiul mongol este definitiv distrus.

Ascensiunea mongolilor la statutul de mare imperiu al istoriei universale începe prin alegerea de către un Khuriltai (Sfat al principilor) a unui principe tribal învingător, a lui Temugin, sub denumirea de Ginghis Han, având titlul tradiţional de Mare han (Kha-khan) (1206).

Scopul principal al războaielor de cucerire promovate era China, pentru a cărei înfrângere erau totuşi necesare numeroase mişcări de învăluire către vest şi către sud (Yiinnan). Primele marşuri armate vor lărgi baza de acţiune din Asia centrală prin subjugarea altor populaţii de origine turco-mongolă (oiraţii, kirghizii, uigurii, 1206-1209). Aceste acţiuni vor fi urmate de cucerirea celor trei imperii ale turco-mongolilor sinizaţi din periferia şi din nordul Chinei – Imperiul Hsi-hsia al tanguţilor (1209),

Imperiul Chin cu capitala la Pekin (1215), Imperiul Khara Khitai (1218).

Subjugarea imperiului şahului Choresm (1219-1221) îi va duce pe mongoli până în Iranul nordic şi în cel estic, iar de acolo, în urmărirea adversarilor înfrânţi, trecând peste Hindukuş, ei vor ajunge pe Indus (1221). În cadrul unui prim marş de recunoaştere împotriva aşezării ruse Kiev, ei vor zdrobi principatele ruse şi pe cumani în bătăliile de la Kalka (1223). O revoltă a tanguţilor va provoca ultimul marş armat al lui Ginghis Han (1226).

Sub conducerea fiului lui Ginghis Han, Ogodai, expansiunea va continua într-o primă etapă: Coreea (1231), China nordică (1234), Seciuan (1236) şi Rusia (1237-1240), victoria împotriva cavalerilor polonezi/germani la Liegnitz şi împotriva ungarilor la Mohi (1241) vor marca punctele vestice extreme ale expansiunii mongole. După moartea lui Ogodai (1241), mongolii se vor retrage din Ungaria şi Polonia, rămânând însă în Rusia sudică sub forma Hoardei de Aur a

tătarilor, care va evolua treptat către un hanat (1251), devenit ulterior independent (1260). După o serie de conflicte interne va începe în est o nouă fază de expansiune, condusă de Marele han Mongke (Munke) (1251-1260): mongolii au distrus Sultanatul Rum din Asia Mică (1243), au cucerit Armenia (1244), Yunnanul (1253), Iranul (1256), Bagdadul (1258). Ei au început cucerirea Chinei sudice, pe care o va duce la sfârşit (1279) Kublai Han (Kubilai) în perioada în care va fi Mare han (1260-1294). Mutarea capitalei imperiului de la Karakorum la Pekin (1264) va sluji sinizării rapide a mongolilor în China, ca şi la preluarea unui nume dinastic chinez -Yiian (1271/80-1368), însă a provocat şi opoziţia unor forţe din interior, opoziţie care a condus la o revoltă (1278) înăbuşită în forţă. Cucerirea Burmei (1287), regiune situată în nord, va întregi expansiunea Imperiului mongol.

În spatele acestor evenimente îşi vor face însă apariţia primele semne ale decăderii: înfrângerea în faţa mamelucilor în Palestina (1260) şi în Asia Mică (1277) va fi de natură să limiteze expansiunea mongolă în Orientul Apropiat. Răzvrătirea Hanatului Hoardei de Aur (1260) şi războiul acestuia cu mongolii persani în regiunea Caucazului, de astă

dată în alianţă cu mamelucii (1261) şi cu Bizanţul (1272) au aruncat în aer solidaritatea intermongolă. Invaziile Japoniei (1274, 1281), Vietnamului (1284) şi Javei (1293) au eşuat, ele generând efecte contrare pentru ţările respective, care vor sfârşi prin a se afirma. In timpul domniei ultimului Mare han comun, Temur (1294-1307), după

convertirea la Islam şi rapida iranizare sub forma celui de-al doilea hanat

(1295-1307), mongolii persani îşi vor afirma autonomia. În jurul anului 1335 imperiul mongol va fi distrus. După alungarea mongolilor din China (1368), titlul imperial de Mare han va mai fi utilizat doar de mongolii din Asia centrală (până în 1634).

Pretenţia lui Timur Lenk, ca descendent al lui Ginghis Han, de a reînnoi imperiul mongol (1370) pornind din Samarkand, a condus la expediţii de război nimicitoare, acestea întinzându-se în vest până la Egeea şi în Rusia, iar în est până în Punjab; numai moartea lui Timur (1405) va zădărnici un marş către China. Imitarea de către Timur Lenk a lui Ginghis Han a avut numeroase urmări, atât pentru ţările vizate direct prin distrugeri îngrozitoare şi prin masacre, cât şi, de o manieră

indirectă, în plan politic şi economic.

Efectele vaste ale invaziei mongole şi ale naşterii Imperiului mongol, dincolo de cele legate de comerţul intercontinental, nu pot fi menţionate decât foarte pe scurt: nimicirea organismului statal rusesc constituit în jurul Kievului (1237-1240) va arunca Rusia într-o relaţie de vasalitate bazată pe tribut faţă de Hoarda de Aur (până în 1480) şi va crea premisele ascensiunii Moscovei la statutul de lider al lumii ruse, iar mai târziu pentru intrarea Rusiei ca putere hegemonică est-europeană în Războiul nordic (1700-1721). Prin invazia mongolă până în Silezia (1241), Polonia va fi în continuare slăbită. Acest proces va fi accentuat de pătrunderile nimicitoare ale tătarilor (1258/1259,1286/1287), astfel încât expansiunea estică a germanilor va primi din partea polonezilor o replică nesemnificativă. Conducătorii principatelor sileziene au chemat în ajutor aşezările germane în scopul repopularizării Sileziei, depopulate în urma invaziei mongole, participând astfel la o parţială germanizare paşnică a provinciei. Opoziţia poloneză faţă de expansiunea Ordinului teuton, începută deja mai devreme pornind dinspre Weichselul inferior (începând cu 1230) se va manifesta pentru prima dată abia după

restabilirea regatului polonez (1320). În mod asemănător, familia domnitoare Babenberg va încerca să speculeze slăbirea ungurilor de către mongoli pentru a se extinde în Ungaria, însă această încercare nu se va solda decât cu propria lor dispariţie (1246) şi cu o perioadă de instabilitate pentru Austria, perioadă care va dura până la victoria lui Rudolf de Habsburg asupra lui Ottokar al II-lea în bătălia asupra hotarelor (1278). Nimicirea Sultanatului Rum de către mongoli (1243) va uşura restaurarea Bizanţului prin căderea imperiului de origine latină

(1261). Deja înainte de acest eveniment, cucerirea Mervului (1221) îi împinsese pe turkmeni către vest, unde unii vor cuceri Ierusalimul

pentru Ayyubizi (1244), iar alţii se vor instala în Bithynia, ca bază de plecare a turcilor otomani, care vor da Bizanţului lovitura mortală (1453).

Prin himera întreţinută de către Occident a unei alianţe împotriva Islamului, mongolii îi vor provoca indirect pe mameluci la o campanie riguroasă de distrugere orientată împotriva statelor cruciate (până în 1291), influenţând astfel ultima fază a cruciadelor. In ultimă instanţă

Timur Lenk va slăbi, prin campanii devastatoare (1385-1395), puterile Hoardei de Aur, care cunoştea oricum grave probleme datorate ciumei (1348/1349) şi înfrângerilor suferite din partea Moscovei

(1378/1380), astfel încât Moscova va obţine un spaţiu de manevră mai larg. Printr-o victorie zdrobitoare asupra otomanilor la Angora (1402), Timur Lenk va da Bizanţului o ultimă ascensiune înşelătoare şi va arunca Imperiul otoman într-o gravă criză existenţială (până în 1413).

48. IslamuIIII: creşterea şi expansiunea Imperiului otoman, de la 1290/1300 până la 1571 începuturile osmanilor (otomanilor) pot fi considerate ca efecte indirecte şi îndepărtate ale invaziei mongole.

Expansiunea otomanilor în Balcani şi înspre Marea Mediterană va adânci criza Europei medievale târzii, însă în acelaşi timp va stimula, după

căderea Constantinopolului (1453), expansiunea peste ocean Evul Mediu eurasiatic acesteia. Otomanii sunt caracterizaţi de o continuitate care vine până la începuturile Epocii moderne: în două

rânduri ei vor ajunge la porţile Vienei (1529, 1683). Faza de creştere şi de expansiune a Imperiului otoman este o premisă inevitabilă pentru înţelegerea decăderii sale, a „Problemei orientale” (1774 până în 1923) şi a problemei slavilor sudici (începând cu 1804).

1290/1300 Preluarea titlului de sultan de către Osman: Imperiul otoman.

Expansiune; în Asia Mică, aceasta este îndreptată împotriva Bizanţului. 1326 Brusa este cucerită: prima capitală (până în 1365).

1337 Ienicerii – noi trupe de elită formate din copii creştini furaţi: trupe pedestre, dotate cu cel mai nou armament.

Înfrângere traumatică a sârbilor. 1396 Victorie asupra cruciaţilor la Nicopole. 1402 înfrângere devastatoare în faţa lui Timur Lenk la Angora (Ankara)

— Criza imperiului (până în 1413): Anatolia este în mare parte pierdută.

Ienicerilor. 1453 Constantinopol este cucerit – noua capitală a imperiului: continuarea expansiunii în Balcani şi în Anatolia.

Otomanii au început ca lideri ai nomazilor turkmeni, care s-au retras către Anatolia în momentul cuceririi Mervului de către mongoli (1243). După zdrobirea Sultanatului Rum de către mongoli (1243), ei au avut cale liberă către Bizanţ, afirmându-se ca prozeliţi ai Islamului.

Primele succese au adus cu ele doriţii partizani. Baza de plecare va fi Bithynia, plasată în strâmtoare, chiar în faţa Constantinopolului. Prin preluarea titlului de sultan de către Osman (1290/1300) va lua naştere Imperiul otoman, prima sa etapă

fiind marcată de cucerirea Asiei Mici prin lupta împotriva statelor succesoare turce şi turco-mongole ale Sultanatului Rum. Cucerirea Brusei (1326) va fi un prim punct de referinţă în domeniul civilizaţiei statale. Până la cucerirea Adrianopolului în Tracia (1361), Brusa va rămâne prima capitală a otomanilor (până în 1365). Ienicerii, de origine creştini, dar islamizaţi de mici, vor deveni trupele de elită ale otomanilor (1337-1826). Ca gardă de corp a sultanului, ei vor dobândi treptat influenţă politică în capitală, tot aşa cum fusese cazul şi cu garda pretoriană romană sau cu mamelucii înCalifat.

Pornind de la Gallipoli (1354), otomanii vor crea în Europa de sud-est, prin victorii şi cuceriri, o a doua bază. Ei vor cuceri Adrianopole (1361) şi vor înfrânge o coaliţie a bulgarilor şi şerbilor pe Maritza (1371), iar apoi pe sârbi în Câmpia Mierlei (1389,1448) şi pe cruciaţi laNicopole (1396): Bizanţul (1372) şi Serbia sudică (1389) vor deveni state vasale, Bulgaria va deveni provincie (1396), procesul fiind însoţit de colonizări masive ale turcilor în scopul asedierii Constantinopolului. După

răsturnarea marii majorităţi a principatelor turkmene din Anatolia, următorul val de cuceriri venit dinspre Asia centrală, sub conducerea lui Timur Lenk, îi va face pe otomani să se retragă. Victoria devastatoare a lui Timur de la Angora (1402) şi luarea în captivitate a sultanului Baiazid I vor arunca Imperiul otoman în prima sa mare criză în măsură să-i ameninţe chiar existenţa.

După un război civil (1413), deja obişnuit în astfel de situaţii, otomanii îşi vor recuceri imperiul, întins din Europa până în Asia Mică.

Bizanţul va deveni din nou stat vasal (1424), principatele turkmene vor fi direct anexate (1423-1427). Printr-o a doua ofensivă ei îşi vor

extinde baza la Peninsula Balcanică – vor fi cucerite Albania (1419), Salonic (1430), Serbia nordică (până la Belgrad) (1439). Victoria asupra cruciaţilor la Varna (1444), precum şi alte victorii (1443,1448) vor asigura premisele cuceririi Constantinopolului (1453), în special cu ajutorul celei mai puternice artilerii din lume la vremea respectivă.

Constantinopol va deveni noua capitală a imperiului. Preluarea anterioară a structurilor administrative bizantine se va consolida.

Structura miletică („millet" = popor = comunitate religioasă) va da marilor comunităţi religioase (Islam, greco-ortodocşi, armeni, iudei) o formă

specială de autonomie internă fără scindarea teritorială a imperiului.

Continuarea cuceririlor va conduce la noi expansiuni – în vest (Bosnia 1464; o mare parte a Greciei 1460-1479; Herţegovina 1483; Belgradul 1521; o parte a Ungariei 1541) şi în est (Trapezunt 1461; restul Anatoliei turkmene 1466; Anatolia estică/Irakul nordic 1514/1516; Siria, Palestina 1516; Egiptul, Mecca şi Medina 1517; Aden 1538; Yemen 1546; Massawa 1557), ca şi în zona Mării Mediterane (Algerul 1519; Libia 1551; Ciprul 1571). Retragerea din faţa Maltei, datorată

Ordinului ioaniţilor (1565) şi bătălia maritimă de la Lepanto, purtată împotriva Ligii Sfinte (1571), vor încheia în esenţă expansiunea otomană.

Pretenţia la titlul vacant (începând din 1258, respectiv 1517) de calif (1534) şi controlul asupra tuturor oraşelor sfinte ale Islamului (Mecca, Medina, Ierusalim) au oferit în plus Imperiului otoman un fundament ideologic mai larg. Alianţa de facto de durată cu Franţa (începând din 1526/1536), serviciul loial sultanului exercitat de către greci (fanarioţi) şi reluarea unor tradiţii bizantine au creat imperiului legături cu noile şi vechile centre de civilizaţie. Din acest motiv, la început cucerirea otomană nu a apărut în nici un caz ca o mare catastrofă, aşa cum va încerca mai târziu propaganda istorică europeană să insinueze.

Mai mult chiar, otomanii vor oferi în faza de început dovezi remarcabile de civilizaţie şi de cultură (poduri, seraiuri de caravane, moschei etc).

Structura miletică va întări în cadrul imperiului o uimitoare elasticitate prin autonomia marilor comunităţi religioase.

Prin obţinerea controlului Strâmtorilor (1453) şi a Canalului Suez (1517), otomanii vor stăpâni puncte tradiţionale strategice ale comerţului intercontinental din Marea Mediterană, acest control venind totuşi într-o epocă în care, tocmai din cauza cuceririlor otomane, zona pierduse din importanţă, căci Europa îşi începuse expansiunea peste ocean. Din acest motiv, Imperiul otoman se va vedea înşelat din punct de vedere economic în privinţa roadelor cuceririlor sale prin ampla campanie de flancare declanşată de Europa în Africa. La aceasta se va adăuga concurenţa făcută otomanilor chiar din interiorul lumii islamice, din partea sferei şi'ite – Marocul în vestul îndepărtat, Persia în est, el purtând cu acestea o serie de războaie sângeroase pentru Armenia şi Irak (1514-

1516,1533/1534,1548-1555,1578 până în 1590,1616-1619,1623/1624,1636-1639). De asemenea, războaiele permanente din zona Mării Mediteraneene împotriva Spaniei, iar mai târziu împotriva Austriei (începând din 1526) vor impune o mare risipă de forţe.

Pentru istoria europeană prezintă o mare importanţă victoria distrugătoare a otomanilor asupra Ungariei la Mohâcs (1526), deoarece prin aceasta Habsburgii vor pierde Boemia, Silezia şi pretenţia asupra Ungariei (împărţită în trei începând cu 1541). Impunându-şi suzeranitatea în raport cu tătarii Crimeii (1472), otomanii îşi vor extinde puterea până dincolo de costele Mării Negre, însă îşi vor atrage pe termen lung şi ostilitatea Rusiei, a cărei expansiune seculară în regiune o vor bloca pentru un timp. Această duşmănie va fi de altfel şi cauza principală a decăderii Imperiului otoman. Al doilea asediu al Vienei (1683) se va dovedi, după conflicte interne prelungite, o supralicitare a forţelor otomane. Înfrângerea turcilor la porţile Vienei în lupta cu coaliţia europeană sub conducerea Poloniei va deschide calea decăderii Imperiului otoman, cu efecte pe termen lung pentru lumea din jurul său.

Africa neagră

49. Africa neagră în Evul Mediu eurasiatic, de la 550 până Ia 1591

Ca un continuum al istoriei Africii negre în Evul Mediu eurasiatic poate fi evidenţiată migraţia bantu de ambele părţi ale pădurilor tropicale, din Bazinul congolez către sud. Acest proces elementar nu

este însă din punct de vedere istoric consemnat prin izvoare scrise. Migraţia bantu este, în limite flexibile, punct de reper pentru producţia agricolă

(realizată de către ţăranii aflaţi în migraţie) şi pentru producţia fierului.

După 550 Nubia devine creştină (coptă) (până la 1314/1504).

Nubia creştină este despărţită de Alexandria, accesul către Etiopia este îngreunat.

Sahara în zona de savană a Africii de vest. 996 Trestia de zahăr trece din Egipt în vest, prin Veneţia. 1007 Kanemul (provincie în nordul Sudanului) devine musulman: fondarea unei serii de oraşe comerciale în periferia sudică a Saharei, destinate comerţului cu sclavi şi aur. 1042

începuturile almoravizilor ca mişcare reformatoare islamică în exteriorul zonei sud-vestice de expansiune a Islamului. 1051 Marşul devastator al lui Beni Hilal de-a curmezişul Africii de nord, dinspre est spre vest, distruge oraşe şi teritorii mănoase. 1076 Almoravizii cuceresc Imperiul Ghana: Ghana devine stat vasal tributar almoravizilor. Aprox. 1100 Este începută construcţia Zidului din Zimbabwe.

Sec. 14 începuturile regatului Congo, aprox. 1400 Invazia Luo în Uganda nordică.

Fortificaţie a europenilor. Portughezii intră în contact cu regatul congolez. 1491 Regele congolez se lasă botezat: João I (până în 1508).

1591 Marocul distruge Imperiul Songhai: haos în Sudan.

Fundamentele materiale ale imperiilor vechi-africane în zona Saharei au fost vânătoarea de sclavi, în zona sudică şi comerţul cu sclavi, în zona nordică, schimbul aurului, pe care triburile „barbare” şi chiar

„sălbatice” îl extrăgeau din râuri, contra sării. Aceasta avea, cel puţin în Africa-veche, la sud de Sahara, o valoare extraordinară, datorată

rarităţii, fiind din acest motiv schimbată la paritate contra aurului de către triburile care îl produceau. Diminuarea rezervelor de sare la sud de Sahara va fi pentru regiune o primă cauză a sclaviei interafricane: cine ar fi lucrat de bunăvoie în carierele de sare ale Saharei sub arşiţa ucigătoare? în acelaşi timp, controlul minelor de sare va fi un motiv esenţial al conflictelor interafricane, îndeosebi al celor dintre nomazii Saharei şi structurile de putere ale savanei (dominate sau nu de războinici nomazi).

În toată sărăcia surselor istorice (cel mai adesea arabe), elementul cel mai des pus în evidenţă este legat de existenţa a trei mari imperii vest-africane, Ghana, Mali şi Songhai (sec. IV-1591), ale căror nume s-au păstrat parţial până astăzi, regăsindu-se în titulatura anumitor state africane mderne. Ele controlau comerţul saharian (aur, sclavi, sare, obiecte din piele) şi erau mai degrabă dominaţii bazate pe tribut, întinse pe mari teritorii, decât imperii în sensul propriu al termenului. În orice caz, ele au favorizat prosperitatea şi pacea internă, aspect evidenţiat de evenimentele petrecute după distrugerea vechii Ghane de către almora vizi (1076) şi a Songhai-ului de către Maroc (1591). După aceste momente Sudanul vestic decade în haos economic şi într-un proces de fragmentare politică prin apariţia unor state succesoare.

Conflictele interne vor da comerţului transatlantic cu sclavi un imbold suplimentar şi vor slăbi în plan extern Africa, în special în raport cu Europa. Doar o importanţă regională, însă cu efecte conflictuale ce urcă până în contemporaneitate, va avea invazia cuceritoare a crescătorilor de vite albi (aşa-numiţii „hamiţi"), veniţi dinspre cornul Africii în secolul al XVI-lea şi constituirea aşa-numitelor state Hima, în special Rwanda şi Burundi: aristocraţia lor războinică (Tutsi) îi va domina pe ţăranii bantu, (Hutu), printr-o foarte severă politică de apartheid, concretizată într-o comunitate divizată în clase pe criterii

rasiale, asemănător modului în care s-au petrecut lucrurile în vechea Indie în timpul invaziei indo-arienilor.

În acelaşi timp, Islamul va cuprinde, în contextul expansiunii sale generale, şi Africa. Răspândirea sa (începând cu 634) poate fi interpretată ca o continuare a includerii Africii sudice, sub forma unei culturi periferice, în cadrul culturii mediteraneene, în varianta arabo-musulmană a acesteia. Punctele de plecare timpurii vor fi Eritreea, prin cucerirea Massawei, deja la începutul expansiunii arabo-musulmane (634), cucerirea coastei Swaheli, cu cultura sa de

confluenţă afro-arabo-persană, care se va transmite însă abia cu greu înspre interior, procesul întinzându-se până în Epoca modernă şi cucerirea Africii nordice, din Egipt (641/642) până în Maroc (709), proces orientat ulterior către sud.

Va unna prima razie a berberilor musulmani în Sahara (734), ca preludiu al islamizării Saharei şi a Sudanului, aceste acţiuni trebuind înţelese în contextul procesului de naştere a comerţului şi de fondare a unor oraşe şi imperii comerciale la sud de Sahara. O dată remarcabilă

este islamizarea Kanem-ului (1007). Începuturile almora vizilor în sud-vestul îndepărtat (Senegal)(1042) sunt un prim exemplu pentru efectele retroactive dramatice ale Islamului în noile sale teritorii misionare – din Africa vestică şi până în Spania. Mai târziu acest proces va fi accentuat prin „jihadul" vest-african, foarte prezent în secolele XVIII şi XIX.

Graniţele mobile ale Islamului, avansând dinspre Africa nordică

prin Sahara spre sud şi de la Oceanul Indian către vest s-au prăbuşit odată cu graniţele mai vechi, şi ele în schimbare, ale teritoriilor unde se practica vânătoarea de sclavi, comerţul cu sclavi şi sclavia: musulmanii îi puteau transforma în sclavi pe „păgâni", dar în contextul mobilităţii graniţelor Islamului, conducătorii musulmani au încălcat adesea interdicţia de a exploata în regim sclavagist musulmani, ei făcând acest lucru mai ales dacă aceştia erau negri.

După islamizarea lor începând cu 634, mai vechile oraşe fondate încă din Antichitate pe coasta Swaheli, cu expresia lor multiculturală

arabo-persano-africană, precum şi oraşele mai noi fondate după 1000 în periferia sudică a Saharei, care vor deveni mai devreme sau mai târziu musulmane, îşi vor câştiga existenţa în primul rând prin dobândirea statutului de. Puncte intermediare ale comerţului intercontinental, dinspre Africa plecând în primul rând aur şi sclavi. În acelaşi timp ele au fost nuclee de cristalizare ale dominaţiei regionale bazate pe tribut, dominaţie exercitată asupra populaţiilor ţărăneşti din savană, traversând întregul „Sudan" (=zona savanei), de la Atlantic până la poalele

înălţimilor etiopiene, deja dincolo de Nil. În perioada Evului Mediu eurasiatic, savana va accede treptat la statutul de axă centrală a vechii Africi, fenomen valabil atât în raport cu regiunile de expresie musulmană, cât şi în cele în care musulmanii exercitau o dominaţie

politică asupra păgânilor „necredincioşi”, rămaşi animişti. Acolo vor apărea de asemenea, în contextul trecerii la o islamizare riguroasă, mixturi religioase (sincretisme), care mai devreme sau mai târziu în Epoca modernă vor genera „jihaduri” (războaie sfinte) regionale în scopul promovării Islamului în toată autenticitatea sa.

Din interesul Europei pentru aurul vest-african necesar finanţării comerţului său cu Orientul, se vor dezvolta călătorii sistematice de descoperire ale portughezilor (începând cu 1419), acestea fiind preludiul comerţului transatlantic cu sclavi şi al primelor puncte de sprijin al comerţului european, îndeosebi pe coastele vestice ale Africii. Astfel se va crea o nouă calitate a relaţiilor euro-africane, care va căpăta în secolul al XlX-lea expresia dominaţiei coloniale europene.

50. Vechea Americă, până la 1492

Vechea Americă precolumbiană este caracterizată, ca şi marea regiune tricontinentală numită după 1492 „Lumea Veche”, prin asocierea a trei mari forme de viaţă – sălbăticie, barbarie şi civilizaţie. Şi în ceea ce se va numi „Lumea Nouă” se vor concentra culturi superioare, fenomenul fiind caracteristic regiunii centrale a continentului – America Centrală

(mayaşii şi aztecii în Mexic) şi regiunii nordice a Americii de Sud, pe platourile înalte (incaşii în Peru/Bolivia). Informaţii mai pertinente există

numai asupra acestora din urmă. Insă fiind izolate faţă de Eurasia ele vor rămâne la aproximativ acelaşi nivel de dezvoltare ca şi cel atins de Sumer la aprox. 2500 î. Hr., ţinând din acest punct de vedere mai degrabă de structurile istorice ale Vechiului Orient.

Un alt motiv al mutaţiilor temporale structurale este absenţa surselor scrise indigene, astfel încât până acum istoria culturilor superioare precolumbiene se concentrază numai pe o schiţă considerată

esenţială a trecutului cunoscut al Vechii Americi. Acest fenomen este asemănător celui înregistrat în cazul culturii Indusului, preistoria lipsită

de izvoare scrise putând fi reconstituită numai cu metode arheologice.

Pentru a evita neînţelegerile inutile, trebuie precizat că Vechea Americă

rămâne totuşi din punct de vedere cronologic paralelă cu Evul Mediu eurasiatic. Cititorul trebuie însă să fie avizat asupra mutaţiilor temporale şi structurale, şi asupra decalajului de aproximativ 3500-4000 de ani, atunci când procese tipice Vechiului Orient vor fi reluate în contextul

unei epoci contemporane Evului Mediu eurasiatic: chiar şi în realitatea istorică există incongruenţe temporale precum cele imaginate de către H.

G. Wells în „Maşina timpului”.

Chiar şi în acest context, Vechea Americă ne oferă numeroase variaţii ale aceloraşi modele fundamentale de relaţii dintre civilizaţii, puteri imperiale şi religii cu care ne obişnuisem deja în Eurasia: pe baza economiei agrare timpurii (porumb, Vechea Americă fasole, cartofi) se vor constitui diferite culturi superioare, care vor dezvolta relaţii comerciale şi vor promova cuceriri imperiale prin afirmarea unor popoare cu vocaţie imperială şi a unor dinastii domnitoare, cu expansiuni şi prăbuşiri, lupte pentru hegemonie şi fragmentare, exploatări miniere subterane şi de suprafaţă. Ele au avut în comun construcţia de oraşe şi temple impozante din piatră, iar mai târziu un înalt nivel al observaţiilor astronomice destinate unor nevoi legate de cult (calendarul).

Văzută ca perspectivă asupra lumii, religia lor este populată, ca o dovadă de pesimism funciar, numai de zei pizmaşi pe cei aflaţi în viaţă şi care trebuiau împăcaţi în permanenţă prin jertfe omeneşti. Urmarea acestei viziuni este promovarea constantă a războaielor de cucerire orientate înspre periferia fluctuantă, scopul fiind subjugarea populaţiilor barbare formate din ţărani pentru a produce suficienţi prizonieri de război sau sclavi proveniţi din tribut pentru a acoperi necesarul de jertfe umane. Nu există nici un motiv pentru a privi cu nostalgie structurile de putere precolumbiene şi a face reflecţii morale asupra dominaţiei europenilor. Aceste slăbiciuni structurale vor clarifica mai târziu brusca prăbuşire a Imperiului aztec şi a celui incaş, deoarece populaţiile din periferia imperiilor, expuse în mod constant atacurilor acestora, îi vor ajuta pe spanioli pentru a alunga regimul dominaţiei sângeroase. Cel mai vechi centru de civilizaţie, aparţinând mayaşilor, este plasat în Peninsula Yucatan, pe locul actualelor state

mexicane Chiapas şi Tabasco, precum şi în Guatemala.

Aprox. 2000 Î. Hr. Începuturile culturii Maya în Peninsula Yucatan: porumbul este elementul principal de hrană. 50 Începuturile culturii Maya scrise. 100 d. Hr. Oraşul-templu Teotihuacan în centrul Mexicului: puternică răspândire culturală în America Centrală, aprox.

200 începuturile culturii Tiahuacano în Anzi. Aprox. 300 Perioada clasică a civilizaţiei Maya: oraşe-stat rivale, cel mai puternic fiind Chichen Itza. Aprox. 650 Invazia tolteciior războinici în teritoriul civilizaţiei Maya.

Toltec: teocraţie. 986 Alungarea teocraţiei din Imperiul toltec: Quetzalcoatl revine la Maya.

Civilizaţiei incase. 1375 Fondarea Tenochtitlanului în Golful Mexic: începuturile aztecilor ca vasali ai tepanecilor.

În cursul temporal obişnuit începuturile culturii Maya pot fi localizate în jurul anului 2000, aceste premise deschizând calea către cristalizarea ulterioară a perioadei clasice Maya (aprox. 300 d. Hr.).

Această perioadă este caracterizată prin fondarea – la date diferite (320-711 d. Hr.) – unor mari oraşe-templu. Sub presiunea foarte probabilă a invaziilor dinspre nord, căreia i se adaugă o combinaţie de factori ecologico-economici (epuizarea pământurilor exploatate agrar), crize sociale şi politice (revolte orientate împotriva aristocraţiei teocratice dominante) şi, ca o consecinţă imediată, o criză religioasă, cultura Maya clasică va fi distrusă. Un Imperiu maya se va concentra în Yucatan, fără

însă a se unifica pe deplin într-un stat centralizat. Constituindu-se într-o nouă pătură conducătoare, invadatorii tolteci îşi vor exercita dominaţia în cadrul imperiului, chiar dacă vor exista şi principate mayaşe care vor reuşi să-şi păstreze autonomia. Sub conducerea regională a dinastiei Coconilor, oraşul nou fondat Mayapan va obţine, cu sprijinul soldaţilor am Mexic, hegemonia asupra Yucatanului (1204). După răsturnarea acestei hegemonii (1441), Yucatanul se va diviza în 18 state succesoare, care mai târziu, datorită fragmentării lor politice, vor fi cucerite de către spanioli. Imperiul aztecilor, situat în Mexicul central, va unifica mai multe culturi regionale mai vechi în

jurul oraşului-templu Teotihuacan (începând cu aprox. 300 d. Hr.), această epocă fiind în mod evident una predominant paşnică, fapt atestat de absenţa sistemelor de fortificaţie a oraşelor. Invazia popoarelor războinice, printre ele şi toltecii (începând cu aprox. 650), va pune capăt acestei epoci relativ idilice. Toltecii îşi vor constitui cu timpul un imperiu propriu, cu capitala la Tuia, oraş fondat –

potrivit legendei – în 856. Regimul teocratic va fi înlocuit de către o castă

războinică şi comerciantă (899), motiv pentru care ultimul rege-preot, Ce acatl topiltzin, se va refugia împreună cu descendenţii săi din Tuia în Yucatan, unde îşi va continua viaţa sub titulatura Quetzalcoalt, sub dinastia Maya. Preamărit din punct de vedere religios, el va juca un rol important în alungarea aztecilor, deoarece el prevedea prin aceasta reîntoarcerea sa dinspre est către patria natală, unde prin domnia sa ar fi făcut posibilă o nouă epocă fericită. Această profeţie plină de vitalitate îi va anima mai târziu şi pe azteci în raport cu spaniolii sub conducerea lui Cortez, aceştia din urmă intrând în Mexic dinspre est în anul 1519.

După prăbuşirea Imperiului toltec (1168), o parte dintre tolteci vor migra către Yucatan, intrând astfel în teritoriul culturii Maya. Dominaţia şi cultura superioară vor fi preluate de la toltecii rămaşi de către un gen de confederaţie tribală a chichimecilor veneţi din periferia barbară. Însă

sub presiunea altor chichimeci pătrunşi ulterior şi datorită lipsei capacităţii de organizare internă, Imperiul chichimec se va destrăma către sfârşitul secolului al XlV-lea în numeroase state succesoare. În contextul complicaţiilor generate de acest proces, tepanecii îşi vor impune dominaţia asupra mai multor state de mici dimensiuni plasate pe cursul superior al Mexicului.

Ultimul centru de putere înainte de venirea spaniolilor va fi fondat de către azteci, la început vasali ai tepanecilor, acesta având capitala la Tenochtitlan, la Golful Mexic (1375). În alianţă cu alţi vasali, ei vor răsturna Imperiul tepanec (1430) şi vor încerca în acelaşi timp să

continue tradiţia imperiului anterior celui toltec. Imperiul aztec nu era puternic centralizat, ci mai degrabă o confederaţie de triburi aliate şi o dominaţie bazată pe tribut, de genul celor orientale, cu popoare obligate să plătească tribut, însă bucurându-se de autonomie internă.

Ele erau controlate prin garnizoane militare ale aztecilor, amplasate în cele mai importante puncte strategice. În perioada târzie a imperiului aztec, uniunea dintre zeul lor războinic Huitzilopchtli şi zeul soarelui va da naştere cultului sângeros al jertfelor umane, potrivit căruia noului zeu trebuk să i se sacrifice anual un număr de aproximativ 20000 de prizonieri de război. Sub ultimul împărat, Montezuma al II-lea (1502-1520), Imperiul aztec va cunoaşte apogeul expansiunii sale ca putere politică şi al prosperităţii sale, însă şi căderea sub dominaţia colonială

spaniolă (1520/1521).

În nord-vestul Americii de Sud cultura superioară se va dezvolta încă şi mai târziu decât în Mexic. În oaze irigate artificial pe văile râurilor plasate în apropiere de coastele oceanului se vor forma treptat tipuri restrânse de suzeranitate – în zonele de trecere dintre regiunile de coastă

şi platourile înalte ale Arizilor. Începutul va fi făcut de către mochicani (aprox. 300 d. Hr.), epoca lor fiind urmată de alte perioade culturale (Nazca, Tiahuanaco), creându-se astfel în teritoriile de coastă oraşe-stat, în jurul cărora se vor forma obişnuitele structuri ierarhice şi va lua naştere comerţul peste mare către America. Pornind de la ele se vor dezvolta mai târziu imperii regionale mai mari, acestea cuprinzând şi înălţimile Anzilor, înălţimi cucerite ulterior de către incaşi. Printre ele, cele mai importante vor fi cele numite Chicheba (sau cum îşi vor spune

ele însele: Muisca), dintre care numai o parte vor atinge un anumit nivel de civilizaţie printr-un îndelungat proces de aculturaţie (aprox. 1100-aprox. 1500). Aceste oraşe-stat nu vor reuşi însă să creeze o unitate imperială, ci vor rămâne fragmentate în mai multe state de mici dimensiuni, care se vor lupta până la cucerirea spaniolă pentru hegemonie regională.

Cel mai important centru cultural al Anzilor înalţi va fi construit de cultura Tiahuanaco prin oraşul-templu denumit de ei în acelaşi fel (aprox. 200-1000), în acest caz ajungându-se probabil şi la unificarea imperială a teritoriilor ocupate mai târziu de Peru şi Bolivia. La sfârşitul perioadei clasice teritoriul înalt al Anzilor se va găsi fragmentat în state de mici dimensiuni, fondate în mod covârşitor pe o agricultură intensivă, şi care vor ajunge treptat la edificarea unor oraşe mai mari. Dintre aceste state se va remarca în mod deosebit cel

incaş, plasat în zona lacului Titicaca şi având capitala la Cuzco (fondat la aprox. 1200), el dobândind hegemonia regională, atestată şi datată istoric pentru prima dată sub Inca Pachacutec Yupanqui (1438-1471) al 9-lea. Prin promovarea unei expansiuni sistematice, Imperiul incaş se va extinde către nord până la ţărm, iar către sud până în zona centrală a Chilelor de astăzi. Spre deosebire de imperiile Americii Centrale, Imperiul incaş era puternic centralizat. În vârful ierarhiei se afla regele-zeu Sapay Inca (Inca suprem) ca fiu al zeului-soare. În timp ce incaşii deţineau pârghiile puterii centrale, aristocraţia popoarelor subjugate putea participa la administraţia locală şi regională. Prin deportări în masă ale unor triburi şi incaşizarea limbii (Quetchua) şi a religiei (cultul soarelui), ei vor încerca o omogenizare a popoarelor cucerite şi a culturilor acestora, omogenizare nerealizată însă până în momentul sosirii spaniolilor sub conducerea lui Pizarro (1534). Structura socială a Imperiului incaş poate fi caracterizată în termeni moderni ca specifică unui stat socialist teocratic, protototalitar.

IV. Evul Mediu european de la 476 până la 1492/1498

Spre deosebire de evenimentele violente din Asia, în Apusul îndepărtat se profilează clar, specific unitară din punct de vedere universal istoric, Europa medievală: în timp ce centrele de putere şi de cultură dinspre răsărit şi-au păstrat în principiu identitatea şi continuitatea, în ciuda rupturilor ce aduceau cu sine schimbări, Apusul îndepărtat, cea mai slabă verigă în lanţul de civilizaţie de la răsărit până

în apus, a fost neîncetat afectat de valuri peste valuri de cuceritori dinspre est, vest, nord şi sud. In cele din urmă, toate elementele indigene

ce au supravieţuit, elementele latino-romane şi altele venite din afară au stabilit legături strânse şi au format, în multiple variante, ceva nou (McNeill). După o primă jumătate de mileniu de regres al civilizaţiei, de haos şi confuzie (cea. 476-955), Europa s-a constituit pe fundamentul diversităţii, instalate de pe atunci, ca nou centru de putere şi cultură, în principal odată cu marea trecere a anului 1000.

De atunci noua vitalitate a Europei şi-a găsit expresia în abundenţa uimitoare de stiluri care s-au succedat într-un ritm din ce în ce mai strâns, anume în artele plastice, mai târziu şi în literatură şi muzică (McNeill). Complexitatea în permanentă creştere a istoriei europene de la anul 1000 încoace justifică faptul că i se acordă spaţiu din ce în ce mai mare în raport cu regiunile din afara Europei. În Evul Mediu

european, acestea au influenţat în mod divers Europa determinând dezvoltarea ei – constanta pe termen lung Bizanţul, explozia arabă şi expansiunea Islamului, efectul stimulator al contactelor datorate marelui comerţ intercontinental, în care Europa a fost reintegrată pe deplin după anul 1000, imbolduri venite din China şi India, invazia turcilor (selgiucizi şi otomani) şi a mongolilor.

Odată cu căderea Imperiului roman de apus în 476, s-au profilat treptat contururile Europei medievale, scindată în urma unor procese complexe într-un Apus romano-latin şi un Răsărit grecesc-ortodox. O

importanţă fundamentală a căpătat deosebirea dintre Apusul în care timp de cinci sute de ani a domnit haosul şi Răsăritul de factură

bizantin-romanică care a continuat în formă modificată structurile din Antichitatea târzie. Haosul din Apus a fost declanşat, prelungit şi intensificat de valurile de invadatori: după „migraţia popoarelor”

germanice (375 – 568), mai ales de către huni (395 – 453), avari (568 –

604), vikingii (normanzi) din Scandinavia (787 – 1066), arabi musulmani/mauri/sarazini (711 – 968), în cele din urmă de către unguri (896/900 – 955). Intervenţiile lor cu totul diferite au influenţat esenţial procesul de formare a statelor şi de consolidare în Europa, prin formele diferite în care invadatorii s-au integrat în sistemul european în devenire (vikingii, ungurii), în vreme ce avarii şi arabii/ sarazinii au fost din nou goniţi. Popoarele nomade de la limita de sud-est a Europei au împiedicat formarea propriu zisă a statelor sub slavi, care se situau la cea mai mare depărtare de centrele de civilizaţie antică şi medievale, fiind din această

cauză cuprinşi ultimii în „procesul de civilizaţie”.

Diferenţele dintre vestul şi (sud-) estul Europei au răzbătut până în prezent, şi au izbucnit începând cu 1989/1991 mai violent ca oricând:

Imperiul roman de răsărit-Bizanţul a salvat pe de o parte continuitatea structurilor imperiale, dar a rămas încremenit, şi în ce priveşte Biserica, şi în ce priveşte cultura, la autocraţie şi ortodoxie; dispărând în cele din urmă odată cu căderea Constantinopoluluiân 1453. Însă imperiul apusean s-a cufundat timp de 500 de ani în haosul statelor ulterioare, moştenitoare ale Imperiului roman, din care treptat s-a ridicat ceva nou şi original în istoria universală – primele semne ale

unei societăţi civile latine organizate în sine. De la mic la mare, s-au revărsat în ea tendinţele esenţiale, aflându-şi un nou fundament în individul liber în aspiraţii şi răspunzător de sine, reprezentat în primul rând de Biserica romană.

Proto-monarhiile naţionale ulterioare imperiului, la care se adaugă

regatele cvasi-naţionale nou creştinate ale Scandinaviei (Danemarca, Suedia, Norvegia) şi micile regate din centrul şi estul Europei (Boemia, Polonia, Ungaria), au format baza pluralismului etnic-statal al sistemului european încă din Evul Mediu, sistem care nu tolera o alcătuire imperială sau hegemonială a continentului sub o putere suverană. La aceasta se adaugă faptul că Europa a fost fragmentată încă odată, de data aceasta prin graniţe multiple determinate de structurile interne: Limesul (cea. 100), graniţa dintre Europa latină şi cea ortodoxă

(395/1054), graniţele imperiului carolingian (cea. 800), mai ales în partea de est şi de sud, în Germania şi Italia de mai târziu. O situaţie opusă au cunoscut Italia, ca un prim vid de putere în urma prăbuşirii imperiului, fragmentată ca o consecinţă a cuceririi ei parţiale de către longobarzi (568), şi mai apoi Germania, care în special sub forma celui de-al doilea Imperiu Roman „restaurat" a devenit primul centru al puterii în Europa (955/962-1198), decăzând apoi în cel de-al doilea mare vid de putere al Europei latine (1198-1806/1871).

Criza adâncă de la începuturile Europei medievale a durat aproximativ de două ori mai mult decât în China, cu aproximaţie 500 de ani (401/476-955/962). Fundamentele diversităţii extraordinare, şi prin aceasta şi ale complexităţii Europei, sunt vizibile chiar în marea varietate a invadatorilor „barbari" – popoare turco-mongole (huni, avari, proto-bulgari, unguri), germani, slavi – fiind şi mai mult diversificate prin deosebirile întâlnite în sânul culturii duale greco-romane Apusului. Din acel haos au apărut, odată cu stabilirea papalităţii la Roma şi cu regatul francilor în Gallia cucerită, noi semne ale consolidării de amploare în Apusul latin, care sub presiunea arabilor/maurilor (începând cu 711), a normanzilor (începând cu 787), a

sarazinilor (începând cu 826) şi a ungurilor (începând cu 900) a suferit din nou o criză profundă.

O premisă a ascensiunii temporare a germanilor din epoca medievală a fost consolidarea Europei începută după victoria germanilor asupra

ultimilor invadatori, ungurii, la Augsburg în 955. După aceasta a început pentru Occidentul latin o etapă unitară şi continuă în istoria universală, de 1000 de ani de dezvoltare demografică şi economică, lipsită de oscilaţii declanşatoare de crize. Noua dezvoltare a Occidentului a corespuns cu procesele de dezvoltare similare din Orientul îndepărtat, după instaurarea în 960 a dinastiei Sung în China, acestea fiind determinate de transformarea impozitelor plătite până atunci prin dări în mărfuri în impozite băneşti. La acestea s-au adăugat tendinţele de expansiune din alte zone euroasiatice în jurul anului 1000 – turcii din Asia centrală înspre Orientul Apropiat şi în nordul Indiei, înfiinţarea unor state-oraş după model musulman la limita de sud a Saharei în vederea organizării marelui comerţ, între altele cu sclavi negri din Africa aduşi la Marea Mediterană.

Centru de prim ordin al noii dezvotări din Europa a fost nordul Italiei -Toscana, iar un al doilea – vechile Ţări de Jos, cu precădere Flandra şi Valonia, şi apoi axa Rin – Ron ca legătură geografică între cele două centre economice şi culturale. Acestea se aflau în contact cu două

rute de trafic: pe direcţia est-vest Marea Mediterană ca rută de primă

însemnătate în sud şi Marea Nordului şi Marea Baltică ca rută

secundară în nord, ambele legate pe direcţia nord-sud prin ruta Rin –

Ron.

Abia în perioada de trecere 955-1000, într-un mod asemănător cu cel din China (începând cu 960), s-a instaurat o perioadă de lungă

durată de expansiune economică şi demografică, care a determinat modul europeanului de a privi viaţa. Italia şi zona mediteraneeană, ca şi cea a Mării Nordului şi a Mării Baltice au devenit principalele axe pentru ascensiunea economică a Europei. Imperiul german medieval a devenit primul centru al puterii politice în Europa latină (955/962-1198), în timp ce Franţa s-a ridicat ca punct de plecare al exploatării teritoriale din centrul noii dinastii capeţiene (în bazinul parizian = Ile-de-France), Italia devenind al doilea reper cultural important al Europei. Conflictele dintre împărat şi papă (1075-1122), Reconquista din Peninsula Iberică

(1063-1492), cucerirea Angliei de către normanzi (1066) şi cruciadele (1096-1291) au pregătit apariţia a noi centre de putere, între care Franţa, prin evoluţia ei spre o primă mare putere europeană, a fost

prima care a dobândit experienţă în ce priveşte puterea politică.

Prăbuşirea Imperiului german, care a făcut loc unui nou vid de putere (începând cu 1198), a corespuns cu dezvoltarea unor noi centre de putere înspre est, mai întâi Polonia (1386), apoi Rusia (începând cu 1480), care s-au detaşat ca relative puteri suverane răsăritene.

Consolidarea în curs de desfăşurare a Europei a disponibilizat deja forţe suficiente pentru expansiunea politică şi militară: colonizarea germană în Răsărit, o combinaţie între expansiunea paşnică şi cea militară, era continuarea extinderii teritoriale medievale chiar înspre est pornite din regiunile limitrofe Parisului începând cu anul 1000, şi varianta regională a cruciadelor împotriva „păgânilor", prin care se încerca extinderea creştinismului „latin" prin forţa armelor („misiune prin sabie"). În spaţiul mediteranean a început lupta de eliberare împotriva sarazinilor din marile insule mediteraneene (Corsica, Sardinia, 1020/1022), din sudul Italiei şi Sicilia (începând cu 1030), din Peninsula Iberică sistematic prin Reconquista (1064-1492), deja având formele cruciadelor de mai târziu (1095-1291). În acelaşi timp, ceea ce s-ar putea numi Reconquista italiană a însemnat în sens restrâns condiţia esenţială

a cruciadelor, începute deja în 1095. Acestea la rândul lor au deschis drumul expaniunii europene de mai târziu dincolo de ocean, după

încheierea Reconquistei spaniole în 1492.

În ciuda condiţiilor istorice atât de diferite, cele două viduri de putere ale Europei au o evoluţie comparabilă, luându-se în considerare rezultatul final fragmentarea statală: Italia a dobândit o importanţă

copleşitoare în Europa latină, din punct de vedere cultural, economic, religios-bisericesc, dincolo de decăderea ei politică şi statală îndelungată.

După 962, împăratul imperiului apusean a încercat să ducă o politică

favorabilă unei Biserici papale din ce în ce mai sigure de sine datorită

reformelor, care în perioda în care nu a existat un împărat (în principiu după 476) a trebuit să se afirme fără sprijin exterior şi să preia funcţii cvasi-statale. Încercarea de a o subordona puterii imperiale, după

modelul dat de Bizanţ, a provocat cearta pentru învestitură (1075-1122), prin care a fost instaurată separarea puterilor bisericeşti şi laice în Occidentul latin, în urma unei perioade de conflicte directe.

Fragmentarea Germaniei a început prin disputarea tronului între Staufeni şi Welfi (1198) după moartea lui Henric al Vl-lea (1197), şi ca reacţie la extinderea puterii lui în afară, în Italia.

Monarhiile naţionale în forma lor incipientă au fost marcate de experienţe diferite – Spania şi Portugalia de Reconquista (1064-1492),

Anglia de cucerirea normandă (1066), Franţa, în epoca de vârf a Evului Mediu, de cruciade, Anglia şi Franţa, aflate aici în tabere diferite, de Războiul de 100 de Ani (1337/1339-1453). Polonia latină şi Rusia ortodoxă prin modul lor de organizare au demonstrat contradicţiile medievale între Apus şi Răsărit, contradicţii ce se regăsesc regional la scară mai mică în Balcani, anume între sârbi şi croaţi, cu efecte explozive până în prezent.

I

Noua înflorire începută la 1000 a declanşat şi conflicte interne grave: dezvoltarea oraşelor şi a stărilor sociale în cadrul economiei monetare în plin avânt datorită reintegrării Europei în marele comerţ

intercontinental a subminat principiul feudal. Ereticii periclitau ierarhia bisericească, conciliile – absolutismul vârfului acestei ierarhii, al papei.

Războiul de 100 de Ani (1337/1339-1453) dintre Anglia şi Franţa a fost cel mai mare conflict internaţional al Evului Mediu european şi a reprezentat, mai cu seamă prin coincidenţa temporală cu Marea Ciumă

şi cu efectele sociale multiple ale acesteia, o altă dimensiune a crizelor epocii medievale târzii. Prin reîntoarcerea masivă la fundamentele pierdute ale Antichităţii greco-latine sub forma Umanismului şi a Renaşterii, reîntoarcere legată de influenţele numeroase venite din centrele tradiţionale ale Orientului, mai ales din India şi China, şi mai apoi ca reacţie la izolarea comercială a Europei de către otomani (1453), au fost create condiţiile pentru expansiunea Europei peste ocean, în curs de desfăşurare încă din perioada Evului Mediu târziu.

Oraşele şi stările sociale autonome au devenit caracteristici proprii Europei latine. Totuşi Războiul de 100 de Ani şi Marea Ciumă (1347-1351), la care se adaugă invazia mongolilor (1241) şi a turcilor otomani în Balcani începând cu 1359, şi la urmă ereticii şi conciliile marchează

diferite momente de criză a Europei medievale târzii. De la aceste crize s-au salvat într-o oarecare măsură regiunile vestice ale coastei atlantice prin înaintarea lor – expansiunea peste ocean.

Evul Mediu european

51. Graniţele de structură ale Europei

Ca o moştenire a Antichităţii şi a Evului Mediu, Europa este subîmpărţită prin cele patru mari graniţe de structură. Limesul roman, împărţirea Imperiului roman în 359 şi schisma bisericească dintre Bizanţ

şi Roma în 1054, graniţele imperiului carolingian pe la 800 şi dubla graniţă a Reformei – Contrareformei de la 1517/1563 au guvernat, ca într-un strat istoric de profunzime, istoria de mai târziu a continentului.

Aceste graniţe sunt indispensabile pentru o mai bună înţelegere chiar şi a istoriei mai noi şi a conflictelor ei din 1989/1991 până astăzi.

Acolo unde extinderea civilizaţiei s-a împotmolit (Limes, imperiul carolingian la 800) sau unde civilizaţia s-a diferenţiat (ortodoxie –

latinitate, 395/1054, Reformă – Contrareformă, 1517/1563) s-au adâncit în peisajul istoric aceste graniţe de structură. Ca orice graniţe, sunt şi ele ambivalenţe – încărcate de tensiuni şi conflicte şi stârnind diferenţieri şi disocieri. Dintr-o perspectivă temporală largă, cea mai importantă

consecinţă sunt discrepanţele în ce priveşte civilizaţia, bunăstarea, puterea şi prestigiul în interiorul continentului, cu o durată de două mii de ani, mai întâi discrepanţa între sud şi nord, iar din epoca modernă şi mai ales odată cu industrializarea, discrepanţa dintre nord şi sud ca şi cea dintre est şi vest, mai explozivă ca niciodată cu precădere după

1989/1991.

Ca. 100 Limes romanum (până în 407): civilizaţia la sud şi la vest, periferia barbară la est şi la nord. 395 Separarea definitivă a Imperiului Roman: Imperiul apusean latin

(până în 476) şi Imperiul de răsărit – Bizanţ (până în 1453).

406/407 Limesul străpuns de triburile germanice (în Britannia de cele celtice). 800 Imperiul carolingian: Europa e împărţită în Apus şi Răsărit.

(Elba – Saal – Pădurea Boemiei), în Italia şi Spania în nord – sud.

1030 începutul Reconquistei italiene (până în 1090): Mezzogiorno = sudul. 1054 Ultima schismă Bizanţ – Roma: ortodoxie (în Răsărit) – latinitate

(în Apus). 1064 Reconquista iberică (până în 1492): diferenţierea între nordul şi sudul Spaniei. 1134 începutul colonizării răsăritene: diferenţierea Germaniei între zona de la est şi cea de la vest de Elba.

1492/1498 Primele legi agrare pentru ameliorarea celei de a doua iobagii şi a economiei feudale: graniţa structurală de la 800 înnoită economic –

social. 1517 Reforma în Germania (Wittenberg: Luther) 1534

Intensificarea Reformei în vestul Europei (Geneva: Calvin) 1563

încheierea Conciliului de la Trento: prologul Contrareformei. 1648 Pacea din Westfalia: Europa împărţită în nord (cu precădere protestant) şi sud (cu precădere catolic), între ele situaţie mixtă (Germania, Elveţia) 1. Timp de aproximativ 300 de ani Limesul roman a reprezentat în Europa, spre nord (Britannia, Dunărea) şi spre vest graniţa dintre civilizaţie şi barbarie; s-a adâncit literalmente ca graniţă de structură în teritoriul Europei, pe care a subîmpărţit-o în două mari regiuni, sudul şi vestul civilizat (linia Rin – Dunăre) şi estul şi nordul care vor rămâne

barbare pentru secole întregi. De o parte şi de cealaltă a limesului istoria s-a desfăşurat diferit, şi a fost receptată astfel şi de popoare, lucru vizibil în denumirea fenomenului istoric care a anulat aparent

linia Limesului –

„invazia barbară” dincoace şi „migraţia popoarelor” dincolo de limes. În Britannia chiar două linii de Limes (valul lui Hadrian şi cel al lui Antoninus) marchează zona a ceea ce mai târziu va fi „border” între Anglia şi Scoţia. Dincoace de Limes statele germanice urmaşe ale Imperiului roman de apus au format un cadru larg favorabil proto-monarhiilor naţionale şi mai târziu statelor naţionale moderne –

Portugalia, Spania, Franţa, Anglia.

2. De-a lungul liniei de demarcare din 395 stabilită provizoriu între imperiile apusean şi răsăritean, Europa s-a fragmentat, dacă nu luăm în considerare excepţiile regionale (Italia de sud şi Sicilia predominate de o civilizaţie greacă, şi valahii – proto-români – păstrând caracterul romanic), aproximativ în teritoriile grec şi latin ale civilizaţiei antice duale pe care o cuprinsese Imperiul Roman din punct de vedere statal şi politic. O dată cu răspândirea în Evul Mediu a creştinismului la nord şi la est, în cele două forme de atunci ale acestuia (cea greco-bizantin-ortodoxă şi cea latino-romano-catolică), apartenenţa la cele două Biserici rivale a devenit o siglă extremă pentru ansamblurile complexe de factori spirituali, religioşi, sociali, economici, politici. În cei 500 de ani de haos de după căderea Romei (476) s-a format societatea latină civilă prin autoorganizare pornită de jos şi autodeterminare. Ea a fost rezultatul stimulilor esenţiali veniţi în mod necesar de jos în sus, în condiţiile în care structurile puterii şi autoritatea erau fărâmiţate, cu excepţia ierarhiei Bisericii romane. Două dintre pricipiile fundamentale ale celei din urmă au fost transferate din această cauză şi asupra societăţii în general – organizarea autonomă („libertas ecclesiae”) şi necesitatea unei permanente reînnoiri reformatoare, care să pună mereu în discuţie vechile forme („Ecclesia semper reformanda” – Biserica în permanentă

reînnoire). Din descentralizarea maximă (feudalizare) s-a născut şi iniţiativa de autodeterminare, care şi-a găsit mai târziu forma de manifestare în forurile ce încercau să limiteze puterea politică în revenire (consilii orăşeneşti, stări sociale, parlamentul). Ca urmare a absenţei de secole a unui împărat, au crescut în mod firesc şi tendinţele de separaţie între stat şi religie, în mod identic în întreaga lume.

Pe de altă parte Imperiul roman de răsărit, Bizanţul, a conservat structuri şi tradiţii ale Antichităţii târzii, mai presus de toate

autocraţia (stăpânirea unică şi absolută a suveranului) şi teocraţia (unitatea dintre

religie, stat şi societate), iar prin aceasta a păstrat şi structura de bază

universală a tuturor celorlalte societăţi din lume, cu excepţia Apusului latin în plină înflorire. Europa ortodoxă de sud-est nu a cunoscut nici pe plan intern, nici pe plan extern o suveranitate şi o autodeterminare reală, ci a fost permanent sub dominaţia unui autocrat (împăratul roman răsăritean, sultan, ţar), fără a avea o şansă de a se dezvolta pornind de la autodeterminare până la democraţie, sub forma statelor naţionale suverane.

Astfel, statele urmaşe ale Imperiului roman de apus, protonaţionale, ale „barbarilor" invadatori, au format într-un proces cu o durată de peste un mileniu premisele pentru monarhiile naţionale.

Consiliile oraşelor autonome (din 1015 Benevento), Stările sociale (din 1188, Leon, deci Spania nordică a Reconquistei), statele naţionale moderne ulterioare revoluţiilor din Anglia (1640-1660, 1688/1689) şi Franţa (1789) au limitat puterea statului cu ajutorul democraţiei parlamentare şi, un caz ideal, cu ajutorul drepturilor omului. Revoluţiile moderne şi industrializarea au început la vest de vechea graniţă a Limesului. Europa, în procesul ei de unire, cuprinde astăzi doar state de factură „latină", Grecia fiind singura excepţie de până acum.

3. Ca primă încercare de restaurare a Imperiului roman, imperiul carolingian a fost doar un scurt intermezzo. Însă influenţa acestuia a atins limite nebănuit de largi, aceasta şi pentru faptul că graniţele marcate la data simbolică a anului 800 (încoronarea împăratului Carol cel Mare la Roma) s-au păstrat mai multe secole la est (Elba – Saale –

Boehmerwald), la nord (împotriva Danemarcei) şi la sud (Italia), acestea fiind de fapt graniţele Bisericii romane şi ale Apusului latin împotriva slavilor şi păgânilor la vest şi împotriva popoarelor islamice la sud (şi a celor cucerite de acestea, creştinii de cultură grecească din Italia de sud şi Sicilia). În Franţa de nord-vest ele reprezintă o graniţă de structură de lungă durată (fr. „longue duree") împotriva Bretaniei celtice: Roland a fost margraf al mărcii de graniţă Bretania.

Reconquista creştină din Italia (începând cu 1030, după prologul cuceririi Corsicei în 1020 şi Sardiniei în 1022) şi cea din Peninsula

Iberică (începând cu 1064), şi într-o oarecare măsură colonizarea germană de est (începând cu 1134), o combinaţie de procese paşnice şi de război, par să anuleze din nou graniţa de la 800, cel puţin în atlasele istorice specializate pe istoria politică a statelor. Dar s-a păstrat în domeniul politic, ca graniţă în structura internă italiană, spaniolă, germană prin realizarea unităţii naţionale (1859,1492,1871). În Italia au

existat urmări de durată ale acestei diferenţe de structură între nordul (până la sud de Roma) în plină industrializare în epoca modernă şi sudul condus de o nobilime

Graniţele Europei extrem de exploatatoare (Mezzogiorno), având ca rezultat final Mafia. În Germania, la est de graniţa de structură de la 800, nobilimii îi corespundea, ca element al cuceririi militare, feuda (până în 1945).

În anii declanşării expansiunii mondiale de pe coastele atlantice ale Europei, 1492-1498, primele legi agrare din Brandenburg, Boemia, Ungaria, Polonia, Rusia au reînnoit graniţa de structură de la 800, aparent ştearsă din punct de vedere politic, prin cea de-a doua iobăgie şi prin economia feudală. Economia de tip feudal şi nobilimea au căzut victimă resentimentului modern împotriva nobilimii şi marilor proprietari agrari, iar în Germania acelaşi lucru s-a întâmplat cu proprietăţile feudale, ale căror „scut şi spadă" au devenit Stasi de mai târziu (fără a avea ceva „cavaleresc"). Ambele sisteme – Mafia şi Stasi – otrăvesc şi paralizează societăţile naţiunilor lor, din adâncul lor, Italia (mai mult), Germania unită (mai puţin). Odată cu primii paşi în industrializare, vechea graniţă de la 800 şi 1492-1498 a devenit graniţă în structura internă a Prusiei, şi din 1871a Germaniei, Ostelbien, unde marii proprietari agrari deţineau puterea militară şi politică, împotriva

„ Westelbien" (nu s-a numit astfel niciodată), în general mai puternic industrializată şi liberalizată. Deoarece în epoca modernă, Germania nu putea opta univoc pentru apartenenţa la Apus sau la Răsăritul dominat de Rusia ortodoxă expansivă (din 1703), în 1945 a survenit împărţirea temporară a Germaniei urmărind îndeaproape cea de a treia graniţă de structură a Europei – cu unele modificări regionale (Thuringia şi Harz de est au fost cedate Răsăritului, teritoriul din jurul Bambergului şi Holsteinul de est, care la 800 era slav).

4. La scurtă vreme după înnoita ridicare a graniţei de structură de la

800 prin a doua iobăgie şi prin economia feudală începând cu 1492-1498, Reforma impune o a patra graniţă de structură (1517) pe cursul mijlociu al Elbei (Wittenberg, Saxonia). Opoziţia vechii Biserici, organizată după Conciliul de la Trento din 1563 în Contrareforma inaugurată prin recatolicizarea Bavariei începând cu 1564, a dus la războaie religioase – în 1529/1531 şi războaiele de la Kappel în Elveţia, războiul Ligii schmalkaldice în 1546/1547, războaiele hughenoţilor în Franţa între 1561-1598 şi Războiul de 30 de ani între 1618 şi 1648. Prin Pacea westfalică, prin care s-a pus capăt războaielor religioase europene,

Europa de cultură latină a continuat prin a se fragmenta încă o dată

printr-o dublă graniţă dificilă, cu preponderenţă pe direcţia nord-sud, nordul devenind în cea mai mare parte protestant, în diverse variante (luteran, calvinist, la acestea adăugându-se Biserica Anglicană), cu două

excepţii – Irlanda în vest şi Polonia, Lituania în est rămăseseră catolice.

Sudul a rămas în marea majoritate catolic, iar în zona centrală, dominaţia era mixtă (Germania cu Boemia ca teritoriu adiacent, Elveţia).

Germania a preluat modelul paneuropean: nordul cu preponderenţă

protestant, sudul catolic în majoritate, zona centrală mixtă. Acolo au izbucnit marile războaie religioase (1546,

1618), ca şi în Franţa, care de la războaiele albigenze se restructurase şi unde Reforma îşi avea cele mai importante centre, mai ales în Languedoc, la sud de Loire. Reforma şi Contrareforma au avut în continuare o influenţă marcantă asupra Europei în curs de modernizare: protoindustrializarea şi revoluţia industrială nu au început doar în Apusul latin, ci şi în zonele de nord devenite între timp majoritar protestante. În pofida intenţiilor iniţiale ale lui Luther şi de asemenea ale lui Calvin, Reforma a întărit pentru timp îndelungat separaţia între Biserică şi stat, ducând la secularizare şi la Iluminism. În Germania, tendinţa mai puternică a protestanţilor din provincie spre extrema dreaptă în perioada de criză până la alegerile din 1966/1967 (temporara venire în actualitate a Partidului Naţional-Democrat Gennan NPD) poate fi corelată cu graniţele dintre regiunile catolice şi cele protestante.

52. Evul Mediu european ca fapt istoric: „migraţia popoarelor” şi căderea Imperiului roman (de apus), de la 375 până la 680 în prima etapă a Evului Mediu eurasiatic (şi european), în măsura apartenenţei sale la Imperiul roman, Europa a decăzut mai întâi aproape la nivelul semibarbar al cuceritorilor ei germanici şi slavi. Totuşi bazele esenţiale ale culturii materiale nu au mai fost distruse (între altele agricultura, construcţia de clădiri, meşteşugurile), chiar dacă rafinamentul bunelor maniere orăşeneşti s-a pierdut. În mod normal, prin asimilarea în cultură cuceritorii au receptat treptat resturile culturii clasice superioare, în principal transmisă prin Biserica creştină – latină în Apus (Roma), greco-bizantină în Răsărit (Constantinopol). În ansamblu, Europa medievală rămăsese încă în umbra centrelor de putere şi de cultură tradiţionale ale Orientului, ca dezvoltare încă superioare. Doar ulterior consolidării interioare şi exterioare (începând cu 1000), a început în Apusul îndepărtat o expansiune economică şi demografică (=

înmulţirea populaţiei) de durată. Reîntoarcerea la cunoştinţele

Antichităţii (Renaşterea, Umanismul) şi ale vechiului Răsărit, care au ajuns în Europa prin intermediul marelui comerţ şi al cruciadelor, a dat Apusului noi impulsuri.

În Evul Mediu, Europa a avut diferite zone de mare importanţă: Italia, deşi permanent dezbinată politic de la invazia longobarzilor (568), avea o importanţă covârşitoare – culturală, religioasă (avându-1 pe papă

la Roma) şi economică (de pe la 1000); Franţa a devenit treptat al doilea centru de cultură, şi în scurt timp, ca număr de locuitori şi ca forţă

politică, cea mai timpurie putere suverană a Europei (din 1214). Prin Imperium Romanum (962), Germania a devenit înainte de toate un nou centru de putere, dar a pierdut acest rol conducător în favoarea Franţei, începând cu disputa pentru tron dintre Staufeni şi Welfi (1198). La periferia sud-vestică, datorită luptelor de Reconquista, au apărut noi nuclee ale puterii, reprezentate de Portugalia şi Spania, care au înlăturat primele graniţele sistemului european.

Multe dintre fundamentele medievale ale existenţei noastre de astăzi sunt încă prezente – Biserica, organele reprezentative (Parlament, Cortes), clădiri izolate sau întregi centre ale vechilor oraşe. Unele evenimente istorice din Evul Mediu timpuriu sunt de domeniul

legendei şi s-au păstrat alterat sub forma literaturii (Cântecul Nibelungilor, Dietrich von Bern, legendele Cavalerilor Mesei Rotunde, Cântecul lui Roland). Altele au fost exploatate chiar şi în reclame (Liga hanseatică, organizarea pe bresle).

Şi Horsa): britanii romanizaţi şi creştinaţi sunt învinşi (legendele Cavalerilor Mesei Rotunde). 454 Imperiul hunilor se dizolvă: ostrogoţii, herulii, gepizii îşi redobândesc libertatea, regatul gepid în Pannonia (până în 576). 476 Căderea Romei, Odoacru stăpâneşte Italia (până în 489/493) 486 Victoria francilor conduşi de Clovis (Chlodwig) asupra teritoriului roman rămas, în Gallia centrală, sub Siagrius: regatul francilor

(până în 888). 493 Ostrogoţii sub conducerea lui Theodoric („Dietrich von Bern") cuceresc Italia: regatul ostrogoţilor (până în 540/52). 499 Trecerea francilor la creştinismul roman: romanizare în Gallia. 507/531 Victorii ale francilor asupra vizigoţilor: vizigoţii în Spania.

Ca. 630 Revolta slavilor împotriva avarilor: imperiul lui Samo (până

în 660).

„Migraţia popoarelor" (începând cu 375) nu se mai poate rezuma din perspective europene doar la migraţia poparelor germanice (până în

568) ca revers al căderii Romei, ci trebuie considerată şi cea sud-slavă ca fiind inclusă. Ocuparea teritoriilor şi întemeierea imperiului la sud de cursul mijlociu al Dunării, în Bulgaria de azi, de către bulgarii turco-mongoli, care însă s-au slavizat rapid, constituie un argument limpede.

După invazia vizigoţilor în Italia (401) şi retragerea legiunilor romane de pe Rin şi din Britannia (407) în apărarea Italiei, germanii au pătruns definitiv, prin trecerea Rinului la Mainz (406/407): vandalii, suevii şi alanii (iranieni) au trecut repede înspre Peninsula Iberică prin Gallia şi au întemeiat acolo regate de scurtă durată. Vizigoţii s-au grupat cu regatul lor în jurul Toulouse-ului (418-507), alungându-i din Andaluzia, din ordinul Romei, pe vandalii care în cele din urmă au fondat un regat propriu (429-534) în jurul oraşului Cartagina. Spre deosebire de aceştia, burgunzii au întemeiat pe cealaltă parte a Rinului, în jurul Wormsului, întâiul lor regat (413), care a fost zdrobit

la scurtă vreme de către huni (436) (Cântecul Nibelungilor), supravieţuitorii întemeiând mai departe spre sud-vest, în Savoia, cel de-al doilea regat burgund (443-534).

Picţii şi scoţienii (scoţii) celţi s-au folosit de vidul de putere din Britannia, începând cu 407, pentru a ataca pe briţii romanizaţi şi creştinaţi. Mai întâi ca mercenari şi mai apoi ca învingători (după tradiţie în 449), anglii şi saxonii au venit împingându-i pe picţi şi de asemenea pe scoţieni spre nord, iar spre vest pe briţii creştinaţi, dintre care unii au fugit pe mare spre Armoricum (Bretania) (o legendă din ciclul Cavalerilor Mesei Rotunde). Din mici teritorii cucerite s-au format şapte regate anglo-saxone, cu diferite centre hegemoniale (Mercia, Wessex); acestea au fost mai târziu unite din afară prin cucerirea de către danezi.

Cucerirea Galliei de către franci, prin formarea regatului francilor (începând cu 486) a dus la realizarea unei largi structuri de putere, care a dat Europei latine în curs de formare o relativă stabilitate timp de 400

de ani. De durată mai scurtă, după retragerea hunilor spre est (454), a fost regatul gepizilor în Pannonia (454-567) şi al ostrogoţilor în Italia (493-540/552). Gepizii au fost nimiciţi de avari şi longobarzi (567). În cele din urmă, avarii au ocupat ei înşişi Pannonia, făcând-o centru al

„imperiului" lor (până în 803), împingându-i în acelaşi timp pe longobarzi spre Italia. Între timp acolo ostrogoţii au pus capăt stăpânirii lui Odoacru. După moartea lui Theodoric, regatul lor a fost prada politicii de recucerire a lui Justinian I., cu scopul restaurării imperiului (535-552).

După ce Italia a fost cucerită (552), dominaţia bizantină a fost zdruncinată de invazia longobarzilor în Italia (568), care au cucerit totuşi

numai parţial Italia şi s-au destrămat rapid în 35 de principate (547).

Deja înainte de sfârşitul migraţiei „germanice", s-a declanşat cea (sud-) slavă, şi ea sub presiunea popoarelor turco-mongole (bulgari şi avari): după primele invazii ale bulgarilor până în Grecia (517), au urmat cele ale slavilor (528). Avarii nou veniţi (562) i-au măturat din faţa lor pe slavii de sud, împingându-i în Peninsula Balcanică (din 582). Ocuparea de teritorii de către croaţi şi sârbi (614) a dus la o situaţie stabilă, mai întâi fără a se forma state de întindere, în timp ce

pe coasta Mării Adriatice, populaţia romanizată a rămas încă multă vreme în oraşe izolate (între altele Split, Ragusa = Dubrovnik). Înfrângerea avarilor (şi a perşilor) în faţa Constantinopolului (626) a dat prilej unei revolte a populaţiei mixte avaro-slave şi a slavilor, ca un preambul la imperiul lui Samo (ca. 630-660), prima organizare a puterii politice a slavilor relevantă din punct de vedere istoric. Doar o dată cu întemeierea în sudul Dunării de jos a primului imperiu (tarat) bulgar (680), recunoscut formal de către Bizanţ, s-a pus capăt migraţiei popoarelor în teritoriile aparţinând odinioară

Imperiului roman, în Apus (până în 568), şi în Răsărit (până în 680).

53. Primele semne ale reconsolidării: papalitatea şi regatul francilor, de la 440 până la 800

Din haosul de cuceriri şi de state moştenitoare ale Imperiului roman, de cele mai multe ori având o existenţă scurtă, în Apus şi (nesemnificativ/periferic) în Răsărit se trasează treptat contururile naţiunilor europene de mai târziu. În combinaţii diferite de cuceritori şi cuceriţi, în cazul unora parţial chiar ieşind din nou la iveală continuităţi preromanice (Britannia, Gallia, Ţara Bascilor), asimilarea a evoluat în diferite direcţii. Astfel, din numeroşii factori etnici (germani, romani, populaţie galo-romanică, respectiv brito-romanică, slavi, bulgari) s-a format de-a lungul secolelor spectrul larg al naţiunilor europene – printre altele portughezii, spaniolii, francezii, italienii, englezii, irlandezii, scandinavii, germanii, slavii de sud, cehii, ruşii, polonezii, croaţii, sârbii, ungurii, românii, bulgarii, albanezii.

O etapă importantă a formării naţiunilor a fost trecerea la creştinism. Cuceritorii germanici, inclusiv francii, au venit deja creştinaţi, ca arieni. Acolo unde, spre deosebire de populaţia cucerită, şi-au păstrat religia ariană, ei au rămas minorităţi cuceritoare, în perioade de criză fără sprijin din partea populaţiei supuse: vandalii (534) şi ostrogoţii (552) au dispărut rapid din această cauză. Acolo unde bariera creată de diferenţa confesională a căzut, prin trecerea la Biserica romană, s-a realizat asimilarea şi formarea unui nou poporfrancii (499),

burgunzii (516), vizigoţii (589). În mod asemănător a acţionat şi acceptarea creştinismului (bizantin) de către bulgarii turco-mongoli (864) şi varegi (- vikingi din Suedia) asupra contopirii lor cu slavii de est, pentru a forma un nou popor, cel al ruşilor.

Din rămăşiţele Imperiului roman apusean s-au născut forţe care ulterior s-au reîntors la Roma şi prin pretenţiile lor de a se răspândi au generat o nouă coeziune: Biserica romană şi regatul francilor sub Merovingieni şi Carolingieni. Biserica şi regatul franc s-au regăsit în colaborarea pragmatică (751/756) încununată prin încoronarea ca împărat a lui Carol cel Mare (800).

Merovingienilor (până în 751). 486 Francii sub conducerea lui Clovis cuceresc statul galo-roman rămas, condus de Siagrius: regatul francilor (până în 888). 499 Convertirea francilor la creştinismul roman: romanizare în teritoriul galo-roman.

Burgunzilor (534), alamanilor, bavarezilor (537): Provence devine francă (537). 540 Cucerirea Romei de către Bizanţ: papa supus al Imperiului roman de răsărit (până în 568).

567/568 O nouă scindare a regatului franc (până în 613) 585

Sinodul de la Macon: dijma bisericească. 590 Grigore I (cel Mare) papă

(până în 604): a vieţii de tip monahal în Biserica romană; alcătuirea Patrimoniului Sfântului Petru: baza materială pentru papă. 597

Convertirea anglo-saxonilor prin misiuni pornite de la Roma: creşte influenţa (religioasă) a papei.

Papalitatea şi regatul francilor francii conduşi de Carol Martel. 741

Pippin (Pepin) al lll-lea majordom (pânăân 751). 751 Alianţa dintre Pepin şi papă împotriva longobarzilor. Pepin rege

(până în 768): Carolingienii regi (din 800 împăraţi) în regatul franc (până în 888).

(până în 804): saxonii (772), longobarzii (779), avarii (796-803).

800 încoronarea lui Carol ca împărat la Roma: reînnoirea Imperiului roman

(apusean).

Dizolvarea puterii centrale şi a birocraţiilor ei, ca şi regresul economiei monetare, a oraşelor şi a marelui comerţ, începuse deja în statul autoritar antic târziu. Germanii nu vroiau să distrugă Imperiul roman şi au venit manifestând admiraţie faţă de realizările lui civilizatoare. Marile construcţii ale romanilor (reşedinţe oficiale, străzi, poduri) au rămas pentru multă vreme intacte şi au continuat să fie utilizate. Cu toate acestea, distrugerile inevitabile într-o cucerire şi

fragmentarea puterii politice dată de migraţia popoarelor au determinat în continuare trecerea spre feudalizare, încheiată prin prăbuşirea totală a comerţului cu Orientul, odată cu ocuparea Siriei (635) şi a Egiptului (641/642) de către arabi. Ca un simptom exterior al regresului economic şi al civilizaţiei, în statele germanice ulterioare imperiului baterea de monede de aur a încetat pentru cinci secole (pânăânl252).

În haosul migraţiei popoarelor, Biserica romană a salvat o rămăşiţă

de latinitate şi amintirea Antichităţii: ca episcop al Romei, papa a menţinut în Roma devastată de jefuiri (410, 455) şi de distrugerile din războaiele ostrogoţilor un minim de structură urbană şi statală –

constrâns fiind de vidul general de putere, şi având calitatea de conducător al oraşului. În mod asemănător au acţionat şi episcopii din majoritatea fostelor oraşe romane. Biserica şi mănăstirile, care în est, prin distrugerea literaturii antice „păgâne” au dat lovitura de graţie perioadei clasice europene (391), au conservat în vest rămăşiţele culturii antice, între altele prin Ordinul benedictin (din 529) care îşi însărcina membrii cu copierea manuscriselor vechi, şi prin Biserica monahală a Irlandei independentă de Roma.

Odată cu pretenţia de primat religios-bisericesc (întâietate în faţa celorlalţi patru patriarchi din Antiohia, Ierusalim, Alexandria, Constantinopol), începând cu papa Leon I (440-461) a început ascensiunea papalităţii, chiar în perioada tulbure a migraţiei popoarelor.

Dispariţia imperiului ca structură politică în vest (476), întreruptă

temporar de recucerirea Italiei conduse de Justinian (535/540 – 568), 1-a constrâns pe papă să se afirme politic, în vreme ce patriarhul

Constantinopolului a rămas sub dominaţia împăratului Bizanţului, sub forma cezaro-papismului bizantin. Trecerea popoarelor de cuceritori la credinţa romană a întărit poziţia spiritual-bisericească şi politică a papei – francii (499), burgunzii (516), vizigoţii (589), longobarzii (590-680). În urma misiunilor sistematice de la Roma, s-au alăturat acestora şi anglo-saxonii (597), mai târziu germanii din regatul francilor, de la est de Rin, sub episcopul misionar (anglo-saxon) Bonifaciu (716754). Un rol deosebit în creştinarea sistematică ulterioră prin intermediul Romei au avut cele trei arhiepiscopate de pe teritoriul german: Salzburg (798), Hamburg -Bremen (831/846) şi Magdeburg (968) au sprijinit misiunile de convertire în sud-est, în Scandinavia şi zona centrală din Răsărit.

Între timp, papa Grigore I (590-604), prin pretenţia asupra

„Patrimonium Petri" (teritoriu dăruit Bisericii romane din timpul lui Petru), a pus bazele materiale ale papalităţii. Sub presiunea

longobarzilor, papa a căutat sprijin material în puterea latino-apuseană

dezvoltată la nord de Alpi, regatul francilor. Cele două părţi s-au întâlnit într-o cooperare pe termen lung: carolingianul Pepin al IlI-lea a devenit cu acordul papei din majordom rege al regatului franc (751), în schimb papa a obţinut de la Pepin, sub formă de proprietate suverană, ca bază a statului papal, din nou „Patrimonium Petri", şi mai extins decât teritoriul iniţial.

Francilor le-a reuşit în două etape de cucerire (486-537,768-804) să unifice Occidentul latin în cel mai mare şi durabil stat al Evului Mediu timpuriu. Ei s-au romanizat cu repeziciune în Gallia, de-a lungul unei graniţe lingvistice care s-a menţinut uimior de stabilă mai mult de un mileniu. În timpul scindărilor din imperiu (511-558,561-613,639-687), nobilimea, adevărată purtătoare a puterii, reprezentată prin majordomi (începând cu 613), şi-a câştigat o poziţie de seamă în faţa Coroanei, în regatul reunit (687), Pepinizii, dinastia carolingiană, i-au coborât pe Merovingieni definitiv la rangul de regi-fantoşă şi au impus schimbarea dinastiei (751).

Regatul franc a determinat un model general în formarea feudalismului şi a proprietăţii feudale în Europa Evului Mediu timpuriu.

Taxa pentru Biserică (586) a devenit simbolul colaborării dintre Biserica feudalizată şi puterea laică. O primă tendinţă spre o nouă putere regală

centralizată, prin numirea de conţi s-a împotmolit în feudalizare, nobilimea francă impunând conţi care proveneau din aristocraţia locală

(614).

Pe plan extern, lui Carol Martel i-a reuşit contraofensiva împotriva maurilor/arabilor în bătăliile de la Tours şi Poitiers (732), pe plan intern Carol cel Mare a reînceput consolidarea la un nivel jos, prin legislaţie (capitularii) şi reforma monetară (779/780), şi mai departe expansiunea în toate direcţiile. Reluarea tradiţiilor romane în „Renaşterea carolingiană" şi-a găsit expresia culminantă în încoronarea imperială de către papă, la Roma (800): într-o situaţie politică complicatăcum ar fi ameninţarea Romei de către longobarzi în 751 şi 772 sau cum ar fi domnia (ca

Sarazinii, normanzii, ungurii femeie) nu total recunoscută a împărătesei Irina în Bizanţ (797-802) – încoronarea imperială a devenit simbol al restauraţiei Imperiului roman (de apus), ca şi al colaborării dintre puterea religioasă şi cea laică în Occidentul latin. În perioada confuză a fragmentării feudale, imperiul carolingian a devenit ca reînnoit Imperium Romanum un ideal al Evului Mediu târziu. Prin comitatele lui

de graniţă a avut influenţă politică în toate direcţiile. Numele lui Carol a devenit în limbile slave şi în limba maghiară cuvântul denumind „regele":

„karol" în rusă, „krol" în poloneză (pronunţat „crul"), „kral" în cehă,

„kiral" în maghiară.

54. Europa latină în faţa unei noi agresiuni: sarazinii, normanzii, ungurii; destrămarea Imperiului carolingian, de la 787 până la 955

De la cucerirea Spaniei de către arabi/mauri (711), Europa latină, cu greu stabilizată ca regat al francilor, a intrat din nou sub o îndelungă

opresiune externă: normanzi scandinavi/vikingi/danezi de la nord

(începând cu 787), sarazini de la sud (începând cu 826) au grăbit destrămarea Imperiului carolingian după moartea lui Carol cel Mare (814). Mai târziu, incursiunile de pradă ale ungurilor după încheierea procesului de stabilizare în teritoriu (900) au intensificat devastarea generală care a determinat adâncirea Europei într-un nou stadiu de decădere al dezvoltării ei. În acelaşi timp, slavii de vest, în expansiunea lor spre apus, au încheiat ocuparea vidului relativ pe care în migraţie îl lăsaseră în urma lor germanii de est (din 375), retrăgându-se din estul şi din unele părţi ale Europei centrale.

A Sardiniei (828).

Destrămare (aprox. Până în 892). 840/841 Sarazinii cuceresc Italia meridională.

Vest, Lotharingia (având coroana imperială), francii de est. 846

Sarazinii eşuează la porţile Romei (din nou în 849). 859 Normanzii în campanii de pradă pentru prima oară în Mediterana.

Separaţi; campanii de pradă către vest (până în 955). 899

Normanzii se stabilesc pe cursul inferior al Senei. 907 Cnezatul Moraviei Mari (din 830) distrus de unguri: cehii caută sprijin la germani. 911 Se stinge dinastia carolingiană la francii de est: Imperiul german (până în 1806). Teritoriul ocupat de normanzi este recunoscut de Franţa: ducatul Normandiei.

Râul Unstrut. 955 Bătălia de la Augsburg: victoria germanilor asupra ungurilor. Ungurii se statornicesc, hegemonia germanilor (până

în 1198).

Victoria lui Carol Martel împotriva arabilor/maurilor care au pătruns din Spania (732) a marcat pe termen lung începutul celei de a doua etape de consolidare şi expansiune a regatului francilor (768-804) sub dinastia carolingiană. La sfârşitul acesteia, încă în epoca lui Carol cel Mare, au început incursiunile de recunoaştere şi de pradă ale normanzilor/vikingilor/danezilor din Scandinavia, mai întâi în afara

regatului – sud-vestul Angliei (Dorset) (787), nordul Angliei

(Lindisfarne) (793), Irlanda (795): se întemeiază Haithabu (804) într-un punct cheie pentru comerţul dintre Marea Baltică şi Marea Nordului. Normanzii au profitat de destrămarea imperiului carolingian, începută odată cu prima scindare prin Ordinatio imperii (817) şi cu războiul civil (din 833), pentru a face incursiuni anuale de pradă în imperiu (843-892). Datorită enormei lor mobilităţi pe apă şi datorită armelor lor superioare, au fost pentru multă vreme o redutabilă putere militară. Prin campaniile lor de pradă

au grăbit destrămarea puterii administrative centrale în centre regionale, care serveau apărării în faţa normanzilor. În câteva locuri, normanzii au început chiar să-şi formeze aşezări – în afara imperiului carolingian (Dublin, 841; Kiev, 860; Novgorod, 862; Danelag în Anglia, 867/871), ca şi în Francia vestică (Normandia 899/911).

Concomitent, expansiunea sarazinilor (arabi din Ifriquija)(= Africa de Nord, în jurul Cartaginei/Tunis) a slăbit sistemul latin în ansamblu, mai întâi începând cu ocuparea Cretei (826), de aici răspândindu-se în Sicilia, Sardinia, Italia meridională şi în unele părţi din Corsica (din 827).

Papa a reuşit să apere de două ori Roma în faţa atacurilor lor (846, 849) doar cu greu. O dată cu ocuparea Fraxinetum-ului (Garde-Freinet) pe coasta din Provence (889) sarazinii au câştigat un punct de plecare fortificat, de unde terorizau prin jafurile lor Italia şi Imperiul carolingian în partea de sud, ajungând până în Elveţia de astăzi (pânăân 972).

Căderea Imperiului carolingian este unul dintre evenimentele fundamentale ale Evului Mediu. Ca rezultat ale scindării sale, în Francia estică şi cea vestică, au apărut regatele Franţei şi Germaniei. După

moartea lui Carol cel Mare (814), Ordinatio imperii a fiului său Ludovic cel Pios a determinat mai întâi obişnuita subîmpărţire a imperiului între fiii săi (817). O reîmpărţire în avantajul fiului din cea de a doua căsătorie, Carol cel Pleşuv (829), a provocat revolta celor trei fii, Lothar, Pepin şi Ludovic, împotriva împăratului Ludovic (830), care a dus la detronarea (833) şi reinstaurarea (834) acestuia.

După moartea lui Ludovic (840), odată cu reluarea războiului civil

– în final Ludovic Germanicul şi Carol cel Pleşuv împotriva fratelui

mai vârstnic Lothar – şi cu tratatul de împărţire de la Verdun (843), a început destrămarea imperiului: Francia estică şi cea vestică s-au dovedit a fi mai stabile decât organismul statal al lui Lothar, de la vărsarea Schelde/Maas până în Italia, în ciuda titlului imperial. După moartea lui Lothar I (855), acest stat a fost împărţit între fiii lui prin tratatul de la Meersen (870), partea centrală a imperiului, „Lotharingia", de la nord de

Alpi, a fost absorbită de Francia de est şi cea de vest. După un scurt intermezzo de reunificare a imperiului sub Carol al IH-lea (cel Gros) (885-887), Imperiul carolingian se destramă definitiv: nobilii Franciei de est l-au detronat pe Carol al IH-lea întronându-1 pe Arnulf de Carintia ca rege al francilor de est (888). În Francia de est ca şi în cea de vest puterea centrală, iniţial reprezentată încă de dinastia carolingiană pe cale de dispariţie, era foarte slabă, sfârşitul ei fiind considerat a fi începutul regatelor Germaniei (911) şi Franţei (987). La slăbirea puterii coroanei au dus şi războaiele de apărare împotriva normanzilor în Franţa (până în 924), şi împotriva ungurilor. După nimicirea cnezatului vest-slav al Moraviei Mari (830-907), ungurii au pornit de la baza lor – în Ungaria de astăzi, ca şi înaintaşii lor (hunii şi avarii), campanii de pradă până în Spania, prin urmare noi devastări. Pentru a se apăra mai bine în faţa ungurilor, a normanzilor (şi a slavilor de vest), puterea politică s-a regionalizat, prin formarea de noi ducate tribale, pe care, după stingerea spiţei carolingiene (911), un rege le-a unit mai ferm.

În condiţiile firave ale începuturilor lor, germanii au fost siliţi, în scopul prevenirii devastărilor ungurilor, să plătească mai întâi o perioadă

de 7 ani de pace prin tribut (926). De aceasta a profitat noul rege Henric I din dinastia saxonă pentru reorganizarea militară. Cavaleri în armură, sprijiniţi de bastioane de graniţă la est, au întărit forţa de apărare.

Pornind de la această bază, cu o victorie întâmplătoare în faţa ungurilor, pe râul Unstrut, s-a reuşit o primă consolidare internă (933). Ea a dat germanilor suficientă forţă pentru a-i învinge pe unguri la Augsburg definitiv (955). Astfel germanii au devenit automat puterea cea mai mare a Apusului latin – între califatul Cordobei în vest şi Bizanţ în est.

Totodată germanilor uniţi le-a revenit rolul de frunte în spaţiul creştin roman şi dominaţia (hegemonia) în Europa latină (până în 1198).

55. Noua consolidare în Apus (955/962) şi în Răsărit (China, 960): Marea Trecere de la anul 1000

Din a doua jumătate a secolului al X-lea se conturează la ambele extreme ale Eurasiei, în Occidentul extrem şi în Orientul îndepărtat, o consolidare pe termen lung. În Europa latină, aceasta a pus capăt secolelor de haos ulterioare căderii Romei (476), iar în China deceniilor de tulburări şi dezbinare politică de la căderea dinastiei T'ang (906).

Întemeierea dinastiei Sung (960) şialmperium Romanum al germanilor (962), după înfrângerea ungurilor (955), corespund ca premise istorice şi consecinţe. Comună celor două a fost o dezvoltare economică şi

demografică îndelungată. Aceasta a dat un nou avânt marelui comerţ

intercontinental, mai ales prin reintegrarea Europei în marele comerţ.

Totodată, expansiunea economică şi demografică a determinat şi o expansiune teritorială şi a puterii politice. Reconsolidarea Chinei s-a desfăşurat, în ciuda zdruncinărilor şi crizelor interne, în continuare pe baza unităţii şi continuităţii imperiale ca şi cum acestea ar fi fost certe, în vreme ce reconsolidarea statală în Europa s-a realizat printre popoarele, statele şi naţiunile în rivalitate. In cea de a doua jumătate a Evului Mediu eurasiatic pentru China a început o jumătate de veac de relativă întâietate, pentru Europa o la fel de lungă perioadă de dezvoltare, care, trecând prin conflicte şi crize variate, a pregătit expansiunea transoceanică a Europei. Prologul trebuie considerat ca fiind contraofensiva

Anul 1000231

Occidentului latin împotriva Islamului şi a ortodoxiei, care şi-a găsit spectaculosul apogeu în cruciade.

Între China, ca centru tradiţional cultural şi politic, şi Europa, ca nou centru politic în plină dezvoltare, invazia turcilor în marile centre culturale (India, Persia, Mesopotamia) în jurul anului 1000 a fost evenimentul major unic. Importantă a fost şi islamizarea Kanem-ului, ca moment incipient al islamizării Sudanului (1007) şi întemeierea Delhi-ului ca nou centru politic al Indiei (de nord) (993). În ansamblu,

aceste evenimente fac ca anul 1000 să fie mai mult decât o dată simbolică

rotundă pentru trecerea într-o nouă mare epocă a Evului Mediu eurasiatic.

Consolidare generală în Europa – dezvoltare economică şi demografică (neatestată istoric). Cucerirea Buharei de către turcii conduşi de Selgiuk: prima apariţie a turcilor la marginea marilor centre de civilizaţie.

Arhiepiscopat la Gniezno: Polonia este independentă de Germania din punct de vedere politico-religios. Veneţia începe expansiunea pe mare în Adriatica, mai întâi împotriva piraţilor dalmaţi. Vikingi din Groenlanda ajung în America de Nord („Vinland") Sancho cel Mare al Navarrei (până

în 1035): în timpul domniei lui are loc prima unire treptată a regatelor creştine din nordul Spaniei împotriva musulmanilor.

Cea. 1000 Construirea de diguri pe coasta sudică a Mării Nordului din Flandra până în Jutland; asanarea mlaştinilor (mai întâi în Ţările de Jos) (ameliorări).

Război civil în Califatul Cordobei (până în 1031): primul pas al căderii Califatului, o premisă a Reconquistei (din 1064) După constituirea Chinei ca imperiu (221 î. Hr.) şi unificarea Apusului îndepărtat de către Roma (cea. 200 î. Hr.), relativ concomitent, trecând prin punctul culminant al Antichităţii eurasiatice şi prin decăderea relativ simultană a unităţii imperiale, din motive asemănătoare (feudalizare, nomazi turco-mongoli) (326, 476), reconsolidarea Orientului îndepărtat (960) şi a Occidentului extrem (962), şi ele aproximativ simultane, au avut urmări similare: avântul economiei, creşterea demografică, (re) însufleţirea marelui comerţ

intercontinental, a economiei monetare şi a urbanizării, având efecte şi asupra regiunilor dintre cele două centre laterale ale Eurasiei (China, Europa latină). În perioadele următoare, concentrarea asupra Europei este suficientă pentru a explica evoluţia ulterioară spre cel mai dinamic şi vital centru cultural, care se pregătea, văzut dinafară, încă în umbra vechiului Orient, să depăşească prin expansiunea sa

peste ocean (din 1492/1498) toate vechile centre culturale.

În mod normal, noua consolidare a Europei de după 955 şi-a pregătit intrarea cu mult înainte: în Apus, prin recunoaşterea noilor teritorii normande odată cu integrarea ducatului Normandiei ca vasal al coroanei vest-france/franceze (911) şi prin trecerea normanzilor la creştinism (912), pericolul normand era ca şi depăşit. Normanzii s-au romanizat rapid. După ultimele incursiuni de pradă (până în 924), Normandia a rămas totuşi un vasal din cei mai greu de dominat şi a devenit locul de plecare al cuceririi normande asupra Angliei (1066), lucru care împreună cu distrugerea localităţii Haithabu de către obodriţii redeveniţi păgâni (1066), Anul 1000233 marchează sfârşitul epocii normanzilor. După Augsburg (955), ungurii şi-au încetat campaniile de jaf din Apus, s-au sedentarizat complet şi s-au integrat ca regat, odată

cu creştinarea sub Ştefan I (cel Sfânt) (1000), în sistemul de state romano-catolice. Prin expansiunea lor spre est (Transilvania) împotriva unor rămăşiţe ale latinităţii Imperiului roman de răsărit (valahi), şi spre sud (Croaţia), în scopul creării unei hegemonii regionale proprii, Ungaria creştină a preluat în numele Romei o funcţie misionară militantă

împotriva ortodoxiei greceşti, şi totodată o poziţie de avangardă a germanilor, prin separarea slavilor de vest şi de sud. Încetarea întinselor migrări ale ungurilor a dat posibilitatea polonezilor, sub Piaşti (960), să

se consolideze ca stat, desăvârşit prin preluarea religiei creştine romano-catolice sub Mieszko I (966).

În ansamblu, trecerea la creştinism (cel romano-catolic sau cel grec) a avut pentru consolidarea Europei o importanţă covârşitoare: Bulgaria (846), începutul creştinării cehilor sub Vaclav (Venceslav) cel Sfânt (919-929), întărită instituţional prin dioceza de la Praga (973), Danemarca (treptat începând cu 960), Polonia (966), Rusia (988), Norvegia (995), Ungaria (1000), Suedia (1008). În multe ţări, regele/ principele sub care s-a realizat trecerea la creştinism a fost canonizat. A apărut o comunitate interstatală care dădea primele semne ale unor principii de drept dominante, având caracter obligatoriu cel puţin în spaţiul ei. În Occidentul latin, papa a câştigat treptat o autoritate deosebită şi în ce priveşte aspectul politic, întărit odată cu reforma

Bisericii (începând cu 1059), care a pornit de la mănăstirea reformatoare Cluny (910).

Noua pacificare relativă a Europei a dat posibilitatea unei creşteri de populaţie şi de producţie, care a dus la prosperitate pe termen lung –

în ciuda tuturor crizelor şi războaielor grele de până în prezent. În acest proces deosebit de complex s-au influenţat, s-au condiţionat şi s-au amplificat reciproc mai mulţi factori, astfel încât cu greu s-ar putea desemna unul singur drept cauză principală sau singulară: exploatarea teritorială cu scopul extinderii şi intensificării producţiei agricole, reînsufleţirea marelui comerţ în Orient şi în oraşe (iniţial în vechile oraşe romane), care erau şi centre ale unei producţii meşteşugăreşti în creştere, refacerea economiei monetare.

Marea mişcare de exploatare teritorială a început în Franţa, pornind de la Ile-de-France, depresiunea Parisului, unde regii capeţieni aveau cea mai mare parte a domeniilor coroanei. Exploatarea teritorială a atins şi Germania şi a continuat cu aşa-numita „colonizare" germană de est în Răsăritul slav. Ordinul reformator burgund al cistercienilor (începând cu 1098) a accelerat deschiderea agrară a Europei latine în toate cele patru zări – din Peninsula Iberică, dincolo de Anglia spre Scoţia, Germania, până în Polonia. Pe la 1000 au apărut în nord-vestul Europei două forme deosebite de exploatare teritorială, îndiguirea Mării Nordului din Flandra până în Jutland şi asanarea mlaştinilor. Până în epoca modernă timpurie, marii specialişti în ambele domenii, extinzându-şi activitatea până în Rusia – cum ar fi ridicarea oraşului Petersburg (începând cu 1703) – erau flamanzii/olandezii.

Şi mai spectaculoasă a fost reînsufleţirea marelui comerţ cu Orientul, care, cu excepţia unor bunuri de lux şi a unor veşminte de fast pentru episcopi, dispăruse cu totul începând cu jumătatea secolului al

Vll-lea. În scopul aprovizionării metropolei Constantinopolului (cea. O

jumătate de milion de locuitori) cu alimente, materii prime (lemn de construcţie) şi sclavi (= slavi), a început modest un nou comerţ

mediteranean prin portul Veneţia, supusă formal Bizanţului. La rândul ei, Veneţia s-a dezvoltat în aşa măsură, încât pentru aprovizionarea ei ca piaţă urbană a stimulat din nou Italia de nord. Aici, Milano a devenit un nou centru al producţiei meşteşugăreşti, mai târziu şi al marelui comerţ.

Noua bunăstare dată de producţia agrară şi meşteşugărească în creştere începând cu pacificarea relativă a Europei a creat din nou posibilitatea marelui comerţ peste Marea Mediterană, mai întâi tot cu bunuri de lux pentru aleşii societăţii, regi, duci, marea nobilime, înaltul cler, curând şi pentru noua pătură orăşenească de sus a negustorilor, între care evreii au jucat un rol important. La fel a început, treptat, şi un comerţ peste Marea Nordului şi Marea Baltică, mai întâi făcut de negustorii ţărani ai frizonilor; acesta a fost preluat mai târziu în cea mai mare parte de normanzi, ca piraterie în combinaţie cu comerţ. Varegii (vikingi din Suedia) au realizat la răsărit o legătură directă între Bizanţ şi Scandinavia prin sistemul de lacuri şi râuri ale Rusiei şi prin Marea Neagră şi au pus prin Rusia kieveană (860/862) bazele Rusiei medievale.

Astfel, în jurul anului 1000, un nou sistem economic european îşi făcea apariţia. Avea două mari centre: un prim centru se întindea din Italia septentrională până în Toscana (Florenţa), cu rădăcini în tradiţiile romane şi în Orient. Aproape un secol mai târziu a apărut un centru nou, secundar, în Ţările de Jos. Se baza pe prelucrarea metalelor (Valonia), într-o continuitate neîntreruptă încă de pe vremea celţilor, şi pe prelucrarea lânii (in special din Anglia) în Flandra. Căile de legătură între cele două centre (Rin-Ron; Champagne) au dobândit o nouă însemnătate, mai întâi târgurile din Champagne, apoi trecătorile prin Alpi (Brenner, St. Gotthard), mai apoi şi legătura maritimă Genova-Brugge de-a lungul coastei Atlanticului (începând cu 1298). În final, Europa latină, prin revigorarea ei economică, a ajuns la o nouă putere militară, astfel încât a trecut din nou la alungarea arabilor/sarazinilor din sudul Europei, din Garde-Freinet (972), Corsica (1020), Sardinia (1022), sudul Italiei (din 1030), Sicilia (1060-1090), Malta (1090), continuând cu Reconquista sistematică din Peninsula Iberică (începând cu 1064) şi cu cruciadele (începând cu 1096). Participarea oraşelor portuare italiene (Genova, Pisa), a normanzilor şi a ordinelor cavalereşti religioase la ofensiva latino-francă, orientată atât împotriva ortodoxiei greceşti cât şi împotriva islamismului, a avut o importanţă covârşitoare.

56. Italia în Evul Mediu, de la 401/476 până la 1494: vidul de putere şi dominaţia culturală

După ce Roma a dăinuit sute de ani ca mare imperiu, în trecerea de la

Antichitatea târzie la Evul Mediu timpuriu, Italia s-a mistuit sub forma ei de centru al puterii. Dispariţia ei este de-a dreptul o cezură în istoria universală dintre Antichitate şi Evul Mediu. Ca şi învecinată

Grecie mai devreme, Italia a fost centrul unui vid de putere, începând cu agonia (401) şi căderea Imperiului roman de apus (476) – timp de aproape 1500 de ani, până la victoria Risorgi-mento-ului (1859/1861).

Italia era de cele mai multe ori fragmentată politic, adesea împărţită între mai mulţi cuceritori în acelaşi timp, dar a dovedit mereu o poziţie culturală şi economică aparte în Europa.

Odoacru (până în 490/93).

Italia mai întâi în întregime (până în 568). 568 Longobarzii cuceresc părţi ale Italiei.

Toscana sub dominaţie francă (până în 888). 800 încoronarea ca împărat a lui Carol de către papă. 827 Sarazinii încep cucerirea Siciliei: expansiunea sarazinilor pe marile insule şi în Italia meridională. 843

Italia sub dominaţia francă a imperiului de mijloc al Lotharingiei.

(până în 870).

Italia septentrională (până în 1183): dese incursiuni la Roma. 1000

Expansiunea Veneţiei pe coasta dalmată.

Meridională (până în 1090). 1030 Normanzii în Aversa (Neapole): expansiunea împotriva sarazinilor şi

Bizanţului. 1045 Pataria (mişcarea patarilor) la Milano: conflicte sociale şi reformă bisericească.

—1354, 1434. 1183 Pacea de la Konstanz: se încheie dominaţia germană în Italia.

Autonomie pentru oraşele Lombardiei şi Toscanei. 1194 Sicilia sub dinastia Staufenilor (până în 1266). 1215 Pentru prima oară guelfii şi ghibelinii în conflict la Florenţa. 1252 Se bate din nou monedă de aur în Apus – la Florenţa. 1256 Războiul de 100 de ani între Veneţia şi Genova (până în 1381). 1266 Regatul Neapole/Sicilia trece la dinastia franceză de Anjou. 1282 Vecerniile siciliene: ieşirea Siciliei de sub dinastia de Anjou.

Dominaţia Anjou se va limita la Neapole (până în 1481).

Sicilia sub Aragon/Spania (până în 1504/1713). 1298 Prima rută

maritimă stabilă Genova-Bruges-Londra. 1309 „Captivitatea babilonică a Bisericii" (până în 1377): papa la Avignon. 1339 Boccanegra primul doge

în Genova (până În1348, 1356-1363). 1378 Marea schismă apuseană

(până în 1417): papi la Roma şi la Avignon

(până În1417). Revolta ciompilor la Florenţa. 1395 Milano ducat sub Visconti (|"ână În1447). 1434 Balia (dominaţia) familiei Medici în Florenţa (până În1494). 1450 Milano sub dinastia Sforza (până

În1500/1515).

De la invazia vizigoţilor (401), au trecut prin Italia valuri succesive de cuceritori: Odoacru (476-490/493), ostrogoţii (493-540/552), Imperiul roman de răsărit (540/552), longobarzii (568) care au stăpânit doar părţi ale Italiei, francii (774-888), sarazinii în marile insule (începând cu 827) şi în Italia meridională (până în 1090), germanii (951/961 -1183), normanzii (1030-1194), dinastia Staufen (1194-1266), dinastia Anjou (1266-1442), AragonuVSpania (1282-1713), Franţa (1494-1559). Cu excepţia hunilor (452), toţi aceştia şi-au întemeiat stăpâniri proprii, începând cu longobarzii (568) şi până la Napoleon I (1806-1814), însă

doar pentru moment şi doar în unele părţi ale Italiei. Numai unii dintre cuceritori au fost asimilaţi odată cu trecerea timpului (longobarzii, normanzii).

Cu toate acestea, Italia şi-a păstrat mereu o poziţie deosebită în

Europa. Bogăţia istoriei Italiei constă tocmai în opoziţia dintre fragmentarea politică şi influenţa culturală. Mai bine de un mileniu şi jumătate această istorie se confundă cu istoria unor factori de putere unici (papa, oraşele, regiuni istorice). Papa reprezenta la Roma un exemplu real de continuitate transformată a Antichităţii, şi avea ca vârf al Bisericii romane o mare influenţă religioasă şi politică în Europa latină. Ca stăpân al statului papal (756-1870) el deţinea o bază materială

laică a puterii, prin care, timp de mai bine de un mileniu de abundenţă a formelor statale în schimbare pe teritoriu italian, s-a realizat o continuitate de o factură deosebită. Prin papă, Roma a devenit şi centru de legitimare religioasă a celor mai înalte dinastii politice din Europa latină, începând cu încoronarea ca împărat a lui Carol cel Mare (800) şi a lui Otto cel Mare (962). Italia septentrională şi Toscana au ajuns astfel sub dominaţia francilor (774-888) şi a germanilor (951/961-1183), chiar dacă reprezentau doar ţări de trecere spre Roma. De altfel, bunăstarea în creştere începând cu revigorarea economică generală a Europei le-a făcut atrăgătore pentru cuceritori.

Datorită apropierii ca spaţiu de cultura Antichităţii, Italia dovedea faţă de restul Europei latine, chiar în condiţiile decăderii generale a civilizaţiei din Evul Mediu timpuriu, un avans în ce priveşte cultura şi

civilizaţia. De la trecerea într-o epocă nouă odată cu anul 1000, Italia era şi centrul economic numărul 1, care s-a dezvoltat odată cu reînsufleţirea marelui comerţ în dreptunghiul Veneţia-Milano-Florenţa-Genova.

Alungarea sarazinilor (1020-1090) a dat ocazia normanzilor din Italia de sud, care erau asimilaţi cu repeziciune, să înlăture şi ultimile rămăşiţe ale prezenţei bizantine (1043). Combinaţia de apărare ofensivă

antimusulmană şi antibizantin-ortodoxă a continuat după schisma definitivă între Roma şi Constantinopol (1054) sub forma cruciadelor (1096-1291), la care au participat cu precădere normanzii italieni (alături de cei francezi) şi oraşele comerciale cu flotele lor.

Odată cu ligile (conjuraţiile) orăşeneşti, mai întâi în Benevento (1015), şi cu funcţionarii electori, mai întâi consulii din Milano (1117), Italia a avut o contribuţie deosebită la afirmarea libertăţilor orăşeneşti şi a administraţiei autonome, cu influenţă aparte asupra

Germaniei, care devenea şi ea un vid de putere (din 1198). În sens contrar, ieşirea de sub dominaţia germană a fost o premisă pentru ascensiunea comunelor italiene spre autonomie (1183). Prin manifestările lor în Milano (1045), patarii au deschis conflictele sociale urbane, în zona de tensiune dintre ideologia sărăciei a creştinismului primitiv şi parvenitism, la Milano constituindu-se şi ca bază pentru reforma Bisericii. Prin combinaţia lor de patos democratic şi imperial (un recurs la măreţia imperială a Romei), revoluţiile urbane antipapale au conferit comunei din Roma, şi sediului papal (1143-1154, 1252-1258,1347-1354,1434) o amprentă specifică

italian-medievală.

Conflictul german intern dintre Welfi şi Staufeni a continuat pe teritoriu italian, în nenumărate comune prin războaie civile haotice între guelfi (apărători ai papei) şi ghibelini (apărători ai imperiului) (începând cu 1215, Florenţa), în care militari corupţi (condotieri) împreună cu mercenari jucau un rol din ce în ce mai mare.

Pe parcursul ofensivei latine generale împotriva islamismului şi a ortodoxiei (cruciade; Imperiul Latin 1204-1261), oraşele portuare învrăjbite Veneţia şi Genova au preluat controlul asupra estului Mării Mediterane şi a marelui comerţ de aici, odată cu aceasta şi asupra rutei economice şi de trafic de prim ordin, cea mai importantă a Evului Mediu european. Mai cu seamă în sudul Italiei modul de viaţă nomad (transhumanta) acoperind distanţe mari făcuse deja loc unor deosebiri de structură între nordul cu o dezvoltare de tip meşteşugăresc (astăzi: industrial) şi sudul agrar, în mare măsură pustiit, deosebiri care şi

pentru Italia contemporană înseamnă o grea povară: oile au păscut bazele civilizatoare ale sudului.

Un regulament de pace după pacea de la Lodi (1454) a asigurat Italiei o excepţională periodă paşnică (1455-1494). Întărită prin afluxul învăţaţilor greci după căderea Constantinopolului (1453), Italia atinsese atunci, în perioda de înflorire a Umanismului şi Renaşterii, un rang cultural mondial, până când şi-au făcut simţit efectul alţi factori: expansiunea continuă a Imperiului otoman, mai ales împotriva Veneţiei şi a Genovei, războaiele pentru stăpânirea Italiei odată cu invazia franceză în Italia (1494-1559), devastarea economică a regiunii mediteraneene odată cu expansiunea Europei peste ocean (1492/1498), Reforma (începând cu 1517).

57. Ruta Marea Nordului-Marea Baltică în Evul Mediu, de la 787

până la 1494

Cu dificultăţi de alt gen s-a confruntat dezvoltarea temporal mai scurtă a celei de a doua rute economice şi de trafic în Evul Mediu european, cea a spaţiului dintre Marea Nordului şi Marea Baltică. Fără a avea tradiţia milenară a continuităţii culturale mediteraneene, acest spaţiu s-a dezvoltat la început şovăitor şi a luat avânt real doar prin contactul cu ruta sudică, cu Mediterana (prin intermediul varegilor), respectiv cu Bizanţul şi cu Călifarul. Totuşi ruta nordică economică şi de trafic se leagă în multe privinţe de istoria popoarelor învecinate – Anglia, Belgia/Ţările de Jos, Germania, Norvegia, Danemarca, Suedia, Polonia, Rusia.

Ruta Marea Nordului – Marea Baltică comerciale pe Marea Nordului şi Marea Baltică (până în 1066).

Marca daneză a Imperiului carolingian împotriva danezilor.

Vikinge (din 787).

Care vizitează Gotland. 1201 Este întemeiată Riga: întemeierea oraşelor portuare germane pe coasta sudică a Mării Baltice. 1227 Bătălia de la Bornhoved: victoria principilor/oraşelor germane de nord asupra Danemarcei. Înflorirea oraşelor germane de pe coasta de nord. Cea. 1230

Tratatul Lubeck-Hamburg: nucleul Ligii hanseatice de mai târziu. 1230

Este întemeiat Thorn: expansiunea Ordinului german (teuton) dincolo de cursul inferior la Weichselului. 1237 Ordinul teuton preia cuceririle Ordinului Cavalerilor Spadei (Gladiferi): extinderea Ordinului teuton în spaţiul Mării Baltice. 1242 înfrângerea Ordinului teuton în lupta de pe lacul Ciud („bătălia de pe gheaţă”) împotriva Novgorodului sub conducerea lui

Aleksandr Nevski: ruşii ortodocşi se impun. 1250 Prima atestare a

Stockholmului ca oraş întemeiat de comercianţii germani.

Accesul la Marea Baltică (până în 1457/1466).

Liberă prin Sund. Punctul culminant al puterii Ligii hanseatice.

1386 Uniune personală Polonia-Lituania împotriva Ordinului teuton.

1410 Bătălia de la Tannenberg: victorie de partea Poloniei-Lituaniei asupra

Ordinului teuton. Întrerupere definitivă a colonizării germane în est

(din 1134). 1454 Lupte ale Poloniei/Stărilor prusace împotriva Ordinului teuton

(până în 1466). 1466 A doua pace de la Thorn: Ermland, Pomerelia, Kurlanda revin

Poloniei, statul Ordinului teuton trece sub suzeranitatea poloneză

(până în 1660).

Încheiată de Ivan al lll-lea: Liga hanseatică sub presiunea marilor state în plină dezvoltare.

Romanii, prin Britannia şi delta Rin-Schelden au controlat temporar doar coasta sudică a Mării Nordului. După retragerea lor din Britannia (407) şi după stabilirea anglo-saxonilor în teritoriu (din 449), comercianţii ţărani frizoni deţineau întregul comerţ rămas pe coastele sudice ale Mării Nordului. Şi în peuoada sa de înflorire maximă, Imperiul carolingian a desfăşurat în nord doar activităţi minore. Carol cel Mare s-a opus întemeierii vikinge Haithabu, prin Marca daneză (804), pentru a controla ruta pe atunci avantajoasă între Marea Nordului şi Marea Baltică. Aflat în declin însă, imperiul carolingian a deschis drum normanzilor/vikingilor/danezilor, care începând cu 787 îşi făcuseră

apariţia jefuind dincolo de graniţele Scandinaviei şi care au acaparat

aproape în totalitate comerţul de pe Marea Nordului şi Marea Caspică.

Revolta fiilor lui Ludovic cel Pios împotriva tatălui lor (830-834) a fost folosită de normanzi pentru a face an de an incursiuni de pradă

(„vikingi") în imperiul franc (834-cca. 892). Pentru a se apăra de aceştia s-a format comitatul de Flandra (864), care cu centrul ei Brugge (Bruges) (din 1093) a ajuns la o poziţie dominantă pe ruta Marea Nordului-Marea Baltică, totuşi nu înainte de stabilizarea generală a Europei (după

955/1000).

Importanţă deosebită au dobândit varegii (din Suedia): prin expansiunea lor spre sud, traversând reţeaua rusească de lacuri şi fluvii,

au stabilit legături comerciale înspre Constantinopol şi Bagdad şi au creat bazele Rusiei medievale (Rusia kieveană, 882).

La finele epocii vikinge (1066), comercianţii de la nord de noile centre ale puterii şi de la nord de Imperiul roman-german au preluat treptat comerţul Mării Nordului şi Mării Baltice. Primele semne au fost date de vechiul Koln şi pe atunci de mai tinerele oraşe Hamburg şi Bremen, mai apoi şi de mai nou întemeiatul Liibeck, cel mai înaintat spre est, aproape de vărsarea râului Traven şi orientat spre Marea Baltică.

Deja pe atunci, sub conducerea Lubeckului s-a dezvoltat un alt germene al Hansei de mai târziu (1161), care încerca să monopolizeze comerţul cu Novgorodul (şi astfel cu Orientul Mijlociu) prin Gotland (Wisby). Din conlucrarea mai multor factori de cristalizare s-a dezvoltat Liga hanseatică (germană), mai întâi ca uniune a comercianţilor (Hansa Comercianţilor), mai târziu consolidată politic, instituţionalizată ca alianţă a oraşelor comerciale autonome (Hansa Oraşelor Comerciale 1356/1358). Aşa au luat fiinţă pe coasta de sud a Mării Baltice oraşe comerciale germane începând cu Liibeck, respectiv Bremen (Riga, 1201) şi până la Reval (astăzi Tallinn), în rândul cărora a intrat mai târziu şi Stockholm (1250). Oraşele au fost fie nou întemeiate, fie întemeiate pe lângă aşezări locale mai vechi, care au fost puse în umbră de oraşele comerciale germane sau absorbite aproape în totalitate (Danzig, Reval).

Cele patru reprezentanţe externe permanente ale Ligii hanseatice –

Bergen, Londra, Brugge, Novgorod trasau aproximativ şi cadrul puterii ei de influenţă.

Din această cauză, înflorirea şi poziţia de putere dominantă a Hansei intră şi în istoria colonizării germane în est (1134 -1410): multe din oraşele germane nou întemeiate în ţară s-au alăturat Ligii hanseatice. Ordinul german (teuton), unul dintre cele mai ciudate efecte ale colonizării germane de est – iniţial constituit în a treia cruciadă

(1190/1198) – era unica forţă locală membră a Hansei. Colonizarea germană din est intră prin acestea şi în alte corelaţii istorice, reprezintă

atât o parte a expansiunii generale a Occidentului latin spre interior (exploatarea terenurilor), cât şi spre exterior, parţial, prin elemente ale cruciadei (cruciada din 1147 „a convertirii", întemeierea Koenigsbergului de către Ordinul teuton, în 1255, în timpul unei cruciade împotriva păgânilor), ca de altfel şi prin orientarea ofensivă antiortodoxă împotriva ruşilor ortodocşi de nord (1242).

Odată cu întemeierea sa, plecând de la cursul inferior al Weichselului (Thorn, 1230), Ordinul teuton s-a folosit de paralizarea

internă a Poloniei – dezmembrare politică (1138-1320), atacuri ale mongolilor/tătarilor (1241-1287) – în scopul expansiunii sale şi cucerind Danzigul (1308) şi Pomerelia (1309) a închis accesul Poloniei la Marea Baltică. După reconstituirea (1320), consolidarea ei sub Cazimir al III-lea cel Mare (1333-1370) şi extinderea prin uniunea personală cu Lituania (1386), Polonia s-a concentrat mai ales asupra eliminării blocadei germane spre Marea Baltică, ceea ce a şi reuşit în două asalturi (1410/1411,1454-1466). În urma victoriei polono-lituaniene au survenit în paralel atât căderea Ordinului teuton, declanşată astfel, cât şi sfârşitul colonizării germane de est în Evul Mediu. Acelaşi mecanism – dezvoltarea marilor state şi a monarhiilor naţionale în Răsărit (Polonia, mai târziu Rusia) şi în Apus (Franţa, Anglia) a fărâmiţat începând cu sfârşitul secolului al XV-lea şi poziţia economică-politică dominantă a Hansei germane, lucru evident şi datorită închiderii reprezentanţelor Hansei din Novgorod (1494) şi Londra (1598). Între alte cauze se numără şi dezvoltarea vechilor Ţări de Jos, mai întâi Flandra şi Brabant, ca al doilea centru economic ca importanţă în Europa latină, aproximativ un secol mai târziu după cel veneţian-lombard-toscan. Flandra şi Brabantul au prosperat prin producţia textilă, Flandra mai ales prin prelucrarea lânii englezeşti. La

nord de Alpi, Flandra-Brabant a devenit regiunea cea mai puternic urbanizată. Existau raporturi cu Hansa, de cooperare şi rivalitate, mereu tensionate: în Brugge se afla una dintre marile reprezentanţe externe ale Ligii hanseatice (1252/53 -1546), dar printre altele existau şi blocade comerciale armate ale Hansei împotriva Flandrei (1358-1360,1388-1392,1451 -1474), care au pregătit ruptura definitivă.

În pragul epocii moderne, în faţa Hansei în declin s-au impus comercianţii din Ţările de Jos, al căror centru de greutate s-a deplasat înspre Olanda. În aceeaşi perioadă, regatele Danemarcei şi Suediei, aflate într-o rivalitate puternică, au declanşat lupta penru dominaţia asupra Marii Baltice („Dominium Maris Baltici") ca moştenitoare ale Hansei. În spatele Olandei, Anglia dinspre vest şi Rusia dinspre est se pregăteau să

preia controlul mai întâi asupra Mării Nordului şi Mării Baltice, ca o premisă a ascensiunii ulterioare ca noi mari puteri, puteri hegemonice.

Astfel, în Evul Mediu, ruta Marea Nordului-Marea Baltică se dovedeşte a fi spaţiul de pregătire pentru expansiunea de mai târziu a Europei dincolo de ocean, peste Atlantic: superioritatea tradiţională a bunurilor de larg consum din spaţiul Mării Nordului şi Mării Baltice şi-a găsit urmare în comerţul colonial de amploare, mai ales al Angliei şi al coloniilor ei.

58. Imperiul german, respectiv Imperium Romanum de naţiune germană ca nou centru al puterii, de la 962 până la 1198: începuturile sistemului european

Odată cu începuturile consolidării Europei s-a ridicat noul regat al germanilor, ideologic înălţat la rangul de Imperium Romanum (962), spre a deveni primul centru al puterii în Europa latină. Punctul de pornire a fost întemeierea regalităţii germane (911), momentul esenţial a fost victoria de la Augsburg asupra ungurilor (955), iar încununarea afirmării ca poziţie hegemonică a fost încoronarea la Roma a lui Otto I (cel Mare) ca împărat (962). Mecanismele ascensiunii sunt demult îndeajuns de cunoscute – dezbinare, lupte de apărare la periferie, centralizare politică, consolidare, izbânzi militare, ascensiunea la puterea de la periferia sistemului-ansamblu de până atunci (Europa latină), expansiune, (pretenţia la) hegemonie.

Rege al triburilor germane reunite (până în 919). 919 Henric (Heinrich) I rege german (până în 936): dinastia de Saxonia/ a Ottonilor (până în 1024), consolidare.

Imperiului german, cu Roma drept capitală – eşuează. 1004 Război al germanilor/ungurilor/împotriva Poloniei (până în 1018): Boemia – feudă imperială.

(până în 1378).

(până în 1250/1254).

Autonomie pentru oraşele Italiei septentrionale.

În procesul de destrămare a Imperiului carolingian, s-au dezvoltat (după 900) ca organizaţii regionale de apărare împotriva normanzilor, a slavilor de pe Elba, a ungurilor de pe teritoriul francilor estici mai întâi cinci ducate tribale (noi) (Bavaria, Suabia, Franconia, Thuringia, Saxonia), urmate de Lotharingia mixtă franceză-germană (925). Unirea lor relativă, după stingerea dinastiei carolingiene la francii de est (Germania), ce a dus la o regalitate electivă (911), reprezintă începutul istoriei germane propriu-zise. Sub Henric I (919-936) s-a înfăptuit o primă consolidare: extindere prin includerea Lotharingiei (925), reorganizare militară (cavaleri dotaţi cu armuri, fortificarea graniţei de est, după 926), expansiunea împotriva slavilor de pe Elba (din 929) şi boemilor (933), prima izbândă împotriva ungurilor. Urmând modelul comitatelor de graniţă ale lui Carol cel Mare, sub Gero şi Hermann Billung mărcile de la est de Elba au devenit baze de pornire pentru expansiunea de mai târziu spre est a germanilor (1134-1410).

Pe acest fundament, Otto I (936-973) şi-a extins puterea în toate direcţiile: pe plan intern căuta realizarea stabilităţii prin investirea în principatele ce deveneau vacante a rudelor apropiate şi prin atragerea episcopilor în cea mai înaltă pătură conducătoare a imperiului, începând cu fratele său mai mic Brun, care a devenit totodată arhiepiscop de Koln şi duce al Lotharingiei (953). Noua Biserică imperială se sprijinea pe un principiu conform căruia episcopii, prin celibat, nu puteau să lase moştenire puterea lor politică, deci nu

puteau să alcătuiască în timp un conglomerat de puteri împotriva coroanei. Pe plan extern, prin izbânda epocală de la Augsburg (955) urmată de victoria asupra slavilor de pe Elba de nord (reconvertiţii la păgânism) (955), Otto şi-a întemeiat puterea sa cvasi-hegemonică. Chiar şi înainte de acestea, o primă intervenţie în Italia septentrională împotriva regatului lombard (951) a creat situaţia premergătoare intervenţiei decisive în Italia, care a culminat cu încoronarea lui Otto la Roma ca împărat (962): cu pretenţia de înnoire a imperiului lui Carol cel Mare („translatio imperii"), noul Imperium Romanum a îmbinat pretenţia asupra Italiei septentrionale cu o poziţie hegemonică în Europa latină.

Ca şi după încoronarea lui Carol cel Mare (800), şi după 962 au urmat conflicte armate cu Bizanţul, ce au dus la recunoaşterea noului imperiu de către Bizanţ (971), lucru pecetluit prin obişnuita alianţă

dinastică (căsătoria dintre Theophano şi Otto al II-lea- 972).

Desprinderea de Bavaria a mărcii bavareze de est ca nou ducat de frontieră sub dinastia de Babenberg (976) prin Otto al II-lea a devenit un punct incipient pentru o mare putere europeană meridională.

Complicaţiile în Italia l-au antrenat pe Otto al II-lea în conflictul cu sarazinii încă puternici din Italia meridională. Înfrângerea catastrofală de la Crotona (982) a declanşat marea răscoală a slavilor (983), care i-a împins pe germani înapoi, în comitatele de graniţă de la est de Elba.

Proiectul de prea mare anvergură a lui Otto al II-lea de a reface Imperiul Roman în vechea lui strălucire, cu Germania ca nou centru, având Roma drept capitală, a eşuat, însă Poloniei i-a adus, prin întemeierea arhiepiscopiei Gniezno, independenţa bisericească în faţa Germaniei (1000).

I

Ultimul împărat saxon, Henric al II-lea (1002 -1024) şi primul împărat salian, Conrad al II-lea (1024 – 1039) au împiedicat în două

rânduri, în alianţă cu Rusia kieveană (1017,1033), ascensiunea Poloniei spre hegemonie în Europa centrală şi de est, prin întemeierea unui

imperiu mare vest-slav, cu participarea Boemiei. Sub Conrad al II-lea,

regatul Burgundiei a revenit prin succesiune imperiului (1033), care era astfel alcătuit (formal) din trei regate: Germania, Italia, Burgundia, mai târziu incluzând şi Boemia (1085,1198).

Sub Henric al Hl-lea (1039-1056), odată cu sinodul de la Sutri, prin destituirea a trei papi rivali, imperiul a atins punctul culminant al puterii în faţa papalităţii, a determinat însă, indirect, trecerea la marea reformă a Bisericii înseşi, care a sfârşit în conflictul secular al certei pentru învestitură (1075-1122). Slăbirea puterii centrale imperiale s-a manifestat şi prin colonizarea germană de est (începând cu 1134), care a fost sprijinită de puteri regionale (principi, oraşe, ordine cavalereşti).

Noua dinastie Hohenstaufen (1138-1250/1254) s-a implicat şi mai mult în problema ce o constituia Italia, mai ales împotriva papei şi a Ligii lombarde a oraşelor Italiei septentrionale, care se opuneau pretenţiilor imperiale de dominare şi de impozitare.

Înfrângerea lui Frederic I la Legnano (1176), printre altele determinată şi de refuzul lui Henric Leul de a asigura în afara imperiului servicii militare fără concesiuni politice, a avut urmări cu efect îndelungat: zdrobirea puterii cvasi-regale a lui Henric de către ceilalţi principi ai imperiului (1180) a ascuţit rivalitatea dintre Welfi şi Staufeni.

Recunoaşterea autonomiei oraşelor din Italia septentrională prin pacea de la Konstanz (1183) a pus efectiv capăt dominaţiei germane asupra Italiei. Expansiunea Staufenilor în Sicilia (1194), a imperiului în Cipru şi în Armenia Mică (1194) şi plata unui tribut din partea Bizanţului slăbit erau doar o prelungire a planurilor de „imperiu mondial”, care prin moartea lui Henric al Vl-lea (1197) au fost brusc curmate. Lupta de durată pentru tron între Welfi şi Staufeni (1198 -1208/1215) a făcut loc decăderii imperiului ca centru al puterii.

59. Împăratul şi papa: reforma Bisericii şi cearta pentru învestitură, de la 1059/1075 până la 1122 împăratul şi papa, ca puteri universale, ridicau pretenţii ce treceau peste graniţele naţiunilor europene ce ieşeau treptat la lumină. Împăratul se sprijinea pe instituţia istorică mai veche a împăratului roman şi se limita practic la Europa latină. Papalitatea, în comparaţie cu instituţia imperială medievală, era din punct de vedere istoric o putere mai veche. Pretenţia de primat se întindea asupra întregii Europe latine şi dincolo de ea, iniţial asupra întregii creştinătăţii, dar, de la schisma definitivă dintre Roma şi

Constantinopol, era practic limitată la Biserica Romei. Despărţirea

autorităţii clericale de cea politică a dus, trecând prin reforma Bisericii (începând cu 1059), la cearta (lupta) pentru învestitură (1075 -1122).

Împăratului – pe de altă parte o provocare la reforma Bisericii.

1049 Leon al IX-lea papă (până în 1054): a cerut reforma Bisericii. 1054

Schisma definitivă între Roma şi Constantinopol. 1056 Mişcarea patarină

(Pataria) în Milano: conflicte sociale prin instigările papei. 1059 Conciliul de la Lateran: împotriva simoniei, a investituri! laice; alegerea papei prin colegiul de cardinali: reforma Bisericii.

De Milano, cearta (lupta) pentru învestitură (până în 1122). 1077

Penitenţa de la Canossa a lui Henric al IV-lea, conflict în Germania (până în 1080). 1080 A doua excomunicare a lui Henric al IV-lea.

Infirmând teoria conlucrării armonioase între reprezentanţii de vârf ai „Occidentului latin" – papa ca întruchipare a episcopului suprem, iar împăratul ca întruchipare a regelui suprems-a ajuns şi în Europa latină, puternic delimitată după schisma definitivă dintre Roma şi Constantinopol (1054), la conflictul clasic dintre puterea religioasă şi cea laică. Odată cu refacerea imperiului (800, 962) raportul dintre cele două

a suferit schimbări: papa aspira la supremaţia religioasă chiar şi în faţa împăratului, marcată în forma aceasta de încoronarea lui Carol cel Mare de către papă (800). Însă lipsa de putere politică la Roma îl constrângea să apeleze mereu la ajutorul celei mai mari puteri politice împotriva longobarzilor sau a familiilor nobile romane. În final, împăratul Henric al III-lea a destituit trei antipapi înlocuindu-i cu un papă ales de el.

De abia noua poziţie de maximă inferioritate a papalităţii a provocat o reală cerinţă pentru o reformă radicală, care trebuia să

confere independenţă în faţa influenţelor laice chiar şi celei mai înalte

instanţe, papei. Ca model se oferea mişcarea reformatoare cluniacensă, care pornise de la mănăstirea reformatoare burgundă Cluny (910) şi care, în mic, influenţase în sensul reformei cele mai multe mănăstiri benedictine, mai cu seamă în afara Germaniei. Cu sprijin din partea lui Henric al IlI-lea, papa Leon al lX-lea (1094-1054) a cerut reforma Bisericii. Nucleul cerinţelor îl constituiau interzicerea învestiturii laice şi a simoniei, celibatul, independenţa alegerii papei de factori politici, supunerea mai strictă a Bisericii în faţa papei. Interzicerea învestiturii laice se îndrepta împotriva înlocuirii clerului cu autorităţi laice. Ca simonie era considerată corupţia funcţionarilor clericali, denumită astfel după

propunerea făcută de magul Simon lui Petru, de a-1 investi pe primul cu autoritate religioasă contra unei sume de bani (Apostoli 8,18-24). După

modelul călugărilor, celibatul viza pe toţi preoţii, (nu numai pe cei cu ranguri de la episcopi în sus, cum parţial se practica deja).

Primul pas al reformei Bisericii a fost conciliul de la Lateran, la Roma (1059): acesta a interzis învestitura laică şi simonia şi a introdus alegerea papei prin colegiul de cardinali pentru a-1 face pe papă

independent de familiile nobile romane şi de împărat. Noul papă

reformator Grigore al Vll-lea (1073-1085) a reuşit să impună celibatul pentru clerici (1074). Prin impunerea înnoirilor s-a iscat ruptura: Biserica imperială din Germania a fost deosebit de afectată de interzicerea învestiturii laice, deoarece de la Otto I era implicată în conducerea imperiului mai puternic decât oriunde. Consecinţele politice ale reformei Bisericii s-au arătat sub forma unui conflict privind loialitatea episcopilor germani între împărat şi papă. Opoziţiei în faţa celibatului, papa Grigore al Vll-lea i-a răspuns cu suspendarea a şapte episcopi germani, cu proclamaţia „Dictatus papae" şi cu „Conciliul Postului" (1075).

Conflictul deschis s-a dezlănţuit la Milano: în capitala centrului economic al Italiei septentrionale a izbucnit prin Pataria prima mişcare de protest social-religios în Europa latină împotriva noii bunăstări de la reluarea marelui comerţ (cea. 1000) şi s-a extins şi în alte oraşe ale Lombardiei. Curând după aceea, considerente sociale şi privitoare la politica Bisericii s-au coroborat: după o primă revoltă populară împotriva aristocraţiei (1045), Pataria a devenit prin alte revolte ulterioare, sprijinite depapalitate (1056-1059,1066/1067),

fundament social pentru solicitarea reformei Bisericii – împotriva arhiepiscopului acuzat de simonie, care s-a şi retras, pentru alegeri episcopale canonice de către cler şi popor. Din considerente politice, Henric al IV-lea a numit un german ca nou arhiepiscop (1075), adâncind astfel conflictul, care, în urma declaraţiilor de supunere pe care papa şi împăratul şi le-au făcut reciproc, a culminat cu excomunicarea lui Henric al IV-lea de către papa Grigore al Vll-lea. Poziţia de maximă inferioritate în conştiinţa istorică

germană a fost penitenţa lui Henric al IV-lea în faţa lui Grigore al Vll-lea în vederea anulării anatemei (drumul la Canossa, 1077), căruia i-a urmat un conflict intem în Germania între Henric al IV-lea şi adepţii papei (1077-1080). Replica lui Henric al IV-lea la o a doua excomunicare a fost incursiunea în Italia (1081), cucerirea Romei (1083) şi f V!

Încoronarea la Roma de către un antipapă (1084). Succesul împăratului a fost o amăgire: în lupta împotriva primei ligi orăşeneşti lombarde, el a fost blocat în Italia septentrională timp de patru ani

(1093-1097) şi a fost nevoit astfel să-i cedeze papei terenul pentru un obiectiv care vreme de aproape două secole a demonstrat poziţia dominantă, de acum şi în plan politic, a papei faţă de împărat: proclamarea cruciadelor (1096). Fiul şi urmaşul lui Henric al IV-lea, Henric al V-lea (1106-1125) a menţinut conflictul cu papa, complicat şi prin disputarea bunurilor mathildice din Italia centrală şi septentrională.

Totuşi prin concordatul de la Worms, cearta pentru învestitură şi-a găsit un sfârşit. Soluţia de compromis a fost complicată şi a avut practic ca rezultat – alegeri canonice libere, renunţarea coroanei la învestirea episcopilor şi a abaţilor imperiali cu inel şi toiag (ca semn al demnităţii religioase) – victoria papei: Biserica imperială ottoniană s-a dizolvat în favoarea integrării absolute a episcopilor şi abaţilor imperiali în statul feudal, în care vârfurile clerului german au devenit un secol mai târziu principi spirituali (1220).

Franţa şi Anglia găsiseră înainte deja soluţii similare pentru conflicte similare, dar mai puţin explozive (1106,1107). Cu toate acestea ulterior au apărut din nou şi în mod repetat disensiuni între coroană şi Biserică: în Anglia, uciderea arhiepiscopului de Canterbury, Thomas Becket (1170), a zdruncinat relaţiile dintre coroană şi papă, ca şi în Germania războiul, în adevăratul sens al cuvântului, dintre Frederic I

(Barbarossa) şi papă (1157-1177). În final, marele conflict dintre papa Bonifaciu al VUI-lea şi regele Franţei Filip al IV-lea (cel Frumos) (1296-1302) a declanşat catastrofa instituţiei papale medievale, „captivitatea babilonică a Bisericii" la Avignon (1309-1377).

60. Reconquista

Fundamentele medievale ale Portugaliei şi Spaniei, de la 1064

până la 1492

Din rezistenţa vizigotă împotriva cuceririi musulmane a Spaniei (711) s-a născut Reconquista (1064). Din punct de vedere istoric, alungarea sistematică a musulmanilor din Peninsula Iberică se integrează ca variantă specific iberică în ofensiva generală a creştinilor din spaţiul mediteranean împotriva sarazinilor (972 – 1090) care a dus la cruciade (începând cu 1096). De-a lungul mai multor secole de lupte agitate s-au format noile monarhii naţionale ale Portugaliei şi Spaniei, mai întâi având stări sociale („Cortes") drept organe reprezentative ale monarhiei feudale (începând cu 1188). Astfel Portugalia a devenit primul stat european care a ajuns să-şi stabilească graniţele actuale (1248).

După încheierea Reconquistei în Portugalia (1248) şi Spania (1492), cele două naţiuni au trecut mai devreme sau mai târziu la expansiunea

dincolo de ocean, ca o continuare a Reconquistei şi a cruciadelor, prin cuceririle lor („Conquistas") de peste ocean.

— Cântecul lui Roland. 795 Marca spaniolă de graniţă a francilor la sud de Pirinei

(până după 844).

Unificat aproape în totalitate. 1031 Califatul de Cordoba cade: 31

de regate taifa ca state urmaşe – vid de putere. 1035 Regatele Castiliei şi Aragonului: expansiune limitată.

Pentru războaie.

Las Navas de Tolosa.

Şi centrul de putere iberic, ce urma să apară mai târziu, în modernitatea timpurie, s-a consolidat pornind de la periferie, prin lupte de graniţă şi cuceriri timp de secole, care au ridicat militarizarea societăţii prin ordine cavalereşti religioase şi prin cavaleri laici („hidalgos") de-a dreptul la rangul de sistem, cu consecinţe până în prezent („trufaşul spaniol"). Punctele de plecare istorice sunt cucerirea musulmană a Peninsulei Iberice (711) şi rezistenţa ce se constituia treptat a nobililor vizigoţi în regiunea tipică de retragere a Munţilor Cantabrici în Spania de nord-vest. După o primă victorie (722), vizigoţii, aflaţi într-un proces rapid de hispanizare, au întemeiat regatul Asturiei (739), care a devenit mai târziu regatul Leonului (925-1230), şi din care s-a născut comitatul de graniţă Castilia (cea 931). În estul mai îndepărtat s-a închegat regatul Navarrei al bascilor care s-au creştinat treptat abia după anullOOO. De vreme ce emiratul (din 929 călifarul) de Cordoba a unificat musulmanii din punct de vedere politic începând cu 756, creştinii erau iniţial supuşi fără speranţă. Dintre primele lupte cu izbânzi când de-o parte când de alta, trebuie subliniată mai ales ofensiva de la Zaragoza a francilor sub Carol cel Mare împotriva emiratului de Cordoba (778), deoarece francii au distrus în drumul lor Pamplona, lucru pentru care bascii s-au răzbunat prin atacul neaşteptat asupra ariergardei france pe drumul de întoarcere: atunci a căzut în defileul Roncesvalles contele Roland, a cărui moarte a fost imortalizată literar în

„Cântecul lui Roland". Marca spaniolă (795) cu Barcelona cucerită de franci (801) a fost mai târziu nucleul pentru comitatul Cataloniei.

O unificare relativă a regiunii de graniţă nordice din apropierea Navarrei sub Sancho cel Mare (1000-1035) nu a durat mult, însă a determinat odată cu începuturile creştinării bascilor aderarea acestora la frontul antimusulman. Dezintegrarea călifarului de Cordoba în 31 de regate taifa (parţiale), care, ca state urmaşe ale acestuia s-au războit

permanent, a uşurat creştinilor prima expansiune, limitată, până la Ebru. Aici Castilia, cel mai puternic militarizată, a repurtat cele mai multe victorii şi a devenit factor de putere dominant în cadrul regatelor creştine. Cucerirea Spaniei până la linia Tajo-Toledo (1085) a provocat însă reacţia maurilor învinşi şi intervenţia almoravizilor din Africa de Nord (1086 ff): prin mai multe victorii aceştia au

stabilizat din nou situaţia în ce îi priveşte pe musulmani, până când imperiul lor a slăbit pe plan intern, iar Africa de Nord a fost cucerită de almohazi.

De o nouă perioadă de decădere a musulmanilor a profitat Portugalia, înfiinţată în 1095 ca un comitat de graniţă al Castiliei după

izbânda în proclamarea regatului (1139). Pentru a-şi proteja independenţa, Portugalia s-a supus papei ca feudă (1143) şi a cucerit Lisabona, capitala de mai târziu (1147), cu ajutorul cruciaţilor, care tocmai porniseră pe mare în cea de a doua cruciadă (l 147-1149).

Odată cu primele intervenţii ale almohazilor (începând cu 1149) s-a produs cucerirea şi a restului Spaniei musulmane („al Andalus") de către aceştia (1161-1172), ceea ce a impus o încetinire a Reconquistei.

Armatele reunite ale Castiliei, Aragonului şi Navarrei au câştigat la Las Navas de Tolosa victoria decisivă

Cucerirea normandă

(1212) care a dus la criza regatului almohad (începând cu 1224).

După unirea definitivă dintre Leon şi Castilia (1230), Reconquista şi-a atins aproape scopul -Balearele (1235), Cordoba (1236), Valencia (1238), Sevilla (1248), Cadiz (1250) în extremitatea sudică au fost cucerite.

Portugalia, cucerind Algarve (1248), a fost primul stat care a ajuns la graniţele sale actuale şi care a încheiat pentru sine Reconquista. O

revoltă generală a maurilor din teritoriile proaspăt ocupate (1264), ca şi conflictele dintre nobili şi coroană pe de o parte şi dintre Castilia, Aragon şi Navarra pe de altă parte, au impus din nou întârzierea Reconquistei spaniole şi au dat regatului maur rămas, Granada, încă un răgaz de refacere de 200 de ani. De abia unirea Castiliei cu Aragonul prin alianţă, prin căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela de Castilia (1469) a creat fundamentul pentru un război final (1482-1492): după un asediu de cinci ani (1487-1492) încheiat prin ocuparea Granadei, Reconquista şi totodată o etapă în constituirea Spaniei ca monarhie naţională au luat sfârşit. Persecutarea evreilor, începută câteva luni mai târziu, era menită

să desăvârşească coeziunea internă. Aceasta a devenit punct de pornire pentru expansiunea Spaniei peste ocean („conquista”).

61. Cucerirea normandă: fundamentele medievale ale Angliei, de la 1066 până la 1265

Imediat după începerea Reconquistei (1064), cucerirea Angliei de către normanzi (1066) a adus o contribuţie decisivă la formarea unei alte naţiuni a Europei apusene, cu efecte asupra întregii Europe: normanzii au introdus rigoarea şi au sistematizat feudalismul din Anglia, care a emanat de acolo, sub forme diverse, şi în Scoţia şi Irlanda. Preluând principiul stărilor sociale (1188), care a luat naştere în Reconquista, în condiţiile istorice ale Angliei s-a dezvoltat, trecând prin Magna Charta (1215), Parlamentul (1265) – un punct de plecare pentru statul reprezentativ modern. Cucerirea normandă a inaugurat raporturile conflictuale ale Franţei medievale cu Anglia, care stau la baza celui mai mare război al Evului Mediu european, Războiul de 100 de ani (1337/1339-1453).

1013/14 Anglia cucerită de danezi în cea mai mare parte.

1014/16 Knut (cel Mare) rege al Angliei (până în 1035): dinastia daneză

(până în 1042) dinastia Plantagenet (până în 1399). 1166

Homagium ligium: jurământul de credinţă (homagium) al vasalilor (ligium) în faţa coroanei are întâietate faţă de jurământul de credinţă în faţa vasalilor coroanei (baroni). 1169 începutul cuceririi anglo-normane a Irlandei. 1171 Henric al ll-lea preia controlul cuceririi Irlandei. 1189 Richard I Inimă de Leu rege (până în 1199) 1199 loan fără

Ţară rege (până în 1216): tiranic pe plan intern, fără succes pe plan extern.

După afirmarea anglo-saxonilor sub Alfred cel Mare (871-899) şi după înţelegerea cu danezii („Danelag”), ultima invazie daneză (1013), provocată de un masacru general la care au fost supuşi danezii (l 002), a creat o nouă situaţie: danezii au cucerit întreaga Anglie (1013-16),

ultima oară sub Knut cel Mare (1014/16-1035), care a devenit şi rege al Danemarcei (1019), şi rege al Norvegiei (1028).

Cu anglo-saxonul Eduard Confesorul din vechea casă regală

Wessex s-a trecut din nou la un rege localnic (1042-1066). În exilul normand (1010-1041), el a preluat influenţe normando-franceze, pe care le-a impus în Anglia. Promisiunea de moştenire făcută ducelui William de Normandia, neavând copii moştenitori, a fost motivul de bază pentru pretenţiile lui William faţă de Harold, pe care, după moartea lui Eduard, căpeteniile anglo-saxone l-au ales ca rege (1066). Printr-o acţiune coordonată au ajuns pe coasta Angliei de nord (pentru o ultimă oară)

normanzii din Norvegia, în sprijinul normanzilor francezi din Normandia, însă au fost învinşi de anglo-saxoni la Stamfordbridge (lângă York). În bătălia de Ia Hastings, Harold a fost totuşi învins de normanzii conduşi de William, care avea binecuvântarea papei pentru acţiunea sa („drapelul lui Petru"). William Cuceritorul a devenit rege al Angliei (1066-87). Pe susţinătorii lui în lupte i-a răsplătit cu domenii senioriale. O revoltă a anglo-saxonilor (1075) a dat ocazia înlăturării totale a nobilimii acestora.

William a aplicat consecvent teoria feudalismului, conform căreia regele este deţinătorul absolut al ţării şi a înăsprit sistemul feudal într-o măsură nemaiîntâlnită până atunci: Anglia a devenit stat centralizat, în care nu s-a ajuns niciodată la formarea unor teritorii autonome prin vasali ai coroanei. Unitatea administrativă a rămas comitatul, de timpuriu având ca reprezentant permanent al coroanei pe şerif (1129).

Ameninţarea unei invazii daneze a provocat două schimbări importante şi semnificative: jurământul de credinţă de la Salisbury al seniorilor feudali în faţa regelui (1086) a fost o altă manifestare a legăturii directe a coroanei cu seniorii ei, de altfel indirecţi. Domesday Book (1086), inventarierea acordării senioriilor (manors) a servit ca bază pentru un impozit suplimentar, fiind o sursă importantă în ce priveşte istoria socială a Angliei medievale. Mai târziu Henric al II-lea a stabilit pentru Anglia ceea ce el, ca cel mai puternic vasal al coroanei franceze nu putea să impună acolo: în caz de conflict jurământul de credinţă {homagium) al unui senior feudal intermediar (ligium = vasal pe o subfeudă) dă

prioritate regelui în faţa unui vasal al coroanei (Homagium ligium, 1166).

Statul feudal normand a avut influenţă şi asupra Irlandei şi asupra Scoţiei, după recunoaşterea suzeranităţii Angliei (1072) asupra Irlandei în procesul de cucerire anglo-normandă a acesteia (începând cu 1169), mai întâi ca acţiune particulară a baronilor anglo-normanzi.

Pentru a împiedica formarea unei domnii suverane a cuceritorilor, după

modelul cuceririi normande în Anglia, Henric al II-lea a preluat controlul acestei cuceriri în Irlanda 81171). Astfel a început dominaţia Angliei asupra Irlandei, cu efecte îndelungate, care ajung până la războiul civil din Irlanda de Nord (Ulster).

În ce priveşte relaţia dintre Franţa şi Anglia, cucerirea normandă a avut consecinţe neobişnuit de complicate. Pe de o parte normanzii francezi au adus în u Anglia influenţe franceze, în timp ce anglo-normanzii s-au considerat încă multă vreme tot normanzi. Pe de altă

parte ducele de Normandia a devenit ca rege al Angliei cel mai puternic vasal al coroanei Franţei, stând în calea unităţii monarhiei L naţionale a

Franţei în devenire. Monarhia dualistă anglo-angevină a lui Henric al II-lea t (1154-1189), care dispunea în calitate de conte de Anjou şi ca soţ al Eleonorei de

Ki Aquitania de vestul Franţei nu a făcut decât să accentueze rivalitatea. Pierderea iţ proprietăţilor în favoarea Franţei (1202-1208) şi eşecul recuceririi lor, prin

L înfrângerea de la Bouvines (1214), i-au împins pe vasalii coroanei (baroni) la

I revolta împotriva lui Ioan I (fără Ţară) (1214/15): prin Magna Charta (1215) au impus o primă limitare a puterii regale, care mai târziu s-a repetat într-un mecanism similar – de la Provisions of Oxford (1258) până la războiul civil al baronilor (1264/1265). Ca o măsură politică de luptă, conducătorul baronilor, Simon de Montfort, a convocat un prim Parlament, (1265), chiar cu reprezentanţi ai oraşelor (boroughs), ca o variantă engleză a Stărilor sociale apărute mai întâi în Spania, care a devenit treptat instituţie fundamentală şi

stabilă.

Starea conflictuală în raporturile cu Franţa a rămas şi după ce treptat normanzii s-au transformat în englezi. Prin stingerea Capeţienilor (1328), aceasta a devenit din nou virulentă şi s-a concretizat în Războiul de 100

de ani (1337/1339 – 1453), cel mai mare război al Europei medievale.

62. Cruciadele şi statele cruciate, de la 1096 până la 1291

Un secol de expansiune economică şi demografică a dat deja Europei latine suficientă forţă pentru a purcede pentru prima oară la expansiunea militară dincolo de graniţele ei, ca parte a contraofensivei generale împotriva Islamului în zona Mediteranei. Ruinarea Bizanţului începând cu Manzikert (1071), sub presiunea din ce în ce mai mare a selgiucizilor, şi continuând cu dezbinarea musulmanilor odată cu dezintegrarea Califatului a înlesnit pătrunderea Apusului în Ţara Sfântă, ca o probă generală a expansiunii Europei dincolo de ocean.

Punctul de pornire a primei cruciade (1096-1099) a fost cucerirea Antiohiei de către selgiucizi (1085) şi o chemare în ajutor a Occidentului de către Bizanţ. Chiar dacă pe faţă Ierusalimul era ţelul declarat al cruciadelor, ele au avut în ofensiva lor diferite obiective, Ţara Sfântă (în prima, a treia şi a cincea), Bizanţul (în a patra), Egiptul (în a şasea), Tunisul (în a şaptea). Interese economice (comerţul intercontinental) s-au îmbinat cu cele politice (împotriva Bizanţului) şi din a patra cruciadă

(1202-1204), cu cucerirea Constantinopolului, au devenit de sine stătătoare sub conducerea şi pe socoteala Veneţiei (1204). Încheierea cruciadelor a constituit-o cucerirea Akkonului (Accrei) de către mameluci

(1291). Reverberaţiile culturale, economice şi politice ale cruciadelor au fost enorme, atât pentru Orient, cât şi pentru Europa.

Cruciada împotriva reconvertiţilor la păgânism în cadrul colonizării germane în est. 1187 înfrângerea statelor cruciate la Hattin în faţa lui Saladin: Ierusalimul cucerit de Saladin.

Romane în faţa ortodoxiei, a ereticilor şi a evreilor. 1227 A cincea cruciadă (până în 1229): Locurile Sfinte împărţite (până în 1244).

Ludovic al IX-lea în Ţara Sfântă. 1260 Bătălia de la Ain Jalut (Izvoarele lui Goliath): victoria mamelucilor asupra mongolilor. Campanie sistematică împotriva statelor cruciate

(începând cu 1261) 1268 Mamelucii cuceresc Antiohia.

Sistematic de mameluci.

Ca acţiune religioasă împotriva Islamului, cruciadele au urmărit şi scopuri pământeşti, printre altele, să deturneze tensiunile interne spre exterior, dar mai ales să dea o preocupare tinerilor şi neliniştiţilor fii ai nobilimii de jos şi să stăvilească duşmănii. Din punct de vedere politic extern, participarea masivă a cavalerilor normanzi, mai ales din Italia meridională, se potriveşte cu direcţia de atac a normanzilor împotriva Bizanţului, preluată de longobarzi. În condiţiile în care împăratul Henric al IV-lea era prizonier la Verona (1093-1097), papa, în cearta pentru învestitură, putea să-şi întărească pretenţia de supremaţie în faţa împăratului printr-o acţiune laică în stil mare.

Prima cruciadă regulată a cavalerilor şi principilor (1096) a fost precedată de o incursiune haotică a membrilor unor pături sociale de jos, „cruciada săracilor" (1095/1096). În drumul lor au atacat în oraşele de pe Rin pe evrei ca fiind „duşmanii lui Hristos", masacrându-i în măsura în care episcopii nu se hotărau să-i salveze. Cruciada săracilor nu a mai ajuns în Ţara Sfântă, după jafurile din Peninsula Balcanică

fiind distrusă de selgiucizi în Asia Mică (1096).

Bizanţul considerase cruciada ca pe un ajutor sub propria conducere suverană. În ciuda jurământului de credinţă depus la Constantinopol de cea mai mare parte dintre cruciaţi, aceştia au devenit în Siria/ Palestina autonomi din punct de vedere politic, având state proprii, mai întâi în drumul lor, la Edessa şi Antiohia (1098). Cucerirea Ierusalimului s-a sfârşit cu o baie de sânge musulman şi evreiesc (1099) şi a fost literalmente încununată de întemeierea Regatului Ierusalimului (1100), căruia i se supuneau alte câteva state cruciate. Şi Ciprul dinastiei Lusignan (1191-1489) poate fi considerat ca un tip anume de

stat cruciat, chiar dacă este întemeiat peste o populaţie greacă-ortodoxă.

Imperiul latin (1204-1261), apărut în urma cruciadei a patra, dominaţia Veneţiei asupra insulelor greceşti, ca şi ducatul „franc" Atena, au conferit cruciadelor un fundament mai amplu şi în ce

priveşte caracterul de ofensivă împotriva ortodoxiei greceşti.

Cruciaţii, întăriţi de emigraţia masivă din Occidentul latin, au introdus un riguros sistem feudal în Ţara Sfântă, sprijiniţi şi de arabii băştinaşi creştini. Bazele economice erau cultivarea trestiei de zahăr şi participarea masivă la comerţul intercontinental. Mai ales Veneţia, Genova şi Pisa erau angajate în acestea, iar dintre ordinele religioase cavalereşti ce au luat fiinţă în Ţara Sfântă, mai ales templierii. În statele cruciate a avut loc o asimilare limitată înspre Orient. Astfel, cunoscutele mantii albe ample ale ordinelor cavalereşti nu sunt altceva decât acel bumus al beduinilor arabi preluat din motive practice (canicula!).

Cruciadele ulterioare s-au născut ca reacţie la retragerea cruciaţilor în faţa musulmanilor: cucerirea Edessei (1144) a declanşat cea de-a doua cruciadă (1147), cucerirea Ierusalimului (1187,1244) –

cruciade de la cea de-a treia până la cea de-a şasea (1189,1202,1227,1248), cucerirea Antiohiei (1268)-ceade-a şaptea cruciadă.

Cruciadele au nimerit iniţial pe un gol de putere, apărut prin decăderea simultană a Bizanţului şi a califatului şi acoperit în parte doar de selgiucizii cuceritori. Fragmentarea politică a musulmanilor a favorizat succesele de început ale creştinilor. Treptat, Războiului Sfânt sub semnul crucii, musulmanii i-au opus Jihadul şi o concentrare politică amplă prin Saladin, odată cu răsturnarea Fatimizilor în Egipt (1169) şi cu preluarea puterii de către acesta în anumite zone din Siria (1174/1183). Prin cucerirea Ierusalimului, acestuia i-a reuşit marea schimbare de echilibru politico-militar, care a putut să ţină piept cruciadei a cincea condusă de Frederic al II-lea pentru scurt timp, cu o concesie diplomatică în ce priveşte Locurile Sfinte (1229-44).

Efecte târzii ale furtunii mongole au complicat situaţia şi în Ţara Sfântă: turcmenii care au părăsit Iranul de nord în faţa mongolilor au cucerit Ierusalimul pentru dinastia Ayyubizilor din Egipt (1244). În afară

de aceasta, Alexandria era cel mai important nod al marelui comerţ

intercontinental, astfel încât Egiptul a devenit atunci ţinta de atac a celei de a şasea cruciade condusă de Ludovic al IX-lea (cel Sfânt)

(1248-1250).

Izbânzile sale iniţiale au provocat preluarea puterii de către mameluci (1250), care din acel moment au luptat energic pentru distrugerea

cruciaţilor. Activitatea efectivă de conducere a lui Ludovic în Ţara Sfântă

(1250-1254) a dat mai târziu justificare interesului deosebit al Franţei pentru Locurile Sfinte şi pentru Levant, ca putere protectoare a creştinilor catolici.

Victoriile mamelucilor (1260,1277) asupra mongolilor, de la care creştinii sperau într-un ajutor împotriva Islamului, au condus mai departe la o campanie sistematică împotriva statelor cruciate. Cucerirea Antiohiei (1268) a provocat cea de-a şaptea cruciadă condusă de Ludovic cel Sfânt, eşuată din nou, de data aceasta împotriva Tunisului (1270).

Conflicte interne între Veneţia, Pisa şi Genova, stimulate de ordinele cavalereşti rivale (templieri, Ordinul teuton şi ioaniţi, 1256-1261), continuate de Pisa împotriva Genovei (până în 1288), au slăbit statele cruciate. Mamelucii au pus capăt ofensivei lor o dată cu cucerirea Akkonului (1291) şi au jefuit Palestina timp îndelungat, pentru a împiedica reîntoarcerea odioşilor „franci". O dată cu căderea Akkonului, cruciadele au luat sfârşit.

Chiar în nereuşita lor, cruciadele au pregătit, ca într-o repetiţie generală, expansiunea de mai târziu a Europei de peste ocean:

„outremer" (peste mare), denumire franceză a Ţării Sfinte, în loc de

„dincolo de Marea Mediterană" a fost mai târziu aplicată pentru „dincolo de Oceanul Atlantic". Tot astfel şi Recon-quista, ca variantă iberică a cruciadelor, aparţine nemijlocit preistoriei expansiunii Portugaliei şi Spaniei, ale căror teritorii de peste ocean se numeau la acel moment

„conquistas" (=cuceriri). „Conquistas" sunt tocmai urmările istorice ale Reconquistei iberice.

Apoi, încă un fenomen istoric-economic de importanţă

fundamentală leagă cruciadele de expansiunea ulterioară a Europei

peste ocean: bazele economice ale statelor cruciate erau, în afară de participarea masivă la comerţul intercontinental în dezvoltare, cultivarea trestiei de zahăr originare din Orient în teritoriile cucerite, apoi în jurul Tyrului (1123). După căderea statelor cruciate, (1291), producţia de trestie de zahăr s-a mutat mai ales în Cipru, sub dinastia francă de Lusignan, şi mai târziu în Sicilia. În acest fel, dintr-o aplicare extrem de severă a principiului feudal în teritoriile dominate, s-a născut o nouă

formă de administrare: cuceritori străini, cu structuri de conducere feudal-mercantile, au întemeiat o exploatare de plantaţii, bazată pe sclavi, care provenea iniţial doar din spaţiul meditereaneean. Trecând la expansiunea de peste ocean a Europei, italienii, portughezii şi spaniolii au dus cu ei sistemul „sclavilor pe plantaţii de trestie de zahăr" în

insulele din Atlantic din prejma Africii (Insulele Canare, Madeira, Azore), curând folosind sclavi din Africa (din 1441). O dată cu descoperirea Americii (1492), noul sistem a trecut Atlanticul, şi în Lumea Nouă a făcut pe această bază din Caraibe primul punct important al economiei mondiale în dezvoltare, dominate de Europa.

Alte acţiuni, unele mai târzii, s-au numit tot cruciade, de exemplu cruciada principilor saxoni de la est de Elba, ca parte a colonizării germane în est (1147), războaiele împotriva albigenzilor (1209-1229),

„cruciada" arhiepiscopului de Bremen împotriva ţăranilor din Stedigen (1234), războaiele husite (1420-1434), campaniile de eliberare a Constantinopolului de sub otomani, ambele eşuate, la Nicopole (1396) şi la Varna (1444). Prin participarea ei ca forţă conducătoare la cruciade, Franţa a căpătat pentru prima oară un profil „naţional" în exterior, justificându-şi astfel interesul ei tradiţional pentru Ţara Sfântă şi pentru Locurile Sfinte, care a continuat din modernitatea timpurie, sub forma legăturii strânse cu Imperiul otoman (începând cu 1526/1536).

63. Schimbarea centrelor de putere: decăderea imperiului, ascensiunea Franţei ca o primă mare putere a Europei, de la 1180 până

la 1214

Rolul Franţei în cruciade, către sfârşit rol de conducere, arată

ascensiunea ei ca o primă mare putere a Europei (începând cu 1214).

Acestei ascensiuni i-a corespuns declinul imperiului medieval (începând cu 1198) către un vid relativ de putere care a durat până la întemeierea Reichului (1871). Alternanţa puterii, când în scădere când în urcare, între Germania şi Franţa de-a lungul secolelor (similar şi mai la răsărit, între Polonia şi Rusia) uşurează înţelegerea complicatei istorii a relaţiilor europene.

Pune bazele de mare putere a Franţei.

Detronarea lui Henric Leul: începutul fragmentării politice a Germaniei. 1198 Disputa pentru tron între Staufeni şi Welfi (până în 1208/1215) 1214 Bătălia de la Bouvines: victoria Franţei asupra Angliei/Otto al IV-lea. 1220 Confederatio cum principibus ecclesiasticis: clerici ca principi domnitori în imperiu, cu drepturi regale. 1229

Războaiele împotriva albigenzilor (din 1209) se încheie: Provence trece în stăpânirea Franţei. 1231 Statutum în favorem principum: şi principii imperiali laici dobândesc autonomie. 1250 Moare Frederic al ll-lea: interegn în imperiu (până în 1273): contraregi şi războaie civile. 1273 Rudolf de Habsburg rege (până în 1291): consolidare limitată; regele/ împăratul din dinastii diferite. 1285 Filip al

IV-lea (cel Frumos) rege al Franţei (până în 1314): continuă desăvârşirea puterii, printre altele o impozitare mai severă a clerului (1294); exproprierea comercianţilor lombarzi şi evrei (1306), a templierilor (1307).

Schimbarea centrelor de putere şi papă.

Fie aici momentul comun de pornire anul 1180: detronarea lui Henric Leul de către un tribunal feudal al principilor a încheiat, prin distrugerea ducatului dual al Welfilor, Bavaria-Saxonia, dizolvarea vechilor ducate tribale ca unităţi politice şi, prin distrugerea puterii cvasi-regale, pe care Henric Welful şi-o construise nu în ultimul rând cu expansiunea germană în est, a făcut loc definitiv dezbinării politice a Germaniei. Pe de altă parte în Franţa, o dată cu Filip al II-lea August (1180-1223) a urcat pe tron acel rege care pe drept cuvânt este considerat întemeietorul marii puteri a Franţei chiar în Evul Mediu.

Slăbiciunea Germaniei ca prim centru de putere în Europa medievală, de la ascensiunea sa până la Augsburg (955), a avut mai multe cauze, care s-au lăsat pentru o perioadă îndelungată mascate de strălucirea coroanei imperiale (începând cu 962): iniţial Germania a avut o poziţie de margine în ansamblul sistemului latino-european (de atunci) şi din punct de vedere economic şi cultural era slab dezvoltată în comparaţie cu Italia şi Franţa. Germania a dobândit o poziţie centrală ca ţară de trecere spre nord şi est pentru influenţele venite de acolo: creştinarea pornind de la trei arhiepiscopii germane misionare – Salzburg (798), Hamburg-Bremen (831/846), Magdeburg (968) – a avut mare importanţă. Prin constituirea Poloniei (966) şi Ungariei (1000) ca state creştine, ca şi prin creştinarea Scandinaviei (cea. 1000) şi prin colonizarea germană în est (începând cu 1134), Germania a evoluat abia târziu spre poziţia ei, de atunci caracteristică, de mijloc.

Prin Germania au trecut şi modelul cultivării terenului din Franţa şi modelul administraţiv-constituţional din Italia: Biserica „germană”, extinderea teritorială (colonizarea din est), dreptul orăşenesc „german”, comercianţii din oraşele nou întemeiate, cavalerii şi minerii răspândesc influenţe „germane” înspre Scandinavia şi Europa de răsărit, care la rândul lor transmit mai departe impulsuri din Italia şi Franţa. Pentru imperiu, structura feudală a avut în timp ca efect o slăbire, deoarece vasalii coroanei erau obligaţi faţă de împărat la serviciul militar doar în interiorul regatului (regnum) german. Însă sursa de legitimitate a împăratului, Roma, se afla în afara graniţelor Germaniei, se interpunea

şi centrul economic de prim rang, Italia septentrională, care se sustrăgea sferei de activitate fiscală a împăratului.

Astfel, de multe ori expediţiile la Roma în vederea încoronării deveneau campanii de război costisitoare, pe care coroana trebuia să le plătească printre altele cu concesii politice, adică cedarea de drepturi regale („regalii”) în favoarea vasalilor coroanei pentru a obţine ajutor militar şi în afara imperiului. Aceasta era baza de structură pentru conflictul dintre verii Frederic I împăratul şi Henric Leul în ce priveşte refuzul ultimului de a da ajutor împăratului înaintea luptei de la Legnano (1176), care a dus la înfrângerea împăratului în faţa Ligii lombarde (1176), ca de altfel şi pentru reacţia principilor germani din imperiu împotriva acestui Welf care îşi consolidase în est aproape o putere regală.

Căderea lui (1180) şi dizolvarea ansamblului său de landuri au pus

capăt perspectivei asupra întemeierii unei puteri bazată pe proprietăţi funciare pentru o nouă dinastie, aşa cum îşi creaseră Capeţienii cu Ile de France. Prin aceasta dezbinarea politică a Germaniei era pecetluită.

Planurile grandioase pentru „imperiul mondial" ale lui Henric al Vl-lea (1190-1197) ce priveau Bizanţul aflat în continuă decădere de la înfrângerea de la Myriokephalon în faţa selgiucizilor (1176) s-au năruit brusc după moartea lui (1197). Începând cu acest moment, imperiul s-a cufundat în disputa pentru tron între Welfi şi Staufeni (1198), care a cuprins şi Italia (guelfii şi ghibelinii), paralizând-o de atunci cu desăvârşire. După asasinarea lui Filip al Suabiei (1208), Welful Otto al IV-lea (1208-1215) a înnoit, în pofida faptului că era candidatul protejat al papei, conflictul cu acesta în jurul regatului Siciliei. Astfel, războiul lui Fillip II August împotriva lui Ioan I (fără Ţară) pentru Normandia şi pentru celelalte teritorii feudale ale regatului dualist anglo-angevin s-a îmbinat cu o nouă dispută pentru tronul german între Staufeni şi Welfi: victoria Franţei la Bouvines asupra coaliţiei dintre englezi şi Welfi (1214) a deschis calea Franţei spre ascensiunea ca mare putere, a condus Anglia spre Magna Charta (1215), iar în Germania a dus la venirea la putere a lui Frederic al II-lea (între 1215 şi 1250).

Însă împăratul domnea mai ales în Italia, astfel încât în absenţa sa marea nobilime, reprezentată în Germania de către principii germani, dobândea în continuu putere în defavoarea administraţiei centrale. In vreme ce în Sicilia aplica o centralizare severă, Frederic al II-lea şi-a plătit poziţia imperială, săpând din nou la temelia coroanei în Germania: ca o urmare pe termen lung a certei pentru învestitură şi a concordatului de la Worms (1122), episcopii şi abaţii imperiali au ajuns la rangul de

principi clericali ai landurilor (1220). Exemplul lor a fost urmat şi de principii laici (1231), după ce Frederic al II-lea a curmat tentativa fiului şi locţiitorului său în Germania, Henric (al VH-lea), de a face şi în Germania o coaliţie cu oraşele împotriva marii nobilimi, ce indica pentru viitor o monarhie naţională (1231). Din acel moment s-a accelerat scufundarea Germaniei într-un relativ vid de putere, atingându-se prin interegn (1250/1254-1273) primul punct de maximă

Scandinavia f\par scădere. Decăderea a fost compensată doar pe alocuri de colonizarea din est iniţiată mai devreme de forţe regionale

–

principi, oraşe (Hansa), cavaleri (Ordinul teuton) – (1134-1410).

Concomitent, la periferia estică a comitatelor de graniţă s-au ridicat trei noi nuclee ale puterii regionale – Austria, Saxonia, Brandenburg-Prusia, dintre care Austria (din 1683) şi Prusia (din 1763/1772) au evoluat ca mari puteri europene.

Pe de altă parte, în Franţa Capeţienii au reuşit, după începutul ezitant (din 987), odată cu Ludovic al Vl-lea (între 1108 şi 1134), să

consolideze puterea, având Parisul şi Ile de France ca domenii ale coroanei. Nu întâmplător aici a început exploatarea medievală a terenului: Parisul a devenit centrul urban al unei producţii agricole orientate din ce în ce mai mult înspre economia de piaţă, adică cea monetară. Folosirea consecventă a dreptului feudal al coroanei de a prelua din nou feudele cedate, în urma morţii sau a neloialităţii, alianţa cu burghezia din oraşele în plină ascensiune economică împotriva marii nobilimi, centralizarea relativ strictă şi birocratizarea susţinută prin jurişti burghezi („legişti"), au indicat structura monarhiei naţionale din Evul Mediu târziu drept cadru pentru statul naţional modern. Franţa a evoluat spre cel mai populat şi cel mai redutabil centru al puterii din punct de vedere cultural, economic, militar şi politic, care a înfruntat şi crizele fără a pierde din putere (Jacquerie, Războiul de 100 de ani). În Germania, dimpotrivă, în pragul trecerii spre modernitate, reforma imperiului, care încerca să-i confere un minim caracter statal măcar pe cea mai înaltă treaptă, a eşuat (1495).

64. Scandinavia de la 787 până la 1397

Importanţa istorică a Scandinaviei este mult mai mare decât dau impresia poziţia ei geografică mărginaşă şi atenţia de obicei mică ce i se acordă pe continent. Nucleul ei istoric, Suedia şi Norvegia, era numit încă din Antichitate „Insula Scandinavia", deoarece era privit ca insulă, având în vedere că până în secolul XX traficul cu Suedia şi Norvegia s-a desfăşurat doar pe mare. Până la creştinarea din anul 1000, Scandinavia

era o cultură nord-europeană mărginaşă, altfel spus, dincolo de civilizaţie.

Distrus (până în 899) 860/862 întemeierea Kievului şi a Novgorodului de către varegi.

Către puterea centrală Norvegia. 875 începuturile popularii Islandei ca reacţie la instaurarea unei puteri centrale în Norvegia.

Din 960 Creştinismul devine treptat religie de stat în Danemarca, cea. 1000 Creştinarea Suediei şi Norvegiei. În Norvegia se reface regatul.

1104 Arhiepiscopatul Lund (pentru Danemarca). 1153 Arhiepiscopatul Drontheim (pentru Norvegia). 1164 Arhiepiscopatul Uppsala (pentru Suedia). 1227 înfrângerea Danemarcei la Bornhoved: expansiunea daneză spre sud este blocată.

Sub conducere daneză.

Popoarele „germanice de răsărit" din perioada migraţiei – goţii, vandalii, herulii, gepizii, burgunzii – provin iniţial din sudul Suediei, cel puţin păturile nobile şi conducătoare, după opinii mai noi, vikingii din Danemarca („danezii"), din Norvegia („normanzii"), şi din Suedia („varegii"). Cea mai plauzibilă etimologie a numelui colectiv vikingi provine de la invaziile şi jafurile de peste mare ale acestora („vikingen"), cu care au împânzit Europa deja creştină. (începând cu 787). În afară de acestea, comerţul îndepărtat şi fundamentarea puterii statale erau motivele principale ale expansiunii vikinge. Cucerirea Angliei de către normanzi şi distrugerea oraşului portuar Haithabu de către reconvertiţii la păgânism slavi (1066) reprezintă sfârşitul epocii vikingilor sau normanzilor.

Epoca vikingă a început cu primele atacuri în Siidengland (787), şi după moartea lui Carol cel Mare (814) şi în imperiul franc dezmembrat.

Normanzii s-au stabilit pentru o lungă durată la vărsarea Senei (899) şi au obţinut odată cu acceptarea creştinismului (911) un ducat (912), ca stat vasal al Franţei la începuturile ei. De acolo, normanzii rapid franţuziţi au cucerit spre sud Italia de sud şi Sicilia (1030-1090), spre nord Anglia anglo-saxonă (1066). Danezii au stăpânit temporar Anglia, parţial (din 866) şi în întregime (1016-1035). Normanzii au întemeiat oraşe în Irlanda ca domenii sub autoritate proprie (între altele Dublin, 841). Varegii au contribuit la începuturile Rusiei

medievale, Suedia a cucerit şi

Scandinavia creştinat Finlanda (12499. Din Norvegia, norvegienii goniţi de constrângerea statală a primei unificări a statului (872) au

populat Islanda (875), de unde s-au născut şi aşezări în sudul Groenlandei (986), cu prelungiri până în Vinland (Labrador) (1000).

Dezvoltarea statală a Scandinaviei în sine s-a desăvârşit în logica expansiunii puterii şi civilizaţiei: din mici ducate, cu sau fără titluri regale, s-au născut prin cuceriri regate mai întinse ca spaţiu: Danemarca în 810 pentru a se apăra în faţa francilor în expansiune după supunerea definitivă a saxonilor (804) şi din nou sub conducerea lui Gorm cel Bătrân (900-940), Suedia în jurul anului 1000, Norvegia pentru prima oară în 872 şi din nou sub Olaf Trygvasson în anul 1000.

Simultan cu constituirea statală, trecerea la creştinism a favorizat consolidarea şi fixarea puterii în Scandinavia periferică fără constrângeri externe. Ca în multe alte cazuri (de ex. Imperiul roman, Polonia, Ungaria) creştinismul a fost preluat din raţiuni politice de către stăpânitori şi impus în interior, atunci ca trecere spre cea mai înaltă formă de civilizaţie şi ca instrument în realizarea legitimităţii de mare întindere şi plină de prestigiu. Misionarismul s-a desfăşurat, începând din nord, din cele trei arhiepiscopate misionare aflate pe teritoriul german, din Bremen-Hamburg: creştinismul a devenit religie de stat în Danemarca în 960, în Suedia şi Norvegia în jurul anului 1000. Mijloc important de definitivare a identităţii proto-naţionale a fost întemeierea unui arhiepiscopat propriu, eliberarea din dependenţa bisericească şi a politicii Bisericii faţă de Bremen, şi prin aceasta faţă de Germania: arhiepiscopatul Lund (1104), pe atunci încă danez, a pus la rândul lui bazele unei dominaţii asupra întregii Scandinavii, până când Suedia cu Uppsala (1164), Norvegia cu Drontheim (1153) au obţinut un arhiepiscopat propriu, cvasi-naţional. Totuşi însemnătatea în transmiterea civilizaţiei latine o păstra cu precădere Germania, în vreme ce Scandinavia în sens opus îşi afirma propria identitate mereu prin delimitarea de influenţele germane.

În spaţiul înconjurător mai larg şi în închiderea geografică relativă, Danemarca avea un avans în ce priveşte civilizaţia şi procesul de definitivare a puterii, mai ales în lupta continuă pentru hegemonia regională, pentru dominaţia asupra şi în jurul Mării Baltice („DominiumMaris Baltici”). Rivalitatea dintre Danemarca şi Suedia a

devenit chiar un leitmotiv al istoriei Europei de nord. Hotărâtor era controlul asupra căilor navale între Marea Nordului şi Marea Baltică, anume a strâmtorii dintre marea insulă daneză şi Suedia. Miezul material consistent era vama tuturor mărfurilor ce treceau prin strâmtoare (1425-1857), deoarece strâmtoarea era uşor de închis.

În atacurile asupra altor litoraluri apropiate de atunci, danezii au avut iniţial succes: Suedia de sud-est (Lund) a aparţinut de-a lungul întregului Ev Mediu, până în modernitatea timpurie (1658), Danemarcei, ca şi Anglia anglo-saxonă pentru un timp, după cum s-a mai spus.

Expansiunea spre sud, dincolo de Schleswig, preponderent danez până

în secolul al XIX lea, şi dincolo de Holstein, preponderent german, a fost stăvilită de către principii germani de nord şi de Liga hanseatică în lupta de la Bornhoved (1227). În rivalitatea faţă de Suedia şi faţă de Ordinul teuton, Danemarca s-a angajat în secolul al XHI-lea şi pe coasta

„Balticei" de mai târziu. In Evul Mediu Norvegia a ţinut prin uniune personală în cea mai mare parte de Danemarca (1028-1047, 1380-1814).

Astfel, în timpul întregului Ev Mediu, Danemarca a fost cea mai solidă

putere de mijloc în Europa de nord, iar prin uniunea de la Kalmar (1397-1523) chiar o mare putere nordică, care cuprindea efectiv întrega Scandinavie – Danemarca, Norvegia, Suedia, Finlanda, Islanda (şi Groenlanda).

Suedia şi-a croit drum spre consolidarea statală mai târziu, probabil şi din cauza faptului că timp de secole excedentul de populaţie şi l-a trimis spre sud, în migraţia „germanică de răsărit". Amintirea goţilor a rămas vie şi şi-a găsit exprimarea nu numai în numele Insulei Gotland, ci şi în titlul oficial al regilor suedezi. Constituirea statului şi creştinarea au coincis temporal (cea 1000) -printr-o delimitare permanentă faţă de Danemarca civilizată şi unificată mai devreme –

instituţionalizate în arhiepiscopatul propriu al Suediei de la Uppsala (1164). În cucerirea şi creştinarea forţată a Finlandei, suedezii au introdus un element atipic pentru creştinarea restului Scandinaviei: misionarism cu sabia. Totodată au marcat înspre est un teritoriu de

delimitare/graniţă cu Rusia ortodoxă. Suedia s-a deschis mai mult influenţelor germane – Stockholm a început prin a fi colonie de comercianţi germani (1250), exploatarea minieră, una dintre sursele bunăstării, era un domeniu al specialiştilor germani. Regatul a rămas monarhie electivă. Abia prin Folkungeri (1250-1363), dinastia a putut să

dobândească stabilitate internă. După o grea înfrângere militară (1389), Suedia a ajuns sub stăpânire daneză, instituţionalizată prin uniunea de la Kalmar (între 1397 şi 1523).

Norvegia şi-a desăvârşit unitatea politică având deja sub ochi modelul Danemarcei şi Suediei. Însă, având perioada de vârf în epoca vikingă, şi-a risipit forţele în cea mai mare măsură, astfel încât a fost mai mult alipită Danemarcei (1028-1047,1380-1814) sau Suediei (1319-

1343,1814-1905), deoarece ca ţinut ce necesita ajutor din punct de vedere agricol, a rămas dependentă în permanenţă de livrările de cereale din afara ţării. Articolele de export cele mai importante erau peştele şi lemnul de construcţii. În fazele relativ scurte de independenţă din medievalitate s-au nimerit două perioade ale războiului civil, fără putere centrală acoroanei (1130-1163,1204-1217).

65. Polonia, de la 960 până la 1466

Istoria Poloniei a fost permanent în tensiune faţă de vecinii ei, superputeri în modernitate, germanii în vest, ruşii în est. În această

configuraţie, a fost totdeauna reprezentant mai puternic al latinităţii apusene împotriva ortodoxiei răsăritene a ruşilor.

Cea. 960 Ducele Mieszko I întemeiază dinastia Piaştilor (până în 1370);

Posen (Poznan) capitală (până în 1138) 966 Trecerea Poloniei la Biserica romană.

La Liegnitz. Polonia devastată. 1308 Ordinul teuton cucereşte Danzigul: Poloniei i se închide accesul la

Marea Baltică.

Export de cereale în vest.

În Europa: dinastia Jagiellonilor (până în 1572).

Danzig (până în 1793) şi statul Ordinului (până în 1660) sub suzeranitatea Poloniei.

Începutul istoriei Poloniei a fost marcat de unificarea triburilor vest-slave în Câmpia „Polanilor" (slav. „polje"). După victoria germanilor asupra ungurilor în 955 la Augsburg, care a pus capăt presiunii hegemonice a ungurilor asupra unor părţi ale estului şi sudului Europei, Mieszko 1 Piasty a întemeiat ca principe (duce), cu aproximaţie în anul 960, în jurul oraşelor Poznan şi Gniezno, în Polonia Mare, primul stat polonez. Fundamentală a fost intrarea Poloniei în civilizaţia latină a Europei prin convertirea la creştinismul roman în 966. Astfel s-a născut deosebirea de fond, ce durează şi acum, faţă de ruşii ortodocşi, est-slavi (de ex. Între alfabetul latin şi cel chirilic): Polonia s-a simţit mereu zid de apărare al Europei latine împotriva ortodoxiei, precum ocazional Rusia ortodoxă şi-a creat imaginea de zid de apărare al Europei creştine împotriva mongolilor şi turcilor.

Dependenţei religioase-politice faţă de arhiepiscopatul misionar Magde-burg (968) i-a pus capăt Otto al III-lea, prin înfiinţarea arhiepiscopatului Gniezno (1000). Polonia a dobândit independenţa în ceea ce priveşte Biserica prin directa subordonare în faţa papei de la

Roma. Obişnuita expansiune s-a îndreptat spre vest, în concurenţă cu germanii, asupra triburilor vest-slave dintre Elba şi Oder şi din Boemia, iar spre est împotriva Rusiei kievene. Polonia a profitat de o perioadă de declin a Rusiei kievene (1016-1036) pentru a cuceri Kievul (1024), prilej cu care Boleslaw Chrobry („cel Viteaz") a luat titlul de rege (1025), însă a murit imediat după aceea. De două ori, alianţele germano-ruse, având ca aliaţi şi Danemarca şi Ungaria, au redus Polonia la nucleul ei protonaţional. Deja de atunci se conturase o problemă de bază a istoriei poloneze în modernitate: din punctul de vedere al puterii politice era imobilizată, mai târziu împărţită între germani şi ruşi. Perioadelor de declin ale vecinilor le corespundeau perioade de relativă putere a Poloniei şi invers.

În timpul certei pentru învestitură (1075-1122), a fost luat cu asalt pentru a doua oară titlul regal, deoarece Polonia 1-a sprijinit pe papă

împotriva împăratului Henric al FV-lea. Imediat după aceea ţara s-a fragmentat: preluarea variantei ruseşti pentru rezolvarea problemei cronice a succesiunii, senioratul (1138), conform căruia nu fiul cel mai mare, ci fratele cel mai mare moştenea titlul de mare principe, a dus la formarea a nouă state sub principi Piaşti. Pe fondul acestui vid de putere s-au revărsat diferite forţe: ca urmare a conflictelor interne, cei trei principi coregenţi ai Sileziei s-au supus suzeranităţii imperiului (din 1157) – premisă a germanizării ample a Sileziei. Din nord au atacat prusienii. Pentru a se apăra împotriva acestora, Conrad de Mazovia a chemat în ajutor Ordinul teuton, care şi-a întemeiat statul în jurul Thornului, pe cursul inferior al Vistulei (începând cu 1230). În 1241

mongolii au înaintat până în Silezia. Cavaleri polonezi şi cavaleri ai Ordinului teuton au fost învinşi de către aceştia la Liegnitz. Mongolii s-au retras imediat, din cauza disputelor interne pentru tron, dar au lăsat în urmă Polonia devastată.

Regatul polonez s-a refăcut începând cu Cracovia (1320), a doua capitală a Poloniei. Cazimir al III-lea, cel Mare (1333-1370), a deschis ţara civilizaţiei apusene, intenţionând s-o modernizeze: a construit Cracovia ca luxos oraş de reşedinţă, în piatră, printre alţii cu meşteri constructori italieni, a stimulat meşteşugurile şi comerţul îndepărtat, printre altele prin primirea comercianţilor şi meşteşugarilor germani şi a evreilor din Germania (Ashkenasim), care au fugit în Polonia în urma Rusia pogromurilor din timpul Marii Ciume (1349). Polonia a evoluat ca ţară exportatoare de cereale în Europa apuseană, având

Danzigul, pe atunci încă sub stăpânirea Ordinului teuton, drept principal port de export.

După stingerea dinastiei Piaştilor (1370), criza care a urmat a fost mascată prin uniunea personală cu Ungaria (1370-1382): pregătită prin absenţa îndelungată a puterii centrale (1138-1320), nobilimea poloneză

(Szlachta) a acaparat puterea. Prin Carta de la Kaschau (Kosice) (1374), şi-a asigurat din partea regelui Ludovic I mai ales dreptul de alegere a regelui şi scutirea de impozite. Crizei i s-a pus capăt prin uniunea cu Lituania (1386), care se întindea pe atunci peste Bielorusia

şi Ucraina vestică aproape până la Marea Neagră. Marele principe lituanian Jagiello a devenit regele polonez Vladislav al H-lea (1386-1434). Lituania îşi păstrase autonomia totală şi a aderat la Biserica romană, fapt cu care creştinarea Europei s-a îndeplinit.

Regatul unional Polonia-Lituania devenise peste noapte statul cu cea mai întinsă suprafaţă, obţinuse în est încă o zonă de colonizare pentru a o poloniza şi câştigase atâta putere încât lovitura decisivă

împotriva statului Ordinului teuton a fost încununată de succes, la Tannenberg (Griinwald) în 1410. Şi într-un al doilea război Polonia a ieşit învingătoare (1454-1466), astfel încât la cea de a doua pace de la Thorn (1466) a anexat o parte (Prusia de vest, Ermland) şi a câştigat suzeranitatea asupra Danzigului şi a statului Ordinului. Polonia-Lituania se afla la apogeul întinderii şi puterii, dar având compoziţia clasică a unui mare regat: cam jumătate consta din polonezi, iar cealaltă

jumătate, mai ales la periferii, din alte popoare – lituanieni, în nord-est, ortodocşi (bieloruşi şi ucrainieni), la care se adăugau evrei, cu precădere în est, germani în vest. Eterogenitatea Poloniei a devenit în Epoca modernă punctul ei slab.

66. Rusia, de la 860 până la 1492

Evoluţia istorică a Rusiei este determinată de distanţele uriaşe dintre Marele Zid chinezesc şi Polonia latină: ruşii est-slavi, cantitativ mai puternici şi prin asimilarea unor triburi finice, mai târziu şi a tătarilor, au fost marcaţi calitativ de prima lor elită conducătoare din Scandinavia, varegii (începând cu aprox. 860), şi de civilizaţia bizantină, după convertirea la creştinismul grec-ortodox (988). Elitele lor conducătoare veneau de multe ori din afară, erau însă mereu înlăturate cu violenţă. Rusia era prea îndepărtată de centrele de civilizaţie decisive (Bizanţ;

Roma, Franţa, Anglia), pentru a deveni mai mult decât o cultură

marginală a Europei, dar suficient de aproape, pentru a înfrunta în

epoca modernă Asia centrală, China, Coreea şi Japonia ca mare putere imperialistă. Rusia a fost totdeauna sub tensiunea forţei ei cantitative (întindere teritorială, numărul populaţiei) şi a slăbiciunii calitative (educaţie, putere economică, organizarea socială).

Cea. 860 Varegii conduşi de Rurik întemeiază Kievul (cnezat). 862

Varegii întemeiază Novgorodul.

Moşteneşte titlul de mare cneaz. 1068 Destrămarea Rusiei kievene.

În 1480). Bătălia pe suprafaţa îngheţată a lacului Peipus: Novgorodul sub Aleksandr Nevski învinge Ordinul teuton. 1328 Moscova devine mare cnezat: Ivan I este însărcinat cu strângerea tributului tătar.

Kulikovo. 1453 După căderea Constantinopolului, Moscova este singurul stat suveran al ortodoxiei: ideologia celei de a Treia Rome.

După hegemoniile, care obligau la plata unui tribut, ale diferitelor popoare de călăreţi/nomade (sciţi, goţi, sarmaţi, huni, khazari), asupra unei populaţii puţin dense şi difuze ca etnie, cu o preistorie schematică

în ţara „Hiperboreilor" (Herodot), istoria propriu-zisă a ruşilor începe abia o dată cu apariţia varegilor. Aceştia erau vikingi din Suedia şi combinau jaful cu comerţul la mare distanţă şi cu protectoratul de mai târziu. Ei fuseseră chemaţi în ajutor de triburile slave de est şi de cele finice împotriva nomazilor turco-mongoli şi şi-au întemeiat astfel propriul protectorat şi stăpânirea prin plata de tribut, având Kievul (cea. 860) şi Novgorodul (862) ca centre ale Rusiei kievene (882).

Motivul principal era comerţul îndepărtat din Răsărit: varegii/ruşii au fost primii care au stabilit o legătură continuă de la Marea Baltică

prin reţeaua rusească de râuri şi lacuri, prin Marea Neagră până la Constantinopol („drumul de la varegi până la greci„) pe care l-au asediat de nenumărate ori, în zadar (860, 907, 941,1043). A trebuit ca ei să se mulţumească cu acorduri comerciale (907,945, 1046), şi (din 989) cu amplasarea parţială a gărzii imperiale („druzina") în Bizanţ. Luptele victorioase când de o parte, când de cealaltă împotriva khazarilor, cumanilor, pecenegilor, mongolilor/tătarilor au determinat

evoluţia ulterioară.

Conform conceptelor modeme, Rusia kieveană nu era un stat întins, modern fiscal, ci mai curând o confederaţie de principate aproape independente, de-a lungul traseelor principale de comerţ îndepărtat ale fluviilor ruseşti către sud.

Următoarea mare cezură a fost trecerea la creştinismul grecesc (Bizanţ) sub Vladimir I cel Sfânt (988). Accesul la civilizaţia europeană

astfel dobândit a rămas împotmolit în sfera bisericească, deoarece Bizanţul era un centru cultural încremenit în ortodoxie, ce urma să

dispară în 1453. Distanţele uriaşe dintre Marea Naeagră şi Rusia, în plus blocate de popoarele nomade din stepă, au îngreunat contactul cultural normal.

Ca şi popoarele nomade, care au avut o influenţă considerabilă

asupra vechii Rusii, Rusia kieveană s-a descurcat deosebit de greu cu punerea în ordine a succesiunii: de cele mai multe ori aceasta se decidea în urma unor lupte sângeroase pentru putere. Astfel, Rusia kieveană a oscilat permanent între coeziunea sub un stăpânitor puternic şi perioade dese de război civil sau dezbinare (972-989, 1016-1036, din 10.68). Un specific rusesc în rezolvarea problemelor cronice de succesiune a fost senioratul (1054): nu fiul cel mai vârstnic moştenea titlul de mare cneaz, ci fratele mai mare, în timp ce fraţilor mai mici le revenea următorul principat ca bunăstare. Senioratul a aruncat Rusia kieveană acum cu adevărat în fărâmiţarea (începând cu 1068) pe care nici Adunarea cnejilor de la Liubeci (1097) nu a fost în stare să o oprească.

În fragmentarea lor statală, cnejii ruşi au suferit o înfrângere în faţa unei prime invazii de recunoaştere a mongolilor, pe râul Kalka (1223), apoi cu adevărat în faţa ocupaţiei grave a urmaşilor lui Ginghis Han: aceştia au cucerit singuri Kievul (1237) şi cea mai mare parte a celorlalte cnezate (până în 1240), mai puţin Novgorodul, care iniţial s-a apărat, însă, judecând apoi raporturile de putere, s-a supus suzeranităţii tătarilor. Mai încolo, cnezatele din extrema vestică au rămas în afara dominaţiei tătare. Au ajuns însă, sub stăpânirea

lituanienilor (pe atunci încă păgâni), din 1386 prin uniunea personală Polonia-Lituania, ca periferie estică a regatului unional.

Pentru Rusia medievală dominaţia tătarilor cu supunerea la plata de tributuri – aceştia fiind organizaţi pentru cea mai mare perioadă de timp în Hoarda de Aur (1242-1502) – a fost marcantă, în condiţiile unei autonomii interne relative, anume şi în probleme religioase. După ce încasatorii de tributuri tătari („baskaci") au fost prigoniţi de către ruşi, tătarii au lăsat adunarea tributurilor pe seama unui principe rus, pe care îl răsplăteau cu un procent din tribut şi cu râvnitul titlu de mare cneaz, folosindu-i astfel pe principii ruşi unii împotriva celorlalţi.

Pe termen lung, ei şi-au pregătit propria cădere în momentul în care l-au instituit ca mare cneaz (1328) pe conducătorul Moscovei, Ivan I

(1325-1341). Deja în 1326 mitropolitul Bisericii ruse se mutase la Moscova.

Odată cu unirea puterii religioase şi a celei laice, a început, iniţial modest, ascensiunea Moscovei spre un nou centru al puterii la marginea vechii Rusii kievene, apoi spre o putere hegemonică în interiorul Rusiei, mai întâi prin eliberarea pas cu pas de supremaţia tătară în lupte cu sorţi de izbândă schimbători: primelor victorii împotriva tătarilor (1378/1380) le-au succedat un greu război civil la Moscova (1430-1450), în timpul căruia a început destrămarea Hoardei de Aur (1430,1452,1466).

Căderea Constantinopolului (1453) a făcut din Moscova singura putere suverană ortodoxă. Conştiinţa poziţiei ei deosebite şi credinţa ortodoxă explică ideologia celei de „A treia Rome": după Roma şi Constantinopol, Moscova avea acum întâietate în mântuirea întregii umanităţi, simbolizată prin preluarea ceremonialului de curte bizantin ce către Ivan al Ill-lea, mai târziu a titlului de ţar, varianta slavă a

„împăratului" („Kaiser"), de către Ivan al IV-lea (1547).

Prin „reunirea pământurilor ruseşti" (1463-1521), Moscova s-a ocupat efectiv de refacerea Rusiei kievene, acum însă sub propria conducere, prin cucerirea pas cu pas a diferitelor principate ale Rurikizilor şi a oraşului republică Novgorod, cu uriaşul lui teritoriu înconjurător

(1478). Cu refuzul definitiv al Moscovei de a plăti tribut tătarilor şi cu dobândirea independenţei în faţa tătarilor din Crimeea (1480), istoria medievală a Rusiei poate fi considerată deocamdată

încheiată.

67. Balcanii, de la 395 până la 1492

Ca făcând parte din Balcani se consideră aici spaţiul dintre germani şi italieni în vest, ruşi şi turci în est – cu excepţia ungurilor în nord, greci în sud. Diversităţii peisajelor străbătute, greu accesibile şi izolate îi corespunde o eterogenitate etnică, culturală, lingvistică şi religioasă extremă. Ca teritoriu clasic de trecere – între vest şi est de-a lungul cursului inferior al Dunării, între nord şi sud prin trecătorile Munţilor Balcani – Balcanii au fost în cea mai mare parte un vid de putere fragmentat sau dominat de marile imperii, în totalitate (Roma, Cel de-al Treilea

Balcanii

Reich 1941-1944) sau parţial (Imperiul roman de răsărit-Bizanţ, 395 – cea 1453, Imperiul otoman, cea 1354-1912, Imperiul german 1915-1918, URSS 1945-1990). Între dispariţia şi apariţia acestora, state

urmaşe instabile, „naţionale" începând cu 1804, îşi disputau hegemonia.

Istoria mai veche a Balcanilor (ca şi a Caucazului) este extraordinar de complicată, dar indispensabilă înţelegerii istoriei celei mai recente de la dezmembrarea Iugoslaviei.

Imperiul roman de apus. 582 Stabilirea în teritoriu a slavilor de sud: croaţii în vestul, sârbii în estul liniei de despărţire din 395. 680

întâiul Imperiu bulgar (până în 968/969). 865 Bulgarii devin ortodocşi: Boris (Mihail) devine ţar. 879 Croaţii în sânul Bisericii romane: Balcanii divizaţi din punct de vedere confesional. 900 Stabilirea în teritoriu a ungurilor: slavii de sud separaţi astfel de slavii de vest şi est.

Cu nucleul în Kosovo.

(paşalâcuri) (până în 1878, respectiv 1912). 1376 Regatul Bosniei: bogomilismul ca religie de stat. 1389 (28.06) (l-a) luptă de la Câmpia Mierlei (Kosovopolje): înfrângere decisivă a sârbilor în faţa otomanilor, Serbia supusă tributului către sultan. 1396 Lupta de la Nicopole: încercare nereuşită a Constantinopolului de a se elibera.

Prin linia de separaţie din 395, printre altele de-a lungul Drinei, Imperiul roman a lăsat în urma lui o zonă de ruptură. „Podul peste Drina" (Ivo Andric) se năruia mereu dând la iveală conflicte, ca şi podul simbolic (slav. „most") din Mostar în 1993. Încă din vremea Imperiilor de apus şi de răsărit, Macedonia şi Bosnia erau disputate de către acestea.

Faţă de ilirii romanizaţi şi de greci, slavii de sud au devenit din 582

elementul cantitativ mai puternic, s-au încadrat însă în coordonatele religios culturale: la est de linia de demarcaţie din 395 au devenit ortodocşi (bulgarii, sârbii), la vest – catolici (slovenii, croaţii). Timp de secole de convieţuire adesea paşnică, de-a lungul graniţei structurale istorice din 395/1054, s-au dezvoltat diferenţe şi „duşmănii de familie"

istorice între slavii de sud nordici din apusul latin şi slavii de sud sudici din răsăritul ortodox, care în final au explodat din nou în războiul din Iugoslavia, în 1991. În plus, slavii de sud sudici ortodocşi s-au confruntat cu revendicări teritoriale contrare, datorită apartenenţei regiunilor disputate (Macedonia) la „Marele Imperiu bulgar" sau la

„Marele Imperiu sârb". La fel se explică pretenţiile „istoricˆ îvueişate ale sârbilor şi croaţilor din Bosnia şi Herţegovina prin apartenenţa la „McHe Imperiu croat„ medieval şi la „Marele Imperiu sârb" medieval.

Începutul creştinării şi al statului medieval a fost făcut de bulgari, de unde şi pretenţia lor de mai târziu asupra hegemoniei intrabalcanice: proto-bulgarii, veniţi în urma hunilor, au întemeiat în timpul crizei de durată a Bizanţului, după ce avarii au slăbit ca putere în urma

înfrângerii lor (şi a perşilor) în faţa Constantinopolului (626), întâiul Imperiu bulgar (680), în actuala Bulgarie, peste slavii de sud, extinzându-1 şi asupra Macedoniei şi Serbiei. Trecerea la ortodoxie

(864) sub Boris (Mihail) a împiedicat asimilarea cu slavii de sud şi a făcut loc pretenţiei asupra titlului imperial (ţar), în conflict cu Bizanţul care i-a chemat pe unguri în ajutor (894).

Pentru Bizanţ, Rusia kieveană a cucerit Bulgaria (968), iar aceasta, după retragerea constrânsă de Bizanţ, s-a despărţit în Imperiile bulgare de apus şi de răsărit (969). Ambele părţi ale imperiului au fost învinse separat prin recuceririle bizantine (971,1018). În ultima fază bizantină, Bulgaria a câştigat în importanţă ca centru al bogomilismului, al acelor

„katharoi" (cei curaţi), de unde „Ketzer" (germ. „eretic"), care după anul 1000 au propovăduit în Occidentul latin. Cel de al doilea Imperiu bulgar (între 1186 şi 1330) cuprindea din nou Macedonia şi părţi ale Serbiei, dar după o victorie sârbească (1330) acesta s-a dizolvat intrând în componenţa Marelui Imperiu sârb (1346-1355). Mai târziu Bulgaria s-a dezmembrat

Balcanii în trei state care au fost cucerite de otomani (1371/1396).

Din cauza importanţei sale strategice datorate apropierii de Constantinopol, Bulgaria a devenit paşalâc (1396-1878), în care ca masă

de apărare au fost strămutaţi turci.

Slovenii, slavi de sud nordici de la limita nordică, nimeriseră

demult în urma expansiunii germane spre răsărit în zona de dominaţie germană (până în 1918). Prin aceasta se explică formarea lor în spirit apusean şi industrializarea de acelaşi tip, ei reprezentând extrema cea mai nordică şi cea mai vestică în gradul de bunăstare, care a destrămat prima Iugoslavie modernă (1918-1941) şi a doua (1945-1991).

Croaţii s-au stabilit la vest de linia de demarcaţie din 395/1054, au aparţinut însă temporar Imperiului de răsărit – Bizanţului. Abia mai târziu s-au ancorat decisiv în Occidentul latin (879). Micile principate s-au unit într-un ducat (845), pe care Tomislav 11-a ridicat la rang de regat (925). Obişnuita expansiune a cuprins coastele Adriaticei, cea mai mare parte a Bosniei şi a Herţegovinei. Imperiul „Marii Croaţii" s-a distrus prin conflictele interne (din 1089), astfel încât Croaţia s-a

supus Ungariei întro uniune personală („Pacta conventa”, 1102), ca ţară adiacentă sub un conte („ban”), reprezentant al coroanei ungare, având însă propria nobilime şi autonomie internă. Şovinismul croat deduce din uniunea personală cu Ungaria în care şi-a păstrat autonomia o continuitate neîntreruptă a suveranităţii statale croate. Ungaria-Croaţia a pierdut

coasta dalmată în favoarea Veneţiei (1420), fapt care de atunci înainte a determinat caracterul italian al Dalmaţiei.

În Epoca modernă, sârbii au declanşat o puternică dinamică a evenimentelor. Cunoaşterea istoriei lor medievale capătă importanţă, deoarece ei se raportează la ea în permanenţă. La est de linia de separare din 395 au oscilat, fiind fragmentaţi în triburi, între apartenenţa la bulgari (sec. IX-X) şi la Bizanţ (sec. X-XII), cu o scurtă fază intermediară

de independenţă ca principat, Zeta, (cea. 1035-1100). În agonia Bizanţului, Serbia a avut un început târziu ca regat, sub conducerea lui Şefan Nemanja (1159), ai cărui urmaşi au stabilit legături dinastice cu marele cnezat al Moscovei. Sub stăpânirea lui Ştefan Duşan (1330-1355) a evoluat sub forma Imperiului Marii Serbii (1346-1355), ajungând pentru un deceniu putere hegemonică în contextul vidului de putere imediat înaintea căderii Bizanţului, dar s-a destrămat repede după aceea (după 1355). Totuşi Imperiul Marii Serbii a rămas matricea tuturor revendicărilor teritoriale ale sârbilor – până în ziua de astăzi. Serbia, fragmentată din nou, a devenit otomană în două etape – după prima luptă de la Câmpia Mierlei (1389), care s-a întipărit adânc în mitologia naţională a sârbilor, sub forma statelor vasale dependente, şi în urma refuzului ajutorului militar pentru lupta de la Varna (1444). Serbia, după

a doua înfrângere de pe Câmpia Mierlei (1448), a fost anexată ca paşalâc (1459-1817).

Pierderea autonomiei statului a fost traumatizantă pentru sârbi, deoarece nobilimea a trecut la islamism pentru a-şi menţine privilegiile.

De aici şi ura sârbilor împotriva musulmanilor ca „renegaţi”, care loveşte şi după mai mult de 500 de ani. Astfel sârbii, decapitaţi din punct de vedere social prin lipsa nobilimii ca pătură conducătoare cultural, social şi politic, a dăinuit doar mulţumită Bisericii Ortodoxe sârbe, ca popor de ţărani fără acces la înalta educaţie şi la practica

politică, de exemplu în administraţia unei autonomii care le-a fost oprită sârbilor.

68. Criza Europei medievale I:)

Intervenţia mongolilor la marginea de est a Europei medievale, continuată de presiunea exercitată de expansiunea otomană (între 1354

şi 1683), a accentuat o criză de structură a Europei de lungă durată –

reversul ascensiunii economice şi demografice (începută în jurul anului 1000). Dispariţia treptată a structurilor feudale şi înlocuirea lor prin altele noi în economie, societate, politică şi în tactica de război alcătuiesc numitorul comun general valabil. În unele ţări criza sistemului a scos la iveală soluţii care anunţă modernitatea. Monarhia naţională apuseană s-

a sprijinit pe burghezia urbană şi pe ţăranii deveniţi liberi prin desfiinţarea iobăgiei. Schiţa de mai jos se rezumă la aspecte economice, sociale şi politice, iar cea care îi urmează la cele legate de Biserică şi religie ca fundament istoric al Reformei.

(până în 1155).' 1159 Scutage (bani pentru armată) în Anglia: serviciul militar cavaleresc înlocuit cu o plată către coroană. 1188

Primele stări sociale în Leon („cortes"): nevoia crescândă a coroanei de bani de război. 1265 Primul Parlament în Anglia.

Criză financiară generală. 1302 „Bătălia pintenilor de aur" de la Courtrai: breslele flamande învinge armata cavalerilor francezi.

Cea. 1300 înrăutăţire generală a climei în Europa.

Răscumpărare.

Victoria ţăranilor elveţieni în faţa cavalerilor habsburgi la Morgarten.

La Roma condusă de Cola di Rienzo (până în 1354). 1349 Mişcarea flagelanţilor: pogromuri împotriva evreilor („otrăvirea fântânilor") –

evreii sunt chemaţi în Polonia. 1355 Stările Generale în Franţa: controlul asupra administraţiei impozitelor.

Iobăgie. 1391 Acte violente împotriva evreilor din Spania: botezări forţate, emigrare parţială.

„Limpieza de sangre” (puritatea sângelui).

Deoarece feudalismul se baza pe absenţa banilor, revenirea economiei financiare (începând cu aprox. 1000) 1-a dizolvat din interior.

Declanşarea şi continuarea acestui fenomen au fost determinate cu adevărat de nevoia crescândă de bani a coroanei, pentru desfăşurarea războaielor din ce în ce mai costisitoare, abia după apariţia armelor de foc şi a armatelor permanente de mercenari. Prin intermediul ierarhiei feudale, nevoia de bani a continuat spre straturile de jos: ' îndatoriri de cele mai diverse tipuri au fost înlocuite treptat cu plăţi băneşti -

L dările în natură, servicii (claca printre altele) ale ţăranilor, în cele din urmă şi

% dependenţa de drept faţă de proprietarul pământului (serbia) (începând cu 1315).

Stările ca organe reprezentative pentru acordarea de bani coroanei au instituţionalizat importanţa acestui nou factor financiar. Într-un proces complicat pan-european, etapele singulare din diferite ţări au dus la rezultatul final de ansamblu.

Consecinţele sociale şi politice ale avântului economic de durată

început la 1000 s-au manifestat mai întâi în centrul economic de primă

mână, în Italia: prima

Evul Mediu european ligă (coniuratio) orăşenească sub forma comunei cu autonomie a luat fiinţă în Benevento (1015). Milano a dat la iveală

Pataria ca primă mişcare de protest religios-socială (1056) şi constituţia de consiliu (1117), care, sub forma Dreptului orăşenesc de la Magdeburg (1188), a avut influenţă şi asupra Răsăritului. O manifestare deosebită au reprezentat-o la Roma comunele împotriva papei (1143-1154,1252-1258,1347-1354,1434). Anglia a desfiinţat serviciul militar cavaleresc impus, introducând un impozit suplimentar de scutire (bani) (1159), Spania în timpul Reconquistei a introdus stările sociale în Leon (1188). Al doilea mare centru economic, Flandra, s-a confruntat cu prima revoltă a muncitorilor împotriva patriciatului (1280) şicu prima victorie a unei armate burgheze orăşeneşti pure (a breslelor) împotriva unei armate cavalereşti (1302), Elveţia cu cea a unei armate ţărăneşti (1315). Ambele catastrofe ale armatelor cavalereşti au făcut vizibilă criza militară a feudalismului, chiar înaintea apariţiei armelor de foc. În Franţa începuse dizolvarea serbiei prin răscumpărarea şerbilor regali de pe teritoriile coroanei, deci cu precădere în Ile de France (1315), unde a izbucnit şi prima răscoală ţărănească a medievalităţii târzii, Jacqueria (1358).

O constantă anume de-a lungul istoriei Europei de după 1000 a fost persecutarea şi discriminarea evreilor, inaugurată de pogromul de pe Rin din „Cruciada săracilor” (1096). Primei acuzaţii într-un aşa-zis ritual al morţii, în Norwich, Anglia, (1145), i-au urmat legi excepţionale generale date de Biserică prin cel de al treilea şi cel de al patrulea conciliu de la Lateran (1179, 1215). Alungarea evreilor din Anglia (1290), masacrele flagelanţilor, mai cu seamă în Germania în timpul Marii Ciume (1349) şi chemarea evreilor în Polonia, acţiunile violente din Spania (1391,1449), însoţite de botezări forţate, mai departe legea „purităţii sângelui” (1449) ca prolog al alungării evreilor din Spania (1492) şi din Portugalia (1497) – au lovit pe evreii din regiuni întinse ale Europei.

Consecinţele politice ale transformărilor economice şi sociale s-au arătat mai întâi în oraşe şi în vârful ierarhiei feudale – în relaţiile dintre coroană şi nobilime – şi mai târziu în zonele rurale, în conflictele în jurul situaţiei drepturilor ţăranilor. În ce priveşte raporturile agrare, trebuie avuţi în vedere câţiva factori de proporţii: pe la 1300 exploatarea terenurilor, care în final atinsese chiar pământuri mărginaşe (de ex.

Păşunile alpine), a ajuns la limita ei de rentabilitate, în acelaşi timp a avut loc în Europa o înrăutăţire a climei. Poate ca urmare a acesteia, o serie de recolte sărace, din nou după aproximativ 300 de ani, a declanşat foamete îndelungă. Aceasta a scăzut nivelul de sănătate într-

atât, încât Marea Ciumă a bântuit cu atât mai devastator.

Ciuma a determinat o reaşezare a raporturilor de proprietate, mai ales în oraşe, şi o diminuare a forţelor de muncă, atrăgând după sine măriri de salarii,

Războiul de 100 de ani 277 căror limitare superioară (Statute of Labourers în England, 1351, 1381) a dat naştere tulburărilor sociale.

Ambele mari războaie ţărăneşti ale Europei, Jacqueria în Franţa (1358) şi răscoala lui Wat Tyler în Anglia (1381), au izbucnit în condiţiile Războiului de 100 de ani, în împrejurările create de înfrângerea suferită

de Franţa, respectiv Anglia, şi ca reacţie la mărirea impozitării legate de aceste evenimente. Regiunile de producţie pentru piaţa urbană erau centrele situate în jurul capitalei. În Anglia mai cu seamă, ţelul (suprimarea ultimelor rămăşiţe ale iobăgiei) a fost atins chiar în condiţiile eşecului răscoalei. Acestora le corespundeau revoltele orăşeneşti ale lui Etienne Marcel (1358) şi Simon Caboche (1413) la Paris.

Astfel odată cu pragul de trecere către modernitate, s-a format, după 1500, o nouă graniţă de structură în interiorul Europei, de-a lungul celei vechi de la 800: la vest de Elba a a avut loc treptat dizolvarea serbiei. La est de Elba s-a dezvoltat dimpotrivă o „a doua iobăgie" – din Germania de est, în Polonia, Ungaria, sud-estul Europei până în Rusia (începând cu 1492-1498). În Rusia mai ales, aceasta a devenit fundamentul social pentru autocraţia ţarului sub forma cea mai pură a monarhiei absolute.

Stările sociale întruchipau noul stat administrativ poate mai elocvent decât coroana. Din acestea s-a dezvoltat în Anglia începând cu modernitatea timpurie, ca formă de apărare în faţa monarhiei absolute, care guvernase prin eliminarea Stărilor (1629-1640), dominaţia Parlamentului, ca bază a parlamentarismului modern.

După un grav conflict intern şi extern (1383-1385), Portugalia a atins cel mai devreme acel echilibru între vechea şi noua pătură

conducătoare, între nobilime şi burghezia orăşenească, care a format

baza socială pentru trecerea la expansiunea de peste ocean.

69. Criza Europei medievale II:

Războiul de 100 de ani, de la 1339 până la 1453

Ca printr-o imensă lentilă, Războiul de 100 de ani dintre Franţa şi Anglia, cel mai mare război al Europei medievale, concentrează încă o dată diferite momente de criză, cu premisele lor istorice, cu desfăşurarea şi consecinţele lor. Aici au contribuit prin efectele lor şi momentele de criză a Bisericii şi religiei, „captivitatea babilonică a Bisericii" la Avignon (1309-1377) şi Marea Schismă apuseană (1378-1417), precum şi Marea Ciumă (1348-1349).

Evul Mediu european

(până în 1589).

Franţa îşi integrează Guyenne ca feudă; ruptură între Franţa şi Anglia.

Vestul Franţei.

Bordeaux, Bayonne. 1377 Impozit pe cap de locuitor {poli tex) în Anglia (şi în 1379, 1380): opoziţie. 1381 Al doilea Statute ofLabourers în England: salariile limitate maximal.

Revolta lui Wat Tyler. 1407 Război civil în Franţa: Orleans (Armagnac) – Burgundia (până în

Normandiei şi moştenitor al lui Carol al Vl-lea. Delfinul Carol (al Vll-lea) reia lupta la sud de Loire: victorii engleze (1422-1428).

Clerul scutite.

Fără încheiere oficială. 1455 Criză în Anglia: Războiul celor două

roze (până în 1485).

Războiul de 100 de ani s-a purtat aparent „doar” din cauza pretenţiilor engleze asupra tronului Franţei după stingerea Capeţienilor (1328), totuşi era

Războiul de 100 de ani vorba şi de stăpânirea Frânei mai înstărite de către englezi ca reluare mai amplă a regatului anglo-angevin sub Henric al II-lea (1154-1189). Aici intra în joc şi un motiv economic –

dominarea pieţei flamande a lânii de către englezi şi eliminarea concurenţei Castiliei (lână merinos), motiv pentru care Castilia era aliată

a Franţei împotriva Angliei. Pe de altă parte aliaţi ai Angliei au fost împăratul Ludovic Bavarezul (1337) pentru un timp, mai departe Flandra (1339-1345) şi Burgundia târziu (1414-1435), care erau de fapt state vasale ale Franţei.

Rivalitatea comună a Angliei şi Portugaliei în faţa Castiliei le-a făcut pe acestea automat aliate, Anglia ajutând Portugalia în a se apăra împotriva revendicărilor tronului venite din partea Castiliei după

stingerea dinastiei Burgunzilor în Portugalia (1383): cea mai veche alianţă, care dăinuie şi în prezent, dintre Anglia şi Portugalia (1386) s-a

născut din această constelaţie. Prietenia tradiţională dintre Scoţia şi Franţa (AuldAUiance, din 1295), bazată pe duşmănia comună faţă de Anglia, a dus în timpul Războiului de 100 de ani la mai multe scurte războaie ale Angliei împotriva Scoţiei (1341-1342,1355-1356,1384-1385, 1400,1402). Constelaţia Angliei şi Portugaliei împotriva celei a Franţei, Castiliei şi Scoţiei a corespuns şi luării de poziţie în Marea Schismă

apuseană (1378-1417) privitor la papii de la Roma şi de la Avignon.

Perioadele de izbândă ale Angliei (1339-1360,1415-1428) au alternat cu cele ale Franţei (1369-1375,1429-1453), întrerupte de Marea Ciumă, care temporar a făcut ca acţiunile de război să înceteze (1348).

Pentru prima oară în războaie europene, au fost introduse în stil mare arme de foc îmbunătăţite pornind de la armele de foc venite de

Răsărit, mai întâi de către Anglia apoi de către Franţa. Ca urmare a multiplelor catastrofe ale armatelor cavalereşti „convenţionale” (1346, 1356, 1415), Franţa a tras consecinţa: la sfârşitul Războiului de 100 de ani şi-a format o armată permanentă, la început prin „companii de ordonanţă”

(1445).

Consecinţele economice şi sociale au fost enorme: în Războiul de 100 de ani au apărut furnizori de război care aprovizionau armatele.

Împotriva acestora, în Anglia, „The Good Parliament” a dat primul

„Impeachment” (1376). În afară de distrugerile obişnuite în asemenea cazuri şi de pierderile de vieţi omeneşti, războiul a avut efecte şi în politica internă – prin impozitări înăsprite: impozitul pe sare (gabelle) (1341) şi impozitul pe cap de locuitor (taille) (1439) au servit pentru o scurtă perioadă la finanţarea războiului, au avut însă efecte politice devastatoare, de durată, deoarece ele aparţineau formelor de impozitare detestate în Ancien Regime din Franţa de dinaintea Revoluţiei franceze din 1789, mai cu seamă taille, deoarece nobilimea şi clerul, care au stabilit-o, se excluseseră de la plata ei. În Anglia impozitul pe cap de locuitor {poli tax) a declanşat prin aplicarea lui repetată revolta lui Wat Tyler (1381), tot aşa cum anterior criza generală, în urma înfrângerii de la Poitiers (1356), a generat revolta orăşenească a lui Etienne Marcel de la Paris şi răscoala ţărănească (sprijinită de asemenea de Paris) a Jacqueriei (1358) condusă de Simon Caboche. Analog, înfrângerile de mai târziu ale Angliei au provocat răscoala ţărănească condusă de Jack Cade împotriva politicii financiare dezastruoase (1450).

Războaiele permanente au întărit în Franţa Stările Generale nou apărute (1343,1355-1357,1420), de această dată pentru întreaga Franţă

(1439). În Anglia, Parlamentul a devenit o instituţie permanentă, având

şedinţe separate ale camerei superioare şi ale Camerei inferioare, precum şi un purtător de cuvânt (speaker) de la House of Commons (1376). Noile organe au evoluat din ce în ce mai puternic către reprezentarea monarhiei naţionale în formare. În Anglia, începutul „naţionalizării” este semnalat prin pătrunderea limbii engleze în parlament, folosirea pentru prima oară la deschiderea unei sesiuni

(1366) şi într-un discurs parlamentar (1399). La începutul seriei finale de înfrângeri suferite de englezi, impozitul 40-shilling-freehold a limitat dreptul de vot pentru Camera inferioară (1430) până la prima reformă (1832).

În punctul culminant al crizei existenţei ei, Franţa a fost salvat de Ioana d'Arc, fecioara din Orleans, prin înlăturarea asediului englez (1429). După arderea ei pe rug de către englezi (1431) a devenit eroină

naţională sfântă, cu mult înainte de beatificarea (1894) şi canonizarea ei (1920). Monarhia naţională franceză şi-a găsit în primul rând în izbânda ei un început solid (1453). Dar prin taille, discriminatorie din punct de vedere social, regatul a fost rănit, după cum a prevăzut puţin mai târziu un critic sever, istoricul şi diplomatul burgund-francez Phillipe de Commynes (cea. 1447-1511), iar rana aceea nu s-ar fi mai vindecat niciodată.

În Anglia înfrângerea suferită s-a transformat repede într-o criză

care a lovit greu: în urma veştii înfrângerii de la Châtillon (1453) regele Henric al Vl-lea a înnebunit. De la disputa între cele două ramuri ale casei regale, York şi Lancaster, pentru tutela acestuia, adică pentru puterea politică în Anglia, a început Războiul celor două roze (între 1455

şi 1485)-varianta engleză a anarhiei feudale.

70. Criza Europei medievale III: eretici şi concilii, de la 1143 până

la 1459

Transformarea radicală a Europei medievale târzii a accentuat criza Bisericii, începute cu cearta pentru învestitură, în administraţia acesteia impunându-se din ce în ce mai imperios reforme fundamentale.

Adversarii şi crizele erau Ia fel de variate ca şi momentele sociale şi politice, fiind de multe ori strâns legate de acestea.

I

Primii catari în Koln – dualism. 1145/1147 Episcopat catar în Albi

– albigenzi.

Ereticilor, ortodocşilor. Ordinul dominican condus de Dominic: ordin de călugări cerşetori, şi mai severi împotriva ereticilor.

Sub controlul politic al Franţei. 1349 Flagelanţi în Germania: împotriva evreilor şi a Bisericii oficiale

(„duşmani ai lui Hristos"). 1378 Alegeri duble: papi la Roma şi la Avignon: Marea Schismă apuseană

(până în 1417).

Husite (până în 1436).

În anul concordatului de la Worms „Sic et Non" al lui Abelard (1122) a inaugurat scolastica prin receptarea pe atunci revoluţionară a

„păgânului" Aristotel. Condamnarea lui Abelard şi a lui Arnaldo da Brescia ca eretici (1140) face trimitere la comunele antipapale, care vroiau să transforme Roma într-un punct de pornire al unei radicale schimbări politico-religioase (1143-1154,1252-1258,1347-1354,1434), deoarece Arnaldo da Brescia a intrat în rândurile primei comune de la Roma, devenind mentorul ei religios (1147-54).

Pe atunci, la Koln şi-au făcut apariţia primii eretici adevăraţi ai Apusului (1143), catarii (gr. „katharoi" – cei curaţi). Ei erau o ramură a bogomililor, sectă dualistă a Bisericii greceşti ce îi avea la origine pe paulicienii maniheişti-gnostici

Evul Mediu european

(cea. 660). Drept formă a dualismului bine-rău a trecut opoziţia sărac-bogat. Nu întâmplător, primele manifestări s-au produs în noile centre comerciale de la 1000: în Italia septentrională, Flandra, pe Ron şi pe

Rin. Nou apăruta bogăţie, mai accentuat cea a Bisericii, a ridicat aici grave probleme morale. Ca o pretenţie de adevăr absolut şi ca protest social au apărut reprezentările apocaliptic-hiliaste ale Apocalipsei după

Ioan. În ultima luptă întru Hristos şi împotriva răului („Armaghedon”),

„noului popor al lui Dumnezeu” îi este permis orice. În perioadele de criză, elementul apocaliptic-hiliast a izbucnit, manifestându-se prin agresiuni împotriva evreilor („duşmanii lui Hristos”), aceştia fiind apăraţi de funcţionarii bisericeşti.

Biserica catară avea ierarhie proprie, cu episcopate proprii, mai întâi în Albi (1145/1147). Făcea o delimitare strictă între cei „desăvârşiţi”

(„perfecţi”) şi discipoli („auditores”). Bastionul era bogatul comitat Toulouse, unde avea să aibă loc un conciliu eretic (1167), în prezenţa episcopului misionar bogomilic. Curând, în lupta pentru „învăţătura desăvârşită”, catarii aveau să se destrame în mai multe direcţii (înainte de 1200), fiind exterminaţi (1229) prin masacrele războaielor albigenze (1209-1229), declarate ca fiind cruciadă.

Aceeaşi problematică a stat la originea apariţiei valdenzilor şi a ordinelor de călugări cerşetori. Noua frăţie laică a comerciantului lyonez Pierre Valdo (Petrus Valdus) (1173) s-a opus oricărei violenţe, a fost însă

condamnată ca fiind eretică, împreună cu catarii (1184), de către inchiziţia episcopală, mai târziu papală (1252). Ca reacţie împotriva albigenzilor şi a valdenzilor au apărut franciscanii (1210) şi dominicanii (1215), ambele ordine preocupate de problema sărăciei. Dominicanii s-au dedicat distrugerii fizice a ereticilor, printre altele prin preluarea inchiziţiei. Pe de altă parte, franciscanii se vedeau drept o mişcare contrară, a cărei practică însă (predici, duhovnici în oraşe) la extreme trecea graniţa înspre erezie de multe ori.

¦ într-o criză regională (foamete 1258, epidemii 1259, devastări generale prin războiul civil între guelfi şi ghibelini), au apărut pentru prima oară flagelanţi în Perugia (Italia centrală) (1260), după modelul cărora în timpul Marii Ciume a revenit într-o măsură sporită Mişcarea Flagelanţilor (1349). Între timp problematica disputei pentru învestitură

a continuat prin conflictul dintre papa Bonifaciu al VlII-lea şi Filip al IV-lea cel Frumos al Franţei şi a evoluat înspre catastrofa papalităţii medievale (1302/1303), provocată printr-o altă mărire a pretenţiilor la putere politică din partea papei (1302): cu „captivitatea babilonică a Bisericii" la Avi-gnon (1309-1377) monarhia naţională a Franţei în ascensiune îl controla politic pe papă, generând o gravă criză de identitate a Bisericii. Aceasta s-a accentuat şi mai mult în timpul Marii Ciume (1347-1349), care a pricinuit pierderi de personal în rândul clerului deosebit de mari: în condiţiile lipsei de personal nou apărute, munca spirituală a bisericii a avut de suferit, ceea ce a fost resimţit tocmai de laici ca un neajuns. În afară de asta, fiscalizarea strictă a Bisericii făcea mari progrese: administraţia financiară papală era pe atunci cea mai modernă în epocă, devenind model pentru puterile laice.

Comuna Romei condusă de Cola di Rienzo (1347-1354) şi flagelanţii (1349) au fost alte momente de criză ale perioadei ciumei.

„Captivităţii babilonice a Bisericii" la Avignon i-a urmat nemijlocit Marea Schismă (sau Schisma apuseană) (1378-1417), cu câte un papă la Roma şi unul la Avignon. Europa latină era despărţită în două obedienţe (regiuni de supunere), conform unor interese politice: Anglia, Portugalia, Scandinavia, cea mai mare parte a imperiului german şi Italia erau de partea Romei, Franţa, Castilia, Aragonul şi Scoţia de partea Avignonului.

Schisma a accentuat situaţia generală proastă, dând din nou frâu liber opoziţiilor din sânul Bisericii şi protestului social, mai ales lui John Wyclif şi lollarzilor din Anglia (pe la 1381) şi lui Jan Hus (începând cu 1401) în Boemia, care a protestat şi împotriva dominaţiei culturale şi politice a germanilor. Mişcarea lollardă are legătură cu revolta lui Wat

Tyler, cu răscoala ţărănească împotriva impozitului pe cap de locuitor (Poli Tax) şi împotriva serbiei. Arderea lui Jan Hus pe rug ca eretic în conciliul de la Konstanz (1415) a provocat mişcările husite (începând cu 1419), care prin războaiele husite au transportat criza spre Europa centrală şi cea central-răsăriteană.

Ca reacţie a tulburărilor din sânul Bisericii, mişcarea conciliară, condusă de înşişi episcopii, a încercat să impună reforme din interior şi pornind de jos, mai întâi prin retezarea revendicărilor papei pentru putere. Conciliul de la Pisa (1409) a produs însă, prin încercarea de a-i destitui pe ambii papi rivali, de la Roma şi de la Avignon, şi de a-i

înlocui printr-un nou papă, un haos imens, deoarece acum existau trei papi.

Conciliul de la Konstanz (1414-1418) a reuşit să pună capăt schismei (1417). Însă prin arderea pe rug a lui Jan Hus (1415) a provocat războaiele husite (1420), care s-au încheiat cu compromisul unei biserici naţionale boeme de factură husită (1436), în timp ce husiţii radicali (taboriţii) s-au adunat din nou, schimbând diracţia înspre chietism, ca

„Fraţi boemi", respectiv moravi (1457/1467).

Punctul culminant al conflictului dintre papă şi conciliu a fost determinat de conciliul de la Basel (1431-1438/1449). Acesta s-a despărţit în conciliile de la Basel (până în 1448) şi cel de la Ferrara/ Florenţa (1438/1439-1443). Conciliul de la Ferrara/Florenţa, care se aservise papei, a confirmat victoria papalităţii (1443), ratificată

cu bula „Execrabilis": aceasta nota primatul papei asupra conciliilor, precum şi nereformarea Bisericii, astfel pornită în întâmpinarea următoarei ei crize grave – Reforma.

71. Evreii în Evul Mediu, de la 535 până la 1492

După dublul şoc traumatizant al înfrângerilor, deportărilor şi mişcărilor de refugiere din 70 şi 135, istoria cunoscută a evreilor medievali se concentrează în diaspora şi exil („Galuth") mai ales în Europa. În Persia, cu Babilonul ca punct de forţă, avuseseră o autonomie internă, în felul ei asemănătoare cu sistemul Millet de mai târziu din Imperiul otoman. Un conducător de exil drept căpetenie religioasă

proprie („resh galuta") îi reprezenta în faţa marilor regi sasanizi.

Comunităţilor mai vechi, refugiate în faţa unor catastrofe anterioare (722,586 î. Hr.) li se adăugau acum noi refugiaţi, care purtau cu ei în depărtări poporul evreu reformat de la Esra şi Nehemia, până în India şi China. Şi în ţările islamice evreii aveau statutul unei „Religii a cărţii".

Imperiul roman de răsărit, mai târziu şi în sud-estul Spaniei. 589

Conciliul de la Toledo: vizigoţii aderă la Biserica romană.

Situaţia evreilor din Spania se înrăutăţeşte. 608 Evreii din Imperiul roman de răsărit în faţa alternativei: moartea sau botezul forţat.

(până în 694): cripto-evrei.

Ca religie de stat.

(printre care cel cu zahăr, sclavi) din Marea Mediterană. 965 Rusia kieveană distruge Imperiul khazar mozaic: evreii sunt excluşi din vechea Rusie, cea. 1000 Scandinavia se creştinează: evreii nu sunt primiţi.

Îmbunătăţeşte, în cea musulmană se înrăutăţeşte. 1066 Pogrom violent împotriva evreilor în Granada. 1073 Privilegiul acordat evreilor de Henric al IV-lea, dat la Worms. 1086 Intervenţia almoravizilor împotriva Reconquistei în Spania: situaţia evreilor se înrăutăţeşte mai departe.

1096 Prima cruciadă: masacrarea evreilor pe Rin. 1099 Ierusalimul cucerit în prima cruciadă: masacrarea evreilor. 1144 Denunţarea înnoită

a ritualului de ucidere a evreilor în Norwich. 1147 Cea de a doua cruciadă: masacrarea evreilor.

Evreii în Evul Mediu în continuă înrăutăţire.

Accentuează – regulament de ţinută, petic galben. 1290 Alungarea evreilor din Anglia (până în 1656). 1306 Prima alungare a evreilor din Franţa (până în 1314). 1348/1349 Marea Ciumă în Europa: masacrarea evreilor („otrăvirea fântânilor”), evreii în Polonia – Ashkenasim (aşkenazi).

1349 Izgonirea evreilor din Ungaria (până în 1364). 1391 Masacrarea evreilor şi botezarea forţată în Castilia: „noi creştini”, „conversos”,

„marani”. 1394 Izgonirea definitivă a evreilor din Franţa. 1449 Pogrom la Toledo împotriva „conversos”: decret pemtru „limpieza de sangre„ –

puritatea sângelui. 1462 „Ghetou„ la Frankfurt pe Main. 1484 Inchiziţie de stat în Spania, mai ales împoriva „conversos”.

Şi în Europa, varianta latină şi cea ortodoxă a Europei, definitorii şi în ce priveşte creştinismul, au căpătat importanţă: Imperiul roman de răsărit-Bizanţ continuase antisemitismul grecesc fără întrerupere din Antichitate, punându-i în 608 pe evrei în faţa alternativei dintre moarte sau constrângerea botezului. In teritoriile Africii de Nord recucerite temporar de la Imperiul roman de răsărit (535) şi ale Spaniei din jurul Cartaginei (554) Justinian I a interzis mozaismul. După cucerirea acestor teritorii (585), statul vizigot a preluat practica antievreiască de la Bizanţ, iar prin trecerea vizigoţilor de la arianism la Biserica romană (589) şi alternativa între constrângerea la botez şi moarte (616). În ciuda alternanţei permanente a persecutării şi toleranţei, evreii spanioli au evoluat spre bunăstare economică şi respect din partea societăţii, mai târziu şi sub dominaţia musulmană de după 711.

Rusia kieveană a transformat antisemitismul bizantin într-unui mai radical, după convertirea la creştinism din 988: evreii nu au fost acceptaţi din capul locului. Imigrarea blocată de către Rusia kieveană a fost simultană cu la fel de stricta interzicere de intrare şi şedere pentru evrei în monarhiile scandinave, lucru uşor de realizat şi de controlat şi din motive geografice, ruta de călătorie şi de comerţ pentru Suedia şi Norvegia fiind doar pe mare, din cauza caracterului aproape insular al Scandinaviei.

În general, imperiile germanice urmaşe de pe teritoriile romane apusene au preluat practica totuşi relativ liberală a împăraţilor romani: în Evul Mediu timpuriu, Evul Mediu european evreii ca servitori regali şi mai târziu imperiali („servi”) erau practic o clasă înstărită şi preţuită, şi în ce priveşte interesele economice ale coroanei. Pe lângă Biserica romană, ca factor unic de însemnătate încă din Antichitate, evreii controlau, printre altele datorită contactelor cu comunităţile evreieşti din Buhara, Asia centrală, până în nord-vestul Africii, mai târziu şi la Timbuctu, la sud de Sahara, o parte însemnată a marelui comerţ încă

existent, printre altele, cel cu zahăr din Orientul Apropiat, dar şi cel cu sclavi, peste Marea Mediterană ca şi pe uscat din teritoriul slav, prin Praga, Verdun şi Marsilia, mai departe de acolo pe Mediterană în

Emiratul/Califatul maur al Cordobei. Până în secolul al Xl-lea, cel puţin în vechile oraşe romane de pe Rin şi Dunăre (Regensburg), în izvoarele latine, „mercator” (comerciant) se poate echivala aproape constant cu

„evreu”.

Declinul evreimii europene a început o dată cu cruciadele, marcat iniţial înainte de prima şi cea de a doua cruciadă prin masacre ample ale evreilor, cu precădere de către cruciaţi în oraşele reşedinţă episcopală de pe cursul Rinului, şi începând cu cea de a treia cruciadă şi în Anglia, în York (1189). Cel de al cincilea conciliu de la Lateran din 1215 a sistematizat discriminarea juridică a evreilor, ca şi a altor minorităţi, printre altele cu prescripţia preluată modificat de la califat, conform căreia evreii trebuie să poarte culoarea galbenă, pentru a fi mai bine recunoscuţi de la distanţă (la fel ca alte comunităţi prin alte culori). În Occidentul latin, îmbrăcămintea galbenă s-a redus la „peticul galben” şi trebuia ca evreii să-1 poarte la loc vizibil.

Totodată, prin apariţia unei negustorimi creştine, evreii au fost scoşi din ce în ce mai mult din viaţa economică, unde fuseseră mereu o concurenţă supărătoare, în procesul de formare a identităţii protonaţionale intră şi izgonirea evreilor din monarhiile naţionale

apusene – Anglia 1290, Franţa în două rânduri: 1304 şi 1394, Spania 1492, Portugalia 1497. In vechiul Imperiu Roman de naţiune germană, izgonirile pe plan naţional au corespuns, ca urmare a fărâmiţării teritoriale, cu izgoniri pe plan regional (de pe teritoriul statelor) sau local (orăşenesc). Cu toate acestea, goniţi dintr-o parte în alta, evreii au putut încă să supravieţuiască, în funcţie de condiţiile sau „nevoile” economice şi sociale, până în modernitatea timpurie. Între datele cruciale ale izgonirilor din Anglia (1290) şi Portugalia (1497) s-a situat şi Marea Ciumă (1347-1349): flagelatori din tradiţia fundamentalistă a sectelor, mai ales din păturile inferioare, s-au îndeletnicit de-a lungul crizei în general dificile cu cele mai grave masacre asupra evreilor din Evul Mediu, din nou cu precădere în oraşele de pe Rin. În urma acestora, mii de evrei care au supravieţuit au urmat chemarea regelui polonez Cazimir cel Mare (1333-1370) de a veni în Polonia, unde Ashkenasim (cei „veniţi din Germania”), cu a lor idiş au format un nou centru de greutate al evreimii europene, mai întâi bine primiţi ca ajutoare în dezvoltarea economică şi ca servitori ai nobilimii poloneze, de exemplu ca arendaşi şi cârciumari.

Un efect îndepărtat al primelor izgoniri temporare ale evreilor din Franţa (1304-1316), în cadrul conflictelor din jurul consolidării statului fiscal modern, a fost explozia imediată a antisemitismului în Spania (1391): pogromuri împotriva evreilor în oraşe, aceştia fiind acolo elementul conducător economic şi social în locul unei burghezii creştine practic inexistente, i-au pus pe evrei din nou în faţa alternativei dintre moarte sau botezul silit. Un prim val de evrei spanioli s-au refugiat în străinătate, mai ales în Italia. Sub influenţa pogromurilor din 1391, Franţa şi-a izgonit toţi evreii definitiv (1394).

Alţi evrei din Spania s-au supus presiunilor, dar ca „conversos”,

„neo-creştini”, numiţi de vechii creştini „cripto-evrei”, „marani” (porci), aceştia au reapărut în aceleaşi funcţii în economie, la curţi ca medici şi administratori financiari ai curţii, şi ca burghezie activă din punct de vedere economic şi meşteşugăresc, la fel cum erau înainte evreii neconvertiţi. Creştini fiind însă, aveau acum dreptul la Connubium, printre alţii cu marea nobilime şi chiar cu casa regală.

Contra reluării „pericolului evreiesc” (jargon nazist) sub o nouă

înfăţişare, un pogrom din Toledo împotriva „conversos” a determinat noua orientare, mai întâi local, preluată rapid apoi de celelalte oraşe –

„limpieza de sangre” (1449) adică „puritatea sângelui”: funcţii oficiale, de felul cărora în Evul Mediu târziu erau numeroase, nu puteau fi preluate

(sau cumpărate) decât de cei care puteau demonstra că de trei generaţii erau creştini, adică nu evrei (dar nici musulmani): a început socotirea evreilor pe jumătate, pe sfert, pe optime, căutarea „bunicii ariene”, cum se spunea ironic în limbaj popular, în cel de-Al Treilea Reich.

Un alt efect îndepărtat al pogromurilor din 1391 şi al principiului

„limpieza de sangre” a fost întemeierea inchiziţiei de stat (1482), solicitată

şi sprijinită cu pasiune chiar şi de neocreştini, ca şi de către primul mare inchizitor Tomas de Torquemada (1483-1498), pentru a

demonstra puritatea convingerilor religioase şi pentru a-i demasca pe creştinii mincinoşi („cripto-evrei”). „Auto da fe”-urile (acte de credinţă) erau arderi pe rug festive ale celor declaraţi vinovaţi, care refuzau cu încăpăţânare să

se dezică de credinţa iudaică.

După Marea Ciumă a început ghetoizarea evreilor rămaşi în viaţă

în cartiere evreieşti proprii, în oraşele mai mici chiar numai o singură

stradă sau uliţă („Judengasse” – uliţa evreilor), prin constrângeri din partea diferitelor autorităţi publice. Numele de ghetou vine din Veneţia (1516), dar practica e mai veche – mai întâi apărută ca „Judengasse” în Frankfurt pe Main (1462). De acolo s-a extins în întreaga Europă latină, în măsura în care acolo trăiau evrei. Înconjurate de zid propriu şi având o poartă proprie care se închidea noaptea, ghetourile au servit şi ca apărare împotriva atacurilor şi masacrelor, cu precădere în timpul Postului Mare, când mai cu seamă călugări cerşetori (franciscani, dominicani, augustini) instigau populaţia săracă a oraşului, de altfel mai curând fundamentalistă, prin predici sângeroase, împotriva „ucigaşilor de Dumnezeu”, printre altele prin minciuni în legătură cu profanarea ostiilor sau a sacrificării rituale a copiilor creştini de către evrei. Pe termen lung, efectul cel mai devastator al ghetoizării a fost pentru evrei interdicţia de a extinde ghetoul, astfel că până la ridicarea acesteia populaţia evreiască ce devenea tot mai numeroasă şi mai săracă trebuia să locuiască într-o înghesuială apăsătoare, neputând să trăiască liber.

După acest model (nu după nume), existau corespunzător cartiere de locuinţe pentru evrei şi în ţările musulmane, chiar şi fără o bază

formală juridică.

O încheiere dramatică a Evului Mediu a fost pentru evrei izgonirea din Spania în 1492 şi, declanşată paralel şi continuată, izgonirea efectivă

din Portugalia (1497), însă aici evreii fiind creştinaţi prin botez silit, de o manieră din cele mai formale şi superficiale. Mulţi evrei s-au refugiat în Maroc şi Algeria, mai departe în Imperiul otoman, unde sultanul îi invitase la fel cum o făcuse înainte regele polonez Cazimir cel Mare.

Asemănător cu Ahkenasim, aceştia au format începând cu acel moment

„Sephardim” (cei veniţi din Spania), a doua grupă ca mărime în interiorul lumii iudaice moderne.

72. Pregătirea expansiunii peste ocean, de la 1415 până la 1492/1498 încă de la sfârşitul Evului Mediu târziu, în parte ca reacţie la variatele momente de criză (necesitatea crescândă de bani şi aur, expansiunea otomanilor), Europa şi-a pregătit expansiunea peste ocean.

Rolul de pionierat a revenit micii Portugalii, aflată într-o situaţie extrem de nefavorabilă (1415), iniţial prin cooperarea unor interese economice italiene, în special ale Genovei. Controlul asupra marelui comerţ

intercontinental era motivul principal.

Momentul epocal de izbândă a fost atins de Castilia/Spania şi separat de Portugalia, cu care se afla în rivalitate. – spre vest – Columb în America (1492) -şi spre est – Vasco da Gama în India (1498).

Din Sahara. 1419 Prinţul Henric Navigatorul organizează

explorarea căii maritime de-a lungul coastei Africii de vest: expansiunea Portugaliei peste mare.

Madeira descoperită de portughezi.

Prima factorie. 1455 Bula „Romanus Pontifex”: hrisov de acordare a monopolului asupra expansiunii peste mare Portugaliei. 1461

Portughezii colonizează Insulele Capului Verde. 1471 Portughezii ating Coasta de Aur (a Guineei.) 1474 Războiul de succesiune pentru Castilia, între Portugalia şi Castilia

(până în 1479).

Speranţe. 1492 Columb în America – trei călătorii (1492, 1493-1496, 1498-1500): expansiunea Spaniei peste ocean. 1494 Tratatul de la

Tordesillas dintre Portugalia şi Spania, după dictatul papal (1493): monopol spaniol-portughez asupra expansiunii peste ocean. 1498 Vasco da Gama în India (Calicut).

Prin expansiunea ei de peste mări, Europa modernă a anulat graniţele sistemului clasic mediteraneean, ca şi ale Europei medievale. La acestea se adaugă, exact un secol mai târziu, cucerirea Siberiei de către Rusia (începând cu 1582), care în câteva decenii a ajuns pe uscat până

la Pacific (1648). Pionier al expansiunii Europei peste mări a fost mica Portugalie, care geografic şi structural se potrivea cel mai bine acestui rol. Totuşi întregul sistem european tindea să controleze comerţul îndepărtat intercontinental, începând cu extremitatea lui vestică: amploarea comerţului, pentru care Apusul încă trebuia să plătească aur în Răsărit, creşterea producţiei proprii şi a activităţii economice ca şi

costuri ridicate pentru cheltuielile de stat (birocratizare, război) au produs o nevoie de bani mereu în creştere, exprimată printr-o adevărată

sete pentru aur.

Nesiguranţele de pe traseele terestre începând cu destrămarea imperiului mongol (cea. 1335), mai cu seamă odată cu expediţiile pustiitoare ale lui Timur Lenk (1370-1405), au făcut să crească interesul pentru ruta maritimă sudică, în Europa, şi totodată în extrema estică, China, după cum o arată expediţiile amiralului Cheng Ho (1405-1433).

Însă strântoarea de Suez, având însemnătate strategică, era controlată

de mameluci (din 1250), în primul rând în cooperare cu Veneţia, după

refacerea Bizanţului şi izgonirea Veneţiei din Constantinopol (1261).

Strâmtorile erau în stăpânirea otomanilor definitiv de la căderea Constantinopolului (1453), Genova fiind îndepărtată din Marea Neagră

odată cu cucerirea Caffei (1476), de către tătarii din Crimeea. Pentru că

Genova nu voia să treacă Suezul controlat de Veneţia rivală, a căutat o alternativă la ambele rute tradiţionale ale comerţului intercontinental.

Acestea nu erau blocate, dar în situaţii critice împovărate de către puterile musulmane prin taxe de trecere, asupra cărora Europa nu avea nici o influenţă. În această situaţie, căutarea unui nou drum pe mare spre India, ocolind strâmtorile marelui comerţ tradiţional, a oferit o soluţie, prin înconjurarea Africii spre „India", în Orient de la litoralul Swaheli până în China.

Urmărind alte motive, Portugalia avusese deja iniţiativa căutării unor surse directe pentru comerţul cu aur vest-african prin Sahara, începând cu 1419. Din această constelaţie se înţelege rolul de frunte al Portugaliei, ca şi implicarea activă a italienilor, a Genovei mai cu seamă, în călătoriile de explorare ale portughezilor, financiar şi personal, de exemplu cu fraţii Columb. Argumentele de ordin structural ale poziţiei de înaintaş a micii Portugalii, ce număra pe atunci doar o jumătate de milion de locuitori, au fost menţionate şi mai devreme: de la încheierea Reconquistei portugheze (1248) şi de la criza internă şi externă de după

stingerea dinastiei burgunzilor (1383-1385), Portugalia a fost prima ţară

din Europa care a ajuns la o structură internă caracteristică mai târziu puterilor maritime şi coloniale ale Europei în Epoca modernă timpurie: coroana coordona un nou echilibru între vechile şi noile elite funcţionale, nobilimea şi burghezia, conducând forţele tânărului stat naţional înspre afară, spre expansiunea peste mări.

Începutul a fost făcut o generaţie mai târziu după consolidarea naţională din 1385, printr-o acţiune ce se înscria încă în totalitate în

tradiţia Reconquistei. Cucerirea de către portughezi a Ceutei, un oraş

portuar în Marocul de nord (1415). De la acea dată expansiunea Portugaliei pe mare s-a desfăşurat ca o „conquista" („cucerire") sub semnul crucii, ulterior finanţată printre altele din averile a două ordine religioase născute ca urmare a Reconquistei şi a cruciadelor, Ordinul Aviz (după numele lui s-a numit chiar şi dinastia ce a domnit din 1385) şi Ordinul lui Hristos, ordin urmaş (1318) al celui templier interzis şi în Portugalia.

Informaţiile de la prizonierii de război din Ceuta privind comerţul cu aur transsaharian deja tradiţional au dat imboldul pentru explorarea sistematică a coastei de vest a Africii, în căutarea accesului direct la aurul vest-african, căutând omiterea taxelor de trecere pe care berberii din Sahara le percepeau. Portughezii au ajuns primii în sud, relativ repede, atingând Coasta de Aur (a Guineei) a Africii de vest, unde, cu El Mina ca protecţie pentru comerţul cu aur, au ridicat prima şi pentru mult timp cea mai puternică fortificaţie a europenilor pe coasta de vest a Africii (1482). Prin trei bule papale (1452,1455,1456) Portugalia şi-a asigurat prin documente monopolul unic asupra cuceririlor de peste mări, şi prin aceasta dreptul de a lua păgânii ca sclavi, cu obligaţia de a-i boteza.

Războiul de succesiune penru Castilia (1474-1479) s-a purtat şi în jurul acestui monopol. Oricum Castilia, prin pacea de la Alcacovas (1479) a constrâns Portugalia să-i cedeze Insulele Canare, cu care a dobândit o primă trambulină pentru expansiunea ulterioară peste Atlantic. Această expansiune a început cu trecerea genovezului Columb din serviciul Portugaliei în cel al Spaniei (1485) şi cu explorarea rutei prin vest spre „India" (1492), începută abia după încheierea Reconquistei. Prima sa călătorie a provocat protestul Portugaliei împotriva violării monopolului deţinut. O hotărâre papală de arbitraj (1493) a dus la memorabila împărţire a lumii prin tratatul de la Tordesillas (1494). În timp ce Spania şi-a deschis drum în expansiunea sa peste Atlantic prin alte două călătorii ale lui Columb (1493-1496,1498-1500), fără a ajunge în adevărată Indie, Portugalia a continuat căutarea rutei marine spre India de-a lungul Africii spre vest, pe căile de până atunci. Bartolomeo Diaz a debarcat primul la Capul Bunei Speranţe (1487), Vasco da Gama la Calicut pe coasta de sud-vest a Indiei (1498): întemeierea primelor imperii coloniale peste ocean era gata să înceapă.

Dominaţia noului Occident începând din 1492/1498

Expansiunea Europei dincolo de ocean (începând din 1492/1498) a apărut tot mai puternic, îndeosebi după sfârşitul dominaţiei europene (1945), ca o cotitură în cadrul istoriei universale, care a despărţit realmente istoria mai veche a Eurasiei de Epoca modernă: Columb (1492) şi Vasco da Gama (1498) au deschis în realitate drumul către globalizarea istoriei universale, prin contacte mai directe şi mai importante decât oricând înainte între toate continentele, inclusiv cele

izolate până atunci. Pentru prima dată, forma sferică a Pământului a fost decisivă, şi chiar esenţială pentru importantele evoluţii înregistrate.

După expansiunea sa dincolo de ocean, Europa a covârşit prin dinamica sa explozivă restul lumii, la început din punct de vedere comercial, iar mai târziu politic şi tehnologic, politic şi spiritual, suferind la rându-i în cadrul acestui proces transformări profunde. Europa a exercitat presiuni asupra marilor centre de cultură ale vechiului Orient, pornind dinspre „periferie", prin ofertanţii de materii prime şi prin pieţe de desfacere, iar mai târziu prin propria industrie, în plin proces de dezvoltare. Ea a înlocuit treptat comerţul intercontinental tradiţional printr-un nou sistem economic mondial, dominat la început de către Anglia, pentru ca cel mai târziu după al doilea război mondial acesta să

fie dominat de către SUA. Dominaţia de trei milenii şi jumătate a Vechiului Orient (din Egipt până în China) a fost înlocuită de către Europa prin propria supremaţie, a Noului Occident, la început colectiv, printr-un sistem al statelor naţionale şi al imperiilor care rivalizau între ele – fie peste ocean (imperii coloniale), fie pe uscat (Rusia). În contextul unor conflicte interne de proporţii covârşitoare, care s-au răspândit treptat şi în afară (revoluţii, naţionalisme), sistemul european şi-a găsit apogeul în concertul Puterilor (1815), care după fondarea Imperiului german (1871) se va prăbuşi sub presiunea tensiunilor interne acumulate, generând cele două războaie mondiale (1914-1945). În urma războaielor mondiale s-au afirmat cele două noi Puteri mondiale, SUA şi Uniunea Sovietică, care prin rivalitatea lor şi-au pus amprenta până în 1991 asupra noului sistem mondial.

Dominaţia Noului Occident

73. Situaţia lumii de peste ocean: vid de putere, vechi centre de cultură şi putere, de la 1500 până la 1850

Ca de obicei, expansiunea Europei dincolo de ocean a fost profitabilă, la începutul Epocii moderne, pentru lumea extraeuropeană, aflată într-o stare de fragmentare: continentele izolate până atunci erau uriaşe viduri de putere, pe care mai devreme (America), sau mai târziu

(Australia, Africa), Europa le-a umplut cu propria sa putere. Centrele

de putere tradiţionale erau slăbite din diverse motive – rivalitate (Persia-Turcia), prăbuşire internă (India), izolare voluntară (China), ele devenind obiectul expansiunii europene pe apă (Spania, Anglia), sau pe uscat (Rusia).

Cu turcii suniţi în cadrul Imperiului otoman.

Superioritatea artileriei otomane.

1516/1517 Otomanii cuceresc Siria, Palestina, Egiptul.

1519/1521 Spaniolii conduşi de Cortez cuceresc Imperiul aztec.

Bhaibar cucereşte Delhi: începuturile Imperiului moghul (până în 1858). 1531/1533 Spaniolii conduşi de Pizarro cuceresc Imperiul incaş.

1534 Otomanii cuceresc Bagdadul. 1556 Akbar cel Mare devine împărat al Indiei (până în 1605): primul apogeu al Imperiului moghul.

A Portugaliei; expansiunea Marocului în Sudanul vestic. 1587

Abbas cel Mare devine şah al Persiei (până în 1629): apogeul Imperiului safavid.

(până în 1854/1866).

(până la Nagasaki). 1658 Aurangzeb devine împărat al Indiei (până

în 1707):

Imperiul moghul cucereşte întreaga Indie.

Destinaţi comerţului transatlantic cu sclavi.

Lumea de peste ocean

Persia (până în 1794). 1730 Arabii din Oman cuceresc Zanzibarul:

comerţ cu sclavi peste Oceanul

Indian.

Inegale”. Hong Kong devine colonie britanică (până în 1997). 1850

Revolta Taiping în China (până în 1864): criza decisivă a dinastiei manciuriene (până în 1911).

Columb (1492) şi Vasco da Gama (1498) au pătruns în uriaşe viduri de putere, fapt care a uşurat în diverse forme umplerea de către Europa a spaţiului pe care ele îl ocupau. Chiar şi centrele culturii superioare vechi-americane şi structurile de putere imperială din Mexic (aztecii) şi din Anzi (incaşii) au fost, prin dezvoltarea lor împotmolită, prea slabe pentru a opune o rezistenţă notabilă conchistadorilor (1519 până

în 1521, 1531-1533). Populaţia lor ţărănească densă a creat totuşi fundamentele viceregatelor spaniole Mexic şi Peru, care mai târziu, prin descoperirea de zăcăminte considerabile de argint au căpătat o importanţă economică crescută. Restul Americii a căzut pradă unui curent crescător de invadatori europeni, care vor ocupa treptat şi

America de Nord. Prin intermediul sclaviei transatlantice (din 1505) au pătruns în Lumea Nouă forţe de muncă ieftine provenite din Africa (până

în 1888).

Stăpânirea discreţionară a uriaşului continent dublu i-a întărit Europei, direct (prin bogăţiile pământului), sau indirect (comerţ cu coloniile nou populate), supremaţia în lume. Pe traseul comerţului transatlantic, europenii şi-au creat poziţii fortificate pe coastele Africii, mult timp ei neputând şi nevrând să pătrundă în interiorul continentului.

Europenii nu au cucerit coloniile albe decât prin cele două extreme din sud (Colonia Capului, din 1652) şi nord (Algeria, din 1830), această

acţiune manifestându-şi chiar şi astăzi efectele secundare. Distrugerea Imperiului Songhai de către Maroc (1591) va lăsa în urmă în Sudanul

vestic un haos secular şi un vid de putere enorm, care în ultimă instanţă

va fi umplut, cel puţin parţial, de către triburile fulbe prin Jihadul lui Usman dan Fodio (1804-1817) şi prin Sultanatul Sokoto (din 1817), în nordul Nigeriei. În acelaşi timp, populaţiile ashanti au organizat la rândul lor o confederaţie (1697) pentru participarea mai efectivă la menţinerea comerţului transatlantic cu sclavi, prin întăririle (prizonieri de război făcuţi sclavi) grupate pe Coasta de Aur (astăzi: Ghana).

Sub presiunea expansiunii, mai lente la început, a burilor dinspre Colonia Capului, situaţia staţionară a explodat prin invazia în Mfecane a populaţiilor bantu, răspândite altfel către sud, ea suprapunându-se unei perioade în care triburile Zulu vor căpăta brusc tendinţe războinice, sub conducerea regelui Shaka (1816-1828). Expansiunea lor a condus la distrugeri masive, la refugierea populaţiei africane şi la haos, astfel încât a uşurat masiv expansiunea de mai târziu a burilor în cadrul Marelui convoi (1835-1837).

La scară continentală, Africa a fost cucerită de către Europa abia în cadrul unei a doua mari faze de expansiune transoceanică, prin imperialism şi „Scramble for Africa”, („Confruntarea pentru Africa”) de astă dată sub presiunea accentuată a revoluţiei industriale şi a efectelor acesteia (creşterea populaţiei).

Între America şi Africa, Anglia a preluat Australia (şi Noua Zeelandă), în intenţia de a o coloniza masiv cu populaţie europeană.

Preluarea acesteia va începe cu fondarea oraşului Sydney, ca o colonie-închisoare (1788), compensare pentru pierderea a 13 colonii nord-americane (1776/83), care serviseră şi ele Angliei în acelaşi scop.

Cu mult mai complexă a fost reacţia faţă de expansiunea Europei a centrelor tradiţionale de cultură şi civilizaţie din Asia. În conştiinţa superiorităţii lor culturale asupra Europei, superioritate care a reprezentat o realitate până la 1500, pentru ca după aceea să fie mai degrabă o simplă amintire istorică, ele au încercat, acolo unde au mai găsit forţe pentru aceasta, să se izoleze pe cât posibil pe o perioadă cât mai lungă faţă de influenţele vestice. Această atitudine a fost adoptată

în special de către China şi Japonia, însă ea va fi preluată, până la un anumit grad, şi de către Imperiul otoman. Prin izolarea lor voluntară, vechile

Lumea de peste ocean centre de cultură şi de putere au obţinut, în faţa evoluţiilor năvalnice din Europa (şi America), şi o întoarcere istorică

involuntară ce poate fi numărată în secole. Acolo unde, în cadrul ciclului firesc al structurilor imperiale, au apărut, în urma unor războaie civile, sau a unor invazii externe, viduri de putere, europenii au încercat să-şi instituie propria putere. La început, procesul a fost condus de către comercianţi, ei având ca scop dominarea comerţului intercontinental, cel puţin a celui dintre Asia şi Europa.

În haosul politic provocat de decăderea Sultanatului din Delhi (1398), portughezii au putut să câştige, pe urmele lui Vasco da Gama (1498), pornind dinspre Goa (1510), primatul în comerţul cu Europa peste Oceanul Indian. Imperiul Moghul instituit mai târziu (începând din 1526) nu va mai putea să spargă monopolul portughez asupra comerţului extern al Indiei cu Europa. După dublul său apogeu, sub domnia lui Akbar cel Mare (1556-1605) şi a lui Aurangzeb (1658-1707), Imperiul Moghul se va prăbuşi din nou sub presiunea perşilor (1739) şi a afghanilor (1757) şi sub cea a diverselor secesiuni, care vor începe cu cea a Bengalului (1740): victoria lui East India Company, care din punct de vedere formal era vasala împăratului moghul, asupra Bengalului şi a Franţei la Plassey (1757) a deschis calea cuceririi Indiei (până în 1856), încununată de către Anglia prin preluarea defacto a titlului imperial indian (1877). Raja (=rege=stăpân) englez a unificat pentru ultima dată

subcontinentul indian, creând astfel premisele naţionalismului indian de mai târziu.

China se va arăta neînduplecată faţă de expansiunea Europei în detrimentul puterii sale imperiale şi al unităţii sale. Un cuvânt greu de spus în acest context l-au avut portughezii, care veneau pe mare dinspre sud (Canton, 1514), şi ruşii care veneau pe uscat dinspre nord, făcând presiuni asupra Chinei (la sfârşitul secolului al XVII-lea) – portughezii

vor fi alungaţi la Macao, iar ruşii, aflaţi deja între timp sub conducerea lui Petru cel Mare, vor fi stăviliţi, prin tratatul de la Nercinsk (1689), în Orientul îndepărtat. Reînnoirea imperiului de

către manciurieni (1644) a reuşit prin mecanismele tradiţionale, aducând Chinei o extindere teritorială semnificativă – Manciuria, Mongolia, Tibetul, Sinkiang. În cadrul ciclului imperial tradiţional, unele revolte începute disparat din 1770 au anunţat criza imperiului, pentru ca, o dată cu înfrângerea dramatică suferită în faţa Angliei în cadrul războiului opiului (1840-42) şi cu tratatul de la Nanking (1842) („Tratatul inechitabil"), aceasta să se transforme în criza finală a dinastiei manciuriene, prin revolta Taiping (1850-64).

Aparent paralel cu ritmul influenţelor externe şi cu respingerea acestora prin izolare voluntară se va petrece evoluţia Japoniei. Însă după

sfârşitul perioadei de autoizolare, acest fenomen va scoate la iveală

rezultate care o vor deosebi pe aceasta radical de China.

Persia a intrat în Epoca modernă printr-o revigorare explozivă a mişcării şiite de către noua dinastie safavidă şi prin renaşterea Persiei ca imperiu (de talie medie) – 1500. Radicalismul fundamentalismului şiit a făcut inevitabil conflictul cu suniţii care guvernau Imperiul otoman, fapt care a şi dus de altfel la catastrofa de la Chaldiran a perşilor (1514). Sub conducerea lui Abbas cel Mare (1587-1629), Persia va depăşi înfrângerile, însă atacurile afghanilor, care se vor constitui cu această

ocazie ca naţiune (1722), vor genera, odată cu sfârşitul Safavizilor, o lungă perioadă de haos şi de slăbire, pe care nici chiar noua dinastie a Kajarilor (1794-1925) nu a putut să o depăşească. În ultimă instanţă, Persia va ajunge, ca şi Imperiul otoman, sub presiunea expansionistă a Rusiei.

În ansamblu, centrele de cultură şi de putere tradiţionale nu au reuşit să se opună cu succes expansiunii Europei dincolo de ocean. Însă

această opoziţie va fi mai târziu idealizată şi romantizată, ca şi în Europa, ca reacţie faţă de dominaţia europeană, ea servind ca punct de plecare naţionalismului modern.

74. Africa în Epoca modernă, de la 1500 până la 1945 în timp ce Africa de nord, până în Maroc, a intrat în periferia sferei de influenţă a Imperiului otoman, expansiunea Europei dincolo de ocean a

intensificat legăturile, până atunci doar punctuale, ale Africii negre – aflată până

atunci într-o covârşitoare izolare – cu dezvoltarea globală a Eurasiei, şi în ultimă instanţă, cu piaţa mondială modernă, dominată de către Europa.

Egiptul va deveni din nou poartă de pătrundere strategică pentru noile

influenţe, după cucerirea sa de către Imperiul otoman (1517) şi după

expediţia lui Bonaparte în Egipt (1798). Cele mai importante instrumente pentru pătrunderea în Africa neagră au fost comerţul (în primul rând cel transatlantic cu sclavi destinaţi Lumii Noi), aboliţionismul (interzicerea comerţului cu sclavi şi a sclaviei), „legitimate trade" ca alternativă, misiunile creştine, dominaţia colonială (directă şi indirectă), începând cu periferiile geografice din sud (Colonia Capului) şi nord (Algeria). În paralel se vor înregistra evoluţii pe termen lung în plan interafrican, evoluţii dintre care trebuie menţionate expansiunea către sud a populaţiei bantu, frecventele migrări, crearea şi distrugerea unităţii politice a diferitelor puteri şi durata vieţii; pătrunderea forţată a Islamului şi a sclaviei.

Aprox. 1500 începuturile Imperiului Luba (Angola) – până la aprox.

1890; ale regatului sacru Shilluk, plasat pe Nilul mijlociu şi având ca punct central Fashoda; şi ale regatului Fung, cu capitala la Sannar.

Africa în Epoca modernă mamelucilor (datând din 1250). 1527

Triburile Galla musulmane (Oromo) atacă prin surprindere, cu ajutorul otomanilor, Etiopia. 1541 Cu ajutorul portughezilor, Etiopia începe să

recucerească teritoriile pierdute. 1570 Triburile zimba (din Africa de Sud) devastează coastele Africii de Est

(până în 1587). 1578 Victoria Marocului asupra Portugaliei la al-Kasr al-Kabir: expansiunea Marocului în Sudanul vestic. 1591 Marocul cucereşte Imperiul Songhai. 1612 Marocul se retrage din Songhai: haos şi state succesoare în

Sudanul vestic. 1625 începuturile regatului Dahomey.

Procurarea de sclavi pentru comerţul transatlantic. Aprox. 1700

Populaţia masai, situată în nord şi având o reputaţie războinică, începe cucerirea de noi teritorii, mergând până în Tanzania centrală. 1725

Triburile nomade fulbe fondează, după desfăşurarea jihadului (războiul sfânt), în Fouta Djallon (Africa de Vest), un stat teocratic: model al mişcărilor jihadice de mai târziu şi a fondărilor de state islamice de către triburile fulbe. 1730 Arabii din Oman cuceresc Zanzibarul: începutul comerţului cu sclavi peste Oceanul Indian, aprox. 1750

Rwanda, ca stat militarizat al populaţiei tutsi, dobândeşte hegemonie regională. 1787 Sierra Leone, cu Freetown, devine o colonie de tip nou (filantropic), destinată ex-sclavilor eliberaţi. Statul Merina începe cucerirea hegemoniei în Madagascar.

Subimperială.

Jihadul lui Usman dan Fodio (până în 1817): coaliţie de triburi fulbe-hausa.

Dominaţia Noului Occident suprem îl constituie aurul şi sclavii destinaţi scopurilor militare. 1822 începuturile Liberiei ca o colonie a sclavilor eliberaţi din statele sudice ale SUA.

Colonia Capului.

Africa" (=împărţirea colonială a Africii). 1874 Anglia anexează

Coasta de Aur şi ocupă pentru prima oară Ashanti.

Egiptul cucereşte Sudanul sudic, negroid. 1881 Statul teocratic Mahdi în Sudan (1898). 1884/1885 începuturile coloniilor germane în Africa.

Conferinţa de la Berlin asupra Africii: reglementarea conform

dreptului internaţional a împărţirii coloniale a Africii negre. 1896 Victorie a etiopienilor asupra italienilor la Adna: masacrarea trupelor coloniale din Eritreea pe câmpul de luptă.

Commonwealthului britanic şi a Imperiului britanic.

După expansiunea sa dincolo de ocean, Europa a introdus Africa neagră în sistemul în permanentă dezvoltare al pieţei mondiale în cea mai negativă formulă conceptibilă, prin implicarea acesteia în comerţul transatlantic cu sclavi, comerţ orientat către LumeaNouă (1505 până în 1888). În contextul evoluţiei şi involuţiei comerţului tradiţional cu sclavi, orientat de către musulmani – începând cu implicarea Islamului în acest proces – peste Oceanul Indian şi prin Sahara, către nord, către Marea Mediterană, europenii au accentuat conflictele cronice interafricane.

Astfel, către 1850, vor converge în Africa Centrală graniţele fluctuante ale comerţului cu sclavi arabo-musulman tradiţional şi cele ale sclaviei dinspre nord (Sudan) şi est (Coastele Swaheli de la Oceanul Indian), în timp ce o graniţă ce fluctua în mod analog dinspre vest, datând de la sfârşitul secolului al XVII-lea, şi mergând dinspre coastele Imperiului Congo către est, adusese cu sine un val corespunzător de distrugeri, haos şi sclavie. În Africa de Vest, sursa cea mai importantă a comerţului transatlantic cu sclavi, forturile şi coloniile comerciale europene vor deveni puncte de cristalizare pentru aşezările („towns”) care vor apărea pe coasta care până atunci nu fusese decât puţin populată. Ele au constituit axa centrală a modernizării, în timp ce interiorul teritoriului, în special savana („Sudan”) şi-a menţinut rolul ei conducător tradiţional.

Ca efect indirect al cuceririlor otomane, în sudul Nubiei s-a prăbuşit ultimul regat creştin, Aiwa (1504), în timp ce Etiopia a fost aproape complet subjugată (1527), ea putând să se afirme numai cu sprijinul militar al portughezilor (1541). Înainte de aceasta, cucerirea Egiptului de către otomani (1517), a semnificat extinderea dominaţiei

acestora asupra aproape întregului nord al Africii, mergând până în Algeria (1574), dominaţie manifestată totuşi mai degrabă într-un sens restrâns (suzeranitate), ea fiind exercitată de sultanul otoman cu ajutorul ienicerilor. Bucurându-se de ajutor rusesc, mamelucii au obţinut totuşi în Egipt o recâştigare a vechii poziţii (1773), care va dura până la expediţia în Egipt a lui Napoleon Bona-parte (1798) şi la nimicirea lor de către Mohammed Aii, prin masacrul de la Cairo

(1811). Cirenaica a fost condusă aproape independent de către dinastia Karamanli (1711) până

la căderea acesteia, cădere provocată de intenţiile de reformă ale lui Senussi (1835), care au condus în interiorul ţării la instituirea unei teocraţii islamice, în Tunisia (1705), o dinastie regională condusă de către un Dey va funcţiona în bune condiţii până la instituirea controlului financiar al Franţei şi al Italiei (1869) şi a Protectoratului francez (1881

-1957), la sfârşitul Congresului de la Berlin (1878). Dominaţia otomană

se va menţine formal pe coastele Algeriei între 1574-1711/1830. Aici se vor perpetua oraşele-stat ale piraţilor („barbarescilor”), plasate pe coastele Algeriei începând din 1516. „Corsarii” vor impieta semnificativ circulaţia navală şi vor produce pagube pe coastele Europei vestice până

la începutul secolului al XlX-lea. În interiorul teritoriului se vor afirma dominaţii regionale ale arabilor şi ale kabililor (berberi).

Marocul se va afirma ca sultanat independent faţă de otomani şi portughezi (1578). El va ocupa părţi ale Imperiului Songhai (1591), ultimul dintre cele trei mari imperii ale Africii de Vest, plasate la sud de Sahara, lăsând însă în urmă, după o retragere rapidă (1612), haosul ce a cuprins statele succesoare. Din aceste cuceriri efemere vor rezulta însă

după 1956 pretenţiile Marocului asupra Mauritaniei şi asupra vestului Saharei, pe atunci spaniol.

În unele zone ale Africii s-au constituit state locale sau chiar regionale, legate cel mai adesea de comerţ, prin cuceriri, hegemonie, asimilare, mişcări ale populaţiei. Ele au lăsat în urma lor amintiri despre trecutul „imperial” strălucitor, amintiri care sunt pline de consecinţe şi astăzi. În esenţă, pot fi diferenţiate mai multe tipuri de state precoloniale: 1. Regatele tribale tradiţionale, care s-au extins în mod brusc (Zulu, sub conducerea lui Shaka, 1818-1828); 2. Dominaţiile musulmane începând din 1725, de tipul jihadului teocratic, specific pentru triburile fulbe în Fouta Djallon, sau al Sultanatului din Sokoto (1817), în teritoriul arab al confreriei Senussi, în Cirenaica (1835), sau al statului Mahdi (1881-1898); 3. În avanposturile structurilor de dominaţie tradiţionale (Egipt, Etiopia) sau în noile structuri de

dominaţie regională efemere (El Hadj

Omar, Rabih, Samour Toure). Toate acestea doreau îşi propuneau, cel mai adesea pe structuri musulmane, o alternativă în raport cu europenii, modernizându-şi armata după modelul european, mai mult (Egiptul), sau mai puţin (Shaka), oarecum proporţional cu depărtarea faţă de Europa. În unele cazuri, în contextul manifestării tendinţelor lor expansioniste, structurile de putere indigene se vor ciocni între ele (Egiptul şi Etiopia, 1875). Pe de altă parte, statul Mahdi va apărea ca o reacţie fundamentalist-tradiţională faţă de dominaţia egipteană, considerată excesiv de modernistă.

Cel mai adesea, structurile de putere subimperiale sau preimperiale din interiorul Africii au fost legate de sclavie şi de comerţul cu sclavi: învinşii erau transformaţi în sclavi, bărbaţii fiind înrolaţi ca soldaţi-sclavi, sau fiind integraţi după mecanisme tradiţionale. În acelaşi timp, au luat amploare comerţul cu sclavi şi sclavia inter-africană, în special ca urmare a aboliţionismului – războaiele inter-africane destinate obţinerii de sclavi au continuat, astfel încât, începând de la aproximativ 1840, s-a creat un fel de blocadă a sclavilor: pe câmpul de luptă, unii prizonieri de război erau masacraţi din nou după metode mai vechi, alţii fiind transformaţi în sclavi şi duşi pe marile plantaţii din interiorul teritoriului, care, ca alternativă la comerţul cu sclavi, produceau bunuri agricole pentru piaţa în continuă dezvoltare a Europei industrializate, în cadrul „legitimate trade” („comerţului legitim”). Cercetările mai noi relevă

faptul că la instituirea dominaţiei coloniale europene, aproximativ 40 %

din populaţia Africii era constituită din sclavi.

Sclavia a creat resentimente complexe în toate direcţiile, atât în plan local, în Africa neagră, cât şi, mai larg, între nomazii albi (arabi, berberi, tuaregi) şi victimele cel mai adesea negroide: vânătorii şi proprietarii de sclavi dispreţuiau popoarele pe care le transformau în sclavi sau din rândurile cărora cumpărau sclavi; în mod analog, victimele acestor procese îi urau pe vânătorii şi pe proprietarii de sclavi. Astfel se vor acumula o ură şi o tensiune uriaşe în zona Sahel între nomazii albi veniţi din Sahara şi ţăranii din savană, cel mai adesea negri: ţăranii negri animişti din sud vor răsturna în epoca colonială, prin acceptarea (parţială) a creştinismului şi a modernizării, ordinea tradiţională bazată

pe ranguri şi vor prelua, în cadrul statelor succesoare post-coloniale, puterea politică. Prin intermediul acesteia, ei se vor răzbuna pentru secolele de sclavie pe vânătorii şi proprietarii de sclavi de odinioară, şi în special pe „înfumuraţii fii ai deşertului", rămaşi în Sahara fideli tradiţiei lor islamice. Pe de altă parte, abolirea sclaviei interafricane în epoca

dominaţiei coloniale a fost pentru Africa un eveniment cu profunde consecinţe social-istorice, ale cărui influenţe pe termen lung nu pot fi nici astăzi pe deplin evaluate şi care poate fi comparat în maniera cea mai sugestivă cu abolirea iobăgiei (serbiei) în Europa.

Luarea în stăpânire colonială a Africii a început la periferiile sudice (Colonia Capului, din 1652) şi nordice (Algeria, 1830), continuând apoi dinspre coastele Africii de Vest, din punctele de sprijin europene ce datau din epoca comerţului transatlantic cu sclavi, dinspre „towns"-urile constituite în jurul acestora şi locuite parţial de o populaţie mixtă euro-africană. Ele au constituit puncte de plecare ale primelor misiuni creştine, îndeobşte după conturarea eforturilor de abolire a comerţului cu sclavi de către Anglia (începând din 1787,1807) şi după apariţia celor de abolire a sclaviei (începând din 1834). Puterile coloniale au instituit, prin dominaţia lor, pentru prima dată în Africa pacea internă, pace ce servea desigur în primul rând interesele economice ale acestora. Acolo unde clima permitea acest lucru, trebuia ca baza colonizării să fie întărită semnificativ prin popularea teritoriilor cu europeni (Algeria, Tunisia, Libia, Africa de Sud, până pe înălţimile Kenyei).

Portugalia, Anglia şi Franţa au fost, din considerente de natură

istorică, primele puteri coloniale. Italia, Belgia, Germania, Spania au intrat în scenă mai târziu şi au trebuit să se mulţumească cu ceea ce rămăsese. Structurile interne ale puterilor coloniale şi-au pus desigur amprenta asupra statelor coloniale create de ele. Un aspect foarte important îl constituie diferenţa dintre dominaţia directă (colonii în sens strict) şi cea indirectă (protectorate, cu autonomie internă foarte largă).

Uneori, chiar şi dominaţia indirectă, cum a fost de pildă cea a Franţei, cel mai adesea respinsă în practica locală, a trebuit să apeleze la

„indirect rule", şi la administrarea prin elite locale („chefferie").

Rivalităţile politice din colonii, printre care şi cele din Africa, au contribuit la apariţia unor tensiuni la scară mondială, care vor exploda în 1914 în primul război mondial. Conflictul global a creat suficient spaţiu de manevră elitelor europenizate, care vor ridica pretenţia autonomiei regionale, în timp ce instituirea mandatelor pentru Africa de nord şi Orientul Apropiat ale Angliei şi Franţei, mandate venite din partea Naţiunilor Unite, a provocat mişcări de protest şi revolte din Maroc până în Palestina. În Palestina, aceste mişcări au fost orientate împotriva invaziilor evreieşti din ce în ce mai intense. În cel de-al doilea război mondial opoziţia internă va fi escaladată până la revendicarea independenţei, proces care se va desfăşura cu aproximaţie dinspre nord

către sud (Egipt 1945, Sudan 1956), respectiv Africa de vest (Ghana 1957, Guineea 1958): prin preluarea, în ansamblu paşnică, a puterii de către Congresul Naţional African (1993), Africa de Sud va deveni în ultimă instanţă total independentă. Problemele care apar în faţa statelor succesoare ale colonialismului, eterogene şi labile, sunt uriaşe, tocmai din cauza înapoierii lor în procesul modernizării.

75. Europa ca nou centru de cultură şi civilizaţie, de la 1500 până

la 1945 în ascensiunea globală a Atlanticului se relevă după 1500

dialectica procesului istoric: Mediterana, care în epoca de glorie a vechiului Orient a constituit împreună cu Oceanul Indian axa economică

centrală a lumii, şi care era chiar şi în a doua jumătate a Evului Mediu axa economică centrală a Europei, a oferit impulsul decisiv pentru expansiunea acesteia din urmă peste ocean. Însă de îndată ce forţele pionierilor italieni şi iberici s-au revărsat asupra depărtărilor oceanului şi asupra continentelor nou descoperite, aceştia manifestându-se ca precursori, finanţatori şi promotori comerciali şi coloniali ai

„Conquistas", axa Mediterana – Oceanul Indian s-a prăbuşit în beneficiul noii axe Marea Nordului – Oceanul Atlantic. Spaţiul Mării Mediterane s-a prăbuşit economic relativ rapid, în timp ce factorii locali şi-au continuat încă mult timp activitatea în Oceanul Indian. În opoziţie cu Mediterana sărăcită, sau cu puterile musulmane, plasate la intrarea în Mediterana (turcii) şi cu puterile catolice (Spania, Portugalia) din sud, puterile maritime preponderent protestante din nord au preluat conducerea la scară mondială. Ele erau plasate la

Marea Nordului-Atlantic (Olanda, Anglia, Franţa), şi parţial la Marea Baltică, cu un acces la Marea Nordului aprig disputat între ele, strâmtoarea dintre Danemarca şi Suedia.

Noua axă care data de numai 1000 de ani între Marea Baltică şi Marea Nordului, secundară până atunci, se va prelungi în noul Occident, trecând peste

Atlantic, către America. Noua axă Marea Nordului-Atlantic a avut o ascensiune foarte rapidă către 1500, căpătând statutul de principal centru al activităţilor economice, politice şi culturale ale lumii, şi aruncând în acelaşi timp axa tradiţională Oceanul Indian-Marea Mediterană într-o poziţie periferică lipsită de putere. O dată cu expansiunea principiilor industriale ale noului Occident se vor prăbuşi ambele mari rute terestre ale comerţului intercontinental, „drumul mătăsii", care trecea prin Asia centrală şi diferitele drumuri ale caravanelor prin Sahara, între Africa de nord şi Africa neagră.

În acelaşi timp, între periferia vestică a Mării Nordului şi periferia estică a Mării Baltice se vor constitui premisele confruntării de mai târziu dintre Anglia, putere maritimă liberală şi Rusia, putere terestră

autocratică, confruntare care va izbucni pe deplin în secolul al XlX-lea şi se va extinde la scară globală în secolul XX – prin prelungirea peste Atlantic, către America şi prin victoria Revoluţiei din octombrie: conflictul dintre societatea „deschisă" şi societatea „închisă".

Un important semn distinctiv al noului centru de putere şi cultură

reprezentat de Europa îl reprezintă absenţa oricărei unificări imperiale, situaţie diferită faţă de vechile centre de putere şi civilizaţie ale estului: fiecare încercare de instituire a hegemoniei a provocat în Europa opoziţie şi conflicte. Expansiunea Europei dincolo de ocean s-a desfăşurat pornind de la statele naţionale, aflate într-un proces de constituire, al căror aport la succesul expansiunii nu poate fi trecut cu vederea. Astfel s-a dezvoltat treptat sistemul european, în care concurenţa permanentă

a partenerilor a stimulat expansiunea atâta timp cât a existat încă spaţiu de cucerit în lume. O dată cu umplerea ultimului mare vid de putere, situat dincolo de ocean, în epoca imperialismului, tensiunile care, până

atunci, erau în mare parte orientate către exterior s-au reorientat către interior, generând explozia întregului sistem în timpul celui de-al doilea război mondial.

Ca şi în marile centre de putere de până atunci, au apărut şi în Europa, la periferiile acesteia, noi centre de putere – Franţa,

Portugalia, Spania, Anglia pe de-o parte, Rusia, Austria, Prusia pe de altă parte. In special Rusia aparţine, prin expansiunea sa continentală către est, sistemului european, deoarece astfel ea a întregit, într-o modalitate plină

de urmări, expansiunea dincolo de ocean a Europei vestice. Rusia s-a dezvoltat la început în mod izolat faţă de Europa, ajungând însă la epoca expansiunii aproximativ în aceeaşi perioadă ca şi Vestul. Expansiunea ei s-a manifestat în detrimentul Estului rămas în urmă, cu atitudini şi efecte asemănătoare celor pe care le va avea expansiunea Vestului.

Orientarea sa ortodoxă a fost de natură să extindă la scară mondială

vechea rivalitate dintre ortodoxia greacă şi catolicismul latin (corijat de către protestantism), rivalitate manifestată, cel puţin din partea ruşilor, şi la nivelul conştiinţei spiritual-ideologice.

Dominaţia Noului Occident în urma decăderii Imperiului otoman şi prin contracararea pretenţiilor hegemonice ale spaniolilor, iar apoi ale francezilor, se va crea treptat un nou echilibru între cele cinci Mari Puteri determinante ale Pentarhiei. El s-a întemeiat pe forţa conducătoare a

puterilor plasate pe flancuri (Anglia, Franţa, Rusia), care şi-au consolidat expansiunea globală în contextul unei rivalităţi reciproce, şi care au creat în sprijinul acţiunii lor un centru slab (Germania, Italia, Polonia). La paralizia centrului european a contribuit şi ascensiunea Austriei şi Prusiei la statutul de Mari Puteri, în mod formal egale cu primele, dar în realitate cu un rol secundar. Ele au fost mai mult (Prusia) sau mai puţin (Austria) dependente de mult mai puternica Rusie, aflată într-o continuă

ascensiune. Acest lucru a fost evident cel puţin până în momentul în care Rusia, prin Marele război nordic (1700-1721) a intrat în izolarea faţă

de Occident care se manifestă şi astăzi.

Complexitatea structurii interne a Europei a fost şi mai mult accentuată de un proces socio-economic petrecut în jurul anului 1500: la vest de Elba a luat naştere, mai repede sau mai încet, mai mult sau mai puţin ca fenomen general, tendinţa de eliberare a ţăranilor, ca expresie socială a puternicei organizări urbane survenite o dată cu

avântul deosebit înregistrat în jurul anului 1000. Orăşenimea liberă în cetăţi şi ţărănimea liberă (în principiu) în provincii au devenit fundamentul social al monarhiilor naţionale vestice, care, după

manifestarea primelor efecte ale acumulării primare de capital, au dinamizat şi au modernizat revoluţia industrială prin revoluţii politice.

La est de Elba, dimpotrivă, s-a conturat începând din 1492/1498 o a „doua iobăgie", cu anumite particularităţi în Saxonia, Prusia, Boemia şi Austria, şi cu altele în Ungaria, Europa de sud-est, Polonia şi Rusia. În special în Rusia, noua iobăgie a constituit baza socială a autocraţiei, aceasta evoluând către o situaţie de opoziţie clară faţă de Vestul caracterizat de procesele de industrializare, liberalizare şi democratizare.

Revoluţia industrială şi răspândirea ei pornind dinspre Vest a accentuat încă şi mai mult opoziţia structurală dintre vestul industrializat şi Estul (covârşitor) agrar.

Acest fenomen a avut urmări deosebit de importante pentru istoria Europei şi a Germaniei, pentru că această nouă graniţă structurală de natură socio-economico-ideologică a trecut chiar prin centrul Germaniei.

Situaţia s-a perpetuat până când Germania şi-a refăcut unitatea politică

(1871). Incertitudinea referitoare la apartenenţa Germaniei la Vest sau la Est poate fi mai uşor risipită prin urmărirea evoluţiei structurilor politice mai restrânse (faza de sfârşit a vechiului imperiu până în 1806; Confederaţia Germană, 1815-1866) în raport cu constelaţiile de forţe europene, în cadrul concertului puterilor, respectiv al pentarhiei. În cadrul noului imperiu german, tensiunile dintre teritoriile agrare (ale

junkerilor) situate la est de Elba şi vestul catolic-liberal aflat în plin proces de industrializare au generat o instabilitate periculoasă, în contextul formării noii Mari Puteri germane.

Europa ca nou centru de cultură

Probabil pentru prima oară în istoria universală, prin fondarea

Imperiului german (1871), centrul de greutate în cadrul unei structuri de putere s-a reîntors în zona centrală, astfel încât Marile Puteri de prim rang mai vechi, plasate geografic la marginea sistemului european, s-au simţit declasate (Franţa, Rusia) sau ameninţate (Anglia) de către noua Mare Putere din centrul Europei. Complexitatea specială a problemei germane, îmbinarea ei explozivă cu alte probleme naţionale ale Europei continentale şi creşterea economică şi demografică furtunoasă a Germaniei după fondarea imperiului au amplificat şi mai mult efectele tensionante şi conflictuale ale apariţiei noii Mari Puteri. Devenită cea mai importantă putere culturală după epoca lui Goethe (aprox. 1770-1832), ea îşi va continua ascensiunea culturală după reformele prusace (începând din 1807), completând-o cu o dezvoltare explozivă în domeniul construcţiilor, în cel economic şi în cel tehnologic, toate acestea făcând din Germania în jurul anului 1900 cea mai importantă putere a Europei.

Luând în consideraţie ascensiunea noilor puteri care flancau lumea (SUA, şi, după revoluţia începută în 1905, Rusia), Germania wilhelmiană

a pregătit cu consecvenţă terenul, prin politica sa internaţională, pentru izbucnirea primului război mondial. Deoarece Germania nu putea să

accepte înfrângerea din 1918, ea a încercat prin cel de-al doilea război mondial să reediteze lupta pentru hegemonia mondială, de astă dată

aliindu-se cu Italia şi Japonia. Această alianţă va fi totuşi înfrântă

(1945). Astfel, după conturarea deplină a sistemului european (1871) şi după încheierea expansiunii imperialiste (până în 1898), vor apărea tensiuni interne, care, trecând printr-o serie de crize, vor duce la izbucnirea primului război mondial. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial Europa se sfărâmase ca centru de putere, fiind divizată din punct de vedere politic între cele două superputeri, SUA şi Uniunea Sovietică.

I. De la expansiunea Europei dincolo de ocean până în pragul Revoluţiei franceze de la 1492/1498 până la 1789

După deschiderea făcută de către Portugalia prin cucerirea Ceutei (1415), Europa îşi va începe expansiunea dincolo de ocean prin dubla lovitură reprezentată de descoperirea Americii de către Columb

(1492) şi debarcarea lui Vasco da Gama în India (1498). Consecinţele acestor

evenimente trebuie urmărite în strânsă legătură cu factorii centrali ai Epocii moderne timpurii – „acumularea primitivă de capital”, capitalism timpuriu, revoluţia industrială; Reforma, Contrareformă, războaie religioase; conflicte între Coroană şi clasele sociale; războaie hegemonice şi coloniale; crearea statelor moderne naţionale şi administrative; revoluţiile moderne.

Imperiile coloniale timpurii au fost cel mai direct efect al acestor procese, prin intermediul lor noile puteri maritime, coloniale şi comerciale conducând mediat comerţul intercontinental tradiţional, stabilindu-şi deci propriul control asupra acestuia. Astfel, acumularea originară a căpătat impulsuri suplimentare dinspre exterior prin comerţul cu mirodenii, cel transatlantic cu sclavi şi cel colonial, controlate din ţara mamă, comerţ efectuat cu aşezările şi plantaţiile coloniale europene ale Lumii Noi. Acumularea primară, capitalismul timpuriu, mercantilismul şi „revoluţia agricolă” (Marx) au generat Revoluţia industrială (începând cu aprox. 1760), care pornind dinspre Anglia va cuprinde treptat întreaga umanitate. Acestui larg cadru economic şi social îi aparţin conflictele şi procesele politice şi religioase ce se vor manifeste adeseori de o manieră dramatică: Luther (1517) şi Calvin (1536) au dat Reformei dimensiuni care au depăşit cu mult cadrul ţării de origine, Germania, extinzându-se la nivel european. Acest proces a căpătat o şi mai mare amploare prin faptul că a fost contemporan cu cel de colonizare a Americii, acesta din urmă constituind punctul terminus al tendinţei de expansiune la nivel global. Contraponderea acestui eveniment va fi constituită de Contrareforma catolică (1563), care va genera noi conflicte. Acestea vor apărea încă din perioada dinaintea declanşării Contrareformei, prin primele războaie religioase, dublate de războiul hughenoţilor (1562-1598) şi mergând până la Războiul de 30 de ani (1618-1648).

Expansiunea Europei

Polarizarea dintre calvinişti şi iezuiţi va da conflictelor religioase şi un caracter politico-constituţional şi ideologic. Din acest motiv, luptele interne dintre coroană şi păturile sociale pentru dobândirea puterii (absolute) în statele în formare nu trebuie despărţite de războaiele externe pentru câştigarea hegemoniei europene, din acestea din urmă

luând naştere constelaţia celor cinci Mari Puteri europene, sau ceea ce

se va numi Pentarhia. Contrar acestui fenomen, însă legat de el, trebuie evidenţiat cel al constituirii de noi state naţionale: după comunitatea constituită prin prestarea unui jurământ de credinţă, promovată de către

Elveţia, fundamentată deja în Evul Mediu târziu (1499/1500), vor lua naştere Olanda Statelor Generale, constituită în contextul decăderii Spaniei (1579/1581) şi SUA, de această dată deja în Lumea Nouă, constituită în contextul decăderii imperiului colonial britanic (1776).

Ambele mişcări de secesiune naţională au avut în acelaşi timp dimensiuni sociale, a căror dezvoltare poate fi întrevăzută deja în complexul revoluţiei europene moderne, atât ca preambul al Revoluţiei engleze (1640-1660), cât şi al celei franceze (1789). Divizarea Poloniei (1772-1795) şi naşterea Problemei orientale (1774) vor genera complicaţii suplimentare, care vor irumpe însă în toată complexitatea lor abia mai târziu.

Astfel, după expansiunea sa dincolo de ocean, care este din punct de vedere formal o expansiune la scară planetară, Europa va cunoaşte o evoluţie explozivă, ridicându-se deasupra altor centre de cultură şi de putere, ca o împlinire a mai vechii tendinţe a marilor centre de cultură de a se extinde şi de a intra în legătură, în locul importanţei relativ egale a marilor centre de cultură, chiar a uşoarei superiorităţi a Indiei şi a Chinei, Europa va impune propriul său sistem mondial, pe care-1 va domina, de o manieră directă sau indirectă, paşnic, fără realizarea unei unificări imperiale, ci prin intermediul sistemului european.

Premisele esenţiale ale impunerii dominaţiei colective a Europei asupra lumii au fost extinderea civilizaţiei europene dincolo de ocean, în jurul anului 1500 şi structura internă a noului centru de putere european, cu tensiunile apărute între entităţile naţionale suverane şi cu lupta pentru impunerea hegemoniei pan-europene. Expansiunea dincolo de ocean, imperiile coloniale, „acumularea primitivă de capital” şi Revoluţia industrială au dat sistemului european aflat în plin proces de constituire o dinamică neobişnuită, marcată îndeosebi printr-o puternică

creştere economică şi demografică. El se va contura în contextul unor puternice tensiuni, care vor conduce uneori la conflicte de anvergură.

Procesele legate de această stare de lucruri vor îndepărta tot mai mult Europa de fundamentele sale medievale, care se remarcau prin puternice accente bisericeşti: Reforma şi Contrareforma vor deschide

calea unei secularizări progresive, care se va accentua prin Iluminism, iar mai târziu prin tehnicizarea şi industrializarea accelerată. Acestor evenimente trebuie să li se adauge cele legate de lupta pentru putere în stat şi în societate, ca şi cele legate de seria de conflicte intereuropene pentru asigurarea unui statut „internaţional" (hegemonie, egalitate de forţe, Pentarhia, războaie hegemonice).

76. Imperiile coloniale timpurii – Portugalia, Spania; Franţa, Anglia, Olanda de la 1492 până la 1815

Monopolul asupra teritoriilor de dincolo de ocean împărţit în 1494, la Tordesillas, între Portugalia şi Spania şi sancţionat de către papă va fi destul de repede contestat. Începând din 1492 se vor crea perspective pentru îmbogăţirea rapidă prin comerţ a altor state-naţionale ale Europei occidentale cu ieşire la Atlantic, prin participarea la expansiunea dincolo de ocean. Concurenţa puternică manifestată în comerţul colonial pentru obţinerea de materii prime şi construirea unor puncte de susţinere va conduce treptat la războaie maritime şi coloniale, ale căror efecte se vor întoarce şi asupra Europei. Prin orientarea sa antipapală, Reforma va genera scrupule religioase faţă de sentinţele de arbitraj ale papei. Nu întâmplător, cele mai înverşunate adversare ale Portugaliei şi Spaniei, Olanda şi Anglia vor prelua Reforma, iar în Franţa catolică hughenoţii vor fi cei dintâi care se vor orienta către coloniile franceze.

Încă de timpuriu, se vor contura două tipuri de colonii, reprezentate de Portugalia şi Spania – puncte de sprijin comerciale pentru rutele comerciale maritime şi colonii populate cu emigranţi europeni. Mai târziu, Anglia va combina în cadrul imperiului său ambele tipuri coloniale. Interesul economic central al comerţului colonial l-au constituit la început obiectele de lux provenite din est (mătase, mirodenii), iar mai târziu produsele subtropicale obţinute pe plantaţiile Lumii Noi (sfecla de zahăr, tutunul, bumbacul).

Foarte rapid, Caraibele (Indiile vestice) vor deveni primul centru al economiei mondiale pe cale de a se naşte, acest proces având la bază

sclavii proveniţi din Africa. Treptat, comerţul transatlantic cu sclavi va căpăta o importanţă deosebită. Argintul şi aurul aduse din America vor oferi impulsuri economice suplimentare. Popularea crescândă a aşezărilor din colonii cu emigranţi europeni va genera expansiunea

pieţelor de desfacere şi va face din Atlantic cel mai important drum maritim din punct de vedere economic, el luând astfel locul Mării Mediterane, aflată într-un continuu proces de depopulare.

Imperiul colonial portughez

Portugalia îşi avea baza imperiului colonial şi comercial în Oceanul Indian, punctele forte ale acestuia fiind coastele Africii. Prin distrugerea flotelor mamelucilor şi gujaraţilor (popor de comercianţi plasat pe coastele vestice ale Indiei), Portugalia va dobândi supremaţia maritimă

(1500/1509) şi îşi va asigura, pornind dinspre Goa (1510), accesul la Oceanul Indian. Cheia de acces la comerţul

Icu China şi la producţia de mirodenii din Insulele Moluce va fi obţinută prin cucerirea Peninsulei Malacca (1511) şi a Ambonului (1512). Portugalia va acapara astfel comerţul exterior al Indiei, comerţ pe care, mai târziu, nici măcar Imperiul moghul (începând cu 1526) nu-1 va putea stăpâni. Treptat, prin cucerirea Bahrainului (1507) şi a Ormuzului (1515), Portugalia va sugruma economic Imperiul safavid neopersan.

Deoarece prin tratatul cu Spania, Africa aparţinea jumătăţii portugheze de lume, Portugalia va fi un pionier al comerţului transatlantic cu sclavi, în primul rând prin aprovizionarea cu sclavi a coloniilor spaniole (începând din 1505).

Instituirea unui sistem special de relaţii cu Spania (1580-1640) va aduce Portugaliei începutul decăderii ca putere colonială: în cadrul războiului de independenţă faţă de Spania, Olanda va acapara îndeosebi coloniile portugheze (începând cu 1598). Persia va cuceri Bahreinul (1602) şi Ormuzul (1622). Arabii şi otomanii îi vor alunga pe portughezi din Mascat (1650) şi din marea majoritate a oraşelor de pe coasta Swaheli (1651 -1698). Recăpătându-şi independenţa (1640), Portugaliei nu-i vor rămâne decât frânturi disparate ale imperiului său colonial, ea plasându-se din perspectivă politică mondială deja în umbra puterii coloniale crescânde a Angliei. Descoperirea de zăcăminte de aur (1687) şi diamante (1727) în Minas Gerais va da Braziliei, care după descoperirea sa (1500) nu fusese decât episodic populată (începând cu 1532), o nouă

importanţă economică, de acest lucru profitând şi Anglia – aflată în plin proces de industrializare – prin tratatul lui Methuen (1703).

Imperiul colonial spaniol

Punctul de plecare şi nucleul imperiului colonial spaniol va fi constituit la început de Caraibele descoperite de Columb, iar apoi de Santo Domingo (1493) şi Cuba (1511). Populaţia originară din Caraibe va fi curând exterminată – prin masacrele practicate ca mijloc de reprimare a revoltelor, muncă silnică, şi mai ales prin contactul cu bolile europene, faţă de care locuitorii insulelor nu erau imuni. Această populaţie va fi înlocuită cu spanioli şi sclavi africani (începând din 1505), care trebuiau să efectueze muncile fizice. Mexicul şi Peru vor fi ataşate după cucerirea Imperiului aztec de către Cortez (1519-21) şi a celui incaş de către Pizarro (1531-1533). Ele vor deveni centre de greutate ale dominaţiei coloniale spaniole pe continent – ambele erau populate cu ţărani sedentarizaţi, erau succesoarele unor mari imperii şi ale unor culturi superioare locale, erau bogate în aur, iar mai târziu vor fi şi în argint (exploatările de la Potosi – 1545, Zacatas -1548), ele devenind sursa

argintului spaniol provenit din Lumea Nouă (începând cu aprox. 1570).

Imperiului colonial spaniol îi vor reveni, oarecum împotriva tratatului cu portughezii, Filipinele (1529), a căror colonizare va începe prin fondarea Manilei (1565).

Dominaţia colonială spaniolă se va centra asupra oraşelor. În teritoriu, conquistadorii vor prelua în tratamentul aplicat indienilor principiile dezvoltate în cadrul Reconquistei împotriva maurilor şi, ceva mai târziu, în Insulele Canare -„encomiendas” şi „repartimientos” ca divizare cvasi-feudală a terenurilor şi a populaţiei, lor adăugându-li-se

„mita” (munca forţată), pe care conchistadorii o vor prelua de la imperiile locale. Toate încercările bine-intenţionate ale coroanei spaniole de a atenua destinul „indios” (Leyes Nuevas, 1542) se vor izbi de dorinţa conquistadorilor de a exploata forţa de muncă locală. Pentru a împiedica punerea în practică a intenţiilor coroanei, conchistadorii vor provoca revolte (1542).

Franţa, Anglia, Olanda

Caracterul imperiilor coloniale de mai târziu va fi semnificativ influenţat de cel al primelor puteri coloniale, Portugalia şi Spania. Spre deosebire de superputerea Spaniei, îndeosebi în perioada uniunii ei cu Portugalia (1580-1640), ţările intrate mai târziu în lupta pentru crearea de imperii coloniale se vor mulţumi la început cu teritorii marginale, care nu erau prea bine sprijinite din punct de vedere militar, ele extinzându-se însă mai târziu, îndeosebi Olanda, în detrimentul Portugaliei. Prin ocoluri către nord-vest şi nord-est, Anglia va căuta să găsească rute maritime alternative către „India", ajungând astfel înspre vest pe ţărmurile estice ale Americii de Nord şi intrând treptat în concurenţă cu Franţa, iar înspre est, către Moscova.

La început, cele mai rentabile descoperiri s-au dovedit a fi insulele de mici dimensiuni din periferia Caraibelor. După primele colonii în afara Caraibelor (Cayenne, 1604; Canada, 1608) Franţa va cuceri micile insule Martinica şi Guadelupa (1635), întărindu-şi în acelaşi timp poziţiile pe coastele vest-africane (1638), în Senegal, pentru a asigura comerţul cu sclavi. Va urma mai târziu Saint-Domingue (1697), cea mai importantă

colonie subtropicală din centrul Caraibelor.

În ceea ce priveşte Anglia, datele cheie ale evoluţiei sale coloniale sunt: Virginia (1607), Bermudele (1612), St. Kitt (1623), Barbados (1625/1627), Jamaica (1655); în Africa vestică Cape Coast Castle (1662) şi St. James Fort la Acera (1664).

Pe coasta estică a Americii de Nord se vor dezvolta cele treisprezece colonii engleze (1607-1733), care se vor constitui mai târziu în SUA, cucerindu-şi independenţa (1776). Încă înainte de aceste evenimente, Anglia fondase prin „East India Company" („Compania Indiilor de Est") (1600) prima companie de tipul „Chartered Company", care în calitatea de companie privată va fi împuternicită de către Coroană cu puteri suverane dincolo de ocean. Ea va organiza, la început în concurenţă cu Olanda, mai apoi cu Franţa, comerţul în India. Pornind din punctele forte – Surat (1612), Madras (1639), Bombay (1668), Calcutta (1690) –

East India Company va organiza, începând cu Războiul de 7 ani (1756-1763), cucerirea Indiei (1757-1856).

La rândul său, Olanda se va extinde în detrimentul Portugaliei, aflate într-o fază de slăbiciune (începând cu 1598), ea având ca puncte forte ale expansiunii Ambonul (1605), Malacca (1641) şi Ceylonul (1656).

După modelul englez, olandezii vor fonda „Vereenigde Oost-Indische Compagnie" (VOC), companie destinată Indiei (1602), ea dovedindu-se decisivă în lupta împotriva Spaniei pentru Indiile de vest (1621). În Caraibe, olandezii vor câştiga teren în Guyana (Surinam) (1625) şi Curacao (1638), iar pe coastele vest-africane în El Mina, prin alungarea portughezilor (1637). Colonizarea olandeză va deveni un fenomen cu efecte durabile prin fondarea Capetownului (1652), ca punct de aprovizionare pentru navele VOC în tranzit între Olanda şi Indonezia.

În Oceanul Indian, inima vechiului Orient şi a comerţului intercontinental, noul Occident va pătrunde mai încet, atunci când lanţul imperiilor portughez, olandez şi englez va face posibil acest lucru: portughezii s-au adaptat cel mai bine vechiului sistem, chiar şi atunci când au pătruns în el intempestiv. Olandezii vor deplasa deja către vest punctul de greutate al comerţului din Oceanul Indian. Populările în masă în Africa de Sud (după 1815) şi Australia (începând din 1788) vor desăvârşi dominaţia Europei în Oceanul Indian. Primii care vor face să se cutremure sistemul tradiţional al comerţului intercontinental vor fi englezii prin începuturile cuceririi Indiei (1757) şi prin industrializare (aprox. 1760). Ei îl vor înlocui prin noul sistem economic, pe care-1 vor domina de la Londra.

77. „Acumularea primitivă de capital" -capitalismul timpuriu şi mercantilismul

Expansiunea Europei dincolo de ocean va combina dominaţia comerţului tradiţional dinspre Orient şi Africa vestică (aur, sclavi) cu constituirea unui nou sistem economic mondial, care se va concentra în

zona Atlanticului. Noul sistem atlantic a avut în Lumea Nouă două mari puncte de greutate, economia plantaţiilor subtropicale ale Caraibelor şi aşezările coloniale din America de Sud şi America de Nord. Al treilea pilon al unei noi economii mondiale a fost Europa însăşi, în special partea sa vestică, mergând aproximativ până la Elba, însă inclusiv Saxonia, Boemia şi Silezia. Aurul şi argintul aduse din Africa şi America vor stimula producţia locală, această creştere fiind însoţită de una demografică şi o inflaţie pe termen lung („revoluţia

preţurilor”), toţi aceşti factori contribuind la distrugerea structurilor feudale. Acestora li se adaugă câştigurile obţinute din comerţul cu mirodenii din India estică, cele obţinute din economia structurată în jurul plantaţiilor din vestul Indiei şi treptat cele obţinute din comerţul transatlantic cu sclavi. Însă

factorul decisiv a fost probabil comerţul dintre ţările de origine şi coloniile lor. Câştigurile pot fi cu destulă dificultate clasificate pe produse, însă contextele macroeconomice, ca şi cele macroistorice pot fi evidenţiate cu claritate: populaţia în creştere a Europei, cu un nivel mediu de viaţă în creştere şi pretenţii crescute va transforma bunurile de lux tradiţionale în bunuri destinate consumului de masă (ceai, zahăr, cacao, mirodenii), stimulând cultivarea acestora în teritoriile dominate de Europa.

Impulsurile venite de peste ocean vor contribui de atunci de o manieră semnificativă la modernizarea Europei, acest lucru fiind o certitudine în privinţa continuării şi dezvoltării tendinţelor mai vechi, apărute în contextul transformărilor istorice din jurul anului 1000.

Economia medievală târzie avea deja forme „capitaliste timpurii”, care se vor întări semnificativ în jurul anului 1500 în contextul „capitalismului timpuriu” propriu-zis. Ele îşi vor face apariţia şi vor fi sistematizate prin energice decizii statale şi prin cercetările teoretice numite „mercantilism”, care îşi fac apariţia începând cu secolul al XVII-lea.

În cadrul mercantilismului, coloniile de peste ocean şi comerţul colonial vor juca un rol important: ele trebuiau să furnizeze materii prime şi metale preţioase (în engleză „bullion”), destinate utilizării în procesul productiv de către industria meşteşugărească din ţările de origine. Prin crearea de colonii proprii, comerţul transoceanic va căpăta forme „naţionale”, astfel încât comerţul colonial poate fi văzut ca o formă

specială a comerţului interior. Mercantilismul postulează existenţa a două mari variante de comerţ – centralizare şi reglementare de către guverne, aşa cum va fi cazul Franţei lui Ludovic al XlV-lea, ca urmare a planurilor lui Colbert; crearea unui cadru general de condiţii, prin

acţiunea starului, în interiorul acestuia forţele economice având libertatea de a acţiona relativ liber, aşa cum este cazul Olandei sau al Angliei (Navigation Act, 1651; Free trade, 1698). Pornind de aici se vor dezvolta principiile protecţionismului (prin taxe vamale statale şi

susţinerea economiei naţionale împotriva concurenţei) şi cele ale comerţului liber orientat spre internaţionalizare.

O parte integrantă a noului sistem a constituit-o comerţul triunghiular, acesta având ca parte constitutivă comerţul transatlantic cu sclavi („The Trade", „la Trăite"). La el vor participa şi puterile maritime mai mici (Danemarca, Suedia, Prusia-Brandenburg). Dominantele acestui comerţ vor fi plantaţiile coloniale din vest (pe cât posibil în Caraibe) şi punctele de sprijin pentru activitatea de aprovizionare cu sclavi, plasate pe coastele vestice ale Africii. Comerţul triunghiular, practicat adesea cu aceleaşi vase, aducea către Africa vestică bunuri de consum de origine europeană, schimbându-le pentru sclavi, aur sau alte produse africane de valoare. Sclavii erau transportaţi în Lumea Nouă, în special în Caraibe, vasele încărcând de acolo produse ale economiei de plantaţie sud-tropicale (în special zahăr), cu destinaţia Europa vestică.

Comerţul triunghiular s-a dezvoltat în această formă complexă mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, atunci când monopolul iniţial al Portugaliei în comerţul cu sclavi va fi înlăturat, el fiind substituit de fenomenul de internaţionalizare. Cea mai importantă

promotoare a comerţului triunghiular a fost compania semi-etatizată

„Chartered Companies", ea manifestând o incisivă pretenţie de monopol asupra teritoriilor pe care le considera ca aparţinându-i şi „interlopii", comercianţi aflaţi în afara acestor teritorii, care intermediau marfa şi o ofereau la preţuri mai mici. Opoziţia acestora faţă de monopol a condus în final la redarea libertăţii comerţului („trade") în Anglia – „Free trade"

(1698).

În cei aproape 300 de ani care despart expansiunea dincolo de ocean (1492/1498) de începuturile revoluţiei industriale (aprox. 1760), economia europeană a înregistrat un proces continuu de creştere, în ciuda tuturor războaielor. În cadrul unui proces complex, constituit din influenţe contrarii, atât interne, cât şi externe, capitalul şi tehnica modernă vor fuziona, ele făcând posibilă în acest fel naşterea revoluţiei industriale. Începând cu Marx acest proces va fi numit „acumularea primitivă" (este vorba despre capital). Acest concept trimite la economistul scoţian Adam Smith, care în lucrarea sa „Bogăţia naţiunilor"

(1776) vorbea despre „previous accumulation”; el înţelegea prin aceasta acumularea de capital specifică începuturilor industrializării.

Atât din punctul de vedere al evenimentelor, cât şi din punct de vedere spaţial pot fi delimitate mai multe trăsături cheie ale procesului de „acumulare originară”: astfel, asistăm la modernizarea producţiei manufacturiere şi agricole, ca şi la cea a infrastructurii (canale, străzi), procesul cuprinzând Olanda, sudul şi centrul Germaniei (înainte de Războiul de 30 de ani), Franţa (aproximativ până la războiul de succesiune cu Spania), şi în sfârşit Anglia, unde se va şi naşte de altfel următorul stadiu al dezvoltării economice, revoluţia industrială (aprox.

1760).

Extinderea şi modernizarea producţiei meşteşugăreşti va începe în exploatarea minieră, în prelucrarea minereurilor şi în industria textilă.

Pe neobservate se va produce şi o „revoluţie agrară” (Marx), provenită din cea industrială, prin intensificarea şi sistematizarea agriculturii. Ea va cunoaşte o intensitate mai mare în Olanda, fiind stimulată de nevoia de a asigura aprovizionarea armatelor în timpul războiului de independenţă

purtat împotriva Spaniei (1572-1648). Spaţiile enorme pe care se practica agricultura intensivă erau constituite în epocă în special de văile bine irigate ale râurilor plasate în apropierea oraşelor. O influenţă uriaşă

o va avea aducerea lucernei, din bazinul Mării Mediterane: ea va permite furajarea pe timp de iarnă şi în staul a vitelor, creşterea producţiei de carne şi de lapte, permiţând în acelaşi timp îngrăşarea continuă a terenurilor cu ajutorul gunoiului de grajd, şi prin aceasta creşterea producţiilor agricole. Noul mod de practicare a agriculturii se va răspândi dinspre Olanda spre Anglia, care va deveni în secolul al XVlII-lea un model în domeniu, în special prin metodele ştiinţifice de selecţie a animalelor şi de cultivare a cerealelor pentru sămânţă şi prin sistemele de îngrăşare a solului. Tot „revoluţiei agricole” îi aparţine şi tehnica de ameliorare a terenurilor, în special cea de asanare a mlaştinilor, tehnică

provenită tot din Olanda.

Construirea de drumuri care acopereau mari întinderi (şosele), realizată în Franţa prin impunerea a ceea ce se va numi „corvee” (1738-1787) şi de canale va impulsiona activitatea economică, atât prin construirea efectivă a acestora, cât şi prin accelerarea traficului general şi a celui specific economic. Şi în acest domeniu tonul îl va da Olanda: după o primă ecluză navigabilă construită pentru atenuarea diferenţelor de nivel, mai întâi la Utrecht (1373), vor lua naştere întregi sisteme de canale. Acestea vor apărea astfel: în vechea regiune a Ţărilor de Jos

(Belgia/Olanda) începând cu secolul al XV-lea, în Franţa începând cu secolul al XVI-lea şi în Anglia începând cu secolul al XVII-lea. De aici, mişcarea va cuprinde mai târziu Rusia, în secolul al XVlII-lea, cu intenţia de legare a vechiului sistem rusesc constituit din mări şi fluvii („drumul de la varegi la greci”) şi SUA, în secolul al XlX-lea.

Centrele „acumulării primitive”, extrem de flexibile din punct de vedere geografic, pot fi caracterizate şi prin urmărirea istoriei lor politice: centrul economic al Evului Mediu timpuriu, plasat în nordul Italiei-Toscana decade semnificativ odată cu pătrunderea francezilor în Italia (1494 până în 1559) şi definitiv odată cu decăderea economică a bazinului mediteraneean prin creşterea interesului comercial pentru zona Atlanticului. Noile zone de interes comercial devin acum America, spre vest şi sudul Africii, Capul Bunei Speranţe, în drumul către Orient.

Astfel, Ţările de Jos devin din centru economic secundar unul de prim rang, cel mai important moment al acestei ascensiuni constituindu-1

războiul de independenţă faţă de Spania (începând cu 1572). Acest război va slăbi din punct de vedere economic Flandra, prin distrugeri şi emigrări către nord, însă nu va atinge în mod deosebit Olanda. Mutarea capitalei de la Antwerp la Amsterdam, survenită în urma cuceririi Antwerpului de către spanioli (1585), oraşul fiind la acea vreme cel mai important port şi centru financiar al Europei (bursa!), simbolizează

trecerea centrului de greutate din Flandra-Brabant în Olanda. De aici, răspândirea progresului economic înspre Anglia, aproape vecină cu Olanda, este logică. Anglia va constitui punctul de plecare al revoluţiei industriale.

Revoluţiile politice moderne pe care le-a cunoscut Europa nu au apărut însă ca rezultat al revoluţiei industriale, ci încă înainte de

producerea fenomenului de „acumulare primitivă”. Cea care va deschide seria lor va fi Anglia (1640-1660).

Europa – relaţii internaţionale

78. Europa în jurul anului 1500 -relaţii internaţionale, de la 1453

până la 1526 în procesul de trecere către Epoca modernă, în Europa se va constitui un ansamblu de puteri politice, militare şi economice. Ele vor constitui premisa sistemului european de mai târziu al Marilor Puteri, sau a Pentarhiei. Relaţiile lor reciproce vor determina pentru mult timp evoluţia relaţiilor internaţionale în Europa, în ciuda frecventelor prăbuşiri ale diverselor alianţe. Factorii interni şi externi s-au corelat şi au acţionat unii asupra altora, neexistând un primat al politicii externe sau al celei interne. Trebuie menţionat faptul că, după Reformă şi

Contrareformă, factorii economici, sociali, politico-constituţionali şi cei referitori la puterea politică s-au amestecat cu cei confesionali, lucru extrem de vizibil în scindarea intervenită între puterile protestante (Anglia, Olanda) şi cele catolice (Portugalia, Spania, Franţa).

Pacea de la Lodi, dintre Milano şi Veneţia.

Polonia.

Moştenirii burgunde (până la 1559).

Francezii în Italia: război pentru Italia (până la 1559).

Expansiunea Europei deveni crearea monarhiei universale (până în 1555): hegemonia

Spaniei (până în 1659). 1526 Alianţă Franţa – Imperiul otoman împotriva alianţei Spania – Austria.

Bătălia de la Mohacs: catastrofă pentru Ungaria.

Cel mai potrivit punct pentru orientarea în istoria acestei perioade este sfârşitul Războiului de 100 de ani (1453): din aceste lupte seculare Franţa va ieşi întărită şi hotărâtă să treacă la expansiune. Dimpotrivă, Anglia va cădea în anarhia de tip feudal a Războiului celor două roze (1455-1485), ieşind din nou în evidenţă abia sub dinastia Tudorilor, instituită ca monarhie naţională.

În Italia, pacea de la Lodi (1454) va pune capăt unui război regional (Milano-Veneţia). Neapole, Florenţa şi statul papal vor participa la pace (1455), dezvoltând principiile sale sub forma pentarhiei italiene, adică a unei ordini pacifiste instituţionalizate care va aduce Italiei o lungă perioadă de pace (până în 1494), prima după 1000 de ani (535). În această perioadă Italia va atinge o nouă etapă de înflorire culturală

(Renaşterea, Umanismul), fiind în acelaşi timp un model pregătitor al pentarhiei europene de mai târziu, constituite din cele cinci Mari Puteri.

Victoria Poloniei asupra Ordinului teuton (1454-1466) va întrerupe epoca liniştită a coloniilor estice germane, ea fiind o etapă importantă în procesul de asimilare a statelor Ordinului de către ducatul vestic al Prusiei (1525), la începutul Reformei. În Germania reforma imperiului s-a blocat, provocând în contextul războiului suab (1499) secesiunea Elveţiei, care va fi recunoscută provizoriu prin pacea de la Basel (1500).

Prima şansă de expansiune a Franţei, consolidată – aşa cum spuneam – la sfârşitul Războiului de 100 de ani, va veni odată cu decizia extrem de tensionantă a lui Carol Temerarul (1467-1477), care era burgund, moştenitor al coroanei franceze, de a construi un imperiu franco-german, ca un recurs istoric la epoca intermediară a

Lotharingienilor, care a luat naştere după prăbuşirea Imperiului carolingian (843-870).

Moartea lui Carol în bătălia de la Nancy (1477) şi căsătoria fiicei sale Măria, moştenitoare a tronului, cu Maximilian de Habsburg (1477) va deschide conflictul dintre Austria/Habsburg şi Franţa/Valois în jurul problemei moştenirii burgunde (până în 1559). Franţa va încheia o pace intermediară (Senlis, 1493) bazată pe un compromis, pentru a putea materializa o altă şansă de expansiune, de astă dată către Italia: după

moartea lui Ferdinand de Neapole (1494), Franţa pătrunde în Italia (1494), deschizând astfel o lungă serie de războaie pentru Italia (până în 1559), care vor contribui la pierderea de către Italia a statutului de prim centru

Europa – relaţii internaţionale economic al Europei în favoarea Ţărilor de Jos. Prilejul 1-a constituit pretenţia regelui Carol al VIH-lea (1483-1498), ca succesor al dinastiei (originar franceză) de Anjou din Neapole (începând din 1266), după stingerea acesteia, de a prelua regatul Neapolelui. În drum spre Neapole, Carol al VIH-lea va sprijini Republica Florenţei, care tocmai alungase familia Medici (1494).

Dincolo de toate aceste evenimente, fără ca Europa să observe, Moscova îşi va cuceri în sfârşit independenţa totală faţă de Hoarda de Aur (1480), lan-sându-se ulterior într-o expansiune în interiorul lumii ruseşti („adunarea seminţiei ruseşti"). Un fenomen spectacular 1-a constituit preluarea în forţă, însă de scurtă durată, de către otomani a aşezării Otranto (1480-1481), şi prin intermediul ei a sudului Italiei, pentru că el lăsa să se întrevadă ameninţarea unui nou val de cuceriri ale otomanilor în Italia. Mai mult chiar, prin aceasta se vor pune bazele viitoarei alianţe şi viitorului parteneriat dintre Imperiul otoman şi Franţa, la graniţa sud-estică a sistemului european.

După alianţa prin căsătorie a caselor domnitoare din Castilia şi Aragon (1479) şi încheierea Reconquistei (1492), noul stat naţional spaniol îşi va începe expansiunea, mai întâi peste ocean, iar apoi, foarte curând, în Europa. Şansa a fost oferită de alianţa cu Habsburgii, parafată ca de obicei din punct de vedere formal printr-o uniune dinastică, „căsătoria spaniolă" (1496): Habsburgul născut în urma acestei căsătorii, Carol, crescut în Ţările de Jos (Gent), va deveni, sub numele de Carlos I, rege al Spaniei (1516), şi, în urma unei dure concurenţe cu Francisc I al Franţei (1515-1547), chiar împărat-Carol al V-lea (1519-1555).

Uniunea printr-o alianţă personală a Spaniei/Imperiului şi a ţărilor învecinate (Ţările de Jos, ducatul liber burgund, Milanul, Neapole/ Sicilia) a fost din punct de vedere istoric, în afara unui uriaş bloc de putere, o încercare a centrului de putere mai vechi reprezentat de Gemania, aflată

la momentul respectiv într-o perioadă de slăbiciune, de a contracara un centru de putere pe cale de a se naşte (Franţa) prin crearea unui

centru de greutate în spatele acesteia (Spania). Blocul de putere al Habsburgilor se va prelungi dincolo de ocean prin rapida extindere a imperiului colonial spaniol către un imperiu „în care soarele nu apune” (Carol al V-lea). Pe aceste baze, Carol al V-lea va încerca să impună o nouă monarhie catolică universală în faţa monarhiilor naţionale pe cale de a se naşte şi a Reformei. Rezultatul acestei acţiuni va fi impunerea hegemoniei Spaniei în Europa (până în 1659). Dimpotrivă, Franţa se va simţi ameninţată de superputerea spaniolă şi de prinderea la mijloc de către Habsburgi.

Astfel, lupta pentru succesiunea burgundă (datând din 1477) se va prelungi în lupte împotriva hegemoniei spaniole şi împotriva versiunii habsburgice a monarhiei universale. Ca măsură de război împotriva Spaniei, Franţa va începe expansiunea dincolo de ocean, iar după

înfrângerea zdrobitoare de la Pavia (1525) se va preta chiar la o alianţă

cu Imperiul

Expansiunea Europei otoman (1526/1536), care va deveni de atunci o constantă în politica Puterilor europene. Imperiului otoman îi va fi oferită foarte rapid Ungaria catolică (1526). Ca o reacţie la această

stare de lucruri, Habsburgii şi-au asigurat ajutorul Persiei împotriva sultanului, astfel încât după 1526/1536, potrivit dictonului machiavelic, se va institui o serie de alianţe şi contraalianţe ale statelor învecinate aflate în relaţii de adversitate unele faţă de altele: Spania – Franţa –

Imperiul romano-gennan – Imperiul otoman – Persia.

79. Reformai:

Luther şi Germania, de la 1517 până la 1555

Din efervescenţa apărută în contextul proceselor complexe de reorganizare din toate domeniile vieţii, apărute în jurul anului 1500, va lua naştere Reforma, divizată curând în cele trei principale direcţii ale sale: luteranism, calvinism şi secte (în tradiţia ereziilor medievale). Din acest motiv Reforma a avut premisele şi efectele ei istorice specifice şi în domeniile economic, social şi politic. Începutul a fost

făcut de un eveniment mondial, petrecut pe pământ german, şi care a cuprins treptat o parte a Europei latine. Punctul de plecare îl vor constitui desigur cele 95 de Teze ale lui Luther (1517). Un prim rezultat la nivelul Germaniei îl

va constitui realizarea păcii religioase de la Augsburg (1555). Din motive practice, vom schiţa aici evoluţia Europei până la impunerea publică a calvinismului în Olanda (1566).

Revolta cavalerilor imperiali sub conducerea lui Franz von Sickingen.

Dieta de la Speyer: dă mână liberă păturilor sociale din Imperiu pentru aplicarea Edictului de la Worms.

Anabaptiştii – Comuna din Munster (până la 1535). 1536 Calvin impune „Institutio Religionis Christianae" – predestinarea. 1541 Calvin ajunge în sfârşit la Geneva – inima calvinismului.

Tratatul de la Chambord: Metz, Toul şi Verdun sunt preluate de către

Franţa. 1555 Pacea regională de la Augsburg: paritate între luterani şi catolici în

Imperiul romano-german.

Începuturile Reformei în Germania pot fi analizate şi din punctul de vedere al condiţiilor politice: în timp ce monarhiile naţionale în formare în vestul şi sud-vestul Europei au putut să se opună mai de timpuriu impunerilor fiscale ale Romei, din Germania plecau către Roma sume uriaşe, destinate în primul rând finanţării noului dom Sf. Petru (din 1506). Nu întâmplător, Reforma va începe cu protestul lui Luther faţă de comerţul cu indulgenţe, acest aspect fiind completat de alte nemulţumiri provenite din reforma medievală a bisericii, mai precis de cea referitoare la venalitatea funcţionarilor spirituali (simonia). Fiind călugăr augus-tin, Luther provenea dintr-unul din ordinele cerşetorilor, tatăl său fiind un mic, însă prosper antreprenor în domeniul minier, într-unui din centrele timpurii ale activităţii economice de la începutul Epocii moderne („capitalismul timpuriu") pe teritoriul Germaniei, este vorba de minele de cupru din Mansfeld.

Polemica lui Luther cu autorităţile asupra deciziei de eliminare a comerţului cu indulgenţă, cele 95 de Teze de la Wittenberg (1517) şi scrierile sale polemice timpurii (1520) se vor răspândi foarte repede în Germania, evenimentul căpătând o importanţă internaţională prin folosirea noii tehnici de tipărire (Gutenberg/Mainz, aprox. 1448).

Contestarea de către Luther a primatului papal şi a infailibilităţii Conciliilor (1519), ca şi arderea publică a bulei de excomunicare (1520) vor definitiva ruptura cu Roma. În Dieta imperială de la Worms (1521), Luther va refuza să retracteze. Edictul de la Worms îl va proscrie, procedând de aceeaşi manieră cu oricine va citi sau va răspândi scrierile

sale. Pe drumul de întoarcere de la Worms, Luther va fi primit de către principele de Saxonia, Friedrich cel înţelept (1486-1525), el fiind dus în siguranţă la Eisenach, unde va traduce

Expansiunea Europei incognito („Junker Jorg”) Noul Testament (1522). O primă mişcare iconoclastă petrecută la Wittenberg va constitui precedentul pentru cele de mai târziu, de la începuturile Reformei (Zurich, Danzig, 1523; Perth, 1559; Ţările de Jos, 1566). El va aduce din nou la suprafaţă elementul apocaliptico-hiliastic dualist, element aflat în tradiţia sectelor medievale, şi care va deveni de-sine-stătător o dată cu Thomas Miinzer (1524/1525), ca anabaptism (1525). Luther se va distanţa imediat şi energic de „fanaticii religioşi” (1522).

În aceste condiţii, Luther va găsi sprijin din partea multor pături ale Imperiului (principi, în mediul orăşenesc). Baza se va extinde spectaculos ca urmare a sfatului lui Luther de secularizare a (părţii sudice a) statului Ordinului teuton (1525), care ca principat laic va introduce pentru prima dată în plan statal numele de Prusia. Pe termen lung, un element important 1-a constituit instiruţionalizarea luteranismului prin biserica de stat şi prin ordinea bisericească luterană

în Saxonia (1526), de altfel chiar locul de origine. Presiunea otomană

venită dinspre exterior („pericolul turcesc”) va complica tabloul evolutiv al luteranismului: sultanul a promis susţinătorilor lui Luther toleranţă în cazul victoriei sale, promisiune căreia Luther îi va răspunde „Dumnezeul nostru este o cetate puternică”: „Duşmanul cel rău (=turcii”) rămâne ca şi înainte acelaşi. Imperiul trebuie să rămână al nostru.„ Susţinătorii lui au pledat în Reichstag pentru

respingerea turcilor, iar împăratul nu putea reprima opoziţia bisericească în timpul războiului turcesc. Dieta de la Speyer va ezita din acest motiv să ia o decizie în privinţa mişcării declanşate de Luther şi va da mână liberă păturilor sociale din imperiu pentru interpretarea şi executarea Edictului din Worms (1526). Anularea acestor decizii, tot la Speyer (1529) va provoca opoziţia şi emigrarea păturilor luterane, întărite între timp, în cadrul a ceea ce se va numi actul de „protestatio".

Eşecul unei încercări de unificare între Luther şi Zwingli, încercare patronată de landgraful Philipp von Hessen şi desfăşurată la Marburg (1529), sub forma unor discuţii religioase, va genera o divizare profundă

în rândurile protestanţilor, care va merge până la primul război de la Kappel din Elveţia (1529), iar mai târziu va da naştere altor războaie religioase. Victoria asupra alianţei schmalkaldice în cadrul războiului schmalkaldic (1546/1547) îi va permite împăratului Carol al V-lea să

continue represiunea asupra protestanţilor (Interimatul de la Augsburg, 1548), această acţiune culminând cu încercarea de a cuceri Marburgul (1550-1551). Însă acţiunea va provoca o opoziţie atât de puternică, încât o conspiraţie a opoziţiei princiare germane, aliată cu Franţa, va provoca refugierea împăratului lalnnsb'ruck (1552).

Carol al V-lea va abdica, atât în Imperiu (1555), cât şi în Spania (1556), creând astfel posibilitatea păcii religioase de la Augsburg (1555).

Cele mai importante decizii luate cu această ocazie vor fi cele vizând toleranţa şi egalitatea în

Reforma II drepturi (paritatea) a luteranilor (însă nu încă şi a reformaţilor) şi a catolicilor şi principiul „Cuius regio, eius religio": autoritatea publică (principele sau primăria oraşului) decidea religia; practicanţii altor culte puteau emigra, luând cu ei ceea ce posedau. Pe de altă parte, neclaritatea unor compromisuri va genera deja conflicte timpurii, în speţă rezerva spirituală pe care o vor emite catolicii: în cazul convertirii la Reformă a unui principe, el nu putea converti dintr-o dată

întregul teritoriu pe care-1 stăpânea, aşa cum făcuse la timpul său ultimul mare maestru al Ordinului teuton cu ocazia secularizării

statului ordinului (1525), ci schimbarea religiei nu avea decât o valoare personală, fără să-i implice şi pe supuşi. Ca parte a constituţiei imperiale, Pacea de la Augsburg va acţiona la început ca un factor realmente pacificator, ea fiind însă în acelaşi timp şi un model pentru Polonia (Pax Dissidentum, 1573). În ansamblu, scindarea confesională a accentuat fragmentarea politică a Germaniei, acest fapt resimţindu-se pentru prima dată în cadrul Războiului de 30 de ani (1618-1648).

80. Reforma II:

Calvin şi Europa, de la 1527/1536 până la 156.6

Pornind din Germania, Reforma se va răspândi în Europa, ea folosindu-se în primă instanţă de canalele germane de comunicare –

negustori care plecau în străinătate, minorităţi. Pe atunci Elveţia aparţinea totuşi spaţiului de influenţă german. Un eveniment important îl va constitui convertirea la Reformă a statelor naţionale suverane, primul dintre acestea fiind Suedia (1527). Un traseu mai complicat îl va avea evoluţia în Anglia către biserica statală anglicană (începând din 1529). În Franţa (1559) şi în Ţările de Jos (1566), Reforma nu va îmbrăca atât aspecte luterane, cât calviniste.

Secularizarea mănăstirilor în Anglia (până în 1540).

Reforma în Danemarca. 1547 Henri al Vlll-lea (din 1509) moare: continuare a Reformei în Anglia sub

Eduard al Vl-lea (până în 1553). 1549 Common Prayer Book în Anglia.

Uniune dintre zwinglieni şi calvinişti în Elveţia. După 1550

reformaţii pătrund în Ungaria şi Transilvania. 1553 Măria Tudor, regina (catolică) a Angliei (până în 1558): reacţie catolică.

Academia din Geneva: centru al propagandei calviniste. Primul sinod naţional calvinist în Franţa: Confessio Gallicana („hughenoţii”).

Răspândirea Reformei în Europa nu poate fi văzută independent de evoluţia ei în Germania. Alăturarea grupurilor de opoziţie mai vechi –

lollarzii în Anglia (1526), Fraţii boemi (1528) – va întări, chiar dacă la început doar marginal dimensiunea europeană a Reformei. După apariţia calvinismului (începând cu 1536), aceste grupuri se vor orienta în continuare către „stânga" în spectrul Reformei, confirmând astfel legătura istorică dintre Reformă şi problematica sectară.

În paralel, înfrângerea lui Thomas Miinzer în cadrul războiului ţărănesc (1525), Confessio Augustana (1530) şi reprimarea Comunei anabaptiştilor de la Miinster (1535) vor ratifica tăierea aripilor apocaliptico-sectare ale ambelor direcţii principale ale Reformei. După

înfrângerea de la Miinster, anabaptiştii se vor refugia în Olanda, de unde vor intra în Anglia (1612) sub numele de baptişti. Această intrare pe teritoriul englez va avea consecinţe politice asupra revoluţiei engleze (1640- î 660). Convertirea la Reformă (1527/1536) a Suediei şi Danemarcei va oferi luteranismului un sprijin la nivel statal, dincolo de păturile sociale imperiale devenite deja luterane în Germania.

În Anglia, momentele naţionale şi cele sociale se vor întrepătrunde foarte strâns în tabloul evolutiv al Reformei: căsătoria lui Henric al Vlll-lea cu Ecaterina de Aragon, căsătorie care nu a adus un succesor masculin, a reactualizat perspectiva recăderii Angliei într-un război civil şi al reîntoarcerii la o anarhie de tip feudal precum cea a Războiului celor două roze, prin moartea lui Henric al VHI-lea dinastia Tudorilor riscând să dispară. Acesta a fost motivul raţional al cererii de divorţ pe care o va face Henric al Vlll-lea şi care va provoca în plan extern conflictul cu Roma (începând din 1529). Primul parlament „reformat" întrunit pe o perioadă mai lungă (1529-1536) îi va oferi Coroanei sprijinul politic deschis pentru instituirea Bisericii anglicane (1534). Secularizarea mănăstirilor (1536-1540) va avea enorme consecinţe social-istorice, pentru că, în alianţă cu gentry (aristocraţia de ţară decăzută) şi cu orăşenimea cu interese economice în ordinea bisericească anterioară, acestea vor pregăti în timp terenul revoluţiei engleze. O parte a averilor

mănăstireşti secularizate va servi la finanţarea unui nou tip de şcoală, Grammar Schools, destinată pregătirii populaţiei urbane în noul domeniu al ştiinţelor naturii şi pentru ameliorarea activităţilor practice.

După moartea Iui Henric al VIH-lea (1547), Anglia va avea parte de o succesiune de sisteme: continuarea de o manieră radicalizată a Reformei de către regenţa instituită pentru fiul şi succesorul lui Henric, Eduard al Vl-lea (1547-1553), încă minor, şi în special The Common Prayer Book (1549), va genera reacţia catolică şi represiunea sub conducerea Măriei Tudor (Catolica) (1553-1558), susţinută de către Spania. După moartea Măriei va urma întoarcerea la Reformă sub conducerea Elisabetei I (1558-1603). Refugiaţii englezi pe motive religioase, care se vor radicaliza sub aripa calvinistă a Reformei în cadrul emigrării lor pe continent (Emden, Frankfurt/Main, Geneva), vor încerca după întoarcerea în Anglia (începând din 1558) să administreze Reforma ca „puritani", însă vor fi combătuţi şi înlăturaţi de către noua Biserică de stat anglicană (1562). Opoziţia lor de scurtă durată va pregăti însă în Anglia terenul către revoluţie, aceasta din urmă fiind adesea numită şi

„puritană".

Prin personalitatea lui Jean Calvin va apărea, împotriva consolidării luteranismului sub forma bisericii de stat şi a ortodoxiei, ceea ce este cunoscut sub numele de calvinism (1536) şi poate fi interpretat ca o reformă a Reformei, în oraşul care va constitui nucleul acţiunii sale, Geneva, Calvin va realiza şi promova un tip de teocraţie (începând din 1541), care va fi întărită prin unificarea cu mişcarea zwingliană (1549) – cu efecte considerabile asupra unei părţi semnificative a Europei. Pornind din Geneva, calvinismul va înregistra treptat efecte internaţionale, sistematizate prin crearea în acest oraş a unei Academii (1559), destinată cercetărilor din domeniul teologic şi în acelaşi timp promovării muncii de misionariat în nord. Calvinismul va înregistra un succes mai mare mai întâi în Scoţia prin mişcarea iconoclastă (1559) din Perth şi prin realizarea a ceea ce se va numi Kirk, sub conducerea lui John Knox, ca biserică de stat calvină (1560). În Franţa, hughenoţii vor intra în spaţiul public prin Confessio Gallicana şi printr-un prim sinod naţional calvinist (1559). Foarte repede ei vor intra în confruntare cu catolicii, aceasta materializându-se în labirintul războaielor hughenote (1562-1598).

În Germania, începuturile calvinismului sunt legate de persoana principelui elector al Pfalzului, care se va converti (1563) la Reforma calvinistă prin catehismul de la Heidelberg. El va da astfel pentru prima

dată calvinismului în Germania o bază politico-statală mai largă.

Urmând principiile păcii religioase de la Augsburg (1555) – „Cuius regio, eius religio" – el va reforma dreptul electoral în Pfalz. Prin aceasta vor creşte însă şi tensiunile în rândurile noilor credincioşi, între luterani şi reformaţi, tensiuni generate şi ele de toleranţa imperială. În Boemia ce păstra încă o expresie pronunţat husită, „Confesiunea boemiană" (1575)

– conţinuturi religioase comune ale Fraţilor boemi, ale utraquiştilor şi ale luteranilorva conduce direct către Războiul de 30 de ani, care va începe prin revolta împotriva împăratului (german) şi a absolutismului acestuia.

În Ţările de Jos, calvinismul va pătrunde în mos spectaculos în anul marii crize, 1566 – ca şi în Danzig (1523) şi Scoţia (1559) înainte –

prin marea mişcare iconoclastă, însă în acelaşi timp şi prin prima biserică calvină din Olanda, sub influenţa catehismului de la Heidelberg.

Din frământările religioase, sociale şi politice din de în ce mai accentuate, care vor determina în ultimă instanţă intervenţia armată a Spaniei (1567) şi lupta pentru independenţă a Ţărilor de Jos, calvinismul va căpăta un puternic imbold, el fiind condus către radicalizare. În Olanda, elementul radical se va materializa în dominaţia ideologică şi politică a minorităţii.

În jurul anului 1566 Europa latină, la care se mărginise Reforma, era divizată în trei părţi: sudul roman a rămas catolic, nordul germanic era în mod covârşitor protestant în diferite feluri. Între acestea se afla o zonă de melanj confesional, în special în Germania, care reproducea în sine, de astă dată la scară naţională, această împărţire în trei. Această

ultimă divizare va pregăti materialul conflictual care va deveni de-a lungul secolelor din ce în ce mai puternic în Germania.

În acelaşi timp, situaţia prezentată va fi punctul de plecare al Contrareformei catolice şi al războaielor religioase europene. Primul pas în acest sens va fi realizat prin Conciliul de la Trento (1545-1563), care va plasa Biserica Catolică, ca o reacţie faţă de Reformă, într-o nouă

situaţie, aceea de a accepta propria reformă.

81. Europa sub hegemonia spaniolă, de la 1519 până la 1659

Alianţa personală dintre Spania şi Imperiu sub habsburgul Carlos I/ Carol al V-lea (1519) va deschide o etapă de hegemonie spaniolă, care se va manifesta până şi în arta şi manierele de la Curte (ţinuta spaniolă

= burgundă). Această perioadă va dura 140 de ani, până la Pacea din Pirinei (1659), când Spania va fi învinsă de către Ludovic al XlV-lea. Din acest motiv, ascensiunea Spaniei ca mare putere mondială şi decăderea ei sunt strâns legate de evenimentele reprezentate de Reformă şi

Contrareformă. Spania se percepea ca fiind cea mai mare putere conducătoare a catolicismului, nereuşind însă să-şi coroboreze eforturile cu cele ale celeilalte mari puteri catolice, Franţa. Chiar şi în relaţiile cu papalitatea vor exista tensiuni şi conflicte. Spania s-a epuizat într-un permanent război pe mai multe fronturi – împotriva Reformei, a Ţărilor de Jos/Olandei, a Angliei, a protestanţilor din Imperiu, a otomanilor, a Franţei şi a Portugaliei (1640 până în 1668). În acelaşi timp, prin ideea de monarhie universală, idee care în epocă avea o bază covârşitor spaniolă, va lua naştere o serie prelungită până astăzi de lupte pentru dobândirea hegemoniei în Europa.

În 1555).

1563). 1552 Război între Spania şi Franţa (până în 1559); alianţa principilor germani. 1555/1556 Carol al V-lea abdică: teritoriul habsburgic este divizat; Filip al ll-lea

(până în 1598).

Războiul hughenoţilor şi pentru cel de independenţă al Ţărilor de Jos. 1596 Alianţă Anglia/Franţa/Olanda împotriva Spaniei. 1598 Filip al ll-lea moare: apogeul puterii Spaniei ia sfârşit. 1609 Alungarea moriscos din Spania (până în 1614).

Armistiţiu de doisprezece ani cu Olanda (până în 1621).

Portugaliei faţă de Spania (până în 1668). 1659 Pacea din Pirinei: uniune dinastică dintre Spania şi Franţa. Franţa devine noua putere hegemonică.

Poziţia hegemonică a Spaniei în Europa s-a manifestat prin intermediul complexului teritorial habsburgic, ca alianţă împotriva Franţei mai compacte şi aflate în plină ascensiune. Economia spaniolă

şi-a deschis prin emigrările în masă către coloniile americane un enorm câmp de acţiune, asemănător celui creat Greciei de marşul lui Alexandru. Însă spaniolii se vor bucura cel mai puţin de bogăţiile Lumii Noi. În special argintul american va fi epuizat pentru plata soldaţilor spanioli folosiţi în luptele din nord împotriva mişcării de eliberare a Ţărilor de Jos (începând cu 1572) şi va contribui acolo la consolidarea rolului conducător al Olandei în procesul acumulării primitive.

Falimentul statului spaniol, înregistrat în trei rânduri (1557,1576,1596), este dătător de seamă asupra epuizării economice generate de războaiele neîncetate.

În plus, Spania va fi slăbită şi în plan intern prin depopularea masivă, în special a părţii de populaţie active din punct de vedere economic: alungării evreilor în anul epocal 1492, îi va urma cea a

moriscos rămaşi (1609-1614) după cucerirea Andaluziei (1492).

Alungarea acestora va porni de la o mare revoltă a moriscos (1568-1570), în timpul căreia aceştia au cerut ajutorul sultanului.

În contextul războaielor continue împotriva unuia sau a altuia dintre adversarii săi, Spania nu avea nici o şansă să se consolideze în plan intern sau să-şi omogenizeze teritoriile eterogene. Oricum, chiar şi după divizarea complexului statal habsburgic, generată de abdicarea lui Carol al V-lea (1555/1556), cele două linii habsburgice, din Spania şi din Austria, vor colabora strâns până la stingerea dinastiei habsburgice spaniole (1700).

Cel mai încrâncenat adversar al Spaniei se va dovedi a fi Franţa vecină, care va şi lua de altfel locul Spaniei în emiterea unor pretenţii hegemonice (începând din 1659). În cadrul numeroaselor războaie

dintre cele două, pacea de la Cateau-Cambresis (1559) va oferi în mod cert un element de cezură, ea permiţând cel puţin să se pună capăt războiului burgund (din 1477) şi celui italian (din 1494).

Spania îşi va oferi în acelaşi timp sprijinul deschis pentru Contrareformă, însă şi în acest domeniu acţiunea sa va fi sortită

eşecului: prin înăsprirea impozitărilor şi tratarea cu severitate a organizării bisericeşti (14 noi episcopii, 1561), Filip al II-lea dorea să

transforme Ţările de Jos, vestite pentru bogăţia lor, în bază pentru recatolicizarea Germaniei şi Angliei. Însă prin acest tratament el nu va reuşi decât să escaladeze ostilităţile, procesul conducând la mişcarea pentru independenţă a şapte provincii nordice (1581). Partea sudică

putea într-adevăr fi declarată ca fiind Ţările de Jos spaniole (până în 1714), însă preţul acestei realizări îl va constitui ruinarea economică a Spaniei. În contextul acestor lupte va avea loc şi trimiterea Armadei împotriva Angliei (1588), ca reacţie la execuţia capitală aplicată Măriei Stuart (1587). Noile expediţii ale flotei spaniole destinate susţinerii revoltelor din Ulster, pe atunci catolic, împotriva Angliei protestante (1597-99) vor fi însă la fel de lipsite de succes. Un succes aparent îl va constitui uniunea personală forţată cu Portugalia (1580), efectuată după

stingerea dinastiei Aviz (1578). Pe hârtie, prin intermediul imperiului colonial portughez, Spania cuprindea acum întreg pământul, însă prin chiar această uniune

Hegemonia spaniolă ea devenea vulnerabilă chiar şi peste ocean, pericolul venind în special din partea incisivilor olandezi (începând din 1598).

În sfârşit, Spanie va rata şi intervenţia militară în faza finală a războiului hughenot (1590): intervenţia spaniolă a generat doar unificarea naţională a Franţei sub Henric al IV-lea împotriva Spaniei, conducând la alierea Franţei cu Anglia şi Olanda (1596). Prin această

alianţă, Statele Generale olandeze vor fi pentru prima dată recunoscute în plan internaţional. Filip al II-lea nu va putea încheia decât pacea cu Franţa (1598), în timp ce războiul cu Anglia va continua până în 1604, iar cel cu Olanda până în 1609/1648.

O dată cu moartea lui Filip al II-lea (1598), Spania va marca sfârşitul apogeului puterii sale. Din acest moment va începe decăderea: armistiţiul de doisprezece ani cu Olanda poate fi interpretat ca o recunoaştere indirectă a Statelor Generale (1609), el coincizând cu alungarea moriscos din Spania (1609-1614). Intrarea Spaniei în Războiul de 30 de ani de partea împăratului (1620) va provoca, după victoria acestuia din urmă, înregistrată în 1629 şi după eşecul Suediei, survenit o dată cu moartea lui Gustav Adolf (1632), intrarea în război a Franţei (1635), care va conduce războiul împotriva Spaniei către pacea din Westfalia (1648). Pacea din Pirinei (1659) va stabili de o manieră clară

Pirineii ca graniţă între Franţa şi Spania şi va conduce către marea împărţire a poziţiilor hegemonice maritime între Spania şi Franţa.

Deja înainte de acest moment, permanenta orientare către problemele externe dăduse naştere unor tensiuni interne ce nu mai puteau fi ignorate: revolta catalană (1640-1652) va deschide epoca nemulţumirilor mereu repetate manifestate de către Catalonia faţă de dominaţia centralizată exercitată de către Castilia (1705-1714; 1833-1840; 1873-1876; 1934; 1936-1939; aproximativ 1970-1979). Catalonia devine republică şi se pune la dispoziţia Franţei. Revolta catalană o va atrage după sine pe cea a Portugaliei (1640), intrată în lupta pentru recâştigarea independenţei, luptă ce va continua dincolo de pacea din Pirinei (1659), până în 1668).

După pacea din Pirinei (1659), Spania decade la statutul de putere medie, ajungând chiar în pragul unui vid de putere, pe care Franţa, după

dispariţia laturii spaniole a Habsburgilor (1700), va încerca să-1 umple ea însăşi, atât în plan continental, cât şi peste ocean. Ea va eşua însă la rându-i în urma supratensionării forţelor sale în cadrul Războiului de succesiune spaniol (1701-1714).

82. Contrareforma, de la 1563 până la 1685

Poate chiar mai mult decât în cadrul Reformei, în cel al Contrareformei factorii religios-bisericeşti se leagă strâns de cei politici:

toate marile conflicte care vor zgudui Europa până la sfârşitul secolului al XVII-lea – războiul hughenoţilor (1562 până în 1598), lupta pentru independenţă a Ţărilor de Jos (1572-1648), Războiul de 30 de ani (1618-1648), Revoluţia engleză (1640-1660; 1688/1689) – vor conţine din acest motiv ambii factori, în diferite compoziţii şi cu diferite intensităţi, pornind de la „războaie religioase" şi mergând până la evenimente politice mai profunde. În acest context trebuie amintite luptele permanente pentru putere dintre Coroană şi păturile sociale şi conflictul dintre absolutism şi parlamentarism.

Începuturile Contrareformei pot fi legate din punct de vedere istoric de deciziile tridentine (Conciliul din Ţrento) -1563. Evoluţia sa anterioară

acestei date este însă mai greu de precizat. Sfârşitul acestui proces istoric poate fi considerat actul de anulare de către Ludovic al XlV-lea a Edictului din Nantes (1685), chiar dacă încercarea lui Iacob al H-lea de a recatoliciza Anglia şi de a impune monarhia absolută, încercare eşuată

prin izbucnirea „Revoluţiei Glorioase" (1688/1689), trădează şi ea elemente catolice ce pot fi asociate Contrareformei.

În Polonia.

Contrareforma va începe în epoca în care Spania se afla în apogeul puterii sale hegemonice, însă din cauza rivalităţii politice cu Franţa, se va ajunge cu greu la o cooperare a celor două mari puteri catolice în lupta împotriva Reformei. Aproape întreaga Europă latină va fi cuprinsă

de Contrareformă, în partea estică aceasta pătrunzând, prin Uniunea de la Brest (1596) chiar şi în teritoriul ortodox.

Pionierul Contrareformei va fi Ordinul iezuit, fondat la Paris (1534) de către Ignaţiu de Loyola. Foarte repede se va înregistra un proces de polarizare între iezuiţi şi calvinişti, aceştia fiind cei mai militanţi reprezentanţi ai Contrareformei şi Reformei. Deoarece iezuiţii se vor instala cu şcolile lor (excepţionale) şi în calitate de consilieri ai principilor şi regilor în special în zone de mixtură, acolo unde Coroana rămasă

catolică se lupta pentru putere cu păturile sociale devenite în mod covârşitor protestante, conflictul pe cale de a se naşte va căpăta profunde dimensiuni politice şi ideologice: iezuiţii şi Contrareforma manifestau tendinţa de a elimina păturile sociale protestante, şi prin aceasta de a introduce monarhia absolută; consecinţele politice ale calvinismului conduceau mai degrabă către un regim republican şi către parlamentarism.

Încă înainte de începutul Contrareformei, Biserica catolică îşi crease, prin instituirea inchiziţiei papale asupra congregaţiei curiale

(1542), un puternic instrument de luptă împotriva Reformei, acesta fiind completat după Conciliul din Trento (1563) de indexul cărţilor interzise pentru catolici (1564). Tridentinum va întări Biserica printr-o nouă

redactare a învăţăturii dogmatice şi a sacramentelor {decreta defide) şi prin reforme structurale {decreta de reformatione), mai precis, prin înlăturarea neînţelegerilor mai vechi, provenite din Evul Mediu târziu – o respectare mai severă a regulamentelor Ordinelor, interzicerea cumulului de poziţii ierarhice (capacităţi) şi a demnităţilor episcopale. Vechiul canon al obligaţiei rezidenţiale a episcopului va fi reînnoit, fiecărui episcopat recomandându-i-se în vederea unei mai bune pregătiri a clerului un seminar preoţesc. Concluzia conciliului se va materializa în Crezul tridentin (1564).

Contraofensiva catolică va avea în diferitele ţări ale Europei rezultate diferite: după reculul înregistrat de către Roma prin pacea religioasă de la Augsburg (1555), crearea celor 14 episcopate în Ţările de Jos (1561) trebuia să constituie punctul de plecare al viitoarei Contrareforme din Germania şi Anglia. Singurul rezultat notabil al acţiunii va fi însă ascuţirea opoziţiei – de la mişcarea iconoclastă şi pătrunderea calvinismului în anul de foamete 1566, la regimul de teroare al ducelui de Alba (1567-1573) şi în final la războiul de independenţă

(1572-1609/1648). La rândul său, războiul hughenoţilor va izbucni deja înainte de încheierea Conciliului tridentin (1562), apogeul său constituindu-1 masacrul din Noaptea Sf. Bartolomeu (1572), iar rezultatul Edictul din Nantes (1598), care va asigura – cel puţin – Romei o poziţie mulţumitoare.

Imediat după Tridentinum, Bavaria va deschide calea, prin eliminarea

treptată a păturilor sociale preponderent protestante, recatolicizării şi absolutismului (1564), acesta fiind un exemplu urmat imediat de către Habsburgi, prima mişcare fiind alungarea predicatorului protestant din Graz (1596). Înainte de aceasta, războiul de la Koln (1582-1585), prin care catolicii vor zădărnici procesul de secularizare a arhiepiscopatului de Koln, va fi o prefigurare la scară mică a ceea ce se va numi Războiul de 30 de ani, care va izbucni în Boemia (1618) în contextul corelării recatolicizării cu tendinţele monarhice absolute.

În Scoţia, încercarea Măriei Stuart de a recatoliciza ţara va eşua (1567), ea fiind nevoită să se refugieze în Anglia (1568), unde pretenţiile sale la tron se vor lovi de cele ale Elisabetei I, fapt care va agrava situaţia.

Decapitarea Măriei (1587) va provoca invazia Armadei spaniole (1588), susţinută financiar de către papă, invazie al cărei eşec va deschide calea

Angliei către statutul de putere maritimă. Cu toate acestea, Irlanda va rămâne catolică, chiar dacă va avea de luptat din acest motiv cu Anglia, aflată într-o poziţie dominantă.

În regiunea estică, noua Polonie „Rzeczpospolita" va deveni, prinPax Dissidentum (1573), un adăpost al toleranţei religioase, situaţie destul de puţin afectată de Contrareforma moderată practicată de către Ştefan Bathory (1575-1586). În Polonia-Lituania totuşi, Biserica ortodoxă

va pune la dispoziţia papei teritoriile ei estice prin Uniunea de la Brest (1596). Dimpotrivă, în Suedia tentativa de Contrareformă prin detronarea lui Sigismund al III-lea (Wasa) (1599) va eşua, el fiind în acelaşi timp şi regele Poloniei (1587-1632). Ruperea uniunii personale dintre Polonia şi Suedia va declanşa conflictul dintre cele două state, acest eveniment fiind de natură să uşureze ascensiunea Rusiei la statutul de putere hegemonică a nordului, în urma Războiului nordic (1700 până în 1721).

După încheierea în condiţii nesatisfăcătoare pentru papă a păcii din Westfalia (1648), abrogarea Edictului din Nantes de către noua putere hegemonică, Franţa (1685), părea să deschidă noi perspective. În realitate, valurile de refugiaţi hughenoţi şi valdenzi către Germania, Olanda şi Anglia nu vor avea decât semnificaţia unei consecinţe anacronice a Contrareformei.

83. Războaiele religioase europene, de la 1529 până la 1598

Cele mai spectaculoase consecinţe ale luptelor dintre Reformă şi Contrareformă le vor constitui războaiele religioase europene. Ele începuseră deja înainte de Conciliul tridentin (1563), însă intensitatea lor va fi escaladată şi spaţiul cuprins se va lărgi de o manieră deosebită abia după aceea. Începuturile lor sunt legate de bătăliile de la Kappel (Elveţia) (1529/1531), iar sfârşitul de Războiul de 30 de ani (1618-1648).

Elementul tipic al acestor confruntări este crearea de alianţe militare confesionale înainte de izbucnirea războiului: apariţia unei alianţe a protestanţilor pentru apărarea Reformei atrăgea după sine formarea unei uniuni catolice (numită adesea „Ligă"); excepţia de la această regulă o constituie războaiele hughenoţilor, deoarece în acest context catolicii au format „liga" lor abia în timpul ostilităţilor (1576).

Luptă.

Liga schmalkaldică în Germania (până în 1547). 1538 Prima ligă

catolică, sub conducerea Bavariei.

În provincie.

Cele 8 locuri sigure pentru hughenoţi. Dimpotrivă: Liga catolică

(Sainte Ligue) câştigă teren la Blois (până în 1577). Grupul „Politiques".

Liturghie!".

Seria războaielor religioase va fi deschisă de războaiele de la Kappel, războaie complet ignorate în afara Elveţiei. Privite în relaţie cu războaiele hughenote şi cu Războiul de 30 de ani ele par inofensive şi idilice, însă au o semnificaţie deosebită pentru Elveţia şi pentru înţelegerea războaielor religioase în ansamblul lor: precum un mic nor apărut la orizont, ele vor anunţa furtuna care se va abate asupra

Europei în perioada următoare.

În Elveţia, Reforma se va extinde sub influenţa personalităţii lui Zwingli dinspre Zurich (1523) către cantoanele marginale, în timp ce nucleul istoric al ţării, constituit din cele cinci cantoane (în special Uri, Schwyz şi Unterwalden cantoanele vechi), va rămâne catolic. Din tensiunile crescânde dintre noii şi vechii credincioşi vor lua naştere alianţe militare – „Dreptul cetăţenesc creştin" (1527) (Ziirich/ Konstanz), urmată de alte alianţe asemănătoare (1529 până în 1531), împotriva

„Uniunii creştine" (Cele cinci cantoane/Austria, 1529).

O primă desfăşurare a forţelor militare (soldată cu declaraţia de război de la Zurich), în cadrul primului război de la Kappel, ar fi putut fi încheiată încă din 1531, fără vărsare de sânge, prin semnarea păcii de la Kappel. Însă aceasta ar fost în dezavantajul catolicilor. În cadrul celui de-al doilea război, Ziirichul va rămâne aproape izolat, va fi înfrânt de către catolici la Kappel (1531), pierzându-şi în bătălie liderul religios, pe Zwingli: scindarea confesională a Elveţiei devenise astfel o realitate, consecinţele ei acţionând până în perioada „regenerării liberale" (după

1831), care într-o constelaţie asemănătoare va conduce la alianţa specială a cantoanelor catolice (1845) şi la războiul special al alianţelor (1847), ancorate acum în confruntarea ideologică dintre liberali şi conservatori, soldată cu un rezultat contrar: victoria majorităţii liberale în dieta cantonală.

Chiar dacă următorul război religios, cel schmalkaldic din Germania (1546-1547) a avut dimensiuni mai mari, el poate fi tratat aici mai pe scurt, în special prin înscrierea lui în contextul evenimentelor care au constituit Reforma în Germania. Mutatis mutandis, şi în acest caz vor acţiona aceleaşi mecanisme ca şi în cadrul războaielor de la Kappel: după actul de „protestatio" de la Speyer (1529), alianţele militare confesionale ale stărilor germane ale imperiului vor trasa frontul viitorului război – Alianţa schmalkaldică a protestanţilor sub conducerea ducatelor Saxonia şi Hessen (1531), împotriva primei Ligi catolice (de laNiirnberg), ca alianţă a împăratului cu stările imperiale catolice, sub

conducerea Bavariei (1538). Pacea de la Crepy, cu Franţa, va deschide calea Conciliului, pe care Luther îl ceruse deja mai devreme, dar care

acum era convocat de către împărat la Trento (1545). Refuzul schmalkalzilor de a trimite delegaţi la Conciliu (1545) va oferi prilejul lui Carol al V-lea de a declara război, el fiind încurajat de pacea cu Franţa, armistiţiul cu sultanul şi de unele neînţelegeri din sânul Alianţei schmalkaldice: principele Mauriciu de Saxa se va rupe de alianţă (1547), contele Filip de Hessa va fi neutralizat prin şantaj în legătură cu dubla sa căsătorie, ţinută în secret. În cazuri izolate, chiar şi schmalkalzii din sudul Germaniei se vor supune, deoarece, lipsiţi de ajutorul trupelor din Saxonia, ei vor fi învinşi de trupele spaniole conduse de ducele de Alba într-o bătălie decisivă, petrecută la Miihlberg, în Saxonia. Interimatul Augsburgului (1548), conspiraţia principilor şi Tratatul de la Passau (1552) ' sunt jaloanele principale care vor conduce la pacea religioasă de la Augsburg (1555). Evenimente extrem de complicat de descifrat sunt cele legate de războaiele hughenote (1562-1598) din Franţa: schiţa sumară pe care dorim să o trasăm aici poate fi punctată în opt faze ale războiului civil. Confruntarea fundamentală va avea loc între hughenoţii bine organizaţi şi catolici, aceştia din urmă organizându-se abia mai târziu (1576), sub forma unei Ligi („Sainte Ligue"). Între aceştia, va oscila în permanenţă Coroana, prin acceptarea rolului de mediator (negocierile religioase de la Poissy, 1561), poziţie partinică faţă de catolici, toleranţă, represiunea sângeroasă a hughenoţilor (Noaptea Sf. Bartolomeu, 1572), luptă împotriva Ligii, susţinută de către o Comună revoluţionară din Paris (1586-1591) şi de către teologii parizieni de la Sorbona, şi o alianţă

de interese a lui Henric al III-lea, ultimul Valois, cu Henric de Navarra, succesorul său cu numele Henric al IV-lea (1589-1610). Reculul viitorului Henric al IV-lea va determina intervenţia militară a Spaniei (1590-1594), care va da naştere la rândul ei unei reacţii naţionale în Franţa. Războiul de independenţă al Ţărilor de Jos (început din 1572), desfăşurat în paralel, va complica şi mai mult tabloul, iar afirmarea Angliei în lupta împotriva superputerii reprezentate de Spania, mai ales după eşecul înregistrat de Armada (1588), va conduce la constituirea alianţei dintre Franţa, Anglia şi Olanda (1596). Edictul din Nantes şi sfârşitul războiului cu Spania (1598) vor aduce în sfârşit Franţei pacea internă şi pe cea externă. Din ghemul extrem de încâlcit al războaielor civile şi al intervenţiei externe, Franţa şi Coroana vor ieşi în final, sub conducerea lui Henric al IV-lea, cel mai popular rege al Franţei, mai întărite.

Războaiele hughenote au avut încă două consecinţe demne de evidenţiat: în contextul mişcării Stărilor Generale de la Blois

(1576/1577), un mic grup de „politiques” a încercat să găsească o cale de ieşire din conflictele religioase, şi astfel a apărut în vocabularul nostru cuvântul „politic”. Unul dintre purtătorii de cuvânt ai grupului considera că această ieşire poate fi întrevăzută prin întărirea puterii centrale şi prin „suveranitatea” acesteia, dând astfel naştere unui al doilea termen cheie al analizei politice şi istorice.

Următorul şi, de fapt, ultimul mare război religios, Războiul de 30

de ani (1618-1648) este atât de complicat, încât necesită o tratare separată.

84. Europa între

Stări şi absolutism, de la 1564 până la 1689 în cadrul îndelungatului proces de descompunere a feudalismului, început odată

cu reinstituirea economiei financiare şi al procesului de constituire a formelor economice moderne, luptele pentru putere dintre Stări şi Coroană reprezintă o parte importantă a conflictelor interne şi externe, conflicte al căror tablou va deveni tot mai complicat. Caracterizarea acestei perioade ca fiind epoca absolutismului este destul de unilaterală: în realitate, monarhia absolută nu s-a instituit decât secvenţial, stările sociale ale Evului Mediu târziu reuşind chiar să constituie parlamente suverane (Olanda, Anglia). Luptele politice interne pentru acapararea puterii au fost influenţate în mod constant de factori politici externi şi confesionali.

Un eveniment de referinţă al acestei perioade este începutul eliminării stărilor sociale în Bavaria (1564), ca preludiu al recatolicizării şi al Contrareformei. Ca punct terminus vom accepta provizoriu izbucnirea „Revoluţiei Glorioase” în Anglia (1688/1689), care este de altfel a doua etapă a revoluţiei engleze (1640-1660).

Provincie, având mandatul de a realiza o alianţă. 1467 Victorie a Coroanei asupra Stărilor (Cortesurilor) în Castilia. 1477 Mari privilegii pentru Statele Generale: dreptul la adunare din proprie iniţiativă.

Dreptul la rezistenţă. 1520 Revolta comuneros a Stărilor castiliene (până

în 1521): regimul

Cortesurilor slăbit. 1529 Parlamentul „reformist” în Anglia (până în 1536): legislaţie naţională în vederea instituirii Reformei.

Conducător al celor şapte provincii nordice.

Instaura monarhia absolută în Anglia.

Absolutism în Brandenburg-Prusia.

Petru cel Mare în Rusia (până în 1725): autocraţie, modernizare, expansiune.

Stările vor fi începând cu Evul Mediu o particularitate a Europei latine: autocraţia bizantină nu a impus nici o limitare puterii imperiale, nici prin intermediul unor adunări alese, nici prin autonomie regională.

Moscova/Rusia, centralizată şi autocratică, nu a înregistrat tendinţe către instituirea de organe reprezentative decât în contextul tulburărilor legate de „Smuta” (1598-1622), însă acestea nu au avut o bază solidă, influenţele lor fiind doar punctuale şi relativ nesemnificative.

Din nevoia politică de a se aloca de către Stări anumite sume de bani, se va constitui în Europa latină o formă de guvernare mixtă, ce poate fi numită monarhie parlamentară: puterea Coroanei era limitată

numai de către organe numite de către aceasta, care se întruneau neregulat, şi preluau astfel şi „funcţii” naţionale, chiar dacă numai ca reprezentare a integrităţii statale, cum este cazul Statelor Generale în Burgundia (1464). Limba franceză clarifică în mod deosebit acest aspect:

„etats” = stări; „etat” = stat. În olandeză, termenul „state” corespunde celui de „stări”.

Totuşi, Stările au fost instrumente ale infiltrării intereselor particulare ale nobilimii. Sub presiunea unor impuneri fiscale din ce în ce mai

mari, cerute de războaiele din de în ce mai scumpe, în perioada de trecere către Epoca modernă, lupta dintre Stări şi Coroană pentru câştigarea suveranităţii în stat va fi escaladată, ajungându-se la adevărate războaie civile. Adesea, Coroana încerca să elimine Stările incomode, ale căror adunări pur şi simplu nu le mai convoca, atâta timp cât putea să-şi procure în alt mod banii necesari. Locul statului bazat pe stări sociale era luat în aceste situaţii de statul cu o administraţie şi o fiscalitate centralistă, uniformizată, statul monarhiei „absolute", care tocmai pentru a sufoca economic Stările va orienta şi va conduce noile forţe economice către mercantilism. Acest tip de regim politic, care proceda la dizolvarea Stărilor este numit pe scurt monarhie absolută, însă mai adecvat ar fi să-i spunem tendinţă către monarhia absolută: foarte adesea în acest tip de guvernare se menţin rămăşiţe ale structurilor guvernării prin Stări, caz valabil chiar şi în perioada instituirii absolutismului în Franţa.

În Spania, devenită putere internaţională, în timpul domniei lui Carlos I (Carol al V-lea), datorită bogăţiilor provenite din Lumea Nouă, Coroana a avut un spaţiu de manevră mai mare împotriva Cortesurilor, care, prin eşecul revoltei Comuneros (1520/1521), revoltă a Stărilor din

Castilia, vor deveni şi mai slabe, însă războaiele permanente şi cele trei falimente ale statului (1557/1576/1596) vor forţa Coroana să le convoace din nou pentru discutarea unor probleme punctuale, în urma unor revolte regionale, Stările din Aragon (1592) şi Catalonia (1640) vor fi dizolvate, iar mai târziu se va întâmpla acelaşi lucru şi cu cele din Castilia (1662). În contextul procesului de centralizare petrecut sub Bourbonii spanioli, Cortesurile care reprezentau întreaga Spanie nu se vor reuni decât de opt ori (1700-1789), însă fără influenţă politică.

În Bavaria dizolvarea Stărilor a început ca preludiu al Contrareformei (1564). Către sfârşitul secolului al XVI-Iea ele vor fi doar rar convocate, ultima dată în 1669, astfel încât după aceea absolutismul se va instala deplin în Bavaria. După luptele duse cu Stările din diferitele părţi ale teritoriului, Marele duce va subjuga Stările din întreaga Prusie (estică) (începând din 1660), în timp ce Stările din provinciile electorale se dizolvaseră singure printr-un compromis cu consecinţe dezastruoase (1653): nobilul dobândise dreptul de a dispune discreţionar de ţărani, având statutul de ofiţer în armata permanentă, iar Coroana percepea taxe în schimbul împuternicirii făcute.

În Franţa, Stările Generale nu s-au întrunit decât în perioadele de recesiune şi în cele de criză. De aceea, faptul că începând cu 1614 ele nu vor mai fi deloc convocate, nu este de natură să surprindă. De acum înainte, Franţa se va îndrepta către monarhia absolută, drumul fiind deschis mai ales de victoria Coroanei împotriva Frondei (1648-1653), aceasta din urmă fiind o revoltă cu un tablou foarte complicat a păturilor sociale privilegiate. Dimpotrivă, convocarea Stărilor Generale – după o perioadă de 175 de aniva face public falimentul monarhiei absolute, deschizând calea Revoluţiei franceze (1789).

Un fenomen remarcabil îl reprezintă victoria în trei state importante ale Europei a Stărilor asupra Coroanei: în Polonia, monopolizarea puterii de către nobilime prin intermediul Seimului va conduce, prin intermediul exercitării libere a dreptului de veto (1652), la anarhia nobiliară şi prin aceasta la neguvemabilitatea şi divizarea Poloniei (1772/1793/1795). În Olanda, Statele Generale vor constitui în primul rând statul (1579-1581). În Anglia, Parlamentul va conduce –

trecând prin perioada „Parlamentului reformator" (1529-1536) şi prin cea în care Parlamentul va fi dizolvat (1629-1640) – prin intermediul Revoluţiei engleze, la monarhia constituţională (1669) şi ulterior la cea parlamentară (1689).

Astfel, în locul unui absolutism cu aspect unitar, această perioadă

a istoriei ne dezvăluie mai degrabă o polarizare între dominaţia absolutistă şi cea parlamentară: Ludovic al XlV-lea, monarhul absolut par excellence, nutrea

Independenţa Olandei profundă ură ideologică faţă de Stările Generale, deci faţă de guvernarea de către Stări a Olandei. Victoria Parlamentului în Anglia şi începutul domniei lui Petru cel Mare în Rusia autocrată (1689) vor accentua şi mai mult procesul de polarizare structural-ideologică în interiorul Europei.

85. Independenţa şi ascensiunea Olandei la statutul de putere maritimă şi comercială, de la 1572 până la 1648 în cadrul unui proces de o deosebită complexitate, Ţările de Jos îşi vor cuceri treptat independenţa faţă de Spania (1572). Acest fapt va constitui premisa

constituirii noului stat – rezultat din reorganizarea vechiului teritoriu al Ţărilor de Jos – Olanda, primul exemplu de constituire a unei noi naţiuni, după cel oferit în secolul al XHI-lea (începând din 1291) de către Confederaţia Elveţiană. „Răzvrătirea Ţărilor de Jos faţă de Spania”

(Schiller) este plină de învăţăminte asupra naţionalismului în proces de constituire. Ca pionier al „acumulării primitive de capital” şi al „revoluţiei agricole” (Marx), Olanda a jucat după 1600 un rol foarte important în constituirea şi promovarea noilor forţe economice.

Persecuţiilor religioase şi a inchiziţiei. 156114 episcopate –

concepute ca bază pentru Contrareformă.

Orania) şi pe apă („golanii mării”); revolte în Olanda şi în Zeelanda.

1576 Pacificarea de la Gent: ultima acţiune comună a celor 17 provincii.

1579 Uniunea de la Arras: cele zece provincii sudice revin Spaniei: Ţările de

Jos spaniole (până la 1714).

Uniunea de la Utrecht: reunirea celor 7 provincii nordice, sub conducerea Olandei. 1581 Declaraţia de independenţă a Uniunii de la Utrecht: rol conducător al

Statelor Generale.

Internaţională a Statelor Generale.

Amsterdam, constituită după modelul Băncii Rialto din Veneţia.

1621 Reînceperea războaielor cu Spania; Compania Indiilor de vest a Ţărilor de Jos (până în 1792). 1648 Pace cu Spania, recunoaştere internaţională a independenţei în cadrul

Păcii din Westfalia.

Pentru înţelegerea materialului extrem de complicat care constituie istoria acestei perioade, un element central este diferenţierea dintre vechiul teritoriu al Ţărilor de Jos (17 provincii), constituit sub autoritatea ducatului Burgundia (începând din 1384), şi noile Ţări de Jos („Olanda”).

Sub dominaţia habsburgică Statele Generale (datând din 1464) vor rămâne ca reprezentanţă generală a celor 17 provincii, ele fiind întărite prin Marele privilegiu (1477). După 1500 Ţările de Jos vor cunoaşte o ascensiune spectaculoasă, devenind cel mai bogat centru economic al Europei, nucleul fiind plasat la început încă în regiunea sudică, în Flandra şi Brabant: Antwerp va deveni cel mai important port şi capitala financiară a Europei (bursa internaţională, 1531), poziţie menţinută

până la cucerirea sa de către Spania în cadrul războiului de independenţă (1585).

După abdicarea lui Carol al V-lea (1555/1556), Ţările de Jos vor reveni Spaniei şi vor servi drept bază lui Filip al II-lea pentru contraofensiva împotriva Reformei, prin intermediul reorganizării bisericii (cele 14 episcopate, 1561) şi prin finanţarea recatolicizării Germaniei şi Angliei. Persecuţiile religioase (mai precis, înăsprirea inchiziţiei) vor aduce cu ele intervenţii în forţă, impozitarea masivă va leza drepturile politice („privilegii”) ale Stărilor şi interesele economice. În Statele din provincie, în Statele Generale, ca şi în cadrul unei opoziţii generale a nobilimii, se va articula starea de revoltă. Ignorarea insultătoare a marii petiţii a nobililor de la Bruxelles („gueux”) şi revoltele datorate foametei din anul de criză 1566 vor provoca explozia mişcării iconoclaste, care va da tonul evenimentelor ce vor urma.

Şi de astă dată, punctul de plecare îl va constitui Flandra (Gent, Brugge), ea fiind şi centrul primelor acţiuni de opoziţie (1566).

Represiunea şi creşterea enormă a impozitelor, impuse de regimentul de pedeapsă aflat sub conducerea ducelui de Alba (1567-1573) vor conduce la escaladarea conflictului în anul hotărâtor 1572: acţiunile maritime ale aşa-numiţilor „gueux de la mer” („golanii mării”), gherile maritime antispaniole, au fost alungate din Anglia sub presiunea spaniolă, cucerind în legitimă apărare primele oraşe-port ale Olandei; Wilhelm de Orania va opera în Ţările de Jos pornind de la baza sa

germană situată

la Nassau-Dillenburg; Olanda şi Zeelanda se vor revolta (1572).

Reprezentând elementul cel mai radical, calviniştii şi „Ies gueux” vor dezvolta revolta, aducând-o la nivelul unei revoluţii sociale. Acest curs al evenimentelor se va menţine până când Wilhelm de Orania îi va înlătura în forţă cel puţin pe „gueux” (1573). Actul de pacificare de la Gent (1576)

va da încă o dată expresie consensului minimal al celor 17 provincii retragerea trupelor spaniole, toleranţă religioasă, convocarea unei adunări reprezentative. Eşecul pacificării va fi urmat de prăbuşirea finală

şi de divizarea Ţărilor de Jos: de teama calviniştilor radicali, cele zece provincii sudice sub conducerea nobilimii se vor supune din nou Spaniei prin Uniunea de la Arras (1579). Cele şapte provincii nordice, sub conducerea Olandei, vor răspunde prin Uniunea de la Utrecht (1579) şi prin Declaraţia de independenţă (1581). Deoarece nici un principe nu era pregătit să preia coroana revoluţionară a Statelor Generale din nord, noul stat va fi, din motive de forţă majoră, un fel de republică, sau un fel de monarhie fără monarh, având ca substitut pentru monarh un guvernator general.

Campania spaniolă de recucerire va fi încununată de succes în sud, însă cu preţul unor importante distrugeri şi a unei semnificative mişcări de refugiere a calviniştilor, a comercianţilor şi a altor categorii de populaţie către nord. După lupte extrem de strânse şi cu rezultate fluctuante, eşecul Armadei spaniole împotriva Angliei (1588) va însemna un pas decisiv şi în cadrul războiului de independenţă al Olandei, care prin alianţa cu Anglia şi Franţa va câştiga o primă recunoaştere internaţională (1596). Ca măsură de război împotriva Portugaliei-Spaniei, Olanda îşi va începe expansiunea dincolo de ocean, printr-o primă

expediţie în Indonezia, care va atrage foarte repede după sine, conform modelului englez, fondarea VOC (1602). După armistiţiul de doisprezece ani cu Spania (1609-1621), ostilităţile vor continua, de astă dată în cadrul Războiului de 30 de ani, în care Olanda va oferi materiale de război şi va servi drept creditor pentru toate părţile implicate. Prin Pacea din Westfalia (1648), independenţa Olandei va fi recunoscută unanim, conform dreptului internaţional.

Urmările războiului de independenţă al Ţărilor de Jos au fost enorme: în „epoca sa de aur”, Olanda va accede, în jurul anului 1650, la statutul de cea mai mare putere economică, comercială şi maritimă, deţinând un rol cheie în cadrul procesului de aplicare practică a ştiinţelor moderne ale naturii, în cadrul celui de creare a noilor metode economice şi financiare, în construcţia de nave (metodele de dulgherie ale lui Petru cel Mare, 1697/1698), dar şi în pictură (Rembrandt). După

cucerirea Antwerpului (1585), Amsterdam va deveni cel mai important port şi centrul financiar al Europei (Banca din Amsterdam, 1609).

Toleranţa sa pentru toate confesiunile, chiar şi pentru evrei (Spinoza, de

exemplu) şi afluxul refugiaţilor calvinişti din sud vor aduce atât în plan personal, cât şi intelectual o bogăţie neobişnuită.

Însă, bogăţia şi libertatea provocatoare vor face din Olanda ţinta cea mai importantă a viitoarei puteri hegemonice, Franţa sub Ludovic al XlV-lea: „Olanda în pericol” (1672) va transfera raţiunea sa de stat („Echilibrul forţelor”) şi metodele sale economice (de exemplu, Banca Angliei, 1694), prin uniunea personală cu Anglia (1689-1702), viitoarei puteri economice şi maritime, dând astfel un puternic impuls constituirii noului sistem al Marilor Puteri în Europa şi trecerii de la „acumularea primitivă de capital” la Revoluţia industrială, începută în Anglia.

86. Revoluţiile moderne, de la 1572 până la 1949

Revoluţiile moderne sunt o altă expresie a diferitelor tensiuni şi transformări apărute în Europa după intrarea acesteia în Epoca modernă. Ca şi naţiunea şi naţionalismul, cu care revoluţia se află într-o relaţie foarte strânsă, revoluţia modernă a fost la început o particularitate a continentului nostru. Ca eveniment istoric, revoluţia s-a declanşat la început în Europa, iar o dată cu globalizarea dominaţiei europene prin expansiunea dincolo de ocean, ea a cuprins şi alte continente, de astă dată fiind însă orientată chiar împotriva Europei.

„Revoluţie”, termen preluat din limbajul astronomic („schimbare

radicală a poziţiei aştrilor") sau din răsucirea roţii norocului, desemna iniţial reinstaurarea unei stări mai vechi, prezumtiv mai bune, fiind deci orientată către trecut. Abia prin Revoluţia franceză de la 1789, sensul termenului „revoluţie" va fi orientat către viitor, fiind însoţit adesea de conotaţii utopice – revoluţia ca modelare dinamică a prezentului, însă cu un orizont deschis doar către viitor.

Generale).

1688/1689 „Glorious Revolution" în Anglia.

I

Revoluţiile modeme

1808/1810 Războiul de independenţă al Americii Latine (până la 1824).

1820/1821 Revoluţii în Spania şi parţial în Italia.

1848/1849 Revoluţia europeană.

Lumea a Treia.

În pofida caracterului pompos al conceptului de revoluţie, este mai profitabil ca acesta să fie limitat la procesele istorice apărute din naşterea unor noi forme economice, respectiv la etapele pregătitoare ale acestora. Războiul ţărănesc german (1524/1525) nu va fi deci considerat

drept revoluţie, în timp ce războiul de independenţă al Ţărilor de Jos (1572-1648) intră într-o zonă de tranzit. O primă revoluţie în sensul propriu al termenului poate fi deci considerată Revoluţia engleză (1640

până în 1660) – în mod clar, înainte de Revoluţia industrială. Pentru a-şi delimita ţelurile în cadrul „Glorious Revolution" (1688/1689), înşişi protagoniştii acestui act istoric vor folosi pentru prima dată cuvântul cheie „revoluţie", descriind un mare eveniment politic.

Tot ca o revoluţie poate fi considerat şi, cel puţin potrivit modului în care s-a autoperceput, Războiul american de independenţă (1775-1783), care va conduce la fondarea Statelor Unite ale Americii (1777/1787). Aceeaşi etichetă poate fi asociată şi mişcării pentru independenţă naţională a Americii latine, declanşată o generaţie mai târziu (1808/1810-1824). În acest mod, istoria modernă va fi străbătută

de o serie de revoluţii, care vor cuprinde la început doar Europa şi America, serie care va fi întreruptă adeseori de procese având un caracter contrar – contrarevoluţii, restauraţie, reacţiune. De o manieră

extrem de variată, cele mai multe revoluţii sunt legate între ele, direct sau indirect, aspect care va fi însă imposibil de lămurit în întreaga sa complexitate în cadrul spaţiului redus oferit aici. Chiar dacă în desfăşurarea istorică ulterioară aceste relaţii se vor pierde, ele trebuie subliniate măcar o dată, fie şi pe scurt.

Prim-planul interesului pentru revoluţiile istorice îl constituie cel mai adesea relaţiile dintre schimbările sociale şi cele economice, acestea fiind văzute de regulă ca parte a industrializării, fie sub o formă

capitalistă, fie sub una socialistă.

În ciuda aparenţelor (începutul Revoluţiei industriale, aprox. 1760; Revoluţia franceză, 1789), revoluţiile nu trebuie legate din punct de vedere economic de o manieră simplă de începuturile industrializării, ci de stadiul preliminar al acesteia, acumularea primitivă de capital.

Aceasta va genera în mod evident numeroase tensiuni economice şi sociale, care se vor transforma în ceea ce se numeşte revoluţie politică, pregătind cel mai adesea calea industrializării sistematice sau conştiente.

Dezvoltarea Angliei capătă în acest sens valoare de model, ea fiind, începând din secolul al XVIl-lea, patria-mamă a Revoluţiei industriale.

Un aspect important al revoluţiei sociale este subliniat de observaţia că, pe măsură ce industrializarea a câştigat teren, revoluţia a coborât tot mai mult în cadrul piramidei sociale, trecând peste mica nobilime şi orăşenime şi mobilizând treptat clasa muncitoare („proletariat”) şi masele populare (cel mai adesea aflate încă într-un

stadiu agrar) din teritoriile coloniale. Mai puţină atenţie se acordă adesea ideii potrivit căreia conducătorii revoluţiilor sociale au provenit de obicei din clasele sociale imediat superioare celor care au declanşat revoluţia: cel puţin o parte dintre revoluţiile burgheze au fost conduse de indivizi aparţinând micii nobilimi, iar revoluţiile „proletare” de indivizi aparţinând burgheziei (Marx, En-gels; Lenin).

Pe cât de importante sunt şi rămân aspectele economice şi sociale, atât de des subliniate, ale revoluţiilor moderne, pe atât de mult merită

semnalate şi subliniate şi alte aspecte, precum cele naţionale sau cele centrate în jurul puterii politice. Primele care îşi vor face apariţia vor fi aspectele legate de dimensiunea naţională a revoluţiilor: toate revoluţiile politice moderne s-au înscris în cadrul unor state naţionale bine definite, chiar dacă ele au încercat să aibă, sau au avut şi efecte internaţionale.

Revoluţiile naţionale au creat sau au constituit în primul rând naţiuni şi state naţionale aferente acestora, state orientate cel mai adesea împotriva unor structuri de putere suprasau multinaţionale, împotriva unor imperii (dinastice sau coloniale).

Prin caracterul său naţional, revoluţia a câştigat însă şi o semnificaţie adesea neglijată, sau complet ignorată în cadrul istoriei pure a factorilor de putere: primele mari revoluţii au luat naştere în cadrul societăţilor prenaţionale ca expresie a voinţei acestora de a deveni ele însele mari puteri, sau ca reacţie la o înfrângere grea suferită de către o mare putere. În ambele cazuri, revoluţia naţională a mobilizat energii sociale nefolosite până atunci, pentru ca prin modernizarea statului, a administraţiei, a fiscalităţii, a dreptului, a educaţiei, a armatei şi a economiei să aducă, sau să readucă puterea pe o pantă ascendentă, acest lucru întâmplându-se cel mai adesea prin expansiune în plan extern. În acest sens, schimbarea dinastică din Portugalia, în 1383/1385, poate fi văzută ca cea mai timpurie revoluţie europeană cu fundament naţional (nu numai de către marxişti). „Revoluţia” din Ţările de Jos va conduce la ascensiunea noilor Ţări de Jos (Olanda) la statutul de cea mai puternică forţă maritimă şi comercială din secolul al XVII-lea. În Anglia, forţele care s-au conturat în cadrul conflictului cu coroana şi cele care au determinat expansiunea dincolo de ocean în detrimentul Spaniei, pe atunci cea mai mare putere mondială, au fost aceleaşi. În finalul acestei mişcări ample, Anglia va deveni cea mai puternică forţă maritimă, comercială, financiară, economică şi colonială

a lumii. Primul pas în acest sens va fi făcut chiar în timpul Revoluţiei engleze, prin cucerirea Jamaicăi (1655). Războiul american de

independenţă va fonda, prin secesiunea celor 13 colonii nord-americane, SUA (1777), care în etapa de fondare se vor concepe ca un fel de a patra Romă, în special din punctul de vedere al instituţiilor publice ale viitoarei puteri mondiale. Acestea din unnă vor fi concentrate încă o dată în capitală, Washington D. C. Chiar şi mica Cuba va deveni, după revoluţia castristă, o putere expansivă de talie medie, ea păstrându-şi caracterul chiar şi atunci când va acţiona fiind finanţată de către URSS, sau îşi va căuta înlocuitori în Africa (Angola, Mozambic, Etiopia).

Caracterul naţional al Revoluţiei franceze este evident: „Marea Revoluţie" va lua naştere tocmai ca reacţie faţă de decăderea monarhiei absolute în contextul războiului de succesiune în Spania. Traseul său victorios sub conducerea adepţilor Primei Republici, ca şi Primul imperiu napoleonian scot în evidenţă noile forţe sociale gata de mobilizare pentru câştigarea hegemoniei în Europa, chiar dacă această realizare nu poate fi considerată un scop direct, ci doar rezultatul unei serii de evenimente.

Naţionalismul modern este un produs direct al Revoluţiei franceze. În cadrul diverselor revoluţii naţionale de după 1848, popoarele nu au dorit doar să-şi cucerească independenţa, ci şi să dobândească o mai mare putere în plan internaţional, făcând recurs la modelele istorice (romanţate) specifice fiecărei „preistorii naţionale". Eforturile de realizare a unităţii germane în cadrul celui de-al doilea Reich, după 1848, reprezintă un bun exemplu în acest context, ele având probabil unele dintre cele mai devastatoare urmări. Astfel, se poate înţelege mai bine cunoscuta afirmaţie a omului de stat englez Disraeli, potrivit căruia unitatea imperială germană din 1871 este de fapt „Revoluţia germană".

Resentimentul faţă de slăbiciunile naţionale şi faţă de starea de degradare adusă de Vechiul Regim monarhic sunt forţe care vor contribui din plin la revoluţia din China (1911-1949) şi la cea din Rusia (1917), ambele imperii dinastice de odinioară devenind în urma revoluţiilor mari puteri mondiale.

Ca o consecinţă logică, vom constata o mult mai puternică

continuitate între vechiul regim prerevoluţionar şi puterea statală

postrevoluţionară decât lasă să se creadă că ar exista devizele idealiste ale ideologiilor timpului („Pace bordeielor! Război palatelor!”,

„internaţionalism proletar”): toate revoluţiile au reluat liniile fundamentale ale mai vechiului spirit expansionist, le-au întărit şi, dacă

a fost posibil, le-au dus mai departe. Revoluţile „naţionale” de la începuturile expansiunii Europei dincolo de ocean sunt astfel un model extrem de util pentru observarea relaţiilor dintre revoluţie, naţiune şi

expansiune. În special revoluţia franceză şi cea rusă oferă exemple instructive ale continuităţii prin ruptură.

87. Revoluţia engleză 1640-1660,

1688/1689: revoluţia originară a Europei

Survenită la sfârşitul războiului de independenţă al Ţărilor de Jos (1572 până la 1648), Revoluţia engleză din secolul al XVII-lea poate fi considerată drept prima revoluţie modernă, deci drept revoluţia originară

a Europei. Ea se va desfăşura în două etape: războiului civil englez (1640-1660) îi va urma, după restauraţie şi o perioadă de monarhie constituţională (1660-1688), the „Glorious Revolution” (1688/1689), care va introduce pentru prima dată în mod voluntar noul concept cheie de

„revoluţie”.

Revoluţia engleză a ridicat pentru prima dată în contextul conflictelor haotice probleme centrale ale istoriei revoluţionare moderne, a articulat principii şi le-a susţinut până la capăt în litera lor – cedarea de către Coroană a suveranităţii către Parlament; precizarea diferenţelor dintre monarhia corporativă, cea absolută, cea constituţională şi cea parlamentară; extinderea şi delimitarea drepturilor electorale; tensiunea între cenzură şi libertatea presei; toleranţă; polarizarea prin radicalizarea revoluţiei şi prin fărâmiţarea bazei ei sociale, „stânga” şi „dreapta”; dictatura „noului centru”; diferite poziţii ale armatei în cadrul revoluţiei; continuarea subminării

feudalismului; punerea severă sub semnul întrebării a principiilor ierarhice; prima circumscriere sistematică a experienţelor revoluţionare în teoria politică modernă de către James Harrington („Oceana”, 1656), Thomas Hobbes („Leviathan”, 1651) şi John Locke („Two Treatises on Government”, 1690).

(până în 1659): haos. 1660 Restauraţie: monarh constituţional, Camera Lorzilor şi episcopatele sunt refăcute. Carol al ll-lea (până în 1685). 1685 lacob al ll-lea devine rege (până în 1688): încercare de recatolicizare.

Constituirea monarhiei absolute.

Punctul de plecare al preistoriei Revoluţiei engleze este reacţiunea declanşată faţă de anarhia feudală instituită după sfârşitul Războiului celor două roze (1485) sub dinastia Tudorilor (1485-1603). Interzicerea armatelor private feudale ale baronilor (1503), corelată cu dreptul primului născut, îi va orienta pe tinerii proveniţi din mica nobilime locală

(gentry) către ocupaţiile urbane, în City. Reforma va întări Parlamentul şi noile pături sociale (gentry, orăşenimea), îndeosebi prin secularizarea mănăstirilor (1536-1540), impunând dezvoltarea celor două clase prin

desfiinţarea mănăstirilor de maici, astfel încât fiicele nobililor, care nu se căsătoreau până atunci, vor realiza adesea căsătorii prestigioase în mediul burghez, în timp ce fiicele burghezilor bogaţi aduceau nobililor importante venituri sub formă de zestre. Ameninţarea din afară sub regina Elisabeta 1(1558-1603) şi victoria asupra Armadei spaniole (1588) vor constitui apogeul unităţii naţionale şi al conlucrării dintre Coroană şi Parlament, care însă sub conducerea Stuarţilor (începând din 1603) se va prăbuşi din nou în mod treptat.

Expansiunea Europei

Calviniştii puritani îl vor încolţi pe noul rege Iacob I (1603 până în 1625) la conferinţa de la Hampton Court (1604) să accepte o nouă ordine bisericească, constituită după principiile lor egalitariste, fără episcopii.

Iacob 1 va respinge propunerea lor printr-o expunere de motive plină de semnificaţii: „No bishop, no king, no aristocracy!”, oferind astfel un citat cheie pentru înţelegerea Revoluţiei engleze: suprimarea serviciilor episcopale de către Parlamentul victorios (1646) va fi urmată realmente de cea a monarhiei şi a Camerei Lorzilor (1649), întocmai aşa cum prezisese Iacob I.

Încercarea lui Carol I de a domni fără Parlament (1629-1640), prin găsirea altor surse de venituri (cumpărarea posturilor administrative, monopol; reinstituirea drepturilor mai vechi ale monarhiei feudale) va provoca opoziţie şi procese juridico-politice spectaculoase, orientate împotriva Coroanei. Revolta din Scoţia (1639) va impune convocarea în două rânduri a Parlamentului în scopul procurării banilor necesari (1640). Revolta irlandeză (1641) va genera, prin conflictul pentru obţinerea conducerii armatei, războiul civil, desfăşurat în două etape (1641 până în 1645,1648-1651).

Conflictul a avut la bază diferenţele în concepţia asupra politicii externe şi în cea asupra relaţiilor dintre puteri în stat, legate nemijlocit de problemele politicii interne şi de cele ale politicii economice: noua burghezie numită gentry va face presiuni în favoarea expansiunii dincolo de ocean, înţelegând prin aceasta să participe la exploatarea colonială a noilor teritorii. Deoarece însă o astfel de expansiune însemna de fapt un război cu Spania, pe atunci superputerea mondială a Europei, Coroana va evita să se lase antrenată, cu atât mai mult cu cât Parlamentul dominat de gentry şi burghezie îi refuza acesteia mijloacele financiare necesare şi puterile depline corespunzătoare, motivul fiind neîncrederea politică a Parlamentului faţă de Coroană. Expresia ideologică a conflictului pe cale de a se naşte a fost apropierea, la început secretă, dar

ulterior publică a Coroanei de catolicism (Iacob al II-lea). Ataşamentul faţă de protestantism avea semnificaţia contestării deciziei papale de a împărţi lumea între Spania şi Portugalia (1493/1494), a unei declaraţii de război faţă de superputerea catolică mondială a Spaniei şi faţă de tendinţele absolutiste manifestate de aceasta, adică faţă de dizolvarea stărilor şi a Parlamentului de către monarhia absolută. Opoziţia micii nobilimi şi a burgheziei va primi din partea Coroanei semnalul unei schimbări importante prin noua politică bisericească dusă de arhiepiscopul de Canterbury, William Laud (1633-1645). Încercarea sa, susţinută şi de calitatea de Lord cancelar (ministru consilier) pe care o dobândise, de a recâştiga o parte din averile mănăstireşti pierdute de către biserică prin secularizare în momentul

de apogeu al Reformei (1536/1540), va afecta starea

Revoluţia engleză materială a unei părţi a gentry-burgheziei, parte care-şi dobândise averile tocmai prin intermediul Reformei.

Spectrul unei societăţi revoluţionare se va întinde către „stânga”

prin mişcarea radical-democratică a leveller-ilor, dintre care cei mai activi vor fi baptiştii. La extrema stângă va ieşi din nou la iveală, în cadrul a ceea ce se va numi Fifth Monarchists, prin ranters şi diggers, elementul apocaliptico-hiliastic, străbătut de patosul social-revoluţionar (posesia şi cultivarea pământurilor de către Comunele egalitariste ale diggerilor).

Sub conducerea lui Cromwell, independenţii, care vor reprezenta noul centru, vor înăbuşi disensiunile politice dintre „dreapta” şi „stânga”, acestea reducându-se treptat la cele cu roialiştii, astfel încât, după

executarea lui Carol I şi abrogarea monarhiei (1649), Commonwealth-ul (=republică) va deveni treptat o dictatură militară a lui Oliver Cromwell, care-şi va lua titlul de Lord Protector, căpătând astfel o poziţie regală

(1653). După moartea lui Cromwell (1658) va izbucni anarhia, care va provoca prin restauraţie întoarcerea la monahie (1660), accelerată de Pacea Pirineilor (1659), care va oferi ambelor puteri catolice, aflate până

atunci în conflict, Franţa şi Spania, mână liberă pentru a interveni în Anglia.

Baza socială a restaurării monarhiei o va constitui recunoaşterea stătu quo-ului obţinut prin Reformă şi a Revoluţiei engleze. Monarhia va fi reinstituită sub forma monarhiei constituţionale, cu specificarea echilibrului de forţe dintre Coroană şi Parlament. Încercarea catolicului Iacob al Il-lea (1685-1688) de a promova în Anglia, cel puţin ca tendinţă, monarhia absolută, prin recatolicizare şi toleranţă pentru non-conformişti, încercare susţinută de către Franţa, va conduce la căderea

acestuia şi la înscăunarea lui Wilhelm de Orania, care era căsătorit cu fiica lui Iacob, Măria – „Glorious Revolution” (1688). The Bill ofRights (1689) va plasa Anglia în mod hotărât pe calea monarhiei

parlamentare, situaţie ratificată şi prinde? of Settlement (1701), care va separa problemele de stat de cele ale regelui (Civil List). Prin această alianţă

personală, Anglia va prelua la început metodele economice şi financiare ale Olandei, iar mai târziu raţiunea de stat a acesteia: „egalitatea puterilor în stat" – împotriva hegemoniei presante a Franţei sub Ludovic al XlV-lea.

88. Războiul de 30 de ani şi Pacea din Westfalia, de la 1618 până

la 1648

În conştiinţa germană, Războiul de 30 de ani (1618-1648) are valoarea unui eveniment preponderent german, înnobilat literar prin sintagma „războiul nostru german". Efectele sale devastatoare asupra Germaniei nu pot fi bineînţeles ignorate. Insă în orizonturi europene, înţelegerea Războiului de 30 de ani presupune mai degrabă, incluzând aici şi problematica sa germană, tratarea sa ca mare conflict european, care s-a desfăşurat preponderent pe teritoriu german şi care a demonstrat prin aceasta în mod evident statutul de vid de putere al Germaniei. În acelaşi timp, în cadrul său va culmina amestecul factorilor confesionali, constituţional-politici (Stări-Coroană) şi a celor vizând puterea politică, astfel încât este destul de dificil să-1 tratăm doar ca

„război religios".

Franţa intră în război împotriva Spaniei: războiul franco-suedez (până în 1648).

Războiul de 30 de ani 351 este recunoscută prin dreptul internaţional; războiul franco-spaniol continuă (până Tn 1659).

Războiul de 30 de ani va relua o problematică rămasă

nesoluţionată în urma păcii religioase de la Augsburg (1555) sau ascunsă de compromisuri formale. Această problematică îşi făcuse apariţia pentru prima dată în cadrul Reformei prin războiul schmalkaldic (1546/1547), însă acum se va manifesta în condiţii acutizate de Contrareformă şi cu participarea masivă a celor mai multe puteri europene: cu excepţia Angliei, care era complet absorbită

de problemele interne, care vor şi conduce de altfel la Revoluţia engleză

(1640-1660), toate puterile importante ale Europei vor intra, mai devreme sau mai târziu, în conflict -Transilvania (1619), Spania (1620), Olanda (1621), Danemarca (1625), Suedia (1630), Franţa (1635). Cel mai important loc de desfăşurare a luptelor europene pentru putere şi locul

care a suferit cele mai multe pierderi a fost vidul de putere reprezentat de Germania.

Înainte de izbucnirea confruntărilor, războiul de la Koln (1582-1585) va exersa la scară mică mecanismele acestora, cu această ocazie catolicii zădărnicind secularizarea episcopatului Kolnului. Înfrângerea Bavariei la Donauworth, în cadrul procesului de recatolicizare (1607) va provoca din nou obişnuita confruntare a alianţelor militare confesionale: Uniunea instituită în 1608 sub conducerea principelui reformat Friedrich al V-lea din Pfalz se va opune (Celei de-a doua) Ligi catolice (1609), aflată şi de astă dată sub conducerea Bavariei. Disputa pentru succesiune în privinţa ducatelor Jiilich şi Kleve (1609) va aduce deja puterile în pragul unui mare război european, care însă va fi încă o dată

amânat prin uciderea regelui Franţei Henric al IV-lea (1610).

Autenticul conflict va fi declanşat de tensiunile generate de Contrareformă şi de rivalitatea dintre Stări şi Coroană în Boemia: folosindu-se de un conflict interdinastic („Dezbinarea dintre fraţi în interiorul Casei de Habsburg”), Stările din Boemia vor smulge împăratului Rudolf al Il-lea acordarea unui privilegiu împărătesc pentru Boemia (1609), privilegiu apt să-i protejeze pe locuitorii provinciei de Contrareformă, aşa cum se întâmplase şi în Austria. Desconsiderarea de către Ferdinand al Il-lea a privilegiului imperial boemian va pune în mişcare Stările boemiene: în Praga (în tradiţia husită, ca în 1419), revolta boemiană, Confederaţia boemiană (1618); detronarea lui Ferdinand al Il-lea în Boemia, alegerea lui Friedrich al V-lea din Pfalz (1619). În cadrul războiului boemian, împăratul şi Liga, ale căror oşti vor fi conduse de către Tilly, îi vor învinge pe boemieni în bătălia de la Muntele Alb (1620).

Recatolicizarea furioasă şi exproprierea nobilimii boemiene (atât a celei cehe, cât şi a celei germane), în contextul căreia îşi va începe ascensiunea Wallenstein, vor transforma înfrângerea în catastrofă

naţională a cehilor – până la 1918.

Bătălia va fi dusă fără folos de către generali şi noii aliaţi în Germania, iar apoi în Danemarca (1625-1629). Victoriile lui Wallenstein în nordul Germaniei şi apoi în Danemarca au avut, pe lângă Edictul de restituire şi pacea de la Liibeck (1629), două urmări demne de reţinut: împăratul va trebui, sub presiunea Bavariei, să-1 destituie pe Wallenstein cu ocazia întrunirii de la Regensburg a principilor; Franţa va oferi sprijin financiar Suediei protestante (1630). Gustav Adolf a protejat se pare „cauza protestantă", însă a slăbit în folosul Franţei Spania, intrată în război în 1620. Cum suedezii se vor împotmoli în Germania,

fiind izolaţi de către împărat prin pacea de la Praga (1635), Franţa va interveni şi ea în război (1635). Către sfârşitul fazei devastatoare a războiului, tratative izolate (purtate din 1644) vor conduce la Pacea din Westfalia (1648), în timp ce Franţa va continua războiul până la înfrângerea Spaniei şi Pacea Pirineilor (1659).

Ca şi războiul de 30 de ani, Pacea din Westfalia (1648) a avut o însemnătate deosebită pentru Germania şi Europa: ca parte a Constituţiei imperiale ea va da evoluţiilor mai vechi o soluţie formală, fiind o premisă importantă a dezvoltării viitoare a Europei. In primul rând, ea va clarifica statutul Germaniei ca zonă europeană aflată într-o etapă marcată încă din Evul Mediu de vidul de putere. „Libertatea germană" a marcat trecerea Stărilor imperiale de la autonomie la suveranitate. Garantarea acesteia prin norme de drept internaţional în contextul păcii din Westfalia a dat Puterilor europene dreptul de a interveni politic în Germania. La distrugerile suferite şi la pierderile de vieţi omeneşti (aproximativ 1/3 din populaţie) se va adăuga controlul suedez asupra gurilor de vărsare ale râurilor (Oder, Elba, Weser), care va îndepărta Germania, şi aşa slăbită din punct de vedere economic, de piaţa mondială. Independenţa Elveţiei (de la 1500) şi cea a Olandei (de la 1581) va fi recunoscută internaţional cu această ocazie. Reformaţii vor fi acceptaţi, preluându-se principiile de toleranţă şi de paritate ale păcii de la Augsburg (1555). In acelaşi timp, Pacea din Westfalia va deschide seria numeroaselor păci şi congrese din care se va constitui „Concertul Puterilor".

Pentru conştiinţa germană, Războiul de 30 de ani şi atomizarea Germaniei, care va căpăta recunoaştere internaţională cu prilejul Păcii din Westfalia (1648), vor avea pe termen lung un efect traumatizant,

mai ales după repetarea experienţei în contextul Războiului de 7 ani (1756-1763), al războaielor revoluţionare şi al celor napoleoniene (1792-1815): Niciodată să nu mai avem un război de treizeci de ani! Niciodată să nu mai intrăm într-un vid de putere! Astfel, sarcina Germaniei era aceea de a deveni din nou un centru de putere, iar acest lucru era posibil prin fondarea unui nou imperiu (1871).

89. Prima fază hegemonică a Franţei sub Ludovic a XlV-lea: absolutism şi expansiune, de Ia 1667 până la 1714 în locul Spaniei, după încheierea Păcii Pirineilor (1659), Franţa va deveni, la început latent, însă curând în mod declarat, marea putere a Europei. Principiile conducătoare ale lui Ludovic al XlV-lea (1643/1661-1715) vor fi: absolutismul, în plan intern şi hegemonie externă. După o fază de

consolidare şi de pregătire, el va deschide Franţei, prin trei războaie intervenţioniste (1667/1668,1672-1678, 1688-1697), o primă cale către hegemonie, acţiune căreia Europa îi va răspunde prin diverse coaliţii.

(Prima) Pace de la Aachen: Flandra de vest, 12 fortăreţe de frontieră cu Franţa. 1670 Tratat secret la Dover: Anglia este împotriva subsidiilor pentru Franţa

(până în 1674). 1672 Războiul olandez (până în 1678): Franţa invadează Olanda – „Olanda are nevoie de ajutor”: digurile sunt străpunse.

Al treilea război maritim anglo-olandez (până în 1674). 1674 Triplă

alianţă între Împărat/Olanda/Spania; Anglia se alătură; mai târziu vor face acelaşi lucru Danemarca şi Pfalz (Palatinat).

(A doua) Mare alianţă împotriva Franţei. 1713/1714 Pacea de la Utrecht/Rastatt.

Prin victoria împotriva Frondei (1653) şi prin cea împotriva Spaniei (1659), monarhia franceză va ieşi întărită atât în plan intern, cât şi în plan extern. După ultimele Stări Generale (1614), cardinalul Richelieu (1624-1642) va întări puterea centrală, în plan intern prin înfrângerea hughenoţilor (cucerirea sediului lor din La Rochelle, 1628), iar în plan

extern prin războiul dus împotriva Spaniei (1635 până în 1659). Direcţia urmată de către acesta – monarhia absolută – va fi continuată cu consecvenţă de către urmaşul lui Richelieu, Mazarin (1642-1661), după

moartea căruia (1661), Ludovic al XlV-lea va deveni deţinătorul unic al puterii absolute.

Făcând apel la modelul antic al cultului conducătorului, Ludovic al XlV-lea îşi va însuşi apoteoza ideologică sintetizată de sintagma „Regele-soare". Ca o materializare a propriei domnii, el va comanda construirea noului edificiu, strălucitor şi inovator ca stil, de la Versailles (1661

-1684). Încurajarea sistematică a noilor forţe economice sub conducerea lui Colbert (mercantilismul, politica colonială, construirea unei flote) va constitui baza „epocii de aur" a Franţei. În ansamblu, Franţa va atinge în această perioadă apogeul propriei culturi şi al răspândirii acesteia în Europa – limbă, literatură, filosofie, muzică, pictură. Prin publicarea

„Dicţionarului Academiei" (1696), Academia franceză (1635) va exercita prima sa mare influenţă în plan extern.

Noua prosperitate va fi de asemenea şi baza expansiunii în plan extern: o semnificativă sporire şi modernizare a armatei, de către Louvois, întregită de masive fortificaţii la graniţă, conduse de către Vauban, ca şi construirea unei puternice flote de război vor pregăti

mijloacele militare ale acesteia. Cel mai puternic adversar al Franţei va fi în această perioadă mica, dar bogata Olandă, având un regim cvasi-republican. Între aceasta şi Franţa se conturau ca un prim ţel intervenţionist strategic Ţările de Jos spaniole. O altă şansă

expansionistă va fi oferită de vidul de putere instaurat în Germania, iar prin intermediul acesteia din urmă, de posibilitatea de a învălui Olanda dinspre sud.

Pretextele de război vor fi diferite pentru războiul de devoluţie (1667/1668), pentru cel olandez (1672-1678) şi pentru cel de succesiune din Pfalz (1688 până în 1697). Războiul de devoluţie se va numi astfel după dreptul de devoluţie, un principiu al dreptului privat din Brabant, care le dădea întâietate la moştenire copiilor din prima

căsătorie în raport cu cei din căsătoriile ulterioare. Ludovic al XlV-lea va promova acest principiu la nivelul afacerilor de stat, prin aceasta vizând în mod direct Ţările de Jos spaniole, care aparţineau prezumtiv Franţei. Fără un titlu juridic evident va începe războiul olandez. După pacea de la Nijmegen (1678/79), Ludovic al XlV-lea va organiza „Camerele reunificării" (1679), el dorind să fundamenteze astfel juridic pretenţia Franţei de a „reunifica" (Reunion) teritoriile care reveniseră deja parţial Franţei încă după tratatul de la Chambord (1552). Prin mandatul

„Camerelor reunificării", Franţa va ocupa Alsacia (1681), iar apoi Strasbourgul, fără a poseda măcar un aparent titlu de drept. Războiul de succesiune din Pfalz (Palatinat) va fi iniţiat de către Ludovic al XlV-lea (1688) prin pretenţia de a o impune ca moştenitoare în Kurpfalz pe cumnata sa Lieselotte din Pfalz, pretenţie susţinută prin războiul de succesiune de la Simmern (1685).

Cele trei războaie se aseamănă prin desfăşurare şi prin rezultate: prin intermediul armatei sale uriaşe şi bine instruite, Franţa va obţine la început mari victorii, dispunând astfel de atuuri pentru încheierea unei păci favorabile ei. Mai devreme sau mai târziu va interveni însă şi contribuţia neconvingătoare a (diferitelor) alianţe – Tripla Alianţă

(1668,1674); Prima Mare Alianţă (1689) – al căror nucleu constant va fi constituit de către Olanda. În final, aliaţii vor înregistra succese în efortul de a respinge puterea militară a Franţei, forţându-1 pe Ludovic al XlV-lea la o pace de compromis, pace care se va încheia însă tot în avantajul Franţei: ea va poseda în continuare o parte din teritoriile ocupate.

Amestecul aspectelor legate de puterea politică cu cele legate de nivelul constituţional este relevată de susţinerea manifestată de atotputernicul

„rege-soare" faţă de Iacob al H-lea. În acest sens, Ludovic va dori să

intervină în Anglia, însă planul său va fi zădărnicit de victoria engleză în bătălia maritimă de la La Hougue (1692).

Constelaţia fundamentală (Franţa împotriva Olandei) îşi va pune amprenta asupra a două aspecte a căror semnificaţie funcţională trebuie subliniată aici: cele mai multe tratate de pace ale epocii orientate împotriva Franţei vor fi încheiate în Olanda (Nijmegen, 1678/1679; Rijswijk, 1697; Utrecht, 1713), indiciu al faptului că

aceasta din urmă

reprezenta un centru de putere politică de prim rang. Pacea de la Rijswijk va aduce prin intermediul principiului barierei o înnoire originală a dreptului internaţional, aflat în plin proces evolutiv: Olanda va obţine dreptul ca pe timp de pace să staţioneze trupe („bariere") în sudul Ţărilor de Jos spaniole (devenite din 1714 austriece) pentru a le ajuta astfel împotriva Franţei (până în 1781). Pe timp de război aceste bariere nu vor avea un efect deosebit, însă simpla lor existenţă este extrem de semnificativă.

Expansiunea Franţei către est şi către nord-est (până în 1697) va fi punctul de plecare pentru cea mai mare lovitură încercată de către Ludovic al XlV-lea anexarea Spaniei printr-o uniune personală de facto, realizată după stingerea Habsburgilor spanioli (1700). Printr-o lovitură de maestru, Franţa ar fi putut deveni cea mai mare putere continentală şi colonială, superputerea acestei epoci.

Împotriva răsturnării noului „echilibru de forţe" Wilhelm al III-lea de Orania (deci al Olandei), devenit între timp, graţie „Glorious Revolution" (1688), şi rege al Angliei (din 1689), va mobiliza (Cea de-a doua) Mare alianţă (1701). Războiul pentru succesiune la tronul Spaniei, unul dintre cele mai mari războaie pentru hegemonie din Europa secolului al XVIII-lea, va epuiza puterile Franţei şi va genera, după

moartea lui Ludovic al XlV-lea (1715), criza Vechiului Regim, criză care va conduce la Revoluţia franceză (1789).

Expansiunea Europei

90. Pentarhia europeană: ascensiunea unor noi Mari Puteri: Austria – Prusia, de la 1683 până la 1763

Din haosul intervenit în rândul micilor şi marilor puteri, din războaiele regionale şi continentale pentru hegemonie, survenite începând cu Războiul de 30 de ani, din schimbările constante ale coaliţiilor şi ale întinderilor teritoriale, va lua naştere noul sistem al celor cinci Mari Puteri, pentarhia: celei mai vechi mari puteri, Franţa (începând din 1214), care îşi va păstra în mod constant acest statut, chiar şi după eşecul ambelor sale încercări de a dobândi hegemonia

(1714/1715, 1814/1815), i se vor adăuga încă patru – Austria (1683), Anglia (1713), Rusia (1721), Prusia (1763). Toate acestea vor accede la statutul de Mari Puteri în urma unor războaie de mari proporţii. Încă de la sfârşitul secolului al XVIlI-lea, Pentarhia va domina relaţiile internaţionale ale Europei. După Congresul de la Viena (1815), ea va monopoliza, şi în calitate de legislator internaţional, competenţa recunoaşterii modificării graniţelor şi a independenţei noilor state.

Reprezentative pentru „concertul (= acţiunea comună) Puterilor" până la izbucnirea primului război mondial vor fi marile congrese şi tratate de pace de la Viena (1814/1815), Paris (1856) şi Berlin (1878), care chiar dacă nu au căutat pacea, au fost totuşi de natură să o restabilească în urma unor mari războaie.

Poziţia Austriei poate fi caracterizată prin dublul său rol, ea fiind pe de-o parte la început teritoriu de graniţă („teritoriu la frontiera de est") al Bavariei, iar apoi al imperiului şi, pe de altă parte, baza teritorială a Habsburgilor în drumul lor către dobândirea tronului în Imperiu (neîntrerupt începând din 1438). Uniunea personală realizată de către conducătorii ei, uniune care-i va propulsa către tronul imperial, va fi de natură să întârzie pentru o lungă perioadă constituirea unei statalităţi clare. Cu toate acestea, prestigiul coroanei imperiale şi greutatea complementară a imperiului, oricât de problematică ar fi fost istoria lui, vor creşte rangul Habsburgilor, lucru evident de exemplu prin ascensiunea Vienei la statutul de capitală neoficială a vechiului imperiu.

Prima care va profita de expansiunea otomană va fi Austria, deoarece după decăderea Ungariei medievale, în urma bătăliei de la Mohâcs (1526), ea va moşteni Boemia, Moravia şi Silezia (1526). Prin pretenţiile ridicate asupra întregii Ungarii, ea va câştiga şi frânturi din aceasta, mai precis ramura nordică a slavilor sudici (croaţii), care pentru a se apăra împotriva turcilor, se va supune Habsburgilor. Insă în contextul războiului de durată al Habsburgilor împotriva Franţei, trebuie evidenţiat faptul că aliatul răsăritean al ultimei, Imperiul otoman, le va contracara acţiunile mai mult de un secol şi jumătate, rezultatul constituindu-1 cele patru războaie cu turcii. Austriecii vor reuşi să menţină un echilibru prin practicarea unei tactici defensive în faţa turcilor, în special cu ajutorul graniţelor militare (începând din 1522/1535). Abia cel de-al doilea asediu al Vienei şi soluţionarea crizei prin intervenţia oastei aliate, conduse de către regele Poloniei Jan (loan) Sobieski (1683) vor aduce schimbarea.

Ascensiunea Austriei la statutul de Mare Putere se va produce în

contextul expansiunii în detrimentul otomanilor înfrânţi. Expansiunea

către sud-est îi va conduce pe austrieci pentru prima dată dincolo de graniţele vechi ale Imperiului, generând astfel caracterul multinaţional al Austriei. Mai târziu, acest caracter, materializat în primul rând în dubla monarhie austro-ungară (1867), va fi, la sfârşitul primului război mondial (1918), tocmai factorul cheie care va conduce la prăbuşirea acestei structuri politice. Mare putere culturală de sorginte germană, având ca centru Viena, Austria va exercita o importantă influenţă asupra Europei de sud-est şi a celei central-estice.

La rândul ei Prusia va începe şi ea ca teritoriu de graniţă, de astă

dată în nord („Marca nordică"), fiind limitată la început de marca Brandenburg. Ea va fi cea mai slabă şi mai prost apreciată dintre cele şapte principate originare ale Imperiului (1356). Pornind de la nucleul reprezentat de Brandenburg se va constitui timpuriul stat al Ordinului teuton, ducatul Prusia (1618), acesta fiind la început plasat sub suzeranitatea coroanei poloneze (până în 1660). Creşterea rangului ducatului, prin instituirea titlului de rege al Prusiei, va fi marcată prin încoronarea de la Konigsberg (18. 1. 1701); în condiţiile în care Prusia estică era situată în afara imperiului, fiind, dacă se poate spune, proprietate suverană a Brandenburgului stăpânit de către Hohenzollerni, numele de Prusia (derivat din balticul Pruzzen, pe care-1 purta de o manieră indirectă din 1226/1230 Ordinul teuton) va fi preluat la nivelul întregului stat. Ca teritoriu sărac („nisiparniţa Sfântului Imperiu german"), puternic afectat de Războiul de 30 de ani, Prusia avea puţine premise pentru a deveni mare putere europeană. Însă penultimul principe al Brandenburgului, marele principe-elector, Friedrich (Frederic) Wilhelm

—1688) va înţelege tocmai din experienţa sa de tinereţe, extrasă

din Războiul de 30 de ani, că ţara sa nu va putea depăşi destinul tragic de vid de putere decât ca putere militară. Printr-o severă centralizare, organizare, economisire şi o excesivă militarizare în plan intern şi printr-o frecventă schimbare a alianţelor în plan extern, Prusia se va impune în rândul puterilor europene. Primul pas al acestei evoluţii va fi făcut prin lupta împotriva împăratului şi a Imperiului, luptă declanşată prin invadarea bogatei Silezii (1740). Deoarece ea se va afirma în cadrul celor trei războaie sileziene (1740-1742,1744/1745,1756-1763), împotriva diverselor coaliţii, sub conducerea lui Frederic al H-lea, cel Mare (1740-1786), la sfârşitul

Războiului de 7 ani (identic cu cel de-al treilea război silezian) îşi va impune statutul de Mare Putere (1763). Acesta va fi încă o

dată întărit şi ratificat prin participarea la prima împărţire a Poloniei (1772).

Ambele mari puteri germane, Austria şi Prusia, erau cele mai slabe dintre cele care constituiau Pentarhia europeană: Prusia va datora ascensiunea sa la statutul de Mare Putere în primul rând prematurei eliminări a Rusiei din Războiul de 7 ani, pas realizat printr-o pace separată (1762), prin care Prusia era salvată („miracolul Casei Brandenburg"), ea încheind ulterior chiar o alianţă cu Rusia (1764).

Rusia va feri în două rânduri de la distrugere mai mica Prusie (1807,1813), ea aşteptând ulterior „mulţumirile" corespunzătoare. Atât de lăudata prietenie dintre Prusia şi Rusia era în realitate o dependenţă

extremă a primei faţă de cea de-a doua. Astfel, în cadrul consfătuirilor celor cinci Mari Puteri, Rusia putea întotdeauna conta pe votul Prusiei –

până la fondarea Imperiului (Reichului) (1871).

Ca efect al unei rivalităţi intergermane, Austria şi Prusia vor contribui constant una la slăbirea celeilalte, dualism de natură să atragă

către Germania celelalte puteri. Conflictul deschis va fi declanşat de ascensiunea la tronul Austriei a Măriei Tereza (1740), ascensiune pe care dorise să o asigure tatăl său, împăratul Carol al Vl-lea prin Pragmatica sancţiune (1713). Rivalităţii apărute la sfârşitul Evului Mediu între Habsburg şi Wittelsbach (Bavaria), rivalitate legată de pretenţia la coroana imperială, i se va adăuga acum ambiţia politică nevoalată a lui Frederic al H-lea, manifestată îndeosebi prin cucerirea Sileziei (1740).

Războiul de succesiune din Austria (1740-1748) şi cel de-al treilea război silezian (=Războiul de 7 ani) (1756-1763), desfăşurate în spaţiul german, se vor constitui în cele mai mari războaie hegemonice desfăşurate în Europa la jumătatea secolului. Succesul Prusiei, cel mai modern stat militar, devenit mare putere europeană Ia sfârşitul acestor confruntări (1763), va influenţa cursul ulterior al istoriei germane şi europene. Astfel se va institui dualismul german, care va fi suspendat doar temporar prin poziţia (parţial) comună faţă de Revoluţia franceză

şi faţă de Napoleon 1(1792 până în 1815), situaţie prelungită de altfel până la izbucnirea războiului german (1866).

Pentarhia europeană II

91. Ascensiunea unor noi Mari Puteri: Anglia şi Rusia, de la 1689

până la 1713/1721

De o importanţă politică mondială la vremea respectivă şi de una istorică cu efecte până în contemporaneitate va fi ascensiunea aproximativ simultană a celor două mari puteri care flancau sistemul

nou apărut al Pentarhiei – Anglia în vest, Rusia în est, în ambele cazuri ascensiunea producându-se la sfârşitul unor importante războaie pentru hegemonie (1713/1721). Din punct de vedere economic, social şi politic, Anglia şi Rusia vor constitui modele contrarii, care mai târziu se vor polariza şi se vor transforma în ideologii – liberalismul şi autocraţia.

Punctul de plecare comun îl va reprezenta anul 1689: el va marca sfârşitul „Glorious Revolution", instituirea dominaţiei Parlamentului şi a liberalismului timpuriu în Anglia, în timp ce în Rusia va aduce începutul domniei lui Petru cel Mare, acesta fiind perceput ca stăpân absolut.

Ambele mari puteri îşi vor continua expansiunea până când vor constitui cele mai mari imperii ale istoriei, Anglia pe mare, Rusia pe uscat. Anglia va porni de la o insulă, stăpânind la început Marea Nordului şi Atlanticul, Rusia va deveni mare putere în primul rând prin acapararea mărilor închise, în nord (Marea Baltică, 1703) şi în sud (Marea de Azov, 1739) şi prin construirea unei flote (1696). În acest proces, Anglia se va sprijini pe cea mai modernă agricultură a timpului şi pe industrializarea în curs de desfăşurare. Agricultura Rusiei era rămasă în urmă de o manieră notorie până la anexarea teritoriilor deţinute de tătarii din Crimeea (1783), anexiune care nu va viza încă pământurile fertile ale Ucrainei. Anglia avea propria sa inteligentsia tehnică, Rusia a trebuit să

aducă din exterior specialişti scumpi. Anglia era un stat de drept şi constituţional de factură liberală, în Rusia se contura autocraţia cel mai pur absolutism, exercitat asupra supuşilor lipsiţi de orice drept.

Acordate statului şi economiei, având o dobândă de până la 8%.

1696 Prima flotă rusă pe Don.

Board of Trade and Plantations în Anglia. 1698 Comerţ liber pentru „Trade” (=comerţul triunghiular).

Anglia. 1707 Uniunea de facto a Angliei cu Scoţia: autonomia Scoţiei este dizolvată

— Astfel ia naştere o piaţă comună mai mare.

Skt. Petersburg devine noua capitală a Rusiei (până în 1919).

Revin Rusiei. Rusia devine Mare Putere: titlul de ţar este echivalent celui de împărat.

Robert Walpole devine prim-ministru (până în 1742): începuturile sistemului cabinetelor în Anglia.

În jurul anului 1700, în Anglia factorii istorici mai vechi vor cunoaşte un proces de consolidare: acumularea primitivă de capital se va intensifica după „Glorious Revolution" şi după uniunea personală dintre Anglia şi Olanda (1689-1702) prin afluxul experţilor olandezi şi al

cunoştinţelor tehnico-financiare (Banca Angliei, 1694). Bill ofRights (1689) şi Act ofSettlement (1701) vor încheia procesul de instituire a dominaţiei Parlamentului, în timp ce „Tratatul despre guvernarea civilă"

(1690) al lui John Locke o va fundamenta juridic. Bogăţiile din ce în ce mai mari obţinute din dominaţia maritimă, din colonii şi de pe urma industrializării care se va impune treptat vor face din Anglia cel mai invidiat şi mai admirat model al statului liberal de drept, al statului constituţional şi al celui industrializat. Anglia va da lovitura decisivă în drumul său către dobândirea statutului de Mare Putere prin succesul obţinut împotriva pretenţiilor hegemonice ale Franţei lui Ludovic al XlV-lea în cadrul războiului de succesiune la tronul Spaniei şi în cadrul păcii de la Utrecht (1713). Sprijinindu-se pe flotă, pe dominaţia mărilor şi pe sistemul economic mondial pe care îl va promova, Anglia va reuşi să

anihileze încercările ulterioare ale Franţei de a-i contesta poziţia.

Dimpotrivă, Rusia îşi va începe drumul către atingerea statutului de cea mai mare putere continentală a Epocii moderne după scuturarea dominaţiei bazate pe tribut a tătarilor (1480) şi după încheierea expansiunii intraruseşti (1521). Ca model clasic de stat fără ieşire la mare, ea se va lupta din răsputeri să-şi croiască un drum către mare, orientându-se mai întâi către Marea Baltică, al cărei ţărm îl va atinge în urma unui traseu cuprinzând trei etape (1703/1721).

După conflictele devastatoare numite „smuta" (1604-1613), care vor provoca intervenţia externă (Polonia, Suedia, până în 1617) şi după

urcarea pe tron a Romanovilor (1613-1917), faza consolidării va dura până la începutul epocii

Idominaţiei unice a lui Petru cel Mare (1689). Această perioadă va sta sub semnul a trei caracteristici: autocraţie, modernizare, expansiune.

Autocraţia, ca împlinire a monarhiei absolute, a însemnat impunerea unei situaţii sociale incontestabile, iobăgie, clase sociale reduse ca număr, care fiind sub autocraţia ţarului nu puteau să acumuleze bogăţii pe cont propriu. Modernizarea a cuprins, la fel ca în Franţa lui Ludovic al XlV-lea şi în toate structurile de putere „dezvoltate" sistematic de sus în jos (Prusia, Imperiul otoman, Egiptul, Japonia, China etc), numai armata şi punctual economia, în măsura în care aceasta din urmă putea sluji ca instrument şi mijloc pentru expansiune – economie de înarmare, construcţie de nave, şcoli militare. Baza modernizării a fost mult mai îngustă decât în Franţa sau Prusia, ea fiind adesea impusă cel puţin formal prin reforme externe (reforma îmbrăcăminţii, 1700; tabelul rangurilor, 1722). Începând din epoca lui Petru cel Mare, Rusia se va

plasa în situaţia tensionată dintre statutul de Mare Putere şi de putere mondială în plan extern, cu o percepţie de sine corespunzătoare (nevoia de prestigiu!), pe de-o parte şi înapoierea tehnologică pe de altă parte, înapoiere care o va face să şchioapete în urma statelor industriale cele mai dezvoltate, situaţie probată de importul de experţi, de credite şi de tehnologie. În plan intern va domina în mod constant o discrepanţă

analogă între insule de modernitate funcţională (care vor contribui la creşterea puterii externe) şi înapoierea marii mase a populaţiei în teritoriu.

Rusia va căpăta statutul de Mare Putere în urma Războiului nordic, încheiat cu pacea de la Nystad (1721), prin care va reuşi să iasă

către vest prin intermediul Mării Baltice. Dimpotrivă, prima încercare de expansiune către sud, în detrimentul Imperiului otoman, va eşua în urma primului război ruso-turc (1710-1711). Totuşi, acest război va anunţa o importantă linie expansionistă a Rusiei – Constantinopol, flancurile fiind reprezentate de Caucaz şi Balcani. În urma unei serii de războaie, Rusia va aduce la agonie Imperiul otoman, dând astfel naştere Problemei orientale (1774-1923). Linia de expansiune vestică va ţinti, trecând peste Polonia, vidul de putere reprezentat de Germania şi va conduce la împărţirea Poloniei (1772-1795).

La început, opoziţia dintre cele două mari puteri mondiale, atât de diferite calitativ şi structural, va rămâne latentă. Ea va fi estompată întro primă etapă de faptul că ele nu aveau contacte directe, iar apoi de faptul că ambele se vor opune atât Franţei revoluţionare, cât şi celei napoleoniene. Evenimentele care vor marca polarizarea tranşantă între Rusia şi Anglia vor fi revoluţia industrială şi instituirea Sfintei Alianţe (1815). Întretăierea liniilor lor expansioniste în Mediterană

(Constantinopol) şi Asia centrală (India) va genera în secolul al XlX-lea noi conflicte, care vor degenera într-o primă etapă în Războiul Crimeii (1854 până în 1856), iar ulterior se vor opri la limita războiului dintre cele două (1878,1885).

92. Hegemonie şi echilibru de forţe: marile războaie pentru hegemonie, de la 1700/1701 până la 1763

Lupta împotriva hegemoniei Franţei începută prin Prima Mare Alianţă (1689) va fi continuată de către alianţa olandezo-engleză în cadrul conflictului mai amplu reprezentat de războiul pentru succesiune la tronul Spaniei, context în care William al III-lea va ridica noul principiu al „echilibrului forţelor" {Balance of Power) la rangul de linie directoare a politicii externe engleze, linie continuată sistematic până la

cel de-al doilea război mondial. În acelaşi timp, la adăpostul războaielor pentru hegemonie desfăşurate în vest, Rusia va accede, prin intermediul Războiului nordic (1700-1721), la statutul de mare putere hegemonică a estului: mai mult de un deceniu, Europa va fi dominată de două mari războaie pentru hegemonie, suprapuse spaţial şi temporar (1701-1713).

Acestea şi cele care le vor succeda – războiul pentru succesiune la tronul Poloniei, războiul pentru succesiune la tronul Austriei, războiul de 7 ani

– vor constitui cadrul preliminar al relaţiilor internaţionale dezvoltate pe continentul nostru în secolul al XVIII-lea. În urma acestor războaie se vor impune noile Mari Puteri, de istoria cărora se leagă direct procese istorice importante precum împărţirea Poloniei, independenţa SUA, Revoluţia franceză.

Se stinge latura spaniolă a Habsburgilor: Ludovic al XlV-lea emite

pretenţii asupra Spaniei.

Bătălia de la Poltava: victorie decisivă a ruşilor asupra suedezilor.

Carol al Xll-lea în Turcia (până în 1714).

1713/1714 Pacea de la Utrecht/Rastatt: Bourbonii sunt recunoscuţi în Spania, însă una dintre urmări va fi divizarea ramurii spaniole şi a celei franceze. Anglia şi Austria cuceresc noi teritorii. 1716

Rusia mediator în Polonia; Mecklenburg (până în 1717).

Acesta se vor naşte două războaie sileziene (1740-1742, 1744/1745): Austria/Anglia/Rusia/Olanda – Bavaria/Prusia/Franţa.

Premisele istorice, structura internă, momentul şi condiţiile ascensiunii la statutul de mare putere au fost diferite în funcţie de interesele, caracterul şi puterea noilor pretendente la acest statut. În cadrul frecventelor schimbări ale coaliţiilor se vor evidenţia totuşi anumite constante: duşmănia dintre Anglia şi Franţa, moştenită din epoca medievală; alianţa dintre Franţa şi Imperiul otoman (începând din 1526/1536); dualismul german dintre Austria şi Prusia (1740 până în 1866); dependenţa Prusiei faţă de Rusia. Văzute din perspectiva fluctuaţiilor curente, aceste constante vor guverna modificarea alianţelor, în special pe cea a alianţelor spectaculoase din 1756 („renversement des alliances"). Astfel, ambele războaie pentru hegemonie ale secolului al XVIII-lea, atât cel din vest, cât şi cel din est, trebuie văzute împreună, atât în ceea ce le priveşte pe ele însele, cât şi în ceea ce priveşte consecinţele lor pe termen lung.

Din mulţimea de date se impun îndeosebi următoarele evenimente militare la Malplaquet (1709) va avea loc cea mai sângeroasă bătălie a întregului secol XVIII; la Poltava (1709) se va decide soarta Războiului

nordic, va începe decăderea Suediei ca putere regională şi se vor contura premisele războiului civil polonez. Plassey (1757) va fi preludiul cuceririi Indiei de către Anglia (până în 1856), cucerirea Quebecului (1759) şi a Montrealului (1760) lărgind teritoriul colonial deţinut de englezi în America de Nord şi în Canada.

În ansamblu, războaiele europene pentru hegemonie din secolul al

XVIII-lea pot fi înţelese pornind de la doi factori importanţi – principiul englez al „Balance of Power” în vest, expansiunea seculară a Rusiei în est. „Balance of Power” va lua naştere din experienţele istorice ale Olandei în cadrul eforturilor de respingere a invaziei franceze (1672-1678) şi ale Angliei în procesul asecensiunii sale către statutul de mare putere: pentru a-şi susţine hegemonia maritimă, Anglia va dori de aici înainte să împiedice constituirea oricărei noi puteri hegemonice, care, aşa cum a fost cazul Franţei în 1692, ar fi putut deveni periculoasă

printr-o invazie maritimă. În primul rând, gurile de vărsare ale Rinului şi ale Escaut-ului trebuiau să aparţină unor ţări mai mici fie prietene (Olanda), fie neutre (Belgia). Începând din acest moment, politica echilibrului de forţe practicată de Anglia va fi orientată împotriva a trei mari puteri pretendente la hegemonie – Franţa (1701-1815), Rusia (1815-1907), Germania (1904 până în 1945).

Expansiunea Rusiei va fi orientată pretutindeni, cunoscând în timp modificări ale centrelor de greutate, urmând sistematic principiul celei mai mici opoziţii. Ea se va orienta îndeosebi către ocuparea unor mari zone dominate de vidul de putere – India, Imperiul otoman, cu care va purta opt războaie (1710-1878), Polonia şi în ultimă instanţă chiar China (aprox. 1900). Autocratica Rusie va găsi de timpuriu mijlocul de a ataca Imperiul otoman, ea incitând la revoltă popoarele creştine aflate sub dominaţie turcă, cele mai multe dintre acestea făcând parte din ramura slavilor sudici. Ajutorul acordat mamelucilor revoltaţi (1772 până

în 1774) în timpul celui de-al treilea război ruso-turc, prezenţa masivă a Rusiei în Egipt (în jurul anului 1786) şi cooperarea cu Etiopia împotriva Turciei la 1900 trădează scopul major al ruşilor în zonă –

Constantinopol.

Efectele la scara istoriei universale vor fi enorme: ascensiunii Angliei şi Rusiei către statutul de Mari Puteri îi vor corespunde eşecul Franţei ca putere hegemonică şi faza a doua, decisivă, a decăderii Imperiului otoman (începând din 1774). Pentru Franţa va începe criza existenţială a monarhiei absolute: la foametea şi epidemiile ce vor cuprinde Franţa vor contribui creşterea de douăzeci de ori a datoriilor

statului la sfârşitul războiului de succesiune spaniol, iar mai târziu insuccesul în faţa Angliei (1748, 1763): prin pretenţia sa de a dobândi o putere hegemonică, Ludovic al XlV-lea va declanşa o avalanşă care

va îngropa Vechiul Regim absolutist, al cărui reprezentant de vârf a fost, în vâltoarea Revoluţiei franceze (1789).

Războiul civil polonez, plasat în cadrul Războiului nordic, aparţine preistoriei împărţirii Poloniei (1772-1795), aşa cum de altfel este şi cazul devastărilor provocate de trupele ruse şi al staţionărilor permanente ale acestora (1716).

În cadrul războiului civil spaniol, privit ca parte integrantă a războiului pentru succesiune la tronul Spaniei, se va repeta protestul violent al Cataloniei faţă de centralismul promovat de către Castilia (1705-1714). Revolta va fi încheiată provizoriu prin recucerirea sângeroasă a Barcelonei şi prin vinderea unei părţi din populaţia acesteia ca sclavi către musulmani (1714). Războaiele de succesiune spaniol şi austriac vor accelera şi decăderea economică a Ţărilor de Jos austriaco-spaniole.

I

Tratatul lui Methuen (1703), care va rupe alianţa incipientă a Portugaliei cu Franţa în cadrul Marii Alianţe şi va reface alianţa tradiţională (de la 1386) a acesteia cu Anglia a avut, pe lângă aspectele politice şi importante aspecte economice. La Utrecht (1713), Anglia va câştiga prin assiento (monopolul comerţului cu scalvi în posesiunile spaniole) şi „Annual Ship", care îi vor pennite ca o dată pe an să

introducă propriile mărfuri în cadrul imperiului colonial spaniol, dreptul la cea mai importantă participare la ultima fază a comerţului transoceanic cu sclavi. Tot acum ea îşi va deschide drumul către America Latină, acest pas având ca rezultat instituirea comerţului liber (1776) şi independenţa Americii Latine (1823/24).

Războiul de 7 ani se va încheia prin ascensiunea Prusiei la statutul de Mare Putere (1763), va confirma poziţia centrală a Angliei ca putere maritimă şi colonială prin victoria de la Plassey (1757), însă va pregăti în acelaşi timp şi complicaţiile care vor favoriza cucerirea independenţei SUA faţă de Anglia (1775-1783).

93. Revoluţia industrială I: progres şi modernizare -Prometeu

descătuşat, de la 1760 până la 1847

Către sfârşitul războaielor pentru hegemonie, transformările tehnice din Anglia vor da naştere procesului de industrializare. Ca o continuare a evoluţiilor anterioare, sprijinindu-se din punct de vedere

ideologic pe Iluminism şi pe Raţionalism, industrializarea va conduce către o epocă de modernizare, epocă pe care nobilul enciclopedist, partizan al Revoluţiei franceze, Condorcet o va caracteriza prin termenul de progres. Din punctul de vedere al structurilor istorice, trecerea la producţia industrială (începând cu aprox. 1760) poate fi comparată

numai cu trecerea la producţia agrară („revoluţia neolitică"), ea având urmări revoluţionare pentru toate domeniile vieţii, în întreaga lume.

Simbolul acestui proces de emancipare va fi Prometeu descătuşat, figură

deosebită a mitologiei greceşti.

Mecanizarea va începe în Anglia şi va cuprinde în primul val producţia textilă, pe cea a fierului şi pe cea a cărbunelui. Aceste domenii au fost la începuturile industrializării sectoare cheie ale creşterii economice, astăzi fiind dimpotrivă cele mai mari branşe cuprinse de criză

din ţările industrializate occidentale. La început însă, aceste trei sectoare dominante şi-au influenţat reciproc creşterea economică: procedeele de tors şi de ţesut mecanizate au făcut necesare maşini din fier şi oţel; pentru producerea şi folosirea acestora cărbunele a devenit treptat indispensabil, el înlocuind lemnul din ce în ce mai rar. Pentru a pompa pânza freatică din minele de cărbune din ce în ce mai adânci vor fi folosite primele maşini cu aburi, care la rândul lor au stimulat mecanizarea şi au sporit cererea de cărbune. Multe din noile descoperiri vor servi în mod direct la susţinerea unor războaie sau indirect la întărirea potenţialului de război al diverselor state, aşa cum va fi de pildă

cazul Angliei în Războiul de şapte ani (1756-1763).

Pornind din Anglia se vor răspândi principiile industrialismului, acestea cuprinzând la început marile zone carbonifere – Belgia,

Olanda, nordul Franţei, zona Ruhr/Saar, Boemia, Silezia superioară/ Polonia vestică, Donul, bazinul Dunării, Uralii, India, Japonia către est şi SUA către vest. Industrializarea a început în centrele economice istorice (de ex. Wallonia) şi a creat altele noi, plecând efectiv de la nimic (de ex.

Bazinul Ruhr). Cărbunele şi fierul au devenit premisele fundamentale ale industrializării. Industria textilă va deveni cea mai importantă ramură

economică, fenomen care astăzi cunoaşte un reviriment în „ţările dezvoltate". O poziţie aparte în cadrul acestui tablou o ocupă Africa de Sud, deoarece acolo industrializarea a început cu diamante (1867) şi aur (1886). O importantă cenzură a fost exercitată de către blocada continentală (1806-1813): blocada comercială napoleoniană, instituită

împotriva Angliei, va forţa Europa la substituirea produselor provenite din Indiile vestice (în special a zahărului din trestie cu cel din sfeclă) şi va

avea un efect benefic asupra tinerei industrii (de ex. Krupp în Essen, 1811). Însă după sfârşitul abrupt al acesteia (1813) va avea loc o întoarcere în forţă a mărfurilor (textile) englezeşti mai ieftine.

Naşterea Revoluţiei industriale în Anglia nu este deloc rezultatul unei întâmplări: în contextul amplelor transformări istorice, acumularea primitivă de capital îşi va muta centrul geografic de greutate din Italia superioară în Germania sudică şi din sudul Ţărilor de Jos către Olanda, de unde acesta se va muta în Anglia, prilejul fiind oferit de apărarea comună în faţa pretenţiilor hegemonice ale Franţei (începând din 1689).

Înainte de aceasta, Revoluţia engleză (1640-1660) crease, iar Restauraţia (1660) şi „Glorious Revolution" (1688/1689) ratificaseră şi modificaseră

premisele structurale esenţiale ale dezvoltării noului mod de producţie.

Într-o societate în care nobilul (spre deosebire de situaţia de pe continent) era forţat de împrejurări să desfăşoare activităţi economice, în contextul Revoluţiei engleze, prin intermediul gentry şi orăşenimii vor irumpe. Forţe care vor face presiuni uriaşe în direcţia expansiunii – în plan economic în agricultură şi producţia manufacturieră, în plan extem dincolo de ocean, în colonii şi în comerţul colonial. Eliberarea

ţăranilor, a pământurilor, a meşteşugurilor şi a comerţului a descătuşat forţele dinamice, dornice de creştere economică.

Cea mai lucrativă parte a agriculturii, păstoritul, tradiţional încă

din Evul Mediu, va oferi în acelaşi timp materia primă pentru ramura mai veche a industriei

Revoluţia industrială I textile englezeşti, prelucrarea lânii în Yorkshire. După cucerirea Indiei (începând din 1757) şi distrugerea industriei bumbacului de aici, cu o vechime de secole, se va adăuga Lancashire: Manchester va deveni capitala ideologică a noului liberalism (Manchester-liberalism), iar Liverpool va fi cel mai important port al său.

Astfel va apărea prima linie ferată dintre Manchester şi Liverpool (1825) simbol al industrialismului timpuriu: textilele vor deveni cel mai important articol de export al Angliei. Credo-ul noii religii economice va fi comerţul liber exportatorii militează întotdeauna pentru comerţul liber (cu mărfurile lor!).

În Anglia, cărbunele şi fierul se găseau în cantităţi îndestulătoare, şi tot aşa şi apele curgătoare, necesare producţiei industriale. Producţia va înregistra mulţi factori cu valoare stimulativă: agricultura modernă; inteligenţa tehnică; infrastructura de bună calitate, pe spaţii relativ mici, cu cât mai multe posibil căi de navigaţie fluvială, iar foarte curând calea ferată, ca legătură simbolică, şi curând reală între fier şi cărbune; o piaţă

internă unificată, care se va extinde prin uniunea reală dintre Anglia şi Scoţia (1707); Portugalia ca prima piaţă externă constantă pentru desfacerea produselor manufacturiere, iar mai târziu industriale engleze (1703); numeroase venituri provenite de peste ocean (colonii, comerţul triunghiular, comerţul cu mirodenii din India). După Restauraţie (1660), în Anglia se va institui o relativă pace internă. Unitatea internă, necesară

expansiunii în plan extern, va rezulta din interesul comun faţă de această expansiune, atât economică, cât şi maritimă.

Consecinţele sociale ale industrializării nu se vor lăsa aşteptate: vechile (nobilimea) şi noile (negustorimea din oraşe, muncitorimea)

clase vor fi influenţate de relaţiile reciproce şi de cele cu Coroana; între diferitele zone vor apărea diferenţe şi tensiuni, care uneori vor degenera chiar în conflicte: începând de atunci industria a devenit un criteriu şi un instrument central al politicii moderne – creşterea puterii prin industrializare.

Diferenţele de potenţial dintre state se vor accentua: ascensiunea Angliei la o poziţie de dominare faptică a lumii va căpăta un fundament material prin avansul ei de peste un secol în procesul industrializării („atelierul productiv al lumii"). Dimpotrivă, din motive diferite, Rusia şi Franţa vor rămâne în urmă. Vidul de putere reprezentat de secole de Germania va primi în urma industrializării un puternic impuls către unificarea politică, aceasta fiind precedată de constituirea unei pieţe interne comune (Uniunea vamală germanăDeutscher Zollverein, 1834).

Rolul conducător al Prusiei, datorat rămânerii în urmă a Austriei în procesul industrializării, va prejudicia decizia militară şi politică de mai târziu (1866). După fondarea Imperiului (1871), Germania va cunoaşte un avânt uriaş, ea devenind în scurt timp o mare putere industrială, fenomen cu urmări importante pe plan european şi mondial. SUA şi Japonia, puteri plasate în extremităţile noului sistem mondial, care se va extinde treptat, îşi vor începe ascensiunea către statutul de Mari Puteri pornind de la procesul industrializării.

Blocada continentală (1806-1813) şi abolirea sclaviei (începând din 1807) vor fi fenomene care vor acompania industrializarea timpurie, ele având efecte uriaşe asupra proceselor istorice ulterioare. Industrializarea va da expansiunii europene dincolo de ocean un nou avânt, transformând-o treptat în dominaţie colonială şi imperialism. Ambele forme de dominaţie vor provoca însă, tocmai pe baza introducerii industrializării şi în colonii, naşterea şi victoria unui naţionalism anticolonial după 1945. De asemenea, efectele pe termen lung ale

industrializării şi ale Revoluţiei franceze vor accelera dispariţia Imperiului otoman şi escaladarea naţionalismului în rândul popoarelor europene lipsite de statalitate, mai precis în rândul celor cuprinse până

atunci în mari structuri de putere dinastice.

În ultimă instanţă, marile revoluţii şi ascensiunea mişcării

muncitoreşti europene nu pot fi nici gândite şi nici înţelese în afara procesului de industrializare. Marx şi Engels, care au trăit în centre industriale timpurii, îşi vor extrage materialul de analiză şi impulsul pentru acţiunea lor declarat reformistă din consecinţele industrializării.

Analiză istorică a acestor consecinţe va constitui baza concepţiei lor despre lume. Nucleul analizelor marxiste va fi format din marile crize economice, care prin anvergura căpătată în jurul anului 1847 vor pregăti nemijlocit Revoluţia de la 1848, la rândul ei aceasta declanşând alte evenimente. În acelaşi timp, industrializarea va face posibil noul sistem atlantic, dominaţia noului Occident faţă de vechiul Orient, afirmarea unor continente izolate până în Epoca modernă, precum America şi Australia, care vor deveni o prelungire a Europei.

94. Împărţirile Poloniei, de la 1772 până la 1795 împărţirile Poloniei reprezintă un caz tipic de coroborare a factorilor care au acţionat pe termen lung (structurali) şi a celor care au acţionat pe termen scurt.

Aceşti factori au avut atât o natură socio-economică, cât şi una politică

(internă şi externă). Preistoria lor coboară până în Evul Mediu târziu şi la începuturile Epocii moderne. Ei vor fi exacerbaţi în epoca Revoluţiei franceze, iar efectele lor se vor manifesta chiar şi asupra Poloniei şi Europei contemporane.

Brandenburgului.

Se impune prin forţe proprii.

Al Poloniei (până în 1733): alegere controversată – război civil.

1700 Războiul nordic (până în 1721): Polonia este ruinată. 1704

(Contra-) regele polonez Stanislaw Leszczynski (până în 1709) este susţinut de către suedezi – război civil. 1709 Victorie a ruşilor la Poltava: Leszczynski este eliminat, August al ll-lea redevine rege (până în 1733).

Dreptul de veto!) – interzicerea reformelor. 1733 Moartea lui August al ll-lea: August al lll-lea (până în 1763); Leszczynski contra-rege:

război civil, războiul polonez pentru succesiunea la tron (până în 1735). 1756 Războiul de 7 ani (până în 1763): Polonia devine bază militară şi teritoriu de tranzit pentru Rusia în drumul ei împotriva Prusiei.

„Seimul mut” de la Grodno: cele mai multe reforme sunt abrogate.

Revolte în Varşovia şi în Vilnius.

Monarhia electivă poloneză, un fel de republică nobiliară, se va caracteriza prin preponderenţa nobililor în raport cu Coroana. În lunga perioadă în care ţara fusese lipsită de administraţie centrală (1138-1320, 1370-1386), nobilimea a monopolizat puterea în stat şi în societate. Acest monopol va fi întărit prin actele de la Kaschau (Caşovia) (1374) şi Radom (1505). Trecerea la monarhia electivă va fi sintetizată de către puterea nobiliară din punct de vedere constituţional prin Articuli Henriciani (1573), drepturile nobiliare crescând şi mai mult în contextul crizei generate de revolta lui Chmielnicki – Hmelniţki (1648-1654) în jurul problemei dreptului de veto (1652): fiecare membru al Seimului putea bloca prin vetoul său o decizie a parlamentului. Astfel, parlamentul s-a dizolvat şi, în plus, toate deciziile sale anterioare au fost anulate. După

ce parlamentul s-a „dezbinat”, „confederaţiile” s-au întâlnit, găsind ad hoc o soluţie de compromis.

Deoarece ulterior toate parlamentele poloneze vor fi „dezbinate”, Polonia va deveni neguvernabilă, atrăgând prin vidul de putere intervenţia puterilor. Polonia va pierde Prusia în favoarea Brandenburgului (1660), Smolenskul şi Kievul (1667) în favoarea Rusiei.

Ultima demonstraţie de forţă militară a vechii Polonii va fi contribuţia ei în poziţie de conducere la ridicarea asediului Vienei (1683). Această

acţiune va fi condusă de către Ioan al IH-lea Sobieski (1674 până în 1696), ultimul rege de origine poloneză urcat pe tron prin propriile forţe.

După moartea sa (1696) următoarele alegeri regale vor fi în două rânduri disputate de două tabere, conducând la războaie civile şi la intervenţia forţelor externe. Stanislaw Leszczynski, contra-regele local,

va eşua în două rânduri în faţa candidaţilor veniţi din Saxonia şi susţinuţi de către Rusia, August al II-lea şi August al III-lea (1709,1734).

După devastările şi pierderile economice suferite în urma războaielor desfăşurate în acelaşi timp împotriva Rusiei (1654-1667) şi a Suediei (1655-1660), Războiul nordic şi cel de şapte ani vor zdrobi complet Polonia şi vor ruina „economia poloneză", devenită de atunci proverbială. Războiul nordic va pecetlui şi din punct de vedere politic destinul Poloniei: staţionarea permanentă a trupelor ruseşti pe teritoriul ţării (1716) îi va anula libertatea de acţiune, pacea de la I

Nystad (1721) va consfinţi, prin garantarea internaţională a constituţiei poloneze, haosul, neguvernabilitatea şi imposibilitatea

reformelor: puterile vecine nu doreau reforme care ar fi putut scoate ţara din vidul de putere.

Moartea lui August al III-lea (de Saxa) (1763) va fi premisa unei noi etape a războiului civil: „Familia" împotriva „Patrioţilor". Situaţia a fost atât de încâlcită, încât nu poate fi clarificată cu lux de amănunte în cadrul acestei schiţe. „Familia", unul dintre cele două partide ale nobilimii, avea ca nucleu familia de magnaţi a Czartoryskilor. Ea era orientată către Rusia, către reforme, pe care însă dorea să le realizeze cu sprijin rusesc. Împotriva acestui partid se va afirma cel al „Patrioţilor", care aveau o aripă orientată împotriva toleranţei faţă de cei care nu erau catolici şi a menţinerii dreptului de veto. Şi aceştia se bazau pe sprijinul rusesc. „Sprijinită" de trupele ruseşti, „Familia" va reuşi să impună

alegerea candidatului propriu, Stanislaw Poniatowski (1764 până în 1795). Încercarea acestuia – în ciuda interdicţiei de a introduce reforme impusă de către puteri – de a desfiinţa dreptul de veto va fi de natură să-i divizeze pe „Patrioţi": o parte dintre aceştia vor constitui Confederaţia de la Radom (1767), susţinută de către Rusia, iar ceilalţi vor constitui Confederaţia de la Bar (1768). În acest mod se va ajunge la un război civil generalizat. În est, ţăranii ortodocşi se vor ridica împotriva proprietarilor de pământuri catolici. Trupele ruseşti vor interveni împotriva Confederaţiei de la Bar, care la rându-i va chema în ajutor Franţa şi Imperiul otoman. În spiritul anarhiei generale, Rusia, Prusia şi Austria vor proceda la prima împărţire a Poloniei (1772): Polonia va pierde teritorii în cadrul cărora polonezii vor constitui minoritatea conducătoare.

În cadrul nucleului redus semnificativ al Poloniei se va impune un val reformist (începând din 1773), val impus preponderent de către

„Patrioţi”. Cea mai importantă realizare a acestei mişcări va fi Constituţia de la 3 mai (1791), plasată deja sub auspiciile Revoluţiei franceze.

Împărăteasa Ecaterina a Ii-a (1762 – 1796) se va teme de răspândirea

„ciumei franceze” peste Vistula şi va pregăti, cu ajutorul Confederaţiei de la Targowica (1792), intervenţia şi prin aceasta cea de-a doua împărţire a Poloniei, de astă dată numai cu Prusia (1793). În cadrul Poloniei neocupate se vor face presiuni pentru anularea tuturor reformelor.

Revolta lui Kosciuszko (1794) va fi înfrântă fără drept de apel de către puterile interesate şi va oferi prilejul celei de-a treia împărţiri a Poloniei (1795), împărţire ale cărei clauze vor fi modificate mai târziu, la Congresul de la Viena (1815), în favoarea Rusiei. Prin dispariţia statului polonez va lua naştere în Europa problema poloneză. Din emigraţie, prin

Legiunea poloneză (1797) şi prin numeroase revolte, polonezii vor încerca fără încetare de atunci să-şi refacă statul independent: „Jeszcze Polska nie zginela!” – Polonia nu este încă pierdută!

95. Problema orientală:

Europa în labirintul unei crize prelungite, de la 1774 până la 1923

Strâns legată din punct de vedere temporar şi faptic de împărţirea Poloniei şi de problema poloneză este ceea ce se numeşte „Problema orientală” – plasată între pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi cea de la Lausanne (1923). Ambele date cheie sunt faţa văzută a unor procese complexe, pline de semnificaţie pentru istoria universală. Plasarea în acelaşi context istoric a problemei poloneze şi a celei orientale este legată

de motivele care au determinat cel de-al treilea război ruso-turc, decisiv pentru stabilirea raporturilor de forţe dintre cele două puteri: intervenţia otomană în cadrul complicaţiilor poloneze în favoarea Confederaţiei de la Bar (1768) va fi punctul de plecare al celui de-al

treilea război ruso-turc (1768-1774). În miezul războiului, deconspirarea ambiţiilor Rusiei de a ocupa Principatele Române (Moldova şi Ţara Românească), ca etapă în efortul de acaparare a Constantinopolului, va determina Austria şi Prusia să intervină pentru menţinerea Imperiului otoman, prin dejucarea planurilor Rusiei de a ocupa cele două principate. Pentru aceasta, ele vor folosi împărţirea Poloniei ca un mijloc de deturnare a atenţiei Rusiei, concentrată în direcţia obţinerii dominaţiei asupra strâmtorilor. Ele vor invita într-un fel Rusia să participe la împărţirea Poloniei (1772). După

sfârşitul războiului, Rusia va deschide, la Kuciuk-Kainargi, Problema orientală (1774).

Aspectele delicate care formează substanţa Problemei orientale se constituie într-un continuum al politicii europene, prelungit de-a lungul a 150 de ani, consecinţele târzii ale acestui complex problematic resimţindu-se din plin şi în epoca contemporană – conflictul din Orientul Apropiat, problema armeană, conflictul din Kosovo, conflictul dintre Grecia şi Turcia asupra Ciprului, războiul din Iugoslavia. În acelaşi timp, trebuie urmărită cu atenţie relaţia dintre Problema orientală şi alte probleme (de exemplu, problema românilor şi cea a polonezilor după

succesivele împărţiri ale Poloniei).

Trecere liberă a vaselor ruseşti prin Strâmtori. 1781 Proiectul grec: cucerirea Constantinopolului; crearea unui imperiu grec sub patronat rusesc devine ţelul politicii ruseşti. 1783 Teritoriile tătarilor din Crimeea sunt anexate de către Rusia. 1787 Al patrulea război ruso-turc (până în 1792).

Problema orientală

Revolta sârbilor, condusă de Karagheorghe (până în 1813). 1806 Al cincilea război ruso-turc (până în 1812). 1812 Pacea de la Bucureşti, dintre Rusia şi Turcia: Rusia domină Gurile

Dunării.

Revoltă a ienicerilor.

Dependent de Rusia (până în 1841). 1839 Perioada tanzimatului: noi reforme; a doua criză orientală (până în 1841). Franţa îl sprijină pe Mohammed Aii împotriva sultanului.

1841 Tratatul londonez asupra Dardanelelor. Strâmtorile sunt închise pentru navele de război străine: Rusia este forţată să bată în retragere.

Pacea de la Paris: Imperiul otoman intră în concertul Puterilor, garantându-i-se integritatea teritorială. 1859 Construirea Canalului Suez (până în 1869): Egiptul se îndatorează.

Prima Constituţie: Imperiul otoman devine monarhie constituţională (până în 1878).

Constituţia lui Abdul Hamid al ll-lea (1876-1909) este abrogată.

Războiul de anexiune a Bosniei. 1912/1913 Al doilea război balcanic: Turcia pierde teritoriile europene până în Tracia estică (Adrianopole).

Problema orientală poate fi înţeleasă ca o agonie prelungită a Imperiului otoman. Defensiva Imperiului otoman va începe prin eşecul înregistrat la porţile Vienei (1683). El se va retrage mai întâi din Austria în urma a opt războaie, desfăşurate între 1787-1791 în cadrul mai larg al celui de-al patrulea război ruso-turc (1787-1792). După ce Rusia va prelua dominaţia asupra Principatelor dunărene şi după Revoluţia franceză, Austria va rămâne pasivă, astfel încât Rusia, folosind ca vârf de lance mişcarea slavilor sudici, va pregăti sistematic dezintegrarea Imperiului otoman. După pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), Problema orientală se va contura în toată concreteţea ei: ce se va întâmpla cu Imperiul otoman, cu poporul imperial turc şi cu minorităţile sale neturce? Ca urmare a acestei întrebări-vor apărea altele şi mai complexe, vizând problema slavilor sudici, a grecilor şi a armenilor: cum vor ajunge slavii sudici, grecii şi armenii să-şi constituie propriile state?

Înfrângerile militare ale secolului al XVIlI-lea vor favoriza în primul rând reforme structurale ale armatei şi preluarea metodelor de război europene moderne, începând cu Mahmud al II-lea (1808-1839) se va impune tot mai pregnant necesitatea de a promova reforme structurale profunde ale administraţiei centrale şi din provincii, în domeniul fiscal

şi

în învăţământ, după modelul vestic, pentru a putea menţine imperiul.

Sub presiunea permanentă a expansiunii ruse, simbolizată în Proiectul grecesc (1781), iar mai târziu combinată cu influenţe ale Revoluţiei franceze, în Imperiul otoman vor izbucni numeroase revolte. Acestea se vor produce în special în Balcani, însă se vor extinde şi în Liban (1858-1861) şi în Armenia (1862). Revolta sârbilor din 1804 nu va mai fi sprijinită de către Austria, ci de către Rusia, care va găsi astfel un prilej pentru al cincilea război ruso-turc (1806-1812). În Urma unui al doilea episod conflictual, Serbia va deveni autonomă în 1817. Ea va deveni astfel motorul mişcării naţionale a slavilor sudici, orientată la început împotriva otomanilor, iar mai târziu împotriva Austro-Ungariei.

Structura de millet definită pe baze religioase va fi distrusă, ea alunecând rapid către confesionalism şi naţionalism, a căror exacerbare va conduce la masacre în toate taberele. Prima fază a modernizării otomane se va sprijini ideologic pe conceptul de osmanism {osmanlilik): elita modernistă din epoca tanzimatului (începând din 1839) voia să

dezvolte o conştiinţă civică naţională şi statală comună, pentru a utiliza constructiv mişcările separatiste ale popoarelor creştine din imperiu.

Mişcarea tineretului osman (începând din 1865) va apărea ca reacţie la o europenizare în spirit democratic şi o secularizare conduse cu prea mare lentoare, chiar dacă în spiritul progresului, al parlamentarismului şi al constituţionalismului. Atunci când osmanismul oficial nu a mai putut menţine imperiul în Balcani, Abdul Hamid al II-lea (1876-1909) a încercat să menţină unitatea prin promovarea panislamismului (unirea popoarelor musulmane împotriva expansiunii creştine), ca mijloc de legătură între turci şi arabi, menit să neutralizeze în acelaşi timp şi naţionalismul arab în plină ascensiune. Ideologia panturcă rezultată de aici, promovată de către Junii turci (începând din 1894), se va baza pe naţionalismul etnic turc. Prin revoluţia Junilor turci din 1908, aceştia se vor întoarce la Constituţia (suspendată în 1878) din 1876, sprijinindu-se din punct de vedere ideologic la început pe Franţa şi Anglia, dar ulterior pe structurile de putere politică ale Germaniei. Ca „Partid al unităţii şi progresului”, în timpul primului război mondial ei vor exrcita de facto o dictatură de tipul partidului unic.

Junii turci au dorit să combine reformele structurale, parlamentarismul şi democraţia vestice cu meţinerea Imperiului otoman, bazat de astă dată pe un naţionalism turc provenit în primul rând din pierderile traumatice de teritorii şi oameni (masacre) în Balcani (1877/1878). În special preluarea unui naţionalism integral de expresie

iacobină („O naţiune indivizibilă") va stimula campania turcă de asimilare, campanie dusă împotriva limbilor, a culturii şi a religiei celorlalte popoare. Armenii vor fi primii care vor suferi efectele acestei politici: după revolta armeană din 1862, conflictele vor fi escaladate, ajungându-se la masacrele armenilor din 1895/1896 şi 1915/1916.

Naţionalismul arab va irumpe pentru prima dată semnificativ în timpul primului război mondial, prin revolta arabă (1916/1917).

Din perspectiva relaţiilor dintre statele Europei, Problema orientală

are o semnificaţie fundamentală într-o epocă ce se întinde de la războiul de independenţă al Greciei (1821-1829), până la primul război mondial: începând din 1774, Imperiul otoman devenise un uriaş vid de putere, a cărui ocupare parţială prin cedări teritoriale ce se vor prelungi până în 1913 va acţiona ca un ventil de siguranţă pentru tensiunile intereuropene. Pe de altă parte, Marile Puteri vor aştepta ca la moartea

„bolnavului de la Bosfor" (Nicolae I) să izbucnească un război general pe teritoriul lui. O serie de revolte (1831-1833,1839/1840,1862,1875-1878) şi de războaie (1806 până în 1812,1821-1829,1828/1829,1853-1856,1876-1878,1911/1912,1912/1913) vor contribui la declanşarea primului război mondial, prin atentatul de la Sarajevo, ca efect pe termen lung al Problemei orientale.

Interese de diferite naturi vor determina poziţii diferite ale Marilor Puteri faţă de această problemă: Rusia va contribui în mod făţiş la distrugerea Imperiului otoman. Sfânta Alianţă se va sfărâma pentru prima dată în contextul legat de războiul pentru independenţă al Greciei, în care Anglia, Franţa şi Rusia au intervenit pentru Grecia (1827), în timp ce Austria a încercat fără succes să-1 ajute pe sultan prin intervenţia din Egipt. Altfel, Franţa va sprijini adesea Imperiul otoman, iar după Pacea de la Adrianopole (1829) şi Anglia, împotriva expansiunii ruse. Dintre noile state naţionale, Italia va dori să-şi

rezerve un loc în cadrul acţiunii de distrugere a Imperiului otoman, în timp ce Germania va încerca, prin drumul către Bagdad, prin ajutorul economic şi militar să stabilizeze Imperiul otoman şi să-1 acapareze de facto. Prin susţinerea de către Junii turci a Germaniei şi apoi prin intrarea în război (1914), sprij inul acordat Imperiului otoman de către englezi şi francezi în lupta împotriva Rusiei va lua sfârşit. Sinteza acestor evoluţii de lungă durată

va fi elaborată în contextul dezbaterilor legate de pacea de la Lausanne (1923).

96. Noua Europă I:

America Latină, de la 1492 până la 1789

Ceea ce europenii au numit „Lumea Nouă", a fost gândit la început ca o nouă Europă colonială, eliberată de multe dintre condiţionările vechiului continent. Ambele nume oficiale primite în cadrul imperiului colonial spaniol trădează din plin specificul relaţiilor istorice dintre cele două continente – „Las Indias" (Indiile) şi „Conquistas" (Cuceririle), ca o continuare dincolo de ocean a „Reconquistei" spaniole încheiate în 1492.

Numele primite de oraşele nou fondate şi de regiunile nou explorate sunt semnificative – Hispaniola (=Mica Spanie), Venezuela (=Mica Veneţie), Noua Anglie, Nova Scoţia (=Noua Scoţie), Nouvelle (=Noul) Orleans, Noul Amsterdam (=New York). Luarea în posesie a celor două continente americane se va produce prin cea mai semnificativă emigrare cunoscută

după colonizarea greacă a Orientului Apropiat, apărută în urma marşului lui Alexandru. În realitate, din deplasarea graniţelor civilizaţiei europene, prin contactele dintre greci şi popoarele care locuiau diversele teritorii va rezulta, în straturi evolutive succesive, ceva cu totul nou.

Acelaşi lucru se va întâmpla şi în America modernă, ale cărei rădăcini europene pot fi identificate în utilizarea unui număr mare de limbi provenite de pe bătrânul continent – spaniola, portugheza, engleza şi în unele regiuni franceza – limbi care vor cunoaşte însă variante americane.

Noua Europă va rămâne în mod evident legată pe termen lung de Vechea Europă, atât în plan cultural, cât şi economic: războaiele hegemonice europene din secolele XVII şi XVIII vor căpăta dincolo de ocean o coloratură hegemonic-colonială. Structura internă a coloniilor va reflecta structuri proprii „ţărilor-mamă". Astfel, în lucrarea „Despre democraţie în America", Tocqueville va considera Statele Unite ca un reflex al dezvoltării parlamentarismului în Anglia. Dimpotrivă, prin cucerirea independenţei America Latină se va cufunda în dictatura impusă de către elita fondatoare constituită din conquistadori, proces ascuns sub masca constituţionalismului, susţinut continuu de către democraţia prezidenţială americană. Şi din punctul de vedere al puterii politice, America Latină (de Sud şi Centrală) şi America de Nord, de expresie covârşitor engleză, vor reproduce mutarea centrului de greutate petrecută pe teritoriul european după 1492, dinspre sud (Mediterana), către nord (Marea Baltică şi Marea Nordului), în special după Revoluţia industrială. Ca urmare a acestui fenomen, America Latină va urma o pantă descendentă, pierzând treptat poziţia economică conducătoare deţinută în secolele XVI şi XVII (zahăr!) şi ajungând în secolul XX în rândul ţărilor „în curs de dezvoltare". Această evoluţie a situaţiei pe teritoriul american va fi paralelă cu pierderea de către Portugalia şi

Spania a statutului de mari puteri maritime. Evoluţia istorică a Americii de Nord şi a celei Latine trebuie înţeleasă în aceste coordonate.

Procesului de înrobire din Paraguay (până în 1757). 1697 în Brazilia se descoperă aur (Minas Gerais). 1703 „Tratatul lui Methuen": Portugalia plăteşte importul de mărfuri englezeşti cu aur (mai târziu diamante) adus din Brazilia. 1713 Pacea de la Utrecht: „Annual Ship" al Angliei în Portobello sparge pentru prima dată monopolul spaniol asupra comerţului colonial. 1728 în Minas Gerais (Brazilia) sunt descoperite diamante. 1759 Interzicerea iezuiţilor în Portugalia, din cauza opoziţiei lor faţă de abrogarea concesiilor făcute în 1588. 1778 Este permis comerţul liber între Spania şi coloniile sale.

Un proces fundamental pentru evoluţia istorică a continentului american este împărţirea acestuia între imperiul colonial spaniol şi cel portughez. În cadrul coloniilor spaniole se vor constitui patru viceregate, care la rândul lor vor cunoaşte alte forme de divizare administrativă –

Noua Spanie (Mexic, 1535), Peru (Lima, 1543), Noua Granada (Santa

Fe de Bogota, 1717/1739), Rio de la Plata (Buenos Aires, 1776). Portugalia va prelua Brazilia (Guvernul general al Băniei, 1549), care va deveni viceregat în.1763, având capitala la Rio de Janeiro. Mai devreme sau mai târziu vor apărea, ca pretutindeni în coloniile transoceanice, tensiuni şi conflicte între Coroană, reprezentată de către funcţionarii coloniali europeni, care nu deţineau postul în colonii decât pentru o perioadă

determinată şi populaţia provenită din europenii născuţi între timp în colonii („creolii").

Cel mai important centru economic va fi plasat la început în Caraibe, cu economia de plantaţie bazată pe munca cu sclavi, preluată

din Marea Mediterană, trecând peste Africa şi peste grupul de insule constituit din Canare, Capul Verde, Azore, Madeira. Începând din 1505

vor fi introduşi pe plantaţii sclavi proveniţi din Africa neagră. Conform liniei de divizare conturată încă din 1494, Africa va deveni sursă de sclavi pentru jumătatea de lume portugheză. Din acest motiv, portughezii vor deveni la început cei mai mari ofertanţi de sclavi africani, ei fiind ulterior depăşiţi de olandezi, apoi de francezi şi de englezi. La periferia Caraibelor, în apropierea teritoriilor dominate de către spanioli, ei vor construi propria colonie subtropicală, de tip plantaţie sclavagistă, pe care o vor aproviziona începând din secolul al XVII-lea cu sclavi proveniţi din punctele de sprijin de pe coastele interioare vest-africane şi exploataţi în regim „naţional". Caraibele vor fi prin producţia de trestie de zahăr şi de alte „mărfuri coloniale" (bumbac, cacao, indigo, orez) cel mai important

centru extraeuropean, dominat de către europeni în cadrul procesului protoindustrializării şi al Revoluţiei industriale.

America Latină

Foarte curând vor apărea alte două puncte de rezistenţă ale puterii coloniale spaniole: în centrele imperiale de civilizaţie şi putere – încă

subzistente ale vechii Americi, cel aztec (Mexic) şi cel incaş

(Peru/Bolivia), spaniolii vor înlocui în calitate de nouă aristocraţie dominantă (în 1524, după Hispaniola, spaniolii emigraţi vor căpăta în

mod automat titluri nobiliare), nobilimea locală, pe care, aşa cum se întâmplă de obicei în cadrul proceselor de cucerire, o vor integra în propriile structuri nobiliare. De la imperiile prăbuşite, spaniolii vor prelua munca forţată (mita), ca obligaţie a ţăranilor care nu erau liberi.

În Anzii superiori şi în Mexic ei vor câştiga prin descoperirea unor bogate mine de argint (1547,1548) o bază economică solidă a imperiului lor colonial, descoperire care va avea efecte de lungă durată pentru Europa aflată în plin proces de modernizare. Argintul americano-spaniol va oferi, o dată cu inflaţia pe termen lung pe care o va provoca, şi una dintre premisele continuităţii procesului de trecere a Europei vestice de la protoindustrializare la Revoluţia industrială, într-un plan mai larg, aceasta va însemna trecerea de la Revoluţia engleză la cea franceză. Noul sistem numit encomienda va fi o combinaţie între principiile feudale şi cele centraliste, combinaţie deja probată la scară mică în Spania prin Reconquista.

În cadrul unui sistem economic puternic centralizat, caracterizat de mercantilism şi protecţionism, coloniile spaniole (şi Brazilia) vor fi spaţii economice foarte strict supravegheate, accesibile numai puterii coloniale tutelare. Instanţele centrale de control al monopolului strict al Coroanei asupra comerţului cu America vor fi: în Spania, Casa de Contratacion din Sevilla (1503-1776), iar în Portugalia Casa da India din Lisabona (1503-1808).

În colonii, reprezentanţii Coroanei şi cei ai creolilor vor susţine interese diferite – Coroana folosea exploatarea coloniilor ca sursă de materii prime şi ca piaţă suplimentară pentru produsele din ţara-mamă, în timp ce creolii doreau să dezvolte o economie proprie, independentă, pentru a menţine cât mai multe bogăţii cu putinţă în ţară. Din diferenţele dintre interesele societăţilor coloniale şi cele ale societăţilor invadatoare se vor produce, ca urmare a Iluminismului, a fondării SUA, a Revoluţiei franceze şi a cuceririlor napoleoniene, mişcări (1808-1826) care vor milita pentru câştigarea independenţei faţă de Spania şi Portugalia, în

plan intern se vor menţine totuşi stratificările în „caste” (castas), specifice primelor societăţi coloniale moderne: primii veniţi (conchistadorii, nobilimea-„Mayflower”) constituiau vârful societăţii, cei veniţi mai târziu se vor ordona ierarhic sub aceştia. Sub prima castă erau plasaţi metişii, fiecare preluând apartenenţa „sanguină” europeană, iar cel mai jos erau plasaţi sclavii (negri) şi simplii indios.

„Sălbaticii” erau (şi sunt) plasaţi în afara societăţii omeneşti.

O primă breşă în cadrul pieţelor coloniale închise va fi realizată de către Anglia în mod indirect, prin tratatul pe care-1 va încheia cu Portugalia, Tratatul Methuen (1703). Prin acesta, Anglia va face din Portugalia o piaţă de desfacere la nivel naţional pentru produsele industriei sale în plină dezvoltare, în timp ce Portugalia plătea prin vinurile sale (vin portughez) şi prin aur, iar mai târziu chiar şi prin diamante aduse din Brazilia (Minas Gerais). De o manieră mai directă, însă doar punctuală, Anglia va sparge monopolul Coroanei spaniole prin Pacea de la Utrecht, la sfârşitul războiului de succesiune la tronul Spaniei (1713). Prin „Annual Ship” Anglia putea să pătrundă o dată pe an cu mărfurile sale în portul Portobello. Reformele iluministe vor pennite comerţul liber cel puţin între Spania şi coloniile sale (1778), prin dinamica sa acesta contribuind după 1789 la pregătirea mişcării de independenţă.

97. Noua Europă II: începuturile SUA, de la 1607 până la 1787 în timp ce Rusia îşi continua procesul de extindere către vest şi către sud, în America de Nord vor apărea tensiuni, care vor fi legate de expansiunea Angliei peste ocean. În urma războiului de independenţă american (1775-1783) va lua naştere SUA, eveniment istoric cu efecte profunde, care din această cauză va fi numit şi Revoluţia americană.

Quartering Act: pentru nevoile de încartiruire a soldaţilor englezi în hoteluri şi pensiuni. Stamp Act Congress în New York.

Începuturile SUA

Cele treisprezece colonii nord-americane vor fi concepute ca aşezări coloniale clasice (1607-1733). Ele îşi vor extrage dinamica din populaţia crescândă (emigranţi, creştere naturală), creşterea economică

şi expansiunea teritorială. Ca şi în Siberia, densitatea redusă a populaţiei va conduce la perspectiva expansiunii de la ocean la ocean, care va conduce la completarea „Manifest Destiny” al viitoarei naţiuni americane. Din cauza întinderilor uriaşe coloniile se bucurau deja de facto din timpul lui „Glorious Revolution” (1688) de autonomie internă.

Conflictul va fi declanşat în urma maifestării intenţiei Angliei de a implica coloniile în acoperirea costurilor Războiului de şapte ani (1756-1763) prin mărirea impozitelor; în acelaşi timp, cucerirea Canadei a servit şi interesele coloniştilor. Prima nemulţumire va fi provocată de Proclamaţia regală, care pentru a-i sprijini pe indieni interzicea provizoriu coloniştilor albi accesul în teritoriile de dincolo de Alleghanie-Kammes (1763). Măsurile engleze-Sugar Act, Colonial Act (17'64), Stamp Act, Quartering Act, Townshend Acts (1767) – vor stârni reacţii de neacceptare a noilor prevederi. Chiar şi retragerea lor (1766/1770), cu menţinerea doar simbolică a impozitelor pentru ceai, va detensiona doar aripa conservatoare, deoarece Coroana va menţine prin Declaratory Act (1766) dreptul suveran al ţării de origine de a emite legi şi de a ridica impozite din colonii. Dimpotrivă, revolta coloniştilor se va întemeia pe principiile lui „Glorious Revolution", ale constituţionalismului liberal şi ale raţionalismului iluminist, principii formulate cel. Mai radical de către Thomas Paine („Common Sense", 1776), şi sintetizate de sloganul „No taxation without representation".

După o primă ciocnire la Boston (1770), Tea Party („Partida de ceai") (1773) din acelaşi oraş va declanşa avalanşa: guvernul va închide portul Boston, va limita dramatic autonomia Massachusetts-ului şi va prelungi provincia Quebec spre sud, până în Ohio (1773). În semn de protest, va fi organizat primul Congres Continental, la Philadelphia şi se va adopta o listă de revendicări faţă de Coroană (1774). Prin luptele de la Lexington şi Concord dintre trupele engleze şi miliţiile coloniale va începe de fapt Războiul de independenţă (1775), dus de partea americană de Continental Army, sub conducerea lui George Washington. După

„Declaraţia de independenţă" (1776) vor lua naştere cele treisprezece noi state ale SUA, reunite la început sub forma unei Confederaţii mai restrânse (1777).

Ajutorul variat din exterior va fi decisiv: Franţa va aloca în secret ajutoare financiare şi materiale (1776), pentru a se răzbuna astfel pe Anglia pentru pierderea Războiului de şapte ani. Ea va intra în mod deschis în război printr-un tratat comercial şi de alianţă orientat împotriva Angliei (1778), fiind urmată un an mai târziu de Spania (1779).

La acestea se adaugă neutralitatea maritimă iniţiată de către Rusia

(1780-1783): Anglia va pierde temporar dominaţia maritimă. Pe uscat, evenimentul decisiv îl va constitui capitularea trupelor engleze la Yorktown (1781). În cadrul Păcii de la Versailles, (1783) SUA va fi recunoscută chiar şi de către Anglia.

Fondarea primei mari Republici a avut în Europa un adânc efect asupra ruginitului Vechi Regim, întărind critica absolutismului, mai ales printre francezii care au luptat pentru SUA, cum a fost cazul lui Lafayette. În plus, costurile intervenţiei vor creşte şi mai mult datoriile statului francez, astfel încât Războiul de independenţă al Americii va contribui indirect la izbucnirea Revoluţiei franceze.

Pentru istoria Imperiului colonial britanic, pierderea celor treisprezece colonii se va constitui într-un moment foarte greu.

Experienţa amară va determina mai târziu o mai mare flexibilitate faţă de revendicările politice ale altor colonii. Către sfârşitul războiului de independenţă Anglia va recunoaşte autonomia Irlandei {Grattan's Parliament, 1782). Ca o compensaţie pentru pierderea celor treisprezece colonii nord-americane, Anglia va intensifica colonizarea abia descoperitei Australii, la început ca o colonie pentru puşcăriaşi (1788).

Între timp, constituirea SUA va fi definitivată: după o severă criză

financiară şi de încredere, Adunarea Constituantă din Philadelphia va da o nouă constituţie, care va transforma SUA dintr-o confederaţie în sensul larg al termenului, într-un stat federal (uniune) bine închegat (1787). Ea dădea preşedintelui o poziţie puternică, ca un fel de înlocuitor al monarhului, ales pe o perioadă de timp. Concomitent, se vor crea premisele viitoarelor conflicte: noua constituţie era ameninţată de refuzul statelor sudice de a aboli sclavia. Tensiunea a fost dezamorsată printr-un compromis în trei puncte, care mai târziu va fi modificat şi Vechiul Regim prelungit (1820; 1850): conform clauzelor constituţiei, la numărarea mandatelor pentru Camera Reprezentanţilor 3/5 dintre acestea vor reveni statelor sudice, care susţineau sclavia, astfel încât sudul va obţine o superioritate politică; Ordonanţa nord-vestică va aboli sclavia din noile teritorii nord-vestice; utilizarea sclavilor nu va mai fi permisă decât până în 1807. Tensiunile generate de problematica sclavilor vor fi escaladate în cadrul războiului civil american (Războiul de secesiune) (1861-1865), iar ulterior în cadrul conflictelor legate de poziţia afro-americanilor

liberi (după 1865).

98. Vechiul Regim şi Revoluţia franceză, de la 1715 până la 1789

Ceea ce se numeşte – după Revoluţia franceză – Vechiul Regim (Ancien Regime) poate fi caracterizat drept perioada care precede o mare revoluţie, perioadă ale cărei începuturi sunt de altfel foarte greu de precizat. Pentru Franţa, începuturile acestei perioade pot fi legate de moartea „Regelui-soare", Ludovic al XlV-lea (1715), chiar dacă această

dată este utilizată mai mult în sens simbolic. Alte premise, anterioare

acestui eveniment, pot fi căutate până în Evul Mediu. Dacă avem în vedere o perioadă anterioară mai scurtă, trebuie să luăm în consideraţie premisele generale la nivelul continentului european. O analiză

competentă şi încă neegalată ne oferă încă din 1856 Alexis de Tocqueville („U Ancien Regime et la Revolution", „Vechiul Regim şi Revoluţia"), lucrare pe care cei interesaţi ar trebui să o consulte încă de la începutul cercetărilor lor.

Se va crea cale liberă pentru monarhia absolută. 1713/1714

încercarea Franţei de a-şi impune hegemonia eşuează: în urma războiului de succesiune din Spania, datoria statului creşte de douăzeci de ori. 1715 Moartea lui Ludovic al XlV-lea – figura simbolică (în ultimă

instanţă urâtă) a absolutismului. 1738 Corvee: muncă forţată cu termene precise pentru construirea de străzi (până în 1787). 1748 Pacea de la Aachen: încă un insucces de politică externă al monarhiei.

Montesquieu publică „Spiritul legilor": separaţia puterilor – critică

a absolutismului.

Raţionalismului. 1763 Pacea de la Paris: eşec în faţa Angliei în privinţa teritoriilor de peste ocean. 1774 Turgot devine ministru de finanţe (până în 1776): primele reforme.

Adunările Provinciale: se face apel la Stările Generale.

Stările Generale sunt convocate; Necker devine din nou ministru de finanţe (până în 1790); a doua Adunare a notabililor la Versailles –

fără rezultate; sunt dublate mandatele pentru Starea a treia în cadrul Stărilor Generale („doublement des Tiers"); Recoltă proastă.

Cauzele interne pe termen lung ale Revoluţiei franceze pot fi urmărite în contextul ascensiunii monarhiei la dimensiunea ei absolutistă şi al crizei acesteia după eşecul pretenţiilor hegemonice europene (1713/1714). Eliminarea Stărilor Generale după întrunirea din 1614 şi victoria Coroanei asupra Frondei (1648-1653) vor modifica poziţia marii nobilimi („noblesse d'epee") şi a nobilimii funcţionăreşti din oraşe („noblesse de robe"), care îşi avea bastioanele în administraţie şi în

„Parlamente" (tribunale). Venalitatea funcţionarilor a permis o mobilitate socială foarte redusă, proiectând întreaga clasă într-o amorţire oligarhică

şi făcând-o incapabilă de reforme structurale; cea mai importantă

problemă ar fi fost aceea a suprimării privilegiilor legate de fiscalitate.

Din clasele superioare privilegiate făceau parte şi arendaşii de impozite şi persoanele care acţionau în cadrul monopolului regal, ca parte a sistemului mercantilist. Marii nobilimi îi era interzisă, ca de altfel pretutindeni pe continent (spre deosebire de Anglia) activitatea

economică directă, ca fiind contrară rangului. Ludovic al XlV-lea îi va smulge şi ultimele funcţii sociale, legate de rolul tradiţional de clasă

conducătoare la nivel regional. El va obliga astfel nobilimea să fie prezentă în permanenţă la Curtea regală, făcând-o complet dependentă

de rege: nobilimea va deveni aproape parazitară – ea va avea doar privilegii, fără a desfăşura o activitate corespunzătoare (administrativă

sau de altă natură) pentru societate.

Ţăranii francezi erau liberi încă din Evul Mediu, motiv pentru a urî şi mai mult relaţiile feudale încă existente, mai ales atunci când acestora

li se va adăuga şi obligaţia de a participa fără remunerare la construirea de străzi publice („cor-vee”, 1738-1787). În cadrul sistemului mercantilist, în rândurile Stărilor va pătrunde orăşenimea implicată în activităţi economice, care tocmai pentru că aparţinea celei de-a treia Stări împărţea cu ţăranii povara fiscală, procurând însă o mare parte din împrumuturile statului. Războaiele pierdute şi păcile dezavantajoase încheiate după ele (1713/1714,1748,1763) şi chiar şi succesul împotriva Angliei obţinut prin sprijinirea SUA (1776-1783) vor aduce după ele o creştere a datoriilor statului şi nemulţumiri faţă de Coroană. Din acest motiv, orăşenimea va extinde treptat discuţiile legate de cheltuielile de stat, acestea devenind parte integrantă a drepturilor politice.

Printre premisele europene ale Revoluţiei franceze se numără

acumularea primară de capital şi începuturile industrializării, prelungirea unor efecte negative ale Contrareformei, Revoluţia engleză

(1640-1660,1688/1669), Iluminismul şi raţionalismul, războaiele hegemonice europene, şi în ultimă instanţă efectele inverse ale republicanismului american asupra Franţei absolutiste.

În epoca războaielor expansioniste încununate de succes (1667-1697), Franţa va fi întărită prin sistemul mercantilist colbertian, însă

dificilele pierderi suferite în cadrul războiului spaniol pentru succesiune o vor arunca în urma Olandei şi a Angliei. Din acest motiv, Franţa va rămâne o ţară predominant agrară, situaţie perpetuată chiar până la începutul secolului XX. Chiar şi în epoca în care Franţa va fi în plină

creştere economică, se va menţine o moştenire care va îmbrăca trei forme şi care va contribui la izbucnirea revoluţiei: datorii ale statului mereu crescânde, generate de economia de război şi de marile construcţii ale epocii absolutiste; muncitori cvasi-proletarizaţi, concentraţi îndeosebi în Paris, fără venituri siguri şi suficiente; discreditarea plenară a monarhiei absolute. Prin victoria târzie a Contrareformei (revocarea Edictului din Nantes, 1685), Franţa va alunga prin hughenoţi cea mai activă parte a

populaţiei. Această acţiune va fi de natură să şubrezească treptat economia ţării, aşa cum se întâmplase puţin înainte şi cu Spania, prin alungarea moriscos (1609-1614).

Revoluţia engleză îşi va pune şi ea – în ambele faze – amprenta asupra Franţei. Modelul primei faze va fi preluat direct de către revoluţionari, prin decapitarea regelui în urma deciziei Parlamentului (Convent) (1649; 1793). „Glorious Revolution" (1688/1689) îşi va pune amprenta prin vocaţia sa constituţionalistă, care prin idealizarea de către intelectualii francezi (Voltaire, Montesquieu) va evolua către Iluminismul politic. Iluminismul nu va susţine sub nici o formă revoluţia sau republica, însă prin critica dezvoltată la adresa monarhiei absolute va deschide calea, în ultimă instanţă chiar prin Rousseau („Le contrat social", 1762), Contractului social.

Potrivit lui Tocqueville, factorii europeni şi cei interni vor evolua de aşa manieră încât încă de la 1750 vor conduce în mod irezistibil către revoluţie. Factorii de natură economică, cei de natură socială, cât şi cei de politică externă vor conduce împreună la paralizia şi incapacitatea de acţiune a Coroanei, absolută şi atotputernică din punct de vedere teoretic. Această paralizie va fi pecetluită prin refuzul claselor privilegiate de a accepta reducerea, prin reformele fiscale devenite necesare (1787), a privilegiilor de care se bucurau (scutirea de impozite). Convocarea aproape uitatelor Stări Generale (1788) se va suprapune unui faliment financiar şi politic al monarhiei absolute. Recolta slabă (1788) şi o iarnă

deosebit de grea (1788/1789), urmate de revolte generate de foamete vor pregăti la rândul lor materialul social exploziv care va da Revoluţiei franceze o nouă dimensiune.

99. Între ghetouri şi Mesia: evreii în Epoca modernă timpurie, de la 1492 până la 1789

Şi Epoca modernă va aduce evreilor catastrofe traumatizante (ebr.:

„Shoah"), mergând de la alungarea din Spania (1492), la pogromul din timpul răscoalei lui Chmielnicki (1648-1655) şi până la războiul rusopolonez (1654-1667). Prin patosul său pentru libertate şi toleranţă, Iluminismul va promite şi evreilor un viitor mai luminos. Alungarea acestora din Spania, cel mai puternic centru al evreilor de până atunci, va genera în rândurile lor cea mai mare fisură a Epocii moderne, cea dintre ashkenasim şi sefardim – evreii din Germania (1349) şi cei din Spania (1492), cu argourile idiş şi spaniol (ladino), ca forme primare ale germanei medievale târzii din zona Rinului şi Mainului, şi cu cel

castilian, amestecate cu elemente ebraice sau preluate din limbi ale populaţiilor înconjurătoare.

Urmările sociale şi culturale vor fi grave: în Epoca modernă

timpurie vor domina sefarzii, încă mai bogaţi şi mai binevăzuţi.

Dimpotrivă, în urma industrializării, cei care vor cunoaşte o ascensiune semnificativă vor fi aşkenazii la început în patria lor de origine, Germania, iar după 1933 în SUA, ei devenind liderii evreimii din lumea întreagă, în timp ce sefarzii vor cunoaşte un proces de regres. Din diferenţele socio-economice vor lua naştere neînţelegeri şi Evreii în Epoca modernă resentimente interiudaice, mergând până

la interdicţia conubismului (mariaje între membri ai celor două grupuri), măsură care viza de fiecare dată partea inferioară, la început aşkenazii, de exemplu în Amsterdam după 1648, iar apoi sefarzii, cum se va întâmpla la început chiar şi în Israelul modern, unde se vor produce ciocniri între grupuri din regiuni cu tradiţii socio-economice şi culturale diferite. Atât în conflictele interne, cât şi în cele externe se vor evidenţia constantele originare ale „existenţei iudaice” (I. Geiss), constante conturate încă din epoca vechiului Orient – constituirea şi afirmarea unei identităţi în contextul unei izolări (voite sau impuse) în „ghetouri mesianice” şi cearta cu „lumea” mergând până la asimilarea individuală

sau colectivă.

Botezarea forţată sau alungarea evreilor din Spania: sefarzii, la început majoritatea în Imperiul otoman.

Exterminarea iudaismului din Portugalia prin botezul forţat (formal).

„Marranii” (=„porci”), cripto-iudei.

„Geto nuevo” în Veneţia: constituirea formală a ghetourilor.

Reforma: atitudine extrem de duşmănoasă a lui Luther faţă de evrei.

Papa Paul al IV-lea va obţine prin forţă, printr-o mişcare brutală,

organizată brusc, intrarea unui gheto din Roma sub pontificatul său.

Aproximativ 1500 de marrani ajung la Amsterdam.

Sefarzii („portughezii”) sunt acceptaţi în Hamburg.

Revoltă în Frankfurt pe Main împotriva evreilor şi a primăriei.

Toleranţă religioasă pentru marrani în Olanda: evreii pot practica public iudaismul; cel mai important centru al toleranţei va fi Amsterdam.

Pogromul evreilor în cadrul răscoalei lui Chmielnicki, răscoală a cazacilor împotriva Poloniei (până în 1655) şi în cadrul războiului

rusopolonez (1654-1667): sunt ucişi aproximativ 100000 de oameni.

Apar aşkenazii, ca refugiaţi în Imperiul otoman şi în vest, în special la Amsterdam.

Anexarea unor părţi ale Lorenei şi Alsaciei de către Franţa: pentru prima dată după 1394 evreii (aşkenazii) se întorc în Franţa, făcând abstracţie de sefarzii din Bordeaux.

Evreii (sefarzii din Olanda) sunt acceptaţi pentru prima dată înapoi în

Anglia după 1290, de către Oliver Cromwell: primul cartier de locuinţe în estul Londrei, Petty Coat Lane.

Apogeul mişcării mesianice Sabbatai Zwi (până în 1666), ca reacţie faţă de catastrofa din Ucraina.

Rusia anexează Smolenskul: evreii sunt în continuare alungaţi.

Rusia rămâne „purificată de evrei”.

Evreii sunt alungaţi din Viena sub presiunea negustorilor vienezi.

Cei mai bogaţi evrei vienezi sunt acceptaţi în Berlin: începuturile uniunilor bancare evreieşti în Brandenburg-Prusia.

14921497t1516i1517155516121615it16481656

Stuttgart sub presiunea Stărilor din Wurttemberg şi a fundamentaliştilor pietişti. 1768 Anarhie în zona vizată de împărţirea Poloniei: cazacii ortodocşi comit crime în masă în rândurile evreilor în zona estică a Poloniei. 1772 Prima dintre cele trei împărţiri ale Poloniei: aşkenazii trec în mare parte în Rusia, Prusia (Posen) şi Austria (Galiţia).

1781 Christian Wilhelm Dohm: „Despre ameliorarea imaginiii publice a evreilor": este deschisă dezbaterea cu caracter iluminist asupra emancipării evreilor.

Edict de toleranţă al lui losif al ll-lea al Austriei (până în 1788).

1787 Evreii din Galiţia primesc nume de familie germane.

Pentru evrei, Epoca modernă va începe cu alungarea din Peninsula Iberică (1492/1497). Evreii, care îşi păstraseră religia, s-au refugiat îndeosebi către nordul Africii (Maroc, Algeria) şi către Orientul Apropiat, iar la invitaţia sultanului şi în Imperiul otoman. În apogeul luptelor pentru independenţă a Ţărilor de Jos faţă de Spania, în Olanda se vor stabili marranii (aprox. 1590), cel mai important centru al acestora fiind Amsterdam. De aici, unii dintre ei vor trece în Hamburg („portughezii", 1621), Danemarca (Gluckstadt, 1622, în concurenţă cu Hamburgul) şi Anglia (1656). Ei vor fi peste tot bineveniţi datorită potenţialului financiar, al capacităţilor şi contactelor pe care le aveau. Foarte curând, ei vor obţine în Olanda şi toleranţă religiasă (1615), iudaismul putând fi

practicat liber şi public. Dimpotrivă, în Frankfurt/Main va izbucni, din aceleaşi considerente economice, numai că privite dintr-o perspectivă

total opusă, revolta numită „lapte gras", o ultimă răscoală de tip medieval târziu, la care vor participa păturile mijlocii (breslele) şi cele de jos.

Această revoltă va fi orientată împotriva evreilor şi a primăriei, care-i susţinea (1612), ea vizându-1 în acelaşi timp şi pe împărat, ca

susţinătorul de cel mai înalt rang al evreilor. Evreii din Frankfurt vor fi siliţi să rămână în ghetouri. La începuturile Epocii modeme, interdicţia de a extinde cartierul evreu (sau „ghetoul") va avea, mai ales o dată cu creşterea populaţiei, un efect profund negativ. Evreii din oraşe au trăit în circumstanţe din ce în ce mai presante; în acelaşi timp, prin izolarea care le-a fost impusă, ei nu vor putea ţine pasul cu rapida modernizare survenită în epocă.

Evreii vor primi următoarea lovitură în cel de-al doilea mare centru al lor, după data simbolică 1394, în Polonia: ca agenţi ai nobilimii poloneze şi ai Coroanei, ca arendaşi şi cârciumari, evreii vor ajunge cu timpul să fie urâţi de ţăranii ortodocşi (sau uniaţi) din estul Poloniei.

Răscoala cazacilor, sub conducerea lui Bogdan Chmielnicki (1648 până

în 1654), prin care începe istoria modernă a Ucrainei, va fi astfel legată

de masacrul evreilor, care va continua şi în cadrul războiului rusopolonez (1654-1667): înjur de 100000 de evrei ucişi vor constitui cea mai mare catastrofă pe care o va suferi populaţia evreiască între evenimentele din Spania, din 1492 şi cele de la Auschwitz, 1942/1945. Aşkenazii înspăimântaţi şi sărăciţi vor încerca să se refugieze înspre vest, în special în noul centru al evreimii, Olanda, unde se vor izbi de sefarzii deja îmbogăţiţi şi cu o situaţie stabilă. Întâlnirea dintre cele două ramuri evreieşti va genera în epocă o serie de conflicte.

Marile catastrofe vor fi legate de o manieră exagerată de mistica iudaică, în special de Cabala, care va oferi consolarea necesară depăşirii acestor lovituri. Tema centrală a misticii şi a Cabalei va fi pregătirea spiritual-ecleziastică în vederea sosirii lui Mesia, care îi va elibera pe iudei de toate suferinţele. Etape importante ale acestei pregătiri erau aşteptarea calmă şi descifrarea semnelor legate de venirea Sa, etape necesare pentru a putea recunoaşte mai bine „durerile naşterii lui Mesia". O parte importantă a Cabalei consta în socotirea datei Venirii lui Mesia. Dintre numeroasele date răspândite printre evrei, se remarcă

îndeosebi două -1492 şi 1648, anii în care se produc noile catastrofe.

Aceste evenimente vor fi de natură să accentueze şi mai mult refugiul în consolări mistice. Persecuţiile poporului evreu erau interpretate ca

semne sigure ale „Naşterii lui Mesia”, ale Venirii Lui multaşteptate. La începuturile Epocii moderne, suferinţele şi mult-aşteptata izbăvire prin intermediul unei catastrofe se vor afla pentru populaţia evreiască într-o legătură dialectică şi dureroasă.

Cea mai importantă mişcare mesianică a evreilor de la începuturile Epocii moderne, Sabbatai Zwi, reflectă ca o oglindă vie toate aceste complexe: către sfârşitul masacrelor iniţiate de răscoala lui Chmielnicki (1648) ea va cuprinde aproape întreaga populaţie evreiască din Europa şi din Imperiul otoman. Acum se va contura pentru prima dată

încrucişarea incipientă dintre evreii sefarzi şi cei aşkenazi – „Mesia”

promovat de către Sabbatai Zwi era sefard, cel mai mare profet al său, Nathan din Gaza, care după Sabbatai Zwi se va converti la Islam (1666), rămânând însă credincios lui „Mesia”, era aşkenazi, trăgându-se însă din Ierusalim. Sabbatismul va avea importante efecte pe termen lung: după

dezamăgirea suferită în urma aşteptărilor înşelate, o parte dintre evrei se va orienta către Iluminismul aflat în plină ascensiune, impunând varianta iudee a acestuia, „Haskala”, mai ales în regiunile foarte active din punct de vedere economic ale Europei. Alţi evrei, în special în Polonia şi Lituania, îşi vor găsi consolarea într-o formă modernă a pietăţii evreieşti, hassidismul, care din cauza marii sale spontaneităţi va intra în conflict cu ortodoxia iudaică.

În acelaşi timp, Franţa, în vest, şi Rusia, în est, vor servi drept puncte de plecare pentru crearea a ceea ce va deveni proverbial sub denumirea de „problema evreiască”: în cadru acţiunilor lor expansioniste către est, respectiv către vest, ambele vor încorpora elemente evreieşti (ashkenasim) nedorite prin ele însele -Franţa la sfârşitul Războiului de 30 de ani, prin anexarea Lorenei şi a Alsaciei (1648), Rusia la sfârşitul războiului ruso-polonez, care va fi la unison cu răscoala lui Chmielnicki, prin anexarea Smolenskului (1667), iar mai târziu a unei părţi a Poloniei şi a întregii Lituanii, în contextul celei de-a treia împărţiri a Poloniei (1772-1795). După alungarea din 1394, evreii vor fi reintegraţi pentru prima dată în Franţa în număr semnificativ (cu excepţia puţinilor evrei sefarzi care supravieţuiseră în Bordeaux). După 1667, Rusia va alunga marea majoritate a evreilor din teritoriile nou ocupate, astfel încât ea va fi de aici înainte „eliberată de evrei”. Prin cele trei împărţiri ale Poloniei, acesteia îi

reveneau însă atât de mulţi evrei încât alungarea tuturor era oarecum imposibilă.

Răspunsul rusesc la această nouă situaţie se va contura cu claritate după 1789 – una dintre primele etape ale antisemitismului modern.

În timp ce majoritatea evreilor din oraşe sărăceau din ce în ce mai mult în ghetourile lor suprapopulate, „beteliudeii" şi „negustorii de vechituri" vor vinde, ca vânzători ambulanţi, mărfuri externe, produse ale protoindustrializării şi ale industrializării aflate în plină expansiune.

Dimpotrivă, în Vechiul Imperiu, evreii de la Curte vor reuşi să menţină

funcţia deţinută de evreii bogaţi începând cu Evul Mediu, de astă dată

însă ea restrângându-se în plan local. Funcţii la fel de bine plasate vor reuşi să obţină şi sefarzii în Olanda, în jurul anului 1688. Poziţia evreilor va rămâne în Imperiu mereu ameninţată, sub presiunea negustorilor creştini şi a păturilor de jos, atât în oraşe, cât şi în restul teritoriului: Revolta „laptelui gras" din Frankfurt/Main (1612) va veni de j os, alungarea evreilor din Viena (1670) de sus, dinspre negustorii creştini.

Sub conducerea marelui prin-cipe-elector, Brandenburgul îi va prelua pe evreii bogaţi rugiţi din Viena (1671), punând astfel bazele constituirii unei evreimi prusace de curte. Presiunile combinate exercitate dinspre pătura superioară a societăţii (Stările) şi dinspre cele inferioare (pietiştii fundamentalişti, „Tăcuţii pământului") vor conduce în Wurtemberg la căderea lui Joseph „Jud Siiss" Oppenheimer şi la spectaculoasa execuţie a acestuia (1738).

Iluminismul a fost pentru evrei ambivalent: Voltaire îi va dispreţui ca pe ultimul episod al „întunecatului Ev Mediu", Lessing va cânta nobilul cânt al toleranţei: prin „Nathan înţeleptul" (1779), el va dedica prietenului său, pionier al Iluminismului iudaic („haskala") în Germania, Moses Mendelssohn, un mişcător monument literar. Sub presiunea celor două influenţe, Dohm va deschide dezbaterea europeană „Despre ameliorarea imaginii publice a evreilor" (1785), sub influenţa lucrărilor căreia Edictul de toleranţă al împăratului Iosif al II-lea va aduce în Austria primele înlesniri (1781 -1788). În Galiţia, anexată în 1772, se vor adopta începând din 1787 nume germane

pentru evrei. Aceştia erau consideraţi drept o prelungire a „evreilor estici” (cum vor fi numiţi mai târziu) aşkenazii.

II. De la Revoluţia franceză până în ajunul primului război mondial de la 1789 până la 1914

Revoluţia franceză şi consecinţele revoluţiei industriale vor da procesului istoric din epoca dinaintea anului 1914 o nouă calitate: în contextul radicalizării Revoluţiei engleze şi a celei americane, Europa îşi va accelera transformările economice, sociale şi politice, mereu înnoitoare şi mereu problematice, cu efecte spiritual-ideologice contradictorii. În cadrul unui ciclu revoluţionar care s-a prelungit timp

de douăzeci şi cinci de ani, cu explozii imprevizibile în plan intern şi în plan extern, Franţa va proba noi forme de organizare statală şi socială.

Din eşecul Primei Republici, al Consulatului şi al formei de imperialism plebiscitar promovată de către Napoleon I (Primul Imperiu) va rezulta o monarhie constituţională moderată (1814/1815), care se întrezărea deja de la începutul Revoluţiei franceze.

Efectele externe, la început în plan european şi parţial peste ocean (Haiti, America Latină, Egipt) vor fi poate la fel de puternice. Chiar şi acolo unde Revoluţia franceză va fi, din diverse motive, combătută, ea va avea pe termen lung consecinţe semnificative, în primul rând prin revoluţiile care au succedat-o (1830,1848/1849, Comuna din Paris 1871) şi prin urmările acestora – în Anglia industrializată şi condusă de un regim parlamentar prin reforme; în Rusia, rămasă o ţară agrară şi condusă autocratic, abia prin revoluţiile ruse (1905/1906,1917).

Chiar şi în contextul luptei europene pentru hegemonie, Revoluţia franceză a mobilizat, prin chemarea la luptă a maselor populare, forţe mult superioare celor pe care le putea arunca în luptă Vechiul Regim.

Din acest motiv a fost necesară formarea unei coaliţii a tuturor celorlalte Mari Puteri pentru a înfrânge, în două reprize, pretenţiile hegemonice franceze (1813-1815). După aceste evenimente, Congresul de la Viena va încerca să domolească forţele sociale şi naţionale născute în urma revoluţiei. Acest lucru va fi încercat prin restauraţia legitimităţii princiare, prin Sfânta Alianţă şi prin Concertul Puterilor,

toate aceste acţiuni fiind orientate către înăbuşirea unor eventuale revoluţii sociale şi naţionale. Conceptul s-a sfărâmat însă datorită virulenţei problemelor naţionale doar acoperite, nu şi rezolvate. Efectele revoluţiei industriale, cele ale crizelor economice şi cele ale revoluţiilor care au urmat celei franceze vor distruge consensul aparent atins de Marile Puteri în cadrul Sfintei Alianţe şi, pe termen lung, vor submina vitalitatea noilor monarhii constituţionale, ca şi a celor absolute, reconstruite prin Reacţiunea albă

(Spania, Italia, Austria, Prusia). Mişcarea muncitorească şi socialismul vor fi la început doar urmări cu caracter european ale industrializării, în timp ce interzicerea comerţului cu sclavi (1807/1808) şi desfiinţarea sclaviei (1834-1888) vor fi consecinţe orientate către exterior, în special către America (SUA, Brazilia) şi Africa, un alt pas către pregătirea dominaţiei coloniale europene.

Revoluţia de la 1848/1849 va crea, prin dimensiunea ei socială şi naţională, noi premise pentru cele mai multe state europene. In primul rând, ea va lăsa frâu liber conflictelor dintre naţionalismele apărute în

ceea ce se numeşte „primăvara popoarelor” şi care vor pregăti de acum înainte condiţiile interne şi externe ale istoriei Europei din perioada premergătoare anului 1914. Atât cea de-A Doua Republică franceză, cât şi Al Doilea Imperiu, condus de către Napoleon al III-lea vor încerca, prima discret, cel de-al doilea deschis, să stimuleze mişcările naţionale orientate împotriva marilor imperii dinastice, pentru a scoate astfel Franţa din condiţiile strâmte impuse prin Congresul de la Viena. Victoria mişcării italiene Ri-sorgimento (1859/1861) va fi un succes al Franţei, care însă nu va putea să sară în ajutorul izolatei Polonii în timpul Revoltei din ianuarie (1863). Napoleon al III-lea va fi lipsit de forţa necesară pentru a-şi putea impune punctul de vedere în cazul problemei germane, de mai mare anvergură şi cu caracter central. Soluţionarea provizorie a acesteia prin refondarea Imperiului german (1871) va ridica noi probleme.

În contextul acestor evenimente va lua naştere, prin polarizarea poziţiilor celor două Puteri care flancau sistemul european, Anglia şi Rusia, datorită structurilor lor interne şi intereselor externe diferite (după 1815), o confruntare care va fi escaladată în mai multe maniere, conducând la primul război mondial. Războiul Crimeii (1854-1856) nu a putut lua amploarea unui război mondial din cauza unor condiţii interne specifice din Austria şi Prusia. În acelaşi timp, către 1850 vechile centre culturale şi (pe arunci) de putere, China şi

India, vor fi zguduite de puternice crize; în schimb se va înregistra fenomenul de ascensiune al unor noi mari puteri, în afară de cele europene, Japonia şi SUA.

Fondarea Imperiului german (Reich) (1871) va definitiva în plan intern sistemul european; triumful imperialismului, simbolizat prin împărţirea colonială a Africii (începând din 1882/1884) şi umilirea Chinei (1900) îl va definitiva în plan extern. De aici înainte se va definitiva într-un timp uimitor de scurt autodistrugerea sistemului mondial de factură europeană şi dominaţia sa mondială colectivă. În urma unei serii de crize internaţionale (1875-1913) va lua naştere un sistem de alianţe (1879-1907). Tensiunile dintre Marile Puteri, centrate asupra Germaniei cu poziţia sa, atât geografică, cât şi politică, centrală –

în cadrul centrului de putere european – vor aduce cu ele conflicte secundare, efecte întârziate ale Problemei orientale, care se vor abate în epoca următoare asupra Austro-Ungariei, ducând la izbucnirea primului război mondial (iulie/august 1914).

Revoluţia franceză

100. Revoluţia franceză I: începuturile şi Prima Republică, de la 1789 până la 1799 în cadrul Epocii modeme, Revoluţia franceză

reprezintă un autentic moment de cotitură. Ea deschide o nouă epocă, chiar dacă, aşa cum a observat Tocqueville, este legată de trecut prin o mie de fire. Între 1789 şi 1815, Franţa va declina în propria limbă

experienţele Revoluţiei engleze, acest proces vizând în special ciclul revoluţionar – monarhie absolută, monarhie constituţională, republică, cu o latură radicală (iacobinii), dictatură, oligarhie burghezo-juridică

(thermidorienii, Directoratul), dictatură militară (Consulatul, Primul Imperiu), Restauraţie şi monarhie constituţională. Ca punct terminus al revoluţiei poate fi considerat Consulatul (1799), chiar dacă continuarea acestuia în cadrul Primului Imperiu napoleonian (1804-1815) poate apărea prin urmările sale tot ca o componentă a primei. După 1815, Franţa va rămâne epicentrul revoluţionar, ea menţinându-şi acest rol până la revoluţiile de la 1848/1849 şi la Comuna din Paris (1871).

17. V. Transformarea Stărilor Generale în Adunarea Naţională.

20. VI. Jurământul din sala de jocuri de la Versailles: este cerută o constituţie chiar şi împotriva regelui.

14. VII. Căderea Bastiliei: izbucneşte revoluţia la Paris.

16. VII. Răscoale ţărăneşti în provincie: „La Grande Peur”.

Emigrarea nobilimii.

11. VIII. Feudalismul este desfiinţat ca sistem.

26. VIII. Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului.

6. X. Curtea regală şi Adunarea Naţională în Paris.

2. XI. Naţionalizarea averilor bisericeşti – asignatele (19. XII).

19. VI. Suprimarea nobilimii.

12. VII. Constituţia civilă a clerului – refuzul jurământului de către preoţi (după

27. XI).

21. X. Steagul naţional tricolor.

21. VI. Fuga familiei regale eşuează.

17. VI1. Baia de sânge de pe Câmpul lui Marte: agitaţia prorepublicană se intensifică.

3.1X. Constituţia: monarhia constituţională.

18. IX. Mişcarea de emancipare a evreilor: ei cer deplină egalitate în drepturi.

1. X. Adunarea legislativă (Legislativul).

De la Revoluţia franceză la primul război mondial

20. IV. Declaraţia de război faţă de Austria. Primul război între coaliţii (până în

25. IV. „Marseilleza” în Strasbourg. 5. VII. „Patria în pericol”. 2. – 6.

IX. Asasinatele din septembrie, în primul rând în rândurile preoţilor care au refuzat jurământul. 21. IX. Convenţia naţională (până în 1795).

Monarhia este desfiinţată: Prima

Republică (până în 1799). Polarizarea între iacobini şi girondini.

6. IV. Comitetul Salvării Publice (până în 26. X.1795). 4. V. Primul („Micul”) Maximum: preţuri foarte ridicate pentru făină, cereale. 31. V.-2.

VI. Revolta sans culotte împotriva Girondei: dominaţia iacobinilor sub conducerea lui Robespierre (până în 27.7.1794). 24. VI. Constituţia iacobină – suspendată pe timpul războiului. 23. VIII. Chemarea la arme a maselor („Levee en masse”): mobilizare generală, armata revoluţionară

organizată de către Carnot. 17. IX. Legea împotriva suspecţilor- „Marea teroare”. 29. IX. Al doilea („Marele”) Maximum: preţuri foarte mari pentru bunurile de consum.

5. X. Calendarul republican. 13. XII. Revolta din Vendee este reprimată: execuţii în masă la Nantes.

27. VII. 9 Thermidor: căderea lui Robespierre. Execuţii; dominaţia

thermidorienilor (până în 1795).

— 23. V. Revolta sans culotte; ea va fi înfrântă. 3. X. Directoratul (până în 1799). 5. X. Revolta regalistă, reprimată de Bonaparte.

1801).' 17999. XI. 18 Brumaire: lovitura de stat a lui Bonaparte.

Consulatul (până în 1804).

În cadrul fluxului extrem de abundent al datelor putem lua drept reper pentru orientare ciclul evoluţiilor revoluţionare schiţat în: falimentul monarhiei absolute va impune convocarea Stărilor Generale, ignorate aproape 175 de ani. Însă, în noile condiţii sociale şi politice, acestea nu au mai acceptat să fie folosite ca simplu instrument în slujba intereselor Coroanei. Printr-un act revoluţionar, reprezentanţii celei de-a treia stări se vor constitui într-o Adunare Naţională (17. VI.1789), afirmându-şi suveranitatea în faţa Coroanei. Prin ameninţarea cu lovitura de stat împotriva Adunării Naţionale (11. VII), Ludovic al XVI-lea va provoca lupte de stradă în Paris (12. VII), fondarea unei gărzi publice, retragerea trupelor din Parisul cuprins de revoltă (13. VII), căderea Bastiliei (14. VI1), în contextul vidului de putere, răscoale ale ţăranilor în provincie (16. VII până la sfârşitul lui august) şi emigrarea nobilimii. Pas cu pas, vor urma demontarea vechiului sistem şi reconstruirea sa pe baze reoluţionare, la început în cadrul unei monarhii

constituţionale, instituţionalizate prin Constituţia din 3. IX. 1791.

Încercarea de fugă a familiei regale (20/21. VI. 1791) va distruge baza încrederii parlamentului în Coroană.

Al doilea parlament revoluţionar, cel legislativ, va fi dominat de Girondă, majoritar republicană. Prin declaraţia de război adresată

Austriei (20. IV. 1792), ea va iniţia primul război între coaliţii (până în 1797) şi războaiele revoluţionare, contribuind însă indirect la accentuarea polarizării interne. Unele înfrângeri suferite au radicalizat evoluţia revoluţionară: asasinatele din septembrie, răsturnarea monarhiei de către Convenţia naţională (1792), decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, răsturnarea Girondei de către revolta pariziană a sans culottes (1793) vor escalada în dominaţia iacobină şi în radicalizarea manifestată

prin „Marea teroare” (1793/1794). Sub presiunea externă, revoltele antiiacobine (din Vendee, 1793/1794; Lyon, 1793) au accelerat polarizarea şi divizarea bazei sociale a revoluţiei, extinsă la început, în dreapta şi apoi în stânga, aceasta din urmă fiind formată din „noul centru” al iacobinilor. În cadnil celui de-al treilea parlament revoluţionar, Convenţia (1792-1795), iacobinii sub conducerea lui Robespierre vor institui Republica. Prima Republică franceză (1792-1799) va desăvârşi statul unitar puternic centralizat, sub forma „unei republici unitare, indivizibile” („la Republique une et indivisible”) ' Mai precis, încă sub tutela Convenţiei, iacobinii au emis o constituţie care corespundea idealurilor lor (24. VI. 1793), suspendând însă aplicarea ei pe parcursul războiului. Reprimarea din Vendee (13. XII.1793) a îndepărtat pentru republică pericolul intern, iar victoria de la Fleurus (26. VI. 1794), împotriva coaliţiei, pericolul extern.

După neobişnuite eforturi în plan extern (război, revolte în masă) şi spasme interne (teroare), situaţia tensionată creată de dictatura iacobină

va lua sfârşit prin căderea lui Robespierre (27. VII.1794; 9 Thermidor) şi decapitarea lui şi a susţinătorilor săi (28.7.). Cu toate astea, sub conducerea thermidorienilor, „la Jeunesse doree” va răspunde terorii

„roşii” a stângii prin „teroarea albă” a dreptei, orientată împotriva mişcării sans culotte şi a iacobinilor, şi desfăşurată atât în Paris, cât şi în provincie (începând din septembrie 1794). Abrogarea legilor maximale emise de către iacobini începând din 1793 în scopul fixării celor mai ridicate preţuri în cadrul Noului regim (8. XI1.1794) a fost de natură să

accentueze inflaţia şi foametea în rândurile populaţiei urbane, generând prin aceasta o nouă polarizare: două revolte generate de foamete ale mişcării pariziene a sans culotte

(LIV, 20. – 25. V. 1795), mişcare de stânga şi o revoltă regalistă în Paris (15.10.1795) a curentului politic de dreapta vor eşua, ele fiind înăbuşite de – iacobinul, până nu de mult – Napoleon Bonaparte.

Directoratul (1795-1799) se va delimita în primul rând cu putere de extrema stângă prin dejucarea încercării de revoltă a lui Babeuf („Conjuraţia egalilor”) (1796) şi executarea acestuia (1797).

Retragerile iniţiale din cadrul celui de-al doilea război al coaliţiilor (1799-1801/1802) vor provoca o scurtă fază neoiacobină (18. VI.- 13.

VIII. 1799), iar după întoarcerea lui Bonaparte din expediţia în Egipt (8.

X) lovitura de stat împotriva Directoratului (9. XI.1799) şi instaurarea Consulatului (până în 1804).

101. Revoluţia franceză II:

Consulatul şi Primul Imperiu, de la 1799 până la 1814/1815

îndată după instaurarea sa în forţă ca Prim consul, Napoleon a declarat revoluţia încheiată (15. XII. 1799), consolidând însă „cuceririle" ei în plan intern şi perpetuându-i efectele în plan extern prin războaie de cucerire şi prin răspândirea noului sistem juridic şi administrativ, codificat şi simbolizat în Codul lui Napoleon (Codul civil) (1804). Aşa cum procedase şi Republica, Napoleon îşi va stiliza domnia după modelul Antichităţii romane: „cetăţean", „prefect", beretă frigiană (semn al sclavilor eliberaţi în Antichitate) ca simbol general al libertăţii, grupuri de lictori;

„consulul", „senatul", „tribunatul", „împăratul", nobilul – ca semn de distincţie, Legiunea de onoare, toate acestea demonstrează întoarcerea sub conducerea lui Napoleon la modelul vechii Rome. In acelaşi timp, titlul imperial al lui Napoleon face trimitere şi la Carol cel Mare, care ar fi revendicat astfel şi de germani şi de francezi.

Napoleon a încurajat tendinţa, manifestată deja de către Girondă şi de către Republică, ca prin expansiune şi amestec în relaţiile dintre alte state, să se reinstaureze hegemonia franceză în Europa, de astă dată sub alte auspicii ideologice, corespunzătoare transformărilor suferite de Franţa însăşi. În apogeul puterii sale (1808), Napoleon părea să fi unit întregul continent sub conducerea sa împotriva Angliei, sprijinindu-se îndeosebi pe alianţa cu Rusia. Combinaţia dintre politica de forţă dusă

de Franţa şi ideologia modernă pe care o sprijinea a generat totuşi reacţia puterilor din extremele Europei (Anglia şi Rusia), ca şi pe cea a popoarelor cucerite, care erau subordonate în cadrul Imperiului napoleonian, ca state vasale.

Revoluţia franceză II

Expediţia în colonia Saint Domingue – eşec (1803).

Charta constituţională; Prima pace de la Paris. Congresul de la Viena (până în 1815).

Deşi se proiectează doar ca o etapă de trecere între Prima Republică, Directorat (1795-1799) şi Primul Imperiu (1804-1814/1815), Consulatul va trasa liniile esenţiale ale regimului napoleonian.

Bonaparte avea o poziţia cvasi-monarhică, primul pas în acest sens fiind făcut prin numirea în calitate de Consul pe viaţă (1802); Parlamentul-fantomă (Senat, Tribunat) şi plebiscitul au dat domniei sale o legitimare pseudo-constituţională, pseudo-democratică. Centralizarea a fost accentuată, fiind extinsă pe baze educaţionale, astfel încât omogenizarea Franţei prin ştergerea numeroaselor diferenţe regionale a făcut progrese semnificative. Supravegherea politică va fi realizată printr-un sistem special elaborat sub conducerea ministrului poliţiei Fouche, şi instituţionalizată la Paris prin serviciul de „concierge" (portărese), plasat în pensiuni şi hoteluri. Napoleon va înlocui ateismul etapei iacobine printr-un Concordat încheiat cu Papa (care era de altfel dependent din punct de vedere politic) – 1801. Permisiunea acordată emigranţilor de a se întoarce trebuia să întărească unitatea naţională. Cea mai constructivă contribuţie a adus-o Codul civil (napoleonian) (1804), care a legiferat şi a garantat transformările sociale aduse de revoluţie, extinzându-se ulterior în Europa.

Însăşi Republica se mărise intempestiv, prin anexarea unor zone întinse -Savoia (1792), Belgia (1795), teritoriile din stânga Rinului (1795/1797)-teritoriul în care Franţa îşi exercita dominaţia directă.

Acestuia i se adăuga cel constituit din republicile-surori, care erau în fapt state vasale – Olanda (1795), Italia (1796-1799), Elveţia (1799). Ca împărat, Napoleon a străbătut teritoriile intrate sub dominaţia sa (Italia, Olanda) şi chiar o parte dintre statele vasale – statele din Confederaţia Rinului, Neapole (1806), regatul Westfaliei, ducatul Varşoviei (1807), Spania (1808). Chiar şi Prusia, care înregistrase pierderi teritoriale prin pacea de la Tilsit (1807), devenise stat-vasal al lui Napoleon. Alte noi anexiuni vor întregi imaginea imperiului –

Dalmaţia (1809), Olanda, nord-vestul Germaniei, din Ostfriesland până la Liibeck (1810). Astfel se va constitui logica politicii de forţă a lui Napoleon, de la o cucerire la alta, vârful de lance reprezentându-1 instituirea blocadei continentale (1806), care avea un motiv pur economic – strangularea Angliei, cel mai înrăit adversar, care se va afla aproape fără încetare în stare de război, atât cu Franţa revoluţionară, cât şi cu cea a lui Napoleon (1793 până în 1802,1803-1815).

Dinamica internă a blocadei continentale îi va cere neîncetat expansiunea anexionistă: pentru a feri coastele de mărfurile englezeşti, Napoleon a ocupat Portugalia (1807), Spania (1808), a anexat Dalmaţia (1809), Olanda/nord-vestul Germaniei (1810), atacând în ultimă instanţă

chiar Rusia (1812), atunci când aceasta s-a retras din blocada continentală (1811). Angajarea lui Napoleon în Spania, pentru contracararea războiului de independenţă (1808-1814) va fi folosită de către Austria (devenită pe jumătate dependentă după Austerliz şi pacea de la Pressburg (1805), ca prilej pentru a stârni o revoltă, încheiată

printr-o nouă victorie a lui Napoleon şi prin căsătoria acestuia –

umilitoare pentru orgoliul Habsburgilor cu fica împăratului, Marie-Louise (1810).

Răsturnarea decisivă a situaţiei a fost adusă de catastrofa înregistrată de „Grande Armee” (600000 de militari) în Rusia (1812).

Retragerea armatei franceze

Revoluţia franceză III va permite Rusiei să recucerească Polonia.

Din interese de ordin naţional, aceasta din urmă fusese, împreună cu Saxonia, un aliat de încredere al lui Napoleon. Această mişcare a Rusiei va ajuta Prusia să iasă din poziţia de vasalitate, în urma „războiului de eliberare” din 1813/1814: Rusia va staţiona cu o mare parte a trupelor sale pe teritoriul Prusiei până în momentul în care Suedia şi Anglia, iar apoi şi Austria vor constitui cea de-a cincea coaliţie împotriva lui Napoleon (1813). Înfrângerea suferită în cadrul Bătăliei naţiunilor, de la Leipzig, retragerea în Franţa şi bătălia finală

de la Paris vor pecetlui destinul lui Napoleon (1814), pe care el nu a putut să-1 întoarcă nici chiar prin revenirea dramatică din principatul pe care-1 fondase, şi al cărui suveran era în insula Elba (1815): „domnia de 100 de zile" va rămâne episodică, întoarcerea la trecutul iacobin, prin promisiunea de a elabora o constituţie aproape democratică pentru Franţa, va fi un strigăt în deşert: el va fi înfrânt în bătălia de la Waterloo de către Anglia şi Prusia, încă înainte ca Rusia şi Austria să aibă timp să intervină în conflict. Congresul de la Viena va pune capăt celei de-a doua încercări a Franţei de a-şi impune hegemonia, fie ca republică revoluţionară, fie ca imperiu modernizat (Primul Imperiu).

102. Revoluţia franceză III: efecte în plan european, de la 1790 până la 1825

Efectele în plan extern ale Revoluţiei franceze au fost neobişnuite.

Spre deosebire de cea engleză, Revoluţia franceză nu a rămas un eveniment insular, efectele ei manifestându-se într-un spaţiu extrem de

larg: adeziunile entuziaste şi respingerile duşmănoase, percepţiile pozitive şi combaterea agresivă, misionariatul spiritual-ideologic şi cuceririle militare au extins influenţa sa, direct sau indirect, îndeosebi în Anglia şi în Rusia, care s-au opus asaltului noii Franţe. În ţările direct vizate, nimic nu a rămas aşa cum era înainte. Chiar şi acolo unde vechea ordine s-a menţinut sau s-a reinstaurat după 1815, ea a fost puternic zguduită şi a trebuit de atunci înainte să accepte, sub o formă sau alta, colaborarea cu principiile revoluţionare. Pretutindeni, Revoluţia franceză

şi Napoleon I au creat noi premise sau le-au modificat pe cele moştenite, astfel încât vom asista la evoluţii de o natură cu totul nouă. Acestea vor surveni mai devreme sau mai târziu, însoţite sau nu de revoluţie.

Astfel, fără teorii conspirative sau fără implicarea serviciilor secrete, pot fi făcute plauzibile urmările radicale ale Revoluţiei franceze asupra unei întinse părţi a Europei: apariţia noilor forţe economice va zdruncina treptat din interior sistemul monarho-feudal-agrar, procesul dezvoltându-se oarecum cu intensitate descrescândă dinspre vest către est. În mod corespunzător, răspândirea revoluţiei va cunoaşte o

scădere de intensitate înspre est, singura excepţie în acest context constituind-o Polonia, care după divizarea sa aştepta ajutorul Franţei revoluţionare.

Totuşi, în raport cu premisele istorice, materializarea impulsului oferit de francezi a fost extrem de diferit: nemijlocit atinsă de revoluţie a fost mai întâi Germania, vecinul estic al Franţei, deoarece abolirea feudalismului în Franţa (1789) a adus atingere unor drepturi rămase din epoca stărilor imperiale germane în Alsacia. Prima notă de protest a împăratului Leopold al II-lea faţă de anularea acestor drepturi feudale (1790) va aduce cu sine confruntarea dintre Franţa revoluţionară şi Puterile care reprezentau Vechea ordine, aceasta începând prin primul război al coaliţiilor (1792-1797). Pe de altă parte, o dată cu Revoluţia franceză, Alsacia, rămasă din punct de vedere cultural-lingvistic germană, va deveni din punct de vedere politic franceză.

În ansamblu, războaiele revoluţionare şi Napoleon I vor distruge vechiul imperiu medieval, care va supravieţui doar la nivel de faţadă: pacea de la Campo Formio (1797) a confirmat noua graniţă estică a Franţei, deja recunoscută de către Prusia prin pacea separată de la Basel (1795), dând naştere în Imperiu unei reacţii în lanţ: ca o compensaţie pentru pierderea părţii stângi a Rinului, marile principate imperiale primeau teritoriile ecleziastice din dreapta Rinului; această clauză va fi însă modificată de delegaţia parlamentară (1803): secularizarea şi anexarea micilor oraşe imperiale prin alipirea lor la statele mai mari, în

special în sudul Germaniei (Bavaria, Wurttemberg, Baden) (1803/1806), au simplificat structura politică fragmentată şi haotică a Germaniei – în 1789 existau în Imperiul romano-german peste 300 de unităţi politice independente, mai mari sau mai mici. Statele care au căpătat astfel dimensiuni mai mari s-au plasat la dispoziţia lui Napoleon (Confederaţia Rinului, 1806-1813), determinând prin aceasta prăbuşirea vechiului Imperiu (1806): în acest mod va lua naştere problema germană, care va căpăta în timp diverse expresii.

Ambele Mari Puteri germane au suferit grele înfrângeri – Austria (1797, 1801, 1805, 1809), Prusia (1806) – şi au reacţioat prin reforme intensive de diverse anverguri. Cele mai spectaculoase reforme au fost cele prusace, efectuate sub conducerea lui Stein şi a lui Hardenberg (începând din 1807). Ei vor prelua parţial noile principii, pentru a le

putea depăşi cu mai mult succes în ansamblu, şi pentru a putea contracara de sus în jos efectele revoluţiei franceze. Prin eliberarea ţăranilor, mobilitatea pământurilor (=libertatea de comercializare), dreptul de a exercita o profesie, dreptul de a alege propriile administraţii comunale, reforma educaţională şi reforma armatei, Prusia va intra pe calea dezvoltării moderne, croindu-şi drum către industrializare.

În acelaşi timp, Germania fragmentată politic între vest (Revoluţia franceză) şi est (autocraţia rusă) va trăi prin epoca sa clasică o explozie spirituală şi culturală, în cadrul căreia vor fi prelucrate şi reflectate în modul cel mai profund numeroasele tensiuni ale lumii moderne: filosofii (precum Kant, Hegel, Schopenhauer), poeţii (precum Lessing, Schiller, Goethe, Holderlin, Jean Paul) şi compozitorii (Bach, Hăn-del, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Mendelssohn, Schumann, Brahms) au reflectat în operele lor asupra limitelor posibilităţilor umane. Weimar va deveni centrul simbolic al Germaniei spirituale. Reforma educaţională

profundă operată de către Wilhelm von Humboldt, la nivel preuniversitar şi universitar, va pregăti în acelaşi timp o explozie ştiinţifică în Germania, care prin accentuarea procesului de industrializare şi prin naţionalizarea germanilor, va elibera uriaşe energii. La sfârşitul perioadei de la Weimar, Heinrich Heine a avertizat cu clarviziune asupra potenţialului destructiv al acestora.

Ţările de Jos austriece (Belgia) vor fi de două ori cucerite/eliberate de către armata revoluţionară (1792/1794), fiind în cele din urmă

anexate la Franţa (1795). În Olanda va lua naştere prima republică, Republica batavă, ea fiind prima republică-soră (1795), cu efecte secundare asupra provinciei Capului din Africa de Sud, unde va fi

respinsă intervenţia engleză (1795, 1806). Transformarea Olandei într-un regat vasal sub conducerea fratelui lui Napoleon, Louis Bonaparte (1806), a fost de scurtă durată, deoarece chiar Louis Bonaparte s-a revoltat împotriva intrării forţate în blocada continentală. După

destituirea acestuia, Napoleon a anexat pur şi simplu Olanda (1810, adăugând acesteia şi nord-vestul Germaniei.

Asupra Poloniei, acţiunile Franţei vor avea efecte discordante: pe de-o parte, revoluţia impulsiona forţele dornice de reformă, „patrioţii”,

aceştia ajungând până la Constituţia din 3 mai (1791). Pe de altă parte, tocmai din acest motiv se va precipita intervenţia Rusiei în Polonia aflată

în proces de modernizare, fapt ce va genera a doua şi a treia divizare a Poloniei (1793/1795). Emigraţia poloneză va lupta prin intermediul legiunilor poloneze pentru Franţa, marşul acestora „Jeszcze Polska nie zginela" („Polonia nu este încă pierdută") devenind mai târziu imnul naţional al Poloniei. Prăbuşirea Prusiei la Jena şi la Auerstedt va fi folosită de Polonia pentru a declanşa o revoltă (1806). Deşi speranţele într-o deplină reconstrucţie a Poloniei ca stat suveran s-au năruit, uniunea personală dintre Ducatul Varşoviei şi noul regat al Saxoniei (1807 până în 1813), a prelungit ideea unei renaşteri naţionale. Pentru Polonia, distrugerea „Grande Armee" (cu 100000 de polonezi!) (1812) va constitui o catastrofă naţională, care va conduce la o a patra divizare de facto a ţării (1815).

Ocuparea Spaniei de către Napoleon (1808) va provoca războiul spaniol de independenţă (1808 până în 1814), care va căpăta caracteristicile unui război de gherilă şi va determina o nouă ordine politică prin Constituţia liberală de la Cadiz (1812), care va deveni modelul liberalismului radical după 1815. În Irlanda, sub influenţa Revoluţiei franceze şi a primului război al coaliţiilor (1792-1797) şi însufleţită de o intervenţie militară franceză (1796-1798), va izbucni o revoltă irlandeză (1798), imediat înăbuşită de către Anglia (1798).

Imediat după aceea, Anglia va forţa uniunea (reală) cu Irlanda (1800).

Aceasta se va constitui în origine a problemei irlandeze.

Sprijinindu-se pe structurile propriei revoluţii, de acum deja centenară, Anglia va reuşi să se protejeze de efectele Revoluţiei franceze, marginalizând-i pe relativ puţinii simpatizanţi ai acesteia, îndeosebi prin interzicerea sindicatelor (Combination Laws, 1799). Însă sub conducerea Tory, acestea vor deveni atât de radicale încât – înainte şi ca urmare a Revoluţiei din iulie 1830 – contrar orientării Whig, Anglia se va deschide parţial faţă de noile principii. Anglia va găsi expresia caracteristică

pentru o serie de reforme sociale şi politice, în relaţie directă cu industrializarea intensivă, care va culmina provizoriu cu marea reformă

electorală din 1832.

În Europa de sud-est, revolta sârbilor (1804), un efect îndepărtat al Revoluţiei franceze, va deschide problema slavilor sudici, ca revers al problemei orientale. Rusia se va dovedi cu această ocazie pentru prima dată pe continent puternica „stânca de bronz” de care se vor sparge valurile revoluţiei. Însă în marşul lor victorios către Franţa (1813/1814) ofiţerii ruşi vor prelua şi vor duce în autocratica Rusie idei liberale, care vor exploda pentru prima dată în cadrul revoltei decembriştilor (în decembrie 1825) – preludiu al evoluţiilor revoluţionare din Rusia.

103. Revoluţia franceză IV: efecte dincolo de ocean (Haiti, Egipt, America Latină) de la 1791 până la 1824

Efectele Revoluţiei franceze şi ale variantei ei napoleoniene se vor extinde dincolo de ocean, ele combinându-se în Lumea Nouă cu influenţele Războiului american de independenţă (1775-1783), şi integrându-se în Orientul Apropiat în contextul Problemei orientale. Tot dinspre Franţa se vor transmite impulsuri radical diferite, cum ar fi de pildă cele manifestate prin revolta sclavilor din Revoluţia franceză IV

Saint-Domingue (1791), prin expediţia în Egipt a lui Napoleon Bonaparte (1798) sau prin ocuparea Portugaliei/Spaniei (1807/1808).

Toussaint L'Ouverture în Saint-Domingue.

Revoltă generală. 1804 Haiti devine independent.

Începutul a fost făcut de Saint-Domingue, cea mai bogată colonie a Franţei din Caraibe (din 1697). Revoluţia va descătuşa aici revoltele sclavilor (1791), deja latente încă în sistemul sclavagist, revolte care vor evolua rapid către un război al tuturor împotriva tuturor. Din acest haos sângeros se va ivi ca un nou factor de ordine Toussaint l'Ouverture, care va obţine o bază de legitimitate pentru autonomia de facto a afro-vest-indienilor prin abolirea sclaviei de către Convenţia naţională (1794).

Preluarea puterii de către Napoleon (1799) a avut un efect reacţionar: sub presiunea vechii burghezii posesoare de plantaţii – albi (creoli) născuţi în colonii, printre care prima soţie a lui Napoleon, Josephine

de Beauhamais -Napoleon va reintroduce sclavia în colonii (1802). O

expediţie (constituită parţial şi din Legiunea poloneză) ar fi avut menirea să reintroducă forţat noul tip de sclavie, însă ea eşuează în faţa opoziţiei generale şi în febra banilor (1803): la retragerea ultimilor francezi,

participanţii la revoltă îşi vor proclama independenţa (1.1.1804) în noul stat Haiti.

Efectele evenimentuluiˆasupra micuţului Haiti vor fi enorme: în Jamaica învecinată, aşa-numiţii „maroon" (ex-sclavi, care îşi constituiseră în munţi un gen de autonomie) se revoltaseră împotriva regimului colonial englez (1795), ei fiind însă rapid înfrânţi şi deportaţi în Nova Scoţia (Canada). De acolo, o parte a acestora va avansa către Sierra Leone (1799), evoluând într-un mod specific. În statele sudice ale SUA, revolta sclavilor şi ascensiunea lui Toussaint FOuverture au generat teama apariţiei unor evenimente similare: după compromisul constituţional din 1787, se va accentua pentru prima dată problematica sclaviei în cadrul SUA. Curând după cucerirea independenţei, Haiti va cădea într-un haos aproape permanent, generat de tulburări interne, însă chiar şi aşa va găsi forţa să sprijine decisiv (în 1816), din punct de vedere financiar şi material, mişcarea de independenţă din coloniile spaniole, atunci acând aceasta ajunsese la un punct critic (fuga lui Bolivar în Jamaica, 1815). Ca un contraserviciu pentru acest sprijin, preşedintele Petion va aştepta din partea lui Bolivar, după victoria acestuia, numai abolirea sclaviei. În sfârşit, în secolul al XlX-lea, Haiti va deveni o ţară-simbol al protonationalismului pe cale de a se naşte în rândurile africanilor şi ale afro-americanilor. Efectele Revoluţiei franceze pot fi schiţate sumar şi în perimetrul Orientului Apropiat, acestea manifestându-se cu mare intensitate până în contemporaneitate: pe lângă răspândirea cu caracter general, care explică şi revolta sârbilor (1804), expediţia în Egipt a lui Bonaparte (1798) este preludiul dramatic al începuturilor naţionalismului arab, început făcut în primul rând de către arabii creştini. Deoarece Egiptul era încă otoman, prin ocuparea sa Franţa va sparge alianţa tradiţională cu Imperiul otoman, care în urma acestui eveniment va încheia pentru prima dată o alianţă bazată pe un scop comun cu cel mai nou adversar al său, Rusia. Alianţa (1798) va urmări contracararea invaziei franceze. Prin prezenţa militară a Franţei vor pătrunde în Orientul Apropiat noi idei şi tehnici venite din Vest, dintre care în mod special trebuie amintită prima imprimerie arabă.

Dincolo de aceasta, expediţia în Egipt a lui Bonaparte, cu staful său de 187 de învăţaţi, artişti şi oameni de ştiinţă (după modelul lui Alexandru cel Mare), a avut din punct de vedere al istoriei ştiinţei o mare semnificaţie: descoperirea pietrei de la Rosette (1799), ca o cheie a viitoarei descifrări a hieroglifelor de către J. F. Champollion (1822) ţine de începuturile egiptologiei moderne şi este legată de această expediţie.

Vom schiţa aici doar de o manieră sumară efectele istorice pe care le-a avut revoluţia asupra coloniilor spaniole şi portugheze: Haiti nu a fost decât modelul. Pe un teren pregătit de războiul nord-american de independenţă şi de industrializarea incipientă (comerţul liber, 1776), ocuparea Spaniei de către francezi (1808) şi încercarea reprezentanţilor lui Napoleon de a prelua puterea în colonii vor stârni şi aici opoziţie.

Acestora li se adaugă antagonismul tradiţional dintre creoli şi reprezentanţii coroanei spaniole, tot aşa cum se întâmplase înainte în America de Nord.

Ca într-un sistem de vase comunicante, reacţia naţională s-a orientat împotriva Franţei, pentru ca în paralel cu transformările politice din Spania, să se transforme într-un război general de independenţă: constituţia liberală de la

Cadiz (1812) a oferit un imbold revoltaţilor din America Latină, în timp ce restauraţia Bourbonilor în Spania ca monarhie absolută (1814) a stimulat campania de recucerire colonială, aceasta sprijinindu-se pe cele două bastioane regaliste Peru/Bolivia şi Cuba. După momentul dificil reprezentat de fuga lui Bolivar în Jamaica (1815) şi după ajutorul acordat de către Haiti (1816), revoluţia spaniolă (1820) îi va favoriza pe revoltaţi, care de altfel beneficiaseră de refuzul trupelor spaniole de a se lăsa îmbarcate la Cadiz pentru a lupta împotriva mişcării de eliberare din colonii. Înfrângerea revoluţiei de către Franţa, mandatată de către Sfânta Alianţă (1823), a creat teama unei intervenţii militare în coloniile spaniole. În sprijinul penetrării sale economice în America Latină, Anglia va mobiliza SUA, care prin doctrina Monroe („America americanilor”) va formula un nou principiu de politică mondială, principiu care va căpăta treptat o uriaşă anvergură. În urma acestor evenimente se va ajunge la situaţia în care Sfânta Alianţă va intimida prin ameninţarea cu o intervenţie

militară în America de Sud, asigurând astfel victoria mişcării de independenţă (1824). În noile republici va domni vechea oligarhie creolă, cu pretenţiile ei suverane care coborau până la conchistadori. Ea va genera o profundă criză structurală, care urmăreşte şi astăzi America Latină. O evoluţie particulară va cunoaşte Brazilia: înainte de ocuparea Portugaliei de către Franţa, dinastia Braganza se retrăsese în Brazilia (1807). Chiar şi după căderea lui Napoleon, ea va rămâne la început acolo şi va proclama „Imperiul unit al Braziliei, Portugaliei şi Algarvei”

(1815). Întoarcerea dinastiei la Lisabona şi mai ales reconsiderarea Braziliei drept colonie (1821) va provoca secesiunea şi declararea

independenţei Braziliei, la început ca monarhie constituţională şi imperiu (până în 1889).

104. America Latină, de la 1789 până la 2000

Coloniile spaniole vor lupta pentru independenţă ca urmare a Revoluţiei franceze şi a cuceririlor napoleoniene. Tonul va fi dat de Haiti (1804), iar punctul terminus (mergând până la departamentele franceze Martinica şi Gouadeloupe) teritoriile din Caraibe, antrenate într-un proces general de decolonizare după cel de-al doilea război mondial.

Potrivit particularităţilor coloniale se vor constitui diferite entităţi

„naţionale”. Din acest punct de vedere, foarte important a fost dacă şi câţi indios erau cuprinşi într-o comunitate ţărănească închisă, unde apărea de regulă şi o populaţie de tip metis (America Centrală, statele din Anzi), câţi sclavi aduşi din Africa fuseseră aduşi şi câţi supravieţuiseră; statele suverane conţineau o proporţie diferită de afro-americani, mergând din Chile, Argentina, Uruguay (unde procentul era aproape nul) până în Brazilia şi statele suverane din America Centrală. În partea sa de expresie iberică, America Latină va fi în mod covârşitor catolică, continuându-şi însă ascensiunea socio-economică, în ciuda unei industrializări punctuale sau regionale, tocmai împotriva căii urmate de America de Nord, mai precis de „yankeii” din SUA. Explozii razante de populaţie, dublate de distrugerea mediului (eroziunea solului, distrugerea pădurilor tropicale, devastarea pământurilor lor roditoare mai înainte, în special în nord-estul Braziliei) vor arunca jumătatea de continent într-un şir de probleme insolvabile.

Napoleon (până în 1826). 1814 Restaurarea monarhiei în Spania (şi în Portugalia): recucerirea colonială a Ecuadorului, Chilelor, Venezuelei şi Columbiei.

Peronism.

Tentă de opoziţie.

Parte a Americii Latine.

Preludiul luptei pentru independenţă va apărea în insula Saint-Domingue, ca efect îndepărtat al Revoluţiei franceze, prin declanşarea unei sângeroase revolte a sclavilor (1791), în urma căreia Toussaint L'Ouverture va obţine autonomia de facto (17.95).

Recucerirea de către Bonaparte, rea sclaviei abolite de către Convenţia iacobină şi uciderea lui Toussaint l'Ouverture (1802) au provocat o nouă revoltă (1803), care a culminat cu independenţa Haiti (1804), însă şi cu un haos de războaie civile, cel mai adesea între bande de metişi şi negri. Haiti, al cărei nume de colonie franceză era Saint-

Domingue, şi care în 1791 era cea mai bogată regiune a Caraibelor, a devenit între timp un fel de azil pentru săraci.

Mişcarea de cucerire a independenţei coloniilor spaniole s-a transformat în opoziţie faţă de încercarea de luare în stăpânire colonială

de către însărcinatul lui Napoleon I (1810). După restaurarea monarhiei în Spania şi Portugalia (1814), această mişcare s-a transformat în război de eliberare colonială. Revoluţia spaniolă (1820) i-a slăbit pe regalişti, care îşi aveau fieful în Cuba şi Peru/Bolivia. Încercării marilor puteri europene de a interveni în favoarea monarhiei în imperiul colonial spaniol, SUA i-a opus doctrina Monroe („America este a americanilor”).

Prin aceasta, mişcarea de eliberare s-a extins aproape pretutindeni (până

în 1826), ea sincronizându-se adesea cu mişcări interne, acestea din urmă mergând chiar până la război civil.

Cei mai importanţi actori ai mişcării de independenţă-proveneau din clasa superioară a creolilor, apăruţi din aristocraţia conchistadorilor.

Ei nu doreau decât supremaţia politică şi socială, în condiţii de suveranitate. Astfel, ei au continuat să menţină pretutindeni în sclavie şi într-o condiţie inferioară populaţia indio. Acolo unde, din perspectiva lor, revoluţia naţională tindea să se transforme într-o revoluţie socială, prin participarea claselor de jos, neeuropene (indios, metişi, sclavi negri), ei au înăbuşit brutal orice revendicare, îndeosebi în Mexic în 1811/1813.

Acest lucru a fost posibil printr-un compromis între creoli şi stăpânii de pământuri, clerul superior şi armată (planul Iguala, 1820). Ca răspuns, a luat naştere un puternic curent pentru abolirea sclaviei, susţinut de presiunea engleză masivă (din 1845), curent cu rezultate deosebite în Brazilia (1888). Pentru a înlocui forţa de muncă ieftină a negrilor, a crescut tendinţa de emigrare a europenilor din anumite ţări, cazul cel mai semnificativ fiind cel al Italiei (Argentina).

În procesul de eliberare de sub dominaţia colonială, imperiul colonial spaniol s-a destrămat în numeroase state succesoare postcoloniale, practic în cadrul unei unităţi administrative minimale, pentru că toate încercările de a menţine împreună marile teritorii administrative (viceregate), sub forma unor federaţii de provincii sau a unui stat federal, au eşuat. Cele mai multe state au devenit rapid republici cu constituţii, mergând alături de democraţia prezidenţială a SUA. Excepţiile de început le-au constituit Haiti şi Mexicul, care au avut scurte perioade de tranziţie ca regate, acelaşi lucru întâmplându-se pentru o perioadă mai lungă însă – şi cu Brazilia, pe atunci portugheză

(1822-1889). Un alt fenomen important al acestei perioade îl constituie

războaiele regionale, caracterizate de frecvente schimbări de graniţă, determinate îndeosebi de interese economice. Dintre acestea, merită

amintite: războiul Argentinei, Braziliei şi Uruguayului împotriva Paraguayului (1865-1870), războiul salpetrului, dintre Bolivia/Peru şi Chile (1879-1883), războiul din Gran Chaco dintre Bolivia şi Paraguay (1932-1935), şi cel dintre Peru şi Bolivia (1994).

Dezvoltarea internă a influenţat conflictul de durată dintre conservatori (cel mai adesea clerici, posesori de pământuri, mai

degrabă

centralişti) şi liberali (laici, interese ale burgheziei comerciale, iar mai târziu economice, înclinând mai degrabă către federalism). Acest conflict a fost influenţat în unele ţări şi de o puternică populaţie indio (Mexic, Peru, Bolivia) şi metisă. Conservatori şi liberali, aceştia nu reprezentau decât fracţiuni ale oligarhiei creole dominante, care se opunea oricărei participări politice a maselor, iar din secolul al XlX-lea şi participării emigranţilor europeni. Luptele pentru putere sunt până astăzi o succesiune haotică de lovituri de stat („Pronunciamentos"), dictaturi, cel mai adesea militare, şi războaie civile care, mai ales pe teritoriul continental, cer o analiză mai specializată.

După grelele crize ale celor două războaie mondiale şi după criza economică mondială din 1929, America Latină a cunoscut la rândul ei mişcări politice de masă moderne, în variante specifice – guvernarea Frontului popular în Chile (1938-1947), care s-a rupt destul de şovăitor de puterile Axei (1943), declarând război Germaniei şi Japoniei (februarie, aprilie, 1945); peronismul în Argentina (1946-1955,1973-1976), cu efecte pe termen lung; castrismul în Cuba (din 1959), care prin boicotul SUA (din 1960), prăbuşirea URSS (1991) şi căderea comunismului în aproape toate ţările lumii, s-a plasat într-o izolare totală; maoismul în Peru şi Columbia („Cărarea luminoasă"), cu combinaţia sa specifică de teroare şi colaborare cu baronii drogurilor, care îşi au fiefurile în statele nordice din Anzi (Peru, Bolivia, Columbia).

Sub presiunea unei deosebite explozii demografice, ale distrugerii mediului continental, o parte a clerului catolic s-a alăturat opoziţiei social-revoluţionare, teologia eliberării pătrunzând astfel până la cele mai înalte nivele ale episcopatului, în acest sens, este semnificativă

Conferinţa episcopală de la Medellin (1968). In acelaşi timp, o Inteligentsia social-revoluţionară a dezvoltat teoria „Dependencia", potrivit căreia ţările dezvoltate menţin în mod conştient şi cinic în stare de „subdezvoltare" periferia, în aceasta din urmă intrând şi America Latină. O dată cu prăbuşirea comunismului european şi a Uniunii

Sovietice, această tendinţă şi-a pierdut susţinerea largă de care se bucura înainte. Însă frământările sociale rămân.

105. Congresul de la Viena, 1814/1815: Noua ordine europeană

între restauraţie şi reacţiune

După înfrângerea lui Napoleon de către cea de-a cincea coaliţie (1813/1814), confirmată şi întărită de încheierea rapidă a „domniei de o sută de zile” (1815), Congresul de la Viena (1814/1815) va schimba datele problematicii europene. Acesta schimbare va constitui punctul de plecare al tuturor evenimentelor istorice viitoare. Ca un rezultat direct al Revoluţiei franceze şi al epocii napoleoniene, se va constitui, sub cupola ideologică a Sfintei Alianţe (1815), o nouă ordine europeană, care în liniile ei principale, în ciuda modificărilor profunde, va dăinui până la primul război mondial. Ca o consecinţă a complicaţiilor survenite pe scena istorică a epocii, complicaţii pe care el trebuia să le stăpânească, deciziile şi efectele Congresului de la Viena vor fi deosebit de complexe.

Lucrările sale vor fi marcate, însă nu de o manieră serioasă, de întoarcerea neaşteptată a lui Napoleon în Franţa (martie 1815).

Locul (Viena) şi preşedintele (Metternich) Congresului ne lasă să

bănuim că Austria ar fi jucat în acest moment un rol decisiv. În realitate, Rusia condusă de ţarul Alexandru I (1801-1825) va ocupa o poziţie de forţă, deoarece pe continent ea fusese cea care, prin armata sa constituită din corpuri de infanterie, avusese o contribuţie hotărâtoare în lupta împotriva lui Napoleon. Cele mai importante decizii au fost luate de către Comitetul celor cinci Mari Puteri (Rusia, Anglia, Austria, Franţa, Prusia) şi de către Comitetul european (cele 8 puteri semnatare ale Păcii de la Paris, dintre care făceau parte şi Spania, Portugalia, Suedia).

Acestora li se adaugă comitetele pentru probleme speciale, dintre care Comitetul german (Austria, Prusia, Bavaria, Wiirttemberg), creat pentru redactarea unei constituţii a Germaniei, sau pentru probleme punctuale, cum ar fi reglementarea navigaţiei fluviale şi interzicerea comerţului cu sclavi.

Ca reacţie faţă de un sfert de secol de frământări revoluţionare, de războaie cu costuri ruinătoare şi ca efect al epuizării generale, congresul va fi dominat de o puternică dorinţă de linişte şi pace. Pentru contracararea posibilităţii revenirii pe scena istorică a procesului revoluţionar, creator de nelinişte, va fi folosit principiul legitimităţii, adică

al întoarcerii la suveranii tradiţionali, ereditari.

Prin aceasta, problemele legate de legitimitate şi de restauraţie s-au pus în mare măsură identic, fără însă a putea fi soluţionate

pretutindeni de aceeaşi manieră. Astfel, ele se vor dovedi dificil de rezolvat mai ales acolo unde se vor ciocni puternice pretenţii antagonice la putere şi vor fi formulate revendicări legitimiste concurente (Polonia –

Rusia). În plus, chiar în timpul Congresului de la Viena vor izbucni diverse conflicte, cum a fost cel dintre Polonia şi Saxonia, iar mai târziu acestea se vor înregistra acolo unde restauraţia va încerca, ca reacţiune albă, să reîntoarcă situaţia la stătu quo-ul din 1789 (Spania, Italia). În aceste ţări vor izbucni încă din 1820 revoluţii succesoare. Însă

restauraţia din 1814/1815 a fost, ca şi în Anglia anului 1660, un proces complex, care a vizat numeroasele transformări de după 1789, contribuind la anularea sau la accentuarea acestora, în primul rând, modificările teritoriale operate de către Napoleon în sudul -Germaniei, prin secularizare şi anexări teritoriale vor fi menţinute. Dimpotrivă, cele trei oraşe ale Hansei, Bremen, Hamburg, Lubeck şi oraşul liber imperial Frankfurt/Main vor fi restabilite, în aceeaşi situaţie aflându-se şi teritoriile din nord-vestul Germaniei.

Cea mai dificilă problemă, în faţa căreia Congresul de la Viena era pe punctul de a eşua la cumpăna dintre 1814 şi 1815, a fost aceea de a găsi o soluţie pentru Polonia şi Saxonia. Pe lângă faptul că ele erau legate printr-o uniune personală, ambele fuseseră aliate de încredere ale lui Napoleon. Rusia cerea anexarea întregii Polonii în graniţele sale istorice de la 1772, invocând dreptul cuceritorului. Prusia prelungea anexarea Saxoniei la întregul teritoriu al acesteia, actul fiind conceput ca o compensaţie pentru pierderile teritoriale în est (Polonia), în favoarea Rusiei (ea revendicând statutul din 1795). Austria şi Anglia, sprijinite de către Franţa, se vor opune unei extinderi atât de importante (directe sau indirecte) a puterii Rusiei către vest şi a Prusiei pe seama Saxoniei.

Pornind de la problema saxo-poloneză, a lipsit foarte puţin ca între aliaţi să izbucnească un război. El a fost împiedicat de un compromis multiplu, cu urmări deosebit de importante: Rusia obţinea centrul Poloniei, însă era obligată să-i asigure autonomie, aceasta fiind garantată

prin elaborarea unei constituţii, care în 1815 era cea mai liberală din Europa. Austria obţinea din nou Galiţia, Prusia Posen-Poznan (care avea de asemenea autonomie, ca Mare Ducat) şi Prusia vestică, astfel încât noua ordine va însemna pentru Polonia o a patra împărţire (pe care polonezii vor accepta cu greu să o recunoască). Ca o amintire a statalităţii poloneze se va menţine doar (până la 1846) un oraş liber, Cracovia, cu împrejurimile sale, plasat de altfel sub suveranitatea celor trei puteri participante la divizare. La presiunea Austriei, Saxonia va

rămâne un stat-tampon între aceasta şi Prusia, pierzând însă aproape 40% din teritoriu în favoarea Prusiei. În scopul extinderii sale teritoriale, pe cât de neaşteptate, pe atât de puternice, aceasta din urmă se va lăsa

„despăgubită” cu provincia renană, care rămăsese „neguvernată” după

căderea lui Napoleon. În acest fel, Prusia va acapara cel mai important centru al industrializării incipiente în Germania. Ca urmare a transformărilor survenite în timpul şi după Revoluţia franceză, „Codul lui Napoleon” se va menţine în Renania prusacă (şi de altfel şi în alte state care făcuseră parte din Confederaţia Rinului şi în teritorii anexate de către Franţa) până la intrarea în vigoare a codului civil (BGB) în noul imperiu (1900).

Prin renunţarea la Ţările de Jos austriece şi la Breisgau, Austria se va retrage definitiv de pe Rin, despăgubindu-se însă printr-o poziţie dominantă deţinută în Italia superioară – exercitată direct (în Lombardia, Veneţia), sau indirect, prin membrii de gradul doi ai familiei habsburgice (linii secundare ale dinastiei domnitoare). Reversul acestei situaţii îl va constitui puternicul resentiment la adresa Austriei apărut în Italia, ţară

care va cădea din nou într-un proces de fragmentare politică. Cu această

ocazie se va formula cu claritate problema italiană, în Statul papal şi în Regatul Neapolelui, reconstruite în această perioadă, restauraţia va îmbrăca forma unei pure reacţiuni, ea însemnând de fapt întoarcere la monarhia absolută.

În scopul supravegherii gurilor Rinului, Olanda va primi Ţările de Jos care aparţinuseră Austriei (Belgia), actul având drept scop şi anularea sciziunii survenite în 1579/1581. Însă noul „Regat unit al Ţărilor de

Jos” se va nărui curând datorită aroganţei olandezilor, prin izbucnirea Revoluţiei belgiene (1830).

Din punct de vedere formal în afara lucrărilor Congresului de la Viena, însă practic în strânsă legătură cu acestea, vor fi reglementate sau sancţionate următoarele modificări teritoriale: Anglia va obţine din nou Hanovra (până în 1837). Proprietatea sa asupra insulei Helgoland (până

în 1890), asupra Coloniei Capului (până în 1910), asupra Ceylonului (până în 1948) şi asupra Maltei (până în 1964) va fi confirmată.

Confederaţia elveţiană, extinsă cu trei cantoane (Valais, Neuchâtel, Geneva), va fi obligată, pentru sprijinirea celui mai important pas din Alpi, la o neutralitate perpetuă. Uniunea personală dintre Norvegia şi Suedia va fi ratificată, ea fiind concepută ca o pedeapsă pentru Danemarca pentru alianţa sa cu Napoleon.

În anexele lucrărilor va fi reglementată navigaţia pe cursurile fluviale transnaţionale, soluţia fiind considerată internaţionalizarea acestora (principalele vizate au fost Rinul şi Dunărea). La presiunea Angliei, o declaraţie comună va condamna comerţul cu sclavi. În sfârşit, în scopul liniştirii situaţiei din Germania, Congresul de la Viena va pune în funcţiune o Comisie constituţională pentru Germania: spre deosebire de Pacea din Westfalia (1648), aceasta a redactat o constituţie autentică, Carta federală (1815), care va fi completată cu Actul final de la Viena (1820). Imperiul distrus nu va mai fi refăcut, spre dezamăgirea patrioţilor de factură imperială (printre alţii Stein, sau E. M. Arndt). În locul său va apărea Confederaţia Germană, ca o federaţie mai strânsă constituită din cele (între timp reduse la număr) 39 de puteri suverane din Germania.

Ca şi în 1648, Puterile vor garanta anularea progresivă a vidului de putere din Germania.

Sfânta Alianţă, alianţa ideologică durabilă a vechilor Puteri, refăcute de o manieră diferită, trebuia să confere stabilitate noii ordini.

Însă contradicţiile interne, împotrivirea faţă de represiune acolo unde restauraţia a fost înţeleasă ca reacţiune, şi consecinţele industrializării aflate în plină desfăşurare vor face ca foarte curând să izbucnească noi conflicte, atât naţionale, cât şi sociale.

106. Problemele naţionale şi naţionalismele, de la 1795 până la 1871

După Revoluţia franceză, în Europa au apărut mari probleme naţionale, cele mai multe fiind generate de pierderea statalităţii unor popoare. Astfel, se vor ivi problemele: poloneză (1795), irlandeză (1800), a slavilor sudici (1804), germană (1806) şi italiană (1815). În cadrul Congresului de la Viena, acestea nu vor găsi deloc, sau vor găsi doar răspunsuri nesatisfăcătoare. Acestor probleme li se vor adăuga cea greacă (1821), cea belgiană (1830) şi cea românească. Fiecare dintre aceste probleme deschide câmpul unor multiple întrebări: cum se constituie un popor într-un stat propriu (autonom sau suveran); în ce graniţe; ce structuri adoptă; care sunt urmările pentru vecini şi pentru Europa? Din această perspectivă, naţionalismul poate fi înţeles ca pretenţie a popoarelor lipsite de statalitate de a dobândi o structură

statală proprie.

Naţionalismele timpurii trimiteau pe cât posibil înapoi în istorie la graniţele unui „mare" imperiu, care se întinsese mult peste miezul propriei „naţiuni", intrând astfel în conflict cu revendicări „istorice"

asemănătoare, cum ar fi de exemplu cele ale grecilor, bulgarilor, sârbilor

asupra Macedoniei, ale sârbilor şi croaţilor asupra Bosniei-Herţegovina.

În plan intern, acestea vor adopta în privinţa statelor lor naţionale, eterogene din punct de vedere etnic, ideea de statalitate lansată de Revoluţia franceză („la nation une et indivisible" – naţiunea unică şi indivizibilă), având ca trăsătură majoră un centralism puternic, fără

autonomie politică şi doar cu o relativă autonomie culturală pentru minorităţi. Urmările acestei politici vor fi asimilarea forţată de sus în jos şi reacţia de opoziţie de jos în sus. Antisemitismul a servit tuturor tinerelor naţionalisme europene, până în Grecia şi Italia, drept definiţie ideologică şi strategie de integrare în plan intern. Combinaţia dintre ideea imperialistă şi naţiunea centralist-asimilaţionistă î lafrangaise au creat (creează) un scenariu catastrofic perfect – conflicte în interiorul şi între statele post-imperiale, respectiv între statele succesoare postcomuniste, războaie civile, purificări etnice prin izgoniri în masă şi/sau transmutări ale unor populaţii dintr-o zonă în alta în scopul creării unor state naţionale „omogene", aşa cum s-a

întâmplat începând din 1991 în cadrul războiului din Iugoslavia.

Niciuna dintre problemele naţionale nu s-a dovedit a fi aducătoare de pace. Ele au condus la revolte, revoluţii şi războaie care se întrepătrund la scară istorică de-a lungul unor evenimente precum Revoluţia franceză, Congresul de la Viena, revoluţiile paşoptiste, industrializarea şi primul război mondial. Cinci probleme naţionale s-au legat de o manieră dialectică unele de altele – cea poloneză, a slavilor sudici, a românilor, a italienilor şi a germanilor – definirea maximală a graniţelor naţionale provocând inevitabile conflicte.

Problema irlandeză (începând din 1800*) a apărut ca urmare a numeroaselor alternări cunoscute de către Irlanda în Epoca modernă, între supunerea faţă de Anglia şi revoltele întreţinute de către diverşii adversari ocazionali ai acesteia (Spania, Franţa, sau Germania în timpul primului război mondial). Prin forţarea uniunii reale (1800), problema irlandeză se va transforma treptat, prin revolte (1848,1867,1916), agitaţie politică, boicot social, atentate şi puternice crize într-o rană

deschisă pentru Anglia – trecând peste războiul anglo-irlandez (1919-1922), de după primul răboi mondial şi peste războiul civil din Irlanda de Nord (începând din 1966) şi mergând până în contemporaneitate.

Problema poloneză (datând din 1795) va fi redeschisă de către Congresul de la Viena prin cea de-a patra împărţire a Poloniei: revoltele din 1830/1831,1846, 1863/1864, orientate cu precădere împotriva Rusiei, puterea care deţinea cea mai mare parte din Polonia, au generat,

după înăbuşirea lor, valuri de emigranţi polonezi înspre vest şi deportări către est (Siberia, Caucaz). În vest, polonezii au întărit potenţialul revoluţionar local, participând la revoluţia de la 1848/1849 şi la Comuna din Paris (1871). Locul strategiei insurecţionale pe termen scurt va fi luat de conceptul cu bătaie lungă de „muncă organică", apărut mai întâi la Poznan în 1838. El se axa pe dezvoltarea economică intensivă a Poloniei în contextul industrializării, pentru a da o bază solidă activităţii politice.

Problema poloneză, văzută ca împlinire a unui ţel patriotic – stat suveran, plasat pe cât posibil în graniţele de la 1772, nu-şi va găsi soluţionarea decât prin războiul dintre cele trei puteri participante la

împărţirea ţării. Astfel se explică scurta rugăciune poloneză dinaintea anului 1914: „O Doamne, dă-ne nouă marele război!”.

Problema slavilor sudici (începând din 1804), văzută ca parte a problemei orientale, va viza în primul rând Imperiul otoman. Motorul mişcării slavilor sudici îl va constitui Serbia după recunoaşterea autonomiei sale (1817), ea fiind susţinută frecvent de către Rusia, ca vârf de lance al expansiunii ruseşti („ajutor frăţesc” pentru slavi şi ortodocşi).

Memoriul lui Ilja Garasanin (1844) pune deja şi problema luptei împotriva Austriei: ideea fundamentală se contura a fi aceea a unificării tuturor slavilor sudici. Ocazia se va ivi prin compromisul din 1867 şi prin procesul de maghiarizare iniţiat în Ungaria, proces care alunga partea nordică a slavilor sudici din monarhia bicefală. După criza anexării Bosniei (1908/1909), lupta slavilor sudici se va orienta în mod covârşitor împotriva Austro-Ungariei, îndeosebi după alungarea turcilor din Europa în cadrul primului război balcanic (1912/1913): în cadrul problemei slavilor sudici poate fi plasat şi atentatul de la Sarajevo (1914), care va constitui pretextul declanşării primului război mondial.

Problema greacă se va contura o dată cu declanşarea războiului grecesc de independenţă (1821). Cu ajutorul Angliei, Franţei şi al Rusiei, Grecia va obţine suveranitatea (1829), însă într-un teritoriu atât de limitat încât va fi nevoie de mai multe războaie greco-turce (1878, 1897, 1912/1913) pentru ca ea să ajungă la graniţele actuale. Dincolo de primul război mondial şi de războiul greco-turc (1919-1923), conflictele vor continua până astăzi.

Deoarece prin Congresul de la Viena, Italia, aproape unificată sub Napoleon în Regatul Italiei şi al Neapolelui, va recădea în procesul de fragmentare politică, începutul problemei italiene trebuie plasat în anul 1815. Ea se va materializa prin valurile revoluţionare (începând din 1820), organizate la început de către Carbonari („Mişcarea cărbunarilor”),

care începuse (1811) ca organizaţie menită să se opună dominaţiei napoleoniene, iar mai târziu de către aripa mai radicală a acestora, numită „Giovine Italia” (Tânăra Italie) şi condusă de Giuseppe Mazzini (1831). Etapele importante ale acestei lupte vor fi revoluţiile din Neapole (1820) şi Piemont (1821), ambele înăbuşite de către Austria, din însărcinarea Sfintei Alianţe (1821) şi revoluţia de la 1848/1849. În această perioadă mişcarea de unificare va căpăta o bază statală prin Piemont-Sardinia. Această bază va fi numită de către ziarul lui Cavour din Torino „Risorgimento” (1847), după titlul programului ei revendicativ.

Şi mai explozivă va fi problema germană, apărută după sfârşitul imperiului medieval (1806) prin fondarea Confederaţiei Germane, ca o confederaţie fără legături foarte strânse (1815). Întrebarea cea mai arzătoare era care mare putere germană îi va uni politic pe germani –

Austria sau Prusia. Reeditarea dualismului german de la 1740 va fi dublată de apariţia unei tensiuni naţionale (Germania mare – Germania mică), suprapuse şi complicate de ideea de imperiu: Austria şi Prusia posedau teritorii care nu erau germane, plasate în afara Confederaţiei Germane şi din care ele nu doreau să se retragă. Graniţe pur „naţionale”

ale unui stat naţional german (Imperiu) erau oricum imposibile: fie minorităţile negermane intrau într-un stat naţional german, fie Austria şi Prusia erau amputate. Deoarece ambele mari puteri germane îşi exercitau dominaţia asupra polonezilor, slavilor sudici, românilor şi italienilor, germanii vor intra într-un conflict inevitabil cu aspiraţiile

naţionale ale acestora. Germanii vor da prima mare expresie a problemei lor naţionale în cadrul revoluţiei de la 1848/1849, tabloul acesteia fiind complicat de problema legată de Schleswig-Holstein şi de conflictul cu Danemarca. Victoria soluţiei care propunea o Germanie mică

(1866/1871) va crea prin compromisul de la 1867 şi prin fondarea Imperiului german (Reich) (1871) noi probleme, care vor împinge către alte conflicte.

Problema belgiană (1830), afirmată prin independenţa (1831) şi neutralitatea (1839) Belgiei, face parte dintre premisele îndepărtate ale primului război mondial.

O problemă naţională sui generis este problema românească, care cu greu poate fi fixată cronologic, aşa cum este cazul cu celelalte probleme naţionale, însă care joacă la rândul ei un rol foarte important în cadrul istoriei europene: de-a lungul mai multor secole, românii au existat ca v (a) lahi (=romanici), fără a avea o limbă administrativă şi o limbă bisericească proprii, fără o elită (nobilime, orăşenime) proprie, ci

numai ca ţărani răbdători. Numai principatele dunărene Moldova şi Valahia (Ţara Românească) îşi vor realiza statalitatea începând cu secolul al XlII-lea, ele fiind plasate începând de la aproximativ 1400 sub suzeranitate otomană. Prusia va zădărnici intenţia Rusiei de „eliberare" a Principatelor dunărene prin prima împărţire a Poloniei (1772), astfel încât abia înainte de Revoluţia franceză o mare revoltă izbucnită în Transilvania (1784) pare să fi pus aici, aparent pentru prima dată, problema românească: ca răscoală a ţăranilor, ea va fi orientată social împotriva păturii dominante maghiare şi germane, iar în plan naţional ea va semnifica formularea pretenţiei de a crea un stat românesc, cu trimitere directă la Dacia romană. Începând din acest moment, problema românească se va pune într-un fel sau altul cu virulenţă, ea împletindu-se într-un mod complicat cu politica generală de forţă a Marilor Puteri.

Mai târziu vor intra în scenă încă trei probleme naţionale, care însă datorită caracterului lor extrem de complicat nu vor fi decât conturate în cadrul prezentei lucrări: problema albaneză şi cea armeană

(începând din 1878), cea evreiască (din 1881). Problema albaneză îşi va găsi prin fondarea statului Albania (1912,1945) o oarecare

soluţionare, ea fiind însă continuată prin problematica din Kosovo. Problema armeană este, ca şi cea kurdă, nesoluţionată. Problema evreiască a condus, dincolo de sionism şi de fondarea statului Israel (1948), la conflictul din Orientul Apropiat.

Cele mai multe dintre aceste probleme naţionale au avut un tablou şi mai complicat prin faptul că ele au intrat în conflict cu interesele Marilor Puteri. Labirintul problemelor naţionale va fi şi mai încâlcit prin acţiunea lor unele asupra altora şi unele împotriva altora. Concertul oricum conflictual al Marilor Puteri se va amesteca cu concertul haotic al problemelor naţionale, generând binecunoscutele disonanţe ale istoriei moderne, care după cel de-al doilea război mondial se vor extinde către Lumea a Treia.

107. Europa între

Sfânta Alianţă şi revoluţiile succesive, delal815pânălal847

Sfânta Alianţă şi-a asumat sarcina imposibilă de a reprima de o manieră durabilă revoluţiile din întreaga Europă. Problematicii naţionale i se vor adăuga consecinţele sociale ale industrializării, consecinţe nesesizabile în 1815. Revoluţiile ce au urmat Revoluţiei franceze şi războaiele de eliberare naţională au scindat Sfânta Alianţă, interesele conflictuale ale Marilor Puteri distrugând-o complet într-un final.

Reperele istoriei acestei perioade sunt revoluţia franceză din iulie (1830), revoluţia europeană (1848/1849) şi războiul Crimeii (1853-1856).

„Vormärz” (epoca premergătoare revoluţiei de la 1848) în Germania.

1837 Criză constituţională la Hanovra.

Războiul elveţian („Sonderbundskrieg”), declanşat de Federaţia cantoanelor catolice.

Ca urmare a puternicei tensiuni create după 1789, Europa va manifesta o nevoie generală de linişte, pe fondul căreia va apărea totuşi o extrem de dificilă depresiune economică, generată şi de

recolte agricole foarte slabe (1817). Această depresiune va sta la baza unor tulburări sociale şi politice: în Anglia, reprimarea unei demonstraţii de protest la Manchester („Peterloo”) va genera adoptarea unei legislaţii destinate reprimării, „Six Acts” (1819). Ca important moment post-revoluţionar în procesul de constituire a libertăţilor politice, ea va constitui cadrul mişcării reformatoare de mai târziu. După abrogarea „Combination Laws”

şi acceptarea sindicatelor (1825) va lua amploare mişcarea de emancipare a catolicilor (1829), în special în Irlanda, unde trăia cea mai mare parte a catolicilor din Marea Britanic La fel de represive ca şi „Six Acts” vor fi în Germania rezoluţiile de la Karlsbad (1819), apărute ca reacţie a Confederaţiei Germane faţă de asasinarea lui August von Kotzebue de către studentul Karl Ludwig Sand. „Evoluţia Germaniei” în anii dinaintea revoluţiei paşoptiste („Vormärz”), şi în special dinaintea revoluţiei din iulie 1830 va fi caracterizată de „persecuţii demagogice” şi de cenzură. Răbufniri autentic revoluţionare vor scutura Spania şi Neapole (1820), unde întoarcerea vechii puteri, în cadrul reacţiunii albe, era înţeleasă ca o revenire la monarhia absolută dinaintea anului 1789.

În sudul Europei, Constituţia spaniolă de la Cadiz (1820) va fi un model pentru liberalismul radical, tot aşa cum Carta Constituţională a Restauraţiei în Franţa va fi un model pentru liberalismul moderat. Mai târziu, după reforma electorală din 1832, Anglia se va impune şi ea ca un model liberal. Revoluţia va izbucni astfel la început în Spania şi în Neapole. În Spania, ea va declanşa o serie de revoluţii, războaie civile şi schimbări extreme de regim, care se vor întinde sub o formă sau alta până în contemporaneitate. În Italia, revoluţia din Piemont (1821) a constituit, mai mult chiar decât cea anterioară din Neapole (1820), un semnal al viitoarei lupte pentru unitatea naţională a Italiei (Risorgimento), luptă în cadrul căreia Piemontul va avea un rol conducător.

Înăbuşirea ambelor revoluţii de către Austria, în slujba Sfintei Alianţe, nu a făcut decât să sporească resentimentele faţă de austrieci în Italia. Franţa, readmisă în Concertul Puterilor prin Congresul de la Aachen (1818) şi devenită tot de atunci membru al Sfintei Alianţe, îşi va asuma spre execuţie o sarcină asemănătoare în Spania (1823). Între timp, războiul de independenţă al Greciei

(1821 până în 1829) va diviza pentru prima dată Sfânta Alianţă,

deoarece Austria, conform interpretării sale a principiului legitimităţii, se temea să susţină o revoltă împotriva puterii legitime a sultanului.

Prin revolta decembriştilor, petrecută în scurta perioadă de nesiguranţă de după moartea lui Alexandru I (decembrie 1825), efervescenţa revoluţionară va atinge şi Rusia, bastionul autocraţiei.

Revolta ofiţerilor va eşua foarte repede din cauza naivităţii politice a conducătorilor săi, însă ea va deschide şi în Rusia calea mişcării revoluţionare. Experienţa trăită la începutul domniei va fi convertită de către ţarul Nicolae 1(1825-1855) într-o ură profundă faţă de revoluţie, fapt care va determina intervenţii directe pentru reprimarea procesului revoluţionar de fiecare dată când acesta îşi va face simţită prezenţa (1830,1849).

Ca şi în Anglia în 1685/1688, încercarea noului rege al Franţei, Carol al X-lea (1824-1830), de a înlocui Carta Constituţională (1814) cu monarhia absolută, va provoca o nouă revoluţie, cea din iulie 1830.

Tânăra muncitorime industrială va juca la început un rol determinant, însă datorită lipsei de experienţă politică, va scăpa foarte repede din mână cuceririle luptei revoluţionare, cea care va profita de acest lucru fiind burghezia, care va institui monarhia din iulie, sub conducerea

„regelui-burghez" Ludovic-Filip, din Casa de Orleans. Urmările au fost decisive pentru istoria mişcării muncitoreşti: în dezamăgirea ei, muncitorimea va încerca să-şi constituie propria reprezentare politică.

Astfel se vor pune bazele mişcării socialiste în Franţa, mişcare condusă

în cea mai mare parte de intelectualitatea burgheză.

Chiar şi aşa, efectele revoluţiei din iulie vor fi considerabile: sub influenţa sa, burghezia liberală din Belgia se va ridica împotriva Olandei şi va câştiga, cu ajutorul Franţei şi al Angliei, independenţa (1831).

Pentru susţinerea gurilor râului Schelda (Escaut), la insistenţa Angliei, Belgia va deveni neutră (1839) -atingerea neutralităţii Belgiei de către Germania va învinge în Anglia ultimele rezerve în privinţa intrării în război, la începutul lui august 1914. Pentru înfrângerea revoluţiilor din vest, ţarul Nicolae I intenţiona să trimită o armată care să traverseze

Prusia şi Germania, şi să mobilizeze o parte a armatei poloneze. Ordinul său de mobilizare va provoca însă în Varşovia revolta poloneză din noiembrie (1830), pe care Rusia o va înăbuşi numai cu preţul unor lupte grele (1831). În urma congresului desfăşurat după conflicte, Polonia şi Ducatul Poznaniei îşi vor pierde autonomia, fiind direct anexate de către Rusia (respectiv Prusia). Însă Polonia va lupta împotriva intervenţiei contrarevoluţionare a Rusiei. Ultimul rest de statalitate poloneză va fi anihilat de către Austria prin anexarea Cracoviei, după eşecul suferit de o altă revoltă poloneză (1846).

În Germania (mai precis în Braunschweig şi Saxonia) şi în Italia (Parma, Modena, Statul papal) vor izbucni în 1830 mişcări regionale. În Germania, Revoluţia industrială II

Hambacher Fest – „Sărbătoarea de la Hambach" (1832) (care va avea drept temă majoră protestul faţă de subjugarea Poloniei), revolta gărzilor din Frankfurt (1833) şi protestul Celor şapte din Gottingen împotriva abrogării constituţiei, cu ocazia succesiunii la tron în Hanovra (1837), pot fi văzute ca episoade care anticipează revoluţia de la 1848.

În Elveţia şi în Anglia, revoluţia din iulie va genera ascensiunea liberalismului modern – în Anglia prin marea reformă electorală din 1832, iar în Elveţia, prin „regenerarea" liberală, care va da naştere conflictului cu cele şapte cantoane catolice şi conservatoare ale Federaţiei separatiste „Sonderbund" (1845-1847), conflict tranşat în cadrul războiului separatist (1847).

108. Revoluţia industrială II: mişcarea muncitorească şi socialismul; crizele economice, de Ia 1825/1847 până la 1914

Până în jurul anului 1850 se vor cristaliza două consecinţe centrale ale revoluţiei industriale: mişcarea muncitorească şi socialismul, pe de-o parte; crizele economice pe de alta. Muncitorii industriali, numiţi de către conducătorii lor (adesea de formaţie umanistă) „proletariat", s-au organizat în mişcarea muncitorească urmând două direcţii: cea sindicală şi cea a partidelor (cel mai adesea socialiste). Primele sindicate au apărut în Anglia (1825), iar începuturile socialismului în Franţa (după 1830). Industrializarea va fi un proces continuu, supus alternanţei de conjuncturi favorabile şi situaţii de criză. Prima criză economică de mari proporţii (1847) a avut ca urmare politică

revoluţia europeană de la 1848/1849, tot aşa cum crizele economice mondiale de mai târziu (1857,1873, 1929, sau după 1973) vor înregistra urmări politice imediate.

Elemente sindicale şi politice. 1847 Prima criză economică

generală. Liga comuniştilor la Londra, avându-i ca membri pe Marx şi Engels (până în 1852).

Revoluţia europeană: bătălia din iunie de la Paris.

German (SADP). Programul de la Gotha. 1878 Legea antisocialistă

în Germania (până în 1890).

Apar partide socialiste în Franţa. 1884 Federaţia Social-Democrată

în Anglia: marxistă.

Fabian Society în Anglia – nemarxistă.

Legea Le Chapelier (1791) este abrogată: sindicatele sunt admise în Franţa.

Independent Labour Party, condus de Keir Hardie în Anglia.

La ascensiunea mişcării muncitoreşti şi a socialismului au contribuit marile ţări ale Europei, într-un ritm aproximativ paralel cu propria lor industrializare. Cele mai importante centre au fost la început Anglia şi Franţa, ţări cu cea mai avansată economie (industrială), respectiv cu cele mai avansate structuri şi tradiţii politico-ideologice (revoluţionare). În ţara de origine a revoluţiei industriale, Anglia, metodismul (curent religios radical care se adresa muncitorilor, începând cu aproximativ 1738) şi respingerea Revoluţiei franceze (printre alte măsuri pot fi enumerate: Combination Laws, 1799; interzicerea sindicatelor) au întârziat constituirea unei mişcări muncitoreşti de-sine-stătătoare. Abia abrogarea Combination Laws (1824) a permis apariţia sindicatelor în Anglia (1825), formă de

organizare a luptei economice în slujba intereselor muncitorilor. Dimpotrivă, prin publicarea protocolului procesului Babeuf (1828), Franţa va oferi comunismului pe cale de apariţie cea mai radicală platformă. Experienţele analoge ale muncitorimii – revoluţia din iulie (1830), reforma electorală (1832)- vor croi drumul socialismului ca ideologie a mişcării muncitoreşti: burghezia a monopolizat roadele politice ale victoriilor comune (revoluţia din iulie; reforma electorală), scoţând din joc muncitorimea. Franţa a fost primul centru în care intelectualii (cel mai adesea burghezi) au vrut să devină

purtătorii de cuvânt ai proletariatului (de exemplu: Blanc, Blanqui, Proudhon), fără să fie nevoie să se organizeze în partide sau sindicate. În Anglia liberală se va impune cu timpul pragmatismul sindical, un moment important în acest sens constituindu-1 eşecul chartiştilor (1838-1848), cu dublul lor caracter politico-sindical. În Franţa, muncitorii şi cărturarii germani, care emigraseră după 1815 într-o ţară mult mai bogată, au constituit baza organizaţiilor secrete germane din exil – Liga

exilaţilor (1834); Liga celor drepţi, ca aripă radicală a primei (1836), din care se va desprinde mai târziu la Londra Liga comuniştilor (1847), condusă de Marx şi de Engels.

În acelaşi an se va produce, pe fondul a două recolte proaste succesive (grâne, cartofi, 1845/1846) o criză agrară, care va evolua, dând naştere primei crize economice europene (1847). Ea a constituit punctul de plecare pentru crearea unor aşteptări speciale legate de revoluţie, văzută ca prăbuşire a capitalismului sub presiunea revoluţiei socialiste –

variantă secularizată a dualismului apocaliptico-hiliastic („La ultima luptă" = Armaghedon), în care comuniştii, precum un nou popor ales promiteau să aducă raiul pe pământ.

După înfrângerea muncitorimii franceze în bătălia din iunie de la Paris (1848) şi după un nou ciclu conjuncturi favorabile/crize (1850-1857), centrul de greutate al evoluţiilor istorice se va muta în Anglia: avansul prezentat de către Anglia în procesul de industrializare îi va face pe Marx şi Engels să nutrească speranţa că aceea era ţara în care trebuia să izbucnească revoluţia socialistă. Cu toate acestea, evoluţiile în plan economic înregistrate în cadrul statului de drept şi al statului constituţional se vor constitui în alternativă la revoluţie, un rol foarte important în acest sens jucându-1 chiar sindicatele.

În următorul ciclu conjunctural (1857-1873) mişcarea socialistă îşi va face apariţia şi în Germania, aflată în plină industrializare. Începutul a fost făcut de către vechea şi în acelaşi timp noua zonă industrială, Saxonia, sub conducerea lui Lassalle (1863) şi a lui BebelAV. Liebknecht (1869). În acelaşi timp, fondarea TUC (1868) va instituţionaliza în Anglia pragmatismul sindical nepolitic apărut după prăbuşirea mişcării chartiste (1848). După capitularea lui Napoleon al IU-lea (1870) şi războiul civil declanşat de Comuna din Paris (1871), Franţa va pierde rolul de centru al socialismului: fondarea Imperiului (Reichului) (1871) şi continuarea într-un ritm susţinut a industrializării, chiar şi după

următoarea criză economică mondială (1873), vor propulsa Germania la statutul de centru al mişcării socialiste. Cea de-a doua Internaţională

socialistă a fost fondată la Paris (1889), cu ocazia. Aniversării a 100 de ani de la Revoluţia franceză, însă conducerea organizatorică şi politică va aparţine social-democraţiei germane, în special după abrogarea legilor antisindicale (1878-90) şi reconstruirea partidului ca SPD -Partidul Social-Democrat German (1890), cu programul marxist de la Erfurt (1891).

O dată cu extinderea industrializării, vor apărea şi în alte ţări, la cumpăna dintre veacuri, partide socialiste, o notă specifică a acestora reprezentând-o apariţia în exil sau în secret (Polonia, Rusia). Încă înainte de acceptarea formală a sindicatelor în Franţa (1884) se va constitui aici un prim partid socialist (1879), ca preludiu al viitoarelor partide şi grupări. Partidele socialiste, precum cele din Italia (1891), Polonia (1892,1893), Anglia (1893), Rusia (1898), Austria (1899) au dat celei de-a doua Internaţionale o reprezentare internaţională mai amplă, deşi limitată la ţările industriale ale Europei.

Mişcarea socialistă şi socialismul nu s-au prezentat ca un bloc monolitic, ci ele au fost adesea şi în multiple feluri divizate, conform variatelor strategii şi tactici – revoluţie sau nu?; dacă da, atunci cum şi când?; cu burghezia liberală împotriva aristocraţiei, sau cu Coroana, împotriva burgheziei? ce trebuie făcut pentru a nu irosi timpul rămas până la revoluţie – respingere totală şi aşteptare până la prăbuşirea capitalismului, sau cooperare limitată în ceea ce Rudi Dutschke numea în 1968 „marşul prin instituţii", cu riscul de a trăda teoria pură asupra revoluţiei? Revoluţie în forţă sau cu buletinul de vot (Engels, 1891)?

Pornind de la astfel de diferenţe se va ascuţi problematica revizionistă, în cadrul SPD, dar şi în Franţa, în jurul participării socialiştilor la guvernarea burgheză (începând din 1899).'

Izbucnirea primului război mondial (1914) va tăia în două etape următoarea criză economică mondială. Războiul a împrăştiat cea de-a doua Internaţională de-a lungul frontierelor naţionale, în timp ce polarizarea internă generată de ideea războiului a creat noi fronturi politice.

109. Revoluţia industrială III: aboliţionismul – interzicerea comerţului cu sclavi şi a sclaviei, de la 1807/1834 până la 1888

Un efect mai degrabă neobservat al industrializării aflate în plină

desfăşurare va fi abolirea comerţului cu sclavi (1807) şi a sclaviei (1834), evenimente care se vor petrece în primul rând în Anglia. Motivelor subiective (umanitare, filantropice) originate în Iluminism şi în mişcările de deşteptare a conştiinţelor, în primul rând în protestantism (pietismul, metodismul, „evanghelismul" în Anglia), li se vor adăuga factori obiectivi (economici), ce pot fi plasaţi în cadrai revoluţiei industriale. Este important să facem distincţie între abolirea sclaviei (care în sine reprezenta cel mai înalt ţel) şi abolirea comerţului cu sclavi, care vine ca o consecinţă logică, însă anticipând în timp, interzicerea sclaviei – ca etapă intermediară importantă şi ca decizie factică prealabilă. Cel mai

important promotor al aboliţionismului a fost Anglia, ultimul profitor important de pe urma comerţului transatlantic cu sclavi şi pionier al revoluţiei industriale.

Consecinţele interzicerii comerţului cu sclavi şi a sclaviei au fost profunde şi extinse – în Europa, America şi Africa: ele ţin de istoria anterioară războiului civil american (1861 până în 1865), a dominaţiei coloniale europene în Africa, a naţionalismului african şi a începuturilor dezvoltării industriale a Africii.

Sclavi din Sierra Leone, Indiile de Vest şi Brazilia. 1848 Interzicere a sclaviei în Franţa. 1861 Războiul civil/de secesiune în SU A (până în 1865). 1862/1865 Emanciparea sclavilor în SUA. 1884/1885 Conferinţa de la Berlin asupra Africii: abolirea comerţului cu sclavi şi

a sclaviei este revendicată şi cu referire la Africa. 1888 Interzicere a sclaviei în Brazilia: Republică (1889).

La începuturile aboliţionismului în Anglia şi SUA (1787), sfârşitul sclaviei părea doar o problemă de timp şi de metodă. După prima moţiune parlamentară a lui William Wilberforce asupra interzicerii comerţului cu sclavi (1788) şi după interzicerea izolată a sclaviei de către Danemarca (1792), breşa decisivă a constituit-o războiul de durată dintre Anglia şi Franţa napoleoniană (1807): într-o perioadă de suprasaturaţie a pieţei zahărului (blocada continentală, absenţa uraganelor în Jamaica, adesea răspunzătoare pentru recoltele locale foarte mici), Anglia voia să

răspundă concurenţei franceze prin stăvilirea noilor valuri de sclavi din Africa. Ralierea SUA (1808) a fost doar formală şi puţin efectivă, deoarece importul ilegal de sclavi a continuat, din considerente economice, aproape nestingherit: după New Orleans, Washington D. C. A fost a doua piaţă de sclavi din SUA (până în 1850).

Cea mai importantă consecinţă pentru Africa va fi un control strict al apelor tropicale de către un escadron al flotei engleze, control care va avea ca bază Freetown (Sierra Leone) şi ca scop lupta împotriva comerţului ilegal cu sclavi (începând din 1808). Congresul de la Viena va oferi o bază mai largă luptei împotriva comerţului cu sclavi (1815), aceasta fiind concretizată de către Anglia printr-o serie de tratate bilaterale, prin care ea va îndupleca statele europene care nu erau de acord (de ex. Portugalia) cu interzicerea comerţului cu sclavi folosindu-se de anumite plăţi compensatorii. Sclavii eliberaţi de către flota engleză au fost orientaţi către şi în împrejurimile Freetown şi, în măsura în care nu erau musulmani, ei au fost creştinaţi. Prin intermediul şcolilor misionare şi al activităţilor meşteşugăreşti, ei au fost pentru prima dată introduşi

în atmosfera noii civilizaţii, care se dezvolta pe baza industrializării. Ei vor constitui o elită europenizată, stabilită chiar în Sierra Leone („creolii”), tot aşa cum se va întâmpla şi în cazul reîntoarcerii pe ţărmul vestic al Africii (începând din 1838), unde vor fi numiţi „Sierra Leonieni”

sau „imigranţi”.

O revoltă a sclavilor din Jamaica (1831) a accelerat abolirea sclaviei (1834) printr-o soluţie de compromis („apprenticeship”, ucenicie de

şapte ani pentru minori), la care se va renunţa însă curând (1838). Franţa, cea mai mare putere colonială a timpului, va urma curând, ea interzicând sclavia în 1848.

În Africa, interzicerea de către Anglia a comerţului cu sclavi (1807) şi a sclaviei (1834/1838) a avut, pe lângă deja amintita constituire a

„creolilor" şi a „Sierra Leonienilor" în vestul Africii, două urmări dramatice: secesiunea unei părţi a burilor în contextul marelui val emigraţionist din Provincia Capului (1835-1837), care va conduce la fondarea noilor republici bure Transvaal (1836) şi Oranj e (1842), şi prin aceasta la expansiunea teritoriului cuprins iniţial de ceea ce se va numi apartheid. Pentru Africa, suprimarea comerţului cu sclavi şi a sclaviei de către europeni se va constitui în punct de plecare al subjugării ei teritoriale, generând transformări sociale radicale, a căror semnificaţie iese treptat la iveală abia în epoca noastră: sclavia interafricană era o instituţie extrem de răspândită şi cu profunde rădăcini, a cărei eliminare a atins numeroase „veşted interests" - interese certe locale. Ca o alternativă la comerţul de acum ilegal cu sclavi, va apărea, la imboldul europenilor, un „legitimate trade" cu produse agrare africane destinate exportului în Europa (ulei de palmier, arahide, iar mai târziu cacao).

În coloniile tropicale şi subtropicale va apărea cu timpul, în locul sclavilor eliberaţi, o forţă de muncă relativ unitară, venită din India şi China („Coolies"). În special indienii veniţi în Natal (1860) vor rămâne pe loc, răspândindu-se în Africa de Sud, în Mauritius şi în Guyana britanică.

Nu mai puţin importante vor fi consecinţele abolirii sclaviei pentru America: eliberarea sclavilor în Imperiul britanic (1834/1838) va avea ca efect o înăsprire a sclaviei în sudul SUA. Inventarea maşinii destinate prelucrării primare a bumbacului „cotton gin" (1794) şi rapida expansiune a culturilor de bumbac vor face din bumbac baza economică

a sudului („King Cotton"), care, după Lan-cashire, va fi propulsat în centrul industriei textile a bumbacului. Sub influenţa revoltei sclavilor din Jamaica (1831) şi a emancipării sclavilor în Imperiul englez (1834),

va apărea în jurul anului 1835 un nou val de militantism abolţionist în SUA, ai cărui protagonişti vor fi afro-americanii liberi, care nu-şi

puteau asigura o libertate durabilă decât dacă sclavia se prăbuşea ca sistem.

Astfel vor fi escaladate tensiunile dintre nord, care cunoştea o industrializare rapidă, şi care începând din 1827 trecuse la eliberarea sclavilor şi sudul agrar. Aceste tensiuni vor exploda după alegerea lui Abraham Lincoln ca preşedinte al SUA (1860) -acesta reprezentând o linie abolиţionistă moderată în cadrul republicanilor (fondaţi de curând, în 1854) – conducând la secesiunea celor unsprezece state sudice (1860/1861) şi la războiul civil american (1861 -1865). La sfârşitul acestuia va avea loc emanciparea sclavilor, desfăşurată în două faze (1862/1865), care va crea însă o altă problematică, legată de noile rase (segregaţia).

Şi pentru Brazilia lupta desfăşurată în j urul problemei sclaviei va avea urmări deosebit de importante: ca ultimul mare stat de expresie europeană, Brazilia va interzice sclavia (1888), pentru ca un an mai târziu, în 1889, să se înregistreze căderea monarhiei braziliene.

Prin abolirea sclaviei, Brazilia va pune capăt din punct de vedere formal comerţului transatlantic cu sclavi. O perioadă va persista comerţul cu sclavi din zona estică a Africii, peste Oceanul Indian şi Marea Roşie, după a cărui suprimare de către Puterile coloniale, se va menţine numai o sclavie cu caracter intern, la început transparentă, însă

treptat tot mai mascată, în special în Africa. Desfiinţarea sa treptată sub dominaţia colonială a europenilor a fost un proces încet şi nespectaculos.

Însă sclavia inter-africană (vânătoarea de sclavi şi comerţul cu sclavi) din epoca precolonială a lăsat urme adânci şi profunde resentimente între popoarele africane, între vânători şi vânaţi în cadrul comerţului cu sclavi şi al sclaviei.

110. Anglia, putere mondială dezvoltată: industrie, reforme, imperiu, de la 1825/1832 până la 1914

După depăşirea depresiunii de după război, industrializarea va lua în Anglia un rapid şi puternic avânt: prima cale ferată Stockton –

Darlington şi admiterea primelor corporaţii (1825) sunt mai mult

decât simple evenimente simbolice. Revoluţia din iulie (1830) va accentua în Anglia reformele liberale începute deja înainte, făcând din aceasta statul model al industrializării timpurii. Punctul de plecare este constituit de prima mare reformă electorală (1832): industrializarea, dominaţia maritimă şi cea asupra economiei mondiale, un imperiu colonial în expansiune au făcut posibil un nivel de trai din ce în ce mai ridicat.

Supremaţia dreptului şi a parlamentului au asigurat pacea internă; o structură socială relativ flexibilă a creat spaţiul ascensiunii individuale.

Libertatea politică în cadrul statului de drept şi constituţional a dezamorsat prin reforme politice şi sociale materialul comunitar exploziv, care altfel ar fi generat accese revoluţionare.

Corporaţiile sunt admise în Anglia.

Conservator. 1837 Regina Victoria (până în 1901). Revoltă în Canada.

Divizaţi.

Canada dobândeşte statutul de dominion: autonomie.

Eşuează. Liberalii sunt divizaţi: unioniştii se plasează sub conducerea lui Joseph Chamberlain – Gladstone cade.

În umbra revoluţiei din iulie (1830), Anglia părea să se afle la rândul său în pragul unei noi revoluţii. Bazându-se pe prosperitatea provenită din „industrie şi imperiu” (Eric Hobsbawm), societatea aflată în plin proces de liberalizare va reuşi totuşi, prin reforme politice şi sociale, să evite revoluţia, spre dezamăgirea lui Marx şi a lui Engels. Nucleul reformelor politice îl va constitui extinderea treptată a dreptului de vot bazat pe cens, drept de sorginte medievală târzie (1430), către dreptul electoral general (1832,1867,1872,1884), ultima etapă fiind acordarea acestui drept şi femeilor (1918/1928). Reformele sociale promovate începând cu primele legi ale întreprinderii (1833) au atenuat neajunsurile supărătoare ale capitalismului liberal – îngrădirea muncii copiilor şi a femeilor, limitarea zilei de lucru etc. Într-o a doua etapă, după 1906, liberalii radicali au iniţiat sistemul asigurărilor sociale –

după modelul german, generând un conflict cu Camera Superioară

(People's Budget, 1909) şi tensiune faţă de costurile enorme ale înarmării flotei. De asemenea, jocul, devenit din ce în ce mai liber, al conflictelor de muncă, mai numeroase, dar încă limitate (greve, concedieri), plasate în alternanţa dintre conjunctură şi crize economice, s-a menţinut în cadrul unei păci interne în plină consolidare.

Industrializarea continuă, creşterea rapidă a populaţiei, pe care Anglia o putea încă devia către fondarea de mari colonii, în scopul detensionării ţării-mamă, şi extinderea dreptului la vot vor avea ca efect un proces de transformare a partidelor politice. Din partide ale nobilimii şi ale notabilităţilor ele vor deveni partide moderne de masă, cu aparat şi program de partid: desele schimbări de guvern îi vor plasa pe whigs/liberali împotriva tories/conservatori. Atmosfera predominant liberală se va decolora însă treptat, căpătând nuanţe conservatoare, un

moment de cotitură reprezentându-1 în acest sens Tamworth Manifest (1834). Conservatorii se vor dezbina (1846) pornind de la problema comerţului liber şi de la cea a desfiinţării vămii pentru cereale, în timp ce liberalii (1886) pornind de la problema autonomiei {Home Rule) Irlandei.

Secesioniştii liberali (unioniştii) se vor alipi treptat conservatorilor. Un rol special va reveni Partidului Naţional Irlandez care a stat la baza uniunii (1800) în Camera Inferioară şi care după 1874 va deveni un factor parlamentar foarte important. Prin exercitarea dreptului de vot secret (1874) vor pătrunde în Camera Comunelor şi reprezentanţi ai muncitorilor, ei fiind mai întâi candidaţi din partea liberalilor (Lib-Lab), iar mai apoi promovând prin propriile forţe, prin intermediul Independent Labour Party (1893). Ezitant şi în mai multe etape (1888, 1893, 1900,1906) Labour Party se va unifica, astfel încât sistemul clasic bipartit din Anglia se va transforma treptat într-unui cu patru sau cinci partide (conservator/unionist; liberal; irlandez; laburist).

În ceea ce priveşte relaţiile externe, trebuie diferenţiat între Europa şi teritoriile de peste ocean, chiar dacă cele două teritorii sunt în diverse moduri legate între ele: Anglia se va menţine la distanţă de Sfânta Alianţă şi va sprijini, şi când va fi guvernată de conservatori şi când va fi guvernată de liberali, în special după 1820, noile mişcări naţionale europene de pe continent sau de peste ocean (America Latină),

înăbuşind în acelaşi timp opoziţia irlandeză faţă de uniune. Ca o contraparte a presiunii expansioniste exercitate de către Rusia asupra Imperiului otoman, Anglia îşi va modifica poziţia după tratatele de la Adrianopole (1829) şi Unkiar-Skelessi (1833), ea combinând ajutorul pentru popoarele creştine din Balcani cu susţinerea Imperiului otoman împotriva Rusiei (prin reforme realizate după modelul occidental). Anglia va ajunge astfel în conflict cu Rusia, situaţia culminând cu războiul Crimeii (1854-1856), iar mai târziu cu ameninţarea cu un război între cele două Mari Puteri în problema orientală (1878) şi cu înaintarea forţată a Rusiei dinspre Afghanistan către India (1884/1885).

După decenii de intervenţii, în urma Păcii de la Paris, menite să

pună capăt războiului Crimeii (1856), Anglia se va retrage semnificativ de pe continent, intrând într-o „splendidă izolare", pentru a se concentra asupra construcţiei şi unificării imperiului său, în acest sens ea fiind susţinută de cea mai puternică flotă şi de cea mai mare putere economică de pe Pământ. Numai în India, nucleul imperiului său colonial, ea va insista în procesul de constituire şi întărire a unei dominaţii directe, prin definitivarea cuceririi militare (1856). În rest, ea

se va mulţumi însă, mai ales în Africa, cu dominaţia indirectă a

„Imperiului informai". Principiul fundamental al acţiunilor ei va fi comerţul liber, care va şi arunca Anglia într-un conflict cu China, conflict generat de un articol comercial de altfel rău famat – opiu. Acest conflict va genera războiul opiului (1840-1842).

După marea revoltă indiană (1857/1858), administrarea politică a Indiei de către East India Company va lua sfârşit, monarhii indieni preluând titlul devenit vacant de „împărat al Indiei" (1877-1947).

Logica desfiinţării comerţului cu sclavi şi a sclaviei, a industrializării şi a infiltrării economice va atrage Anglia pe continentul african, fie şi numai în scopul susţinerii Indiei: controlul Canalului de Suez (1875) şi ocuparea Egiptului (1882) vor deschide calea împărţirii coloniale a Africii („Scramble for Africa"), în cadrul căreia Anglia îşi va asigura la început teritorii coloniale cât mai mari, chiar şi cu scopul de a nu le lăsa în seama rivalilor coloniali, mai vechi (Franţa), sau mai noi (Germania).

În timp ce pe hartă Imperiul englez ajungea la cea mai impunătoare întindere, el pierdea poziţia sa de facto de monopol în faţa noilor puteri industriale (Germania, SUA), văzându-se izolat din punct de vedere politic în timpul războiului anglo-bur din 1899-1902.

Formalizarea dominaţiei sale coloniale în Africa, construirea unei flote de război moderne orientată împotriva Germaniei (începând din 1905) şi ieşirea din „splendida izolare" – alianţa cu Japonia (1902), încheierea confruntărilor cu adversarii tradiţionali (Franţa) şi cu cei noi (Rusia) prin înţelegeri asemănătoare unor alianţe (1904, 1907) – trădau deja, De la Revoluţia franceză la primul război mondial sub faţada unui imperialism neproblematic, nesiguranţa internă şi pierderea dominaţiei mondiale aproape nelimitate. În ajunul primului război mondial (1914), Anglia părea paralizată în planul politicii externe din cauza conflictelor interne greve, controverse de politică socială, problema irlandeză. Primul război mondial şi urmările sale vor adânci momentele de criză, care de acum înainte vor deveni din ce în ce mai vizibile.

111. Rusia, putere mondială subdezvoltată: expansiune între autocraţie şi revoluţie, de la 1825/1861 până la 1905 în opoziţie cu puterea industrială liberală de dimensiuni mondiale a Vestului, Rusia agrară se va dezvolta – de la Congresul de la Viena până la instaurarea deplină a germanilor ca factor de politică internaţională, ea fiind cel mai important rival în plan internaţional al Angliei – în cadrul tensiunii dintre autocraţie şi revoluţie, de la revolta decembriştilor (decembrie

1825), trecând peste eliberarea ţăranilor (1861) şi mergând până la revoluţie (1905/1907,1917).

Şi Ungaria.

1853/1854 Războiul Crimeii (până în 1856): înfrângere suferită în faţa Angliei/Franţei.

Rusia, putere mondială subdezvoltată în secret: distrus. 1901

Partidul Social-Revoluţionar, provenit din narodnicii din perioada anterioară.

Prin dubla sa poziţie în Europa şi Asia, Rusia va avansa după 1815

– ca cea mai mare putere continentală şi ca autocraţie fondată agrar –

din punct de vedere politico-structural către o poziţie plasată la antipodul Angliei liberale. Nici modernizarea punctuală şi nici industrializarea forţată nu au putut să transforme Rusia fondată pe contradicţii de către Petru cel Mare – o structură economică şi socială

instabilă şi înapoiată, pe de-o parte, pretenţia şi statutul de mare putere mondială, pe de altă parte: înspre vest Rusia va rămâne o ţară în curs de dezvoltare, înspre est ea va deveni putere mondială industrializantă, imperialistă. Expansiunea sa va continua, de astă dată sub presiunea panslavismului (1857, 1867), în plan intern Rusia oscilând între autocraţie extremă şi revoluţii (sociale sau panslave). După înfrângerea lui Napoleon I şi constituirea Sfintei Alianţe (1815), Rusia va deveni în mod voalat putere hegemonică în Europa.

Ofiţerii ruşi vor aduce totuşi din Franţa idei occidentale, precum abolirea iobăgiei, sau înfrângerea autocraţiei prin reforme constituţionale, însă absenţa libertăţilor politice va împinge fiecare disensiune către ilegalitate şi conspiraţie. După moartea lui Alexandru I va izbucni efervescenţa revoluţionară, mai întâi prin revolta decembriştilor, adică a ofiţerilor liberali şi a intelectualilor (1825). Deşi va eşua foarte repede, aceasta va avea efecte profunde – asupra noului ţar Nicolae I, căruia această experienţă îi va întări atitudinea reacţionară, ca şi asupra tinerei inteligentsia. În anul de fondare a sindicatelor în Anglia, revolta decembriştilor a constituit preludiul exemplar al evoluţiei revoluţionare a Rusiei până la Revoluţia din octombrie (1917).

În cadrul intereselor sale politice, Rusia va lupta împotriva propriei revoluţii, susţinând în schimb, în sprijinul propriei expansiuni, mişcările naţional-revoluţionare din Balcani şi din Armenia. Încercarea sa de a înăbuşi revoluţia în vest (1830) va eşua în contextul revoltei poloneze din noiembrie (1830/1831). Însă în cadrul următoarei revoluţii, Nicolae I va înăbuşi cu armata sa revoluţiile din Moldova/Ţara Românească (1848) şi

din Ungaria (1849) şi va forţa Prusia să înăbuşe la rândul său revoltele din Baden şi Pfalz (1849).

Cât de departe s-a îndepărtat astfel Rusia de evoluţia generală a

Europei, se va dovedi în războiul Crimeii (1853/1854-1856): Rusia agrară, cu armate formate din iobagi aduşi cu forţa la oaste va fi înfrântă

de puterile industriale vestice, Anglia şi Franţa. Noul ţar, Alexandru al II-lea (1855-1881) va trage consecinţele industrializare şi reforme promovate de sus în jos, începute prin eliberarea ţăranilor (1861), care vor arunca însă Rusia în dilema clasică a unui Ancien Regime: reformele vor netezi calea revoluţiei, însă renunţarea la reforme, chiar anularea lor, o va provoca pur şi simplu.

După eliberarea ţăranilor şi reformele ce au urmat îşi vor face apariţia primele consecinţe revoluţionare, în contextul industrializării, aceasta desfăşurându-se în conjuncturi foarte diverse, marcate de crize şi războaie (1877/1878,1904/1905,1914-1917): industrializarea neînsoţită de drepturi şi libertăţi politice va crea un proletariat din ce în ce mai radical, condus de o inteligentsia orăşenească revoluţionară.

„Zemlja i Volja" (Pământ şi libertate) a fost o primă organizaţie secretă, organizaţie care a avut însă o viaţă foarte scurtă (1862). Un prim atentat asupra lui Alexandru al II-lea (1866) va da naştere unui val de teroare individuală revoluţionară. Agitaţia narodnicilor, susţinători ai ideii de

„mişcare populară" (1874) se va radicaliza după distrugerea mişcării de către poliţia secretă: refondării mişcării „Zemlja i Volja" (1877), caracterizată prin exercitarea unei terori individuale asupra reprezentanţilor regimului (începând din 1878) îi va urma scindarea (1879) în, pe de-o parte, mişcarea teroristă „Narodnaja Volja" (Voinţa poporului) şi pe de altă parte, mişcarea moderată „Ciornij Peredjel"

(Fracţiunea neagră). Efervescenţa revoluţionară va atinge un prim apogeu în timpul celui de-al optulea război ruso-turc (1877/78) prin arestări şi procese în masă senzaţionale.

După accentuarea continuă a valului de teroare (1880), asasinarea lui Alexandru al II-lea de către mişcarea „Voinţa poporului" (1881) va încheia faza reformistă: Rusia va rămâne autocraţie, cu singurul amendament al autoguvernării de jos în sus. Cu toate acestea, ea va prelua din Vest elemente de drept civil, elemente care, după Revoluţia din octombrie vor dispărea din nou, tot aşa cum va fi anulat şi procesul de liberalizare a relaţiilor sale economice internaţionale şi a circulaţiei persoanelor. Antisemitismul violent, marcat de pogromuri împotriva evreilor, în scopul abaterii atenţiei de la problemele interne

(Ministrul de

interne Plehve afirma: „Să înecăm revoluţia în sângele evreilor”) a dat ţarismului de mai târziu o notă specifică şi a provocat începuturile sionismului (1882).

După anularea vămii pentru cereale în Anglia (1846), exportul cerealelor ruseşti către Europa de vest a căpătat un nou avânt. În condiţiile industrializării continue de după eliberarea ţăranilor (1861), veniturile obţinute din exportul de cereale se vor constitui în principala sursă pentru finanţarea industrializării ruseşti, Revoluţia europeană

1848/1849433 ajvngându-se, în condiţiile unor recolte slabe, să se plătească acest proces chiar cu preţul unei foamete devastatoare (1891/1892). Prima generaţie de după eliberarea ţăranilor va crea programului de industrializare, condus de către ministrul de finanţe contele Witte (1893-1902) o conjunctură favorabilă şi febrilă (1894-1899).

În această perioadă vor apărea şi primele organizaţii socialiste în exil sau în ilegalitate, activitatea acestora culminând cu fondarea în 1898 a Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (PMSDR). Distrugerea sa rapidă de către poliţia secretă va provoca în 1903 scindarea –

bolşevicii, sub conducerea lui Lenin, care dorea un partid ilegalist şi elitist, consecvent revoluţionar şi menşevicii, care, menţinuţi la rândul lor într-o ilegalitate forţată, au militat pentru principiile unui partid de masă social-democrat. Spectrul partidelor revoluţionare a fost întregit de apariţia Partidului Social-Revoluţionar (1901), născut din tradiţia narodnicilor.

Penultimul război al imperiului ţarist va deschide agonia a ceea ce se numeşte Ancien Regime: după o severă criză economică (1900-1903) şi o nouă tentativă expansionistă în Orientul îndepărtat, înfrângerile din războiul ruso-japonez (1904/1905) au generat prima Revoluţie rusă

(1905/1906). Revoluţiei sociale din inima Rusiei, în special din centrele industriale, unde vor apărea pentru prima dată sovietele (consilii), i se vor adăuga revoltele cu caracter naţional din teritoriile rusificate, plasate la periferia Rusiei, în primul rând din Polonia şi Finlanda. Revoluţia a impus primii paşi către un constituţionalism

limitat, reprezentat prin Dumă, care avea însă competenţe nesemnificative. Reformele agrare ale lui Stolâpin (1906-1911), menite să creeze un nivel de viaţă mai ridicat ţărănimii, ca bază extinsă a unui ţarism constituţional se vor împotmoli.

Următorul mare război va definitiva căderea Vechiului Regim rus (1917), prin înfrângerile suferite în primul război mondial.

112. Revoluţia europeană 1848/1849: revoluţii sociale şi naţionale

Revoluţia europeană 1848/1849 este cel mai important eveniment unitar dintre Congresul de la Viena (1815) şi primul război mondial (1914-1918). Statutul său istoric provine din înţelegerea sa ca un proces general-european, chiar dacă au persistat diferenţe „naţionale”

semnificative, acestea corespunzând premiselor istorice foarte variate. În

„primăvara popoarelor europene” se vor ciocni forţe revoluţionare şi contrarevoluţionare, conflictul în ansamblu urmând un nou ritm, datorat folosirii pentru prima dată a telegrafului, care va permite transmiterea rapidă a informaţiilor. Trebuie subliniat un extrem de important fundament structural: toate ţările situate în vestul Rusiei au fost influenţate de revoluţia industrială şi de cea franceză, însă Sfânta Alianţă

a înăbuşit răspândirea către est a acestor influenţe. Astfel, „anul infernal” – moştenirea revoluţionară a anilor 1789 şi 1830 -va aduce pretutindeni un potenţial conflictual asemănător.

Preludiul a fost oferit de neliniştile din Italia (ianuarie 1848), epicentrul constituindu-1 totuşi Franţa (Revoluţia din februarie). De la Paris, revoluţia se va răspândi foarte repede: Viena, Budapesta, Italia, Germania (martie), Madrid, Principatele dunărene, Polonia, Irlanda au fost cele mai importante locuri ale acţiunii, în timp ce Anglia şi Rusia, din motive interne extrem de diferite, au combătut sever revoluţia.

Sfârşitul episodului revoluţionar va fi constituit de capitularea armatei revoluţionare ungare (23. VII) şi a celei a Republicii veneţiene (28.

Vffl.1849).

Moţiunea Bassermann în Camera din Baden (12.11.): Reprezentanţa Naţională germană.

Revoluţia din februarie în Paris (22. – 24. Ll.): A doua Republică

(până în 1852).

Adunarea de la Heidelberg (5. III.): propunere de alegere a unei Reprezentanţe Naţionale.

Revoluţia în Viena (13.111.), Budapesta (15.111.), Veneţia (17.111.), Berlin (18.111.), Milano (18. – 22.3.), Parma (20. III.).

Declaraţie de război a Piemontului împotriva Austriei. Guvernul provizoriu german, instaurat în Schleswig-Holstein (24.3.). Tulburări la Madrid (26. III.). Revoluţia de la laşi eşuează (27. III.). Parlamentul provizoriu de la Frankfurt (30. III.- 3. IV.). Guvernul revoluţionar ungar condus de către Batthyany (7. IV.), Petiţia Chartei este respinsă de către Camera Inferioară (10. IV.). Revolta republicană, sub conducerea lui Hecker, în Baden (12. – 20. IV). Alegeri parlamentare în Franţa,

caracterizate prin a pentru prima dată a dreptului de vot universal (23.

IV): înfrângerea stângii republicane.

Tulburări la Cracovia (25. IV), Poznan (9. V.). Adunarea Naţională

la Frankfurt: Biserica Sf. Paul (18. V). Primul număr din „Neue Rheinische Zeitung” în Koln, redactat de către Marx.

Primul Congres al slavilor la Praga (3. – 28. VI.): revoluţia de la Praga (12. VI.), înăbuşită de către Austria (17. VI.). Bătălia din iunie, de la Paris (23. – 26. VI.): înfrângere a muncitorilor. Revoluţia de la Bucureşti: monarhie constituţională. Dezbateri despre problemele poloneze în Biserica Sf. Paul (24. – 27. VII).

Revoluţia europeană 1848/1849435 încercare de revoltă a „Young Ireland” în Munster: înăbuşită (august). Bătălia de la Malmo: Confederaţia Germană – Danemarca (26. VIII.). Revoluţia de la

Bucureşti este înfrântă prin intervenţia trupelor ruseşti şi a celor turceşti (septembrie).

Revoltă în Viena (6. X.): Viena este cucerită de către Windischgrătz (31. X.).

Robert Blum este împuşcat la Viena în baza dreptului public (9.

XI.). Revoluţie la Roma (16. XI.): fuga lui Pius al IX-lea din Roma (24. XL).

Adunarea Naţională prusacă este dizolvată: constituţia este aprobată (5.

XII.).

Ludovic Bonaparte devine preşedinte al celei de-a ll-a Republici (10. XII.). 1849 La Florenţa este proclamată Republica (8. II.), Republica la Roma (9. H.). Victorie a Austriei la Novară asupra Piemontului (23.

III.). Constituţia (micului) Imperiu german de la Frankfurt (27. III.).

Alegerea îmăratului este respinsă de către Friedrich Wilhelm al IV-lea (3.

IV.).

Restaurarea monarhiei în Florenţa/Toscana (12. IV.). Declaraţia de independenţă a Ungariei (14. IV.). Campania pentru Constituţia imperială: revolte în Pfalz (1. V.), Dresda (3. – 9. V.), Baden (19. V).

Revoluţia din Sicilia este înfrântă (15. V.). Ultimul număr al „Neue Rheinische Zeitung" (mai). Dreptul de vot al celor trei clase în Prusia (30.

V.). Danemarca adoptă monarhia constituţională (5. VI.). Parlamentul restrâns din Biserica Sf. Paul la Stuttgart (6. – 18. VI.). Ofensivă

ruso/austriacă împotriva Ungariei (15. /18. VI.). Capitularea Republicii Romane sub conducerea lui Mazzini (1. VII.). Revolta din Baden este în ultimă instanţă înfrântă de către Prusia (23. VII.). Capitularea Ungariei (13. VIIL), şi a Republicii veneţiene (28. VIII.).

Pe lângă evidenţierea contextului european, trebuie să subliniem diferenţa dintre dimensiunea socială şi cea naţională a revoluţiei, acestea fiind oricum legate în multiple modalităţi. Un curs deosebit de complicat va cunoaşte procesul revoluţionar în cazul popoarelor lipsite de un stat naţional propriu sau unitar (germanii, italienii). Realitatea istorică a contrazis imediat visul lui Mazzini privind realizarea unei armonii între popoare, cu singura condiţia ca acestea să-şi alunge principii: deoarece cele mai multe popoare trăiau în zonele de graniţă împrăştiate şi amestecate cu altele, revoluţia a dat naştere unor conflicte, care, cel puţin după 1815, pot fi catalogate drept probleme naţionale şi care vor evolua în plan concret către tendinţa de trasare a unor graniţe statale.

La constituirea acestei tendinţe îşi vor aduce contribuţia conflictele dintre popoarele guvernante şi cele dominate (social şi politic): germanii au constituit întotdeauna în cea mai mare parte a sud-estului Europei clasa conducătoare, atât în teritoriu (proprietari funciari), cât şi în oraşe (comercianţi, orăşenime implicată în procesul educaţional); la rândul lor, polonezii au avut aceeaşi poziţie în estul vechii lor Rzeczpospolita (Lituania, Bielorusia, Galiţia orientală, Ucraina apuseană). Ungurii doreau să-şi refacă dominaţia asupra visatei Ungarii Mari, intrând astfel în conflict cu sârbii (Croaţia, Voivodina) şi cu românii (Transilvania).

Problema germană s-a angrenat fără speranţă în mişcarea generată de cea poloneză, cea a slavilor sudici, a italienilor şi ulterior cea boemiană/cehă. Demarcarea statelor naţionale danez şi german va da naştere labirintului problematic legat de Schleswig-Holstein, imposibil de soluţionat pe cale paşnică.

O adevărată utopie s-a dovedit visul liberalilor şi al democraţilor de a încorona victoria democraţiei printr-un război popular împotriva Rusiei auto-erate, război menit să elibereze Polonia şi să o protejeze astfel împotriva intervenţiei ţarului: conflicte particulare vor bloca totuşi acţiunea comună a naţiunilor şi vor crea spaţiu pentru intervenţia Rusiei, directă în Principatele Române (1848) şi Ungaria (1849) şi indirectă în Germania (1849). Revoluţia a constituit baza de plecare a dezvoltării într-un cadru „naţional” – pentru victo-ria mişcării Risorgimento (1859/1861); pentru compromis (1867) şi fondarea Imperiului german (1871); pentru mişcarea naţională a

croaţilor, sârbilor, românilor, cehilor în cadrul Monarhiei dunărene. Neputinţa de a găsi un răspuns la problema germană care să satisfacă toate părţile, fie în varianta unei Germanii mici, fie în cea a unei Germanii mari, va conduce mai târziu la lupta decisivă dintre Austria şi Prusia (1866).

Dimensiunea socială a revoluţiei va scoate încă în evidenţă la 1848/1849 în mod predominant problema agrară. Realizarea ei majoră

va fi în ultimă instanţă eliberarea ţăranilor în zona Europei centrale. De altfel, problema socială se va pune deja într-un context industrial. Ea s-a pus cu atât mai intensiv, cu cât era mai avansată industrializarea.

Dinspre Franţa, către est, trecând peste Germania, ea va înregistra o intensitate aproximativ descrescândă: după experienţele revoluţiei din iulie 1830, proletariatul francez se va prezenta la 1848 ca o forţă

organizată. În bătălia din iunie de la Paris el va căuta să preia controlul militar, pentru a orienta revoluţia către transformări socialiste, însă va fi înfrânt în cadrul unor lupte de stradă care au durat mai multe zile (23-26. VI. 1848), ca un preludiu al Comunei din Paris (1871). Bătălia din iunie de la Paris a fost punctul de inflexiune al Revoluţiei europene, reprezentând o încurajare directă a conservatorilor. Lor le vor urma, temându-se de ameninţarea revoluţiilor sociale, liberalii moderaţi, care nu doreau mai mult decât o monarhie constituţională.

În Germania, unde industrializarea a fost promovată la început doar punctual, mişcarea mincitorească era încă slab reprezentată.

Pentru viitor, mai importanţi decât manifestările primelor organizaţii muncitoreşti ale proletariatului pe cale de apariţie din Frankfurt şi Berlin (Stephan Born: „Confreria muncitorească”) se vor dovedi intelectualii din mediul urban, care vor deveni conducători şi purtători de cuvânt ai proletariatului: Marx a fost redactor al „Neue Rheinische Zeitung”, finanţat de către burghezia liberală foarte activă din punct de vedere economic şi preşedintele (provizoriu) al Asociaţiei muncitoreşti din Koln (1848). În Germania, revoluţia de la 1848/1849 a fost punctul de plecare al mişcării social-democrate, conduse de paşoptişti (Wilhelm Liebknecht, Lassalle). Prin relaţia trilatelară muncitorime-nobilime-burghezie, conturată cu claritate pentru prima

oară la 1848, revoluţia va crea fondul propice dezvoltării marxismului şi socialismului, a cărei descriere va fi presărată în opera lui Marx cu reflecţii asupra Revoluţiei franceze (1789)(„18Brumar”).

Pentru burghezie şi ţărănime, revoluţia de la 1848/1849 nu a fost nicidecum un „eşec”: de acum înainte ţăranii vor fi aproape pretutindeni liberi. În Franţa, burghezia îşi va afirma puterea politică, iar în Germania ea va primi, în următoarea perioadă (1850 până în 1857), compensaţii economice pentru înfrângerea politică. Chiar şi acolo unde au fost adoptate constituţiile (Prusia, temporar chiar şi în Austria), s-a făcut o concesie revoluţiei, deoarece la 1848/1849 constituţia era o revendicare

revoluţionară. Astfel, revoluţia europeană a refăcut cărţile jocului politic intern şi ale celui politico-constituţional.

113. Al Doilea Imperiu şi mişcările de eliberare naţională: războiul Crimeii, Risorgimento, revolta poloneză din ianuarie, de la 1852 până la 1870

Revoluţia europeană de la 1848/1849 a zdruncinat puternic zona continentală situată la vest de Rusia, unde s-a manifestat din plin forţa explozivă a noilor mişcări naţionale şi sociale. Victoria reacţiunii (1849) şi următoarea conjunctură favorabilă (1850-1857) vor aduce o aparentă

stabilitate politică, în umbra căreia, sub influenţa directă a industrializării, se vor pregăti însă viitoarele conflicte. Problema orientală

şi problemele naţionale ale Europei se vor acutiza considerabil după

1848/1849. Vechile rivalităţi dintre Marile Puteri vor căpăta noi accente, fenomenul fiind stimulat îndeosebi de crearea celui de-Al Doilea Imperiu de către Napoleon al ni-lea (1852-1870). Tensiunile vor exploda în cadrul războiului Crimeii (1853-1856) şi în conflictele generate de diferitele răspunsuri obţinute de patru probleme naţionale – cea italiană

(1859/1861), cea poloneză (1863), cea ungară | (1867) şi cea germană

(1867/1871). Cel de-Al Doilea Imperiu a fost profund implicat în toate

aceste conflicte.

Începutul construcţiilor la Canalul de Suez, cu capital francez, sub conducerea lui Lesseps.

Competenţele Legislativului sunt extinse: parlamentarismul îşi reintră în drepturi în cadrul celui de-AI Doilea Imperiu.

În urma revoluţiei din februarie 1848 va lua naştere cea de-A Doua Republică. Alegerea ca preşedinte (10. XII. 1848) a nepotului lui Napoleon, pretendentul bonapartist la tron Ludovic Bonaparte va face ca revoluţia să fie considerată un eşec, ea conducând foarte repede, printr-un ciclu revoluţionar de scurtă durată, orientat – în ciuda deznodământului revoluţiei – împotriva evenimentelor de la 1789-1799, de la dictatura eşuată a prinţului-preşedinte (1849), la Imperiul-stat (1851), şi apoi la cel de-AI Doilea Imperiu (1852-1870). Împăratul Napoleon al lll-lea se va plasa în mod voit în tradiţia bonapartistă

continuarea, cu modificările de rigoare, a revoluţiei franceze şi legitimarea monarhiei sale sintetice prin plebiscit.

Regimul său autoritar va influenţa nivelul de trai în contextul următoarei conjuncturi favorabile pentru Franţa (1850-1857): „L'Empire, c'est la prospe-rite". Construcţii publice impozante la Paris, sub conducerea baronului Hausmann (printre altele, bulevardele), Expoziţia

mondială de la Paris (1855), Congresul de la Paris (1856) au demonstrat poziţia strălucitoare a celui de-Al Doilea Imperiu.

Dimpotrivă, popularitatea lui Napoleon al III-lea a suferit prima fisură în urma crizei economice mondiale (1857). Urmările acesteia vor fi presiunile interne şi parlamentarizarea domniei sale, desfăşurată în două

etape (1860/1869). Presiunea internă va fi contracarată printr-o spectaculoasă politică externă, care va aduce Franţei prestigiu, dar care va deveni din ce în ce mai riscantă: angajarea Franţei în războiul Crimeii împotriva Rusiei pentru apărarea Imperiului otoman (1854-1856) se va plasa încă în cadrul tradiţional, însă ea genera o

alianţă cu Anglia, un vechi inamic.

Războiul Crimeii a căpătat recent o nouă interpretare, mai apropiată de realitate, el fiind considerat mai degrabă ca un război mondial născut prematur: Austria, încă slăbită de revoluţia de la 1848/1849 a evitat marele război, cu urmările sale revoluţionar-naţionale şi revoluţionar-sociale, intrând însă într-o epocă de înăsprire a rivalităţii cu Rusia în problema Balcanilor. În Imperiul otoman şi în Rusia, războiul Crimeii a accelerat, respectiv a deschis procesul ambivalent al reformelor şi conflictelor interne.

Retragerea de facto a Angliei de pe continent (după Pacea de la Paris -1856) în „splendida sa izolare", în scopul întăririi imperiului său de peste ocean, îi va crea lui Napoleon al III-lea şi mai mult spaţiu de manevră în conceperea politicii sale externe – ajutor pentru tânăra mişcare naţională europeană. Deoarece noile naţionalisme erau orientate în primul rând împotriva puterilor monarhice conservatoare din est, Franţa bonapartistă va obţine o pârghie pentru a modifica sistemul instituit de Congresul de la Viena şi pentru a anula îngrădirile impuse de către acesta marii puteri reprezentate de Franţa. Patronatul cultural-spiritual instituit asupra Principatelor dunărene Moldova şi Ţara Românească după Pacea de la Paris va fi numai începutul.

Consecinţe şi mai importante a avut implicarea lui Napoleon al III-lea în problema italiană, implicare la început secretă (1858), dar mai târziu deschisă, în cadrul războiului italian împotriva Austriei (1859).

Contribuţia sa militară decisivă la victoria înregistrată de către Risorgimento (1859/1861) a adus Franţei cele două provincii de expresie franceză Nisa şi Savoia (1860), în urma primului plebiscit din istorie organizat pentru a decide asupra unor probleme teritoriale. Fondarea şi formarea noului Regat al Italiei, prin strădania lui Cavour, proces desfăşurat în mai multe etape (1859/1861, 1866, 1870), vor pune capăt

statutului de vid de putere dobândit de către Italia încă din jurul anului 1500. Acest lucru nu va modifica însă raportul dintre Marile Puteri, deoarece noua mare putere nu avea încă o greutate semnificativă în plan internaţional. Tocmai acest ultim amănunt va face însă ca exemplul Italiei să devină un model în Europa, în special pentru problemele naţionale ale germanilor şi slavilor sudici.

În Regatul rusesc al Poloniei, aşa-numita „Polonie a Congresului”, va apărea următoarea situaţie explozivă în Europa, revolta poloneză din ianuarie (1863). Spre deosebire de 1830, în 1863 polonezii nu aveau nici un stat autonom şi nici o armată proprie. Revolta lor nu avea din această

cauză nici o şansă şi se va irosi în acţiuni de gherilă necoordonate.

Napoleon al III-lea i-ar fi ajutat cu plăcere pe polonezi, însă el nu întrevedea nici o posibilitate practică de a o face, deoarece Prusia, deja sub conducerea lui Bismarck, prin Convenţia de la Alvensleben şi prin cooperarea cu Rusia izolase către vest revolta poloneză (ca şi în 1830).

Revolta poloneză din ianuarie are însă o importanţă istorică deosebită: în

„Polonia Congresului” Rusia va începe o intensă campanie de rusificare, în timp ce polonezii vor face să pătrundă chiar şi aici conceptul de

„muncă organică”. Problema poloneză a dispărut în aparenţă din planul public. La Londra va lua naştere Asociaţia Muncitorilor (Prima Internaţională), condusă de către Marx şi destinată iniţial sprijinirii revoltei din ianuarie. În contul Poloniei, Prusia îşi va asigura sprijinul Rusiei în vederea fondării de mai târziu a Imperiului (Reichului german).

Prin intervenţia în Mexic (1861), la început împreună cu Spania şi Anglia, în cadrul războiului civil american (1861-1865), Napoleon al III-lea va acţiona în afara Europei împotriva premiselor ideologice care-i determinaseră până atunci acţiunile, deoarece aici el îi va susţine pe conservatori împotriva liberalilor. Deoarece după războiul civil SUA, prin cotitura adusă de doctrina Monroe, vor întoarce intervenţia împotriva Franţei (1865), Napoleon al III-lea se va dezice de Mexic, decizând sacrificarea protejatului său, împăratul Maximilian (1867).

Catastrofa aventurii mexicane se va suprapune cu înfrângerea suferită în criza din Luxemburg (1867), care intra deja în domeniul tensionat asociat problemei germane. Aceasta din urmă se va dovedi prea complicată şi plină de implicaţii majore pentru Napoleon al III-lea, deoarece naţionalismul german era legat de uriaşa forţă a ideii de refacere a Imperiului german. Înfrângerea Austriei în faţa Prusiei la

Koniggrătz (Sadowa) (1866) va redeschide aproape concomitent (1867) problema ungară, deoarece prin intermediul ei Ungaria îşi recăpăta

suveranitatea de fapt. Ea va ascuţi însă prin reflex şi problemele naţionale ale românilor şi slavilor sudici. În sfârşit, cel de-Al Doilea Imperiu se va prăbuşi în urma contactului cu problema germană, în cadrul războiului franco-german (1870/1871): conflictului militar îi vor urma căderea şi arestarea lui Napoleon al III-lea, cea de-A Treia Republică (1870) şi războiul civil din Franţa, având ca apogeu Comuna din Paris (1871).

114. Criza vechilor centre de putere şi cultură -China, India, de la 1850/1857 până la 1911

Expansiunea Europei dincolo de ocean a avut o puternică

influenţă asupra a două ţări de primă importanţă – China şi India. La începutul expansiunii europene, acolo vor fi reconstruite mari imperii (Imperiul moghul, începând din 1526), iar altele vor fi reînnoite (Manciu, 1644). Acest fenomen se va produce mai mult ca un efect al ritmului istoriei regiunii, decât ca un efect al influenţei Europei, însă Imperiul moghul nu mai putea recuceri controlul asupra comerţului extern al Indiei, control deţinut de către portughezi şi va deschide astfel un flanc penetrării de mai târziu a europenilor (Franţa, Anglia). Dimpotrivă, sub conducerea dinastiei manciuriene (1644-1911), China a rupt din nou contactele cu Vestul (în primul rând pe cele intermediate de către iezuiţi) şi s-a întors în mod voit într-o stare de izolare, care în contextul evoluţiei

„moderne" va determina o rămânere în urmă de secole faţă de Europa.

Mai târziu, procesul obişnuit de decădere a imperiilor se va cupla cu expansiunea Europei, în India începând din secolul al XVIII-lea, în China începând din secolul al XlX-lea, intervenţia legată îndeobşte de astfel de procese venind de astă dată dinspre Europa, peste ocean. În cadrul revoltei Taiping (1850-1864), în cazul imperiului manciurian, aflat într-o perioadă de decădere, sau în cadrul răscoalei şipailor (1857/1858), în cazul Indiei, vor lua amploare momentele de criză internă şi externă, ele căpătând acum dimensiuni „naţionale".

China se deschide comerţului – tratatul numeşte anumite porturi deschise din punct de vedere comercial.

Cucerirea Indiei este definitivată prin anexarea principatului Oudh.

Ultimul moghul este alungat din Delhi. Anglia preia dominaţia politică directă. 1860 Pekinul este cucerit de către trupele anglo-franceze: palatul imperial este prădat.

De la Revoluţia franceză la primul război mondial

1897/1898 „Teritorii de arendă" în China pentru Germania, Rusia, Anglia.

A forţată a Indiei în sfera de putere a europenilor va începe o dată

cu prăbuşirea Imperiului moghul, iniţiată de separarea Bengalului (1740), separare susţinută de către Franţa. Dimpotrivă, East India Company a început cu statutul de vasală a Moghulilor, pentru ca treptat să ajungă să-i domine. Cele mai importante etape în cadrul acestui proces vor fi victoria englezilor asupra Bengalului (sprijinit de către Franţa) la Plassey (1757) şi cucerirea oraşului Delhi (1803). Cucerirea Punjabului (1849) a fost realizată de către Anglia cu ajutorul potenţialului războinic al sikhşilor, în timp ce anexarea principatului Oudh va definitiva cucerirea Indiei britanice (1856). Dominaţia britanică

va trebui să se impună ulterior în faţa marii revolte din 1857, care prin ralierea forţată a ultimilor Moghuli nu va mai fi exclusiv indiană. Revolta va fi înăbuşită de către Anglia în special cu ajutorul trupelor loialiste ale sikhşilor (1858). În cele din urmă, în locul discreditatei East India Company, Anglia va trece la guvernarea directă a coloniei (1858). Ultimul Moghul a fost alungat (1857), titlul de împărat al Indiei, devenit astfel vacant, fiind preluat de către monarhul britanic (1877-1947).

Curând după declanşarea marii revolte, Anglia va croi drum unor noi evoluţii (1857) prin fondarea unor universităţi în cele mai importante centre de sprijin ale sale de pe teritoriul indian (Bombay, Madras, Calcutta). Din acestea va ieşi, aşa cum era de altfel plănuit, o clasă

superioară de cultură europeană, pregătită să conlucreze cu puterea colonială. Primul său rezultat, încă fără implicaţii politice, a fost

Indian National Congress (1885), în cadrul căruia a jucat un rol important tatăl lui Nehru, Motilal. Agitaţia provocată de divizarea Bengalului (1905-1912) va genera o primă tentativă de politizare, însă fondarea Ligii musulmane pan-indiene (1906) a contribuit la slăbirea mişcării naţionale aflate într-o etapă incipientă. Mişcarea naţională va cunoaşte un avânt spectaculos abia cu ocazia oferită de primului război mondial şi de masacrul de la Amritsar (1919).

O dată cu izbucnirea primelor revolte (1770), China va intra în faza decadentă a ciclului său dinastic. Intervenţiile obişnuite din exterior nu vor mai veni de astă dată, aşa cum se întâmpla odinioară, dinspre nomazii din stepele nordice, ci ele vor veni în mod covârşitor din Europa, peste mare. Acestor intervenţii li se vor mai adăuga presiunile expansioniste ale Rusiei ţariste asupra marelui imperiu învecinat. De-a lungul secolului al XlX-lea, China va suferi o decădere treptată la

statutul de vid de putere, decădere care va corespunde în spaţiul Orientului îndepărtat celei suferite de către Imperiul otoman după pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774). Spre deosebire de India, China a putut să-şi afirme măcar formal suveranitatea faţă de europeni, însă după

pierderea războaielor ea s-a văzut constrânsă să încheie câteva „tratate inegale" (începând din 1842): China va fi obligată să se deschidă

comerţului exterior, să pună la dispoziţie porturi stipulate în tratate (de ex. Shanghai) şi să ofere pământuri în arendă puterilor europene, primul astfel de teren fiind Hong Kong-ul (1842). Înfrângerile şi umilirea asociată

acestora, importul de opiu, dăunător sănătăţii (cultivat de către East India Company) şi obligaţia de a legaliza consumul acestuia (1858), vor arunca China într-o criză şi mai profundă. Ea va începe cu revolta Taiping (1850-1864), preludiu al „secolului de revoluţie chineză"

(Wolfgang Franke).

În cadrul revoltei Taiping se vor amesteca elemente chineze clasice răscoalele ţărăneşti tradiţionale orientate împotriva unei dinastii decadente, fondarea unei noi dinastii (T'aip'ing t'ien-kuo = Imperiul sfânt al păcii celei mari) (1851), care va da mişcării numele său – cu influenţe vestice, creştine. Fondatorul mişcării Taiping, Hung Hsiu-ch'iian preluase, la începutul crizei naţionale şi în contextul unei crize

personale (eşec repetat la examenele pentru numirea într-un post administrativ), din anumite tratate de misionariat creştin elemente specifice, cum ar fi de exemplu marea importanţă a lui Isus şi categoriile dualist-hiliastice (1843). Cucerirea puterii politice (1850), la început în sudul Chinei, şi extinsă apoi asupra Nankingului, situat la nord de Jangtse, ne permite să înţelegem caracterul şi evoluţia mişcării Taiping, cu pseudo-comunismul ei cu nuanţe religioase, prin analogie cu mişcarea anabaptistă reprezentată de Comuna din Miinster (1534/1535), o mişcare care a avut bineînţeles proporţii spaţio-temporale mult mai mari.

Eforturile făcute pentru înfrângerea mişcării Taiping vor da naştere unui război între englezi şi francezi pe de-o parte şi China, pe de alta, război care va culmina cu ocuparea Pekinului şi cu prădarea palatului imperial (1860). Suprapunerea dramatică a crizelor interne cu umilirea suferită în plan extern va genera în China, concomitent cu revolta Taiping, o serie de revolte regionale.

Acestea vor arunca dinastia manciuriană în agonie, adâncită

mereu de agresiunile externe şi de convulsiile interne: războiul franco-chinez (1884/1885) şi primul război chino-japonez (1894/1895) au fost însoţite şi ele de grele umilinţe naţionale. Slăbirea Chinei după pacea de

la Shimonoseki (1895) va fi exploatată de către puterile imperialiste Germania, Rusia şi Anglia pentru a o constrânge să ofere teritorii în arendă – Kiautchou (Tiaociou) (1897); Port Arthur, Dairen; Wei-hai-wei (1898). În cadrul clasicei confruntări dintre tradiţionalişti şi modernişti, un grup reformist, sprijinit de împărat, va încerca un experiment reformist, vizând modernizarea de sus în jos, însă el va fi foarte repede redus la tăcere (1898) de către văduva împăratului, Tsu-hsi. Mişcarea naţională de opoziţie a „boxerilor” (1899) a provocat, prin asedierea cartierului diplomatic din Pekin, intervenţia colectivă a puterilor imperialiste (1900), şi a atras, după înfrângerea sa, alte umilinţe asupra Chinei. În efervescenţa generală, protestele legate de construirea unei linii ferate şi de înăsprirea dominaţiei economice externe vor oferi scânteia izbucnirii Revoluţiei chineze şi răsturnării dinastiei manciuriene (1911). Ea va introduce în China o suită de războaie civile (până în 1949), având ca rezultat, după cel de-al doilea război mondial, obţinerea suveranităţii de către China revoluţionară reînnoită.

115. Ascensiunea unor noi Mari Puteri -

Japonia şi SUA, de la 1853/1854 până la 1914 în epoca imperialismului, două mari puteri de peste ocean se vor alătura, prin intermediul diverselor războaie purtate, celor europene, ele devenind centre de putere dinamice şi în continuă expansiune. Acestea sunt plasate în Orientul îndepărtat şi în Vestul îndepărtat: Japonia şi SUA.

Ascensiunea lor în calitate de culturi periferice ale Chinei şi respectiv Europei aflate în expansiune către vest poate fi legată printre altele şi de intrarea în procesul industrializării. Premisele au fost oferite de conflictele interne desfăşurate cu aproximativ o generaţie înainte în Japonia (1866/1867) şi în SUA (1861-1865). Premisele istorice interne au fost însă foarte diferite de la o ţară la alta: SUA au o istorie naţională

mai scurtă, însă sunt legate, ca o continuare a Europei dincolo de ocean, pe o perioadă mai lungă decât în cazul Japoniei de procesul industrializării, această legătură constituindu-se de fapt o dată cu începuturile SUA sub formă de colonie englezească. Japonia are o istorie cu mult mai lungă. Însă SUA, deja dezvoltate din punct de vedere industrial, vor fi cele care vor forţa deschiderea Japoniei către comerţul internaţional (1853/1854); europenizarea sa prin industrializare va creea fundamentele ascensiunii Japoniei la statutul de mare putere. Primul război mondial va găsi cele două mari puteri de partea aliaţilor – mai devreme (Japonia, 1914)

Ascensiunea unor noi Mari Puteri sau mai târziu (SUA, 1917).

Însă, cel de-al doilea război mondial a constat în esenţă, în cea de-a doua fază a sa, cea din Orientul îndepărtat, în conflictul celor două puteri asupra Chinei, conflict din care Japonia va ieşi înfrântă şi ocupată, iar SUA vor ieşi ca una din cele două noi mari superputeri (1945).

1853/1854 Misiunea Perry în Japonia: Japonia se deschide în mod forţat cornetului cu SUA. Criză (până în 1867).

Restrânse. 1894 Primul război chino-japonez (până în 1895): Japonia devine mare putere imperialistă. 1896 SUA ocupă Hawaii.

După adoptarea budismului (552 până în 587) şi a birocraţiei centralizate (645), Japonia va rămâne în umbra Chinei, staţia intermediară dintre ea şi civilizaţia chineză fiind constituită de Coreea.

Lunga continuitate a şogunatului ca instituţie, care în fapt nu avea decât rolul de intermediar (majordom, mare vizir etc), va face ca în timp şogunul să-1 poată împinge pe împărat către o existenţă fantomatică sau ceremonială. Această stare de lucruri va fi sursa legitimării formale a preluării puterii de către şogun (1192-1867). După secole de războaie civile aproape neîntrerupte, care deveneau din ce în ce mai devastatoare, Japonia va obţine – în trei etape – prin şogunatul Tokugawa (1600/1603

– 1867) o lungă perioadă de stabilitate internă, preţul acesteia fiind însă

o autoizolare conştientă, asemănătoare celei a Chinei (şi Coreii).

Prin expansiunea principiilor industriale SUA va forţa intrarea Japoniei în procesul industrializării (1853/1854). Ultimatumul SUA va pune capăt stabilităţii interne şi va arunca şogunatul într-o criză

ruinătoare, care va fi escaladată ulterior în conflicte asemănătoare războaielor civile (1866/1867). De această perioadă vor profita alte state europene, care-şi vor asigura avantaje comerciale asemănătoare celor de care beneficiase SUA în perioada anterioară. Sfârşitul şogunatului (1868) va deschide calea restaurării puterii imperiale, ca monarhie absolută şi teocratică, ce va descătuşa dinamica, sufocantă de altfel, a relaţiilor interne şi externe: în epoca Meiji (1868-1912), Japonia se va moderniza prin propriile forţe financiare, preluând însă cunoştinţe tehnice de la ţările industrializate vestice. Reformele interne (începând din 1869) vor determina dispariţia structurilor agrar-aristocratice. Industrializarea sistematică a Japoniei a urmat modelele europene – Franţa (modelul de organizare a armatei, până în 1871), Anglia (modelul de organizare a flotei), Germania (modelul de organizare a armatei după 1871, universităţile, constituţia). Scopul general al acestei industrializări rapide a fost ascensiunea Japoniei la statutul de mare putere.

Expansiunea noului centru de putere se va orienta la început împotriva Imperiului chinez aflat în agonie: Japonia va anexa Formosa (1874) şi va impune „deschiderea" Coreii faţă de influenţele japoneze

(1876). După Coreea şi Manciuria, Japonia şi China vor intra în primul lpr război (1894/1895). Japonia era deja suficient modernizată pentru a cuceri China, slăbită atât în plan intern, cât şi în plan extern. La iniţiativa Rusiei, intervenţia acesteia, a Franţei şi a Germaniei a limitat umilirea Chinei şi a stăvilit expansiunea Japoniei, fără însă a împiedica ascensiunea acesteia din urmă la statutul de mare putere prin pacea de la Shimonoseki (1895). Prin participarea la expediţia internaţională

destinată înfrângerii revoltei boxerilor din China (1900), Japonia îşi va impune statutul de mare putere imperialistă.

După alianţa anglo-japoneză (1902), trecând peste Coreea şi Manciuria, Japonia va intra în conflict cu imperialismul rusesc, care făcea presiuni în nordul Chinei. Războiul ruso-japonez (1904-1905) a avut, prin înfrângerea Rusiei şi izbucnirea primei revoluţii ruse (1905/1906), puternice efecte chiar şi asupra Europei. Pacea de la Portsmouth a fost mediată de noua putere din Pacific, SUA (1905). Ea va asigura influenţa dominatoare a Japoniei asupra Manciuriei şi a Coreii, ultima fiind într-un final anexată de către Japonia şi supusă unei politici cvasi-coloniale riguroase de exploatare şi asimilare (1910-1945). Slăbirea Chinei a fost de altfel cel mai important motiv al intrării Japoniei în primul război mondial împotriva Germaniei (1914), chiar dacă ambele tinere puteri imperialiste erau legate prin asemănări structurale, iar Japonia preluase numeroase elemente reformatoare de la Germania.

Ascensiunea SUA la statutul de mare putere a fost paralelă cu cea a Japoniei, ea atingându-se pe alocuri cu aceasta.

Dinamica internă şi externă a SUA după fondarea acestora (1776/1787) poate fi urmărită prin evidenţierea a patru mari factori: creşterea populaţiei prin spor natural, cei mai mulţi emigranţi fiind tineri; o emigraţie masivă provenind din Europa; industrializarea aflată

în plină desfăşurare, şi în primul rând extinderea culturii bumbacului, prin exploatare în regim sclavagist; constituţia democratică. Prăpastia dintre patosul democratic al „celei mai mari democraţii mondiale", în special patosul manifestat în zona nordică, aflată într-un rapid proces de industrializare şi sudul care nu abolise încă sclavia va genera tensiuni interne, care se vor accentua treptat, trecând peste compromisurile făcute cu ocazia adoptării constituţiei unionale

(1787), şi vor duce la declanşarea războiului civil american, numit şi Războiul de secesiune

(1861-1865). Cele mai importante consecinţe ale acestuia vor fi abolirea sclaviei chiar şi în sud (1863/1865) şi instituirea supremaţiei nordului industrializat.

Încă înainte de expansiunea sa internă de la Atlantic la Pacific şi de dificilele crize interne generate de războiul civil, SUA va anunţa deja, prin expediţia Perry, destinată deschiderii forţate a Japoniei (1853/1854), pretenţia de mai târziu de expansiune dincolo de ocean.

Războiul civil (şi de secesiune) a întrerupt expansiunea, iar etapa necesară a restabilirii şi reconsolidării, iniţiată prin epoca reconstrucţiei (1865-1877), a constituit preocuparea încă unei generaţii. Prin respingerea permanentă a intervenţiei europene în războiul civil mexican (retragerea Spaniei şi a Angliei în 1862, a Franţei în 1867), SUA anunţa deja intenţia de a interveni mai târziu chiar şi în Europa. Cu ajutorul emigranţilor europeni, veniţi acum şi din sudul (italieni) şi estul (evrei din Rusia şi Polonia) Europei, şi cu capital în primul rând englezesc, SUA va încheia procesul construcţiei interne de la Atlantic la Pacific şi pe cel al industrializării. Simbolurile clare ale acestui stadiu al evoluţiei SUA vor fi construirea căii ferate transpacifice în direcţia San Francisco (1869) şi preluarea Oklahomei ca cel de-al 48-lea stat federal (1893), ultimul până la preluarea Alaskăi şi a Hawaiiului (1959).

Anexarea Hawaiiului (1898) a fost primul pas al expansiunii peste Pacific. Breşa decisivă va fi creată de către SUA prin războiul hispano-american (1898), război generat de explozia încă neelucidată a vasului de război american „Mâine” în portul Havana. SUA va folosi prilejul pentru a împinge şi mai mult înapoi puterea colonială spaniolă, slăbită în permanenţă începând din 1659, şi pentru a pune astfel stăpânire pe Caraibe (Puerto Rico, Cuba) şi – în zona Pacificului – pe Guam şi Filipine.

În ciuda opoziţiei unei cvasi-minorităţi pacifiste (reprezentată de Cari Schurz), SUA va accede la statutul de mare putere imperialistă.

Manipularea unei revoluţii în scopul realizării sciziunii între Panama şi Columbia (1903), definitivarea Canalului Panama (1914) şi construirea unei puternice flote militare subliniază potenţialul viitoarei puteri mondiale şi statutul său de putere hegemonică continentală în zona Americii Centrale şi de Sud.

Prin drumul parcurs de SUA – văzută ca Vestul extrem al Europei –

peste Pacific către China şi Japonia şi prin anexarea Filipinelor în 1898, se va încheia procesul de globalizare a umanităţii început de către Columb şi Vasco da Gama: forma sferică a Pământului va deveni parte integrantă a raporturilor de forţă în politica mondială, atât în primul, cât

şi în al doilea război mondial, cu zonele lor cheie de desfăşurare: cea euro-atlantică şi cea a Pacificului (în cel de-al doilea război).

116. Imperiul otoman şi Austro-Ungaria în agonie: moment crucial pentru problema slavilor sudici, de la 1856/1867 până la 1914 în zona Europei de sud-est, creşterea în intensitate a mişcării naţionale a slavilor sudici va arunca imperiile dinastice, aflate într-o perioadă de decădere, într-o criză care viza însăşi existenţa lor şi la care ele vor reacţiona de o manieră asemănătoare: Imperiul otoman a deschis în cadrul Congresului de la Paris, printr-un Hatt-i Humayun (1856) o nouă perioadă reformistă, care va evolua către o campanie de asimilare turcă. Pentru Imperiul habsburgic, Acordul din 1867 a creat o situaţie asemănătoare, un rezultat deosebit obţinând în acest context Ungaria: răcirea relaţiilor cu minorităţile naţionale, înăsprirea până la agonie a crizei imperiului.

Situaţia se va complica datorită manifestării tot mai insistente a intereselor Marilor Puteri învecinate, care vor face presiuni asupra vidului de putere din Europa de sud-est: Rusia îşi manifesta deja de mult timp interesul în zonă, iar imediat după fondarea Reichului (1871), Germania îşi va face şi ea simţită prezenţa. Astfel, după 1848/1849

Balcanii vor deveni epicentrul unor puternice frământări, care vor genera conflicte de şi mai mare amploare între Marile Puteri: războiul Crimeii (1853-1856), marea criză orientală (1875-1878) şi cel de-al optulea război ruso-turc (1877/1878), vor pregăti pe termen lung cadrul propice izbucnirii primului război mondial (1914-1918).

Reinstituirea autocraţiei (până în 1908).

Congresul de la Berlin: Serbia, Muntenegru, România devin independente; Bulgaria devine autonomă; Bosnia-Herţegovina este ocupată şi administrată de către Austro-Ungaria. 1883 Tratat

comercial între Austro-Ungaria şi Serbia: Serbia devine dependentă de Austro-Ungaria (până în 1903). 1885 Unirea Bulgariei cu Rumelia răsăriteană; războiul bulgaro-sârb (până în motorul mişcării slavilor sudici. 1906

„Războiul porcilor”: război vamal al Austro-Ungariei împotriva produselor agricole sârbeşti (până în 1911).

Problema slavilor sudici şi agonia imperiilor dinastice din regiunea sud-estică sunt legate ca faţa şi reversul unei monede: pentru otomani problema slavilor sudici (şi cea a armenilor în Anatolia) va accentua criza existenţială din Europa, în timp ce pentru Imperiul habsburgic ea va deveni chiar o problemă de supravieţuire. Prin reacţiile lor, ambele imperii îşi vor demonstra în mod exemplar forţa explozivă, un popor imperial cu poziţie dominantă (turcii, maghiarii) combinând conservarea

şi modernizarea structurilor sale de putere cu naţionalismul asimilaţionist de expresie apuseană („nation une et indivisible”). În Imperiul otoman va apărea – ca reacţie faţă de înfrângerile suferite în plan extern, faţă de revolte, pornind de la mişcările naţionale tot mai intense în plan intern şi sub influenţa ideilor occidentale – un naţionalism turc. El va fi democrat-parlamentar în intenţie, identificându-se însă în acelaşi timp cu Imperiul otoman. El va milita împotriva federalizării şi pentru omogenizare naţională sub presiunea centralismului turc. Consecinţele acestui naţionalism vor fi represiunea faţă de popoarele care refuzau asimilarea, împotrivire din partea acestora din urmă, reprimare şi mai violentă. Cele mai dramatice conflicte vor izbucni între armeni şi turci – revolte şi încercări de revoltă (1862,1890), masacrarea armenilor (1895/1896,1909) mergând până genocidul armenilor din timpul primului război mondial (1915/1916). Puţin înainte de 1914 îşi va face apariţia naţionalismul arab, care cu ajutorul Angliei va genera revolta arabilor (1916/1917).

Evoluţia situaţiei din Austro-Ungaria va fi paralelă cu cea din Imperiul otoman: Austria nu-şi va mai reveni din şocul revoluţiei de la 1848/1849. În plan extern ea va fi aproape paralizată, aşa cum se va vedea cu ocazia războiului Crimeii (1853-1856), suportând singură

costurile generate de amploarea luată de problema italiană şi de cea germană (1859/1860). Acordul din 1867 va reuşi în extremis să menţină

încă unitatea monarhiei bicefale. El va da totuşi posibilitatea Ungariei, prin poziţia sa aproape suverană, să desfăşoare o îndrăzneaţă acţiune de maghiarizare, care deşi a fost mai moderată decât campania turcă

similară şi a generat reacţii mai puţin violente din partea celor vizaţi, a avut în esenţă efecte asemănătoare. Prin crearea României (1859/1861) şi a Serbiei (începând din 1804/1817) poziţia monarhiei habsburgice va fi în mod decisiv slăbită, atât în plan intern, cât şi în plan extern.

Ramura nordică a slavilor sudici (croaţii, slovenii) era, spre deosebire de cea sudică (sârbii, muntenegrenii, macedonenii), romano-catolică, şi deci orientată către Apus. Începând din Evul Mediu ei trăiseră sub dominaţie germană sau ungară, iar după expansiunea Imperiului otoman fuseseră sprijiniţi de către germani, care erau mai puternici. După dispariţia pericolului turcesc, se vor estompa treptat şi motivele fidelităţii faţă de Habsburgi, un pas important constituindu-1

atitudinea maghiarilor, care după 1867, prin campania de asimilare, au distrus relaţiile de loialitate care durau de secole. Primii atinşi de această

nouă situaţie vor fi croaţii, care vor fi împinşi să-şi orienteze ideea de

statalitate către „fraţii" din ramura slavilor sudici, concept descoperit de către naţionalismul romantic, mai precis către sârbii ortodocşi, chiar dacă altfel ei aveau puţine lucruri comune. Tot aşa vor se vor petrece lucrurile şi cu românii din Transilvania, care se vor orienta către cei din Principatele Unite.

Ungaria va bloca orice proiect de federalizare a monarhiei bicefale.

Ea va iniţia un proces de extindere a dualismului (împărţirea puterii între germani şi unguri) către un trialism, având ca a treia stare slavii sudici. Tocmai această iniţiativă se va dovedi însă fatală, ea împingând către secesiune şi independenţă totală. Din acest moment Austro-Ungaria va intra în criza sa finală, primul război mondial, ea fiind paralizată în plan intern şi decăzând în plan extern la statutul de punte de trecere a Germaniei către Orientul Apropiat.

Mişcarea slavilor sudici a avut în mod natural o dinamică proprie, marcată de condiţiile interne ale celor două imperii dinastice. Acestea din urmă vor fi la rândul lor supuse presiunii expansioniste a Rusiei,

Imperiul otoman de o manieră directă, începând cu primul război ruso-turc (1710/1711), iar Austria (-Ungaria) de o manieră indirectă, începând cu războiul Crimeii (1853-1856). Astfel, mişcarea naţională a slavilor sudici (şi a armenilor) va deveni vârful de lance al Rusiei ţariste în cadrul intenţiei acesteia de a-i „elibera" pe „fraţii slavi şi ortodocşi", intenţie care corespundea idealului panslavist. Motorul mişcării slavilor sudici a fost reprezentat de Serbia. Visul unui stat unitar al tuturor slavilor sudici se va destrăma prin apariţia unor naţionalisme rivale, cu pretenţii teritoriale antagonice, aşa cum va fi cazul cu sârbii şi bulgarii în privinţa Macedoniei. Sârbii vor manifesta două variante de naţionalism-una care viza realizarea unei Serbii mari (stat centralizat al slavilor sudici, plasat sub conducerea sârbilor) şi alta federalistă. Cele două variante aveau în comun amintirea Imperiului sârb, care durase foarte puţin, între 1346 şi 1355, şi înfrângerea sârbilor în prima bătălie de la Câmpia Mierlei (1389). După căderea dinastiei Obrenovic (1903), pe care Austro-Ungaria reuşise să şi-o subordoneze, Serbia va prelua din nou rolul său istoric de

„Piemont" al slavilor sudici. „Războiul porcilor" (1906-1911) şi războiul pentru anexarea Bosniei (1908/1909) vor da un nou elan naţionalismului sud-slav. După alungarea turcilor din Europa prin primul război balcanic (1912/1913), dinamica acestuia se va orienta exclusiv împotriva Austro-Ungariei. Acest context va genera, ca protest al tinerei inteligentsia bosniace faţă de lipsa de drepturi şi de perspective politice după anexarea Bosniei-Herţegovina (1908), atentatul de la

Sarajevo (1914,28 iunie), petrecut la 525 de ani de la bătălia de la Câmpia Mierlei, pe care Serbia o sărbătorea pentru prima dată în 1914.

117. Fondarea Imperiului german: Al Doilea Imperiu german, de la 1871 până la 1914

Potenţialul conflictual, ajuns la o cotă critică în centrul Europei, se va suprapune în timp cu fondarea Imperiului german (Reich) (1871), apărută ca o soluţie intermediară la problema germană. Forţa explozivă a noii puteri germane se va constitui pe baza coroborării unei multitudini de factori: diferenţa dintre patriotismul de expresie imperială, imposibil de ascuns şi naţionalismul modern, care, încă de la 1848, generase conflicte cu vecinii (danezii, polonezii); reunirea celei mai mari părţi a germanilor într-un imperiu german restrâns;

ambiţia noului centru de putere, ambiţie bazată pe industrializarea sa accelerată, de a accede la statutul de putere şi mai impunătoare.

Constituţional (până în 1866).

Pacea de la Frankfurt: anexarea Alsaciei şi Lorenei.

Politică continentală (până în 1895); Kulturkampf (până în 1887).

Caprivi (-1894), Hohenlohe (-1900), Bulow (-1909), Bethmann Hollweg

—1917). 1896 Implicare în politica mondială: flotă de război (1898), construcţia căii ferate de la Bagdad (1899). 1905 Prima criză

marocană; Revoluţia rusă; planul secret.

Nemulţumirea legată de caracterul restrâns al Confederaţiei Germane va conduce la fondarea unui stat naţional german, care va îmbrăca forma imperială, în contextul industrializării continue, se va impune ca următoarea etapă realizarea unei pieţe de desfacere unice: Uniunea vamală germană (Zollverein) (1834) – Piaţa Comună germană –

va oferi potenţialul economic şi va crea precedentul pentru unificarea politică, sub conducerea Prusiei. După eşecul unificării politice directe, de jos în sus (1848/1849), se va ivi ocazia unei unificări mai complicate, de sus în jos: conflictul prusac în problema modernizării armatei, ca instrument de forţă pus la dispoziţia coroanei pentru acţiuni în plan extern şi intern (1860-1866) va crea premisele hotărâtoare pentru cele trei războaie de unificare a imperiului

—1871) şi îi va netezi lui Bismarck, care proiectase armata pentru a o folosi în scopuri politice, drumul către putere.

Unirea celei mai mari părţi a germanilor în cadrul celui de-Al Doilea Imperiu (1871) a avut puternice efecte asupra Europei, asupra lumii şi asupra echilibrului de forţe pe plan mondial: după aproape 700

de ani în care spaţiul german va fi confruntat cu un vid de putere,

Imperiul german restrâns va deveni – într-o perioadă extrem de scurtă –

un centru de putere de primă mărime. Datorită populaţiei sale foarte numeroase şi poziţiei centrale în Europa, Germania va deveni superputerea continentală a epocii. Acest lucru a fost posibil, pe de-o parte datorită victoriilor sale fulgerătoare asupra a două mari puteri (Austria şi Franţa) şi asupra unei puteri de mărime medie (Danemarca), înainte de 1871, iar pe de altă parte, datorită ritmului extrem de susţinut al industrializării. Cea mai mare putere militară a lumii era în acelaşi timp şi cea mai mare putere economică de pe continent, ea deţinând acelaşi rol conducător şi în domeniul ştiinţific. Germania va deveni în această perioadă un inegalabil centru de forţă şi energie, fără a avea însă o siguranţă satisfăcătoare în plan intern sau extern. Din acest motiv, politica germană se va concentra asupra încercării de a elimina consecinţele confuze ale fondării imperiului.

În plan intern, momentele de consolidare şi cele de destabilizare se vor afla într-un relativ echilibru: industrializare rapidă, în ansamblu un nivel de viaţă în creştere, o integrare social-politică satisfăcătoare, însoţită de identificarea tuturor claselor sociale cu imperiul. Însă

încercarea insistentă a lui Bismarck de a forţa procesul de integrare prin presiuni administrative asupra „duşmanilor imperiului" (catolicii, polonezii, socialiştii) – „lupta pentru civilizaţie" (Kulturkampf) (1871-1887), legea antisocialistă (1878-1890) şi politica de germanizare a polonezior (din 1886) – va întreţine o anumită tensiune, care va şi conduce de altfel la prăbuşirea imperiului, după înfrângerea din 1918, La aceasta se adaugă tensiunile structurale dintre vestul puternic industrializat, sudul liberal-catolic şi estul, care rămăsese covârşitor agrar-conservator, şi care îşi avea bastionul politic în Prusia.

Încrucişarea complexă a factorilor economici, sociali, politici şi ideologici (industrial-agrar; nobilime-burghezie de diverse orientări-muncitorime socialistă fără puncte de vedere unitare; conservatori-liberali-SPD etc.) va conduce în plan intern la un echilibru de forţe paralizant: acesta va bloca ieşirea din umbra compromisului tensionat şi conflictual de la 1871 prin evoluţia monarhiei imperiale, limitat constituţionale, fie către monarhia parlamentară (precum în Anglia), fie către republică (precum în Franţa), fie către monarhia absolută (precum în Rusia). Încercarea germanilor de a ieşi din poziţia intermediară dintre Vest şi Est a provocat război şi prăbuşirea imperiului.

Situaţia descrisă poate fi înţeleasă prin plasarea acestor factori specific germani în cadrul mai amplu al istoriei europene: Germania a rămas în zona tensionată dintre Vestul parlamentar-liberal (Anglia, Franţa) şi Estul autocratic (Rusia), sfâşiată de graniţa structurală

modernă a Europei de după 1500, Elba. Teza propagată după 1914 în legătură cu „miracolul german" a încercat să transforme nevoia unui ritm aproape sufocant pentru ieşirea din criză în virtute ideologico-propagandistică.

Astfel, din motive structurale interne, împăratul nu a putut niciodată să decidă în mod hotărâtor pentru apropierea de Vest sau de Rusia, deoarece orice poziţie în plan extern risca să distrugă echilibrul de forţe în plan intern. Dimpotrivă: sprijinul vamal acordat agriculturii şi industriei (1879) va însemna pe termen lung o declaraţie de război economic adresată Rusiei şi indirect Angliei, declaraţie care va deschide de altfel veritabile conflicte cu cele două puteri. Noua mare putere intenţiona să-şi apere singură interesele şi să-şi continue ascensiunea fără a căuta potenţiali aliaţi, care ar fi adus doar complicaţii interne.

Politica de consolidare continentală promovată de către Bismarck după

1871 avea în intenţie izolarea Franţei şi conservarea pe o perioadă cât mai îndelungată a situaţiei în care se găsea Europa după spargerea coaliţiei din războiul Crimeii (1856), anume aceea a lipsei de alianţe semnificative. Atunci când, după marea criză orientală (1875-1878) şi după încheierea ei prin Congresul de la Berlin (1878) nu mai putea fi evitată alianţa cu o mare putere, Bismarck se va orienta către Austro-Ungaria, mai slabă şi aparent mai comodă ca partener (1879). Cele două

alianţe încheiate au părut a fi o încercare de refacere a vechiului imperiu.

Pregătit de trecerea lui Bismarck la o politică de tip colonial (1884/1885), noul imperiu se va îndrepta, curând după căderea acestuia (1890), prin politica internaţională dusă de Wilhelm al II-lea (1888-1918) către noi orizonturi, această ascensiune fiind sprijinită şi de noua conjunctură favorabilă (începând din 1896), apărută după depăşirea

„marii depresiuni” (1873-1895). Noua politică internaţională a Germaniei va fi proclamată în 1896 şi inaugurată prin construirea unei puternice flote de război, orientate împotriva Angliei (1898), precum şi a căii ferate de la Bagdad (începând din 1899), destinată dominării economice a Imperiului otoman. În plan politic internaţional însă nimic nu era mai puţin dorit decât ascensiunea furtunoasă a Germaniei la statutul de putere mondială, pe picior de egalitate cu Anglia şi imperiul său. Astfel de transformări pline de consecinţe majore nu pot fi însă gândite fără

război: în urma unei serii de crize internaţionale, politica internaţională

germană va conduce către primul război mondial (1914-1918).

118. Între emancipare, Auschwitz şi Israel: evreii în Epoca modernă, începând de la 1789

Una dintre monstruozităţile pe care le-a comis raţiunea „iluminată”

în iluziile sale deşarte (Francisco de Goya) este antisemitismul – ura faţă

de evrei ca nouă mişcare de masă apărută după industrializare.

„Dialectica Luminilor” (Horkhei-mer/Adorno) nu a oprit „proiectul modernităţii” (Habermas) în faţa evreilor, ci le-a pregătit acestora catastrofe inimaginabile: emanciparea, asimilarea, antisemitismul, Auschwitz, sionismul, statul Israel şi conflictul din Orientul Apropiat sunt legate între ele printr-o serie complexă de cauze şi efecte dialectice (= care interacţionează neintenţionat). Nici un factor nu poate fi explicat fără ceilalţi. Istoria evreilor după 1789 trimite mai mult decât oricare alta la anumite tonalităţi de un tragism aparte ale istoriei universale.

Dialectica „progresului” i-a aruncat pe evrei peste procesul de emancipare, de asimilare şi peste antisemitism, spre monstruozitatea crimelor în masă comise la scară industrială, monstruozitate întruchipată de Auschwitz.

1790/1791 Emanciparea evreilor sefarzi (Bordeaux, Avignon) şi aşkenazi

(Alsacia) în Franţa. 1791 „Raionul” în Rusia: evreii sunt izolaţi în regiunea vestică (ex-Polonia).

Discriminare sistematică.

Evrei în Franţa şi în teritoriile anexate. 1812 Edictul evreiesc în Prusia: emancipare limitată, fără drepturi civile depline. 1815 Congresul de la Viena: emanciparea evreilor în cadrul Confederaţiei Germane este îngrădită; evreii sunt alungaţi din Liibeck şi Bremen.

1819 Mişcarea hepp-hepp, având ca centru de greutate Germania. 1840

Afacerea de la Damasc: resuscitarea calomniei morţii rituale. 1860

„Alliance Israelite Universelle” la Paris: apărătoare a intereselor evreilor.

Război civil în Liban (până în 1861): masacrarea evreilor. 1864

Revolta poloneză din ianuarie (1863) eşuează: preludiul industrializării

— Începuturileantisemitismului polonez. 1867 Acordul dintre Austria şi Ungaria: Ungaria devine suverană de facto – începuturile antisemitismului ungar. 1871 înfrângerea Franţei în cadrul războiului franco-german: începuturile antisemitismului francez. 1873 A doua criză

economică mondială: „Crahul fondatorilor”. Începuturile

antisemitismului german, atât în Imperiu, cât şi în Austria. 1878 Prima agitaţie antisemită în Germania (Stoecker).

Evreilor („haşomerii” = gardienii).

A doua „alija” (=val migrator) – de expresie socialistă – în Palestina (până în 1914).

„Protocoalele înţelepţilor Sionului”, fals al poliţiei secrete ruse („Ohrana”) la Paris. -

Palestina. 1920 Mandatarea Angliei de către Liga Naţiunilor în Palestina (până în 1948):

Declaraţia Baifour este aprobată conform dreptului internaţional.

Revolte arabe. 1929 Evreii sunt împrăştiaţi după masacrarea de către arabi la Hebron

(Mormântul lui Abraham). 1933 Naţional-socialismul în Germania (până în 1945): antisemitism organizat statal. A cincea Alija.

Problemei evreieşti" prin genocid (până în 1945). 1946 Pogromul de la Kielce: fuga din Polonia a evreilor supravieţuitori. 1948 Fondarea statului Israel: primul război din Orientul Apropiat (până în 1949). 1956

Acţiunea din Suez şi războiul din Sinai: al doilea război din Orientul Apropiat.

Ierusalimului de est, a malului de vest al Iordanului, a fâşiei Gaza şi a înălţimilor Golan. Arafat devine preşedinte al OEP. 1973 Războiul de Yom-Kippur: al patrulea război din Orientul Apropiat. 1976 Colonii israeliene în jurul malului de vest: demonstraţii arabe. 1979 Pacea separată Egipt-lsrael. 1986 tntifada: mişcare de protest împotriva Israelului pe malul de vest şi în fâşia Gaza.

I

Iluminismul voltairian şi Revoluţia franceză făceau dej a necesară, ca un preţ pentru acordarea de drepturi civile individuale, o soluţionare la nivel colectiv a preblemei evreieşti. Naţionalismul, naţional-socialismul şi comunismul au accentuat dialectica dintre emancipare şi asimilare, luând asimilarea forţată drept paravan al urii manifestate în Epoca modernă împotriva evreilor. Antisemitismul va fi escaladat, el executând consecinţe latente ale logicii „iluministe", consecinţe duse până la cele mai amare deznodăminte – Auschwitz, ca ascensiune extremă a antisemitismului de „dreapta", ura „treptată" faţă de sionism şi faţă de statul Israel, dinspre „stânga".

După Revoluţia franceză şi cea industrială se va accentua tensiunea creată de izolarea şi asimilarea (voită sau forţată) a evreilor, factori importanţi ai istoriei generale şi ai celei evreieşti contopindu-se în

complexe explozive, care se vor întoarce împotriva evreilor: pe lângă

modificarea relaţiilor socio-economice dintre sefarzi şi aşkenazi, industrializarea va aduce cu sine şi o repotenţializare mai catastrofală

decât oricând a constantelor tradiţionale ale „existenţei evreieşti".

Conflictelor legate de formarea şi afirmarea identităţii evreilor, variabile după loc şi perioadă, li se va adăuga o altă scindare, apărută odată cu Iluminismul şi cu varianta acestuia, „Haskala": contrar evreimii care făcea presiuni din Ghetto, reprezentată de către Moses Mendelssohn şi discipolii săi, se va menţine o „evlavie" fundamentalistă, restrânsă pe cât posibil la „ghetoul mesianic", evlavie simbolizată astăzi de Mea Sherim din Ierusalim (fondată în 1873). Toate conflictele interevreieşti vor lua naştere între ortodoxia evreiască poloneză şi modernizarea prin asimilare.

În spiritul iluminist, revoluţia franceză va asigura emanciparea evreilor în două etape: cea a sefarzilor (1790) şi cea a aşenazilor (1791).

Însă o dată cu dobândirea unor drepturi civile egale în cadrul a ceea ce se va numi „nation une et indivisible", ei îşi vor pierde drepturile colective tradiţionale de comunitate autonomă, urmând să dispară ca popor şi religie în urma procesului de asimilare individuală. Anexiunile vor duce şi mai departe ambivalenţa emancipării evreilor prin intermediul francezilor, Napoleon I restrângând-o deja, prin ceea ce se va numi

„decret infâme" (l 808).

În secolul al XlX-lea, evreii se vor lăsa asimilaţi în mod semnificativ nu numai în Germania, ci pretutindeni în Europa unde ei au avut ocazia să o facă (cum este de pildă cazul în Norvegia, după 1850). Astfel, antisemitismul modern va reacţiona la fel de duşmănos ca şi mişcarea spaniolă din 1391, soldată cu un pogrom şi cu botezuri forţate, şi orientată împotriva „conversos", sau neocreştinilor: evreii asimilaţi, chiar şi cei botezaţi nu ar fi fost decât o deghizare a „evreului etern", în tentativa lacomă a acestuia de a deveni „stăpân al lumii". Evreii ortodocşi, rămaşi în „ghetourile mesianice", erau din

această perspectivă

incorigibili şi îndărătnici: ei nu se puteau face agreabili nici măcar în mediul înconjurător.

În anul emancipării aşkenazilor în Franţa (1791), Rusia ţaristă va găsi soluţia, moderată pentru ea, la problema evreilor, problemă care apăruse în Rusia „curată de evrei" de până atunci, ca un efect secundar nedorit al împărţirii Poloniei: „raionul" îi va izola pe aceştia în zona vestică a Poloniei de până atunci, creându-le un statut special (1791), care va instituţionaliza şi va înăspri „statutul evreului" (1804).

Represiunea autocraţiei ţariste va viza atât poporul imperial rus, cât şi minorităţile, însă antisemitismul adus la rang de politică de stat va provoca o explozie în existenţa specific evreiască, deoarece evreii secularizaţi se vor angaja intens în mişcarea revoluţionară menită să

conducă la răsturnarea autocraţiei şi să rezolve în spiritul egalităţii problemele sociale şi naţionale şi implicit propria problemă. Totuşi, prin această tactică ei vor da antisemitismului o nouă substanţă, sintetizată

în ceea ce naţional-socialiştii şi comuniştii sovietici au numit „complotul mondial" „iudeo-bolşevic", respectiv „iudeo-sionist".

Revoluţia industrială şi noile naţionalisme vor genera noi tensiuni explozive: faptul că după eliberarea lor din ghetouri în cadrul procesului de modernizare şi industrializare evreii vor şti, prin succesul înregistrat în plan economic, să plătească respectul celor din jurul lor, va fi întâmpinat cu o escaladare rapidă a resentimentelor antievreieşti. Foarte curând, aceste resentimente vor avansa către modelul de ură ideal, şi anume lupta de clasă: evreul bogat, capitalist, speculant la bursă şi antreprenor era văzut ca duşmanul de clasă înnăscut şi „sabotor al poporului". În plus, tonul antisemit va fi înăsprit şi de tradiţionalele reproşuri de „camătă", venite în mod direct dinspre dreapta şi oarecum mascat dinspre extrema stângă.

Cuplarea problemelor sociale cu cea naţională va conduce în mod direct la naţional-socialism: în etapa protonaţională de autodefinire, naţiunile vechii Europe au recurs la un proces de răspândire generală a evreilor (1290,1394,1492, 1497). În mod corespunzător, noile naţionalisme, care după 1789 se vor reclama de la modelul francez al dreptului la autoafirmare al popoarelor, vor folosi antisemitismul în

scopul unei delimitări mai accentuate a propriei identităţi: cu excepţiile notabile ale Italiei şi Greciei, toate vor fi antisemite.

După instituirea „raionului" rusesc (1791), apariţia unor crize naţionale sau economice va fi marcată cel mai adesea de debutul unui episod antisemit: un exemplu în acest sens îl reprezintă „szlachta"

poloneză (adunare a nobililor) apărută după eşecul revoltei poloneze din ianuarie (1864) şi concepţia acestora despre „munca organică" în contextul industrializării şi în mediul urban, acolo unde ei se izbeau de concurenţa evreilor (şi a germanilor). Acordul încheiat în cadrul monarhiei bicefale austro-ungare (1867) va deschide Ungariei calea către o maghiarizare furibundă a tuturor minorităţilor, inclusiv a celei evreieşti. În Franţa, antisemitismul va începe o dată cu înfrângerea suferită în faţă Germaniei în

1870/1871, iar în Germania şi Austria o dată cu cea de-a doua criză economică mondială („crahul fondatorilon>, 1873).

În ceea ce-i priveşte pe evrei, antisemitismul va genera, în Rusia începând din 1881, iar în Franţa începând din 1894 polarizarea între ortodocşi şi secularizaţi. Soluţiile evreilor vor fi socialismul şi sionismul, ca variante secularizate diferite ale mesianismului tradiţional. În Rusia aceste soluţii se vor manifesta chiar într-o rivalitate deschisă cu fundalul politic. Socialismul rus va avea cel puţin două variante – angajare revoluţionară într-un partid politic (bolşevic, menşevic, so-cial-revoluţionar), care va corespunde la început motivului fundamental egalitar al gândirii evreieşti şi angajare în slujba unui socialism evreiesc („Asociaţie").

Sionismul, grupat prin lucrările Congresului de la Basel şi prin Programul de la Basel (1897) în Organizaţia sionistă mondială, a cerut în fapt, prin formula moderată a unei „patrii naţionale", fondarea unui stat naţional-evreu, ca azil pentru evreii persecutaţi de antisemitism. Această

cerere va da naştere, mai devreme sau mai târziu, unor probleme legate de „dubla loialitate" a evreilor, probleme proiectate chiar şi asupra celor care se dovedeau a fi patrioţi convinşi în cadrul statului în care trăiau, şi care constau în aceea că în perioadele de criză lor li se imputa cu răutate dinspre anumite medii ostile o preferinţă secretă

pentru „statul evreilon> (Theodor Herzl, 1896). Nu întâmplător, decizia de a-i scoate pe evrei din sfera în care îşi exercita puterea naţional-socialismul, evacuându-i către Madagascar, a precedat-o pe cea care viza „soluţia finală la problema evreiască" prin ucidere în masă.

Accentuarea antisemitismului german a fost generată de primul război mondial şi de criza economică mondială din 1929. Iudaismul şi socialismul internaţionalist secularizat (de stânga), numite împreună

„complotul mondial al iudeo-bolşevicilor", reprezentau pentru naţional-socialism, ca mesianism secularizat de dreapta, rivali la scară planetară

în lupta pentru supremaţia absolută asupra lumii. După 1933, Hitler va escalada antisemitismul tradiţional până la nivelul genocidului la scară

industrială, simbolizat prin Auschwitz, el creându-şi despre sine imaginea celui care va izbăvi umanitatea de răul „evreimii mondiale". Din ridicarea acestei tendinţe la dimensiunile delirante ale unei drame-6osmice, Hitler şi cel de-Al Treilea Reich îşi vor extrage energia criminală

care va alimenta cele două crime monstruoase ale secolului nostru – cel de-al doilea război mondial şi fenomenul Auschwitz.

Cea mai mare contribuţie la fondarea statului Israel au avut-o crimele în masă comise asupra evreilor europeni – „soluţia finală"/

„holocaustul". Fondarea noului stat trebuie văzută şi ca o compensaţie pentru atrocităţile comise în timpul persecuţiilor din Germania naţional-socialistă, şi ca o uşurare a conştiinţei încărcate faţă de evrei. Deoarece sionismul a respins sistematic sionismul cultural, care voia un stat comun iudeo-arab, el a provocat, potrivit mecanismelor istorice tradiţionale, conflictul din Orientul Apropiat, din „Ţara sfântă", conflict legat de pământ, apă şi lăcaşele sfinte. Ca modernizatori şi colonizatori veniţi din Europa, membrii mişcării sioniste şi-au constituit şi partide socialiste, cărora încă din 1948 Stalin la va asigura majoritatea parlamentară viitoare, după care Uniunea Sovietică se va grăbi să

recunoască statul Israel şi îi va livra de o manieră discretă armament

german, destinat luptei împotriva pretenţiilor arabe. Începând din 1956, Uniunea Sovietică îşi va manifesta interesul pentru batalioanele arabe, mai numeroase şi mai puternice şi se va întoarce la ura prerevoluţionară

faţă de sionism, ură coroborată cu antisemitismul.

Ortodocşii fundamentalişti vor respinge sionismul şi statul Israel, considerându-le ca pe o prevenire blasfemică asupra venirii lui Mesia, neparticipând nici la constituirea statului şi nici la apărarea lui, începând din 1948. Ca de obicei, între evreii absolut „evlavioşi" şi cei secularizaţi a existat un spectru de poziţii intermediare ale unor partide religioase care au contribuit la evoluţia statului laic Israel către un stat naţional evreu.

Ca ţară de emigranţi, Israel prezintă ierarhia socială clasică: în frunte se află cel mai adesea primii veniţi, în timp ce aceia veniţi mai târziu ocupă o poziţie inferioară, însă cu toate acestea superioară

localnicilor, care la rându-le au propria lor ierarhie socială. Astăzi, forţele celor care sunt pregătiţi să accepte un acord cu mediul arab (cei mai mulţi aşkenazi veniţi din Germania, sau din ţările de limbă germană) şi cele ale celor care susţin o opţiune naţional-evreiască pură (cei mai mulţi sefarzi şi aşkenazi veniţi din Polonia, sau chiar din SUA) sunt aproximativ egale. Astfel au explodat deja conflicte interevreieşti între

„evlavioşi" şi secularizaţi, conflicte care aminteau cumva de cele generate de antisemitism, în special atunci când evreii secularizaţi au ponegrit Tora.

După patru războaie în Orientul Apropiat

(1948/1949,1956,1967,1973) şi intervenţia sângeroasă în războiul civil libanez (1983) şi după intifada (1986-1992), Acordul de autonomie de la

Oslo, acord ce vizează Ierihonul şi fâşia Gaza, oferă speranţe pentru o pace reală în regiune. După ocoluri sângeroase, Israelul s-ar îndrepta către soluţia sionismului cultural. Cu toate acestea, fundamentaliştii de ambele părţi au vrut să submineze acordul prin teroare. De partea evreiască-israeliană, subminarea s-a produs prin lozinci de tip rasist („Arabii afară!"), care s-au materializat în cadrul masacrului de la

Hebron, din moscheea Ibrahim (1994). Coloniile construite începând din 1976 în teritoriile ocupate, în intenţia sprijinului strategic, se constituie astăzi în material incendiar. Dacă procesul de pace din Orientul Apropiat va eşua într-un final, lumea ar fi cu o speranţă mai săracă.

119. Sistemul mondial european, de la 1871 până la 1914

Fondarea Imperiului german (Reich) va definitiva sistemul statal cu care Europa va intra în primul război mondial. Acest sistem se întemeia tot pe pentarhia rezultată din concertul puterilor apărut, după război şi pace, în cadrul Congresului de la Viena. În aparenţă, ascensiunea Germaniei nu a adus decât o modificare fără mari implicaţii. În realitate însă, din cea mai slabă dintre Marile Puteri (Prusia) avea să ia naştere o nouă superputere continentală. Ea va forţa şi îşi va crea loc între Marile Puteri mondiale deja clasice. Simpla ei existenţă a răsturnat echilibrul puterilor de până atunci: prin dinamica sa sufocantă ea va dinamita sistemul european. Aceasta a fost în fapt „revoluţia germană" (Disraeli, 1871).

După o etapă de consolidare a poziţiei în cadrul politicii continentale, politica internaţională a Imperiului se va ciocni de mai vechile expansiuni ale Rusiei şi Angliei: după războiul Crimeii, Rusia va suferi înspre vest o serie de înfrângeri. Noul centru de putere reprezentat de către Germania îi va închide acesteia drumul expansionist asupra Poloniei, iar după Congresul de la Berlin (1878) şi în sud-estul Europei.

Şi în Orientul îndepărtat Rusia se va lovi, spre deosebire de situaţia din Asia centrală, de o nouă mare putere, Japonia (1904/1905). Prin instrumentalizarea mişcării slavilor sudici Rusia îşi va deschide însă în Balcani noi perspective, având în vedere în primul rând politica sinucigaşă de asimilare dusă de turci şi de unguri.

Anglia, ca putere mondială ajunsă la saturaţie, va fi silită să treacă

în defensivă de către noile puteri industriale şi coloniale, ea dorind pacea, în ideea de a-şi păstra poziţia preeminentă. Ea nu era însă

dispusă să plătească pentru aceasta orice preţ şi se va menţine în cadrul politicii sale tradiţionale de echilibru al puterilor – împotriva oricărei puteri hegemonice pe continent. După 1900 se vor petrece

însă în

Europa transformări care vor avea urmări majore: înfrângerea suferită în faţa Japoniei (1904/1905) şi prima revoluţie rusă (1905/1907) vor slăbi Rusia. Dimpotrivă, prin politica sa internaţională şi prin construirea flotei de război (începând din 1898), Germania se afla pe punctul de a renunţa la poziţia sa doar latent hegemonică, apărută după 1871, pentru a revendica o dominaţie deschisă.

Toate acestea vor determina transformarea relaţiilor dintre cele mai multe Mari Puteri între 1871 şi 1914, transformare evidenţiată prin apariţia unor noi coaliţii, Tripla Alianţă şi Tripla înţelegere. Relaţia franco-germană va rămâne în mod constant negativă: cel de-Al Doilea Imperiu german a fost fondat pe ruinele celui de-Al Doilea Imperiu francez, pe „veche duşmănie de familie" faţă de cea mai veche mare putere a Europei. Proclamarea împăratului german în Sala Oglinzilor de la VersaWes, pe care o construise Ludovic al XlV-lea, fondatorul pretenţiilor hegemonice ale Franţei, simboliza cea mai nouă

schimbare a centrelor de putere, care de fapt anula transferul de putere petrecut în Epoca medievală (1198/1214). Anexarea Alsaciei şi Lorenei fără plebiscit (aşa cum se întâmplase în 1860 cu Nisa şi Savoia), fără

autonomie, adică fără acordarea de drepturi politice egale locuitorilor de aici, va împinge şi mai departe antagonismul, situaţia prelungindu-se până în 1914. Din ea va lua naştere alianţa dintre Franţa şi Rusia (1892/1894), orientata împotriva vecinului comun, Germania. Franţa se afla în situaţia unei slăbiri ameninţătoare a poziţiei sale de mare putere, însă prezenţa ei în alianţă îi va da acesteia o semnificaţie existenţială.

Dimpotrivă, poziţia Germaniei faţă de celelalte Mari Puteri se va schimba: opoziţia istorică dintre Prusia şi Austria va lăsa locul unei alianţe cu Austro-Ungaria (1879), alianţă care o va aduce pe ultima aproape în pragul vasalităţii faţă de Imperiu, de astă dată mai puternic, ea devenind un fel de coridor de trecere a politicii imperiale germane în teritoriile Imperiului otoman. Imperiul îi va susţine pe unguri în politica lor dualistă, federalizarea neînsemnând de fapt pentru monarhia dunăreană decât începutul sfârşitului. Astfel, Germania se va amesteca în problematica explozivă a Balcanilor.

Relaţia pozitivă dintre Prusia şi Rusia se va transforma rapid după

1871 într-o dușmănie din ce în ce mai accentuată. La schimbarea dramatică petrecută în numai câţiva ani vor contribui foarte mulţi factori: spre deosebire de Prusia, o putere slabă şi dependentă

indubitabil de Rusia, noul Imperiu va manifesta de acum înainte o superioritate calitativă şi va dezvolta o dinamică proprie modernă, care

va sublinia şi mai mult înapoierea tradiţională a Rusiei. Tariful vamal protecţionist practicat pentru cereale şi adoptat de către Germania în 1879 – care din punct de vedere economic şi din cel al politicii interne servea interesele teritoriilor conservatoare de la est de Elba, teritorii orientate ideologic înspre Rusia autocrată – va lovi deosebit de puternic Rusia, deoarece aceasta voia să-şi finanţeze industrializarea aflată în plină desfăşurare tocmai cu devizele obţinute din exportul de cerealeîn 1900, politica internaţională germană va întreţăia vechile linii de expansiune ale Rusiei, atât în Balcani, cât şi în Orientul Mijlociu (calea ferată de la Bagdad)- „Lupta împotriva autocraţiei ruseşti" se bucura de popularitate în Germania, în special printre liberali şi în rândurile SPD, în amintirea evenimentelor de la 1848/1849.

Relaţiile Germaniei cu Anglia erau la 1871 predominant pozitive: Anglia reprezenta pentru liberalii germani un model mult invidiat, ea fiind primul stat industrial stat de drept şi constituţional. În schimb ea era, tocmai din aceste motive mai puţin iubită de către conservatorii germani. În noul imperiu al „verilor de dincolo de Canal"! Anglia vedea o contrapondere protestantă, pe cale de

Sistemul mondial european industrializare şi de liberalizare foarte importantă în faţa Austriei catolice şi a Rusiei autocrate. Astfel, la început Anglia va accepta fără probleme ascensiunea Germaniei către statutul de cea mai mare putere industrială de pe continent, ea acceptând chiar şi tariful vamal protecţionist orientat împotriva industriei engleze (1879). Primul eveniment care va produce o întorsătură în această atitudine va fi legat de politica internaţională a Germaniei, care îşi propunea să-şi susţină poziţiile prin constuirea unei flote de război (începând din 1879): „preluarea puterii mondiale" (Fritz Fischer) a aruncat Germania în autoizolare şi a împins în mod formal Anglia în primul război mondial, în august 1914.

Relaţiile Italiei cu Germania au fost în această perioadă mai degrabă indiferente, însă ele au fost foarte tensionate cu Austro-Ungaria,

deoarece unificarea italiană se produsese în detrimentul Austriei, iar Italia ridica, chiar şi după 1866 pretenţii teritoriale faţă de monarhia dunăreană, prin reclamarea „Irredenta” („italienii pentru care nu se găsise o soluţie”).

Prin politica internaţională promovată de către Germania, Imperiul otoman va ajunge curând în apropierea sferei expansioniste germane, preludiul acestei noi situaţii fiind oferit de construirea căii ferate de la Bagdad (concesiune de construire, 1899). El va fi obiect al penetrării

economice a aliaţilor Germaniei, latentă după revoluţia Junilor turci (1908), deschisă înainte de primul război mondial, însă va pierde astfel sprijinul tradiţional al Franţei şi Angliei în lupta împotriva Rusiei.

În declanşarea primului război mondial un rol important l-au jucat încă două ţări mai mici, Serbia şi Belgia: Serbia, considerată „Piemontul”

slavilor sudici, intrase în vizorul politicii imperiale germane puţin înainte de 1914, prin cele două războaie balcanice (1912/1913). Ea era vârful de lance al Rusiei şi al naţionalismului sud-slav împotriva singurului aliat de încredere al Germaniei, Austro-Ungaria, şi în acelaşi timp piatră de încercare pentru proiectata cale ferată Berlin-Bagdad, pe care Germania voia să o controleze. În criza din iulie 1914 Germania va încerca o eliminare în forţă a Serbiei print-un război local al monarhiei dunărene aliate. Belgia neutră va intra în vizorul maşinii de război germane prin planul din 1905. Atingerea neutralităţii Belgiei, garantate prin dreptul internaţional (1839), va înfrânge, la începutul lui august 1914, ultimele reţineri ale Angliei în privinţa intrării în război.

În ansamblu, apariţia bruscă a noii mari puteri germane, potenţială putere mondială, va avea ca efect o modificare radicală a structurii tensionale şi conflictuale în cadrul sistemului politic european: după 1815, prin polarizarea apărută între Anglia şi Rusia, a fost deschisă calea următorului mare conflict european pentru hegemonie între cele două puteri mondiale atât de diferite. În cadrul acestei tensiuni pot fi plasate şi războiul Crimeii (1854-1856) şi cele două crize deosebit de grave, care vor merge până în pragul declanşării unui război (1878,1885). După intrarea cu o energie neobişnuită a noii Germanii în sistemul politic european (1871), ea va modifica treptat fluxul tensional al acestui sistem: cu cât Germania se expunea mai mult în

lume prin noile sale linii de expansiune, cu cât mai mult intenţiile sale expansioniste se izbeau de liniile expansioniste mai vechi, în special de cele ale Angliei şi Rusiei, cu atât mai mai mult ea îşi atrăgea duşmănia, îndeosebi a celor două puteri amintite, însă şi a altor Mari Puteri, cum ar fi Japonia sau SUA. Dinamica sufocantă a puterii mondiale nou apărute va presa în ultimă instanţă asupra tuturor celor deja existente, astfel încât, incluzând chiar şi imperiile dinastice pe cale de a se prăbuşi, cel austro-ungar şi cel otoman, toate marile puteri se vor plasa împotriva Germaniei. Această alunecare a polului tensiunii mondiale dinspre conflictul ruso-englez, asupra Germaniei va conduce în ultimă instanţă

la un sistem de alianţe şi la primul război mondial.

120. Revoluţia industrială IV:

Dominaţia colectivă a Europei asupra lumii imperialismul şi colonialismul, de la 1882/1884 până la 1914 înainte de 1914, Europa se va afla în apogeul dominaţiei sale colective asupra lumii, aceasta fiind o continuare a expansiunii sale anterioare dincolo de ocean şi a globalizării Revoluţiei industriale. Până la 1900 acestea atinseseră, prin intermediul imperialismului şi a colonialismului, chiar şi ultimele continente

„subdezvoltate", Australia şi Africa. Dominaţia politică a servit în primul rând la promovareˆ intereselor economice, mai mult în lupta împotriva concurenţilor europeni decât în cea împotriva factorilor de putere locali.

Africa neagră îi va respinge pe europeni prin inaccesibilitatea sa geografico-climaterică, în timp ce fragmentarea sa politico-socială va favoriza cucerirea colonială de mai târziu.

După cucerirea Indiei (1856), în afară de Africa, într-un fel sau altul, numai China mai rămăsese independentă, iar prin înfrângerea dinastiei manc-iuriene în 1911, aceasta a fost foarte aproape de a se vedea împărţită. Interzicerea comerţuku cu sclavi şi a sclaviei (1807/1834), misionariatul şi „legitimate trade" au creˆt premisele penetrării Africii, ca etapă de trecere către împărţirea ei coloniala („Scramble for Africa"). După ocuparea Egiptului (1882), o valoare simbolica pentru trecerea bruscă de la imperialismul bazat pe comerţul liber (cu privilegiata

_ e pe coastă) la statul colonial îˆguPra Africii, desfăşurată la Berlin

CUA r/'\parf 7,3 în 1837): secesiunea burilor din

¦." „ <} e I3 gurile Senegalului către est;

ˆig°hul este cucerit. & „le Sud (Kimberley). /Lf (/dustrializarea Japoniei. ', i' ea Mediterana devine din nou înfrânt-

& în Sudan. Aˆ Colonie italiană.

A i.

Go, Camerun, Africa de Sud-Vest. (bană în 1885): Congo devine stat

: Johannesburg.

Fildeş. D-Zanzibar.

Ncezi (până în 1894).

Nia în Africa de Sud' i asupra Italiei.

T de către Franţa. *U r'riafiia (până în 1914).? /5ˆnullji: confruntare anglo-franceză

;" 0, Pterto Rico, Guam, Hawaii trec în

0* i r a este izolată în plˆn Polltlc ra Sudanului (până în 1955).

Ifea răscoalei boxerilor.

Dată burilor împotriva africanilor. L<oto (Nigeria de N ord), rmană

a Africii de Sud.

De la Revoluţia franceză la primul război mondial crize deosebit de grave, care vor merge până în pragul declanşării unui război (1878,1885). După intrarea cu o energie neobişnuită a noii Germanii în sistemul politic european (1871), ea va modifica treptat fluxul tensional al acestui sistem: cu cât Germania se expunea mai mult în lume prin noile sale linii de expansiune, cu cât mai mult intenţiile sale expansioniste se izbeau de liniile expansioniste mai vechi, în special de cele ale Angliei şi Rusiei, cu atât mai mai mult ea îşi atrăgea duşmănia, îndeosebi a celor două puteri amintite, însă şi a altor Mari Puteri, cum ar fi Japonia sau SUA. Dinamica sufocantă a puterii mondiale nou apărute va presa în ultimă instanţă asupra tuturor celor deja existente, astfel încât, incluzând chiar şi imperiile dinastice pe cale de a se prăbuşi, cel austro-ungar şi cel otoman, toate marile puteri se vor plasa împotriva Germaniei. Această alunecare a polului tensiunii mondiale dinspre conflictul ruso-englez, asupra Germaniei va conduce în ultimă instanţă

la un sistem de alianţe şi la primul război mondial.

120. Revoluţia industrială IV:

Dominaţia colectivă a Europei asupra lumii imperialismul şi colonialismul, de la 1882/1884 până la 1914 înainte de 1914, Europa se va afla în apogeul dominaţiei sale colective asupra lumii, aceasta fiind o continuare a expansiunii sale anterioare dincolo de ocean şi a globalizării Revoluţiei industriale. Până la 1900 acestea atinseseră, prin intermediul imperialismului şi a colonialismului, chiar şi ultimele continente

„subdezvoltate”, Australia şi Africa. Dominaţia politică a servit în primul rând la promovarea intereselor economice, mai mult în lupta împotriva concurenţilor europeni decât în cea împotriva factorilor de putere locali.

Africa neagră îi va respinge pe europeni prin inaccesibilitatea sa geografico-climaterică, în timp ce fragmentarea sa politico-socială va favoriza cucerirea colonială de mai târziu.

După cucerirea Indiei (1856), în afară de Africa, într-un fel sau altul, numai China mai rămăsese independentă, iar prin înfrângerea dinastiei manciuriene în 1911, aceasta a fost foarte aproape de a se vedea împărţită. Interzicerea comerţului cu sclavi şi a sclaviei (1807/1834), misionariatul şi „legitimate trade" au creat premisele penetrării Africii, ca etapă de trecere către împărţirea ei colonială

(„Scramble for Africa"). După ocuparea Egiptului (1882), o valoare

simbolică pentru trecerea bruscă de la imperialismul bazat pe comerţul liber (cu privilegierea punctelor de sprijinire a comerţului, plasate pe coastă) la statul colonial implementat în teritoriu va avea Conferinţa asupra Africii, desfăşurată la Berlin (1884/1885).

Colonia Capului. 1858 Expansiune colonială a Franţei – de la gurile Senegalului către est;

Colonia Obock la Marea Roşie; Saigonul este cucerit.

Protectorat german asupra teritoriilor Togo, Camerun, Africa de Sud-Vest. Conferinţa de la Berlin asupra Africii (până în 1885): Congo devine stat liber (până în 1908).

Protectorat francez asupra Coastei de Fildeş. 1890 Anglia ocupă

Uganda: Tratatul Helgoland-Zanzibar.

Cucerirea Africii de Vest de către francezi (până în 1894).

Războiul spano-american: Filipinele, Puerto Rico, Guam, Hawaii trec în posesia SUA.

Condominium anglo-egiptean asupra Sudanului (până în 1955).

Înainte de 1914, Europa – căreia i se va adăuga Japonia, începând din 1895 şi SUA, din 1898 – stăpânea întreaga lume. Nucleul sistemului imperialist occidental era constituit de către Imperiul britanic, al cărui punct central a fost India: toate celelalte imperialisme pot fi asociate unor imperii care au întâmpinat marea majoritate a problemelor pe

care le-a întâmpinat Anglia cu ocazia cuceririi şi asigurării proprietăţii asupra Indiei.

Japonia a fost ca mare putere un produs al factorilor locali cuplaţi cu preluarea globală a principiilor industrializării: SUA va forţa Japonia să-şi deschidă piaţa pentru comerţul internaţional şi să pună capăt izolării sale voluntare în cadrul şogunatului Tokugawa (1603-1867), lucru realizat prin trimiterea unei flote, condusă de comandorul Perry (1853/1854). Ca urmare a acestui şoc, Japonia se va moderniza rapid şi sistematic în cadrul perioadei Meiji (1868-1912), ea preluând modelul occidental. Ascensiunea sa ca mare putere imperialistă a început o dată

cu războiul împotriva Chinei (1894/1895), continuând cu participarea la expediţia internaţională destinată înăbuşirii răscoalei boxerilor (1900) şi cu victoria asupra Rusiei (1904/1905).

Viitoarea putere mondială, SUA, ca prelungire a Angliei dincolo de ocean, a apărut prin secesiunea faţă de ţara mamă (1775-1783) şi a participat – după depăşirea războiului civil (1861-1865)-la împărţirea imperialistă a lumii începând cu războiul hispano-american (1898). În acelaşi timp, SUA va deveni treptat, fenomenul rămânând mult timp

neobservat în Europa, cea mai mare putere industrială a lumii şi foarte curând – pe picior de egalitate cu Anglia – cea mai mare putere maritimă.

Împărţirea colonială a Africii a început de la ambele margini extreme, prin cucerirea de aşezări coloniale destinate populaţiei albe: în zona nordică, Franţa va cuceri Algeria (1830-1844), iar în sud vor apărea, prin secesiunea Provinciei Capului în urma Marelui Trek (1835-37), cele două republici bure Transvaal şi Oranje (1836/1842). În Africa de nord se va institui o dominaţie directă a coloniştilor albi prin ocuparea Tunisiei de către Franţa (1881) şi a Libiei de către Italia (1911/1912). De asemenea, dominaţia directă se va impune şi de cealaltă parte a Saharei, în Africa de sud (Rhodesia) şi parţial în Africa de est (Kenya, Africa de Est germană). În restul Africii negre va domina tipul de colonie comercială, adesea administrat prin metoda „indirect rule": au fost conservate (sau recreate) elite dominante locale, acestea dispunând de o autonomie limitată, însă obligate să recunoască deasupra lor puterea colonială, ca nou suveran; în această variantă, pământul a rămas în mâinile africanilor.

În timpul „marii depresii” generate de criza economică mondială

din 1873, împărţirea colonială a Africii sub presiunea industrializării continue a Europei a căpătat un puternic impuls. Acestor evenimente li se adaugă efectele expansiunii Rusiei în detrimentul Imperiului otoman în cadrul marii crize orientale (1875-1878): ca preţ pentru sprijinirea Imperiului otoman împotriva Rusiei în cadrul Congresului de la Berlin (1878), Anglia va ocupa Ciprul (1878), iar mai târziu Egiptul (1882), scopul imediat fiind asigurarea căilor maritime care mergeau către India, trecând prin Canalul Suez; ca o compensaţie pentru câştigurile teritoriale ale Angliei, Franţa va ocupa Tunisia (1881). Faza finală a împărţirii coloniale a Africii va porni deci dinspre nordul continentului, ea fiind legată de problema orientală.

Astfel va lua naştere o cursă deosebit de aprigă între Anglia, Franţa şi Germania în jurul cuceririi Africii negre, cursă căreia îi va da o formă

Conferinţa de la Berlin asupra Africii (1884/1885), care o va şi sancţiona de altfel din punct de vedere al dreptului internaţional. Impulsul iniţial cel mai important a fost totuşi oferit de pretenţiile mai vechii puteri coloniale, Portugalia, şi de fondarea statului liber Congo (1884), ca antreprenor privat al regelui belgian Leopold al II-lea (până în 1908).

La scară mondială, cel mai important efect al imperialismului a fost globalizarea sistemului politic european. Spre deosebire de epoca comerţului intercontinental, cea de-a doua fază a expansiunii europene

peste ocean a creat un sistem mondial care a cuprins realmente întreaga lume, sistem care prin economia mondială, prin dominaţia colonială şi prin tehnica modernă a cuprins întregul pământ. La începutul secolului al XlX-lea existau cinci mari zone caracterizate prin vid de putere, zone pe care statele europene sau europenizate încercau să le acopere cu propria putere: patru mari imperii tradiţionale aflate în proces de prăbuşire (Imperiul otoman, Persia, India şi China) se aflau sub presiunea expansionistă directă sau indirectă a Rusiei, venită dinspre nord, pe uscat, şi sub cea, motivată diferit şi cu efecte diferite, a Angliei, venită dinspre sud şi pe mare. Africa, fragmentată în mod tradiţional, va fi totuşi, sub presiunea combinată a misionariatului, a comerţului exterior şi a dominaţiei coloniale a noii economii modiale bazate pe industrializare, făcută accesibilă şi cucerită.

Globalizarea sferei de putere europene va atrage însă după sine şi globalizarea tensiunilor şi conflictelor ei, acestea făcându-şi simţită

prezenţa în cadrul sistemului mondial dominat de către Europa: un conflict european de mari dimensiuni, care a angrenat toate marile puteri europene s-a transformat automat, Pnn intervenţia abuzivă a Europei în alte regiuni ale lumii şi prin ascensiunea unor noi mari puteri (Japonia, SUA) într-un conflict mondial. Sistemul mondial De la Revoluţia franceză la primul război mondial impus de Europa şi extins prin imperialism a creat el însuşi cadrul necesar primului război cu adevărat mondial, prin care de altfel el a şi fost distrus.

Expansiunea colonială a adus sistemului european o relaxare trecătoare prin devierea tensiunilor intereuropene, accentuate în special după fondarea Imperiului german de către Bismarck, ca modalitate de a se opune puterii Franţei. După definitivarea împărţirii coloniale a Africii –

numai Etiopia se va ridica împotriva Italiei (1896)-prin cucerirea Sudanului (1898), în cadrul sferei coloniale vor irumpe totuşi conflicte semnificative, care vor acumula asupra Europei tensiuni ce nu pot fi neglijate: criza Fashoda (1898), războiul burilor (1899-1902), prima şi a doua criză marocană (1905/1906, 1911) au fost cele mai importante etape ale acestui proces. Prin alungarea turcilor din Africa de Nord (1911/1912) şi din Europa de sud-est (1912/1913), tensiunile împinse pentru un timp în afara Europei se vor întoarce cu şi mai multă forţă

către continent.

121. Drumul către primul război mondial: crize şi alianţe, de la 1875 până la 1914

Drumul Europei către primul război mondial va ajunge la capăt prin prăbuşirea Concertului Puterilor: tensiunile deveniseră atât de mari încât au sfâşiat sistemul european. Etapele decisive în drumul către războiul generalizat au fost constituite din marile crize dinaintea războiului. Cele opt crize majore dinaintea războiului, patru înainte şi patru după 1900 se vor desfăşura diferit (până la dubla criză din 1885/1887) în Vest şi în Est: criza generată de războiul perspectivelor (1875), marea criză orientală (1875-1878), crizele Boulanger/bulgară

(1885/1887); prima criză marocană (1905/1906), criza anexării

Bosniei (1908/1909), a doua criză marocană (1911), primul şi al doilea război balcanic (1912/1913). Din crizele care au precedat războiul vor lua naştere coaliţiile dintre Marile Puteri -Tripla Alianţă (1879/1892) şi Tripla înţelegere (1892/1894; 1904/1907). Crizele premergătoare războiului şi desfăşurate puţin înainte de acesta îl vor pregăti deja de o manieră

nemijlocită.

Declaraţie preventivă de război a Marelui Stat-Major prusac împotriva Rusiei: a doua criză estică/sud-estică. 1892/94 Dublă alianţă

ruso-franceză (până în 1917).

Războiul ruso-japonez (până în 1905).

Prima criză marocană (până în 1906): a treia criză occidentală.

Antanta este întărită.

Primul război balcanic (până în 1913): statele balcanice sunt sprijinite de Rusia împotriva Imperiului otoman; turcii sunt alungaţi din Europa: a patra criză estică/sud-estică.

Atentatul de la Sarajevo: criza din iulie 1914, izbucnirea războiului.

În 1871 Germania se găsea în faţa situaţiei apărute în Europa după prăbuşirea coaliţiei din războiul Crimeii (1856) – absenţa alianţelor între Marile Puteri. Pentru a izola Franţa, Bismarck voia să menţină cât mai mult posibil această situaţie caracterizată prin absenţa alianţelor.

Însă dinamica relaţiilor internaţionale a flcut ca foarte curând să fie necesară căutarea de alianţe, în special ca reacţie! a marile crize.

Alianţele şi fronturile de criză au conturat deja liniile principale ale fronturilor militare din primul război mondial: frontul vestic şi cel estic.

Crizele au demonstrat potenţialul conflictual şi, ca într-o repetiţie generală, au subliniat mecanismele care puteau transforma criza într-un război între mai multe Mari Puteri: crizele vestice au angajat Germania şi Franţa în mod direct, în timp ce cele estice Germania şi Rusia, adesea doar de o manieră indirectă, în privinţa Austro-Ungariei şi a vreunui stat

balcanic (Bulgaria, Serbia). Crizele estice au început cel mai adesea în Balcani, zonă considerată „butoiul cu pulbere” al Europei. Alianţele de mai târziu vor conecta cele două potenţiale conflictuale, astfel încât

crizele din Vest şi cele din Est au putut exploda împreună – în cadrul primului război mondial.

Seria celor opt crize a fost deschisă de criza generată de războiul perspectivelor (1875), ca reacţie supradimensionată a Germaniei (ameninţare voalată cu un război preventiv) faţă de revenirea uimitor de rapidă a Franţei după înfrângerea din 1870/1871. Intervenţia în favoarea Franţei a puterilor plasate în cele două extreme ale spaţiului european va lăsă, însă fără o alianţă concretă, să se întrevadă fugitiv structura alianţelor din 1914: Franţa, Anglia şi Rusia, împotriva Germaniei. În aceste condiţii Bismarck va bate în retragere, fiind de acum înainte împotriva războiului preventiv.

Marea criză orientală (1875-1878) a arătat la început modul în care conflictele locale din Balcani (revolta împotriva fiscalităţii în Bosnia-Herţegovina) ar putea fi escaladate într-un război local (Serbia/ Muntenegru – Turcia, 1876) şi de aici într-un război de talie mai mare (al optulea război ruso-turc, 1877/1878). Anglia şi Austro-Ungaria se plasau împotriva Rusiei, iar Germania nu putea să rămână ' neutră.

Rolul de intermediar al Germaniei în cadrul Congresului de la Berlin (1878) îl va forţa pe Bismarck să ia o poziţie clară, pe care Rusia o va resimţi ca tduşmănoasă. Astfel îşi va face apariţia, în contextul tensiunilor germano-ruse generate de probleme economice (tariful vamal protecţionist practicat de către Germania, 1879), alianţa dintre Germania şi Austo-Ungaria, alianţă la care va adera ulterior şi Italia (1882). Ea va provoca, după dubla criză din 1885/1887 din Vest (Boulanger, revanşardismul francez) şi din Est (Bulgaria; interdicţia lombardă), alianţa dintre Franţa şi Rusia (1892/94), apărută deja în faza unei relative detensionări prin împingerea către periferie a rivalităţilor europene, prin intermediul imperialismului.

Criza Fashoda (1898) şi războiul anglo-bur (1899-1902) au fost semnalul umplerii vidurilor de putere de peste ocean o dată cu încheierea globalizării istoriei universale prin intervenţia, în jurul anului 1900, a imperialismului europeano-nord-american. Drept urmare, tensiunile alungate anterior către periferie se vor întoarce acum împotriva Europei. Ca o reacţie faţă de politica internaţională a Germaniei, Anglia va căuta sprijin – alianţă cu Japonia împotriva Rusiei (1902), „Entente cordiale” cu Franţa (1904), înţelegere cu Rusia (1907).

Tripla înţelegere (Antanta) astfel încheiată nu a fost o alianţă bine îmbinată (aşa cum era cazul cu Tripla Alianţă), motiv pentru care ea va fi modificată la puţin timp după izbucnirea războiului prin Tratatul de la Londra (5. IX. 1914).

Crizele apărute după 1900 vor fi caracterizate de o tot mai rapidă

alunecare dinspre Vest spre Est, ele cerând mereu compromisuri din ce în ce mai mari pentru soluţionarea lor. Fiind însoţite de o cursă a înarmărilor, vizând atât echipamentele militare de uscat, cât şi pe cele maritime, ele vor conduce din ce în ce mai mult către abisul războiului.

Prin prima criză marocană (1905/1906) Germania intenţiona să scoată

Franţa, izolată pe continent în urma slăbirii Rusiei (înfrângerea suferită

în faţa Japoniei, prima revoluţie rusă), din sistemul Entente cordiale.

Acest proiect va eşua însă în cadrul Conferinţei de la Algeciras (1906).

Drept urmare va lua naştere planul de război german care viza războiul pe două fronturi, plan cu care Germania va intra în primul război mondial. Criza generată de anexarea Bosniei (1908/1909) va mobiliza în ultimă instanţă naţionalismul, sub impulsul sârbilor şi va umili Rusia încă slăbită, prin retragerea din faţa ameninţării de război venite din partea Germaniei (1909). Ca o reacţie împotriva anexării va apărea gruparea „Tânăra Bosnie", care a realizat în 1914 atentatul de la Sarajevo, înarmat şi condus de către sârbi, printr-un ajutor militar secret şi de către organizaţia secretă extremistă, cunoscută sub numele popular

„Mâna neagră". Cea de-a doua criză marocană (1911) va mobiliza deja Anglia, care prin avertismentele adresate Germaniei în cazul unui război împotriva Franţei, a silit-o să bată în retragere.

Cele două războaie balcanice (1912/1913) au întărit Serbia şi naţionalismul slavilor sudici. Ele evidenţiază mecanismul care a făcut posibilă escaladarea evenimentelor din iulie/august 1914 până la

nivelul unui război mondial, deoarece atentatul de la Sarajevo este cel care a declanşat de facto războiul. Într-un complex de cazuri de forţă majoră

pentru toţi participanţii, ofensiva germană care viza dinamitarea Triplei înţelegeri va conduce la declanşarea conflictului: războiul local forţat dintre Austro-Ungaria şi Serbia va fi escaladat la nivel de război continental prin intrarea în luptă a Germaniei împotriva Rusiei şi a Franţei şi la nivel de război mondial, prin intrarea în conflict a Angliei.

III. Epoca istoriei globale

Primul război mondial (1914-1918), văzut ca o catastrofă originară

a secolului XX, şi-a manifestat efectele revoluţionare şi zguduitoare

asupra întregii lumi. Cea mai importantă urmare directă a sa, care îşi va prelungi influenţele până în contemporaneitate, va fi instituirea comunismului pe teren naţional prin Revoluţia rusă din octombrie (1917) şi, în contrapartidă, a fascismului, la început în Italia (1922), iar apoi în Germania (1933). Conflictele ce vor urma primului război mondial, revoluţiile ce vor urma Revoluţiei din octombrie vor complica şi mai mult situaţia, în cadrul căreia ordinea instituită la Versailles nu va reuşi să

creeze decât o pace tranzitorie: dominaţia Europei asupra lumii a fost zdruncinată, şi chiar dacă în aparenţă ea nu a fost complet înlăturată, sistemul politic mondial pe care ea îl crease a fost fărâmiţat. Deoarece centrul politic german nu era pregătit să se mulţumească cu înfrângerea suferită aproape în faţa întregii lumi, în 1918, şi nici cu Republica de la Weimar, a cărei constituire se decisese în biserica Sf. Paul, criza economică mondială (începând din 1929), care de altfel va avea efecte sociale şi politice catastrofale în întreaga lume, va sfâşia paravanul constituţional fragil şi va conduce la o repetare a exploziei germane de forţă: cel de-Al Treilea Reich (1933-1945) a condus de o manieră

consecventă către cel de-al doilea război mondial, de astă dată în alianţă

cu Italia (1940) şi Japonia (1941). Agresiunea asupra Uniunii Sovietice şi intrarea în război a SUA (1941) vor pecetlui destinul puterilor Axei.

Sfârşitul celui de-al doilea război a fost marcat de folosirea bombei atomice, la Hiroshima şi Nagasaki (1945), moment care marchează de altfel începutul erei atomice.

O dată cu sfărâmarea centrului german se va produce o sfărâmare a întregului sistem european, ale cărui frânturi se vor vedea legate în Vest şi Est în sisteme mondiale rivale. În acelaşi timp, slăbiciunea puterilor coloniale europene va fi evidenţiată şi de procesul de decolonizare, care va genera „desfiinţarea imperiilor coloniale”

(Ansprenger) prin victoria principiului naţional, care câştigase treptat teren şi în afara Europei. Pe lângă toate acestea, industrializarea va cunoaşte un tempo susţinut atât în societăţile industriale cu o veche tradiţie, cât şi în ţările în curs de dezvoltare.

Confruntarea iniţială dintre Vest şi Est în cadrul războiului rece se va destinde oarecum prin intrarea în politica internaţională a statelor naţionale mai tinere, în primul rând a Indiei şi Chinei şi se va extinde parţial prin problematica Nord-Sud, dintre ţările industrializate şi cele în curs de industrializare. Pe de altă parte, decolonizarea va da naştere în statele succesoare post coloniale, aşa cum se întâmplase în Europa în epoca revoluţiilor de la 1848/1849, unei serii de conflicte de succesiune

postcoloniale, cum vor fi cele dintre statele tinere, care doreau cu orice preţ să devină în termen scurt naţiuni („nation building”). Unele dintre aceste conflicte internaţionale (cel din Orientul Apropiat) sau interne (India) îşi aveau rădăcinile aruncate departe în trecut, oricum în epoca precolonială. Prăbuşirea Uniunii Sovietice în 1989/1991 va elibera şi ea statele succesoare postcomuniste, iar o dată cu ele şi conflictele de succesiune ale acestora, situaţie exprimată exemplar de războiul din Iugoslavia (începând din 1991).

Potenţialul autodistructiv convenţional şi nuclear al unei umanităţi aflate într-un continuu proces de industrializare şi ajunsă la peste 5

miliarde de persoane a ajuns la posibilitatea tehnică a autonimicirii, lucru posibil nu numai prin folosirea armelor, ci şi prin contraefectele distructive ale unor procese şi reziduuri industriale fără a lua în consideraţie catastrofele industriale de genul celei de la Cernobâl, cu consecinţe sociale destabilizatoare. Astfel se definesc astăzi problemele complexe ale mediului de existenţă al omenirii, probleme a căror soluţionare nu poate fi tergiversată nici chiar aducând în prim

plan zborurile în spaţiul cosmic. Dacă acestora le adăugăm tensiunile mai vechi dintre Est şi Vest şi pe cele mai noi dintre Nord şi Sud, vom determina problematica complexă care jalonează procesul de elaborare a unui viitor constructiv pentru umanitate.

122. Explozia centrului de putere german I: primul război mondial, 1914-1918: catastrofa originară a secolului XX

Văzut ca o „catastrofă originară" a secolului nostru (G. F. Kennan) şi ca un conflict global, primul război mondial (1914-1918) este un eveniment istoric de primă mărime. Nici un alt eveniment singular al istoriei umanităţii nu a transformat de o manieră atât de revoluţionară şi de profundă în atât de puţini ani, atât de mulţi oameni, practic întreaga umanitate. Chiar şi invazia mongolilor, marea ciumă şi Revoluţia franceză nu au atins decât destinele unei părţi a umanităţii şi au cerut oricum mai mult timp. Preistoria primului război mondial ne trimite însă

departe în istoria universală, începând cu Evul Mediu. În abordarea acestui eveniment care a zguduit lumea poate fi adecvată numai o perspectivă largă şi profundă asupra istoriei universale, perspectivă care ne va permite să depăşim crispările emoţionale şi moralizatoare plasate sub semnul unor puncte de vedere naţional-înguste („problema vinei legate de război").

În primul război mondial se vor întrepătrunde tendinţe, factori şi energii, ele potenţând propriile tensiuni şi potenţialul conflictual până la

o explozie globală. Pe baza industrializării, primul război mondial a adus o tehnicizare necunoscută până atunci (însă mai târziu şi mai accentuată) a modului de desfăşurare a războiului terestru (focul de artilerie concentrat, mitraliera, aruncătorul de flăcări, motorizarea, tancurile, substanţele toxice), a celui maritim (flote de război, submarine), şi pentru prima dată a celui aerian (zepelinul, bombardierul, avionul de luptă şi cel de vânătoare). Naţionalismul şi imperialismul vor mobiliza şi vor disciplina popoarele, atât pe front, cât şi în ţară, într-o măsură nemaiîntâlnită până atunci, numită mai târziu

„război total", punând la dispoziţia scopurilor lor războinice antagonice energiile distructive obţinute prin combinarea tehnicii cu trupe impresionante.

Adversarii cei mai importanţi vor fi Puterile Centrale (Germania, Austria, Ungaria, Turcia, Bulgaria, începând din 1915) şi Tripla înţelegere, care se va constitui ca atare în urma Tratatului de la Londra (5. IX. 1914), ca alianţă a Angliei, Franţei, Rusiei, Serbiei şi Japoniei şi a Puterilor asociate (Belgia; SUA, 1917). Ulterior dintre aliaţi vor face parte şi Italia (1915/1916) şi România (1916). Vor rămâne neutre până la capătul războiului Elveţia, Olanda, Danemarca, Suedia, Norvegia şi Spania. Cele mai importante fronturi vor fi desfăşurate în Europa frontul de est şi cel de vest, şi mai departe în sud (Italia) şi sud-est (Serbia, România; frontul de la Salonic). Fronturile secundare importante vor apărea prin intrarea în război a Turciei – Caucazul, Irakul, Palestina, şi temporar Dardanelele/ Gallipoli (1915/1916).

Primul război mondial

Toate ofensivele de început s-au împotmolit şi în primul rând cea germană (deschisă conform planului secret de desfăşurare a două

fronturi) împotriva Franţei pe Marna, în urma căreia aceasta va lua deja decizia unui război împotriva Germaniei. Cele mai multe colonii germane vor fi foarte repede cucerite – Togo, Kiautchou, Noua Guinee (1914); Africa de Sud-Vest germană (1915); Camerunul (1916); Africa de Est germană (1917). În Europa, războiul se va transforma în război poziţional la Verdun, pe Somme (1916) şi în Flandra (1917), acestea devenind puncte reprezentative pentru utilizarea pe suprafeţe mici a materialului de luptă perfecţionat. Temporar, Puterile Centrale vor căpăta un culoar ofensiv (fără importanţă decisivă pentru soarta războiului) înspre Polonia, Lituania, Letonia; Serbia (1915); Muntenegru, România (1916), Rusia (februarie 1918). Abia ofensiva finală a aliaţilor va conduce din nou către războiul mobil, în primul rând împotriva Turciei (1917/1918).

Pentru cursul războiului va avea o importanţă decisivă blocada britanică de la distanţă instituită împotriva Germaniei pe linia Scoţia-Norvegia. Singura bătălie navală de anvergură, desfăşurată la Skagerrak (1916) nu va fi fructificată, după succese iniţiale, de către germani, pentru a evita să fie distruşi de către mai puternica flotă engleză. Ulterior Germania va introduce în luptă submarinul de război (1917), cu care ea nu va obţine decât intrarea în război a SUA.

Intrarea decisivă a SUA în primul război mondial şi victoria Revoluţiei din octombrie în Rusia epuizată de război (1917) au fost două

evenimente deosebit de importante, deoarece anunţau deja constelaţia unui război mondial ulterior, confruntarea dintre SUA şi Uniunea Sovietică, în special prin cele 14 Puncte elaborate de către preşedintele Wilson (ian. 1918) ca alternativă la interpretarea dată de către Lenin dreptului la autodeterminare a popoarelor. Prin ieşirea din război a Rusiei Sovietice prin pacea sepaţată de la Brest-Litovsk (1918), Germaniei i se deschidea încă o dată perspectiva unei victorii militare în vest. Însă ofensivele vestice germane vor eşua şi în consecinţă armata germană va fi nevoită să se retragă la graniţa vestică. Prăbuşirea Bulgariei, a Turciei şi a Austro-Ungariei (septembrie/octombrie 1918) va sfâşia brusc flancurile Germaniei către sud, sud-est şi către est, acolo unde liniile sale de desfăşurare erau supradimensionate. Numai armistiţiul (8 până în 11. XI.1918) va împiedica ofensiva decisivă a aliaţilor în primele zile ale lui 1919, ofensivă în faţa căreia Germania nu avea oricum nici o şansă.

Această lovitură va avea ca ecou în Germania poveşti despre o trădare imaginară a patriei distruse. Însă, în Germania epuizată nu acţionaseră decât mecanisme fireşti – prăbuşire internă, ca urmarea a unor înfrângeri militare catastrofale în plan extern. Revoluţia germană

din noiembrie 1918 va fi pregătită de Revoluţia rusă şi de o polarizare intergermană, începută din 1915, care la început a dezbinat doar SPD

(1918). Unitatea naţională internă, „pacea civilă” s-a menţinut numai atâta timp cât exista perspectiva unor succese rapide în plan extern.

Conflictul intern care a generat polarizarea viza diferenţa de perspective asupra scopului şi caracterului războiului – fusese el pentru Germania numai un război de apărare, sau fusese în realitate un război intervenţionist, de cucerire? Consecinţele creşterii puterii germane începând cu fondarea imperiului, cu industrializarea şi politica internaţională au presat în realitate de o manieră obiectivă către transformarea ofensivei „diplomatice” (transformare care se prezenta doar

ca o năzuinţă în timpul cancelarului Bethmann Hollweg) destinate subminării Antantei, în iulie 1914, într-un război indubitabil expansionist cu scopuri războinice foarte clar delimitate (anexiuni, crearea de state vasale germane, „Europa Centrală”, „Africa Centrală”, despăgubiri de război), care se evidenţiau deja înainte de 1914. Scopul

de ansamblu al tuturor acestor acţiuni era dobândirea de către Germania a unei poziţii hegemonice. Astfel, primul război mondial trebuie văzut ca primul dintre cele două războaie hegemoniale germane ale secolului XX.

Procese de polarizare şi crize asemănătoare pot fi observate la toate puterile implicate în război. Chiar şi Puterile Aliate învingătoare au cunoscut în perioadele de inferioritate militară crize deosebit de dure, care în Anglia de exemplu, prin divizarea liberalilor au favorizat ascensiunea Labour Party. Revolta irlandeză

(1916) şi împuşcarea şefului serviciilor secrete sârbe Dimitrivic-Apis, care organizase atentatul de la Sarajevo (1914), după procesul secret de la Salonic

(1917) sunt alte faţete ale situaţiilor de criză internă. În Italia, criza apărută imediat după încheierea războiului va împinge către victoria fascismului (1922), în timp ce în Franţa, ca reacţie faţă de coşmarul de la Verdun, se va institui o criză de durată care va polariza cea de-A Treia Republică pe întreaga perioadă interbelică şi va conduce la colapsul din 1940.

123. Revoluţia rusă şi URSS, de la 1917 până la 1922; revoluţiile ulterioare, 1918/1919

Pe lângă intervenţia SUA, o altă consecinţă majoră a primului război mondial va fi Revoluţia rusă (1917). Ea va sta la originea transformării Rusiei în Uniunea Sovietică (1922). Revoluţiie desfăşurate în tabăra înfrânţilor după Revoluţia rusă (1917) şi după sfârşitul războiului (1918) vor intra în atenţia comuniştilor, care vor încerca să le atragă în direcţia lor, atât în Germania, cât şi în Austria sau Ungaria, formele radicale ale acestora fiind republicile sovietice din Bremen, Ungaria şi Bavaria (1919).

Revoluţia din octombrie (7. XI.); coaliţie cu socialist-revoluţionarii de stânga, sub conducerea lui Lenin/Troţki: Consiliul comisarilor poporului; revoluţia agrară; alegerea Adunării Constituante cu o majoritate social-revoluţionară; naţionalizări; revolta cazacilor de pe Don (9. XII.) -războiul civil rus (până în 1920);

Lituania devine independentă (9. XII.); armistiţiul de la Brest-Litovsk cu Puterile Centrale (15. XIL); secesiunea tuturor teritoriilor care nu erau ruseşti; despărţirea statului de biserică, confiscarea bunurilor bisericeşti (17. XII.); Ceka, poliţia politică secretă (20. XII.).

Independenţa Ucrainei (18.1.); Armata Roşie (28.1723.11.); pacea separată de la Brest-Litovsk (3.3.): război intervenţionist al aliaţilor (până în 1920); constituţia Uniunii Sovietice (10. VII.): dictatura proletariatului; Nicolae al ll-lea şi familia ţaristă sunt ucişi de către bolşevici (16. VII.);

Tratatele suplimentare de la Brest-Litovsk: tensiuni între bolşevici şi social-revoluţionarii de stânga, atentat asupra lui Lenin (30. VIII.), ruptură cu socialist-revoluţionarii de stânga, teroarea roşie, războiul civil se înăspreşte.

Revoluţii în Ungaria, Austria, Germania (oct. /nov.).

A treia Internaţională (Cominternul) este fondată la Moscova (în martie);

Republica Sovietică Ungară (21. III.- 24. VII.): înlăturată de către ungurii de dreapta, conduşi de Horthy şi de români; Republica Sovietică

de la

Munchen (7.4. – 172.5.): înlăturată de către „Freikorps”şi de trupele guvernamentale.

Polono-sovietic (25. IV.): lupte nedecise – polonezii ajung la Kiev, Armata Roşie ajunge la porţile Varşoviei; victoria polonezilor conduşi de Jozef Pilsudski asupra Armatei Roşii (august). Divizarea USPD cu ocazia zilei partidului, sărbătorită la Halle: apare KPD cu susţinere de masă.

Victoria Revoluţiei ruse în cele două etape ale ei (revoluţia din

februarie şi cea din octombrie) a fost o urmare directă a înfrângerii suferite de Rusia în primul război mondial. Ea va fi pecetluită prin eşecul acţiunilor aliaţilor în zona Dardanelelor şi la Gallipoli (1915/1916), eşec în urma căruia Rusia nu va mai primi nici un ajutor material de la aliaţi, căzând în haos. Ca şi în 1905, Revoluţia rusă din martie 1917 va izbucni spontan, de astă dată prin revolte generate de foamete şi prin greve care vor continua până la căderea ţarului. Ambele guverne provizorii (Lvov, Kerenski) voiau să combine democratizarea cu continuarea războiului de partea aliaţilor, eşuând însă în urma insuccesului celei de-a doua ofensive a lui Brussilov şi permiţând astfel o polarizare rapidă: încercarea de puci a bolşevicilor – puciul contrarevoluţionar al lui Komilov – lovitura de stat militară a bolşevicilor. Lenin a reuşit să învingă deoarece, cu ajutorul a douăzeci de milioane de mărci germane, puse la dispoziţie de

către Reich, a putut să facă din bolşevici, în contextul vidului de putere generat de haosul revoluţionar, cea mai puternică organizaţie a momentului. Lozincile cu cel mai mare efect vor fi „Toată puterea Sovietelor!", pace, pâine (pentru masele orăşeneşti) şi pământ (pentru ţărani). Prin căderea guvernului Kerenski în urma Revoluţiei din octombrie, bolşevicii conduşi de Lenin şi Troţki vor veni la putere, ei făcând formal un guvern de coaliţie cu socialist-revoluţionarii de stânga.

Ei vor da la început pământ ţăranilor, pe care însă mai târziu, prin colectivizarea forţată, Stalin li-1 va lua înapoi (începând din 1929). La începutul războiului civil din Rusia, bolşevicii vor crea prin Ceka, poliţia politică secretă (20. X11.1917), un instrument al terorii roşii, orientat împotriva duşmanilor reali sau imaginari. Deoarece din alegerile pentru Adunarea Constituantă rezultase o majoritate pentru socialist-revoluţionarii de stânga, la o zi după întrunirea acesteia Lenin va ordona dizolvarea sa forţată (19.1.1918). După acest eveniment, în locul autocraţiei ţariste dispărute se va institui în forţă dictatura partidului, consolidată constituţional prin Constituţia Republicii Sovietice (10.

VII.1918).

Bolşevicii vor face faţă armatei albe în cadrul războiului civil, intervenţiei armate a Vestului şi polonezilor (1920), înfruntând în acelaşi timp şi gravele lipsuri interne (foametea din 1921/1922) şi conflictele interne (printre altele, revolta oraşelor care susţineau ţarismul, 1921).

Războiul civil se va încheia întâi în Rusia europeană (1920), după care va lua sfârşit războiul cu Polonia, prin pacea de la Riga (1921), ultimele lupte desfăşurându-se în Orientul îndepărtat (1922).

Bolşevicii se vor opune prin toate mijloacele (deşi teoretic vor accepta) secesiunii popoarelor neruse, de la polonezi la lituanieni, letoni, estonieni şi finlandezi; mai târziu ei le vor forţa să revină sub dominaţie rusă, de astă dată sub oblăduirea ideologică a comunismului. Fondarea URSS (1922) – în mod formal, o confederaţie de state suverane, în realitate însă, din toate punctele de vedere esenţiale, un stat unitar puternic centralizat, aflat sub hegemonie rusă – va încheia prima etapă a consolidării. Neîncrederea tradiţională faţă de exterior, a exteriorului faţă

de statul revoluţionar şi controlul riguros în cadrul statului comunist a propriilor cetăţeni vor conduce către o izolare mutuală a Rusiei Sovietice.

Acestor evenimente li se adaugă izbucnirea, la sfârşitul anului 1918, a unor revoluţii în Germania, Austria şi Ungaria. Ele au fost în acelaşi timp expresia colapsului provocat de înfrângerea suferită în război şi revoluţii care au succedat-o pe cea rusă. Cuprinsă de avântul

curentului care susţinea dreptul la autodeterminare naţională, monarhia bicefală se va prăbuşi, astfel încât aici componentele naţionale ale crizei le vor depăşi în intensitate pe cele sociale, încercările comuniştilor, care imediat după terminarea războiului se despărţiseră de aripa stângă a social-democraţilor, de a duce mai departe revoluţia, până la victoria comunismului, au eşuat. În Germania, după lupte dificile, va fi instituită

Republica de la Weimar, care va avea de luptat împotriva a numeroase republici sovietice de expresie comunistă (Bremen, Munchen). Prinsă

între republicile sovietice din Ungaria şi din Bavaria, Austria va cunoaşte şi ea prima republică (1919). Republica Sovietică Ungară va eşua în încercarea de a impune o Ungarie mare prin anexarea Transilvaniei şi va provoca astfel marşul trupelor române, care vor contribui decisiv la răsturnarea sa (1919).

În Europa centrală un moment extrem de important 1-a constituit victoria polonezilor conduşi de Pilsudski asupra Armatei Roşii (1920),

aceasta din urmă având intenţia ca după Varşovia să conducă revoluţia mondială către Germania („La Berlin!”), deoarece Lenin nu-şi putea imagina afirmarea Rusiei Sovietice fără declanşarea unei revoluţii comuniste în Germania industrializată. În acelaşi timp, îşi vor face deja apariţia semnele unor evoluţii viitoare, care prin intermediul următorului război mondial vor permite victoria comunismului, cu ajutorul direct al Armatei Roşii: Uniunea Sovietică a lui Lenin, ca şi cea a lui Stalin („O

patrie a socialismului„), pe de-o parte şi Germania, atât Republica de la Weimar, cât şi cel de-Al Treilea Reich al lui Hitler, pe de altă parte îşi vor uni, ca mari perdanţi, ura faţă de principalii învingători din primul război mondial, faţă de Polonia care opunea rezistenţă, „statul sezonier”

apărut prin mila manifestată la Versailles. Conlucrarea militară secretă

şi cea semioficială în problemele de politică externă, marcată de orientarea atacului împotriva Poloniei, după momentul Rapallo (1922), se va consolida şi se va concretiza cu consecvenţă până la pactul dintre Hitler şi Stalin (1939), care va constitui în fapt primul pas major către cel de-al doilea război mondial.

124. Conflictele ce au urmat primului război mondial şi ordinea de la Versailles, de la 1919 până la 1923

Sfârşitul atât de brusc al primului război mondial nu putea aduce, imediat după încheierea oficială a ostilităţilor, o situaţie pacifistă şi de mulţumire generală, în cadrul acestuia fuseseră angajate în toate taberele prea multă energie şi emoţii, pierderile şi suferinţa erau prea mari: din acest motiv, imediat după sfârşitul războiului au izbucnit

revoluţii şi conflicte (până în 1923). Astfel, sarcina adresată Conferinţei de pace de la Paris (1919) de a institui o pace durabilă era imposibil de îndeplinit. Ordinea stabilită formal prin Tratatul de la Versailles (1919), încheiat cu Germania şi prin alte patru tratate încheiate în împrejurimile Parisului cu aliaţii acesteia – St. Germain (Austria, 1919), Trianon (Ungaria), Neuilly (Bulgaria), Sevres (Turcia) (1920), va fi înlocuită în 1923 prin Pacea de la Lausanne, care va şi pune de altfel capăt conflictelor legate direct de sfârşitul războiului.

Tratatele de pace de la Versailles şi St. Germain.

Liga Naţiunilor.

Primele ciocniri dintre evrei şi arabi în Palestina: începuturile conflictului din Orientul Apropiat.

Lupte între polonezi şi germani în Silezia superioară.

Conflict între Ungaria şi România asupra Transilvaniei.

Brigăzi italiene conduse de Gabriele D'Annunzio ocupă Fiume (Rijeka): conflict între Italia şi Iugoslavia.

Tratatele de pace de la Trianon, Neuilly şi Sevres. Teschen este împărţit între Polonia şi Cehoslovacia. Polonia ocupă Vilnius: conflict cu Lituania.

Dublă încercare de revenire a ex-împăratului Carol I din Ungaria, prin lovitură de stat – eşec.

Grevă generală şi legea marţială în Uniunea Sud-Africană

(Johannesburg): muncitorii albi şi partidul comunist din Africa de Sud se pronunţă pentru apartheid.

După referendumul din 1922, Silezia superioară este divizată.

„Catastrofa din Asia Mică" a grecilor: Republica Turcă, sub conducerea lui Kemal Ataturk.

Ordinea impusă prin tratatul de la Versailles a potenţat conflictele regionale, care s-au făcut resimţite mult dincolo de cele cinci tratate de pace: conflictul global a absorbit unele conflicte, însă a activat altele: el a fost în acelaşi timp şi cel de-al nouălea război ruso-turc; cel de-al cincilea război greco-turc, cel de-al treilea sârbo-bulgar, cel de-al doilea româno-bulgar, cel de-al treilea italiano-austriac şi cel de-al nouălea rusopolonez. În cadrul revoltei irlandeze de Paşti (1916) va irumpe în toată

profunzimea ei problema irlandeză, conturată doar sumar în 1914 şi

înăsprită în cadrul războiului anglo-irlandez (1919-1921), iar mai târziu, după împărţirea Irlandei, în cadrul războiului cţvil irlandez (1922/1923).

Ultimatumul adresat de către Japonia („cele douăzeci şi una de cereri") Chinei (1915) a pregătit terenul pentru cel de-al doilea război chino-

japonez (1937-1945). Declaraţia de intenţii contradictorie adresată de Anglia arabilor în scopul mobilizării revoltei arabe (1916/1917) şi cea adresată evreilor (Declaraţia Balfour, 1917) – ambele în contradicţie cu planurile de divizare a Orientului Apropiat (Acordul Sykes-Picot) – au complicat conflictul incipient din Orientul Apropiat. Masacrarea armenilor de către turci (1915/1916) a deschis un război turco-armean nedecis.

Aceste războaie îngemănate cu prima conflagraţie mondială şi altele asemănătoare vor continua şi după încheierea războiului şi vor marca caracterul ordinii apărute după Versailles: ca şi în cadrul

„primăverii europene" reprezentată de revoluţia de la 1848/1849, prăbuşirea celor patru imperii dinastice – Rusia, Imperiul otoman, Austro-Ungaria, Germania (1917/1918) – a dat posibilitatea unei clarificări generale între naţionalismele noi şi cele vechi (1918/1919). În mod special, renaşterea Poloniei ca stat suveran în vidul de putere apărut după colapsul înregistrat de cele trei puteri participante la divizarea ei anterioară va ascuţi problema poloneză, şi în primul rând pe cea legată de graniţe – Polonia revenea în graniţele istorice de la 1772

sau, pe cât posibil, în graniţele departajate după specificul naţional (Silezia superioară, sudul Prusiei orientale)? Răspunsul oferit aceastei întrebări va arunca foarte repede Polonia în conflict cu cei mai mulţi dintre vecinii săi, cu germanii, lituanienii (Vilnius), ruşii (Bielorusia, Ucraina) şi cehii (Teschen). Compromisurile impuse nu au mulţumit pe nimeni şi nu au fost de lungă durată. Concomitent se va pune şi problema structurii interne a Poloniei: stat naţional cu tentă centralistă

sau stat multinaţional, care ar fi folosit elasticitatea pentru evitarea tensiunilor interne, caracterizat prin autonomie şi federalism? A doua Republică Poloneză nu a fost decât un compromis efemer: ca volum ea se menţinea în graniţele de la 1772, voia să fie stat naţional, însă

aproximativ 40% din populaţie era constituită din minorităţi (în

special germani, evrei, bieloruşi, ucrainieni), pe care polonezii îi vor ridica împotriva lor prin refuzul federalizării şi prin politica de polonizare. La aceasta se vor adăuga tensiunile interne apărute ca urmare a faptului că

diversele regiuni componente, care aveau nivele de dezvoltare extrem de diferite, erau forţate să se omogenizeze. În plan extern Polonia era prinsă

între cei doi mari vecini umiliţi, în vest Germania, iar în est Uniunea Sovietică, ambii considerând-o de fapt doar ca pe un „stat sezonier".

Astfel, marele stat apărut într-o perioadă foarte scurtă va prelua şi va reflecta întreaga problematică a componentelor sale mai mici.

Pe lângă războaiele apărute în jurul problemei poloneze, conflictul dintre Italia şi Iugoslavia asupra regiunii Fiume (1919) prezintă o importanţă aparte, deoarece el va da tânărului fascism italian un profil naţional. Războiul greco-turc (1919 până în 1922/1923) va rezulta din planurile de împărţire a zonelor, elaborate de aliaţi (Acordul Sykes-Picot) şi din participarea la acestea a Greciei, care dorea să-şi alipească

(„Enosis") teritoriile din Asia Mică locuite de greci. „Catastrofa din Asia Mică" suferită de către Grecia (1922), posibilă prin afirmarea republicii kemaliste, finanţată şi susţinută cu arme împotriva grecilor şi armenilor de către sovietici, va avea pentru Grecia greutatea unei veritabile catastrofe: pacea de la Lausanne (1923) va pune capăt nu numai conflictelor provenite direct din războiul mondial, ci, prin transmutări ale populaţiei, şi unei locuiri greceşti în Asia Mică ce dura de 3000 de ani.

Însă prin această nouă decizie, noua republică turcă, condusă de Kemal Atatiirk (1922) va căpăta aceleaşi probleme ca şi Polonia: nici ea nu va acorda, aşa cum procedase Polonia, minorităţilor rămase (armeni, creştini orientali ce ţineau de diverse biserici, kurzi) statutul şi drepturile de minorităţi naţionale şi religioase. Ea va prelua într-un teritoriu mai redus problemele grave ale Imperiului otoman.

Nici chiar epicentrul istoric al Europei nu va reuşi să-şi găsească

liniştea în 1918/1919: prin desfiinţarea monarhiei dunărene şi reducerea Ungariei la mai puţin decât nucleul ei teritorial naţional,

lupta pentru dreptul la autoafirmare naţională va deschide, prin pretenţiile teritoriale care se suprapuneau, încă un episod conflictual. Pretenţiile revizioniste ale Ungariei puneau în pericol existenţa a două state – Cehoslovacia (Slovacia = Ungaria superioară), România (Transilvania) şi pe cea a Iugoslaviei, care prin centralismul său de sorginte sârbească risca oricum să se corodeze din interior.

Reglementările au fost centrale şi decisive pentru Germania: după

depăşirea revoluţiilor sociale ce au urmat războiului, în ciuda pierderii teritoriilor de graniţă, cu populaţii covârşitor negermane, imperiul a fost menţinut ca bloc de putere, chiar dacă înfrângerile avuseseră efectul unei anestezii locale. Revoluţia din octombrie şi naşterea Uniunii Sovietice au forţat o moderare a atitudinii învingătorilor faţă de Germania, deoarece o umilire excesivă a germanilor ar fi putut provoca o orientare a acestora către comunism, din disperare naţională. Pe de altă

parte, menţinerea Germaniei ca potenţială mare putere a oferit şansa unei noi ascensiuni a politicii de forţă.

Astfel, ordinea instituită la Versailles nu a fost aptă decât să

formalizeze o situaţie de plutire deosebit de tensionată. Dinamica internă

a situaţiei create a condus la soluţionarea acestor tensiuni în cadrul următorului război mondial, cel de-al doilea (1939-1945). În acest context, Liga Naţiunilor, ca ordine pacifică instituţionalizată, va fi şi ea neputincioasă, deoarece prin structura sa constitutivă, ea pornea de la premisa unei înţelegeri fundamentale între Marile Puteri.

125. Pace la cerere: hegemonia zguduită a Europei între cele două

războaie, de la 1918 până la 1939

Dominaţia mondială a Europei a rămas în aparenţă neatinsă de urmările primului război mondial, împărţirea coloniilor germane ca mandate ale Ligii Naţiunilor părând la prima vedere să fi modificat doar distribuţia influenţelor, fără a ieşi însă din cadrul european. În realitate, aceasta era deja zguduită: masacrul de la Amritsar (1919),

care va crea un culoar naţionalismului indian, protestele masive ale lumii arabe împotriva reglementării situaţiei din Orientul Apropiat prin mandatul Conferinţei de la San Remo (1920) şi revolta rifanilor şi kabililor din Maroc (1921-1926) vor anunţa deja procesul de decolonizare de mai târziu. Viitoarele puteri mondiale se vor retrage încă o dată, din diverse motive, din politica mondială – SUA o va face de bunăvoie (prin neratificarea Tratatului de la Versailles, 1920), Rusia Sovietică pe jumătate voluntar, pe jumătate forţat. Japonia va folosi slăbiciunea de moment a Chinei (război civil, revoluţie) pentru a-şi crea o poziţie hegemonică, însă acţiunea ei în Asia de Est va rămâne limitată. Acordul naval de la Washington (1922) a încercat să pună cel puţin laolaltă flotele de război ale celor mai mari puteri maritime ale lumii, pentru a obţine un control al înarmărilor maritime.

Retragerea viitoarelor puteri mondiale (SUA, Uniunea Sovietică) va lăsa încă o dată Europei libertatea de a alege între război şi pace, de astă

dată baza de pornire fiind situaţia rezultată la sfârşitul primului război mondial. Destrămarea concertului Puterilor a condus în mod implicit la prăbuşirea pentarhiei: două dintre cele şapte Mari Puteri au dispărut (Imperiul otoman, Austro-Ungaria); două au fost în mod prezumtiv scoase din cadrul politicii Marilor Puteri, rămânând însă în mod potenţial printre acestea (Germania şi Rusia). În locul marilor imperii dinastice şi-au făcut apariţia statele succesoare. Pornind de la exemplul Cehoslovaciei, se poate afirma că aceste state de mai mici dimensiuni refăceau la scară mică problematica vechilor imperii din care făcuseră

parte. Ele erau la rândul lor state multinaţionale care aveau pretenţia de

a se constitui ca state naţionale prin ducerea unei politici asimilaţioniste faţă de minorităţi. Democraţiile parlamentare (chiar şi cea din Cehoslovacia) se vor izbi şi chiar se vor zdrobi rapid de tensiunea dintre societatea agrară şi avântul industrializării: în Balcani, „dictatura regală”

a devenit formă tipică de guvernare. Statele succesoare se vor orienta către Franţa („Mica Antantă”), însă datorită rivalităţilor dintre ele nu vor găsi forţa de a desfăşura acţiuni comune, drept pentru care ele nu-şi vor putea îndeplini niciodată sarcina dublă care le revenea, şi anume de a fi un „cordon sanitar” al Europei în faţa comunismului şi

de a ţine departe una de alta Germania şi Uniunea Sovietică. „Europa intermediară", plasată prin poziţia geografică într-o stare de aşteptare între cele două

Mari Puteri, va fi atât în plan politic intern, cât şi extern polarizată şi măcinată între ele. Ca vid de putere, ea va fi mai întâi prinsă sub influenţa Germaniei (1938), iar ulterior sub cea covârşitoare a Uniunii Sovietice (1944).

Dintre puterile învingătoare, Italia se va simţi declasată de către parteneri şi discriminată prin Tratatul de la Versailles. Ca o compensaţie, ea va aluneca în aventura fascistă, sub conducerea lui Benito Mussolini (1922), cu scopul final de a realiza ceea ce monarhia liberală nu reuşise să facă – să reconstituie puterea romană în Mediterana.

După ieşirea Rusiei din mecanismul coaliţiei, Franţa se putea simţi, cel puţin pe hârtie, cea mai mare putere continentală, ea putându-se amăgi un timp cu ideea unei întoarceri la poziţia hegemonică de altă

dată. În realitate, sângele care îi fusese luat cu ocazia războiului se va dovedi suficient pentru a-i frânge coloana vertebrală. Prin divizarea socialiştilor, îşi va face apariţia pe scena sa politică un puternic partid comunist, care în lupta împotriva naţional-socialismului german va reuşi să polarizeze până la paralizie (1939/1940) Franţa între stânga (Frontul Popular condus de Leon Blum, 1935-1938) şi dreapta („Mai degrabă

Hitler decât Blum!"). Paralizată în plan intern, slăbită în plan extern prin decăderea statelor succesoare aliate ei (care oricum nu aveau un mare potenţial), şi în primul rând a Poloniei (1934), Franţa va declina în favoarea Angliei rolul conducător în politica externă orientată împotriva Germaniei naţional-socialiste.

Anglia va rămâne puterea mondială imperialistă prin excelenţă, ea suferind însă, ca toate statele învingătoare şi învinse, din cauza problemelor apărute în urma unui război atât de greu cum a fost primului război mondial: şomajul, grevele, labilitatea internă, manifestată prin alternanţa dintre liberalii dezbinaţi şi laburişti, care

deveniseră deja cel de-al doilea mare partid englez, alternanţa frecventă

dintre guvernările conservatorilor, cele minoritare ale laburiştilor (1923,1929-1931) şi guvernările tuturor partidelor (guvernare naţională) sunt câteva dintre aceste probleme. Dominioanele vor trece de la autonomie la suveranitate de facto (Balfour-Definition, 1926; Westminster-Statut, 1931). Prin opoziţie cu Franţa, Anglia, pe hârtie încă

putere mondială, era încă şi mai dispusă să meargă în întâmpinarea Germaniei cu ocazia revizuirii Tratatului de la Versailles, tendinţă care va prinde contur prin politica de „Appeasement" faţă de Hitler, chiar mai intensă decât cea dusă odinioară faţă de Republica de la Weimar.

Transformarea revoluţionară a Rusiei a dat tensiunii istorice dintre Vest şi Est în Europa un nou impuls la nivel de conţinut: ca semn al

„internaţionalismului proletar", partidele comuniste au devenit trupe de intervenţie ale revoluţiei mondiale (orientată agrar şi/sau industrial) şi vârful de lance al expansiunii ruse sub noile însemne ideologice. Încă o dată, tensiunea dintre Est şi Vest va trece inevitabil prin Germania.

În această perioadă un rol central a revenit alternanţei dintre conjuncturile favorabile şi cele nefavorabile: în alternarea cronicizată

dintre conjuncturi favorabile războiului, depresiuni generate de trecerea la economia de pace şi situaţii postbelice tipice, inflaţie şi stabilizare monetară, în multe ţări europene stânga va reuşi la început să-şi creeze un ascendent. Prin noua stabilizare, realizată prin asanarea monetară şi prin credite obţinute din SUA (începând din 1923/1924), stânga, şi în special extrema stângă vor cunoaşte un recul, ele profitând însă ulterior de marea criză economică mondială din 1929 pentru a recâştiga terenul pierdut.

În ciuda retragerii lor politice din Europa, SUA au avut, prin angajamentul lor financiar, o poziţie cheie în trei direcţii: reparaţii –

credite – despăgubiri de război în zona vestică: în primul război mondial, SUA vor ajunge din cel mai mare datornic cel mai mare creditor. În special Anglia a plătit livrările efectuate în favoarea ei de către SUA în timpul războiului prin investiţiile pe care le deţinea acolo, preluând în plus şi alte credite americane. Deoarece SUA cereau cu severitate (1922) plătirea creditelor făcute în timpul războiului, Franţa, care prin revoluţia din octombrie pierduse sprijinul antebelic

al Rusiei, va stărui în achitarea de către Germania a despăgubirilor de război, mergând până la ocuparea regiunii Ruhr (1923). Această acţiune va conduce la continuarea creşterii inflaţiei în Germania.

După depăşirea inflaţiei şi limitarea poverii plăţilor reparatorii, Germania va primi, prin planul Dawes (1924) credite americane destinate redresării economiei sale, pentru a se putea achita de plăţile reparatorii datorate Franţei. Criza economică mondială din 1929 va declanşa pretutindeni în lume, într-o măsură mai mare sau mai mică, dificile crize politice. Ea va avea efecte deosebit de grele asupra Germaniei, în special prin retragerea creditelor americane pe termen scurt, acestea fiind reinvestite pe termen lung şi în scopuri neproductive (de exemplu, stadioane de fotbal). Victoria naţional-socialismului în Germania (1933) a fost o reacţie extremă faţă de hotărârile luate la Versailles şi faţă de criza economică mondială, ea creând o condiţie esenţială a izbucnirii celui de-al doilea război mondial (1939-1945), cel de-Al Treilea Reich.

126. Reacţia centrului de putere german faţă de primul război mondial: Republica de la Weimar şi cel de-Al Treilea Reich, de la 1919/1933 până la 1945

Aşa cum s-a întâmplat şi în cazul primului război mondial, explozia centrului politic german a avut o contribuţie hotărâtoare la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Prin comparaţie, toţi ceilalţi factori sunt secundari, ei contribuind doar la declanşarea efectivă a ostilităţilor. Aşa cum s-a întâmplat de mai multe ori după transformările din jurul anului 1800, în Germania se vor ciocni şi de astă dată – chiar deosebit de puternic – tendinţe contradictorii şi forţe mai mult sau mai puţin moderniste. În ciocnirea lor, ele vor da naştere unor fricţiuni şi tensiuni, care se vor plasa pe orbita tendinţei reînnoite de a „prelua puterea mondială” (Fritz Fischer), care nu putea fi însă preluată decât prin intermediul unui război. Un astfel de război căpăta însă în noile condiţii aspecte mai dure, el folosind metode şi ideologii extremiste.

Acesta este nucleul problematic al mult discutatei continuităţi a istoriei germane mai recente: Republica de la Weimar (1919-1933) şi cel de-Al Treilea Reich (1933-1945), ca stări agregate de naturi diferite ale materialului istoric în contextul unor procese evolutive plasate sub semnul unor relaţii interne şi externe caracterizate printr-o

tensiune şi o presiune neobişnuit de puternice.

Ca într-o uriaşă lentilă convergentă, Germania, şi în primul rând capitala sa, Berlinul, vor lega între ele forţele antagoniste ale epocii. Ca reacţie faţă de pierderea primului război mondial, Republica de la Weimar va suferi un proces de radicalizare a forţelor de dreapta şi a celor de stânga, care va pulveriza şi chiar va paraliza forţele de centru. Acest

proces se va face simţit mai întâi în Germania, prin polarizarea între SPD

şi NSDAP, pentru ca începând din 1933 să capete o dimensiune internaţională, prin confruntarea şi polarizarea dintre URSS şi Germania. Deoarece în alte state europene, în special în cele plasate din punct de vedere geografic între Germania naţional-socialistă şi Rusia Sovietica, se vor înregistra procese asemănătoare, evoluţia internă a Germaniei şi influenţele ei capătă, între cele două războaie, o valoare exemplară – pentru înţelegerea amplorii cunoscute de fenomenul de polarizare în afara Germaniei înainte de cel de-al doilea război mondial.

Încă o dată, Germania era încorsetată între Vestul liberal-parlartfentar şi Estul socialist-revoluţionar, devenit între timp comunist, aflat la polul opus. Revoluţia din noiembrie 1918 – care era în acelaşi timp o revoluţie prăbuşirii germane după înfrângerea Imperiului în primul război mondial şi o revoluţie succesoare a celei ruse – nu va evolua către atât de dorita de către Lenin victorie a comunismului, singura care, în opinia sa, ar fi putut garanta succesul Revoluţiei ruse din octombrie, altfel izolată fără speranţă într-o ţară predominant agrară

şi deosebit de înapoiată. SPD şi restul armatei imperiale (pactul Groener-Ebert) vor impune republica parlamentar-democratică şi vor reuşi să

menţină unitatea imperiului (1918/1919), al cărui liant fusese considerabil slăbit de înfrângere. Intervenţia latentă a puterilor vestice va va elimina treptat din calcul posibilitatea succesului unei revoluţii comuniste. Confruntările interne şi polarizarea se vor menţine însă, ele fiind escaladate cu ocazia fiecărei crize majore a Republicii de la Weimar (1920,1923,1930/1933).

Războiul pierdut şi revoluţia au înrăutăţit situaţia economică a

Germaniei, stare de lucruri evidenţiată fidel de evoluţia inflaţiei. Ea începuse încă înainte de 1914 prin creditele şi împrumuturile făcute în vederea finanţării războiului şi se accentuase ca urmare a cheltuielilor de după război (demobilizarea, despăgubiri, etc), bătălia pentru Ruhr (1923) şi prin politica băncii Reichului, care oferea credite fără supratax㠄

inflaţionistă („o marcă este egală cu o rnarcă”).

În contextul marii crize din 1923 polarizarea se va accentua, ea degenerând în opoziţia dintre guvernele SPD/KPD din Saxonia/ Thuringia şi „Celula ordinii din Bavaria”, care prin instituirea unei dictaturi se va constitui în rampă de lansare pentru NSDAP (naţional-socialismul), apărut în 1919. Calmarea inflaţiei, reforma monetară, limitarea despăgubirilor de război prin planul Dawes (1924) şi creditele venite din SUA au făcut posibilă faza intermediară a creşterii economice şi a

calmării scenei politice (1924-1929). Cu toate acestea, coaliţia de la Weimar din 1919 (SPD, democraţi, Centrul catolic) nu a mai putut recăpăta în această perioadă majoritatea pierdută în 1920, astfel încât Republica de la Weimar a trebuit să navigheze sub diverse majorităţi.

Ultima guvernare parlamentară (1928-1930) va ceda sub presiunea urmărilor crizei economice mondiale din 1929. După o serie de cabinete prezidenţiale autoritare (de două ori Briining, Papen, Schleicher), Republica de la Weimar va intra în agonie (1930-1933). SPD va fi paralizat între KPD, care crescuse tocmai în detrimentul său şi pe care îl considera, ca „fascism social”, drept principalul său inamic şi centrul liberal fărâmiţat, orientat către dreapta reprezentată de NSDAP.

Polarizarea accentuată va conduce la lupte asemănătoare unui război civil, care vor avea ca principali protagonişti NSDAP şi KPD, care în ultimă instanţă şi-au creat în parlament o majoritate negativă, orientată

împotriva centrului civic/so-cial-democrat.

În mod fonnal „ascensiunea la putere a lui Hitler” s-a desfăşurat în contextul căutării unui alt cabinet prezidenţial (30.1.1933), care va întări majoritatea electorală, însă prin alegeri care nu au mai fost deplin libere.

În final se va ajunge la suspendarea constituţiei de la Weimar, care nu va fi însă abrogată formal, locul ei fiind luat de Legea care acorda guvernului puteri depline (23. III.).

Hitler şi NSDAP au interpretat într-o manieră proprie atât de des invocata „lecţie a istoriei": în cadrul Republicii de la Weimar, felul în care germanii digeraseră „experienţa lor de război" dintre 1914-1918, ar fi conturat deja o manieră de pregătire spirituală pentru următorul război mondial – „izolarea", lipsa sentimentului vinovăţiei pentru izbucnirea războiului, sentimentul unei lovituri mişeleşti, date pe la spate, au condus la manifestări de ură faţă de Tratatul de la Versailles, în plan extern şi faţă de „criminalii din noiembrie" (1918), în plan intern, toate acestea conturând treptat hotărârea ca următoarea dată germanii să iasă

învingători. Premisele majore vor fi unitatea naţională, în plan intern şi pregătirile economice şi militare de război, în plan extern, acestea începând chiar înainte de izbucnirea conflictului. Hitler va trece cu tăvălugul partidului unic şi al susţinătorilor acestuia peste toate diferenţele politice externe, sufocând disensiunile politice normale într-o societate complexă, prin utilizarea închisorilor, a lagărelor de concentrare şi prin stimularea emigrării. Activitatea statului se va reduce aproape exclusiv la pregătirea societăţii germane de război, la glorificarea sa şi la activitatea propagandistică, toate însoţite de teroare sistematică, singura

în măsură de altfel să explice impunerea unor transformări atât de hotărâtoare într-o perioadă atât de scurtă.

Cheia descifrării celui de-Al Treilea Reich este antisemitismul, care avea deja înainte de 1933 o tradiţie în Germania, însă care comparativ cu Rusia ţaristă cunoscuse o amploare mult mai mică. Victoria NSDAP va conduce la un antisemitism accentuat, care va deveni foarte repede criminal. În plan intern acesta ar fi avut menirea ca, prin construirea unui duşman imaginar să stimuleze unitatea, în plan extern nereuşind altceva decât să izoleze Germania moral şi politic. La radicalizarea şi extinderea antisemitismului va contribui radicalizarea sistemului în ansamblu, care poate fi şi în acest caz urmărită prin evoluţia funcţiilor lagărelor de concentrare: la început ele erau menite „doar" să-i adune laolaltă pe adversarii politici interni (1933), pentru ca la scurt timp acestora să li se adauge evreii şi rromii (ţiganii). După atacarea Uniunii Sovietice (1941), acestea se vor transforma din lagăre de muncă silnică în zone productive pentru industria germană de

armament, pe de-o parte şi în locuri secrete destinate exterminării sistematice, la scară industrială

(„Holocaust”), plasate cel mai adesea în afara teritoriilor Reichului (Auschwitz, Majdanek-1942-1945), pe de altă parte. „Exterminarea” şi fenomenul Auschwitz vor rămâne pete negre ale istoriei germane şi universale.

127. Drumul către cel de-al doilea război mondial: criza economică

mondială şi cel de-Al Treilea Reich, de la 1929 până la 1939

Tratatul de la Versailles a menţinut pentru douăzeci de ani o pace provizorie. Prelungirea primului război mondial în revoluţii şi conflicte cu şi între statele succesoare va conduce aproape liniar către cel de-al doilea război mondial. În centrul acestei perioade intermediare se află criza economică mondială (1929), care prin cutremurele provocate în viaţa socială a deschis de facto perioada de dinainte de război.

Criza finală a Republicii de la Weimar (până în 1933).

Epoca istoriei globale

Salazar devine preşedinte al Consiliului de miniştri (până în 1968): regim autoritar în Portugalia (până în 1974).

Hitler devine cancelar al Reichului: cel de-AI Treilea Reich (până în 1945). Lovitura de stat a lui Dollfuss: stat corporativ-creştin în Austria (până în 1938).

Acordul de la Miinchen – Cehoslovacia este dezmembrată. Lupte de graniţă sovieto-japoneze la graniţa Manciuriei.

Criza de la Danzig; pactul Hitler-Stalin – germanii atacă Polonia: cel de-al doilea război mondial (până în 1945).

Criza economică mondială a fost o criză generală: semnele exterioare

ale acesteia au fost căderea dramatică a producţiei industriale, şomajul în proporţii necunoscute până atunci, prăbuşirea pieţelor agrare şi a preţurilor materiilor prime, a băncilor şi întreprinderilor. În cadrul comerţului mondial şi exterior, în plin proces recesionist se vor prăbuşi toate structurile comerţului liber care supravieţuiseră primului război mondial. Tarifele vamale protecţioniste din ce în ce mai ridicate, contingentarea importurilor, subvenţionarea exporturilor în scopul promovării de preţuri de dumping şi limitarea devizelor, tendinţele autarhice şi naţionalismul economic au generat un război economic mascat al tuturor împotriva tuturor. În SUA criza va da primele semne de dispariţie odată cu conjunctura creată de ipoteza războiului (1939/1941).

Criza economică mondială a provocat sau a stimulat pretutindeni atât conflicte interne (sociale, naţionale), cât şi externe: radicalizarea dictaturilor (stalinismul în Uniunea Sovietică, fascismul în Italia); dictaturi de diverse tipuri (în Balcani, în America Latină); regimuri autoritare (Portugalia, Austria); schimbări de regim şi transformări profunde în structura partidelor – Anglia (National Government), Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Franţa (Frontul Popular); schimbări de regim (Chile, Spania), alegerea unor democraţi social-reformişti (SUA).

Cel mai radical vor reacţiona Japonia şi Germania, prin promovarea unei politici expansioniste: cucerirea Manciuriei de către Japonia (1931) va crea contextul declanşării celui de-al doilea război chino-japonez (1937-1945), care va deschide deja în Asia cel de-al doilea război mondial. O lovitură de stat militară (1932) va transforma „unitatea naţională” impusă de sus în jos în premisă internă a continuării expansiunii externe.

În Germania, garanţiile constituţionale apărute prin „preluarea puterii” de către Hitler (1933) le vor acoperi pe cele morale ale expansiunii externe. Începând din acest moment, preistoria celui de-al doilea război mondial se va restrânge aproape total la politica externă a Germaniei până în 1939. Scopul suprem al acesteia era acela de a redeveni putere hegemonică continentală. Deoarece naţional-socialismul era la început prea slab în Germania pentru a reuşi să rupă singur, repede şi oficial Tratatul de la Versailles, Hitler a stimulat contradicţiile

interne ale sistemului de la Versailles şi intenţiile revizioniste ale altor

puteri. El va ataca la început politica externă a Republicii de la Weimar, modificând-o prin marşul cu intenţii tactice orientat împotriva Poloniei (1934).

Europa se va diviza astfel în apărători şi opozanţi faţă de stătu quo, cunoscând doar câteva poziţii intermediare: apărătorii lui erau doar Franţa şi aliaţii ei din „Mica Antantă". Polonia se depărtase însă oarecum de la această poziţie, având ambiţia de a deveni mare putere. Prin problemele de graniţă pe care le avea, ea se plasa într-o poziţie oscilantă

între susţinătorii stătu quo-ului şi potenţială putere revizionistă, fiecare dintre cele două poziţii corespunzând unui calcul de interese pe termen scurt. Revizionismul Ungariei viza România (Transilvania), Cehoslovacia (Ungaria superioară = Slovacia) şi Iugoslavia (Croaţia, Voivodina). În dezamăgirea sa faţade tratamentul primit la Versailles, Italia va fi prima mare putere care se va plasa într-o poziţie deschis revizionistă, poziţie accentuată şi de criza economică mondială. În mod asemănător va proceda şi Japonia. Tot împotriva Tratatului de la Versailles, însă

motivată diferit din punct de vedere ideologic, se va plasa şi Uniunea Sovietică, aşa cum o va proba deschis atitudinea sa din 1939/1940.

Destrămarea sistemului de la Versailles va fi profitabilă celui de-Al Treilea Reich, acesta ieşind din criza economică şi surmontând problema şomajului printr-o intensă politică de înarmare. Prin supremaţia sa economică, Germania va reuşi să-şi ataşeze statele mai mici din „Europa intermediară", în special pe cele din Europa de sud-est, care în situaţia lor de dictaturi regale erau oricum atrase ideologic mai degrabă de Germania naţional-socialistă a lui Hitler. În acelaşi timp, Hitler va înlătura piedicile ce ţineau de dreptul internaţional şi care blocau ascensiunea Reichului la statutul de putere hegemonică, el reziliind poziţia Germaniei în cadrul Tratatului de la Versailles: Concordatul cu Vaticanul îi va oferi reputaţie în plan intern (catolicii, centrul) şi în plan extern, iar ieşirea din Liga Naţiunilor (1939) îi va oferi libertate de acţiune în plan extern. Pactul de neagresiune semnat cu Polonia (1934) va scoate din „cordonul sanitar" al Franţei cea mai mare putere de mărime medie, chiar dacă Polonia nu se va lăsa tentată să devină satelit al Germaniei naţional-socialiste sau cercetaş în lupta împotriva Uniunii Sovietice. Un succes facil va fi înregistrat în 1935, atunci când regiunea Saar se va întoarce la Reich. Mai dificil va decurge „refacerea suveranităţii militare", care va fi marcată de rea

serviciului militar obligatoriu general, înarmarea deschisă şi susţinută (1935), chiar şi cu

armament greu, interzis la Versailles şi remilitarizarea zonei renane (1936). În contextul creat de războiul Abisiniei (1935/1936), Germania va întări o alianţă dubioasă cu fascismul italian („Axa Roma-Berlin"); prin Pactul anticomintern, semnat cu Japonia (1936), Hitler va reuşi să

„încercuiască" la scară globală Uniunea Sovietică; războiul civil spaniol (1936-1939) îi va oferi ocazia, prin ajutorul acordat lui Franco, să testeze noi arme şi să câştige un aliat ideologic.

Următorul pas al lui Hitler va respecta logica geografiei: prin agresiuni locale şi furişe el va deschide un gen de pre-război nedeclarat –

anexarea Austriei şi a „regiunii sudeţilor" (1938). Ocuparea Cehoslovaciei (1939) de către Hitler va genera obţinerea de garanţii din partea Franţei şi a Angliei de către Polonia şi România şi apropierea lui Stalin de noua superputere din Europa Centrală: politica de „asigurare colectivă" a luat sfârşit prin Pactul Hitler-Stalin (23. VIII. 1939), care a dat imediat undă

verde lui Hitler pentru înfrângerea Poloniei izolate. Numai opoziţia neaşteptat de îndârjită a polonezilor şi declaraţia de război a puterilor occidentale au pus capăt intenţiei lui Hitler de a continua agresiunile izolate. Astfel se va deschide calea către cel de-al doilea război mondial.

128. Explozia centrului de putere german II: al doilea război mondial, 1939-1945

Al doilea război mondial, urmare catastrofală globală a primului, care poate fi considerat „catastrofa originară" a secolului XX, a început pentru Europa în 1939, în timp ce pentru Asia de răsărit el începuse deja din 1937. În cadrul spectrului politic internaţional al epocii, el a reprezentat ciocnirea extremei drepte în ansamblul ei cu restul lumii: duşmanii principali ai lui Hitler au fost comunismul şi Uniunea Sovietică. Pentru a putea ajunge însă la ei, el avea nevoie de o graniţă

comună, realizabilă prin cucerirea Poloniei independente, în cooperare tactică cu Uniunea Sovietică (1939). Deoarece agresiunea asupra Poloniei (1. IX.) a provocat intervenţia Angliei şi a Franţei (3.

IX.), Hitler se va vedea confruntat cu centrul spectrului politic occidental. Însă prin participarea la cea de-a cincea împărţire de facto a Poloniei (începând din 17. IX.), Uniunea Sovietică va deveni aliat – la început indirect – al celui de-Al Treilea Reich. În acest context se va produce agresiunea sovietică

asupra Finlandei (1939/1940). În sprijinul Finlandei, puterile vestice vor intenţiona să intervină trecând prin nordul Norvegiei, ele fiind însă

surprinse de cucerirea de către Hitler a Danemarcei şi a Norvegiei (aprilie 1940).

Prin supunerea Franţei, a Belgiei, a Ţărilor de Jos şi a Luxemburgului (mai/iunie 1940), Hitler voia să-şi asigure spatele pentru a se putea concentra asupra scopului său ultim, Uniunea Sovietică: Franţa se va prăbuşi repede, ea fiind paralizată de polarizarea internă, accentuată de război: dreapta va respinge oricum războiul împotriva Germaniei naţional-socialiste („Mai degrabă Hitler decât Blum!”), iar după pactul Hitler-Stalin şi puternicul Partid Comunist Francez, şi împreună cu el o parte a muncitorimii. Armistiţiului (22. VI.) şi sfârşitului celei de-A Treia Republici le va urma în partea de Franţă

neocupată până în noiembrie 1942 regimul de la Vichy, condus de mareşalul Petain, care va colabora cu germanii. Flota şi cele mai multe colonii vor urma regimul de la Vichy, astfel încât opoziţia din exil – din Anglia – a lui de Gaulle nu a avut la început decât o bază restrânsă. Pe de altă parte, cucerirea Angliei va eşua în cadrul unei bătălii aeriene care se va numi „bătălia pentru Anglia” (iulie-septembrie 1940), lucru care se va întâmpla şi cu Spania lui Franco, rămasă neutră (august 1940).

În contextul oportunităţilor create de angajarea vestică a Germaniei, Uniunea Sovietică îşi va duce la bun sfârşit planurile revizioniste, pentru a recăpăta teritoriile pierdute după 1918: estului Poloniei (septembrie 1939) îi vor urma ocuparea şi anexarea statelor baltice şi Basarabia şi Bucovina de nord, smulse României prin ultimatumul din iunie 1940. Prin (al doilea) Arbitraj de la Viena (30. VIII.) Hitler va da Ungariei nordul Ardealului şi va arunca România prin dictatura Antonescu într-o criză existenţială. Aşa cum la sfârşitul Republicii de la Weimar NSDAP şi KPD pulverizaseră viaţa parlamentară, tot aşa, însă de astă dată în plan statal, cel de-Al Treilea Reich şi Uniunea

Sovietică au pulverizat centrul între extrema dreaptă şi extrema stângă.

În apogeul puterii sale, după victoriile din vest, Hitler va începe preparativele pentru atacarea Uniunii Sovietice. El va lua ca pretext refuzul lui Stalin de a se adapta Puterilor Axei în politica de împărţire a

„marilor teritorii" cucerite (12. /14. XI.1940). În cadrul manevrelor legate de constituirea unei baze de pornire, Hitler va institui Pactul anticomintem, pentru a obţine acordul formal al statelor balcanice de a se plasa sub conducerea sa. Atacul izolat (şi eşuat) al Italiei asupra Greciei, ca şi pretenţia insistentă a Iugoslaviei de fi scoasă din rolul de satelit care-i fusese atribuit îl vor determina pe Hitler, pentru a-şi asigura flancul sud-estic împotriva Uniunii Sovietice, să cucerească Iugoslavia şi Grecia (aprilie/mai 1944). În acelaşi timp el va decide atacarea Uniunii

Sovietice (22. VL), acţiune care va pune capăt alianţei de facto dintre cel de-Al Treilea Reich şi Uniunea Sovietică şi care va evidenţia duşmănia

„naturală" dintre ele. În acest mod el va forţa însă alianţa dintre Uniunea Sovietică şi centrul politic burghez/social-democrat, alianţă căreia i se va asocia mai târziu şi SUA (decembrie 1941).

În acelaşi timp, Japonia va continua cucerirea Chinei, ocupând şi Indochina franceză (septembrie 1940). SUA se vor angaja în războiul împotriva Puterilor Axei de o manieră indirectă, prin livrarea de materiale pe bază de credit către Anglia şi prin antrenarea Japoniei – în sprijinul Chinei – către un război economic, război care va şi provoca de altfel atacul Japoniei asupra flotei americane de la Pearl Harbor (7. XII. 1941).

Invadarea de către Japonia a Asiei de sud-est (Malaya, Hong Kong, Indonezia, Filipine, Burma, 1941/1942) şi declaraţia de război a Germaniei împotriva SUA (11. XII) vor contura pe deplin constelaţia celei de-a doua faze, decisivă, a celui de-al doilea război mondial – Puterile Axei împotriva restului lumii.

Uniunea Sovietică va suferi la început pierderi grele. Reacţiile anticomuniste de la început ale ţărănimii din teritoriile ocupate se vor volatiliza rapid în faţa brutalităţii politicii germane de exploatare şi

exterminare a evreilor şi slavilor („rase inferioare”). Noul patriotism sovietic („Marele război pentru apărarea patriei”), provocat de către Hitler însuşi prin duritatea politicii sale, improvizaţiile brutale (printre altele, transferarea industriei la est de Urali) şi ajutorul material occidental au ferit Uniunea Sovietică de marşul victorios al armatelor germane până la porţile Moscovei şi Leningradului (1941), stopându-1 la Stalingrad şi în Caucaz (1942). Situaţia va cunoaşte o schimbare majoră în iarna dintre 1942/1943:

Al doilea război mondial eşecul germanilor în Africa de Nord şi la porţile Stalingradului, al japonezilor în războiul naval şi aviatic de la Guadalcanal, ca şi debarcarea aliaţilor în Maroc şi Algeria vor fi primele semne ale decăderii Puterilor Axei. Aliaţii vor fi susţinuţi de opoziţia europeană, în cadrul căreia, după atacarea Uniunii Sovietice de către germani, comuniştii vor avea un rol conducător.

În perioada sa glorioasă, Hitler a utilizat fără scrupule, în cadrul războiului fulger, superioritatea tehnologică pe care o deţinea la început, de acest tratament având parte şi populaţia civilă (războiul bombardamentelor). Începând de la sfârşitul anului 1942 aliaţii vor reuşi treptat să-şi impună superioritatea materială şi numerică. Pentru a-şi detensiona situaţia, Stalin va cere curând aliaţilor vestici să creeze un al

„doilea front”, pe care însă aceştia nu l-au creat decât şovăielnic, dinspre periferie spre centru, pregătind în acelaşi timp şi operaţiunile complicate ale debarcării-Maghreb (noiembrie 1942), Italia (1943), Franţa (6.

VI.1944).

Germania naţional-socialistă nu va mai face faţă înaintării coordonate a aliaţilor dinspre est, sud şi vest (1943-1945), însă

continuarea conflictului va genera pierderi din ce în ce mai mari tuturor participanţilor, în special în rândurile opoziţiei europene (şi germane) şi în rândurile populaţiei civile germane prin raidurile aeriene şi prin fuga din est în iarna 1944/1945. Antisemitismul criminal îşi va atinge apogeul începând din 1942 prin programul de nimicire a evreilor în lagărele germane de concentrare („soluţia finală” = „Holocaust”), el provocând aproximativ 6 milioane de rnorţi.

Deoarece opoziţia internă a eşuat (20 iulie 1944), în primăvara anului 1945 se va realiza constelaţia prevenită prin armistiţiul din noiembrie 1918 – înfrângerea totală de către aliaţi a Germaniei naţional-socialiste („debellation") (8. V. 1945), prăbuşirea Reichului. Estul (Uniunea Sovietică) şi Vestul (SUA) se vor întâlni nu doar simbolic pe graniţa structurală tradiţională, trasată deja la începuturile Epocii moderne, pe Elba, care a devenit de atunci graniţa sistemelor politice mondiale. Opoziţia nu mai puţin îndârjită manifestată de către Japonia va fi înfrântă de către SUA prin cele două bombe atomice, de la Hiroshima şi Nagasaki (6/9 august 1945), care vor deschide Era atomică.

129. Comunismul şi naţional-socialismul: cele două mari sisteme totalitare ale secolului XX

Pentru înţelegerea unui aspect central al istoriei epocii este util să

invocăm conceptul de „totalitarism", utilizat pentru prima dată de către Hannah Arendt încă din perioada exilului său în SUA în timpul războiului. Către sfârşitul războiului rece stânga occidentală, în zelul ei antifascist şi „anti-anticomunist" excesiv a dezavuat paradigma totalitarismului, alunecând în „cearta istoricilor" în jurul ideii că orice comparaţie dintre cele două totalitarisme ar fi imorală. Deoarece a compara nu este acelaşi lucru cu a identifica, comparaţiile structurale dintre sisteme, dintre atrocităţile comise de către ele şi dintre efectele lor sunt totuşi posibile. Pentru aceasta este însă necesar ca în evaluarea lor să fie folosită într-adevăr aceeaşi unitate de măsură. După căderea comunismului în 1989/1991 şi dezvăluirea crimelor regimului comunist, termenul de „totalitarism" a fost reabilitat discret, fiind utilizat chiar şi de

mai vechii opozanţi, ei mărturisind prin aceasta „consensul antitotalitar"

(Habermas).

Termenul de „totalitar" surprinde exercitarea puterii unui partid asupra maselor, prin utilizarea unor sisteme moderne, pornind fie de la adeziunea liberă, fie de la constrângere, fără separaţia puterilor, fără stat de drept şi stat constituţional, prin teroare şi îndoctrinare. Pretenţia totalitarismului absolut de a stăpâni viaţa individului sub toate aspectele acesteia – private şi colective (inclusiv prin „unitatea întregului popor") –

printr-o înlănţuire totală de către stat şi societate, ne lasă să întrevedem intenţia de a crea un „om (total) nou”. Marile totalitarisme ale secolului nostru sunt reprezentate de comunismul sovietic (1917-1991)-cu variantele sale, cum ar fi de exemplu Mongolia (1921-1991), sau statele europene satelite ale Uniunii Sovietice (aprox. 1945-1989/1990), Coreea deNord (din 1945), China (din 1949), Cuba (din 1960), Vietnamul (din 1946/1975), Laos (din 1974), Cambodgia (din 1974) şi alte state din Lumea a treia – şi de naţional-socialismul german (1933-1945), având ca cea mai importantă variantă fascismul italian.

Pentru o analiză mai nuanţată a unei problematici complexe din punct de vedere factic şi încărcate emoţional-ideologic am putea folosi spre comparaţie modelul calculului fracţionar: sub linie se află acelaşi numitor, deasupra diferiţi numărători. Aceştia sunt foarte strâns legaţi de problemă, neputând fi despărţiţi decât în mod abstract pe hârtie: asemănările pot fi repede anulate de diferenţe, diferenţele nu pot fi subliniate fără a scoate în evidenţă asemănările.

Asemănările se impun de la nivelul trăsăturilor exterioare: dispreţul manifestat faţă de parlamentarism şi liberalism, faţă de statul de drept şi constituţional. Regimul impune teoria şi pretenţia unei structuri de partid şi statale monolitice atotcuprinzătoare, chiar şi atunci când realitatea oferă suficiente nişe indivizilor şi favorizează anarhia punctuală prin suprapuneri şi rivalităţi de competenţe.

Mijloacele de îndoctrinare au cunoscut o paralelă frapantă, mergând până la cultul drapelului, al conducătorului şi al personalităţii.

Ambele sisteme au fost supermilitarizate, au cultivat modelul urii faţă de

„duşmanii poporului”, „duşmanul de clasă”, „rasele duşmane”, „evreimea mondială” şi „sionism”, „imperialism”, „capitalism”, „plutocraţie”,

„suboameni”, „duşmani” sau „elemente duşmănoase” (pentru a folosi jargonul Stasi din RDG). Ambele au răstălmăcit cultura („germană”) şi

„fundamentul cultural umanist” pentru promovarea propagandistică a propriei ideologii şi politici de forţă, naţional-socialismul de o manieră

deschisă, oficială, comunismul mai degrabă mascat sub eticheta

„internaţionalismului”, prin revoluţia mondială.

Cele mai impresionante sunt asemănările fatale apărute prin instituirea unui sistem de teroare: gulagul şi lagărele de concentrare au fost variantele sovietică, respectiv germană ale aceluiaşi instrument de teroare, care va merge până la înlocuirea numelui cu un număr. Celor două le-a fost comun principiul „munca până la moarte”, chiar dacă în gulag acesta nu a fost însoţit de motto-ul cinic etalat la intrarea în lagărele naţional-socialiste „Munca eliberează”. Ambelor le-a fost comună

mantia tăcerii, impusă gardienilor, deţinuţilor şi familiilor lor: lagărele de concentrare au fost secrete de stat de cel mai înalt ordin.

O deosebire pe care apologeţii comunismului o consideră de o importanţă majoră ar consta în aceea că, în cadrul lagărelor de concentrare, naţional-socialismul german a promovat crimele în masă: în gulag sau în alte centre ale poliţiei secrete sovietice oamenii nu erau ucişi cu milioanele prin metode industriale, aşa cum s-a întâmplat la Auschwitz, ci prin metode tradiţionale, şi în special prin noutatea introdusă de sovietici la începutul revoluţiei şi al războiului civil, împuşcarea în ceafă. Însă Aleksandr Soljeniţân, victimă a gulagului şi cel mai important martor al „Arhipelagului gulag”, ne oferă clarificări structurale edificatoare: noi nu aveam gaz. Germania industrializată şi-a început genocidul industrial, Rusia sovietică, înapoiată şi agrară, convenţional.

Însă diferenţa dintre metodele de ucidere în masă şi obârşia germană sau sovietică a victimelor constă într-o deosebire structurală: cele mai multe victime ale naţional-socialismului au fost străini, cele mai multe victime ale lui Stalin şi ale gulagului au fost proprii cetăţeni.

Ambele sisteme au încercat să suprime diferenţele şi tensiunile normale apărute într-o societate complexă, în special o dată cu procesul industrializării, printr-o unitate de faţadă impusă forţat, căutând însă

tocmai în acest fel căi pentru disimularea tensiunilor interne: mai mica Germanie, puternic industrializată, a explodat în plan extern în cel ce-al doilea război mondial, care îi va şi oferi drept victime ale uciderii în masă

milioane de oameni, cei mai mulţi evrei. Dimpotrivă, uriaşa Uniune

Sovietică, nedezvoltată din punct de vedere calitativ, va cunoaşte o implozie, ea luându-şi victimele din rândurile propriei populaţii sau din rândul popoarelor de care putea dispune prin cucerire şi deportări (de ex.: Polonia, popoarele baltice). Compararea numărului victimeloraproximativ 6 milioane naţional-socialismul şi cel puţin 20 de

milioane numai Stalin – nu are absolut nici o valoare, atâta timp cât fiecare om sacrificat este deja mult prea mult.

Ambele totalitarisme au izbucnit ca urmare a crizei globale generate de primul război mondial şi a urmărilor războiului – Rusia Sovietică în 1917, Germania naţional-socialistă în 1933. Atât din punct de vedere crononogic, cât şi din perspectiva duratei, prioritatea îi revine sistemului sovietic: el a precedat cel de-Al Treilea Reich şi a durat mult mai mult – şaptezeci şi patru de ani, în timp ce „imperiul (Reichul) de o mie de ani" a durat doar doisprezece, chiar dacă ambele au încercat să

sugereze că vor fi eterne. Pretenţia mesianică ne conduce în planul istoriei universale către cea mai profundă asemănare dintre cele două: naţional-socialismul şi comunismul sunt variante secularizate ale sectelor creştine şi ale mişcărilor eretice apărute în Evul Mediu şi caracterizate de dualism (nu există decât bine şi rău), ce vor evolua inevitabil către structuri de gândire eschatologice şi apocaliptice. În lupta finală dintre Bine şi Rău, poporul lui Dumnezeu luptă prin toate mijloacele, sub conducerea mântuitorului mesianic („Armaghedon",

„Până la lupta finală!"), împotriva duşmanilor lui Dumnezeu, înainte de sfârşitul lumii, pentru naşterea unui „nou Ierusalim" şi a unui „om nou".

Astfel poate fi înţeles terorismul totalitarismelor. Secularizate, fără

referinţă (deschisă) la religie, chiar atee, ele impun aceleaşi structuri de gândire, distingându-se doar prin poziţia de pe eşicherul politic: socialism internaţionalism, către „stânga", naţional-socialism, către

„dreapta". Din perspectiva gândirii eschatologice ele au avut „concepţii despre lume" marcate de cea mai aprigă duşmănie, motiv pentru care ţinta majoră a lui Hitler în cel de-al doilea război mondial a fost Uniunea Sovietică, chiar dacă înainte de a urmări această ţintă el trebuia să

înlăture unele obstacole – atât în est (Polonia), cât şi în vest (Franţa,

Anglia).

Datorită asemănărilor fundamentale dintre structurile de gândire şi atitudinile general morale ale celor două mişcări s-au înregistrat frecvente alunecări în plan personal între totalitarismul de dreapta şi cel de stânga, alunecări apărute îndeosebi în urma unor înfrângeri sau în contextul unor crize ale unuia sau altuia dintre partidele aflate în conflict în cadrul a ceea ce s-a numit „războiul civil mondial" (Ernst Nolte) – în jurul anului 1933,1945, sau după 1989/1991. În acelaşi sens, s-a putut merge chiar până la transformarea bruscă a discursului unor întregi formaţiuni politice, care din susţinătoare ale internaţionalismului au devenit cele mai aprige apărătoare ale unui

socialism naţional, aşa cum s-a întâmplat în Serbia după divizarea Iugoslaviei titoiste, în 1991.

O valoare instructivă deosebită o prezintă diferenţele dintre modurile de prăbuşire ale celor două tipuri de regim politic, precum şi cele dintre efectele create de acest eveniment în sânul celor două tipuri de societăţi: cel de-Al Treilea Reich se va prăbuşi în 1945, la sfârşitul războiului pe care el însuşi îl provocase, în timp ce Uniunea Sovietică va cunoaşte un fenomen de implozie în 1991, prăbuşirea ei îmbrăcând o notă aparte în cadrul istoriei universale, ea find cauzată în mod covârşitor de factori interni. Cel de-al doilea război mondial a fost atât de îngrozitor încât din ruinele celui de-Al Treilea Reich se va ivi, în contextul Războiului rece, un surogat de ordine pacifică, care va dura timp de patruzeci şi cinci de ani, chiar dacă la est de graniţa structurală a lumii, trasată între 1945-1990, pe fondul preţului amar impus de Stalin prin

„Pax Sovietica", războiul va continua în lumea a treia (Coreea, Vietnam, Afghanistan etc), el întreţinând cursa înarmărilor atomice.

Infirmităţile structurale din „Imperium Sovieticum" au fost de proporţii enorme şi s-au acumulat după moartea lui Stalin (1953) în crize interne ale sistemului, astfel încât pe măsură ce Războiul rece, iniţiat de către acesta şi impus întregii lumi, va căpăta aspecte mai civilizate, el se va soluţiona de la sine. Implozia la scara istoriei universale petrecută în 1989/1991 va genera aproape un fel de libertate forţată, însă va şi da naştere unei serii de războaie aprinse (etnice, sociale), care ar putea avea ca efect global escaladarea unui gen de al treilea război mondial, războiul din Iugoslavia fiind în acest sens exemplul cel mai concludent.

Pline de substanţă istorică sunt chiar şi diferenţele dintre modurile în care au fost înfrânte cele două totalitarisme: în timp ce guvernarea naţional-socialistă va lua sfârşit prin sinuciderea celor responsabili şi prin condamnarea la moarte (în numeroase cazuri), în cadrul procesului de la Nurnberg, denazificarea decurgând diferit în Vest şi în Est, liderii şi

„nomenclatura" comunistă au avut o cădere atât de lină cum nici un alt grup conducător nu a mai avut vreodată în istorie: continuitatea personală în statele postcomuniste este impresionantă. În procesul de (re) edificare a societăţiii civile comuniştii s-au prezentat ca şi cum nu li s-ar fi clintit nici un fir de păr.

130. Lumea împărţită:

Războiul rece (Est-Vest) şi decolonizarea (Nord-Sud), 1945-1990

Noul început din 1945 a dus până la capăt evoluţiile mai vechi, apărute la sfârşitul primului război mondial: SUA (moştenitoarea Angliei şi a imperiului mondial al acesteia) şi Uniunea Sovietică (în continuitatea Imperiului ţarist) vor deveni Superputeri mondiale, Anglia şi Franţa vor cobora în ultimă instanţă la statutul de Mari Puteri de plan secund, Germania şi Japonia vor fi distruse, China nu-şi va face încă simţită

prezenţa ca Mare Putere. Ca şi Liga Naţiunilor, Organizaţia Naţiunilor Unite nu a putut să construiască şi să menţină pacea mondială decât arunci când principalele puteri au avut puncte de vedere unitare asupra ordinii postbelice. Cele două Superputeri au fost însă forţate să

conlucreze numai în perspectiva alianţei antihitleriste, momentul victoriei aducând cu sine şi o rapidă destrămare a acestei coaliţii.

În urma marilor conferinţe de război ale aliaţilor de la Teheran (1943), lai ta şi Potsdam (1945), desfăşurate independent de pacea cu Germania şi Japonia, a luat naştere o ordine postbelică, care nu anticipa încă Războiul rece dintre Est (Uniunea Sovietică) şi Vest (SUA): fiecare putere mondială şi-a elaborat cu acest prilej propria ordine social-politică

în noul său spaţiu de influenţă sau şi-a asigurat această ordine împotriva adversarilor apăruţi la scară planetară. Europa a fost distrusă

de război, epuizată, intrând în vârtejul valurilor de refugiaţi. Pierderea de către aceasta a dominaţiei colective a lumii va fi pecetluită de împărţirea ei de către noile puteri mondiale, pe noua, şi în acelaşi timp vechea graniţă structurală reprezentată de Elba. Uniunea Sovietică îşi va extinde teritoriile, prin anexări dincolo de graniţele Imperiului ţaristnord-estul Prusiei (Konigsberg), Memel, Bucovina de nord; Sahalinul sudic, Kurilele.

În estul Europei centrale şi în Europa de sud-est ea va impune, prin intermediul Armatei Roşii, uniformizarea democraţiilor populare, care îşi vor păstra doar formal suveranitatea. Preţul plătit de această regiune va fi un stalinism riguros şi o intensă autoizolare în cadrul procesului evolutiv mondial. În mod corespunzător, SUA şi-a asigurat o extindere directă a spaţiului de influenţă prin anexiunile făcute în Pacific şi avanpostul european prin politica de „îngrădire” („containment”) – ea va ajuta Turcia să facă faţă presiunilor sovietice de cedare a teritoriilor din Anatolia orientală şi să creeze puncte de sprijin în regiunea Strâmtorilor şi va ajuta Grecia să înfrângă revolta comunistă (1947). În acelaşi timp, sub presiunea americană comuniştii vor fi excluşi din guvernele occidentale (Italia, Franţa). Planul Marshall a deschis calea reconstrucţiei economice a Europei occidentale.

Centrul de putere german a fost trecut prin foc, amputat şi fragmentat. Germania va redeveni, aşa cum fusese până în 1867/1870, un vid de putere, pe care îl vor umple forţele învingătoare şi de ocupaţie.

Tensiunile interne se vor permanentiza la nivel de partide politice, şi vor fi transferate la nivel statal prin scindarea dintre RFG şi RDG (1949), care va fi recunoscută conform dreptului internaţional începând din 1970, o dată cu iniţierea de către RFG a unei noi politici în Est.

Bombele atomice de la Hiroshima şi Nagasaki şi capitularea rapidă

a Japoniei vor asigura SUA monopolul asupra Japoniei, care va scăpa astfel de divizare. Totuşi, Coreea va fi divizată pe latitudinea de 38 de grade. În apogeul Războiului rece acolo va izbucni un război (1950-1953), condus de către SUA sub mandatul Naţiunilor Unite.

Boomul corean şi remilitarizarea RFG şi a Japoniei au fost cele mai importante urmări ale acestui conflict. În contextul dezgheţului apărut după

moartea Iui Stalin (1953), urmaşul acestuia la Kremlin va pune capăt războiului printr-un armistiţiu, care va permite modificarea liniei de împărţire a Coreii. Povara regimului stalinist va genera tensiuni în Blocul estic, care vor genera mişcări naţionale şi secesiuniIugoslavia (1948); RDG (17 iunie 1953); Polonia, Ungaria (1956); Albania (1960); China (1961); Cehoslovacia (1968); Polonia (1970, şi începând din 1980).

O problemă fundamentală a Războiului rece a fost lupta în jurul Germaniei divizate, al cărei potenţial economic (după restabilirea generală a Europei) şi a cărei poziţie în centrul continentului (NATO) au devenit tot mai importante. Cele două state germane se vor dezvolta separat şi într-o manieră extrem de diferită: RDG va reduce identificarea oficială cu Germania la câteva relicve istorice („Partidul unităţii socialiste germane", „Republica Democrată Germană", „Calea ferată germană"), ea ataşându-se, prin preluarea modelului sovietic, de elemente mai vechi ale statului autoritar (stat poliţienesc, cenzură, statul-partid, militarizare), în RFG dimpotrivă, într-o singură generaţie se va atinge un nivel de viaţă

ridicat, libertatea personală şi politică fiind considerate ca trăsături subînţelese ale statului de drept liberal şi constituţional. După 1968 însă

în RFG se va înregistra o mutaţie profundă către naţionalism şi structuri autoritare.

În paralel cu Războiul rece, decolonizarea va da naştere unui proces rapid de descompunere a imperiilor coloniale europene de peste mări. Epuizate de două războaie, Puterile coloniale nu au mai putut să-şi menţină autoritatea în teritoriile pe care le posedau peste mări, acestea avansând treptat, fie cu forţa, fie prin înţelegere, către afirmarea

autonomiei interne. Această autonomie s-a constituit în majoritatea cazurilor în etapă intermediară pentru atingerea unei independenţe (suveranităţi) depline.

Independenţa Indiei (1947) a avut valoarea unui semnal în regiunea

Asiei şi a Africii, însă deja către sfârşitul celui de-al doilea război lumea arabă a intrat într-un proces de emancipare naţională, proces marcat însă de fragmentare politică. Liga arabă (1945), condusă

la început de Egipt (până în 1973) ar fi trebuit să creeze un minimum de integrare politică. Corespunzător acestei orientări panarabe, Mişcarea de nealiniere („Lumea a Treia"), iniţiată de India (Nehru), Indonezia (Sukarno), Egipt (Nasser) şi Iugoslavia (Tito) va încerca să creeze în 1955

o alternativă.

Decolonizarea a îmbrăcat în mod covârşitor forma unui proces politic paşnic. Acolo unde angajarea europeană (investiţii, populaţie colonială albă) era deosebit de semnificativă, Puterile coloniale şi-au apărat interesele prin războaie de recucerire şi de represiune, în cadrul cărora vor fi susţinute, mai ales de către Est, mişcări de revoltă – Olanda a intervenit în Indonezia (1946/1947), Franţa în Vietnam (1946 până în 1954) şi Algeria (1954-1962), Portugalia în Angola şi Mozambic (1961/1962-1974). După eliberare, fostele ţări coloniale mergând până în Indonezia – au cunoscut o evoluţie de expresie mai mult sau mai puţin socialist-marxistă. În Europa, efectele politice ale acestui proces au fost deosebit de grele în Franţa (căderea celei de-A Patra Republici: începutul celei de-A Cincea Republici, 1958) şi în Portugalia (căderea regimului autoritar, 1974). Urmând modelul sud-african, Rhodesia va încerca şi ea să-şi afirme „independenţa" cvasi-colonială (1965-1979), însă va eşua.

După emanciparea naţională a Africii negre, marcată de cucerirea independenţei de către Sudan (1956) şi Ghana (1957), „the wind of change" (Harold Macmillan, 1960) a adus cu sine şi prăbuşirea sistemului sud-african de apartheid (1994).

Tensiunile Est-Vest şi decolonizarea se vor întrepătrunde, se vor potenţa şi se vor complica reciproc, în ciuda tuturor eforturilor Mişcării de nealiniere de a se plasa ca amortizor al acestora: războiul din Vietnam, în faza sa franceză (1946-1954), ca şi în cea americană

(1964/1965-1973), conflictul din Orientul Apropiat (începând din 1948), în general toate războaiele de eliberare anticoloniale (războiul algerian) s-au desfăşurat în câmpul tensional al conflictului Est-Vest. Victoria revoluţiei cubaneze conduse de Fidel Castro (1959/1960) a avut urmări complicate: izolarea Americii Latine de către SUA (embargoul, etc.) şi

radicalizarea regimului au condus la ralierea Cubei la Uniunea Sovietică, în timp ce criza rachetelor, care a avut loc în Cuba în 1962 a deschis faza detensionării dintre Est şi Vest. Emigrarea în masă a cubanezilor în SUA (aprox. 10% din populaţie), pe de-o parte, intervenţia trupelor cubaneze şi a „consilierilor" în Africa (Angola, Mozambic, Etiopia), pe de altă parte, aceştia reprezentând influenţa rusă, au relevat un efect ambivalent al Cubei în plan extern. Din acest punct de vedere, Războiul rece şi detensionarea relaţiilor dintre Est şi Vest nu pot fi despărţite decât teoretic de decolonizare şi de noile probleme dintre Nord (ţările industrializate) şi Sud (ţările în curs de dezvoltare). Prăbuşirea comunismului sovietic (în 1989/1991) a schimbat de o manieră

fulgerătoare situaţia mondială.

131. Africa în Epoca modernă III, 1914-1945

Rivalităţile politice din colonii, inclusiv din cele africane, au dus la tensiunile politice mondiale ce au explodat în anul 1914, în primul război mondial. Conflictul global a creat posibilitatea unor elite europenizate de a-şi exprima pretenţiile pentru autonomia regională. Mandatele acordate de Liga Naţiunilor Angliei şi Franţei în Africa de nord şi în Orientul Apropiat au provocat mişcări de protest şi răscoale din Maroc până în Irak, ca şi în Palestina, împotriva imigrării masive evreieşti. În cel de-al doilea război mondial, opoziţia internă s-a radicalizat, mergând până la cererea de acordare a independenţei. Aceasta s-a impus dinspre nord înspre sud (Egipt 1945, Sudan 1956), respectiv în Africa occidentală

(Ghana 1957, Guineea 1948). Africa de Sud a devenit în 1994 ultima ţară care „şi-a câştigat independenţa"; prin preluarea paşnică a puterii de către Congresul Naţional African. Problemele statelor postcoloniale eterogene şi labile sunt uriaşe, mai ales datorită rămânerii în urmă din punct de vedere economic, ce poate fi explicată prin poziţia marginală a Africii locuită de negri faţă de marile centre de civilizaţie eurasiatice.

1926/1931 Africa de Sud devine dominion suveran în British Commonwealth and Empire. 1935 Războiul din Abisinia, purtat cu gaze de luptă: Italia cucereşte Etiopia şi o anexează (1936-1941). 1945

Sfârşitul celui de-al doilea război mondial: începutul decolonizării.

Participarea la efortul de război (engl. „war effort”), atât pe plan militar cât şi indirect, a atras după sine, aşa cum se întâmplă în istorie, pretenţia de egalitate în drepturi. Această pretenţie a fost exprimată de intelectuali din diaspora africană, din Caraibe, din SUA, precum şi de africani din Franţa şi Anglia. Tribunele lor au fost cu precădere mişcarea congreselor panafricane cu patru întruniri (1919-1927) şi „National

Congress of British West Africa” (1920-1930). Ca şi în cazul celorlalte colonii europene, primii militanţi cereau numai încheierea discriminării rasiale şi implicarea în politică prin autonomie regională.

În colonii pe de o parte şi în „centrele” Anglia şi Franţa s-au format diferite grupări regionale care au fost focarele naţionalismului african. În Africa de Sud, consistenţa şi continuitatea organizatorică au fost cele mai puternice. Era cea mai timpuriu şi puternic industrializată ţară din regiune, cu cea mai marcantă comunitate de albi, care domina statul din punct de vedere politic, economic şi social. Sindicatele independente africane şi Congresul National African, înfiinţat din 1912 şi condus din culise de către Partidul Comunist din Africa de Sud începând din 1928, s-au opus sistemului de apartheid, încă de la întemeierea Uniunii Africii de Sud (1910), până la depăşirea paşnică a sistemului (1989-1994).

Momente importante au fost independenţa (formală) a Egiptului, care avea o constituţie („wafd”), forma statală fiind monarhia constituţională şi răscoala kabililor din Rif (1921 -1926). Iniţial, răscoala, condusă de Abdel Krim, a cuprins numai zona spaniolă a Marocului.

După ce s-a extins şi în zona franceză (1925), a fost înăbuşită de forţele armate franceze, conduse de generalul Petain (1926); Abdel Krim, stabilit în Egipt (din 1947), va fi o verigă de legătură importantă după cel de-al doilea război mondial cu mişcarea naţională algeriană modernă şi războiul din Algeria (1954-1962).

Întemeierea „Kikuyu Central Association” (1922) a constituit germenele mişcării naţionale din Kenya, condusă de Jomo Kenyatta. A luat fiinţă ca replică la expropierile abuzive din podişul kenyan în favoarea coloniştilor albi. Datorită acestei asociaţii, guvernul britanic a fost nevoit să ia în considerare cu prioritate interesele populaţiei băştinaşe faţă de fermierii albi (1923). Astfel a fost întreruptă pentru prima dată tradiţia colonizării de către albi, pornită din Africa de Sud,

a zonelor climatice optime, care ofereau condiţii pentru dezvoltarea economică.

Singurele state africane suverane formal, Etiopia şi Liberia, au atras atenţia mişcărilor naţionale timpurii din motive diferite: Liberia, întemeiată în 1822 ca rezidenţă pentru sclavii eliberaţi din statele sudice din SUA şi devenită în 1847 republică, a rămas în continuare dependentă de interesele economice americane (cauciuc: Firestone). Era condusă de către o oligarhie puţin numeroasă care se autodenumea

„liberieni americani", ai cărei membri erau în majoritate albi şi se comportau ca autentici stăpâni coloniali faţă de populaţia indigenă.

Revoluţia industrială

Etiopia este cel mai vechi stat african independent, creştinat încă

din 350. (Religie coptă, prin urmare dependenţă bisericească de Egipt.) Deşi geografic se află în Africa, a păstrat dintotdeauna distanţă faţă de Africa „neagră", datorită faptului că pătura conducătoare provenea din sudul peninsulei arabice (Yemen), în urma războiului abisinian, a fost cucerită de Italia fascistă, care a folosit aviaţia şi gaze de luptă ca răzbunare pentru înfrângerea suferită în 1896 la Adua. Fără a cunoaşte sentimentele adevărate ale negusului negisti („regele regilor"), Haile Selassie (1930-1974), Etiopia s-a bucurat de sentimentele de compasiune şi solidaritate ale tuturor celor care nutreau sentimente naţionale din Africa şi din afara ei. Războiul din Abisinia a devenit astfel un catalizator emoţional al naţionalismului african între cele două războaie mondiale.

Mandatele Ligii Naţiunilor asupra fostelor colonii germane (1920) au formulat pentru prima dată în dreptul internaţional obligaţia puterilor coloniale de a se preocupa pentru dezvoltarea către independeţă a coloniilor ce le-au fost încredinţate. Era considerată o sarcină supremă, a cărei îndeplinire trebuia raportată anual. Cu toate acestea, Togo şi Camerun au fost împărţite între Anglia şi Franţa, iar părţile revenite Angliei au fost alipite coloniilor învecinate, Coasta de Aur, respectiv Nigeria. În general, teritoriile aflate sub mandatul Ligii Naţiunilor, care după 1945 au trecut în custodia ONU, au parcurs un drum mai uşor către independenţă. Deoarece Africa de Sud a

considerat Africa de Sud-Vest germană ca pe un avanpost al său şi al apartheidului, ba chiar a anexat teritoriul în 1949, declararea independenţei Namibiei s-a complicat în mod extrem şi s-a amânat decenii de-a rândul. În cele din urmă, n-a putut fi împiedicată, datorită perseverenţei comunităţii internaţionale care considera anexarea drept ilegală, iar ţara a intrat astfel în rândul naţiunilor de sine stătătoare.

132. Revoluţia industrială V:

Intrarea în era atomică (1945) a accentuat şi mai mult procesul industrializării mondiale, în Vestul capitalist, în Estul comunist, ca şi în ţările încă preponderent agrare din „Sud", care vor face un efort permanent de industrializare: „progresul popoarelor" va deveni în ultimă

instanţă echivalent cu progresele industrializării, această analogie mergând până la a fi preluată într-o enciclică a papei Ioan al XXIII-lea („Progressio Populorum"). În acest context apar însă o serie de antagonisme, care fac oricând posibile diverse conflicte: computerul, rachetele, chimizarea vieţii cotidiene etc. În ţările industrializate vor

trimite la începutul noului mileniu ţările aflate în curs de dezvoltare, prin tehnicizarea agriculturii şi construirea industriei, însoţite de efectele sociale specifice (urbanizare, explozia populaţiei), înapoi în secolele XVIII şi XIX europene. Apar în acest mod tensiuni noi între Nordul (Vest şi Est) industrializat şi Sudul în curs de dezvoltare, tensiuni legate direct de distanţa, devenită din ce în ce mai mare după expansiunea Europei dincolo de ocean, dintre „centrul" european (prelungit în America de Nord, Japonia, Australia/Noua Zeelandă) şi „periferia" colonială, respectiv semicolonială.

Pur teoretic, mai noul conflict Nord-Sud ar putea fi dezamorsat prin punerea în evidenţă şi exploatarea a ceea ce are în comun cu conflictul Est-Vest. În realitate însă, această strategie a fost dejucată de rivalităţile tot mai ascuţite şi de tendinţa de a folosi victoriile local-regionale pentru întărirea propriei poziţii de forţă, aşa cum a procedat de exemplu Uniunea Sovietică în Etiopia după căderea monarhiei (1974), sau în Afghanistan prin revoluţiile de după 1973 şi prin intervenţia militară directă din 1979.

Zona care până în 1991 era numită Lumea a Treia este un spaţiu

conflictual imens. În această zonă ar putea apărea în orice moment cutremure politice locale sau regionale, fapt care, începând din 1945, a oferit în mod constant material conflictual pentru relaţiile dintre Vest şi Est, fiind o invitaţie permanentă la un al treilea război mondial, tot aşa cum tensiunile din Balcani din 1914 au condus la primul război mondial. Prin procesul de decolonizare, proverbialul „butoi cu pulbere" al Europei, zona Balcanilor, a cedat locul Lumii a Treia, această tendinţă

fiind paralelă cu cea de globalizare a politicii mondiale, promovată prin imperialism şi cu polarizarea SUAUniunea Sovietică.

După victoria asupra imperiilor coloniale în cadrul procesului de decolonizare petrecut după cel de-al doilea război mondial, noile state post-coloniale s-au confruntat cu o serie nesfârşită de conflicte interne şi internaţionale. Pentru înţelegerea acestora este indispensabilă

cunoaşterea istoriei lor precoloniale, deoarece, sub un orizont conflictual-istoric global, ele se prezintă ca un uriaş rezumat al istoriei universale.

Din acest motiv, ele pot fi făcute comprehensibile şi pot fi ordonate la scara istoriei universale numai printr-o pronunţată sistematizare: la scară generală, şi aici îşi vor face simţită prezenţa mecanismele istorice tradiţionale – tensiuni între centrele de putere şi vidurile de putere, între continuitare şi schimbare, care, aşa cum o arată experienţa, conduc împreună către conflicte violente. Transformările profunde, induse de

pildă de industrializare sau de mutaţiile politice (decolonizare, revoluţie socială), eliberează energii care mai devreme sau mai târziu irump oricum sub formă conflictuală.

În calitatea lor de state postcoloniale, cele mai multe ţâri ale Lumii a treia prezintă structuri culturale şi etnice eterogene, asemănătoare statelor postdinastice în perioada interbelică, state care începând din 1990 vor fi numite postcomuniste, mai precis, cele din partea estică a centrului Europei şi din sudul acesteia. Conflictele dintre statele postcoloniale vor fi pregătite de procese asemănătoare celor care se desfăşuraseră înainte de 1918 între mişcările naţionale tot mai puternice şi imperiile dinastice aflate în plin proces de decădere. Analogia dintre Austro-Ungaria şi Imperiul otoman, pe de-o parte, şi Iran şi Etiopia, pe de altă parte, este elocventă. Însă conflictele dintre cele mai multe ţări ale Lumii a Treia pot fi adesea înţelese cel mai

bine prin compararea acestora cu situaţia imperiilor dinastice înainte şi după primul război mondial.

Ordinea pacifică impusă de imperiile cuceritoare („Pax Romana”,

„Pax Britannica”) nu a putut decât să îngheţe sau să modifice conflictele interne ale cuceriţilor (colonizaţilor), nu însă să le şi rezolve. Realizarea independenţei prin procesul de decolonizare va amorsa din nou vechile conflicte, loialităţile tradiţionale politizându-se: grupurile religioase şi/sau tribale vor evolua, sub influenţa industrializării şi a noilor idei legate de statul naţional, către conflicte sociale şi tribale, conflicte care în ultimă instanţă vor îmbrăca şi forme „naţionale”.

Structurile sociale „locale” se vor dovedi cu timpul, la o privire mai atentă, configuraţii de forţă şi de dominaţie constituite pe baza cuceririlor precoloniale, care astăzi obstrucţionează manifestarea noului principiu al democraţiei şi egalităţii. Din acest motiv, clarificarea unui mare număr de conflicte contemporane cere imperios o întoarcere la epoca precolonială (respectiv preimperială) a proceselor de cucerire şi de colonizare.

Astfel, în Palestina/Israel, straturi succesive de cuceriri şi colonizări au creat tradiţii istorice, pretenţii, deplasări de populaţii şi tensiuni care contribuie în mod global la conflictul din Orientul Apropiat dintre evrei şi arabi – de la invazia lui Avraam, mai târziu a evreilor, conduşi de către Moise, sau după epoca acestuia, trecând peste cuceririle arabe şi otomane şi mergând până la mişcarea de „colonizare”

iniţiată de către sionism (începând din 1882), ca premisă nemijlocită a conflictului din Orientul Apropiat, care, prin războiul civil din Liban

(1975-1990), s-a prelungit într-un fel de ghem de subconflicte dezordonate.

Războiul din Golf, dintre Iran şi Irak (1980-1988) îmbracă într-o formă nouă rivalităţile originare dintre Mesopotamia (Irak) şi „popoarele munţilor”, respectiv ale podişurilor (Iran), apărute în epoca Imperiului akkadian al lui Sargon I. Cuceririle arabilor şi ale musulmanilor (aprox.

640-650), sintetizate în conflictul şi'a-sunna, care după cuceririle

otomane (1514) va căpăta nuanţe naţionale prin antagonismul dintre turci şi perşi, vor modifica şi ele configuraţia opoziţiei tradiţionale.

Recursul fundamentalist la structuri de gândire mai vechi, înregistrat îndeosebi în revoluţia islamică a lui Khomeini, a sfâşiat continuităţi religioase şi spiritual-istorice seculare sau chiar milenare. Îndeosebi renaşterea dualismului, provenit chiar din Persia, şi a mişcării şiite va stimula tradiţia, care se originează în acelaşi loc, a asasinatelor, ducând-o până la perfecţiune industrială – asasinate politice colective prin deturnări de avioane, maşini capcană, luare de prizonieri şi uciderea acestora.

În India au explodat în ultimul timp tensiunile seculare dintre populaţia sikh şi hinduşi, pentru ca masacrul dintre hinduşi şi musulmani (1946/1947), petrecut chiar în momentele obţinerii independenţei, să umbrească triumful naţionalismului indian. Mai nou se conturează conflictul dintre castele inferioare şi cele superioare, respectiv dintre cei care nu fac parte din nici o castă şi cei incluşi în sistemul castelor. Prăbuşirea sistemului castelor ar putea genera un conflict al tuturor împotriva tuturor la scara întregului subcontinent, care în ultimă instanţă ar conduce înapoi cu aproape 3500 de ani, la momentul cuceririi ariene şi al supunerii unei părţi a populaţiei dravidiene originare. Acestor tensiuni li se adaugă cele normale, rezultate din industrializare, explozia demografică şi prăbuşirea galopantă a echilibrului ecologic (distrugerea pădurilor, eroziune, transformarea solului în carst, lipsa apei, inundaţii din ce în ce mai dese şi mai nimicitoare). Energiile distructive care ar putea izbucni în India pot fi întrevăzute în toată amploarea lor abia astăzi.

Corespunzător acestor fenomene, în America Latină se întrevede astăzi prăbuşirea, după aproape 500 de ani, a vechiului sistem de dominaţie şi exploatare, sistem construit de către conchistadori începând cu Columb. Şi în acest caz consecinţele sunt imprevizbile: industrializarea, democratizarea, iar în unele state din Anzi şi în Mexic renaşterea populaţiilor indiene. Explozia demografică şi presiunea

crescândă asupra resurselor devenite insuficiente (pământ, apă, energie, materii prime) au ascuţit conflictele, dându-le o dimensiune existenţială.

După prăbuşirea regimului de apartheid, Africa de Sud se află sub presiunea unor tensiuni sociale şi regionale, acoperite temporar şi cu multă trudă de către Nelson Mandela, primul preşedinte de culoare al

Africii de Sud (din 1994).

Războiul civil din Nigeria (1966/1967-1970), cea mai mare naţiune a Africii (aprox. 100 milioane locuitori), ar putea să recapete oricând virulenţă ca urmare a crizei economice mondiale actuale. Clarificarea situaţiei regiunii impune stringent cunoaşterea ultimelor secole de istorie vest-africană, şi în special a Jihadului lui UsmandanFodio (1804-1817).

După aproape un secol, conflictul turco-armean aruncă în lume placenta otrăvită a Problemei orientale. El îşi extrage forţa exploziei emoţionale din masacrele comise în rândurile armenilor în timpul primului război mondial (1915-1916), masacre ale căror răni nu s-au vindecat, masacre pe care cele două părţi le interpretează şi valorizează

diferit (genocid – intervenţie armată în caz de forţă majoră).

Chiar şi în Europa poate fi evidenţiat un fond conflictual regional –

deschis (Irlanda de Nord, Kosovo, Ţara Bascilor), sau latent (Macedonia) –

care conduce înapoi către cuceriri istorice ale căror efecte sociale şi politice sunt active şi astăzi. Exemplul cel mai concludent în acest sens este oferit de războiul din Iugoslavia (din 1991), în spatele căruia stă de fapt dorinţa mai veche a sârbilor de a construi un mare imperiu sârbesc.

Astfel de clarificări istorice ale multora dintre conflictele contemporane oferă firul conducător necesar pentru descifrarea labirintului unei atât de încâlcite serii de războaie, războaie civile, revolte, revoluţii etc, pentru ca prin analiza raţională a acestora să ne putem adapta situaţiei şi să ne putem feri de cinismul autodistructiv: globalizarea politicii internaţionale şi a istoriei universale a legat direct posibilitatea unei păci durabile de nivelul de viaţă, de libertate şi de pacea internă.

133. Prăbuşirea Uniunii Sovietice, 1945-1991

Prăbuşirea Uniunii Sovietice este un eveniment atât de important şi

care a zguduit atât de profund lumea contemporană, încât putem considera că o dată cu ea se deschide cea mai nouă etapă a istoriei globale: ea a pus astfel capăt şi Revoluţiei din octombrie 1917, lăsând însă în urmă un morman de ruine – politice, economice, sociale, spirituale. În acelaşi timp, căderea comunismului sovietic oferă o lecţie de proporţii uriaşe asupra acţiunii mecanismelor universal-istorice, ea

fiind cea din urmă variantă apărută în istoria nesfârşită a creşterii şi decăderii marilor imperii. Ca moştenitoare a Imperiului ţarist rus, Uniunea Sovietică trebuia să se confrunte în amplul proces de modernizare lucrativă cu atât de multe handicapuri structurale provenite din trecut încât, cel puţin privind retrospectiv, se poate afirma că ea nu avea nici o şansă de reuşită. Şi în acest caz iese în evidenţă dialectica nemiloasă dintre victorie şi înfrângere: pentru Uniunea Sovietică, victoria înregistrată la sfârşitul celui de-al doilea război mondial a îmbrăcat un caracter dialectic, ea fiind, în opoziţie cu efectele scontate, punctul de plecare al falimentului din 1991.

Paşnice a expansiunii sovietice. 1953 Moartea lui Stalin: criză în Uniunea Sovietică. Troica Beria, Malenkov, Hruşciov: 17 iunie revoltă

anticomunistă în RDG.

Primul „dezgheţ": armistiţiul din Coreea. 1956 „Cuvântarea secretă" a lui Hruşciov la cel de-al XX-ale Congres al PCUS: stalinismul este demontat.

Tulburări în Poznan: octombrie polonez. Gomulka devine şeful partidului.

Revolta din Ungaria: înăbuşită în sânge de către Armata Roşie.

Războiul din Afghanistan (până în 1988): criza îndelungată se transformă în agonie.

Prin anexiunile teritoriale din 1945 şi prin constituirea unui sistem de state-satelit orientat împotriva Vestului, ţarul roşu, cum este supranumit Stalin, a creat o presiune atât de puternică asupra Occidentului cum ţarii albi n-ar fi îndrăznit să imagineze nici în visurile lor cele mai frumoase. Prin aceasta însă Uniunea Sovietică îşi

va crea singură un material istorico-politic exploziv, care o va duce în ultimă

instanţă la prăbuşire: varianta totalitarismului de stânga al Rusiei ortodox-auto-crate a adus locuitorilor Uniunii Sovietice un nivel de viaţă

şi mai scăzut decât cel cunoscut de popoarele de expresie latină, nivelul celor din urmă evoluând începând din Evul Mediu (chiar dacă difuz, în paralel cu procesele din Vest) pe fondul dezvoltării societăţii civile.

Încercarea de a scădea nivelul de viaţă al ţărilor-satelit în favoarea Uniunii Sovietice a provocat, în contextul confuziei ce a urmat după

moartea lui Stalin, o revoltă care a cuprins vestul cel mai îndepărtat al

„Imperium Sovieticum", RDG (17 iunie 1953). Revendicările economice (evaluarea retroactivă a datoriilor faţă de URSS) au declanşat o grevă

generală, care ar fi putut conduce rapid la revendicări politice – alegeri libere, căderea Partidului Socialist Unit din Germania (SED). Tancurile

sovietice au înăbuşit rapid şi sângeros revolta populară, sovieticii impunând extinderea semnificativă a STASI (Ministerul siguranţei statului). Însă 17 iunie va crea precedentul pentru mişcări sociale asemănătoare în alte state satelit-europene – Polonia şi Ungaria, în 1956; Cehoslovacia în cadrul „Primăverii de la Praga", în 1968; Polonia, în 1970,1976,1980/1981, în cadrul crizei poloneze de mai lungă durată, ca parte a crizei întregului sistem al „socialismului real".

În plan extern, Uniunea Sovietică va câştiga – în ciuda divizării mişcării comuniste mondiale prin ruptura cu China, din 1960 – aproape o duzină de state clientelare, începând cu Cuba lui Fidel Castro (1960), şi o jumătate de duzină de aliaţi de facto, în primul rând India, care oficial făcea parte din mişcarea de nealiniere. În apogeul puterii sale, sprijinit de cele mai modeme sisteme de rachete şi de arme atomice, imperiul sovietic va fi atins totuşi de fisurile interne ale comunismului sovietic, un sistem economic de comandă, rigid şi ineficient, cu planificare centralizată şi mentalităţi structurate cantitativ şi nu calitativ, fără baza unei economii ţărăneşti libere, distrusă prin colectivizarea impusă de către Stalin. Începând cam din 1975, ratele de creştere, pe care se baza chiar şi comunismul, se vor

diminua dramatic, începând epoca unei îndatorări rapide la „duşmanul de clasă”, ale cărui devize mai puternice (dolar, DM) vor deveni repere pentru moneda proprie. Numai creditul de miliarde de mărci acordat de către RFG RDG-ului va permite evitarea falimentului acestui stat încă din 1983.

Războiul din Afghanistan a adus în zona de periferie înfrângerea decisivă pentru structurile de putere – în plan militar, politic, moral. El va arunca Uniunea Sovietică într-o deplină incapacitate de acţiune în plan politic extern, dechizând un nou spaţiu de manevră statelor vasale din periferia vestică, iar mai târziu şi periferiei sudice musulmane a Uniunii Sovietice: nu întâmplător, criza cronică poloneză a cunoscut o escaladare, exemplară pentru criza întregului sistem al „socialismului real”, prin grevele din Gdansk şi fondarea de către Lech Walesa Epoca istoriei globale mişcării sindicale independente

„Solidarnosc”, în august 1980, după începerea războiului din Afghanistan. Uniunea Sovietică nu mai avea puterea să „pacifice” şi să

„normalizeze” neliniştita Polonie prin metode asemănătoare celor folosite la Praga în 1968, sau la Budapesta în 1956.

În timp ce între Werra şi Kamceatka se contura un uriaş Liban, cu întreaga serie de consecinţe previzibile (războaie civile, conflicte etnice şi sociale, valuri de emigranţi către vest), strângerea rândurilor Europei de

expresie covârşitor latină a demonstrat superioritatea economiei de piaţă

în raport cu economia planificată şi a accentuat presiunea Estului (germanii din RDG, polonezii, ungurii, cehoslovacii, croaţii, slovenii, dar şi estonii, letonii şi lituanienii, în chiar interiorul URSS) de a se desprinde de sistem. Desprinderea acestora în 1989 de corabia avariată

a socialismului real s-a constituit într-o fugă către Vest, către „Casa europeană”, pe care de astă dată o reclama chiar şi Gorbaciov.

Încercarea de reformă a lui Gorbaciov a avut doar darul de a evidenţia problemele negate până atunci, ea conducând către o agonie recunoscută deschis, agonie care începuse deja cu războiul din

Afghanistan. În aceeaşi perioadă va începe mişcarea de desprindere manifestată la graniţa vestică a imperiului sovietic, în speţă în RDG, premisa majoră a realizării acestei mişcări fiind trasată de ideea apartenenţei statale comune a germanilor, idee susţinută permanent de către guvernul federal. Căderea Zidului Berlinului la 9 noiembrie 1989, sub presiunea fizică şi psihică a celor care doreau să călătorească în afara RDG, a deschis toate zăgazurile. Prăbuşirea Uniunii Sovietice era doar o problemă de timp şi de modalităţi. Ea a apărut ca implozie, ca prăbuşire aproape voluntară, căreia i-a urmat însă foarte repede folosirea forţei, exemplul cel mai elocvent în acest sens fiind războiul din Iugoslavia (începând din 1991).

! i lIV. Epoca istoriei globale ţ recente

Prăbuşirea Uniunii Sovietice este un eveniment atât de profund şi în adevăratul sens al cuvântului de cutremurător, încât poate fi privit ca începutul istoriei contemporane recente. A anulat dintr-o dată Revoluţia din octombrie 1917, dar a şi lăsat în urmă un morman de ruine în multe domenii – politic, economic, social, spiritual, moral. Globalizarea s-a desăvârşit, pe de o parte în tensiunea între o nouă dezordine mondială şi

„pax americana", pe de altă parte între renaşterea unor naţionalisme neoimperiale şi persistenţa vechilor rasisme.

134. Naţionalisme neoimperiale şi epurări etnice Războaiele ce au avut loc în şi între statele succesoare postimperiale, de la decolonizarea de după 1945 şi dispariţia Uniunii Sovietice din 1989/1991 demonstrează ambivalenţa statului naţional de tip european. Pentru analiza numeroaselor conflicte într-o „unică lume"

globalizată nu ajută nici condamnările moralizatoare ale naţionalismului considerat a fi „anacronic" de către „progresişti" luminaţi, nici glorificarea idealizantă de către naţiuni care şi-au redobândit abia recent statutul de state suverane. Iluminismul a pregătit, începând cu 1789, naţionalismele

moderne împotriva marilor imperii dinastice. Războaiele succesoare postimperiale ca cele din ex-Iugoslavia sau Africa risipesc toate avantajele obţinute prin independenţă.

Situaţia mondială complicată, caracterizată pe de o parte prin

globalizare, iar pe de o altă parte prin haosul creat de particularităţi naţionale şi regionale, necesită o analiză istorică-structurală a acestor evenimente încâlcite şi contradictorii. O cale ar fi comparaţia pe mai multe planuri a celor două structuri istorice aparent contradictorii –

imperiu şi naţiune. Este vorba de o fuziune generatoare de conflicte în statele succesoare naţionale postimperiale cu revendicări neoimperiale pentru justificarea redesenării graniţelor.

Ca punct de vedere general se poate porni de la afirmaţia lui Alexis de Tocqueville: popoarele care au fost private de libertate o lungă

perioadă de timp vor întâmpina dificultăţi majore în a-şi folosi libertatea dobândită neaşteptat, într-un mod cât de cât înţelept. Acest fapt a fost dovedit de prea multe ori, începând cu Revoluţia franceză: şcoala înaltă

pentru învăţarea folosirii înţelepte a libertăţii este politica practică

aplicată zi de zi în statul propriu (suveran sau autonom) cu instituţii publice reprezentative. Cazul tipic ideal este reprezentat de procesul de formare a statelor naţionale în Europa catolică, începând cu Evul Mediu.

Pentru acest deziderat, au curs însă râuri de sânge şi lacrimi. Într-un conflict neîncetat, statele succesoare postimperiale structurate în mod diferit au luptat continuu pentru putere, hegemonie şi dominaţie imperială, atât în sistemul european, cât şi în diferite regiuni ale continentului (Peninsula Iberică, insulele britanice, Marea Baltică –

„Dominium Maris Baltici" – Europa centrală, Europa de est).

Zonele de formare a statelor naţionale se conturează de-a lungul unui mileniu, de la vest la est: mai întâi pe teritoriul fostului Imperiu roman de apus; la vest de Rin s-au format mai mult simbolic state succesoare germanice postromane slab structurate, ca bază a unor monarhii protonaţionale. Trecem în revistă în continuare, respectând ordinea cronologică, statele în graniţele aproximativ actuale: Portugalia (1248 – cucerirea regiunii Algarve), Spania (1659 – Pacea Piri-neilor), Franţa (1697-Pacea de la Nijmegen), Anglia (1603-1707 – uniune personală şi reală cu Scoţia). La acestea se adaugă monarhiile scandinave Danemarca, Suedia şi Norvegia, care au fost creştinate până

în jurul anului 1000 (de cele mai multe ori cu autonomie acordată de Danemarca sau Suedia 1814-1905) şi statele confederate de tip nou: Elveţia (începând cu 1297 – unificarea celor trei cantoane iniţiale) şi

Olanda (1581- declararea independenţei celor şapte provincii nordice faţă

de Spania). Statele protonaţionale mai vechi sau mai noi au dobândit, printr-o organizare juridică şi constituţională, o forţă interioară suficient de mare pentru a supravieţui furtunilor declanşate de Revoluţia franceză

şi războaiele napoleoniene (1789-1815)

La est şi la sud de aceste zone de state naţionale stabilizate se aflau zone cu o problematică naţională accentuată. De la vest la est, substanţa lor statală juridică şi constituţională devenea din ce în ce mai inconsistentă, iar ele şi-au dobândit statutul de state naţionale cu atât mai târziu cu cât se aflau situate mai la est. Cele două mari popoare ale italienilor şi germanilor erau stabilite cel mai la vest în această zonă, problematica lor naţională acutizându-se după 1789. Amândouă se aflau în vidul de putere rămas în urma Imperiului roman. Italia a fost fragmentată statal, odată cu invazia longobarzilor din 586 şi va rămâne astfel până la victoria mişcării Risorgimento (1859-1870). La nord de Alpi, germanii trăiau din strălucirea iluzorie a imperiului lor romanogerman de la 962, care avea o continuitate extrem de fragilă cu Roma antică autentică. De la disputa asupra tronului imperial între casele Welfilor şi Staufenilor din 1198 acesta s-a fărâmiţat, devenind al doilea vid de putere din Europa, până la întemeierea Imperiului german (Reichul) în 1871. Problema comună a italienilor şi germanilor nu a fost aceea că nu ar fi avut un stat, ci că aveau prea multe.

Mai la est urmează popoare de rit latin care şi-au pierdut statul suveran încă din Evul Mediu – croaţii în 1102 în favoarea Ungariei; ungurii în 1526 în favoarea Imperiului otoman şi a Habsburgilor; lituanienii în 1596 prin unificare în favoarea Poloniei; Boemia cu poporul majoritar al cehilor în 1621/1623 în favoarea Habsburgilor; Polonia prin împărţirea din 1772-1795 în favoarea celor trei puteri, Rusia, Prusia şi Austria, împărţire care va fi modificată şi confirmată la Congresul de la Viena în 1815 şi va dura până în 1918. Mai la sud şi în nord-est se aflau popoare mai mici de rit latin care nu au avut niciodată un stat propriu, ci au fost cuprinse întotdeauna în uniuni

imperiale mai mari – sloveni şi slovaci; letoni şi estoni. Un caz aparte îl reprezintă finlandezii. Sudul ţării lor a fost cucerit şi creştinat de suedezi (1249). În 1569, teritoriul a devenit ducat autonom, în care cu timpul majoritatea finlandeză s-a impus în faţa minorităţii suedeze conducătoare. Trăsături paralele structurale între o statalitate proprie şi subjugarea de către popoare învecinate mai mari sunt oferite în Occidentul de rit latin la vest de Rin, de către popoarele bascilor şi irlandezilor.

La est de graniţa structurală de la 395/1054 între latinitate şi ortodoxie se află popoare de rit ortodox care au întemeiat state protonaţionale cu pretenţii imperiale. Aceasta s-a întâmplat în perioadele de slăbiciune a Imperiului bizantin sau mai târziu, în vidul de putere generat de căderea Imperiului bizantin şi creşterea Imperiului otoman.

Mai devreme (Bulgaria, 1396) sau mai târziu (Serbia, 1459), şi-au încetat existenţa prin anexiune, devenind paşalâcuri ale Imperiului otoman.

Popoare cu o identitate „naţională" slabă sau difuză au rămas mase amorfe din punct de vedere politic şi statal în marile imperii ale ruşilor şi/sau turcilor. Iniţial, erau majoritar ortodoxe – ucrainenii, bieloruşii, ulterior fiind forţaţi de Polonia să treacă la Biserica Unită, care recunoştea autoritatea papei de la Roma, dar păstra şi elemente ale ritului ortodox (oficierea slujbei în slavonă veche, celibat numai pentru monahi şi ierarhi). Unele popoare au devenit musulmane după cuceririle otomane din secolul al XlV-lea bosniacii, albanezii.

Popoarele fără state proprii, între germani şi italieni în vest sau între ruşi şi turci în est, erau considerate de popoarele mari, în secolul al XlX-lea şi până târziu în secolul XX, ca fiind popoare „fără istorie". O

perspectivă istorică universală depăşeşte îngustimea unor prejudecăţi interesate de putere prin chiar realismul istoric: în general procesul formării statelor naţionale s-a desfăşurat de la vest către est, astfel încât popoarele „fără istorie", indiferent de provenienţa lor, de la vest către est, şi-au dobândit suveranitatea statală cu atât mai târziu cu cât se aflau mai departe, spre est. Aceasta nu are nimic de a face cu aşa zisa „lipsă a unei istorii" a popoarelor „fără stat", ci reiese de la sine din realitatea istorică.

Mişcarea de la vest către est a formării statelor naţionale ilustrează

totodată mecanismul istoric mai general al dublei diminuări a efectelor structurale cu distanţa faţă de centrul dezvoltării. Acest centru poate fi localizat începând cu Evul Mediu în nordul Franţei, în jurul Parisului. De la Revoluţia franceză, Parisul devine centrul naţionalismului modern, Franţa devenind din 1789 marele ideal pentru popoarele fără un stat propriu. Un loc central în dezvoltarea acestora îl va avea principiul iniţial iacobin, mai apoi general francez: „la nation une et indivisible" – „o naţiune unică şi indivizibilă", puternic centralizată („unică" = unitară), fără autonomie politică regională sau culturală („indivizibilă").

Principiul democratic al „naţiunii unice şi indivizibile" a avut efecte auto-distructive, mai ales combinate cu principiul imperial. Este vorba

de entităţi mult mai eterogene din punct de vedere etnic, cultural şi religios decât era societatea franceză în 1789, fără nici un fel de tradiţii constituţionale sau juridice ale unui stat responsabil de sine în exerciţiul suveranităţii sau autonomiei. Oriunde a fost posibil, noul naţionalism, fie la est de Rin, iar după decolonizare în întreaga lume, a recurs, pentru a-şi justifica pretenţiile teritoriale pentru noile state „naţionale", la propriile formaţiuni imperiale, chiar dacă era vorba de fantasme naţionale. Astfel, Republica Slovacă se referă în preambulul constituţiei sale la marele cnezat al Moraviei (830-907), formaţiune statală a slavilor de vest din Boemia, Moravia, Slovacia şi Polonia de sud, care nu a avut nici cea mai mică urmă de identitate protonaţională, implicit nici slovacă.

Deoarece toate structurile de putere centralizată se bazează pe cucerire şi subjugare, combinarea structurilor aparent disparate –

naţiune şi imperiu – devine un amalgam fatal. Dinamica sa este egalitară

începând cu Iluminismul, iar de la Revoluţia franceză, democratică.

Adesea, cele mai bune intenţii sunt distruse prin conflicte artificiale, dirijate spre interior sau exterior: de obicei, noul naţionalism nu se mulţumeşte cu teritoriul strict al propriului popor, ci revendică şi teritorii care s-au aflat sub stăpânirea directă sau indirectă a

imperiului său, fie ca provincii (anexate) sau state vasale autonome. Dacă în aceste teritorii, popoarele revendică la rândul lor dreptul la autodeterminare naţională

sau şi mai rău, alte state „naţionale" revendică aceleaşi teritorii, conform logicii neoimperiale că au fost cândva sub stăpânirea lor, vor izbucni în mod automat conflicte în aceste zone de intersectare a unor revendicări istorice între „naţiuni" rivale. Un exemplu clasic a chiar trei concurente neoimperiale pentru unul şi acelaşi teritoriu este Macedonia, cu o identitate naţională difuză. Grecia, Bulgaria şi Serbia au revendicat şi revendică teritoriul fiindcă le-a aparţinut cândva, respectiv imperiului grec (Alexandru, Bizanţ), bulgar şi sârb. Macedonia a fost parte a imperiului sârb exact nouă ani (1346-1355).

Conflictele decurg analog şi spre interior. Imperiile dinastice sunt de regulă eterogene din punct de vedere etnic. Mai ales spre periferie există o combinaţie de dominare directă şi indirectă cu provincii anexate sau state vasale. Dacă un stat naţional modern revendică graniţele imperiului „său" premergător, inclusiv domeniile care erau sub dominare indirectă şi în care propria naţiune este în cel mai bun caz doar o minoritate conducătoare, atunci statul naţional devine în mod automat eterogen. Dacă recurge şi la principiul francez al „naţiunii unice şi indivizibile", la o centralizare severă şi la cerinţa unei naţiuni omogene,

conflictul spre interior este programat negreşit: „unica şi indivizibila naţiune" va cere alinierea tuturor minorităţilor la naţiunea titulară

dominantă. Presiunea de asimilare venită de sus provoacă întotdeauna rezistenţă de jos, forţa represivă generează o ripostă emancipativă.

Ambele escaladează într-o spirală a violenţei care poate merge până la epurări etnice, masacre şi genocid.

Prima care a trecut prin acest mecanism a fost Ungaria, care şi-a dobândit de facto suveranitatea prin acordul din 1867, care statua dualismul monarhiei aus-tro-ungare. Maghiarii stăpânitori erau din punct de vedere cantitativ într-o relaţie ideală de 50: 50 cu supuşii lor.

Au vrut însă cu orice preţ să facă din Ungaria mare un stat naţional omogen şi aceasta printr-o maghiarizare forţată sistematică. Urmările au fost catastrofale: cele mai multe minorităţi s-au apărat printr-un naţionalism propriu care în parte a fost sprijinit de tinerele state naţionale din vecinătate: românii din Transilvania, sârbii şi croaţii.

Înverşunarea a dus la atentatul de la Sarajevo, la primul război mondial, dispariţia Ungariei mari, Republica sovietelor, statul autoritar condus de Horthy, statul vasal al celui de-Al Treilea Reich, iar după 1945 la

„democraţia populară” a imperiului sovietic (până în 1990).

Al doilea exemplu este oferit de Imperiul otoman, după criza orientală traumatică din 1875-1878. Criza a fost însoţită de masacre reciproce, din care Europa creştină nu le-a văzut decât pe acelea comise asupra creştinilor din Balcani, dar nu şi pe acelea la fel de groaznice comise de popoarele creştine din Balcani asupra musulmanilor. Ulterior, elita politică a Imperiului otoman a hotărât să salveze imperiul printr-un naţionalism turcesc „â la francaise”, deci să aplice o turcizare riguroasă.

Cel mai tare s-au opus armenii creştini, cărora turcii le-au răspuns cu masacre începând cu 1895, ce au luat în timp proporţiile unui adevărat genocid. De decenii, masacrele sunt continuate împotriva kurzilor care, în parte, executaseră pe vremuri masacrele asupra armenilor, la comanda turcilor.

În răscoala macedoneană, 1903-1908, grupări paramilitare (comitagii) ale Greciei, Bulgariei şi Serbiei s-au dedat la masacre. Erau vizate părţi ale populaţiei considerate duşmănoase. În al doilea război balcanic 1912/1913, la masacrarea civililor au participat şi armatele ţărilor implicate, sârbii omorând şi musulmani în Kosovo. Termenul nou de „purificare etnică” apare în 1913. În primul război mondial, termenul este preluat de germani, pentru justificarea propriilor planuri de anexări şi germanizare, mai ales în est. Planurile au fost continuate mai târziu de

cel de-Al Treilea Reich, în al doilea război mondial, în proporţie mare şi cu mijloace diferite, prin deportări şi crime în masă asupra

„suboamenilor” de origine slavă şi evreiască. Le-au urmat imediat, în 1945, epurările etnice din răzbunare

(n-au fost niciodată denumite astfel), care au vizat 12 milioane de germani din teritoriile din est, în timp ce, la rândul ei, Uniunea Sovietică

epura etnic populaţia din Polonia de est, pe care o anexase. Aceeaşi

soartă au avut-o şi japonezii din Kurile şi Sahalinul de sud.

Acelaşi mecanism ucigător a acţionat şi în statele naţionale postcoloniale. Populaţia titulară dominantă recurgea la o asimilare de sus în cadrul aşa numitei „nation building", adeseori reactivând conflicte mai vechi, precoloniale, ducând la îndeplinire încercări de cucerire anterioare care fuseseră oprite într-un fel sau altul de intervenţia europenilor (Nigeria). Multe din conflictele din Lumea a Treia pot fi explicate numai dacă se cercetează istoria precolonială şi schimbările pe care le-a adus cu sine „Pax Colonialica" şi mai ales raportul dintre popoarele care au practicat vânătoarea de sclavi şi victimile lor.

Creştinarea care conferea putere a avantajat popoare care înainte erau dispreţuite şi trăiau în sclavie. Ierarhiile tradiţionale de prestigiu şi dominaţie au fost răsturnate, aşa cum s-a întâmplat între popoarele vânători de sclavi musulmane din nordul Nigeriei (Fulbe şi Hassa) şi popoarele din sudul Nigeriei (Ibo în est şi Joruba în vest). Majoritatea conflictelor interne şi multe războaie internaţionale între statele succesoare postcoloniale în Asia şi Africa pot fi înţelese astfel mai bine, ca de exemplu confruntarea recentă între fostul imperiu etiopian şi Eritreea, deşi în ambele state au fost la putere guverne marxiste de stânga. Pretenţia democratică (de obicei republicană) a statelor succesoare este în cele mai multe cazuri doar una de faţadă. În spatele lor acţionează pretenţii de putere neoimpe-rialistă tradiţională, atât pe plan intern, cât şi extern, combinate cu patosul democrat al „unicei şi indivizibilei naţiuni".

Statele naţionale tinere aveau ca punct de plecare graniţele unui fost mare imperiu, mult mai mare decât teritoriul locuit de propria naţiune. Aceste pretenţii de trasare a graniţelor intrau invariabil în conflict cu pretenţiile unor state naţionale rivale. Ca exemplu, pretenţiile grecilor, bulgarilor şi sârbilor asupra Macedoniei sau ale sârbilor şi croaţilor asupra Bosniei-Herţegovina. Pe plan intern au aplicat pentru statele lor naţionale eterogene ideea statală a revoluţiei franceze („la nation une et indivisible"): un centralism sever, fără nici un fel de

autonomie politică sau măcar culturală pentru minorităţi, care a atras după sine asimilarea forţată de sus, urmată invariabil de o rezistenţă

venită dejos. Mai departe se poate afirma că toate statele naţionale tinere din Europa, cu excepţia Italiei şi a Greciei, s-au folosit de

antisemitismul dirijat, pentru propria definire ideologică şi pentru integrarea politică

internă. Combinaţia între ideea imperială şi naţiunea asimilant-centralistă îlafrangaise a nivelat terenul pentru scenarii catastrofale: conflicte în şi între state succesoare postimperiale, respectiv postcomuniste; războaie civile, epurări etnice prin alungarea şi/sau strămutarea unor populaţii pentru edificarea statelor naţionale

„omogene", aşa cum se întâmplă începând cu anul 1991 în războiul din Iugoslavia.

Forme moderne de rasism

135. Forme moderne de rasism

Iniaţial „rasismul" era o noţiune polemică de luptă a grupărilor antirasiste. Începând cu anii '20 ai secolului al XX a dobândit caracterul unei categorii obiective, fiind accentuat după 1945 de discreditarea atitudinilor rasiste declarate. Rasiştii din mai toate ţările au renegat

„rasismul" ca un termen deformat şi l-au transformat într-un termen pozitiv pentru uzul propriu, denumindu-1 cu pretenţii ştiinţifice „idee de rasă", „teoria raselor" sau „ştiinţa despre rase".

Rasismul european modern a avut o bază profundă şi largă încă

din secolul al XVIII-lea, ca un contrapunct la Iluminism. Ca ideologie de justificare de facto a dominaţiei colective a lumii de către europeni şi a comerţului transatlantic cu sclavi în Lumea Nouă, a concentrat toate elementele ideilor prerasiale, le-a sistematizat şi le-a instituţionalizat întro construcţie teoretică impresionantă care a generat prelegeri, cărţi şi legi. Urmarea a fost aplicarea termenului de „rasă" asupra oamenilor.

Începând cu industrializarea şi crizele de transformări sociale pe care aceasta le-a generat, antisemitismul argumentat rasial şi-a găsit o bază

largă în mase, sprijinit fiind şi de vechiul antiiudaism argumentat religios. Cei mai vulnerabili la acesta au fost învinşii (obiectivi sau subiectivi) revoluţiei industriale. Şi naţionalismul de tip nou s-a folosit de antisemitism pentru delimitare internă, fiind legat indisolubil de

istoria modernă a evreilor.

„negroes” ar fi inferiori, situaţi undeva între oameni şi maimuţele superioare. 1785 Christoph Meiners: „Bazele istoriei omenirii”: prima istorie universală, tratată din punct de vedere rasial. 1788 Capitolul

„Negroes” este publicat în „Columbia Magazine” din New

York: influenţă mare în Statele Unite întemeiate de curând.

1790/1791 Emanciparea evreilor în Franţa – pentru sefarzi (1790) şi aşkenazi

(1791): asimilarea.

Statelor sudice (până în 1965): începuturile mişcării pentru drepturi civile ale afro-americanilor. 1899 Houston Stewart Chamberlain:

„Bazele secolului al XlX-lea”.

A apartheidului întemeiat pe considerente rasiale. 1933 Al Treilea Reich (până în 1945): rasism proclamat fără echivoc şi dus până la capăt.

1945 începutul decolonizării: descătuşarea sentimentelor prerasiste indigene şi transformarea lor în rasisme dominante; războaie succesoare postcoloniale. 1948 Convenţia ONU împotriva genocidului. Victoria naţionaliştilor conduşi de

Malan în Africa de Sud: sistematizarea, instituţionalizarea şi intensificarea formală a apartheidului (până în 1989/1994).

La început au existat denumiri noi pentru desemnarea grupurilor de populaţie noi pe care le întâlneau europenii în descoperirile şi expansiunea lor peste mări. Convieţuirea cu aceste grupuri noi a generat alte relaţii şi noţiuni şi a dus la redenumirea lor, mai întâi în spaniolă

apoi în engleză. „Negro” (1516) a apărut la începutul comerţului

transatlantic cu sclavi, cu „negrii” din Africa (de la 1505); „mulatrul”

(1604) (din „mulus” = catâr) denumea „bastarzii sau corciturile” ai căror taţi erau albi, iar mamele, sclave negre; „casta” (1615) denumea diferitele combinaţii şi nuanţări ale amestecului în funcţie de părţile de sânge

„alb”, „negru” sau „roşu”, fiecare cu nume proprii şi poziţii diferite într-o ordine socială rasială; „metisul” denumea „corciturile” între taţi albi şi mame indiene; termenul de „albi” apare în coloniile engleze (aprox.

1680), în America de Nord. Tot acolo s-a făcut pentru prima dată

egalizarea între termenii „negro” şi „sclav”, chiar într-o sentinţă

judecătorească din Georgia (1770), o colonie care practica sclavia în sudul SUA de mai târziu.

Noţiunea cheie de „rasă” a fost introdusă în documentele scrise de medicul şi exploratorul francez Francois Bernier. El a fost timp de mai mulţi ani medicul personal al Marelui moghul din India. Raportul experienţelor sale 1-a inspirat pe Karl Marx în proiectul său de teorie a

„modului de producţie asiatic”, care însă nu a fost finalizat. Cartea sa

„Nouvelle Division de la Terre par Ies differentes especes ou races d'homme qui l'habitent” a încercat o subîmpărţire cât de cât ştiinţifică a oamenilor în specii („especes” sau „races”). În cartea sa nu apar încă

evaluări şi calificative morale sau de discreditare, caracteristice rasismului de mai târziu. Medicul şi naturalistul suedez Cari von Linne a integrat omul în „Systema Naturae” (1735) în marele lanţ al devenirii care provenea iniţial din India şi care mai era reprezentat în Antichitatea greacă prin Aristotel. Linne a fost primul care a ţinut cont de „culoarea pielii” a „raselor” (albă, roşie, galbenă, neagră) şi le-a conferit albilor valori pozitive, iar negrilor, negative.

Iluminismul s-a opus în parte rasismului incipient, astfel fiind consemnată afirmaţia lui David Hume în ediţia a doua a lucrării „Essays.

Moral, Political and Literary” (1754): „negrii sunt de la natură” inferiori, („inferion>), necivilizaţi, cel puţin în Jamaica (pe atunci

centrul comerţului cu sclavi) şi nu au un spirit superior („ingenuity”). J. Gottfried Herder, pe de altă parte, a respins consecvent noţiunea de „rasă”, considerând-o ca inumană. Francezul G.

L. L. Buffon a susţinut în principiu unitatea omenirii, chiar dacă a luat în consideraţie o anume diversitate („varietes”), împotriva tezei poligenezei omenirii cu extensiile sale rasiale, care era pe atunci la modă.

Ulterior, consideraţiile sale au fost punctul de plecare al atitudinii antirasiste minoritare împotriva rasismului modern, care va deveni în curând dominant. Immanuel Kant a împărţit omenirea în lucrarea sa

„Despre diferitele rase ale oamenilor” (1775) în „rase” albe, negre, mongole, calmuce sau hindu, dar fără să stabilească o ierarhie a valorilor. În acelaşi an 1775, antropologul Johann Friedrich Blumenbach, din Gottingen, cunoscut precursor al luptei împotriva sclaviei, a introdus termeni noi ca „rasă caucaziană” sau „rasă

evreiască”, care cu siguranţă au suferit împotriva voinţei sale o modificare cu adânci conotaţii rasiale. De asemenea a încercat să

stabilească şi o ierarhie din punct de vedere estetic: „caucazienii” erau

„frumoşi”, iar „negrii” erau „urâţi”.

Ca şi Hume, Voltaire şi Rousseau îi considerau pe „negri” ca fiind

„inferiori”. Voltaire se referea de cele mai multe ori dispreţuitor şi duşmănos la evrei ca reprezentanţi închistaţi ai Evului Mediu întunecat.

Iluminismul a prevăzut ceea ce emnaciparea evreilor a devenit practică, începând cu Revoluţia franceză şi anume emanciparea individuală şi egalitatea în drepturi pe plan social a evreilor în schimbul renunţării colective de a fi consideraţi un popor în sine şi o comunitate religioasă –

prin asimilare şi contopire cu popoarele gazdă, aşa cum s-a spus mai târziu.

Cu un an înainte de Blumenbach şi Kant rasismul se impusese deja pe plan teoretic, privit din Europa la periferia extremă vestică, însă

în centrul producţiei de zahăr şi al sclaviei britanice – anume în Jamaica.

Într-o istorie în trei volume a ţării sale semnată de Edward Long, în volumul doi a apărut capitolul „negroes", care a concentrat şi sistematizat prejudecăţi mai vechi împotriva negrilor având pretenţii

„ştiinţifice". Baza o reprezintă egalitatea mai veche între sclavi şi „negri", pe care Long o explică pe larg într-o schemă a celor trei rase – europeni şi cei înrudiţi pe de o parte şi urangutani şi toate maimuţele fără coadă pe de altă parte. Mai mult, este propagată şi teoria fantasmagorică, conform căreia „mulatrii" nu s-ar putea reproduce, precum nu pot nici catârii, teorie care poate fi regăsită şi în „Mein Kampf" a lui Hitler. Concepţiile lui Edward Long au căpătat o influenţă foarte mare prin publicarea lor în pe atunci respectata „Columbia Magazine" din New York în 1788 şi au stat la temelia rasismului în SUA înainte şi după emanciparea sclavilor.

Între timp, filosoful şi istoricul Christoph Meiners din Gottingen a întemeiat prin prima isorie universală tratată din punct de vedere rasial,

„Bazele istoriei omenirii" (1785), rasismul european. Asemeni lui Long, a propagat teoria poligenezei şi a precizat consecinţele rasiale: „Iniţial au fost mai multe rase umane" cu „caracteristici genetice de neşters" şi le-a ierarhizat după valoarea fiecăreia; europenii (cu excepţia slavilor) sunt superiori tuturor celorlalţi.

După Meiners s-a deschis un spectru larg de teorii rasiale total diferite în ceea ce priveşte definirea şi numărul „raselor" pe care acestea le decretau. S-au remarcat în mod deosebit Gobineau (1854) şi H. St.

Chamberlain prin cărţile lor, care au avut o influenţă deosebită mai ales în Germania. O importanţă centrală 1-a avut şi darwinismul social derivat din Charles Darwin (1859) prin consecinţele sale rasiale. Ultimul şi din punct de vedere al forţei istorice cel mai însemnat teoretician al raselor a fost Hitler, care în „Mein Kampf" a sistematizat în principiu toate teoriile rasiste mai vechi. A pornit de la criza generală germană în urma înfrângerii din primul război mondial, amplificând-o, şi şi-a dictat propriile îndrumări de acţiune politică. Pe atunci nu-şi putea încă

închipui că după numai un deceniu le va pune treptat în practică, mergând până la genocidul împotriva evreilor simbolizat de

Auschwitz –

„soluţia finală a problemei evreieşti”, cum suna numele întreg de cod al acţiunii. Prin aceasta, mai mult decât oricine altcineva, a contribuit în mod dialectic, împotriva propriilor intenţii, prin practica sa de ucideri în

masă, la discreditarea pe plan mondial a rasismului, cel puţin din punct de vedere oficial.

Încă dinainte, practicarea rasismului în afara Germaniei se realiza pe diferite planuri: după emanciparea sclavilor în SUA, mai întâi în statele din nord până în 1927 (New York), în urma războiului civil 1861-1865 şi în sud şi a perioadei „reconstrucţiei” (1865-1877), a urmat implacabil o prioadă de rasism antinegroid care irupea tot timpul în „race riots”, pentru prima dată în New Orleans (1866). Ca reacţie politică s-au impus în statele din sud pe rând, pas cu pas, excluderea politică şi discriminarea socială a populaţiei afro americane, teoretic liberă. Acesta discriminare era legiferată constituţional (1890-1910) în aşa numitul

„New South” timp în care în nord era continuată pe tăcute fără mare vâlvă. Segregarea a devenit model pentru buri pe drumul lor către apartheid după întemeierea Uniunii Sud-Africane (1910) şi pentru rasismul nazist din cel de-Al Treilea Reich, mai ales după preconizata victorie finală în coloniile viitoare din Africa.

Prin aceasta am denumit cele trei centre ale rasismului practicat şi proclamat în mod deschis – SUA, mai ales statele din sud, în ciuda patetismului democratic şi egalitar, Africa de Sud şi cel de-Al Treilea Reich (1933 – 45), la acestea adău-gându-se majoritatea coloniilor europene. Rasismul ascuns sau latent a existat în mai toate părţile lumii, Japonia, China, India, ţările arabe, Africa neagră, conform tradiţiilor şi structurilor prerasismului indigen.

În Germania problema se prezenta diferit. Din cauza lipsei contactului direct cu africani prin colonii proprii – puţinele care au fost au dispărut după primul război mondial şi după tratatul de la Versailles, fenomenul rasist s-a transformat în antisemitism. Până în 1933

antisemitismul a fost în Germania un fenomen marginal ca teorie şi ca agitaţie politică, deşi era practicat în culise, fie numai verbal, dar ajungând până la cel mai înalt nivel (Wilhelm al Il-lea şi prinţul

moştenitor Wilhelm). O dată cu „preluarea puterii”, Germania hitleristă a depăşit într-un ritm ameţitor, în mod fulgerător, tot ceea ce însemnase până atunci antisemitism în lume – până la „soluţia finală a problemei evreieşti”, holocaust, simbolizat prin Auschwitz.

Din cauza genocidului german asupra evreilor, noţiunilor de „crimă

împotriva umanităţii” şi „genocid” li s-a dat un sens nou codificat în convenţia ONU împotriva genocidului din 1948, pentru a preîntâmpina pe viitor astfel de fapte, în măsura în care aşa ceva este posibil. În acelaşi timp s-a pus capăt, în urma dezbaterilor sterile din cadrul „disputei

istoricilor germani” (1986), tezei „incomparabilităţii” şi „unicităţii”

holocaustului: holocaustul, ca o manifestarea extremă a genocidului, poate fi comparat, deoarece orice extremă este explicit sau implicit sfârşitul sau punctul culminant al unei comparaţii. Dacă crimele împotriva umanităţii n-ar fi fost considerate ca repetabile în viitor în anul 1948 (de către autorul evreu al convenţei ONU împotriva genocidului), n-ar fi fost necesară sancţionarea lor în dreptul internaţional.

Prin Auschwitz, rasismul alb a reuşit să se întreacă pe sine şi practic s-a lichidat de la sine din punct de vedere moral. Cu toate acestea, războaiele succesoare postcoloniale – începând din 1946 prin masacrarea reciprocă a populaţiilor de religie hindu şi musulmană în momentul declarării suveranităţii, mai apoi şi războaiele succesoare postcomuniste începând din 1988 (Armenia -Azerbaidjan), dezvăluie o realitate total diferită. Cel mai târziu după decolonizarea Africii, de la anul de referinţă 1960 şi de la adoptarea legislaţiei privind drepturile cetăţeneşti în SUA în 1965 – care a însemnat practic dispariţia rasismului alb – au reizbucnit o serie întreagă de manifestări rasiste indigene, pe care dominaţia colonială europeană reuşise să le acopere sau să le stingă doar în mod aparent.

Vârful vizibil din toată lumea al rasismului european a fost înlocuit de o sumedenie de rasisme indigene necontrolabile în tot restul lumii, însoţite de represiuni şi masacre care au luat forma unor adevărate genocide, cum ar fi acela declanşat de turci împotriva kurzilor care sunt chiar de aceeaşi religie (Islam de orientare sunită), de sârbi în fosta Iugoslavie, de ruşi împotriva cecenilor în combinaţie cu manifestări de ură rasistă autentică în sentimentele populare ruse

împotriva „negrilor”

sau ale „bestiilor” (= popoarele caucaziene, în mod special cecenii). Mai ales în estul Germaniei reunificate din 1990, grupuri de bărbaţi tineri dezorientaţi din punct de vedere politic şi marginalizaţi din punct de vedere social au început practicarea unui rasism violent, mergând până

la crimă împotriva străinilor şi a celor aflaţi în căutare de azil politic.

Noutatea constă în faptul că se consideră pe faţă ca „rasişti” albi şi mai sunt şi mândri de aceasta. Materialele de propagandă instigatoare care în ultimul timp sunt distribuite pe Internet provin din cercuri neonaziste din Occident, din vechea Republică Federală cât şi din SUA.

136. Globalizarea şi noua ordine mondială

Prin intrarea umanităţii în era atomică la sfârşitul celui de-al doilea război mondial (1945), ritmul Revoluţiei industriale a cunoscut o nouă accelerare – în ţările deja industrializate ale Vestului capitalist şi în

Estul comunist, ca şi în ţările subdezvoltate sau în curs de dezvolte, care vor face la rândul lor presiuni pentru a se „dezvolta” prin industrializare.

În acelaşi timp, industrializarea trece ca o forţă uriaşă pe suprafaţa pământului, nivelând în spiritul culturii de masă mondiale (stilul pop, jeans, disco, CocaCola, TV.) numeroase diferenţe regionale şi locale, care apăruseră şi se menţinuseră de-a lungul unei istorii milenare. In ţările industrializate dispar treptat ultimele resturi ale culturii ţărăneşti, acelaşi fenomen devenind tot mai frecvent; i în ţările în curs de dezvoltare; aici, „progreselor” „modernizării” le cad pradă ultimele relicve ale populaţiilor preagrare (vânători, culegători), aşa cam se întâmplă de exemplu în bazinul amazonian.

„Progresul”, plasat de două sute de ani în poziţia celei mai înalte instanţe a realizărilor umane, a devenit în sine discutabil, el provocând prin chiar paşii săi înainte întrebări generatoare de scepticism. De aproape 2000 de ani, Prometeu este figura simbolică a eliberării omului de forţele naturii şi de cele divine, perioadă în care el le-a adus oamenilor arta producţiei agricole, şi în nu în ultimul rând descoperirea (bogată în consecinţe istorice) a focului. În mitologia greacă, Prometeu („înainte gânditorul”) avea însă un frate, pe Epimeteu („în urmă-gânditorul”): el a venit la Prometeu cuPandora, o fiinţă umană creată artificial, deci primul robot (imaginat). Pandora ţinea în mâinile ei de maşină o cutie, din care au ieşit necazurile umanităţii. Pe ultima venită, speranţa, Pandora a păstrat-o în cutia ei, închizând repede capacul acesteia.

Tot astfel şi noi realizăm în ultimul timp din ce în ce mai dramatic efectele secundare ale Revoluţiei industriale victorioase: creşterea sufocantă a multor indicatori cheie producţie, productivitate, cunoaştere, mărirea vitezei de deplasare – este însoţită de creşterea altori factori: populaţie, potenţial conflictual, conflicte, potenţial distructiv prin arme sau prin efecte secundare involuntare ale industrializării. În timp ce omul cu setea sa de cunoaştere faustiană pătrunde tot mai adânc în secretele macrocosmosului (universul) şi în cele ale microcosmosului (atomul, gena, celula), se înregistrează opermanentă creştere a prăpastiei dintre cei care doresc puterea tehnică şi cei care doresc supravieţuirea omenirii: numărul invenţiilor realizabile din punct de vedere tehnic, care, în interesul omenirii, nu ar trebui să devină niciodată realităţi, creşte exponenţial. Darurile Pandorei îşi manifestă efectele în cea mai nouă fază

a Revoluţiei industriale.

„Limitele umanului” (Goethe), ca şi cele ale puterii au devenit evidente: după sfârşitul celui de-al doilea război mondial umanitatea a

trăit în umbra presantă a unui al treilea război mondial între cele două

Superputeri mondiale (SUA -Uniunea Sovietică), cu mijloace de luptă

atomice. Sub presiunea ameninţării nucleare, cele două Superputeri au încercat să evite confruntările războinice directe. Însă chiar şi fără un al treilea război mondial, umanitatea este presată de alte două complexe generatoare de pericole – tensiunile Nord-Sud şi distrugerea

' mediului înconjurător.

Ca o desăvârşire a evoluţiilor istorice, cele două Puteri Mondiale au atins > < > un nou echilibru de forţe global. Prin structurile lor ele au fost, respectiv sunt variante de mari dimensiuni ale tipurilor istorice de Mari Puteri – Uniunea i, Sovietică, ca putere continentală (Asiria, Sparta), SUA, ca putere maritimă i (Cartagina, Atena, Veneţia); Uniunea Sovietică

a fost din punct de vedere teritorial ' moştenitoarea parţială a celui mai mare imperiu continental al istoriei, Imperiul mongol şi a prestigiosului Bizanţ; în timp ce SUA este moştenitoarea şi ' continuatoarea celui mai mare imperiu maritim din istorie, cel britanic.

' Ca toate structurile imperiale de putere, Puterile Mondiale au reprezentat şi structuri de ordine rivale: „Pax Americana" contra „Pax Sovietica".

Neajunsurile structurale interne şi supradilatarea forţelor în cadrul tendinţei expansioniste au împins ambele Puteri Mondiale către criză internă, cu ' remarcabile paralele temporale şi structurale plasate în contextul diferenţelor v, dintre sisteme: Rusia şi-a început expansiunea pe uscat către est, de cealaltă li parte a Uralilor, prin cucerirea Siberiei, începută în 1582. SUA merg înapoi în '; timp până la prima colonie din Virginia, Jamestown, în 1607, ca parte a expansiunii europene către vest, dincolo de ocean, preludiu al cuceririi i i continentului nordic. Procesul a fost caracterizat printr-o graniţă

fluctuantă,, marcată de prezenţa unei populaţii sălbatice, care se asemăna foarte mult ca stil

;' de viaţă şi ca mentalitate cu populaţiile siberiene.

[i însă sistemele de conducere politică s-au diferenţiat în mod fundamental – '„ autocraţie centralistă în Rusia, democraţie descentralizată în SUA de mai târziu, ', statut asemănător celui al sclavilor pentru cea mai mare parte a locuitorilor Rusiei * de până la 1861, în SUA sclavie pentru minoritatea neagră, abolită în cele din | ¦

urmă în sud începând din 1863/1865. SUA, ca cea mai mare putere a

istoriei |' născută din imigranţi, va deveni cea mai mare forţă

industrială, în timp ce Rusia ii)(va rămâne covârşitor înapoiat-agrară, în

ciuda insulelor punctuale de masivă > industrializare, forţate de o manieră febrilă de comunism, prin teroare şi impunere. F | Ambele vor cunoaşte o creştere de putere după 1945, rămânând singurele Puteri i Mondiale şi angajându-se în Războiul rece, conceput ca „o competiţie a sistemelor".

136. Globalizarea şi noua ordine mondială

Prin intrarea umanităţii în era atomică la sfârşitul celui de-al doilea război mondial (1945), ritmul Revoluţiei industriale a cunoscut o nouă accelerare – în ţările deja industrializate ale Vestului capitalist şi în Estul comunist, ca şi în ţările subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, care vor face la rândul lor presiuni pentru a se „dezvolta" prin industrializare. În acelaşi timp, industrializarea trece ca o forţă uriaşă pe suprafaţa pământului, nivelând în spiritul culturii de masă mondiale (stilul pop, jeans, disco, Coca Cola, TV.) numeroase diferenţe regionale şi locale, care apăruseră şi se menţinuseră de-a lungul unei istorii milenare. În ţările industrializate dispar treptat ultimele resturi ale culturii ţărăneşti, acelaşi fenomen devenind tot mai frecvent şi în ţările în curs de dezvoltare; aici, „progreselor" „modernizării" le cad pradă

ultimele relicve ale populaţiilor preagrare (vânători, culegători), aşa cum se întâmplă de exemplu în bazinul amazonian.

„Progresul", plasat de două sute de ani în poziţia celei mai înalte instanţe a realizărilor umane, a devenit în sine discutabil, el provocând prin chiar paşii săi înainte întrebări generatoare de scepticism. De aproape 2000 de ani, Prometeu este figura simbolică a eliberării omului de forţele naturii şi de cele divine, perioadă în care el le-a adus oamenilor arta producţiei agricole, şi în nu în ultimul rând descoperirea (bogată în consecinţe istorice) a focului. În mitologia greacă, Prometeu („înainte gânditorul") avea însă un frate, pe Epimeteu („în urmă-gânditorul"): el a venit la Prometeu cu Pandora, o fiinţă umană creată artificial, deci primul robot (imaginat). Pandora ţinea în mâinile ei de maşină o cutie, din care au ieşit necazurile umanităţii. Pe ultima venită, speranţa, Pandora a păstrat-o în cutia ei, închizând repede capacul acesteia.

Tot astfel şi noi realizăm în ultimul timp din ce în ce mai dramatic efectele secundare ale Revoluţiei industriale victorioase: creşterea sufocantă a multor indicatori cheie – producţie, productivitate, cunoaştere, mărirea vitezei de deplasare – este însoţită de creşterea altori factori: populaţie, potenţial conflictual, conflicte, potenţial distructiv prin arme sau prin efecte secundare involuntare ale industrializării. În timp ce omul cu setea sa de cunoaştere faustiană pătrunde tot mai adânc în

secretele macrocosmosului (universul) şi în cele ale microcosmosului (atomul, gena, celula), se înregistrează o permanentă creştere a prăpastiei dintre cei care doresc puterea tehnică şi cei care doresc supravieţuirea omenirii: numărul invenţiilor realizabile din punct de vedere tehnic, care, în interesul omenirii, nu ar trebui să devină

niciodată realităţi, creşte exponenţial. Darurile Pandorei îşi manifestă

efectele în cea mai nouă fază a Revoluţiei industriale.

„Limitele umanului" (Goethe), ca şi cele ale puterii au devenit evidente: după sfârşitul celui de-al doilea război mondial umanitatea a trăit în umbra presantă a unui al treilea război mondial între cele două

Superputeri mondiale (SUA -Uniunea Sovietică), cu mijloace de luptă

atomice. Sub presiunea ameninţării nucleare, cele două Superputeri au încercat să evite confruntările războinice directe. Însă chiar şi fără un al treilea război mondial, umanitatea este presată de alte două complexe generatoare de pericole – tensiunile Nord-Sud şi distrugerea mediului înconjurător.

Ca o desăvârşire a evoluţiilor istorice, cele două Puteri Mondiale au atins un nou echilibru de forţe global. Prin structurile lor ele au fost, respectiv sunt variante de mari dimensiuni ale tipurilor istorice de Mari Puteri – Uniunea Sovietică, ca putere continentală (Asiria, Sparta), SUA, ca putere maritimă (Cartagina, Atena, Veneţia); Uniunea Sovietică a fost din punct de vedere teritorial moştenitoarea parţială a celui mai mare imperiu continental al istoriei, Imperiul mongol şi a prestigiosului Bizanţ; în timp ce SUA este moştenitoarea şi continuatoarea celui mai mare imperiu maritim din istorie, cel britanic.

Ca toate structurile imperiale de putere, Puterile Mondiale au reprezentat şi structuri de ordine rivale: „Pax Americana” contra „Pax Sovietica”. Neajunsurile structurale interne şi supradilatarea forţelor în cadrul tendinţei expansioniste au împins ambele Puteri Mondiale către criză internă, cu remarcabile paralele temporale şi structurale plasate în contextul diferenţelor dintre sisteme: Rusia şi-a început expansiunea pe uscat către est, de cealaltă parte a Uralilor, prin cucerirea Siberiei, începută în 1582. SUA merg înapoi în timp până la prima colonie din Virginia, Jamestown, în 1607, ca parte a expansiunii europene către vest, dincolo de ocean, preludiu al cuceririi continentului nordic. Procesul a fost caracterizat printr-o graniţă fluctuantă, marcată de prezenţa unei populaţii sălbatice, care se asemăna foarte mult ca stil de viaţă şi ca mentalitate cu populaţiile siberiene.

Însă sistemele de conducere politică s-au diferenţiat în mod fundamental autocraţie centralistă în Rusia, democraţie descentralizată

în SUA de mai târziu, statut asemănător celui al sclavilor pentru cea mai mare parte a locuitorilor Rusiei de până la 1861, în SUA sclavie pentru minoritatea neagră, abolită în cele din urmă în sud începând din 1863/1865. SUA, ca cea mai mare putere a istoriei născută din imigranţi, va deveni cea mai mare forţă industrială, în timp ce Rusia va rămâne covârşitor înapoiat-agrară, în ciuda insulelor punctuale de masivă industrializare, forţate de o manieră febrilă de comunism, prin teroare şi impunere. Ambele vor cunoaşte o creştere de putere după

1945, rămânând singurele Puteri Mondiale şi angajându-se în Războiul rece, conceput ca „o competiţie a sistemelor”.

Dubla criză internă a SUA va izbucni în primul rând cu ocazia războiului din Vietnam (1965-1973) şicu seria „verilor fierbinţi” dintre 1964-1968; criza latentă a comunismului va fi escaladată cu ocazia războiului sovietic din Afghanistan (1979-1988), ea dând naştere agoniei şi prăbuşirii din 1989-1991. Oricât de dură ar fi fost „Pax Sovietica”

pentru cei intraţi sub auspiciile ei, prăbuşirea acesteia a dat naştere unui rău şi mai mare – conflicte de succesiune naţionale şi sociale în statele succesoare postcomuniste, care prin efectele lor cumulate ar putea împinge către un al treilea război mondial: Nagorno-Karabach şi

Sarajevo, începând din 1992, sunt doar două exemple ce stau mărturie pentru haotizarea care pândeşte o întinsă parte a planetei.

După victoria misiunii Naţiunilor Unite împotriva agresorului irakian în martie 1991, preşedintele George Bush a proclamat euforic o

„nouă ordine mondială", condusă desigur de câştigătoarea Războiului rece, SUA. Însă acum SUA pare a fi din nou pe cale de a deveni victima propriilor momente de criză, afirmaţie susţinută de explozia din Los Angeles din mai 1992: fundamentul de două ori dual al SUA şi-a manifestat tensiunile în anul jubiliar al lui Columb – standard de viaţă

ridicat, libertate şi democraţie pentru majoritatea albă, discriminare pentru populaţia neagră, tendinţe către genocid şi genocid cultural pentru „pieile roşii". SUA poate fi cu greu mulţumită de victoria asupra

„imperiului răului", deoarece ea însăşi este antrenată prin această

victorie în mişcarea centrifugă. Bineînţeles, nu este bine să te bucuri de necazul altuia, pentru că, în cazul analizat aici, urmările căderii „Pax Americana" nu sunt cu nimic mai puţin catastrofale decât cele ale prăbuşirii „Pax Sovietica". În urma producerii acestui eveniment, în Europa, care ar fi avut şansa să se afirme ca un refugiu al relativei

prosperităţi şi stabilităţi, se va evidenţia incapacitatea clasei politice din numeroase ţări de a face faţă noilor provocări. Din acest motiv a crescut nemulţumirea faţă de politicieni, care în mod evident nu se gândesc la rezolvarea problemelor materiale. Această situaţie împinge vechile şi noile democraţii europene către o profundă criză existenţială, atât în Vest, cât şi în Estul postcomunist.

Toată această perioadă înregistrează într-o parte semnificativă a Lumii a Treia probleme legate de nonguvernabilitate şi de haos. Această

regiune se află sub presiunea unei explozii demografice nemiloase, a existenţei unei pături parazitare, şi chiar criminale şi sub presiunea asupra teritoriului a populaţiei mereu în creştere, cu urmările corespunzătoare pentru mediul înconjurător (eroziune, transformarea în deserturi şi stepe a unor terenuri fertile altă dată, distrugerea pădurilor tropicale etc). Războaiele civile, drogurile, Sida, valurile de refugiaţi, teroarea de stat sau privată („escadroanele morţii", armatele-partid) sunt în multe ţări ale Lumii a Treia la ordinea zilei.

La rândul lor, nici cele mai mari state ale planetei nu sunt scutite de pericolul unei catastrofe: în India, sistemul castelor, care data de 2500

de ani, sistem al inegalităţii, instituţionalizat forţat şi sancţionat religios s-a prăbuşit, fenomenul producându-se în primul rând în oraşe, ca urmare a industrializării şi a democratizării politice. Egalizarea a eliberat anumite energii distructive, manifestate după 1990 în tulburările legate de caste. China, care în mod tradiţional se baza pe asimilarea centralistă, a fost slăbită de tensiunea dintre autoizolarea pe termen lung (începând din 1436) şi scurtele etape de deschidere parţială (1912-1949, după

1979). Tensiunile au explodat de o manieră spectaculoasă în plan intern după masacrul din Piaţa Tienanmen, pe 4 iunie 1989, ele manifestându-se mai mascat în plan extern, prin revolta marilor minorităţi de la periferia Chinei (Tibet, Turkestanul estic, Mongolia interioară), toate fiind scene de desfăşurare ale unor războaie pe teritoriul chinez, războaie asemănătoare celor din Vietnam sau Afghanistan. La rândul ei India va duce şi ea mult timp astfel de lupte (Kaşmir, Punjab, Assam).

Consecinţele unei eventuale prăbuşiri a „Pax Sinica" sau a „Pax Indica"

sunt uşor de întrevăzut: mai mult haos prin conflictele dintre statele succesoare. Tendinţa către noua ordine mondială ar fi în acest caz şi mai pronunţată.

În procesul industrializării au apărut treptat contradicţii interne: în timp ce industrializarea impune pe de-o parte epoca computerelor, regiuni şi ramuri întregi, care au constituit pionieratul industrializării

(textile, cărbune şi fier), se dezindustrializează. În cadrul creat de şomajul structural de durată (Vest) şi de oda închinată cotidianului socialist (Est) au apărut noi forme ale autodistrugerii umane, într-o măsură necunoscută înainte (droguri, alcool, pseudo-cultura pop, Sida).

O parte a societăţii modeme îşi găseşte o nouă împlinire în fan (atismul) fotbalistic, sau în ataşarea faţă de noi secte.

Ca o a treia sursă de pericol la scară planetară se afirmă din ce în ce mai presant distrugerea mediului înconjurător, prin otrăvire

industrială (poluarea aerului, a apei şi a solului), accidente (Seveso, Bhopal, Cernobâl), sau prin distrugerea pădurilor (adesea datorită

interesului pe termen scurt al ţărilor industrializate), efectul acestei atitudini fiind transformarea în deserturi a unor regiuni – nord-estul Braziliei, Haiti la scară mică, Africa la scară mare; Himalaya, sud-estul Asiei, bazinul Amazonului: despăduririle, seceta prelungită pe mai mulţi ani şi catastrofele generate de suprapoluare creează contextul pericolelor care pândesc umanitatea în acest plan. Catastrofele ecologice şi economice care se profilează deja de mult timp în ţările în curs de dezvoltare nu se repercutează însă numai asupra acestora.

Distrugerea mediului înconjurător se manifesta deja de mult timp, în special prin despăduriri şi prin eroziune masivă – după decăderea culturii Indusului (1500 î. Hr.) şi prin despăduririle operate în Antichitate în spaţiul Mării Mediterane

Epoca istoriei globale recente

(scopul principal fiind construirea flotelor) şi în cel central-asiatic (în special de către popoarele nomade turco-mongole). Însă în epoca noastră distrugerea mediului înconjurător nu mai este un fenomen punctual, local sau regional. O dată cu globalizarea, agricultura intensivă şi industria s-au răspândit practic pe toată suprafaţa pământului, ele amplificându-şi chiar reciproc spaţiul de acţiune. Prin intensitatea tehnică a industrializării şi prin creşterea frapantă a populaţiei şi a economiei, problemele legate de mediul înconjurător au căpătat o calitate cu totul nouă – mondializarea.

Cel mai târziu o dată cu intrarea în era atomică, distrugerea mediului înconjurător a căpătat un aspect tendenţial global – dinspre vest către est, dinspre est către vest (sindromul Cernobâl), dinspre nord către sud şi dinspre sud către nord (sindromul Bhopal). Astfel, curba exponenţială a creşterii generale, proiectată în Epoca modernă abrupt în sus, a atins punctul critic al unei instabilităţi explozive: chiar şi fără un al treilea război mondial, umanitatea, numărând astăzi peste

6000000000 de indivizi, s-ar putea prăbuşi sub propriile probleme.

Ultimele catastrofe tehnice (Bhopal, „Challenger”, Cernobâl) au conturat deja la scară mică mecanismele prin intermediul cărora societatea noastră mondială, care cunoaşte un ritm sufocant al

industrializării, s-ar putea prăbuşi prin sine însăşi.

În ciuda tuturor tendinţelor de egalizare şi nivelare a condiţiilor de viaţă externe din societăţile industrializate moderne, în mod profund, marile culturi ale lumii şi-au rămas din punct de vedere intern străine.

În modurile lor fundamentale de gândire, ele sunt încă expresia aplicării diferite a marilor principii destinate determinării comportamentului şi ordinii vieţii comune a oamenilor, sub influenţa cărora s-au dezvoltat centrele de cultură şi putere majore.

În contextul situaţiei contemporane de pericol globalizat se evidenţiază, aşa cum s-a mai întâmplat deja în istorie, tendinţe apocaliptic-hiliastice, care prin dualismul primitiv, dezvoltat pornind de la o gândire de tipul prieten-duşman, impun omenirii pretinse reţete de mântuire: Armaghedon („lupta finală") pentru nimicirea „duşmanului lui Dumnezeu" („diavolul"). Comunismul este, din punct de vedere al istoriei spirituale, o altă variantă a dualismului apocaliptico-hiliastic decât cea reprezentată de fundamentalismul american î la Reagan (dincolo de puritani şi baptişti). Mai recent, dualismul a reapărut în ţara sa de origine (Iran/Palestina), într-o variantă musulmană/şi'ită, prin Khomeini, el proclamându-se de această dată ca „cea de-a treia forţă".

Fundamentalismele/extremismele iudeo-sionist şi musulmano-palestinian, protestant şi catolic alimentează prin opoziţia lor spiritul justiţiar terorist, generând o serie de conflicte pe cât se pare insolubile, după cum se observă în Orientul Apropiat şi în Irlanda de Nord.

Globalizarea şi noua ordine mondială

Pornind dinspre periferia societăţilor lor, fundamentalismele extremiste şi teroriste sunt escaladate fie de o manieră religioasă

(protestantă, îndeosebi în SUA; sunită, şi'ită; hindusă, a sikşilor; iudeo-sionistă, etc), fie de o manieră secularizată (comunişti; „luptători pentru pace" militanţi, care ajung să folosească chiar forţa în sprijinul păcii; terorişti de diverse origini), ducând întotdeauna diferenţele şi tensiunile normale către conflicte care devin explozive. Aflaţi în posesia indubitabilă

a adevărului absolut şi a căii de urmat pentru mântuirea lumii, exclusiv prin intermediul învăţăturii lor pure, indivizii care fac parte din acest gen de mişcări proferează numai exclusivismul, intoleranţa şi ura faţă de toţi

cei care nu se supun pretenţiilor lor de adevăr, faţă de toţi, şi în primul rând faţă de fundamentalismele care li se opun.

Împotriva simplificărilor cu consecinţe teribile şi a posibilităţilor tehnice de declanşare a apocalipsei, rămâne doar apelul la raţionalitate şi umanism, pentru soluţionarea problemelor enorme ale umanităţii –

toleranţă, drepturi egale, federalism, democraţie, justiţie. Realizarea acestora ar presupune renunţarea la utopiile poate bine intenţionate, însă în ultimă instanţă totalitare şi sinucigaşe, care vizează schimbarea totală şi îmbunătăţirea radicală a situaţiei omului. Ar rămâne astfel doar moderaţia, „speranţa", ultimul dar al Pandorei, pe care aceasta 1-a închis în cutia ei: speranţa menţinerii umanităţii în cadrul trasat de demnitatea ei, şi anume în cadrul fondat pe o cunoaştere raţională a istoriei ei de până acum pe cât de detaliată şi de universală este posibil.

Conflictele care stau astăzi în faţa noastră, în această lume, una şi totuşi atât de divizată, nu pot fi înţelese fără un minimum (greu de definit) de cunoaştere a istoriei universale – atât de universală şi de întoarsă către trecut pe cât a fost posibil până acum. Ea implică

cercetarea mecanismelor istorice ample, în cadrul conlucrării dintre faptele concrete şi contextele generalizate.

Anexă

Date cheie ale istoriei universale aprox. 2 milioane începuturile dezvoltării umane în Rift Valley: homo habilis; Epoca veche (Paleoliticul): Cultura de prund (Pebble Culture). Aprox. 35000 Homo sapiens (sapiens): omul de Cro-Magnon. Aprox. 30000(?) împărţirea umanităţii în trei mari grupe – negroizi, europoizi, mongoloizi.

Aprox. 8000 Sfârşitul ultimei glaciaţiuni/epoci ploioase: încălzirea unor zone semnificative – începuturile desertizării Saharei: trecerea la

producţia agricolă, având ca prim centru Semiluna fertilă. Epoca nouă a pietrei (Neoliticul). Aprox. 3100 Primele culturi superioare în Orientul Apropiat: Sumer, Egipt.

Începuturile statalităţii şi ale scrierii.

Scindarea indo-europenilor/indo-germanilor. Aprox. 1900 Phma invazie indo-europeană: h'rtiţii în Asia Mică, grecii timpurii (aheii) în Grecia. 1792 Regatul Vechiului Babilon (până în 1594), sub conducerea lui

Hammurabi (până în 1750): Codul lui Hammurabi. Aprox. 1650

Epoca hicsoşilor: a doua perioadă intermediară în Egipt (până în (datând de la aprox. 2600). Aprox. 1400 Aheii în Creta: perioada minoică (până la aprox. 1200).

(dorienii, italicii). Criza Orientului Apropiat. 1183 Data (tradiţională) a căderii Troiei.

Aprox. 1000 Evreii cuceresc Ierusalimul: Regatul lui David (până în 928). 912 Regatul Asirian Nou (până în 614/12). 814 Data (tradiţională) a fondării Cartaginei. 776 Jocuri olimpice (până în 391 d. Hr.). 753 Data (tradiţională) de fondare a Romei. 671 Asirienii cuceresc Egiptul (până în 656): flerul în Africa. 626 Regatul Noului Babilon al caldeenilor (până în 539). 625 Imperiul mezilor (până în 550). 614 Babilonienii/mezii cuceresc Assur şi Ninive (612).

Date cheie ale istoriei universale

(până în 539/538).

Ahemenizilor (până în 330). Aprox. 540 Regatul Magadha (până în 321): primul stat în spaţiul indian.

Buddha: începuturile budismului. 535 Bătălia de la Alalia: sfârşitul colonizării greceşti. 510 Prăbuşirea tiranilor în Atena (datând din

561). Căderea regalităţii la Roma: Republica romană (până în 30/27).

508/7 Reforme constituţionale în Atena: Clistene întăreşte demosul. 494 Prima „secessio plebis”: lupte de clasă la Roma (până în 287). 490 Primul război persan: victoria atenienilor la Marathon. 481

„Statele combatante” în China (până în 221 Î. Hr). 480 Al doilea război persan (până în 449): victorii ale grecilor (480, Greciei (până în 196). 334

Marşul lui Alexandru împotriva Imperiului persan (până în 327): victorie a acestuia, expansiunea culturii greceşti. 330 Sfârşitul Imperiului persan (datând din 550): Imperiul lui

Alexandru (până în 323).

Imperiul lui Alexandru este în ultimă instanţă fărâmiţat în regate succesoare (=diadohii): elenismul şi statele eleniste. 272 Sfârşitul războiului tarantinic (început din 282): oraşele state din Graecia Magna devin romane, ca „socii navales”. 264 Primul război punic (până în 241): victorie navală a Romei. 250 Confederaţia tribală a Hiung-nu (hunii): expansiune spre China. 221 Ch'in (până în 207): prima dinastie imperială a Chinei. Marele Zid împotriva hunilor statalitate atestată istoric în Asia de sud-est. 146 Sfârşitul celui de-al treilea război punic (început în 149):

Cartagina este distrusă; Corintul de asemenea: Roma domină

comerţul din Marea Mediterană. 133 încercarea de reformă a Gracchilor (până în 121): începutul războaielor civile romane („revoluţia romană”) –

până în 30.

Anexă

Victoria lui Marius. 89 Războaiele mithridatice (până în 64): continuarea expansiunii

Romei către est. Războiul civil dintre optimaţi şi populari (până în 82).

64/63 Sfârşitul regatului seleucid: Siria devine romană (până în 635). 60 Primul triumvirat: Pompei – Caesar – Crassus (până în 53). 49

Războiul civil dintre Caesar şi Pompei (până în 45): victorie a lui Caesar.

Cleopatrei. 30 Sfârşitul războaielor civile romane (începute în 133): Egiptul devine roman (până în 641/42). 27 Principatul lui Octavian/ Augustus (până în anul 14 d. Hr.): epoca imperială romană

(până în 235 d. Hr.).

După Hristos: înainte de 350375

Răstignirea lui Isus la Ierusalim: începuturile creştinismului.

Distrugerea templului în Ierusalim: împrăştierea forţată a evreilor („Galuth" = exil).

Traian devine primul împărat adoptiv (până în 117): apogeul Romei.

Legaţie comercială romană în China. Ciuma în Imperiul roman: mari pierderi de vieţi omeneşti.

Căderea lui Commodus (din 180): criză în Imperiul roman.

„Constitutio Antoniniana": toate persoanele libere beneficiază de cetăţenie romană.

Noul Imperiu persan al sasanizilor (până în 642/651); războaie împotriva romanilor; zoroastrismul devine religie de stat.

Epoca împăraţilor-soldaţi (până în 284): haos în Imperiul roman.

Diocleţian devine împărat (până în 305): noua ordine a imperiului

— Tetrarhia, diocezele: statul coercitiv al Antichităţii târzii.

Edictul de toleranţă de la Milano: creştinismul capătă

predominanţă în Imperiul roman.

Căderea dinastiei Chin: fragmentarea Chinei (până în 589).

Constantin I (cel Mare) devine stăpân unic (până în 337): reconsolidarea Imperiului roman este încheiată.

Coreea preia budismul şi confucianismul din China.

Constantinopole devine noua capitală a Imperiului roman.

Aksum adoptă creştinismul monofizic.

Hunii înfrâng regatul ostrogoţilor: invazia popoarelor germanice (până în 568).

Creştinismul devine religie de stat: interzicerea cultelor păgâne în Imperiul roman. Biblioteca din Alexandria este distrusă de către patriarhul de Alexandria: sfârşitul Antichităţii clasice.

Date cheie ale istoriei universale imperiului: Imperiul roman de apus (până în 476) – Imperiul roman de răsărit/Bizanţul (până în 1453).

Hunii în Imperiul roman de răsărit. Vizigoţii la porţile Constanţi nopolului.

Succesoare germanice. Aprox. 480 Dominaţie bazată pe tribut a heftaliţilor în India nordică (până în

527). 481 Francii sub conducerea lui Clovis cuceresc statul galo-roman, instituit de Siagrius: regatul francilor (până în 888), condus până

în 751 de Merovingieni. 493 Regatul ostrogoţilor (până în 540/553), condus de Theodoric

(până în 526). 529 Codex Justinianus. Academia din Atena (datând din 387 î. Hr.) este închisă de către Justinian; Benedict din Nursia fondează mănăstirea Monte Cassino: ordinul benedictin. 527 Heftaliţii sunt alungaţi din India nordică, după 550 Nubia devine creştină: legătură strânsă cu Biserica coptă din

Egipt (până în 1314/1504). 552 Japonia preia budismul din Coreea. 589 Dinastia Sui în China (până în 618): consolidare după o lungă perioadă tulbure (din 220). Construirea Canalului imperial, după

600 Regatul Chen-la al khmerilor, Imperiul Shrivijaya în Sumatra. 618

Dinastia T'ang în China (până în 906): expansiune. 622 Fuga („Hegira”) lui Mahomed de la Mecca la Medina: începuturile Islamului.

Înfrâng pe arabi/mauri.

(până în 870). 882 Rusia kieveană, cu centre de greutate în Kiev şi Novgorod (până în 1237/1240). 888 Prăbuşirea definitivă a Imperiului carolingian: francii de est – francii de vest, guvernaţi de Carolingieni (până în 911, respectiv 987). 900 Descălecarea ungurilor este încheiată: raiduri de jaf şi cotropire către vest (până în 955).

Consolidarea Europei; hegemonia germanilor (până în 1198); ungurii se sedentarizează. 960 Dinastia Sung în China (până în 1126/1279). Impozite în aur (în locul plăţii în natură): înflorire economică a Chinei. 962 încoronarea împăratului Otto I (cel Mare) la Roma: Imperium

Romanum al germanilor (până în 1806) 966 Polonia devine catolică

sub Mieszko I. 988 Rusia kieveană devine ortodoxă sub Vladimir cel

Sfânt. 998 Incursiuni devastatoare ale turcilor sub Mahmud din Ghasna în

India de nord-vest: a doua fază a islamizării Indiei. 1000 Ungaria, condusă de Ştefan cel Sfânt, devine catolică.

Arhiepiscopatul Gnesen (Gniezno): Polonia devine independentă

religios faţă de Imperiu.

Preludiul reformei bisericeşti.

Peninsula iberică (până în 1492). 1066 Cucerirea Angliei de către normanzi. 1071 Victorie a selgiucizilor la Manzikert: decăderea Bizanţului. 1075 Cearta pentru învestitură (până în 1122): conflictul dintre papă şi împărat. 1096 Prima cruciadă (până în 1099): marşuri ale cruciaţilor şi întemeierea statelor cruciate (până în 1291), împotriva Islamului şi a ortodoxiei.

Date cheie ale istoriei universale

(începută în 1075).

Rege al Franţei (până în 1223); căderea lui Henric al ll-lea. 1188

Primele Stări (Cortes) în Leon. 1198 Cearta pentru tron dintre Staufeni şi Welfi: Germania devine vid de putere. 1204 A patra cruciadă (începută în 1202) reuşeşte cucerirea

Constantinopolului: acesta devine imperiu latin (până în 1261).

Dominaţie maritimă a Veneţiei în Mediterana estică. 1206 Khuriltai (sfatul principilor) îl alege pe Ginghis Han ca Mare han: Imperiul mongol (până în 1355).

Al patrulea Conciliu de la Lateran: decizii împotriva ereticilor, a evreilor şi a ortodoxiei. 1243 Bătălia de la Kosedag: mongolii îi înfrâng pe selgiucizi:

Sultanatul Rum devine vasal mongolilor (până în 1308). 1250

Perioadă de interimat în Germania (până în 1273).

Dominaţia mamelucilorân Egipt (până în 1517).

Habsburgilor în Imperiu (până în 1806/1918). 1279 Cucerirea Chinei de către mongoli încheiată: sfârşitul dinastiei Sung (datând din 960).

Expansiune. 1291 Mamelucii cuceresc Akkon: sfârşitul epocii statelor cruciate.

„Alianţa veşnică" dintre Uri-Schwyz-Unterwalden: începuturile confederaţiei cantonale.

Capitală Cracovia (până în 1596).

Polonia.

Avignon; Europa este divizată în privinţa obedienţei.

Revolta ciompilor în Florenţa.

Anexă

Jan Hus este ars pe rug la Conciliul de la Konstanz (1414-1418).

1420 Războiul husit (până în 1436). 1439 Taille (= impozit pe cap) în Franţa (până în 1789).

La Conciliul de la Florenţa (până în 1443) este anunţată uniunea Bisericii. 1449 Legea purităţii sângelui („limpieza de sangre") în Castilia: împotriva maurilor şi a evreilor.

Evreii sunt alungaţi din Spania. Descoperirea Americii: Columb.

1494 Tratatul de la Tordesillas: teritoriile de dincolo de ocean sunt împărţite între Spania şi Portugalia.

Pătrunderea Franţei în Italia: război pentru Italia (până în 1559).

Oficiul Hansei din Novgorod este închis.

Otomanii cuceresc Palestina şi Egiptul. 1519 Uniune personală

între Imperiu şi Spania sub Cartos I (Carol al V-lea) (până în 1555): hegemonie spaniolă în Europa (până în 1659).

1529/1531 Războaiele de la Kappel: preludiu al războaielor religioase.

Asediere a Vienei de către otomani. 1531/1546 Al doilea regat în Burma (până în 1752).

Date cheie ale istoriei universale

Ivan al IV-lea (cel Groaznic) devine ţar (până în 1584): expansiune, teroare. 1555 Pacea religioasă de la Augsburg: „Cuius regio, eius religio".

Carol al V-lea abdică în Imperiu.

Petiţia nobililor în Bruxelles.

Sfârşitul Jagiellonilor (urcaţi pe tron în 1386) în Polonia.

Pacea dintre Spania şi Franţa. Moartea lui Filip al ll-lea (care domnea din 1556).

Prima expediţie a olandezilor în Indochina.

Sfârşitul Rurikizilor în Rusia (din 862/82). 1600 East India Company în Anglia. 1603 Tokugawa devine şogun în Japonia: epoca Tokugawa

(până „Scrisoarea de maiestate” în Boemia: libertatea cultului pentru protestanţi.

De ani (până în 1648). 1629 Carol I conduce Anglia fără Parlament (până în 1640).

Edictul de restituţie: poziţie puternică a împăratului în Imperiu.

1640 Parlamentul scurt şi cel lung („Short Parliament”, „Long Parliament”) în Anglia: Revoluţia engleză (până în 1660).

Revolta catalană (până în 1652): războiul de independenţă al

Portugaliei împotriva Spaniei (până în 1668).

1618). Fronda în Franţa (până în 1653).

Revolta cazacilor împotriva Poloniei (până în 1654): masacrarea evreilor.

Anexă

Ludovic al XlV-lea (până în 1715). 1679 „Habeas Corpus Act” în Anglia: asigurarea dreptului de a dispune de propria persoană. 1683 Al doilea asediu al Vienei eşuează: decăderea Imperiului otoman. Austria devine Mare Putere (până în 1918). ' 1685 Edictul din Nantes (datând din 1598) este abrogat: persecutarea hughenoţilor în Franţa.

Petru I (cel Mare) este singurul stăpân al Rusiei (până în 1725).

Marea Alianţă împotriva lui Ludovic al XlV-lea; se susţine echilibrul puterilor, împotriva hegemoniei Franţei.

1713/1714 Sfârşitul războiului spaniol pentru succesiune: pacea de la

Utrecht şi cea de la Rastatt. Anglia devine Mare Putere. 1715

Moare Ludovic al XlV-lea (născut în 1643 şi înscăunat în 1661): criza finală a Vechiului Regim în Franţa (până în 1789). 1721 Pacea de la Nystad: sfârşitul războiului nordic (început în 1700).

Rusia devine Mare Putere, Polonia devine vid de putere. 1740

Războiul austriac pentru succesiune (până în 1748); primul război silezian (până în 1742): dualism Austria – Prusia (până în aprox. 1760

Revoluţia industrială în Anglia.

Capătă supremaţia peste ocean; Prusia devine Mare Putere.

Tensiuni între Anglia şi coloniile americane. 1772 Prima împărţire a Poloniei: Rusia, Prusia, Austria anexează teritorii marginale ale Poloniei; mişcare de reformă în Polonia. 1774 Pacea de la Kuciuk-Kainargi: pune capăt celui de-al treilea război ruso-turc, început în 1768: Problema orientală (până în 1923).

Blocada continentală împotriva Angliei (până în 1813).

Constituţia spaniolă de la Cadiz: liberalism radical.

Italia este din nou fragmentată: problema italiană (până în 1859/1861).

Primele sindicate, trenul de persoane în Anglia. 1830 Franţa începe cucerirea Algeriei. Revoluţia din iulie în Franţa; revoluţia naţională în Belgia.

Revolta din noiembrie în Polonia (până în 1831). 1832 Marea reformă electorală în Anglia: evoluţie. 1834 Interzicerea sclaviei în Anglia.

Uniunea Vamală germană. 1839 Neutralitatea Belgiei este garantată prin

dreptul internaţional. 1847 Prima criză economică din Europa. Mişcarea

„Risorgimento” a lui Cavour.

Războiul separatiştilor „Sonderbund” – Federaţia cantoanelor catolice în Elveţia.

Anexă

1853/1854 Misiunea Perry: deschiderea Japoniei.

Unirea Moldovei cu Ţara Românească: România (din 1862).

Războiul civil american (războiul de secesiune) (până în 1865).

A Treia Republică franceză (până în 1940).

Pacea de la Frankfurt: Germania anexează Alsacia şi Lorena.

Comuna din Paris. 1873 Marea depresiune (până în 1895): a doua criză economică mondială. 1875 Criza generată de războiul perspectivelor; Marea criză orientală

(până în 1878).

Devine stat independent (până în 1908); preludiul împărţirii coloniale a Africii. 1888 Interzicerea sclaviei în Brazilia: sfârşitul comerţului transatlantic cu sclavi (care data din 1505).

Anul celor trei împăraţi germani: împăratul Wilhelm al ll-lea (până

în 1918).

Internaţionala a ll-a (până în 1914): 1 mai devine zi de demonstraţie.

Anglia/Egiptul cuceresc Sudanul: criza Fashoda dintre Anglia şi Franţa (până în 1899).

Războiul hispano-american: SUA devine Mare Putere.

Prima criză marocană (până în 1906). Planul secret.

Revoluţia chineză (până în 1949). Războiul de la Tripoli (până în 1912). 1912/1913 Primul şi cel de-al doilea război balcanic: purificări etnice.

Prăbuşirea Bulgariei, a Turciei, a Austro-Ungariei, a Germaniei: încetarea ostilităţilor. Revoluţiile şi războaiele succesoare. A doua Republică Poloneză (până în 1939).

Conferinţa de pace de la Paris: Tratatul de la Versailles. Războiul anglo-iriandez (până în 1921). Masacrul de la Amritsar. Internaţionala comunistă (Cominternul) (până în 1943).

Războiul sovieto-polonez.

Revolta Kabililor din Rif (până în 1926). Partidul Comunist Chinez.

–

'¦>, „Catastrofa din Asia Mică" a grecilor: Republica Turcă a lui

Kemal. „Marşul asupra Romei": fascismul în Italia sub Mussolini (până în 1943/1945). URSS (până în 1991).

A treia criză economică mondială: criză politică în numeroase ţări.: Primul plan cincinal în Uniunea Sovietică: colectivizarea; agriculturii; Genocid asupra ţăranilor; stalinismul.

Puciul „Rohm" în Germania; Hitler devine preşedinte al Reichului.

Marele marş în China sub Mao Tse Tung (până în 1935).

Războiul civil spaniol (până în 1939). Frontul Popular în Franţa (până în 1938). Axa Roma-Berlin; Pactul anticomintem.

Sfârşitul celui de-al doilea război mondial (început în 1939).

Conferinţa de la Potsdam. Liga Arabă. ONU. Începutul Războiului rece şi al decolonizării. Guvernul laburist condus de Attlee în Anglia (până în 1951).

Independenţa şi divizarea Indiei; masacrarea musulmanilor şi a hinduşilor şi războiul India – Pakistan.

Reforme electorale în zona vestică a Germaniei: blocada Berlinului.

Poduri aeriene către Berlin.

A Cincea Republică, sub conducerea lui de Gaulle (până în 1969).

Ultimatumul de la Berlin: valuri tot mai mari de emigranţi din RDG.

Valuri de refugiaţi est-germani către Berlinul de Vest: construirea Zidului Berlinului (până în 1989).

— Anexă

Războiul american din Vietnam (până în 1972). Incidente rasiale la Los Angeles.

Război civil în Ulster (Irlanda de Nord) între catolici şi protestanţi.

Marea coaliţie în RFG (până în 1969).

Mişcări studenţeşti în Europa occidentală şi în Japonia.

„Primăvara de la Praga”: intervenţie militară a Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia.

Prăbuşirea Vietnamului de Sud: unificarea Vietnamului.

Conferinţa pentru securitate şi cooperare în Europa, desfăşurată

la Helsinki: drepturile omului.

Moartea lui Franco: Spania devine monarhie constituţională.

Moartea lui Brejnev: agonia gerontocraţiei în Uniunea Sovietică.

Date cheie ale istoriei universale

Intifada: revolta arabă permanentă în teritoriile dominate de Israel (până în aprox. 1992).

Mişcarea democratică din Republica Populară Chineză este înăbuşită.

Irakul cucereşte şi anexează Kuweitul: misiunea Naţiunilor Unite sub conducerea SUA: „Noua ordine mondială". Mari tulburări în sistemul castelor din nordul Indiei.

Destrămarea Uniunii Sovietice: CSI.

Război civil în Iugoslavia pe cale de a se descompune: războiul din Iugoslavia.

Guvernul E. Barak în Israel; reluarea procesului de pace în Orientul Apropiat.

Retragerea lui B. Elţân (din 1991); Puţin preşedinte al Federaţiei Ruse; regim autoritar intern, pretenţii de mare putere în exterior; catastrofe (submarinul Kursk, incendiul din Tumul televiziunii din Moscova) ca simptome ale crizei.

Scandaluri financiare legate de CDU în Germania.

UE – sancţiuni împotriva Austriei.

G. Bush jr. Preşedinte al SUA.

Anexă

Perspective asupra istoriei statelor

Această asociere ar trebui să permită o rapidă orientare în istoria statelor selecţionate, deoarece, în ciuda faptului că ele au istorii politice deosebit de complicate, trăsăturile majore ale acestora sunt totuşi foarte apropiate. Istoria Indiei, de exemplu, se sustrage formelor alese în cadrul acestei schiţe. Pe de altă parte, istoria altor state este prea scurtă pentru a fi introdusă în această reprezentare schematică (de ex. SUA).

1. Egiptul

Data

Statut

Dinastie/Conducător aprox. 3100 Î. Hr. – 2630Epoca timpuriePrima şi a ll-a dinastieRegat2630-2134Regatul Vechia lll-a – a Vl-a dinastie2134-2040Prima epocă intermediarăa Vll-a – a Xl-a dinastie2040-1650Regatul Mijlociua Xl-aa XIII-a dinastie/a XlV-a dinastie.1650-1551A doua epocă intermediară: a XV-a – a XVII-aepoca hicsoşilor1551-1075Regatul Noua XVIII-a – a XX-a1075-715A treia epocă

intermediară: a XXI-a – a XXIV-a715-525Regatul Târziua XXV-a – a XXVI-a715-671Dominaţia nubianăA XXVI-dinastie, etiopiano-nubiană671-656ân Regatul asirian-656-525Dinastia din Saisa XXVII-a525-410ân Imperiul persan-410/404-343Regat independenta XXVIII-a-a XXX-a343-332ân Imperiul lui Alexandru-323-30Regatul ptolemeicPtolemeii30Î. H-395d. Hr. În Imperiul roman-395-641/642ân Roma răsăriteană/Bizanţ-641/642ân Califat856-969Dominaţii

schimbătoare alemamelucilor, sub suzeranitateaformală a califului, etc.868-905Tulunizii935-969Ikhşizii969-1171ân Caiifatuf FatimizilorFatimizii1171-1250ân Califatul AyyubizilorEjiubiziiPerspective asupra istoriei statelor

—1517 în Imperiul mamelucilor

—1798 în Imperiul otoman

—1802 Ocupat de Franţa din 1805 Independent de facto,

—1922/45 Sub ocupaţie britanică din 1952 Republică

Dinastii de mameluci Otomanii

Mohammed Aii Dinastia Mohammed Aii

Dinastia Mohammed Aii Dinastia Mohammed Aii Nagib, Nasser, Sadat, Mubarak.

2. China

Data

Statut

Dinastie/Conducător

Anexă

3. Persia/Iran

Data

Statut

Dinastie/Conducător

Data

Statut

Dinastie/Conducător

338î. Hr. – 197Sub hegemonie/ dominaţiemacedoneană276-168Antigonizii168Î. Hr. În Imperiul roman395 d. Hr. În Roma răsăriteană/Bizanţ1204âmpărţită între diverse dominaţii1430-1460Cucerită de către Imperiul otoman: Provincie1829Autonomie pentru Grecia (sudică)1832-1862Regat suveran cu sprijinulOtto von WittelsbachMarilor Puteri (începând din 1830)1863-1973Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glucksburg (cu întreruperi)1924-1935(Prima) Republică1935-1973MonarhieSchleswia-Holstein-Sonderburg-Glucksburg

Perspective asupra istoriei statelor

—1941 Dictatura lui Metaxas 1941 -1944 Ocupată de către Puterile

Axei

—1974 Dictatură militară din 1974 (A doua) Republică

5. Italia

Data

Statut

Dinasti e/Condu”cător

272/222 Î. Hr. 395d. Hr. – 476

—540/552

—1859

—
1090951/961-11831030-11941194-12541266-14581296-17341737-1866

—1943/45

Italia este unificată politic de către Roma: în Imperiul roman Revine Imperiului roman de apus

Domnia lui Odoacru în regatul ostrogoţilor în Roma răsăriteană/ Bizanţ:

Exarhatul Ravennei

Părţi ale Italiei intră concomitent sub mai multe dominaţii: Longobarzii

Francii, Bizanţul (până în 1043)

Sarazinii

Germanii

Normanzii

Staufenii

Francezii (Anjou)

Aragon-Spania

Austria

Fragmentare extremă, cu state locale – printre acestea, Statul papal

(756 până în 1870), Veneţia, Milano, Florenţa, Genova, Neapole, Piemont-Sardinia

Regatul Italiei

Fascismul

Republică

Theodosiană (până în 455)

Theodoric cel IWIare

Savoia

Mussolini („Duice”)

Anexă

6. Bulgaria

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—969Primul Imperiu (tarat) bulgar: Hanat.864Convertire la biserica ortodoxăgreacă: regat.913Imperiu (tarat)968/69Cucerită pentru Bizanţ de cătrecnezatul kievean.971Imperiul bulgar de răsărit (cuceritfoarte repede de Bizanţ)971-1018Taratul bulgar de apus (cucerit deBizanţ, 1081): în Imperiul bizantin

(971/1081-1185).1185-1330Al doilea tarat bulgar1330-1355ân Imperiul sârb/Marele imperiu sârb1355-1396Trei principate sub ţari nominali1396-1908ân Imperiul otoman1396-1878Provincie1878-1908AutonomieStat vasal.1879-1886Alexander vonBattenberg1887-1946Saxa-Coburg-Gotha1908-1946Regat suveran Saxa-Coburg-Gotha1946-1990Republică Populărădin 1990Republică7. Germania

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—911Francii esticiCarolingienii911-1806Regatul germanilor919-1024Ottonienii/Saxonă962Primul Imperiu german: Imperium Romanum (Sfântul Imperiuroman de naţiune germană)1024-1125Salienii1138-1250/1254Staufenii1250/1254-1273Interr
CasePerspective asupra istoriei statelor

—1806 Habsburg

—1813 Confederaţia Rinului

—1866 Confederaţia Germană

—1871 Confederaţia Germană de nord

—1918 Al Doilea Imperiu (Reich) german Hohenzollern

—1933 Republica de la Weimar Ebert, Hindenburg

—1945 Al Treilea Reich (german) Hitler

—1990 Republica Federală Germania

Republica Democrată Germană după 1990 Germania reunificată

8. Franţa

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—987Francii vestici – FranciaCarolingienii987-1792Regat987-1328Capeţienii1328-1589Valois1589 Republică1799-1804ConsulatulNapoleon Bonaparte prim consul1804-1814/1815Primul ImperiuNapoleon I devineâmpărat1814/1815-1848Regat (monarhie constituţională) Bourbon/Orleans1848-1852A Doua RepublicăLudovic Bonaparte1852-1870Al Doilea ImperiuNapoleon

al lll-leadevine împărat1870-1940A Treia Republică-1940-1944Guvernul de la VichyPetain1944/46-1958A Patra Republică-1958-A Cincea RepublicăDe Gaulle până laChirac554

Anexă

I

9. Rusia/Uniunea Sovietică

Data

Statut

Dinastie/Conducător aprox. 860862882988

—1917

—1991

Cnezatul KievuluiRurikiziiCnezatul Novgorodului Rurikizii Rusia kieveană Rurikizii Convertirea la Biserica Rurikizii ortodoxă greacă: Mare Cnezat Marele Cnezat al Moscovei Rurikizii Instituirea ţarismului Rurikizii (până în 1598) ŢarismRomanoviiImperiuRepublică-Uniunea Republicilor SocialisteŞefii partidului: Lenin, Sovietice (URSS/Uniunea Sovietică) Stalin, Hruşciov, Brejnev, GorbaciovRusia/CSIElţân10. Ungaria Data

Statut

Dinastie/Conducător

—19451308-13821387-14371458-14901499-15261526

—1867

Descălecarea ungurilor: Hanat Convertirea la Biserica catolică: Regat

Bătălia de la Mohâcs: centrul Ungariei intră sub dominaţie otomană, nord-vestul şi pretenţia la Coroană, Habsburgii. Divizare în trei: Ungaria imperială, Ungaria otomană şi Transilvania Ungaria otomană şi Transilvania trec sub stăpânirea Austriei Proclamarea independenţei Acord: Monarhia bicefală austro-ungară

Republică

Arpadienii

Arpadienii (până în 1301)

Anjou

Sigismund (Luxemburg)

Matei Corvin

Jagiellonii

Habsburg/Otomanii

Habsburg

Habsburg

Perspective asupra istoriei statelor

1919Republică a sovietelor; dupăcăderea căreia se va reinstituimonarhia, însă fără monarhi1919-1945Regent Horthy M.1946Republică-1947-1990Republică Populărădupă 1990Republică11.

Polonia

Data

Statut

Dinastie/Conducător aprox. 960DucatPiaştii966Convertirea la Biserica

catolică1025RegatPiaştii1034PrincipatPiaştii1076RegatPiaştii1079Mare PrincipatPiaştii1138-1320âmpărţire în 9 PrincipatePiaştii1320-1370Regat (până în 1795) Piaştii1370-1382Uniune personală cu UngariaAnjou1386-1572Uniune personală cu LituaniaJagiellonii1573-1795Monarhie electivă/Suveran din diverserepublică

nobiliarăCase„Rzeczpospolita”: de asemenea, (prima) Republică1587-1599Uniune personală cu SuediaWasa (până în 1632)1697-1763Uniune personală cu SaxoniaWettin (Saxa)1772/1795Cele trei divizări ale Poloniei-Polonia este împărţită între Rusia, Prusia, Austria1807-1813Ducatul Varşoviei în uniuneWettin (Saxa) personală cu Saxonia1815-1915Noua divizare a

Poloniei: Regatul Poloniei („Polonia congresului”) revine Rusiei, Marele ducatal Poznaniei revine Prusiei, elcunoscând o oarecareautonomie (până în 1832), Galiţiarevine Austriei; Republica Cracovia (până în 1846)1916-1918„Regatul Poloniei”, proclamatSfatul regenţeide către Puterile Centrale556

Anexă

—1990 după 1990

(A doua) Republică Instituită de guverne din exil Republică/Republică Populară (A treia) Republică printre alţii, Pilsudski (1926-1934)

Walesa, Kwâsniewski

12. AustriaDataStatutDinastie/Conducător976-1156Marca estică

a BavarieiBabenberg (până în

(Margrafiat)1246)1156DucatBabenberg1250-1278Ottokaralll-lea1282Habsburg (până în1918)1453Ducat episcopalHabsburg1804-1806Imperiu, în Sfântul ImperiuHabsburgromano-german1806-1867Statul imperial austriacHabsburg1867-1918Acord: monarhia bicefalăHabsburgaustro-ungară1918-1938Prima Republică-1938-1945ân Imperiul german (Reich) Hitlerdin 1945RepublicăRenner până la Klestil13. Anglia/ Marea Britanie

Data

Statut

(până în 1707)

Dinastie/Conducător

1016Anglia este unificată princucerirea danezilor:

regat1016-1042Dinastia daneză1042-1046Eduard Confesorul1066Cucerirea normandă1066-1135Dinastia normandă1154-1399Anjou-Plantagenet1399-1485Lancaster-York (înalternanţă)1485-1603Tudor1603Uniune oersonală cu ScoţiaStuartPerspective asupra istoriei statelor 557

—1659CommonwealthOliver Cromwell (Republică) (1653-1658)1660-1688Restauraţie:

monarhieStuartconstituţională1699/1689„Glorious Revolution”-

1689Monarhie parlamentară1689-1702Uniune personală cu OlandaOrania/Stuart1702-1714Anna Stuart1707Uniunea reală cu Scoţia1714-1901Hanovra1800/1801-1923Uniune reală cu Irlanda (din1923 numai cu Irlanda de Nord) din 1901Saxa-Coburg-Gotha (din 1917 Winsdor)14. Portugalia

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—1139Comitatul PortugalieiBurgundia (până în 1383)1139/1343-1910RegatBurgundia1385-1580Aviz1580-1640/1668Uniu personală

cu SpaniaHabsburg1640/1668-1853Regat independentBraganza1853-1910Saxa-Coburg-Gotha1910-1926(Prima) Republică-1926-1974Regim autoritarSalazar (1932-1968) din 1974(A doua) Republică15.

RomâniaDataStatutDinastie/Conducător1324-1352 Prima menţionare a iui Basarab

—1859 Principatul Moldova

—1877 Jara Românească este tributară

Imperiului otoman

Voievod al Ţării Româneşti

Anexă

1600/1601Unificarea Ţării Româneşti, Mihai ViteazulMoldovei şi Transilvaniei1697Unirea cu Roma a unei părţia ortodocşilor români1711-1821Fanarioţii în Moldova şiŢara

Românească1812Basarabia este preluată de Rusia1829-1853Protectorat rusesc în Moldovaşi Ţara Românească1859-1861Unificarea Moldovei şiŢării Româneşti1859-1866PrincipeleAlexandru loan Cuza1866-

1947Carol de HohenzollenvSigmaringen1878Suveranitatea României1881-1947RegatHohenzollem1918Unificarea Transilvaniei cu România1947-1989Republică PopularăCeauşescu (1965-1989) după

1989/1990 Republică

16. Spania

Data

Statut

Dinastie/Conducător

1479Uniune personalăIsabela/FerdinandCastilia/ Aragon1516-1700Habsburg1700-Bourbon (cu întreruperi)1873-1875Prima Republică-1875-1931Regat (monarhie constituţională) Bourbon1923-1930DictaturăPrimo de Rivera1930-1931Monarhie constituţionalăBourbon1931-1936/1939(A doua) Republică1936/1939-1975Regim autoritarFranco („Caudillo”) după 1975Monarhie constituţionalăBourbon: Juan CarlosPerspective asupra istoriei statelor 17. Ţările de Jos (Olanda)

Data

Statut

Dinastie/Conducător

(Orania)

Ludovic Bonaparte

Orania

18. Belgia

Data

Statut

Dinastie/Conducător

1579Uniunea de la Arras: întoarcereaHabsburgcelor 10 provincii sudice subsuveranitate spaniolă: Ţările deJos spaniole1714-1790/1794Revine Austriei: Ţările de JosHabsburgaustriece1795-1814Anexate de către Franţa1815-1830ân Regatul unit al Ţărilor de JosOrania1831Independente după revoluţiaSaxa-Coburg-Gothabelgiană

(1830)1839Neutralitatea Belgiei560

Anexă

Suverani şi oameni de stat ai celor mai importante state/regate/ imperii; papi (selecţie) împăraţi romani (selecţie) Augustus27Î. Hr. – 14d. Hr. Tiberius14-37Caligula37-41Claudius41-54Nero54-68Vespasian69-79Titus79-
împărat adoptivHadrian117-138 împărat adoptivAntoninus Pius138-161 împărat adoptivMarcus Aurelius161-180

împărat adoptivCommodus180-192Septimius

Severus193-211Caracalla211-217Severus Alexander222-235âmpăraţi soldaţi (235-284)22 de împăraţi în 49 de ani, printre ei: Filip Arabul244-249Valerian253-260Aurelian270-275Carus282-283Epoca romană

târzieDiocleţian284-305Constantius 1305-306Constantin cel Mare306/324-337Constantius al ll-lea337-361Iulian Apostata361-363Valentinian 1364-375Valens364-378Theodosius 1379/394-395Divizarea definitivă a Imperiului roman, 395Imperiul roman de apus: Honorius395-423 DinastiatheodosianăValentianal lll-lea425-455lulius Nepos474-475Romulus („Augustulus”)475-476Suverani şi oameni de stat 561Imperiul roman de răsărit: Arcadius395-408

DinastiatheodosianăTheodosius al ll-lea408-450 Dinastiatheodosiană.

Eoni457-474Zenon 1474-491Anastasios 1491-518Justin 1518-527Justinian 1527-565Bizanţ – 1453: Dinastia Macedoneană518-578Dinastia Heraclizilor610-711Dinastia Siriacă/ lsauriană717-802Dinastia Amoriană820-867Dinastia Macedoneană867-1056Dinastia Ducas1059-1078Dinastia Comnenilor1081-1185Dinastia Anghelos1185-1204Dinastia Lascaris1204-1261Dinastia Paleologilor1261-1453Califii din Caiifatui arabo-musulman (selecţie) Califii „dreptcredincioşi”, 632-661Abu-Bakr632-634Omar (Umăr)634-644Othman (Usman)644-656Aii656-661Omeiazii, 661-750Muawija I661-680Yazid I680-683Marwan745-750Abbasizii, 750-1258

Abul Abbas 750-754 al-Mansur 754-775 al-Mahdi 775-785

Harun al-Raşid 786-809 al-Amin 809-813 al-Mamun 813-833

după 833 Califii-fantomă, sub diverşi „ocrotitori ai Califilor” Mamelucii (până în 945) Bujizii (până în 1055) Selgiucizii (până în 1258) Anexă

Contracalifate:

—692 în Mecca; Moscheea califilor din Ierusalim, ca cei mai înalt simbol al sfinţeniei (691)

—1171 Fatimizii (ramura extremistă a mişcării şi'ite) 929-1031

Cordoba omeiazilor (sunniţi)

Suverani germani (regi şi împăraţi)

Regatul germanilor, 911-1806 Conrad

Saxonii (Ottonienii), 919-1024

Henric

Otto I (cel Mare)

Ottoalll-lea

Ottoallll-lea

Henric al ll-lea

—936

—983

—1024

Salienii, 1024-1125 Conrad al ll-lea Henric al lll-lea Henric al IV-lea Henric al V-lea

Lothar al lll-lea von Supplinburg

Staufenii, 1138-1254 Conrad al lll-lea Frederic I (Barbarossa) Henric alVI-lea Filip

Welfii, 1208-1218 Otto al IV-lea

—1137

—1215

Staufenii Frederic al ll-lea Conrad al IV-lea Epocă interregnului, 1250/1254-1273 nici un rege recunoscut unanim

Diverse Case

Rudolf I (Habsburg)

Adolf von Nassau

Albrecht I (Habsburg)

Henric al Vll-lea (Luxemburg)

Ludovic de Bavaria (Wittelsbach)

—12911292-12981298-13081308-13131314-1347

Suverani şi oameni de stat

Carol al IV-lea (Luxemburg) Wenzel I (Luxemburg) Ruprecht (Wittelsbach) Sigismund (Luxemburg)

Habsburg, 1438-1740 Albrecht al ll-lea Frederic al lll-lea Maximilian I Carol al V-lea Ferdinand I Maximilian al ll-lea Rudolf al ll-lea Matthias

Ferdinand al ll-lea Ferdinand al lll-lea Leopold I losif I Carol al Vl-lea

—1439

—1519

—1564

—1612

—1637

—1705

—1740

Wittelsbach Carol al Vll-lea

Habsburg-Lorena, 1745-1806 Francisc I Ştefan losif al ll-lea Leopold al ll-lea Francisc al ll-lea

—17651765-17901790-17921792-1806

Hohenzollern în Brandenburg/Prusic/AI Doilea Imperiu german a) Principii de Brandenburg (selecţie)

Frederic l ' 1411/15-1440

Frederic Wiiheim (Marele Principe) 1640-1688

Frederic al lll-lea (identic cu regele Frederic I) 1688-1701 b) Regi în/ din Prusia Frederic

Frederic Wiiheim

Frederic al ll-lea (cel Mare)

Frederic Wiiheim al ll-lea

Frederic Wiiheim al lll-lea

Frederic Wiiheim al IV-lea

Wiiheim I (identic cu împăratul Wiiheim I) c) împăraţi germani Wiiheim I Frederic al lll-lea Wiiheim al ll-lea

—1740

—1797

—1858/1861

—1888

—1918

Anexă

Preşedinţi ai Reichului în cadrul Republicii de la Weimar Friedrich Ebert 1919-1925

Paul von Hindenburg 1925-1934

Şefi ai statului în cadrul celui de-AI Treilea Reich AdolfHitler 1934-1945

Karl Doenitz 30. IV-25. V. 1945

Republica Federală Germania din 1949) (Preşedinţi federali) Theodor Heuss 1949-1959

Heinrich Lubke 1959-1969

Gustav Heinemman 1969-1974

WalterScheel 1974-1979

Karl Carstens 1979-1984

Richard von Weizsăcker 1984-1994

Republica Democrată Germană (din 1949) (Preşedinţi ai Consiliului de stat) Wilhelm Pieck 1949-1960

Walter Ulbricht 1960-1973

Willi Stoph 1973-1976

Erich Honecker 1976-1989

Cancelari germani imperiali şi federali

Cancelari imperiali a) Al Doilea Imperiu Otto von Bismarck Georg Leo von Caprivi

Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfiirst

Bernard von Biilow

Theobald von Bethmann Hollweg

Georg Michaelis

Georg von Hertling

Max von Baden b) Revoluţia din noiembrie 1918/1919 Consiliul împuterniciţilor poporului, condus de Friedrich Ebert

—1894

—1909

14. VII.1917-1. XI.1917

1. XI.1917-30. IX.1918

3. X.1918-9. XI.1918 c) Republica de la Weimar Phillip Scheidemann

(„Preşedinte al Consiliului de Miniştrii imperial") (SPD) Gustav Bauer (SPD)

Hermann Miiller (SPD)

Konstantin Feuerbach (Centrul catolic)

Joseph Wirth (Centrul catolic)

13. II.1919-20. VI.1919

21. VI.1919-26. III.192027. III.1920-8. VI.192025. VI.1920-4.

V.192110. V.1921-14. XI.1922

Suverani şi oameni de stat

Wilhelm Cuno (independent) Gustav Stresemann (DVP) Wilhelm Marx (Centrul catolic) Hans Luther (independent) Wilhelm Marx (Centrul catolic) Hermann MCilIer (SPD) Heinrich Bruning (Centrul catolic) Franz von Papen (ex-Centrul catolic) Kurt von Schieicher (independent) d) Cel de-AI Treilea Reich

Adiif Hitler (NSDAP = naţional socialism)

Johann Ludwig von Krosigk

Cancelari federali Konrad Adenauer (CDU) Ludwig Erhard (CDU) Kurt-Georg Kiesinger (CDU) Willy Brandt (SPD) HelmutSchmidt (SPD) HelmutKohl (CDU) Gerhard Schroder (SPD)

Conducători ai statului şi preşedinţi ai Franţei 987-1995 (selecţie)
Capeţienii (987-1328)

Hugo

Robert

Henric

Filip al ll-lea

Ludovic al Vl-lea cel Gros

Ludovic al Vll-lea

Filip al ll-lea August

Ludovic al VIll-lea Leul

Ludovic al IX-lea cel Sfânt

Filip al lll-lea

Filip al IV-lea cel Frumos

Carol al IV-lea cel Frumos

Valois (1328-1589) Filip al Vl-lea loan al ll-lea cel Bun Carol al V-lea cel înţelept Carol al Vl-lea cel Nebun Carol al Vll-lea cel Victorios Ludovic al Xl-lea

22. XI.1922-12. VIII.1923

13. VIII.1923-23. XI.1923

30. XI.1923-15. XII.1924

15. I.1925-12. V.1926

16. V.1926-12. VI.1928

29. VI.1928-27.111.1930

30. III.1930-30. V.1932

1. VI.1932-17. XI.1932

3. XII.1932-28. I.1933

—30. IV.19453. V.1945-23. V.1945

15. IX.1949-15. X.1963

16. X.1963-30. XI.1966

1. XII.1966-20. X.1969

21. X.1969-7. V.1974

16. V.1974-2. X.1982

2. X. 1982-27. X. 1998 din27. X.1998

—1031

—1108

—1180

—1226

—1285

—1328

Georges Pompidou Valery Giscard D'Estaing Franţois Mitterand
Jacques Chirac

Mari oameni de stat ai Franţei (selecţia)

Sully, Duce de: 1597-1610

Cardinalul Richelieu: 1624-1642

Cardinalul Mazarin: 1642-1661

Jean Baptiste de Colbert (Ministru de finanţe): 1661-1683

Cardinalul de Fleury: 1726-1743

Etienne-Franţois de Choiseul: 1758-1770

Anne Robert Jacques Turgot (Ministru de finanţe): Jacques Necker (Ministru de finanţe): 1777-1781

Charles Alexandre de Calonne (Ministru de finanţe): Etienne Charles de Brienne (Ministru de finanţe): Jacques Necker (Ministru de finanţe): 1788-1790

Prinţul Talleyrand (Ministru de externe): 1797-1807

Preşedinţi ai Consiliului de Miniştri din Franţa (selecţie) Prinţul Polignac 1829/1840 Adolphe Thiers 1836, 1840

A Treia Republică, 1870-1940

Adolphe Thiers

Mac Mahon

Leon Gambetta

Jules Ferry

Charles de Freycinet

Maurice Rouvier Alexandre Felix Josef Ribot Pierre Mărie Waldeck Rousseau Georges Clemenceau Aristide Briand

Joseph Caillaux Raymond Poincare

Loius Barthou Rene Viviani

—19741974-19811981-1995 din 1995

(Henric al IV-lea) (Ludovic al XI ll-lea) (Ludovic al XlV-lea) (Ludovic al XlV-lea) (Ludovic al XV-lea) (Ludovic al XV-lea) (Ludovic al XVI-

lea) (Ludovic al XVI-lea) (Ludovic al XVI-lea)

(Ludovic al XVI-lea)

(Ludovic al XVI-lea) (Directoratul, Napoleon I) (Ludovic al XVIII-lea) (Carol al X-lea) (Louis Philippe)

—1882, 1883-18851879-1880, 1882, 1886-1887, 1890-18921887, 1905-19061892-1893, 1915, 19171899-1902

—1913, 1922-19241926-192919131914-1915

Anexă

Edouard Herriot Andre Tardieu Pierre Laval

Leon Blum Edouard Daladier

A Patra Republică, 1944-1958

Charles de Gaulle

Leon Blum

Georges Bidault

Pierre Schuman

Rene Pleven

Pierre Mendes-France

Guy Mollet

A Cincea Republică, după 1958 Charles de Gaulle Georges Pompidou Raymond Barre Jacques Chirac

—1932, 1935-1936, 1942-1944 (Vichy) 1936-1937, 19381933, 1934, 1938-1940

—1947

—1948

—1955

—19591962-19681976-19811986-1988

Cei mai importanţi conducători ai Rusiei şi ai URSS (selecţie) Imperiul ţarist

Rurikizii (din 862/882)

Ivan al IV-lea (cel Groaznic) 1547-1584

Boris Godunov

Grigori Otrepiev (Falsul Dmitri)

Vasili Şuiski

Romanov (1613-1917)

Mihail Romanov

Alexei

Feodorallll-lea

Sofia

Petru I cel Mare

Ecaterina

Petru al ll-lea

Ana

Elisabeta

Romanov-Holstein-Gottorp

Petru al lll-lea

Ecaterina a ll-a cea Mare

Pavel

Alexandru

—
16451645-16761676-16821682-16891689-17251725-17271727-17301730-1
ian. – iulie17621762-17961796-18011801-1825

Suverani şi oameni de stat

Nicolae

Alexandru al ll-lea Alexandru al Ill-lea Nicolae al ll-lea Rusia

sovietică/URSS (1917/1922-1991)

Conducători ai partidului

VladimirlliciLenin losif Visarionovici Stalin Gheorghi Malenkov

Nikita Sergheievici Hruşciov

Leonid Brejnev

Iuri Andropov

Konstantin Cernenko

Mlhail Gorbaciov

Rusia Boris Elţân Vladimir Puţin

Suverani ai Angliei (selecţie)

Knut cel Mare Eduard Confesorul Harold

Dinastia normandă (1066-1135) William Cuceritorul (I) William al ll-lea Henric I Ştefan de Blois

Anjou-Plantagenet (1154-1399)

Henric al ll-lea

Richard I Inimă de Leu loan Fără de Ţară

Henric al lll-lea

Eduard

Eduard al ll-lea

Eduard al lll-lea

Richard al ll-lea

Lancaster (1399-1461/71) Henric al IV-lea Henric al V-lea Henric al Vl-lea

—1922

—1964

—1984

—1991

—1999 din 2000

—10351042-10661066 până în octombrie

—
11891189-11991199-12161216-12721272-13071307-13271327-13771377-1

York

Eduard al IV-lea

Anexă

Lancaster

Henric al Vl-lea 1470-1471

York (1471-1485)

Eduard al IV-lea 1471-1483

Richard al lll-lea 1483-1485

Tudor (1485-1603)

Henric al Vll-lea 1485-1509

Henric al Vlll-lea 1509-1547

Eduard al Vl-lea 1547-1553

Măria Catolica 1553-1558

Elisabetal 1558-1603

Stuart (1603-1649) lacobl 1603-1625

Caroll 1625-1649

Lorzi Protectori ai Commonwealth-ului (1653-1659) Oliver Cramwell 1653-1658

Richard Cramwell 1658-1659

Stuart (1660-1688) Carol al ll-lea1660-1685lacobal ll-lea1685-1688OraniaWilliam al lll-lea1689-1702StuartAnna1702-1714Hanovra (1714-1901) George I1714-1727George al ll-lea1727-1760George al lll-lea1760-1820George al IV-lea1820-1830William al IV-lea1830-1837Victoria1837-1901Saxa-Coburg-Gotha (Windsor) după

1901Eduard al Vll-lea1901-1910George al V-lea1910-1936Eduard al Vlll-leaian. – dec.

1936George al Vl-lea1936-1952Elisabetaall-adin 1952Suverani şi oameni de stat

Prim-miniştri englezi (selecţie)

Robert Walpole (Whig)

William Pitt cel Bătrân (Tory)

Frederick, Lord North (Tory)

William Pitt cel Tânăr (Tory)

Henry Addington (Tory)

William Pitt cel Tânăr (Tory)

Ducele de Wellington (Tory)

Charles, conte Grey (Whig)

Robert Peel (Tory)

Melbourne (Whig)

Robert Peel (liberalo-conservator)

John Russell (Whig)

John Russell (Whig)

Benjamin Disraeli/Beaconsfield (conservator) William Evart Gladstone (lib.)

Disraeli/Beaconsfield (cons.)

William Ewart Gladstone (lib.)

Salisbury (cons.)

William Ewart Gladstone (lib.)

Salisbury (cons.)

William Ewart Gladstone (lib.)

Rosebery (lib.)

Salisbury (cons.)

Arthur James Balfour (cons.)

Henry Campbell-Bannerman (lib.)

Herbert Henry Asquith (lib.)

Herbert Henry Asquith (guvern naţional = toate partidele) David Lloyd George (guvern naţional)

Andrew Bonar Law (cons.)

Stanley Baldwin (cons.)

James Ramsay MacDonald (laburist)

Stanley Baldwin (cons.)

James Ramsay MacDonald (laburist)

James Ramsay MacDonald (guvern naţional)

Stanley Baldwin (cons.)

Arthur Neville Chamberlain (cons.)

Winston Churchill (guvern naţional)

Clement Attlee (laburist)

Winston Churchill (cons.)

Anthony Eden (cons.)

Harold Macmillan (cons.)

Alee Douglas-Home (cons.)

Harold Wilson (laburist)

Edward Heath (cons.)

Harold Wilson (laburist)

James Callaghan (laburist)

Margaret Thatcher (cons.)

John Major (cons.)

Tony Blair (laburist)

—1761, 1766-1768

—1801

—1806

—1834

—1841

—1852

—1880

—1886

—1892

—1895

—1905

—1916

—1922

—1924

—1929

—1935

—1940

—1951

—1957

—1964

—1974

—1979

—1996

Anexă

Preşedinţi ai SUA

1. George Washington (federalist)

2. John Adams (fed.)

3. Thomas Jefferson (dem. Rep.)

4. James Madison (dem. Rep.)

5. James Monroe (dem. Rep.)

6. John Quincy Adams (dem.)

7. Andrew Jackson (dem.)

8. Martin van Buren (dem.)

9. William Harry Harrison (Whigs)

10. John Tyler (Whigs)

11. James Knox Polk (dem.)

12. Zachary Taylor (Whigs)

13. Miliard Fillmore (Whigs)

14. Franklin Pierce (dem.)

15. James Buchanan (dem.)

16. Abraham Lincoln (rep.)

17. Andrew Johnson (rep.)

18. Ulysses Sidney Grant (rep.)

19. Rutherford Richard Hayes (rep.)

20. James Abraham Garfield (rep.)

21. Chester Allen Arthur (rep.)

22. Grover Cleveland (dem.)

23. Benjamin Harrison (rep.)

24. Grover Cleveland (dem.)

25. William McKinley (rep.)

26. Theodor Roosevelt (rep.)

27. William Howard Taft (rep.)

28. Thomas Woodrow Wilson (dem.)

29. Warren Gamaleil Harding (dem.)

30. Calvin Coolidge (rep.)

31. Herbert Clark Hoover (rep.)

32. Franklin D. Roosevelt (dem.)

33. Harry S. Truman (dem.)

34. Dwight D. Eisenhower (rep.)

35. John F. Kennedy (dem.)

36. Lyndon B. Johnson (dem.)

37. Richard Nixon (rep.)

38. Gerald Ford (rep.)

39. Jimmy Carter (dem.)

40. Ronald Reagan (rep.)

41. George Bush (rep.)

42. Bill Clinton (dem.)

43. George Bush jr.

—1801

—1817

—1829

—1841

—1845

—1850

—1857

—1865

—1877

—1889

—1897

—1909

—1921

—1929

—1945

—1961

—1969

—1977

—1989

—2000

Papi

Papi (selecţie)

Damasus

Leon I (cel Mare)

Grigore I (cel Mare)

Leon al lll-lea

Nicolae Iloan al Xll-lea

Leon al IX-lea

Alexandru al ll-lea

Grigore al Vll-lea

Urban al ll-lea

Alexandru al lll-lea

Inocenţiu al lll-lea

Gregore al IX-lea

Martin al IV-lea

Bonifaciu al VI ll-lea

Clement al V-lea

Captivitatea babilonică a Bisericii loanalXXM-lea Urban al V-lea

Grigore al Xl-lea

Marea schismă occidentală

Martin al V-lea

Eugeniu al IV-lea

Nicolae al V-lea

Alexandru al Vl-lea (Borgia) luliu al ll-lea Leon al X-lea

Grigore al Xlll-lea

Pius al Vl-lea

Pius al Vll-lea

Plus al IX-lea

Leon al Xlll-lea

Pius al X-lea

Benedict al XV-lea

Pius al Xl-lea -

Pius al Xll-lea loanalXXIII-lea

Paul al Vl-lea loan Paul al ll-lea

—461

—816

—964

—1073

—1099

—1215

—1285

—1314

—1334

—1378

—1431

—1455

—1513

—1585

—1823

—1903

—1922

—1958

—1978

Os

Scindarea umanităţii

Occident acum 2 mii. Ani Paleoliticul inferior Epoca veche a pietrei: apariţia umanităţii în Rift Valley (Africa): Homo habilis

Diferite nivele ale omului primitiv: Homo sapiens: Capacităţi intelectuale limitate, instrumente rudimentare, vânat, pescuit, cules aprox. 600000

Orient aprox. 70000

Utilizarea focului Neanderthal ca. 35000

Omul nou: Cro-Magnon: Homo sapiens sapiens

Orientul Apropiat: Peşteri

Grupe vechi (acum marginale):

I I I I. I

Pigmeii Boşimanii Negritos Vedas Papua Aborigeni (Africa) (Africa) (India) (SriLanka) (Noua Guinee) (Australia) (Care nu vor trece de la sine la agricultură) Limba articulată, capacităţi intelectuale depline aprox. 30000

Europoizi

I Grupe mai noi („Rase”) i r

Caucazieni Negroizi Mongoloizi

Ordine neclară/disputată tlioni (Indii)

Malayezieni-Polinezienii Dravidieni Turci Hamiţi I-1-1

Filipinezi Malayezieni Polinezieni

Grupe mai mici

Popoare mai mari

Eschimoşi Indieni Laponi Finiri/Popoare

(Arctica) (Indios) (Nordul Estoni de

(America) Scandinaviei) (Spaţiul vânători

Mării Baltice) (Siberia)

Sudanul vestic

Niloţii

— 1 Mongoli Tibetani Chinezi Coreeni Japonezi Bantu Thai Viet

Populaţii originare Semiţi Indo-europeni mediteraneene Berberi aprox. 8.000 aprox. 2.400 aprox. 2.000 aprox. 1.200

I Basci începuturile agriculturii

Neolitic: Epoca nouă akkadieni amoriţi arameem ebrei/evrei arabi Scindarea indoeuropenilor

(Familia limbilor indo-europene, I) l/l

Familia limbilor indo-europene, I.

Limbi foarte ramificate, înrudite ca vocabular şi gramatică, dar care, dincolo de o foarte strânsă înrudire (de ex.: limbile sud-slave), nu mai

sunt accesibile unele altora. Diferenţele au luat naştere din procesele normale de diferenţiere după spaţiu şi timp şi din cele de asimilare a limbilor altor popoare, care s-au contopit cu popoarele indo-europene, cel mai adesea în urma unor acţiuni de cucerire.

Occident

* INDO-EUROPENII (Scindare şi răspândire înainte de 2000 î. Hr.)
Orient

Celta Germanica Slava Baltica

Galica Bretona i_, r

Irlandeza Scoţiană vestică

Italica Greaca Ilirica Armeana Iranica Indiana Toharica i r Occidentală Meridională Orientală

I-1-1-

Ceha Slovena Bielorusa

Slovaca Sârbo-croata Malorusa Soraba Macedoneana Ucraineana Poloneza Bulgara Velicorusa

Greaca Albaneza veche

I

Greaca medie

I Neogreacă

I Alana

I Osetica

Avestica

Persana veche

Persana medie

(Pehlevi)

B

Indiana veche: 'Vedica I Sanscrita1 Indiana medie Germanica
Germanica nordică

I Germanica estică

Osco-umbriana

I

Longobarda Gotica

Latino-falisca

I Latina clasică

I Latina vulgară

Kurda

Persana nouă

Afghana (pashtu) Beluciana

Prăkrit

Pali r i

Hindi Bengali Singhaleza (şi alte limbi indiene moderne) Limbile ţigăneşti

Portugheza Spaniola (castiliana)

— I i r

Catalana Provensala Franceza Italiana (Languedoc) (Languedouâl) Româna sefardina (spaniolă + ebraică)

Scandinava occidentală

Scandinava orientală

Islandeză

Norvegiana Daneza Suedeza

Francona de jos

Limbi din Ţările de Jos

Flamanda

I Olandeza

Germana de jos

Anglo-saxonă/

Engleza veche

(+scandinavă

+franceză)

Engleza medie Engleza modernă

Vechea frizonă

Vechea saxonă

Frizona Germana de jos (Plattdeutsch)

Germana de sus

Germana timpurie (Althochdeutsch) Germana medie (Mittelhochdeutsch)

Germana superioară nouă idiş (+ebraică/ (Neuhochdeutsch) +

poloneză/ lituaniană ucraineană

Afrikaans (Africa de Sud)

Americana Australiana oo

Familia limbilor indo-europene, II

GermanăIndogcr-IndianăAvestica/Greaca/Italiana/latina/Gotic

germanica/CcitaBalticeSlavamanice/vechepersanadialectulosco-umbrianavechea germanairlandezaLituaniana/Rusa/indo-(sanscrita) aticde sus (veche)/letonapolonezaeuropene (althochdcutsch) bretona_galicazwci duo (u) dva dva dyo duo got.: twai ahd.: zwci dâu du divi rusa: dva pol.: dwa vier kuetuor catvârah av.: tettarcs quattuor cawâro nord/vestceth (a) ir keturi german: kuekuor ietri ahd.: fcor/ fior Brudet bhrater bhrătar

Vatcr patâr

Mutter mater Schwcstcr suesor pitar mătâr svâsar Wasser/1) abapFluss2) ap3) akuă3) dănuMccrmoriAckeragrosăjrah (Feld, Flur) Gchcgcghordlosgrdhâ („Gartcn”) hortusav.: bratar phreter pitar pater av.: matar mater meter

1) ab (vezi apa ape)

4) av.: danu oseta: don agros frater pater tris mater. – tris soror 3) aqua mare. – is ager, agriş chortos hortus frigiană gordum got.: brodar got.: fadar ahd.: fater ahd.: muoter mâthir moţe („soţie”) motyna siur sesuo bret.: c'hoar upe got.: swistar ahd.: swester

3) ahd.: aka nhd.: aue friz. Ei-land (=insula) got.: mărci muir ahd.: mari, meri bret.: mor got.: akrs ahd.: ackar got.: gards ahd.: garto ir.: gort bret.: garz măre gardas rusa: cetyro pol.: cztcry fiinfpenkuepârleaav.: panca pers.: pants (?) pentequinque osk. – umbr.: *pompcgot.: fimf ahd.: fimf/finfcoic bret: pemppenkirusa: piati pol.: piecsiebenseptmsaptâhaptaheptaseptemsibunscehtscptynirusa: semi pol.: siedemacbtokto (u) astăav.: ăstaoktooctogot.: ahtau ahd.: ahtoocht bret.: eizastuo-nirusa: vosemi pol.:

osiemzehndekmdâsadasadekadecerngot.: taihun ahd.: zehandeich bret.: dekdcSimtrusa: desiat pol.: dziesiechundertkm tomsatamsatemhekatoncentuingot.: hund ahd.: hundcet bret.: kant5im tas sinusbrath (a) ir broterclis rusa: braţ rusa: maţi pol.: matka rusa: sestra pol.: siostra

3) rusa: oka (Nume de ape)

4) Don, Doneţ

Donau, Duna, Dunajcc rusa: more pol.: morze rusa: ograda pol.: ogrod (grădina) rusa: gorod pol.: grod (Oraş) GermanăIndogcr-manicc/indo europeneIndiană veche (sanscrita) Avcstica/persanaGreaca/ aticaItaliana/latina osco-umbrianoGotic germanice/vechea germana de sus (althochdeutseh) Cclta irlandeza (veche)/bretona galicaBaltice Lituaniana/letonaSlava Rusa/polonezaHimmcl-vaterdjcus-peterdyâuspită (cer) (Lok.: diva) Zcus pater (Jupiter) umbr.: Ju-paterTag/Himmeldejeudivă yendiosdiesair.: dia bret.: deizrusa: deni pol.: dziciâGottdciuosdevâhav.: dăcva (demon) thcosdcus, divusahd.: Zio, Zio (vezi: Dienstag/cngl. Tucsday) dia bret.: douedicvas dievsKonigregsraj oo

Evoluţia celor mai importante sisteme de scriere şi alfabete, aprox.

3100 î. H. – aprox. 1000 d. Hr.*

Occident aprox. 3100 î. H.

Aprox. 2600 aprox. 2000 aprox. 1700 aprox. 1600

Orient aprox. 1400 aprox. 1300 aprox. 1000

Etruscă

Latină

Runică

Hieroglifele egiptene (ideograme – până la 394 d. H.) Hieratică (scris cursiv)

Ideograme cretane I „ Scriere lineară/Scriere lineară

cretană/heladică _

Scriere semită proto-semită

Pictogramele sumeriene

(ideograme)

Pana de scris sumeriană

I

Pana de scris akkadiană (până la aprox. 70 d. Hr.) Ideogramele minoico-cipriote

ProtoProţoProtosinaită feniciană palestiniană

Scriere silabică

Pana de scris elamită

Ideogramele chineze

Scriere silabică feniciană

Alfabetul scris cu pană din Ugarit

— Greacă -

Demotică (Scrierea cursivă la hieratică)

Ebraică veche

Arabă sudică

Arameica

Punică

Coptă

Minusculele carolingiene

Gotică

Slava (chirilică)

Pehlevi (Persana medie) Nabateică

Siriană Etiopiana

Indiană

Maniheană

Avestană

Armeană Georgiană ˆpSi

Samariteană

Arabă

Scrierea

Evoluţii ulterioare provenite din Evul Mediu Ui oo

Occident

Culturile superioare eurasiatice şi contribuţia lor Ia cultura mondială (până la aprox.: 1500)

Orient

Orientul ApropiatPersiaIndiaChinaEgipt Mesopotamia I Grecia-_ \u166? -ElenismElenismRomaizanţ – _T 1Europa latină America-

IslamRusiaAgriculturăGrâu, orz, secară, mei; Cai puternici, cămileOrez, trestie de zahăr, tei, Orez, ceai, portocale, măsline, vinmirodenii; găina; elefantulpiersici, ghimber, soiaTextileIn; lână; blănuri. Lână; covoareBumbac, indigo; iută (Bengal) MătaseExporturi principaleProduse ale meşteşugarilor; Cai, cămile; fructe; Textile din bumbac, indigo; Mătase, ceai, ghimber; destinate comerţuluipentru Răsărit doar materiicovoaremirodenii, opiu; fildeş;

pietreporţelanintercontinentalprime, arme; aur. Preţioase.

StructuriCetate-stat – ImperiuTrib – ImperiuCaste; lipsa violenţei, Birocraţie centralizată, socio-politiceorăşeni liberi – nobili + Cavaleri în armurăvegetarianism; despotism: cu examene susţinute deţărani liberi –

nobili; statâmpotriva nomazilorstructuri poliţieneşti secretecătre nobilimea cunaţional (Europa) stepei: feudalism; educaţie literarăautocraţie exercitată deV.către Aleşii lui Duiimc/tii1Stat: formă

de1Cuceritori din toate părţile: Alternanaţă între imperiiAlternanţă între fragmentare şi imperiu cu o cuăorganizare politicănumeroase imperii şi maripersane (de trei ori) şiunificare imperială aomogenă, monopol asocietăţilor maiimperii; diferite produsecopleşire de către alte marisubcontinentului (de patru ori): hegemoniei; doar cuceritoricomplexefinale ale asimilării unuiimperii (al lui Alexandru, Maurya, Sultanatul de la Delhi, din nord (turco-mongoli), mare număr de factori: cel seleucid, cel part; Imperiul moghul; dominaţiamai devreme sau mai târziunumeroase state naţionaleCalifatul): ahemenizii, britanică

(„ Raj „) sinizaţi; dinastii, ciclu (Europa) sasanizii, safaviziidinastic, mandat cerescReligie: explicareaViaţa de după moarte: Zoroastrism, cu magi înMigraţia sufletelor; asceză Adorarea strămoşilor; naturii (cosmogo-nemurirea sufletuluicalitate de preoţi; dualism; („ oameni sfinţi"); confucianism; daoism: nie, cosmologie) şi (Egipt); politeism - Satana, infem, eshatologievegetarianism; brahmanism filosofia ca

religie populară; a relaţiei dintre ommonoteism: evrei apocaliptică; mesianism, budism, hinduism, ordinenici o biserică sau preotşi naturăcreştinism –

Islam; filosofiamisticism; cultul luimonahale (călugări, călugăriţe) prin profesie; temporargreacă, ca o explicareMithra, maniheism, budism.

Secularizată a lumii; gnoza, şi'ia, assassiniibiserici, clerContribuţiiŞtiinţele naturii, tehnicăGrădini irigate artificialNumărătoarea „ arabă „: zero; Compasul, hârtia, tiparul; culturale specialemodernă, individualism; („ paradeisos „ =zarurile, şahulporţelanul; lacul; examenul; sisteme politice moderne; Paradis);

picturăscrieri istoricenotaţia muzicală; muzică; miniaturalăpictură; scrieri istoriceReligiile universale

Ui

Occident

Orientul Mijlociu Zona Mării Mediterane Europa/America Orient

Iudeea/Palestina Arabia

Perşi

India

China

Religii tribale/ale fertilităţii Religii tribale/ale fertilităţii Religii tribale/ale fertilităţii Cultul strămoşilor

Politeism aprox. 500 î. Haprox. 30 d. H.

Politeism

Monoteism

Cultul misteriilor Iudaism/ orientale în Grecia; Credinţa mozaică

Filosofia greacă a naturii

I Politeism

ZOROASTRISM Brahmanism

CREŞTINISM Gnoza Biserica catolică/ortodoxă

Dualism

Mithraism

Maniheism

Donatism

I Arianism

Biserica coptă Siriană armeană (Egipt) (iacobită) Secte eretice

\par I. Nestonana

ISLAMUL

— Budism

Confucianism Taoism

I I

Hinayana Mahayana Secte

HINDUISM

657/658 aprox. 100010431054 aprox. 1150 aprox. 16501738

Sunna

Erezii

Cathari

Şi'a

Schisma dintre Biserica catolică – ortodoxă

— Albigenzi (până în 1229)

— Valdenzi

— Lollarzi

— Husiţi

Uniunea greco-catolică

I REFORMA

Protestanţi (Luterani)

Anglicani

Secte (Baptişti)

\par Trento

Calvinişti „ (Reformaţi)

Presbiterieni (Scoţia)

Metodişti

I Parsă Charidjiţi (India) ' Assasini Persia, Siria (până în 1258) I

I

I

| j Sikh

\par T

Baptişti Unitarieni Adventişti

Quakeri-i Mennoniţi ln Episcopalieni (SUA) \par Amish (SUA)

\par I Vechi catolici

Uniunea prusacă

Vatican II

\par 1\par Republica islamică (Iran: Khomeini) Jihadul islamic Vi oo

W/l aprox. 590 î. H. Aprox. 525 aprox. 660 aprox. 930

Dualismul

Lupta permanentă dintre Bine şi Rău, Lumină şi întuneric Zarathustra/ Zoroastru (Media/Persia)

Iudaism

Mesianism -

I

Zoroastrismul ca religie de opoziţie în Imperiul persan: magii ca preoţi, mesianism; sfârşitul catastrofal al umanităţii Creştinism

Gnoza – hiliasmul apocaliptic

(imperiul de 1000 de ani): întoarcerea lui

Hristos, lupta cu Anticristul: sfârşitul catastrofal al umanităţii: (Armaghedon ca luptă finală între Bine şi Rău) aprox. 590 î. H.

Aprox. 525

Islamul

Imperiul sasanid în Persia 224/227

Zoroastrismul devine religie de stat

I I Ibudism: structură ierarhică

Şiiţi

Charijiţi

Paulicieni

(Sectă în Biserica bizantină) Bogomili (Bulgaria) _

I Cathari

(„puri”) „Ereticii” în Occident (Koln)

Albigenzi

Valdenzi

Biserica bosniacă (până în 1463)

Flagelanţi (Italia) Flagelanţi (Germania)

Lollarzi (Anglia)

Husiţi (Boemia)

Utraquişti Taboriţi

Fraţii boemieni/moravi

Reforma

Iconoclasmul: „Fanatismul” (Luther) (Wittenberg, Danzig) Rebotezaţii

(Ziirich) '

Th. Muntzer

Calviniştii (Reformaţii)

Perth (Scoţia) Ţările de Jos

Dualismul

Baptiştii (Olanda) Baptiştii (Londra)

A

REVOLUŢIA ENGLEZĂ

Milenarismul

Fifth Monarchists Quaker

Levellerii

REVOLUŢIA AMERICANĂ („Manifest Destiny”)

REVOLUŢIA FRANCEZĂ

Anul I al Republicii; Sansculottes Gracchus Babeuf: Conjuraţia egalilor

REVOLUŢIA DIN IULIE- „Mayfiower” America

Independenţii (Cromwell)

— Socialism (în Franţa):

Dualism secularizat: Raiul pe pământ prin industrie Chartismul (în Anglia) (până la 1848)

REVOLUŢIA EUROPEANĂ Manifestul comunist (Marx, Engels) Prima Internaţională (până în 1874): „Până la lupta finală!”

Internafionala a Ii-a: „Statul socialist al viitorului”: Social-democraUa

Primul război mondial

Revoluţia din Octombrie: Comunism (Rusia): revoluţia mondială

Fundamentalism comunist: demonizarea adversarilor politici (capitalismul, imperialismul)

I Comintern (Internaţionala a IlI-a)

Naţionalism-socialismul (Germania): Reichul de 1000 de ani) AL

DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Răspândirea comunismului: Europa de sud-est, China Terorism

Fundamentalism neo-conservator protestant în SUA: Reagan: Demonizarea adversarilor politici (Uniunea Sovietică =

„Imperiul Răului”): Lupta apocaliptică (Armaghedon)
Fundamentalismul islamic: Libia (Sunna), Iran (Şi'a): Republica Islamică: Khomeini: Demonizarea adversarilor politici occidentali

? Al treilea război mondial?

VA

Marile concilii bisericeşti, 325-1965 (şi schisme, 484-1417) a) Concilii ecumenice (=ale întregii biserici), 325-869 şi schisme, 484-1054

Data

Locul [Decizii

Urmări

Niceea

381Constantinopol I431449Efes

(Efes) („Sinodul tâlharilor”)451Chalcedon484-519553Schisma akazianică Constantinopol II680-681 Constantinopol III

—843 Cearta legată de icoane în Bizanţ

Profesiunea de credinţă (crezul); cei patru patriarhi (Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Roma); Anus este condamnat Ortodoxia este singura formă legală de creştinism în Imperiul roman.

Nestor este condamnat:

Monofizismul (doctrină potrivit căreia logosul divin şi corporalitatea umană ar constitui în încarnarea lui Isus Hristos o unitate indestructibilă) este tolerat.

Monofizismul este condamnat ca fiind eretic: Cele trei „capitole” antiohiene (scrieri teologice din Antiohia) sunt condamnate ca fiind nestoriene.

Monotelism (Isus are o natură dublă, divină şi umană, însă o singură voinţă), care fusese deja respins de către Occidentul latin, este condamnat de către întreaga biserică.

Ordinea fundamentală a Bisericii; conflicte interne asupra primatului patriarhilor şi conflicte legate de polemica dintre ortodoxie şi arianism.

Biserica nestoriană.

Desprinderea bisericilor monofizite coptă (=egipteană) (457), armeană (507/508), siriană (iacobită (aprox.550).

Nou acord bisericesc între Roma şi Constantinopole.

Unitatea cu Roma este refăcută; poziţie intermediară în disputa legată de icoane (730-843)

Niceea II

Iconoclasmul este condamnat: pentru slăvirea Schisma fotianică

icoanelor, însă împotriva iconolatriei. (până în 869/900/920).

(Constantinopol)

Constantinopol IV

Fotios devine din nou patriarh:

Conciliu exclusiv grec, condus de patriarhul Fotios: îl condamnă pe papă, contestând primatul papal.

Fotios este destituit: pretenţiile Romei sunt acceptate Schisma fotianică este reînnoită

(până în 900/920).

Schisma fotianică este aplanată.

Conflictul dintre biserica romană/catolică şi cea greacă/ortodoxă

se acutizează.

Schisma definitivă dintre Roma şi Constantinopol în privinţa primatului papei şi a celibatului.

B) Concilii (şi schisme) care s-au produs numai în interiorul bisericii

romane, 1059-1965 respectiv 1130-1417/14391059 Conciliul de la Lateran Reforma bisericii: împotriva simoniei, investirea Poziţia papei este întărită: cearta

(Roma) Lateran

—1138 Schisma anacletică

—1178 Schisma alexandrinică laicilor; alegerea papei de către Colegiul Pentru învestitură (1075-1122).

Cardinalilor.

Concordatul de la Worms (1122) este acceptat. Cearta Pent (tm) învestitură este în sfârşit rezolvată.

Schisma anacletică este aplanată. Reformele gregoriene sunt accentuate.

Pentru alegerea papei este cerută o majoritate Inchiziţia împotriva sectelor, de 2/3; împotriva simoniei, a comerţului cu necredincioşii; cruciade împotriva sectelor la Toulouse (albigenzii).

V (c)

Locul Lateran IV

Decizii

Lyonl Lyon II

(Cinci) cruciade, misiuni bisericeşti, combaterea sectelor; inchiziţia este întărită; decizii împotriva sectelor (albigenzii), evreii (mai precis, regulamentul ţinutei), ortodoxia; impozite destinate finanţării cruciadelor (1/20 din veniturile anuale ale unui preot), destinate

papei, împăratul Frederic al II-lea este condamnat ca eretic.

Uniunea bisericii realizată de împăratul Mihail al VUI-lea. Bizanţul este invitat: iniţiativa este condamnată şi de către papă şi de către greci.

Conclav (retragerea într-un loc închis) la alegerea papei.

—1377 „Captivitatea babilonică a Bisericii”

—1312 Viena Ordinul templierilor este desfiinţat; cruciade, reforma bisericii, sărăcia franciscană

—1417 Marea schismă occidentală: Papi în Roma şi Avignon, cu

„obedienţe”. 1409 Pisa Papii din Roma şi Avignon sunt destituiţi: al treilea papă

—1418 Konstanz

—1437/Basel 1438

1438/1439 Ferrara/Florenţa 1439-1443

Urmări

După cucerirea Constantinopolului (1204) şi victoria asupra ortodoxiei, apogeul bisericii papale victorioase sub conducerea lui Inocenţiu al III-lea.

Conflictul dintre împărat şi papă se înăspreşte.

Conflictul cu ortodoxia se înăspreşte.

Poziţia papei este întărită.

Papa la Avignon, dependent de Franţa Dependenţa de Franţa este documentată (templierii).

Papii demişi rămân: trei papi în

TreâfeluiâfrcconsâSuâreâ unităţii bisericii; reforma bisericii; stârpirea ereziilor. Votare după „naţionalitate”: germană, franceză, engleză, italiană (iar începând din 1415 şi spaniolă); Hus este ars pe rug (1415): cei trei papi sunt destituiţi: singurul papă este Martin al V-lea (1417): concordate cu diverse ţări: trebuiau să se întrunească concilii generale periodice.

Compactatele de la Praga sunt acceptate (1433), Compactatele de la Iglauer (1436) sunt ratificate (1437); decrete de reformă ce urmau în mare măsură teoria conciliară: papa este subordonat conciliilor (1437); Sancţiunea pragmatică de laBourges (1438); Conciliul este transferat de către papă la Ferrara; Opoziţia antipapală se întâlneşte în continuare laBasel (pânăân 1448): estepropusă (1438) suspendarea papei (1439): antipapa (1439). Uniunea bisericii cu bisericile greacă, armeană, coptă, siriană (1439); primatul papei este stabilit (1443); Conciliul este transferat la Roma (1443) p\par

politizate mai târziu.

Forma timpurie a „naţiunii” politizate de mai târziu.

Războaiele husite (1420-36)

Marea schismă (datând din 1378) ia sfârşit.

Tendinţă de constituire a bisericilor naţionale. Mişcare conciliară: conflict între papă şi conciliu.

Războaiele husite iau sfârşit (1420-36).

Conflictul dintre papă şi conciliu se înăspreşte; Biserica gallicană.

Apogeul conflictului dintre papă şi conciliu.

Ultimul antipapa.

Unificarea bisericilor, ca diviziuni ale bisericii orientale, biserici de rit vechi, unificare făcută sub tutela papei; maroniţii în Siria şi Liban.

Victorie a papei asupra mişcării conciliare.

O

Data Locul

—1517 LateranV

Din 1517 Reforma 1545-1563 Trento (în trei faze).

—1870 Vatican

—1965 Vatican II

Decizii

Dogma nemuririi sufletului; imprimarea cărţilor cil permisiunea bisericii.

Fără nici un fel de reformă a bisericii.

Reformă considerabilă a bisericii, obligaţia de rezidenţă a episcopului este accentuată; seminar teologic în fiecare dioceză; Joia Verde, ca demonstraţie a Bisericii Catolice. Profesiunea de credinţă

tridentinică. Primatul papei asupra conciliului este întărit; Dogma infailibilităţii papei „ex cathedra”: reacţie faţă de lumea secularizată

modernă (liberalism, socialism etc.)

Reforme

Urmări

Cenzură bisericească. Reforma

Războiul cu Liga schmalkaldică

Contrareforma (începând din 1563).

Delimitare tot mai accentuată faţă de protestanţi.

Austria denunţă concordatul „Kulturkampf" în Germania Tensiuni cu Italia, accentuate de ocuparea Romei (1870), şi cu Franţa.

Desprinderea vechilor catolici.

Deschidere către lume: mişcarea ecumenică; călătorii ale papei Ioan Paul al II-lea în lume

Popor Origine

Invazia popoarelor germanice şi statele succesoare pe teritoriul Imperiului roman de apus, 375-568

Teritoriu locuit până Invazii/teritorii locuite în 375/religie provizoriu, după 375

Ostrogoţii Scandinavia Gurile Weichselului (sud-suedezi) (probabil la aprox. („Gotland") 50 î. Hr.);

Rusia sudică (după 150 d. Hr.). Divizarea în ostro/vizigoţi (269): Arianism.

Fondarea statului: stat succesor/capitală

Trecere la catolicism

Sfârşit/Consecinţe/Efecte

Vasali ai hunilor (375-454); stabiliţi în Pannonia (457); incursiuni în Balcani (469), către Italia (489): căderea lui Odoacru (490/493) Regatul ostrogot din Italia şi ţările învecinate/Ravenna (493-540), începând cu domnia lui Theodoric cel Mare (493-526) Vor rămâne până la sfârşit arieni: nici un fel de asimilare

Cuceriţi de către Imperiul roman de răsărit prin Bclisarie şi Narscs: războaiele sfinte (536-552): prăbuşire în Italia (552); o mică parte (de dinainte de 375) va rămâne în Crimeea (până în sec. Al XVI-lca) Vizigoţii Scandinavia Ca şi ostrogoţii: Fugă spre Imperiul roman (ca şi divizare (269): linia din calea hunilor (376): ostrogoţii) nordică şi linia sudică federaţie în Tracia/Mocsia pe Dunărea inferioară

(382); a doua fugă din calea (332/48): Arianism, hunilor: în Grecia (396) şi Ia porţile Constantinopolului: vor fi parţial masacraţi de către Imperiul roman de răsărit (400): supravieţuitorii vor fi alungaţi către Imperiul roman de apus: în Italia (401): retragerea Romei de pe Rin (405) şi din Britannia (407), Roma este devastată (410); în Gallia sudică (412), Spania (416); pentru a-i îndepărta pe vandali tic Romii Primul regat 589: prima fază a vizigot/Toulouse în asimilării, Gallia de sud-vest romanizarea

—507): (hispanizarea) înfrângere în faţa francilor (507, 534): al doilea regat vizigot în

Spania/Tolcdo

—711); Regatul sucvilor este cucerit

Război civil (709): invazia arabilor (711): prăbuşirea regatului vizigot (711/712): opoziţie creştină în Spania de nord-vest (722) A doua fază a hispanizării: Rcconquista (1063-1492)

„Catalonia” = „Goth-Alania”

Suavii fn sudulGermania libersO parte din MainK trecândRegat în nord-vcsluşvabii„ Germanieipeste Rin (406/7), cu alaniiPeninsulei Ibericevizigot, an. Ex. AV5*5y. Libere; dinşi vandalii: prin Gallia către (411-585), în ceaabsorbiţi. Ei se tragSpania (409) mai mare parte înprintre alţiiPortugalia de astăzialamaniiBurgunzii Scandinaviaântre Oderul inferiorân Hessenul sudic, laPrimul regat516: asimilare, Vor fi cuceriţi de către (Suediaşi Weichsel (1 d. H.); dreapta Rinului mijlociuburgund/Wormsromanizarefranci şi anexaţi (534): sudică) la Marea Neagră (aprox. 400): au trecut (413): distrus de (franceză) după

căderea Imperiului”Burgun-(aprox. 250): Rinul (406/7) către hunii conduşicarolingian (843-888) daholm„ =Arianismde Attila (436) mai multe state se vorDealul („ Cânteculnumi „ burgundc „.

IzvoruluiNibelungilor „): Aldoilea regat burgundân Savoia (443) Vandalii (Probabil) Silezia (1. D. Hr.); pe Scandinavia jhcisul superior/

(Suedia sudică)

Marş către vest (aprox.: 400), accelerat de către mijlociu (aprox.

270); alani: au trecut Rinul la sub presiunea vizigoţilor vor merge către Pannonia – în

Imperiul roman (334) (429)

Mainz (406/7): prin Gallia către Spania (409): arieni. Alungaţi de către vizigoţi.

Regat vandal în regiunea Cartaginei (429-534), sub Genserich: Roma este devastată (455): („vandalism”)

Au rămas arieni: nici un fel de asimilare

Cuceriţi de către Imperiul roman de răsărit prin Belisarie (534); supravieţuitorii vor fi deportaţi în urma unor revolte (550) „ Vandalism „

Alanii Popor de Sud-estul Rusiei (anul călăreţi, d Hr) parţial în negermanic Caucaz: Osetja

Fugă către vest din faţa hunilor (aprox. 370): trec peste Rin împreună cu suevii şi vandalii (406/7)

Dezvoltare ulterioară împreună cu vandalii îşi păstrează numele în Catalonia (= „ Goth-Alania „) os o

Popor Origine

Teritoriu locuit până în 375/religie

Fondarea statului: stat succesor/capitală

Trecere la catolicism

Sfârşit/Consecinţe/Efecte

Gepizii Diviziune a Vor rămâne la început, Ca şi ostrogoţii, ci vor fi goţilor

După moartea lui după retragerea goţilor vasali ai hunilor (aprox.

Attila (453) ei la gurile Weichsclului 400); au luptat sub devin independenţi

(după 150); în regiunea conducerea lui Attila la (454): îşi constituie nordică a Carpaţilor Câmpiile Catalaunicc (451) un regat în (aprox. 200) Pannonia (454-567)

Vor fi distruşi de către avari şi longobarzi (567): Imperiul avar (567-796/803); Longobarzii în Italia (568)

Anglii

Saxonii Iuţii

Anglii de provincie

(„Winkcl”

=„ Angcl „ între Schlci, Marea

Baltică şi

Fiordul

Flensburgcr)

Saxonia inferioară lutlanda

Ei nu vor fi atinşi După retragerea romanilor După descălecarea direct de invazia din Britannia (407) vor în calitate de hunilor umple vidul de putere cuceritori (449), ci

Religie tribală rămas, la început ca soldaţi vor fonda germanică în slujba britanilor numeroase regate romanizaţi şi creştinaţi în (Essex, Wessex, lupta împotriva picţilor şi a Sussex, Middlescx; scoţilor, de origine celtică Umbria Nordică,

(din 449) Mcrcia)

Episcopatul de Fundamente medievale Cantcrbury (597); timpurii ale anglo-Arhicpiscopatul saxonilor (+ danezi + de Canterbury normanzi): cucerirea (601); Sinodul de normandă (1066) la Whitby (664): legare definitivă de Roma: misiune anglo-saxonă pe continent Francii Germania La dreapta şi la vestică, stânga Rinului liberă

mijlociu şi inferior, parţial ca federaţi în regiunile de graniţă romane (291); religie tribală germanică

La început doar expansiune sporadică: cucerirea Gallici (481) Longobarzii Din sudul Suediei (după surse proprii) Migrare (la aprox. 100 î. Hr.) la gurile Elbei (în teritoriu creştin); marş către sud (înainte de 166); religie tribală germanică

Expansiune către sud-est (aprox. 400); la nord de Noricum (aprox.

490); arieni (500); au zdrobit împreună cu avarii regatul gepid (567): sunt alungaţi de către avari din Pannonia

Regatul francilor, 499: asimilare, Regatul francilor, urmat sub conducerea lui romanizare de Imperiul

Clovis (481-511); (franceză), la estul carolingian: Imperiul Mnrnvinoienti/'nană aranitei carolingian (751-888): încoronarea lui Carol (800): Renovatio imperii

Merovingienii (până graniţei în 751); mai multe lingvistice: capitale, schimbate germana des; deja devreme, Parisul: continuarea expansiunii, în special către alte state succesoare -Primul regat vizigot (507, 534), AI doilea regat

Atacă Italia (.568): Regatul longobard/Pavia (568), care va cuprinde însă numai anumite părţi ale Italiei: el se va diviza în 35 de principate (574)

—680: asimilare, romanizare (italicnizarc), însă se vor menţine conflictele politice cu papa în Roma

Sunt mde cSAtc franci (754, 774): în Imperiul francilor (până în 888); statul succesor longobard: Lombardia, lombarzii.

Os

O

Formarea naţiunilor europene

Ţara Populaţie Populaţii Epoca cuceririi Religie/cultură Primul regat Experienţe locală invadatoare/stat „naţionale”

Regiunile istorile denumite după cuceritori/locuitori Spania ccltibcri romanizaţi vizigoţi, suevi, alani; vandali Portugalia celtiberi romanizaţi „Lusitani”

—429_

Latină/catolică regat vizigot (418/ (589) 554 – 711) Cucerire musulmană (711-712); Rccon-quista (1063-1492) Catalonia (goţi, alani)

Andaluzia (vandali)

(după 500) franci; burgunzi 481 Latină/catolică Statul catolică

(516) carolingian (481-888)

Reconquista (1063-1248); Conquistas dincolo de ocean (1415 şi după)

Franţa cclţi romanizaţi (gali); basci

Cruciade (1096-1291) Războiul de 100 de ani (1339-1453) Papalitate;

Burgundia (burgunzi) Normandia (normanzi) Bretania (bretoni) Italia romani italici romanizaţi ctc.

Ostrogoţi; longobarzi; sarazini latină arianică/493-540 romano-catolică 568 şi după expansiunea Veneţiei (după 1000) Cuceriri normande

Lombardia (longobarzi) Toscana (etrusci)

Anglia britani anglo-saxoni, 449 latină/romanoWessex (829) romanizaţi iuţi; danezi 866 catolică (601 şi după) Războiul de 100 de

ani

Anglia (estică) (anglii) Sussex (saxoni)

Bulgaria slavi sudici bulgari

(descinzând din huni) _ greacă/ ortodoxă

—971/1018; 1186-1241 imperiu medieval

Rusia slavi răsăriteni varegii (vikingi aprox. 860: greacă/din Suedia, ca fondarea ortodoxă minoritate Kievului (988) dominantă) _

Rusia kieveană 882-1237/1240

Suveranitate mongolă 1240-1480: eliberarea de mongoli 1378-1480

Germania triburi germanice triburi germanice (în teritoriile care fuseseră romane") aprox. 250 şi după latină/catolică regat 911; imperiu extinderea puterii 962-1806 imperiului medieval Saxonia (saxoni) Bavaria (bavarezi) Thtiringia (Ihurin.!:) cir.

Principat

960); convertire la catolicism 966 jTcu

1386; victotic la Vrib vandal")

Griinwald/Tanncnberg asupra Ordinului teuton (1410) Iugoslaviailiri romanizaţi/grecizaţislavi sudici; sârbi – croaţiaprox.

582greacă/ortodoxă (după 867) latină/catolică (614) Croaţia (925); Serbia (1159) Marele imperiu sârb (1345-55) Bătălia de la Kosovopoljc (Câmpia Mierlei) (1389) Serbia, Croaţia etc. Cehia Slovaciaslavi vestici: cehi, slovaciaprox. 500latină/romano-catolică

(aprox. 921) Cnezatul Boemici (după 907) Revoluţia husită 1415-1436) Bocmia (bojarii, celţii) Danemarca danezilatină/romano-catolică (960) războaie împotriva SuedieiJiitlanda, BornholmSuediasuedezi; goţilatină/romano-catolică

(1008) expansiune către Rusia; războaie împotriva DanemarceiGotland (goţii din Suedia sudică) Ungariaslaviunguri896/900latină/catolică

(1000)997-1526Regatul Coroanei lui ŞtefanRomâniadaci romanizaţitriburi germaniceaprox. 260greacă/ortodoxăprincipateluptă

împotriva mongolilor/turcilorValahia (valahi) Greciagreci vechislavi sudici: cuceriţi şi grecizati582 şi dupăgreacă/ ortodoxăFinlandafinici100

şi dupălatină/catolică (1157/1249) anexată de către Suedia (1284) Karclia karelii: trib finics

Vikingii/Normanzii, 787-1066

Triburi germanice anterioare din Scandinavia: Cimbrii (lutlanda) (aprox. 113 î. Hr.); Longobarzii (aprox. 100 î. Hr.); Goţii (aprox. 50 î. Hr.); Vandalii (aprox. În jurul naşterii lui Hristos); Burgunzii (aprox. 100 d.

Hr.) (Suedezii)

Occident

Din Scandinavia

Răsărit

SSl

Norvegia Normanzii în sens restrâns

Prima descindere asupra coastei engleze sudice (Dorset) Lindisfarne este devastat Normanzii în Irlanda

Raiduri devastatoare anuale în imperiul francilor pe cale de a se prăbuşi

Este fondat Dublinul

Sunt devastate Lisabona şi Sevilla

Sunt devastate Hamburg şi Paris

Este devastat Canterbury; primele întăriri pe continent (Waal), la gurile Senei

Primele raiduri devastatoare în zona Mediteranei Normanzii sunt alungaţi din Flandra de Balduin Fugarii din Norvegia fondează Islanda „Marea armată”: armată

normandăj > ermanentă notduwnperivifrancilor Cpâna în 892)

\par Danemarca

I Danezii

\par Este fondat Haithabu: centrul comerţului viking (până în 1066)

Suedia

Varegii începutul Kievului începutul Novgorodului Cucerirea Angliei nordice

(Northumbria) şi sud-estice

York este cucerit Danelag în Anglia

Danezii se divizează în Anglia:

Sud/Nord:

Victoria anglo-saxonilor asupra danezilor sudici Castelele imperiale de fa Aachen şi Trier sunt distruse Normanzii eşuează prima dată la porţile Parisului Victorie a francilor vestici la Montfaşon Victorie a francilor estici la Lowen Trierul este devastat pentru ultima oară: sfârşitul „Marii armate" (din 879) Descălecarea normanzilor pe Sena inferioară

Anglia este Împărţita între dan"i

(Danelag) şi anglo-saxoni (Wessex) Uniunea dintre „Ciey şi Novg, orod \par

Marele cnezat al Kievului: fundamentul statal al Rusiei medievale

Tratat între francii vestici-Ducatul Normandiei; Normandia devine creştină

Groenlanda este populată dinspre Islanda Invazia scandinavă

unificat în Anglia

Norvegienii devin creştini Labradorul (America) este atins pornind din Groenlanda

Pelerini normanzi în lupta cu sarazinii

Expansiune a normanzilor sub Robert Guiscard în Italia sudică

Gorm cel Bătrân: Victoria de la Wessex asupra danezilor nordici (York)

Danemarca devine creştină este distrus

Convertirea varegilor ruşi la credinţa 989 greco-ortodoxă: unitate mai puternică cu slavii estici: fundamentul oisericesc al Rusiei medievale
Dinastia daneză în Anglia (până în 1042)

Dinastia daneză se stinge

Suedia devine creştină

Normanzii cuceresc Apulia

Normanzii primesc Capua de la papă

Normanzii cuceresc Sicilia (până în 1090)

Norvegienii sunt învinşi la York de către Harold: Harold rege al anglo-saxonilor

Cucerirea Angliei de către normanzi Haithabu este distrus de către venzi

Cruciadele (1095/1096-1291) şi acţiuni asemănătoare (1063-1444)
Data Cruciada Prilej Principalii Scopul principal Rezultat/urmări participanţi

—1492 Reconquista

Asasinarea regelui Aragonului de către musulmani Castilia/Aragon/ Navarra/Portugalia

—1149

—1192

Cruciada săracilor Chemarea la cruciadă Păturile de jos Prima cruciadă

A doua cruciadă „Cruciada împotriva reconvertiţilor” A treia cruciadă

—1204 A patra cruciadă

Cucerirea Ierusalimului (1077), a Antiochiei (1085) de către selgiucizi

Cucerirea Edessei de cate selgiucizi (1144) A doua cruciadă

înfrângerea de la Hattin: cucerirea Ierusalimului de către Saladin (1187) Proclamarea făcută de către papa Inocenţiu al III-lea (1198)

—1229

Războiul albigenz Albigenzi „Cruciada copiilor”

Al patrulea conciliu de la Lateran (1215)

Papa; cavalerii normanzi şi regatele Franţei şi Italiei meridionale Regii Franţei, Germaniei Principii saxoni împăratul; regii Angliei şi Franţei

Veneţia, cavalerii şi nobilii francezi

Franţa

Copiii din regiunea Rinului şi din unele zone ale Franţei împăratul Frcdcric al 11-lea

1415 „Cruciada păgânilor”

A şaptea cruciadă

Eliberarea Peninsulei Iberice de mauri

Monarhiile naţionale ale Portugaliei şi Spaniei: alungarea evreilor

(1492); expansiunea dincolo de ocean

Ţara Sfântă Masacrarea evreilor în cetăţile de pe Rin (1095) Eliberarea Ţării Sfinte Statele cruciaţilor (1098-1291), în primul rând Regatul Ierusalimului (până în 1187/1244) Ierusalim Eşuează la porţile Damascului

Schimbări Ierusalim, Akkon

Constantinopol (1204)

Toulouse, Albi Ţara Sfântă

Ţara Sfântă

Accelerarea expansiunii militare în cadrul coloniilor germanice estice Akkon şi Ciprul sunt cucerite (1191); Ordinul cavalerilor teutoni (1190/98) înfrângere suferită de către ortodoxie: Imperiul latin (1204-1261); supremaţia maritimă a Veneţiei în Mediterana estică Provenee aparţine pentru prima dată Franţei

Oraşele sfinte sunt împârţilc prin tratative: este permis A cineca cruciadă Conflict între ArhiArhiepiscopul ac „Cruciada”

episcopatul Brcmcn şi Bremcn împotriva ţăranilor Stcdingcr din Stedinger

A şasea cruciadă Cucerirea Ierusalimului Ludovic al IX-lea cel de către turcomani Sfânt al Franţei pentru Ayyubizi (1244) Ordinul teuton, Ottokar al II-lea al Bocmiei Cucerirea Antiohici de Ludovic al IX-lea al către mameluci (1268) Franţei

Mamelucii cuceresc Akkon: sfârşitul statelor cruciate (din 1098) Marş armat către Presiunea otomanilor Regele Sigismund al Egipt (comerţ care să tranziteze teritoriul Alexandriei) Prusia

Tunis

Căderea Ayyubizilor (dominaţia mamelucilor în Egipt (1250-1517); Ludovic al IX-lca este prins în Egipt (1250): reşedinţa regală se mută în Ţara Sfântă (1250-1254): interes special al Franţei pentru „Ţinuturile de peste mare” şi Locurile Sfinte Fondarea Konigsbergului şi al cruciadelor sfinte (din 1096)

Eliberarea Eşec în urma înfrângerii de la

Constantinopol asupra Bizanţului

Cucerirea

(„Conquista”)

Ceutei de către portughezi

Războajclc husite Mişcarea husită

Ungariei

Portugalia, prinţul Hcnric (marinarul)

Constantinopolului Ceuta împăratul şi Imperiul Nimicirea husiţilor Marş armat către Presiune a otomanilor Regatele Ungariei şi Constantinopol asupra Bizanţului Poloniei

Eliberarea Constantinopolului

Nicopole în lupta împotriva otomanilor

Cunoştinţe legate de comerţul cu aurul din Sahara: expansiunea Portugaliei dincolo de ocean

Husiţii sunt înfrânţi;

Biserica naţională bocmiană

Eşuează în urma înfrângerii suferite la Varna: căderea Constantinopolului (1453)

Ordine monahalo-cavalereşti

Observaţii preliminare

Aşa-numitele ordine cavalereşti internaţionale au apărut în Ţara Sfântă din raţiuni legate de pelerinaj şi de cruciade, în timp ce ordinele cavalereşti iberice au apărut din Reconquista. În Ţara Sfântă, ospitalierii şi Ordinul teuton au avut ca sarcină la început numai îngrijirea bolnavilor, însă au dobândit cu timpul, mai devreme sau mai târziu, şi funcţii militare împotriva „necredincioşilon> (musulmani, păgâni), cel mai adesea cu menţinerea funcţiei iniţiale, care după secularizare şi refondare în Epoca modernă a fost parţial revigorată. În Spania şi în Portugalia, ordinele cavalereşti au apărut din grupuri de apărare locale („hermangilda„/"hermandad„ = frăţie). La fel ca şi rivalii lor musulmani,

„rabitos„ din mănăstirile destinate apărării în lumea musulmană

(„ribat„), apărute după pătrunderea almohazilor în Spania (1149/1155), ordinele au construit mănăstiri de apărare creştine, ale căror poziţii

strategice importante (oraşe, cetăţi) au fost alese în ideea unei apărări pe termen lung. Ordinea lor interioară a fost croită după modelul marilor ordine monahale (benedictin, cistercian, augustin), ocazional combinându-se chiar regulamentele diferitelor ordine. În mod special în cazul ordinelor cavalerilor iberici, ne-au parvenit prin diverse surse (monografii, lexic) informaţii precise, referitoare la anii în care s-au petrecut diverse evenimente. De la arabi/mauri, cavalerii ordinelor creştine au preluat, din motive practice (căldură toridă) burnusul-nomad, o mantie albă lăsată să fluture (în franceză: „manteau„, în spaniolă „manto„), pe care au prevăzut-o însă, ca semn distinctiv al apartenenţei la ordin, cu o cruce, ale cărei formă şi culoare erau diferite de la un ordin la altul (de ex. Culoarea: Ordinul lui Hristos – roşie; Ordinul teuton – neagră). Ordinele „internaţionale„ au avut chiar de la început o coordonare „naţională" (italiană, franceză,

germană etc), ele posedând însă terenuri, filiale permanente şi privilegii şi în alte ţări ale latinităţii occidentale – ioaniţii, templierii şi Ordinul Sf. Lazăr au acţionat şi în Spania şi în Portugalia. O statalitate proprie nu vor dezvolta decât ioaniţii/maltezii şi Ordinul teuton.

Os

Ordin

Fondat/Regulament al ordinului

Ordine spirituale cavalereşti, aprox. 1070 şi după

Sarcini militare Coordonare Localizare Câmp de acţiune Acţiune

„naţională” principal politică

Efecte/Continuitate

Ospitalier/al loaniţilor/de

Malta; lat.:

Ordo militiac

Sancti

Johannis

Baptistac, hospitalis

Hicrosolymitani

Aprox. 1070 după 11001530;

Regulamentul benedictin

Din 1126/1137: sprijin al graniţelor pentru statele cruciate; cea mai puternică fortificaţie: Krak des Chcvalicrs (1142-1271); au apărat Rhodosul împotriva mamclucilor (1444), a otomanilor (1480); Malta împotriva otomanilor (1565) la origine Ierusalim italian: (aprox. 1070-

ordin 1187); Akkon fondat de (1191); negustorii Limassol (Cipru) războaie, din

Amalfi

Malta (1530-

1798); Roma

Ţara Sfântă Statalitatc

(până în 1291); proprie pe Rhodos; Malta, insula Rhodos Tratarea bolilor, (1309-1522) şi

Malta (1530-

(1291); Rhodos piraterie; 1798)

—1522); comerţ: depozite financiare; împrumuturi Ioaniţii ca ordin de infirmiciri în provinciile protestante nou înfiinţate – Anglia (aprox. 1840), Prusia (1852); Ordinul catolic maltez (1859/1869/1879), destinat şi activititii de infirmerie.

Templier:

Fratrcs militiac

Tcmpli/

Paupcrcs commilitoncs

Christi

Tcmpliquc

Salomonis

(„cavaleri săraci”).

1118/1119 în Ţara Sfântă; după modelul regulamentului cistercian (1128)

1115: „cavaleri săraci”, Francez având la început sarcina de a asigura militar pelerinajele de la şi către Ierusalim Secţiuni în Templul de la Ierusalim (1118-87); la Akkon (1191); Limassol (Cipru) (1291); Templu la Paris (1306).

Mari proprietari Modelul creştin de pământ. În al Ordinului Ţara Sfântă cavalerilor pentru orgaiberici; nizarca peleriexpropriat de najelor; depozite către Coroana financiare; franceză, membrii comerţ; împrumuordinului sunt turi; bănci arestaţi (1307); internaţionale; este dizolvat de bogăţie enormă; către papă în stat în stat. 1312.

Averea a fost transferată în cea mai marc parte în Portugalia, către Ordinul lui Hristos (1318/1319); Refondare ca o grupare creştină

supraconfesională (după 1945); Nume de străzi în unele oraşe (Londra, Paris, Aachen).

Ordinul (de) Calatrava Ordcn de Calatrava

1158/1164: fondat şi controlat de cistercicni; va fi modificat după

modelul Ordinului benedictin

A preluat de la Templieri Castilia/ apărarea Calatravci; Aragon: membrii săi se vor Spania, căsători cu permisiunea Castilia papei (începând din 1440).

Calatrava

—1216);

Santaticrra

Calatrava Nueva

Luptă împotriva Intervenţie în maurilor în conflictele Reconquista: interne ale oraşele de Castiliei, cu graniţă, campaniidiviziuni militare gen interne în alte Ordina.

Demnităţi de Mari maeştri şi venituri legate de Coroană (1486, 1523); dizolvat de prima Republică (1873); refondat de către monarhic ca ordin militar

Ordinul

Santiago: Orden de Santiago de Espada (spaniol); Ordcm de Sant'lago (până în 1789: de Espada) (portughez) Ordinul Evora/Ordinul (de) Aviz

Ordcm de Aviz

Ordinul

San Julian/

Alcăntara

Ordcn de

Alcăntara

Alianţă cu

Ordinul

Calatrava ramură portugheză independentă originar membru al Ordinului de Calatrava; independent (1215) 1177

Regulamentul cistercian sub supravegherea

Ordinului

Calatrava

Apărarea cctâfâî Samiag*

(Galicia); a Uclcsului (1174); nu sunt obligaţi la celibat (1175).

Portugalia

Au preluat administrarea Coroanei portugheze (1551); Ordin după merite.

Alcăntara (1218) Rcconquista

Apărarea cetăţii Alcăntara (1218): proba originii nobiliare de patru generaţii, fără evrei sau mauri.

Demnităţi de Marc Maestru şi venituri legate de cele ale Coroanei (1494); este permisă căsătoria cavalerilor (1546); este desfiinţat în 1873; este refondat ca

Ordin Fondat/Sarcini militare

Regulament al ordinului

Coordonare Localizare „naţională”

Câmp de acţiune principal

Acţiune politică

Efecte/Continuitate

Ordinul teuton:

Fratres

Ordinis

Thcutonici

Sanctac

Mariae în

Jerusalem împrejurimile Akkonului pentru îngrijirea răniţilor germani participanţi la cea de-a treia Cruciadă, format din negustori din Liibeck şi Bremcn; cu un regulament asemănător celor al templierilor şi cu unul specific spitalicesc

Ordin militar (1198): fortificaţii principale în Ţara Sfântă: Montfort (1229/1231-1271)

German: Akkon (1191), conflicte Veneţia (1291), cu Marienburg templierii (1309), (1241) Konigsberg

—1525), Mcrgcnthcim (1530)

Ţara Sfântă (1190-1198-1291); răsturnare şi misiune pentru Prusia (1230 şi după); comerţ, export cu mirodenii, chihlimbar; (după

1324): conflicte cu Hansa.

Statul ordinului (1230-1525/1559); Membru al Hansei; sub suzeranitatea politică a Poloniei (1466-1658/1660) ordin militar în 1874

Ducatul Prusiei (1525-1618), Kurlanda (1559/1561-1795); Culorile Prusiei şi ale naţionalităţii germane (negru-alb), preluate de Imperiu (negru-alb-roşu) – 1867/1871-1945; crucea din bârnă folosită ca simbol de aviaţia militară germană şi tancurile germane; model al SS ca „Ordin”

al elitei naţional-socialistc

Ordinul Sf. 1191, cu

Thomas

Accon

Ordcr of

St. Thomas

Accon

Englezi ocazia asedierii Akkonului pentru participanţii englezi la cea dc-a treia cruciadă; după regulamentul tcmpUcrUor Ordinul Sf.

Lazăr: ordin ospitalier al

Sf. Lazăr în

Ierusalim/

Ordo Sancti

Lazari

Ordinul cavalerilor spadei:

Fratres militiae

Christi

Ordinul lui Hristos: Ordcm Militar de Cristo Aprox: 1120/Utilizaţi militar numai în

Ierusalim: necesitate numai pentru (până în 1291) cavalerii bolnavi de lepră

(aprox. 1120-1187); Akkon (1191-1291) leproşilor 1202, pornind Luptă împotriva (nord) din Bremcn, lituanienilor şi letonilor: german către Riga, se militarizează fondat de către cistercicni; regulament după model templier

Livonia, Kurlanda

După înfrângerea suferită în faţa lituanienilor (1236) fuzionează cu Ordinul teuton (1237)

Y, „v Ytanese va uni cu Dame du mont Cârmei (1607-1789); refondat în

Aripa nordică a Statului ordinului teuton (1237-1559), ducatul Kurlandei (1559/1561-1795): baron baltic (german) (până în 1940/1941) 1318/1319: Folosit în cruciada Ordin împotriva maurilor

din succesor al Africa de nord celui templier interzis Portughez Castro Marim (1318), Tomar (1356)

Expansiunea maritimă portugheză (1443 şi după) Expansiunea portugheză, misiune dincolo de ocean (1443 şi după) Culorile sale (crucea roşie pe un fond alb) vor deveni steagul navelor portugheze (1443 şi după); ordin militar (1551-1910, 1910 şi după)

Epoca modernă 1492/1498

Creşterea economică şi demografică a Europei latine

Istoria Epocii moderne

Renaşterea: întoarcere la Antichitate

Impulsul din Orient (Numărul arab, compasul etc.) _Monarhia naţională: stările.

EXPANSIUNEA EUROPEI PEŞTE OCEAN: Controlul comerţului intercontinental

Imperii coloniale comerciale: Portugalia, Spania, Olanda, Franţa, Anglia Comerţul transatlantic Sclavia în Lumea Nouă Acumularea primitivă: cu sclavi: capitalismul timpuriu

Reforma

AbsolutismContrareforma

Revoluţia engleză

Restauraţia: Monarhia constituţională în Anglia Glorious Revolution Monarhie parlamentară Iluminare politică -

Războiul spaniol pentru succesiune (până în 17134/1714) Războiul de 7 ani (până în 1763)

Succesiunea Ţărilor de Jos Mercantilismul

Navigation Act

Comerţ liber

Cucerirea Indiei (până în 1856)

— Revoluţia industrială: Burghezia economică

Aboliţionismul (Anglia, SUA)

REVOLUŢIA FRANCEZA Prima republică (până în 1799) Primul Imperiu

Sclavia este interzisă în

Imperiul Britanic

— Blocada continentală

Constituţia liberală radicală de la Cadiz

Congresul de la Viena:

Noua ordine a Europei: Carta Constituţionala; Restauraţia Revoluţia din iulie

Socialismul (Franţa)

— Reforma electorală (Anglia)

Chartiştii

Triza agrară/economică

Sclavia este interzisă în coloniile franceze Revoluţia europeană:

A Doua Republică (Franţa)

(până în 1852)

Al Doilea imperiu (până în 1870) Războiul Crimeei Congresul de la Paris

Răscoala Taiping (China) (până în 1864)

Cucerirea Indiei este încheiată

Războiul civil american

Victorie a Risorgimento în Italia

Criză economică mondială, lansare a SUA

Mare revoltă în India oo

Emanciparea sclavilor în SUA

Confederaţia germană de nord (până în 1871)

Fondarea Imperiului german

— Războiul german

I

Monarhia bicefală austro-ungară (până în 1918) Războiul franco-german A Treia Republică (până în 1940) Al Doilea Imperiu german (până în 1918)

Marea criză orientală

Al optulea război ruso-turc Congresul de la Berlin I

Dubla alianţă: Germania-Austri a/Ungaria Anglia cucereşte Egiptul (până în 1922/1936)

Prima internaţională socialistă (până în 1874) 1884/85 Conferinţa de la Berlin asupra Africii: „Scramble for Africa”

Sclavia este interzisă în Brazilia

Dubla alianţă Franţa-Rusia Politica mondială a Germaniei Comuna din Paris

A doua criză economică mondială: ' mare depresie (până în 1895) Interzicerea socialismului în Germania (până în 1890) Imperialism Dominaţie colonială

Internaţionala Ii-a (până în 1914)

Revolta boxerilor în

Entervte Cordiale: Anglia-Franta Războiul mso-inponej-frnnă în 1VO-;) China este Înăbuşită

—19181917

—1945

Prima criză marocană Prima revoluţie rusă (până în O„7”) înţelegere anglo-rusă: Triple Entente

Criza anexării Bosniei

A doua criză marocană

Primul război balcanic -Al doilea război balcanic -

Revoluţia din China (până în 1949)

SUA în primul război mondial

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL _

Revoluţia din octombrie: comunism Rusia Sovietică părăseşte războiul: Războiul civil rus (până în 1920/1922) Sfârşitul războiului: revoluţie în Germania, Austria, Ungaria: Dispariţia imperiului otoman şi a Monarhiei bicefale Versailles:' Noua ordine Tensiune între comunism şi fascism/naţional socialism a Europei Fascismul în Italia (până în 1943/1945)

A treia criză economică mondială -Naţional-socialismul în Germania

Al treilea Reich (până în 1945) -AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

I Capitularea Germaniei, Japoniei: bombele atomice de la Hiroshima, Nagasaki

Războiul rece, decolonizare; războiul francez din Vietnam Independenţa Indiei

Apartheid în Africa de Sud NATO I RFG-RDG

Războiul din Coreea

Moartea lui Stalin: „Dezgheţ” – 17 iunie în RDG

Republica Populară Chineză

Imperii coloniale, I, 1415-1815

O

Putere colonială

Constituire naţională/ consolidare

Expansiune colonială dincolo de ocean

Principala zonă de expansiune

Crize naţionale

Recul colonial

Portugalia: Sfârşitul„ Conquistas „ = cucerireInsulele Canareânfrângerea de laAgresiunea olandezilorprima şi ultimaRcconquistcipeste ocean: Ceuta este (1341); Madeiraal-Kasr al-Kabir înâmpotriva coloniilorputereportugheze (1248); cucerită în 1415: (1419/1420); Azorcfaţa Maroculuiportugheze (după 1598): colonialărăzboaie civile/cercetare sistematică a (1427/1432); Insulele (1578); uniuneprăbuşirea puterii portughezeeuropeană cu orevoluţie (1383-1385): coastelor africane: drumCapului Verde (1460/forţată cu

Spaniaân Oceanul Indian subpopulaţiedinastia Aviz (1385-maritim către India1462); Guineea (1460(1580-1640) atacurile olandezilor, proprie1580); recăpătarea (1419-1498); pretenţieşi după); Angolapersanilor, arabilor (1602 şinesemnificativă: independenţei (dupăde monopol (1491); Braziliadupă); temporar în faţacolonii1640/1668)(1455); împărţită cu (1500); Mozambicolandezilor în nordul Brazilieicomerciale şiSpania la Tordcsillas (1505); Goa (1510); (1630-1654) şi în Angolapuncte de

(1494) Moluce (1511): (1641-1648); după recucerireasprijincomerţul cu mirodenii, independenţei (1640/1668) comerţul cu sclaviintră în umbra AnglieiSpania: celeUniune personalăInsulele Canare (1478/ America Latină, Decăderea ca putereSlăbire generală a puteriimai mariCastilia/Aragon1479); descoperireaFilipincle, insulele dinmaritimă (1588 şicoloniale în faţa Olandei, acolonii (1474); cucerireaAmericii (1492): Pacific, Saharadupă), ca putereFranţei şi a Angliei: interdependenteGranadei: sfârşitulmonopol asupraspaniolă: comerţ întrehegemonicămonopolul asupra comerţuluidin istoric, Rcconquistciteritoriilor de dincolo depatria-mamă

şieuropeană (1659): colonial este spart în 1713; situate dincolospaniole (1492) ocean, împărţit cucolonii, conceput carăzboiul spaniolcomerţ liber pentru Americade ocean: Portugalia (1494): monopol (până înpentru succesiune: spaniolă (1776); războiul decomerţimperiu colonial în1776); argint din PeruSpania devine unindependenţă al Americiicolonial caAmerica (1493 şi după), şi Mexicrelativ vid de puterespaniole (1810-1824) monopol alân Filipinc (1529/1565); (1701-1713/1714): CoroaneiSahara spaniolă (1658/ pierderea (până în 1776)1884) Gibraltarului în: ¦. _favoarea Anglieide Jos/Stateleindependenţă

(1567/Portugaliei fn cadrulvestică: comerţul curăzboaiele maritiiTica Provinciei CapwY195IGenerale):1572-1609/1648): uniunii cu Spania (dinmirodenii; comerţul laâmpotriva Angliei1806/1815) în favoareaputereUniunea de Ia1580): Moluce (din 1595/Marea Nordului, (1652-1674); Angliei: imperiu colonialmaritimă şiUtrccht (1579), 1598/1602); Guyanarespectiv la MareaRepublica Batavăconcentrat asupra Indonezieicomercială, cudeclaraţia de (Surinam) (1595/1626); Baltică; trafic naval (1795-1806); o populaţie maiindependenţă (1581), New Amsterdam (1626-fără trasee fixe, Regatul napoleoniannumeroasărecunoaştere potrivit1664); El Mina (1637); apogeu în 1650: al Olandei, anexat în (urbanizare) şidreptuluiCuraţao, Ceylon (1638); comerţ trilateralultimă instanţă decu o flotăinternaţional (1648) Formosa (1624-1661); către Franţa (1810-semnificativă: Brazilia

de nord-est1813), în urmarol conducător (1630-1654); Bataviablocadei continentaleân cadrul (Java) (1619); Capetown (1806-1810) evoluţiei-

(1652-1795/1815) europene pânăla Revoluţiaindustrială ştiinţele naturii, construcţianavelor. Franţa: în rivalitate cu celelalte puteri coloniale timpurii -Spania, Olanda, Anglia: centralizare puternică, chiar şi în cadrul imperiului colonial

Victorie în cadrul războiului de 100 de ani (1453); sfârşitul războaielor hughenote (1598); expansiune sub Ludovic al XlV-lea (1659 şi după), chiar şi dincolo de ocean

Expansiune în detrimentul Spaniei: Cayennc (1604); Canada (1608-1759/1763) -Quebcc (1608), Montrcal (1611/1642); Martinica, Guadcloupc (1635); Saint-Dominguc (1665/1697-1804); Lousiana, Pondichcrry (1673)

Indiile vestice/Caraibc, America de Nord, India: combinaţie a coloniilor comerciale cu cele orientate către constituirea de aşezări (Canada, Louisiana): comerţul trilateral

Războaiele hughenote (1562-1598); înfrângerile suferite în cadrul războaielor coloniale (1701-1713/1714, 1740-1748, 1756-1763, 1792-1815), cu efecte şi asupra situaţiei de peste ocean Preluarea imperiului colonial spaniol eşuează (1713/1714): pierderi suferite în America de Nord; imperiul colonial din India eşuează

(1757-1763); pierderea Canadei în favoarea Angliei (1759/1760); vinderea Louisianei SUA (1803); pierderea Saint-Dominguc: Haiti devine independent (1804)

Putere Constituire colonială naţională/ consolidare Expansiune colonială dincolo de ocean

Principala zonă de expansiune

Crize naţionale

Recul colonial

Anglia: cel mai marc imperiu colonial de peste ocean; combinarea tipurilor coloniale portughez şi spaniol: colonii comerciale şi colonii destinate popularii, care vor dobândi de timpuriu o autonomie internă

relativ marc, ele fiind populate în prima etapă numai cu colonişti albi Sfârşitul războiului rozelor (1485), al Reformei (1559), al războaielor

civile (1649); Restauraţia (1660); Glorious Revolution (1688/1689): pacea internă ca premisă a continuării expansiunii Căutarea culoarului de nord-vest de către John Cabot (1497), culoarul de nord-vest este căutat de către Chancellor (1553); Virginia (1584/1607); Bcrmudc, Surat (estul Indiei) (1612); Massachu-sctts

(1619); Barbados (1625/1627); Madras (1639) Jamaica (1655); Bombay (1661); Coasta de Aur (1662/1664); New York (1664); Calcutta (1690); Gibraltar (1704); Hudson-Bay, Ncwfundland (1713); cucerirea Indiei (1757-1856); Canada (1759/1760); Sicrra Leonc (1787); Australia (1788

şi după); Ceylon (1796/1802); Malta (1800); Provincia Capului (1806/1815); Helgoland (1807)

Indiile vestice/Caraibe, America de Nord, India estică (Surat, Madras, etc); Africa de Vest; Mediterana; Africa de Sud: comerţul trilateral

Reforma (1529-1559); Revoluţie (1640-1660, 1688/1689); pierderea celor 13 colonii nord-americanc (SUA) (1776/83) Războiul american pentru independenţă (1775-1783): pierderea celor 13 colonii nord-americane prin constituirea SUA (1776/1783): criză

în relaţia cu Irlanda: autonomie pentru Irlanda (Grattan's Parliament) (1782-1800); constituirea SUA, ca o cenzură decisivă între vechile şi noile imperii coloniale

Mari Puteri şi Puteri Mondiale moderne

Stat/caracterizare

Constituirea statului/regiune nucleu

Ascensiune la statutul de Mare Putere

Zonă de hegemonie/linii de expansiune

Faza (fazele) hegemonică

Consecinţe

Franţa: cel mai puternic stat al Europei (continentale) din Evul Mediu până la jumătatea secolului al XlX-lca, din punct de vedere demografic, economic şi militar: stat naţional-monarhic; putere culturală

După distrugerea Imperiului francilor: francii vestici (Francia) (987): Ilc-dc-Francc (Bazinul parizian)

Bătălia de la Bouvines (1214): centralizare, birocratizare: monarhie absolută (secolele XVII/XVIII)

Europa continentală occidentală, Italia; peste ocean: „ mission civilisatrice „

Ludovic al XlV-lca (1659-1714); Revoluţia franceză, Napoleon I (1792-1815); Napoleon al III-lca: de atunci, comportament defensiv faţă

de Germania

Războiul de devoluţic (1667/1668), războiul olandez (1672-1678); războiul pentru succesiune din Pfalz (1688-1697); războiul spaniol pentru succesiune (1701-1714); războaiele revoluţionare/războaiele

napoleoniene (1792-1815); războiul germano-francez (1870/1871); primul şi al doilea război mondial (1914-1918; 1939-1945) Austria: nucleul german (moştenire a Habsburgilor), devine treptat statul multinaţional (1526-1918)

Marcă estică a Bavariei (978); ducat (1156); uniune personală cu Imperiul romano-german (1438-1806); arhiducat (1453); stat imperial (1806); Austro-Ungaria (1867-1918)

Bătălia de la Viena Germania/estul (1683); Pacea de la Europei centrale Karlowitz (1699): (până în 1866); victorie asupra Italia septentrională otomanilor şi centrală (1797/

—1859/1866); Europa de sud-est (1683-1918

Nici un fel de Opt războaie turco-austriece hegemonie dincolo (1526-1791) (potrivit de graniţele propriilor surse); dualismul Imperiului romanogerman Austria-Prusia (1740-german; expansiune 1866); după plecarea din limitată în Balcani Germania (1866) şi Acordul cu (1878-1918) Ungaria (1867), vor izbucni conflictele cu slavii sudici şi cu mişcarea naţională românească din graniţele de arunci ale Ungariei şi, în acelaşi timp, şi în afara graniţelor (Serbia, România): Sarajcvo (1914): primul război mondial (1914-1918), priihuşiren mon. – irhioi

Anglia: putere maritimă, comercială şi colonială cu rol conducător în prima parte a Epocii moderne: stat de drept şi parlamentar; patria Revoluţiei industriale (aprox. 1760); prima putere industrială, cel mai mare imperiu de peste ocean din istoria universală

Descălecarea anglosaxonă (449 şi după); cucerirea normandă

(1066); Parlament (1265 şi după); Reforma (1529-1559); Revoluţie (1640-1660, 1688/1689); uniune cu Scoţia (1603/1707), şi Irlanda (1800/1801) cu Olanda (1698-1702): războiul spaniol pentru succesiune (1701-1713/1714): pacea de la Utrccht (1713): egalitatea puterilor pentru a echilibra continentul în scopul facilitării propriei expansiuni peste ocean şi vestul Franţei (pană hegemonie pe î în 1453); începând din Epoca modernă, dincolo de ocean -America de Nord, India, Africa continent, însă deplină

dincolo de ocean; după pierderea imperiului prin decolonizare (după

1945), va intra în Comunitatea Europeană (din 1974) hegetnonice vmot puteri coloniale în ascensiune Franţa (1689-1815), Rusia (1815-1907), Germania (1904-1945); construirea unui mare imperiu colonial; războaie coloniale; primul şi al doilea război mondial (1914-1918; 1939-1945)

Rusia: cea mai mare putere terestră a Epocii moderne; agrară: iobăgie (până în 1861), autocraţia ţarului (până în 1917), a partidului (după 1917)

Rusia kieveană (882); Marele cnezat al Moscovei (1328); tarat (1547); imperiu (1722); URSS (1917/1922-1991); Marca Rusie Războiul nordic (1700-1721): pacea de la Nystad (1721); Congresul de la Viena/Sfânta Alianţă (1815); Revoluţia rusă (1917);'al doilea război mondial (1939-1945)

Vest (Baltica, Polonia Germania); sud (Ucraina, Crimeea, Balcani, Strâmtorilc/Constantinopol, Caucazul, Armenia); est (Siberia, Asia centrală, Orientul îndepărtat

De la Sfânta Alianţă (1815) până la înţelegerea cu Anglia (1907); după al doilea război mondial (1945) devine a doua marc putere a lumii; Revoluţia mondială expansiune globală în Lumea a treia (după 1945) Opt războaie ruso-turce (1710-1878); Problema orientală (1774-1923); împărţirile Poloniei (1772-1939); războaie împotriva Poloniei, Pcrsiei, Chinei, Franţei; confruntări cu Anglia (1854-1856, 1878, 1885); războiul ruso-japonez (1904/1905); primul şi al doilea război mondial; Războiul rece (după 1945); războiul din Afghanistan (1979-1989) Stat/caracterizare

Constituirea statului/regiune nucleu

Ascensiune la statutul de Mare Putere

Zonă de hegemonie/linii de expansiune

Faza (fazele) hegemonică

Consecinţe

Prusia: cea mai mică Comitatul de graniţă Autoafirmare în Germania nordică şi cea mai slabă Brandenburg (1157); cadrul Războiului de (până în 1866);

Mare Putere din Principat (1356); cu 30 de ani (1763); Germania (1867-Pcntarhia Ducatul Prusiei participare la prima 1945) europeană; populaţie (1618); Prusia (estică) împărţire a Poloniei covârşitor germană; în proprietate (1772) militarizare (1653- suverană

(1660) 1945); dependentă Regat (1701) de Rusia (1762/

Uniunea vamală germană (1834): hegemonie internă în Germania: fondarea Imperiului german (1867-1871)

Trei războaie silezicne (1740-1763); dualismul german: Prusia –

Austria (1740-1866); războaiele pentru unificarea Imperiului (1864-1871)

şi fondarea Imperiului (1871); Poziţia Prusiei de Marc Putere este continuată de cea a Imperiului german (1871-1945) Imperiul otoman: imperiu dinastic multinaţional (până în 1918/1922)

1288/1300: Sultanat (până în 1912); Turcia; Albania (până în 1912)

Cucerirea

Constantinopolului (1453); este admis (formal) în Concertul Puterilor la Congresul de la Paris (1856)

Europa de sud-est, Caucaz, Africa de nord, Peninsula Arabă, Mesopotamia

De la cucerirea Războaie împotriva Persici;

Constantinopolului cele opt războaie austriaco-până la asediul turce; cele opt războaie rusoVienei (1453-1683) turce; Problema orientală

(1774-1923), Problema slavilor sudici (1804-1918): Sarajevo (1914); Problema armeană (din 1878); în primul război mondial (1914-1918) Italia: stat naţional Risorgimento (1859/Picmont-Sardinia modern; ca 1861); câştigarea precursor: PiemontVeneţiei (1866), a Sardinia: cea mai Romei (1870) slabă Mare Putere europeană (după 1871) intră în Concertul Puterilor după Congresul de la Paris (1856); precedată de Regatul Italici (1859/1861) „ Irrcdcnta „ -împotriva Austro-Ungarici (Friuli, Tricste, Trentino); Adria, Meditcrana estică; Etiopia; Libia; Imperiul otoman (1898-1918)

Numai în epoca fascistă (1922-1943) Pretenţie la putere hegemonică locală: Mcditerana = italiana „Mare Nostrum”: restaurarea Primul război abisinian (1895-1896); războiul pentru Tripoli (1911/1912); în primul război mondial (1915/1916-1918); fascism (1922-1943/1945); Al doilea război abisinian (1935/1936); în al doilea război mondial

Germania

Imperiul german ca stat naţional german

Fondarea Imperiului (1867-1871); Prusia

Con federaţia germană de nord (1867); Imperiul german (1871-1945) „Europa centrala”.

Europa de est şi de sud-est; Imperiul otoman (1898-1918) mondială”/ primul război mondial (1896/98-1918); Marele Imperiu german (1938-1945)

V8); Naţ Al Treilea Rcich (1933-1945): al doilea război mondial (1939-1945): divizarea Europei, a Germanici şi a Berlinului (din 1945)

Japonia: stat imperial est-asiatic, cu fundamente culturale provenite din China

Modernizare/industrializare după reformele Meiji (1868-1912): militarizare

Asia de est – Corea, Primul război Manciuria, China; în chino-japonez ultimă instanţă Asia

(1894/1895): pacea de sud-est (1941-de la Shimonoseki 1945) (1895) în perioada imperialistă (1894/1895-1945) cu intensităţi diferite; după războiul din Corcea (1950-1953) ascensiune la statutul de putere industrială de prim rang

Primul război chino-japonez (1894/1895); războiul ruso-japonez (1904/1904); în primul război mondial (1914-1918); al doilea război chino-japonez – (1937-1945): participarea Japoniei la cel dc-al doilea război mondial (1941-1945)

SUA: cea mai mare ţară apărută prin imigrare din istoria universală: de expresie occidentală; democraţie prezidenţială; cea mai marc putere industrială; cea mai mare putere a lumii Războiul american pentru independenţă (1775-1783); Independenţa (1776) -Confederaţie (1777), Uniune (1788); război civil (1861-1865) „ Manifest Dcstiny „: expansiune de la Atlantic la Pacific (aprox. 1750-aprox. 1850); războiul americano-spaniol (1898); al doilea război mondial (1941-1945)

America (Doctrina Monroc); Pacific; după cel de-al doilea război mondial interese globale, în calitate de putere conducătoare în Occident Marc Putere dinRăzboiul amcricano-mcxican 1898; Putere (1846-1848); războiul

Mondială cu amcricano-spaniol (1898); pretenţia de a numeroase intervenţii în conduce lumea America Centrală şi în America după 1945

de Sud; în primul război mondial

(1917/1918), în cel dc-al doilea război mondial (1941-1945); Războiul rece: războiul din Vietnam (1965-1973) Marile congrese de pace internaţionale, păci încheiate şi conferinţe ale Epocii Moderne ooo

Data Congres/Tratat Principali participanţi Război încheiat Rezultate/ Urmări

(Miinster şi Franţa: protest al papei (1618-1648); războiul dintre Osnabriick) împotriva încheierii Franţa şi Spania (început în păcii 1635) continuă (până în 1659)

1884/1885

Germania este recunoscută şi tratată internaţional ca vid de putere; este recunoscută independenţa' Elveţiei şi a Statelor Generale (Olanda).

Războiul franco-spaniol (1635-1659)

Rijswijk Utrccht

Rastatt

Nystad

Franţa – Marca Alianţă Războiul de succesiune din Pfalz (1688-97)
Anglia-Franţa Războiul spaniol pentru succesiune (1701-1713/1714)

Împărat-Franţa

Rusia-Sucdia

Războiul nordic (1700-1721)

Austria/Anglia/Olanda – Războiul austriac pentru Franţa/Spania succesiune (1740-1748)

Paris Hubertusburg

Anglia-Franţa Austria/Saxonia-Prusia

Războiul de 7 ani (1756-63)

Rusia-Imperiul otoman Al treilea război ruso-turc (1768-74) 1814/
Prima şi a doua Rusia/Anglia/Austria/

Al patrulea război al coaliţiilor („război de eliberare”) (1813-1815)
Pirineii devin graniţă între Franţa şi Spania; hegemonia Spaniei ia

sfârşit, cea a Franţei începe.

Franţa menţine o parte din teritoriile cucerite.

Hegemonia Franţei este respinsă: Anglia devine Mare Putere: criza Vechiului Regim în Franţa.

Rusia devine Marc Putere; Suedia şi Polonia sunt slăbite.

Stătu quo în Europa şi peste ocean: criza Vechiului Regim în Franţa devine mai acută.

Anglia dobândeşte supremaţia maritimă. Prusia devine Mare Putere.

Gurile Donului, Niprul, Bugul revin Rusiei: este dechisă Problema orientală.

Noua ordine a Europei: Restauraţie; Sfânta Alianţă; Noua ordine a Germanici (Confederaţia Germană); A doua încercare a Franţei de a-şi instaura hegemonia este respinsă; supremaţia maritimă a Angliei şi cea terestră a Rusiei sunt recunoscute.

CongrcsuT'ăc ~fâ. Anglfa/Franfa/Impcriul Războiul CrimcH ţi”-

Paris otoman – Rusia

Congresul de la Berlin

Anglia/Austria; Al optulea război ruso-turc

Germania, Franţa, (1877/78)

Italia, Imperiul otoman – Rusia

Conferinţa de la Şapte Mari Puteri, Berlin asupra Portugalia, Suedia, Africii (Congo) Belgia, SUA etc.

Congresul de pace de Numai Aliaţii şi la Paris: Tratatele de Asociaţii (fără pace din Uniunea Sovietică) împrejurimile Parisului (1919/1929):

Versailles (Germania); Saint Gcrmain (Austria); Primul război mondial (1914-1918) rVUB „*fc ^*o". ^- m-*^„^" ¦^-

~>i-w-^- -¦* „ otoman şi PicmontuV sunt acccplatc m ConccnuV

Puterilor. Integritatea teritorială a Imperiului otoman este garantată.

Reforme în Imperiul otoman.

Pre-pacea de la San Stcfano este revizuită: România, Serbia, Muntenegru devin independente; Bulgaria devine autonomă, însă este împărţită; Ciprul este ocupat de către Anglia, Bosnia-Herţcgovina de către Austro-Ungaria.

Congo devine stat liber; zonă comercială liberă în bazinul congolcz; împărţirea colonială a Africii este reglementată şi sancţionată potrivit dreptului internaţional.

Noua ordine a Europei: Germania este slăbită ca centru de putere, însă menţinută; statele succesoare din Europa centrală şi de est şi din cea de sud-cst („ Balcanizarca Europei „); Liga Naţiunilor şi Mandatul Ligii Naţiunilor; neratificat de SUA.

Ncratificat de către Turcia.

Tratatele de Pace Aliaţi – cei care Al doilea război mondial (1939- Noua ordine a Europei, conformă cu deciziile luate la de la Paris colaboraseră cu Germania 1945): Tară Germania şi Japonia Conferinţele de la Ialta şi Potsdam (1945).

Naţional-socialistă (Italia, Ungaria, România, Finlanda) Război/dată

Cele opt războaie austriaco-turce, 1526-1791

Cel mai adesea defensive. Uneori ofensiva otomana a fost coordonată cu cea franceză (1526, 1663, 1683), pentru ca mai târziu, ofensiva austriacă să fie coordonată cu cea a Rusiei (1736/1737, 1787) Prilej

Desfăşurarea războiului

Conducători importanţi încetarea ostilităţilor/Decizii/rezultate: urmări Pacea

Primul: 1526-1555

Victorie otomană la Mohâcs asupra Ungariei (1526): pretenţii de moştenire ale Habsburgilor asupra Ungariei

Primul asediu al Vienci (1529): (Luther: „ Un oraş puternic „); victorie a otomanilor la Palast (1552)

Ferdinand I; Pace intermediară Ungaria este împărţită în Soliman Magnificul (1533,1538); trei (1541-1683); tribut încetarea ostilităţilor anual plătit de către (1547) şi pacea împărat sultanului (1547);

(1555) pentru opt ani Graniţă militară austriacă împotriva pătrunderilor otomane (1526-1851/1881)

Al doilea: 1566-1568

Răzvrătire a lui Ioan Zapolya al Il-lca împotriva sultanului, cu ajutor german

Maximilian al 11-lea; Soliman Magnificul (până în 1566) încetarea ostilităţilor/Pacea din 1555 este Pacea de la reînnoită: Stătu quo Adrianopolc (1568), pentru opt ani

Al treilea: Respingerea pătrunderilor Victorie a otomanilor la Auersperg;

—1615 aproape anuale ale Kcrcsztcs (1596) împăratul Matthias; otomanilor Mchmed al 111-lea

Pacea de la Zsitva-Torok (1606), definitivată (1615) după încă o reluare a războiului (1611).

Stătu quo teritorial; împăratul este recunoscut ca egal al sultanului; tributul anual, materializat în plata unei rate de 200000 de guldeni, încetează

Al patrulea: 1663/1664

Ofensivă a otomanilor care corespunde celei a francezilor Victorie imperială la Leva, St. Gotthardt

(Raab)(1664)

Montecuccoli; marele vizir Ahmcd

Kopriilu_

Pacea de la Vasvar-Eiscnbcrg (1664), Stătu quo aproximativ Al cincilea:

Ofensiva „ oiomaniJor care corespunde celei a francezilor depresurarea Vienci Mustafa; Jan al 11-

(1683); turcii sunt lea Sobieski; Carol urmăriţi: victorie de Lorcna; imperială la Zenta (1697) principele Max

Emanucl; contele

Ludwig von Badcn; prinţul Eugen de

Savoia

(1699), pentru revin JK'v, PwioWa douăzeci şi cinci de ani revine Poloniei; Morcca revine Veneţiei (până în 1714); Azovul revine Rusiei.

Colonizare germană limitată în Europa de sud-est; începutul decăderii Imperiului otoman: Austria devine Mare Putere.

Al şaselea: Pretenţiile ridicate de

—1718 împărat după cedarea

Moreii (Pcloponesului)

Veneţiei

Al şaptelea: 1737-1739

Al optulea: 1787-1791

Victorie a armatelor Prinţul Eugen de imperiale la Peterwardein Savoia („cavalerul (1716); Belgradul este nobil") cucerit (1717) Paralel cu războiul ruso-turc (1735-1739)

Ofensivă a Habsburgilor pentru cucerirea Bosniei; victorie a otomanilor în Serbia (1737-1739); Belgradul este asediat. (1739) Paralel cu războiul ruso-turc (H87-1792): ofensiva Habsburgilor Victorie a aliaţilor: Belgradul şi Bucureştiul sunt cucerite (1789); victorie a armatelor imperiale la Calafat (1790) Loudon, Iosif al 11-lea

Pacea de la Pasarowitz Cuceriri teritoriale ale (1718), pentru Austriei, printre altele douăzeci şi cinci de ani Belgradul (până în 1739); tratat comercial

Pacea de la Belgrad Austria pierde câştigurile (1739), pentru teritoriale de la douăzeci şi şapte de Pasarowitz, cu excepţia ani; de asemenea, pace Banatului: Belgradul cu Rusia revine otomanilor

Pacea de la Şistov (1791)

Stătu quo teritorial: Pacea de la Belgrad (1739) este ratificată: nu are loc o împărţire a Imperiului otoman; de acum înainte, Austria se va opune Rusiei, pentru a împiedica distrugerea Imperiului otoman.

Cele opt (+ unu) războaie ruso-turce, 1710-1878

Ofensiva împotriva Imperiului otoman, la început sincronizată cu ultimele războaie torco-austriece (1736/1737, 1787) Război/Data Prilej

Desfăşurarea războiului

Conducători importanţi încetarea ostilităţilor/Pace Decizii/Rezultate: urmări.

Fără nume Asocierea Rusiei la Sfânta 1695-1700 Alianţă (1686) Azovul este cucerit pentru prima dată de către Rusia (1696) încetarea ostilităţilor Azovul devine rusesc (până în 1711); Petru I; la Karlowitz (1699): flota rută pe Don: preludiu al Şeremcticv Pacea de la Constanexpansiunii maritime a Rusiei către sud.

Tinopol (1700)

Primul: Victorie a ruşilor la Poltava Basarabia este 1710/1711 (1709); Carol al XH-lca în ocupată de către Turcia; Apel al ţarului la slavii ruşi (1711); ruşii sudici (1710); revolte în sunt împresuraţi la

Muntcnegru, Scrbia, Albania Prut (1711)

Petru I; Şeremctiev

Capitulare/Pacea de pe Prut (1711)

Azovul redevine otoman (până în 1739); retragere voluntară a lui Carol al XH-lea din Turcia: expansiunea rusă este încă o dată frânată

Al doilea: Parţial paralel cu cel dc-al 1735-1739 şaptelea război austriaco-turc (1737-39)

Crimcca este Munnich devastată de către ruşi (1735), Basarabia este ocupată (1737): victorie a ruşilor (1737/1738) Pacea de la Belgrad (1739)

Stătu quo, însă cazacii Uaporojcni) intră definitiv sub autoritatea Rusiei; nici un vas rusesc la Marca de Azov şi la Marea Neagră: slavii sudici îşi vor lega de acum înainte lupta de eliberare de Rusia şi nu de Austria.

Al treilea: Intervenţie a otomanilor în 1768-1774 războiul civil polonez

—1772) („împărţirea

Poloniei")

Basarabia, Moldova, Ţara Românească sunt ocupate de către ruşi (1768): victorie maritimă a ruşilor în portul Ceşme (1770); victorie pe uscat la Şumla (1774); revolta lui Pugaciov (1773/1774) Orlov, Suvorov, Kutuzov; Ecaterina a Ii-a

Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774)

Tătarii din Crimcea şi din Kuban devin „ independenţi „; Ucraina sudică, gurile Bugului, Niprul, Donul revin Rusiei; pătrundere liberă a

flotei ruseşti prin Strâmtori; drepturi protcctorale ale Rusiei asupra ortodocşilor din Imperiul otoman (interpretarea rusă): este deschisă

Problema orientală (până în 1923): proiecte de împărţire a Turciei; Crimeea este anexată (1783) şi colonizată cu ruşi.

Război/Data Prilej

Desfăşurarea Domnitori încetarea ostilităţilor/Decizii/Rezultate: urmări războiului importanţi Pace

Al patrulea: Proiectul grecesc (1781), Victorie a ruşilor/

—1792 anexarea Crimcii (1783), austriecilor (1788/ călătoria în Crimcca a 1789); Basarabia, Ecaterinei a Il-a/losif al Il-lca: Moldova sunt alianţă (1787): războiul este ocupate de către deschis de către turci, fără

ruşi (1789) declaraţie de război şi în paralel cu cel dc-al şaselea război turco-austriac (1787-1791)

Potcmkin, Kutuzov, Ecatcrina a Ii-a

Pacea de la Iaşi Nistrul devine graniţă între Rusia şi Turcia; Basarabia şi Moldova se întorc la turci: Rusia obţine mână

liberă pentru intervenţia în Polonia – a doua împărţire a Poloniei (1793); rivalitate incipientă între Rusia şi Austria în problema Moldovei/Ţării Româneşti şi în cea a gurilor Dunării

Al cincilea: Revolta sârbă (1804), 1806-1812 susţinută de către Rusia

Basarabia, Moldova, Kutuzov Ţara Românească (1811/1812) sunt ocupate de către Rusia (1810): victorie a ruşilor (1809, 1811/1812) Prima pace de la Bucureşti (1812), provocată de marşul către Rusia al lui Napoleon

Prutul devine noua graniţă dintre Rusia şi Turcia: Basarabia revine pentru prima dată Rusiei (până în 1856); Rusia se poate concentra pe respingerea atacului lui Napoleon (1812): Serbia izolată este recucerită

de către turci (1813)

Al şaselea: Războiul grecesc pentru Moldova, Ţara 1828/1829
independenţă (1821-1829): Românească sunt flota egipteană este
distrusă ocupate de către ruşi în portul de la Navarino (1828): ruşii
trec (1827) pentru prima dată

Balcanii (1829)

Dicbitsch Pacea de la

Adrianopolc (1829)

Câştiguri teritoriale ruseşti la sud de Caucaz; comerţ liber al ruşilor în
Imperiul otoman; autonomie pentru Moldova, Ţara Românească,
Serbia, sub protectorat militar rusesc (până în 1853);

strâmtorilc sunt libere pentru toate vasele; împărţire de facto a
Balcanilor: Rusia (Moldova, Ţara Românească, Serbia) – Anglia
(Grecia): Unkiar-Skelessi (1833): apogeul influenţei ruse în Imperiul
otoman Al şaptelea: Conflict între Franţa şi

—1856: Rusia pentru Locurile după Sfinte intervenţia Angliei/

Franţei războiul

Crimcii

(până în

Moldova, Ţara

Românească sunt ocupate de către ruşi (1853); flota turcească este
scufundată de ruşi la Sinopc (1853); Scvastopolul este cucerit de către
aliaţi, Carsul de către ruşi (1855)

Nicolac I;

Napoleon al

IlI-lca; regina Victoria

Înţelegerea de pnec de la Viena:

Congresul de la Paris/Pacea (1856)

Dunării (p&na în 4 < V/45y, Bas&xa\par sudică revine Moldovei

(până în 1878); Moldova şi Ţara Românească sunt plasate sub protectoratul Puterilor (occidentale); circulaţia pe Dunăre dobândeşte statut internaţional (până în 1945); Marca Neagră este demilitarizată

(până în 1870): reforme în Turcia (1856) şi Rusia – eliberarea ţăranilor (1861): criza internă din Turcia se agravează, în timp ce în Rusia îşi face apariţia.

Al optulea: Marea criză orientală 1877/1878 (1875-1878): înfrângere

Serbiei de către turci

Alianţă între România/Rusia: Principate Unite ca bază a marşului rusesc; Plevna este cucerită de către ruşi/români (1877); ruşii/bulgarii în Pasul Şipka (1877/1878): ruşii ajung în faţa Constantinopolului, flota britanică ajunge la Bosfor (1878)

Alexandru al II-lea, Carol de România

Pacea premergătoare Marca Bulgarie autonomă este trunchiată de la San Stcfano: Congresul/Pacea de la Berlin (1878) semnificativ în favoarea Serbiei şi a României, fiind divizată în Bulgaria şi Rumclia estică

(până în 1885); Basarabia de sud revine Rusiei, Dobrogca revine României: Albania şi Macedonia rămân sub dominaţie turcească;

Bosnia-Herţcgovina este ocupată şi administrată de către Austro-Ungaria (până

în 1908/1918); Serbia, Muntencgru, România devin independente. Rusia este obligată să se retragă: criză revoluţionară în Rusia (1877/1878); criza din Turcia se radicalizează.

De facto, al Alianţă Turcia – Germania nouălea: în (2. VIII.1914) cadrul primului război mondial

Lupte nedecisc în Armenia şi în jurul acesteia: masacrare cu caracter de genocid a armenilor în Turcia (1915/1916): problema armeană se acutizează

Kemal Ataturk

Pacea separată de la Brest-Litovsk (1918); Alianţă turco-sovictică

(1920)

Cars, Ardahan revin Imperiului otoman (1918); sprijin militar al sovieticilor pentru Kcmal Atatiirk împotriva grecilor şi armenilor: Republica autonomă a armenilor este distrusă de către turci şi sovietici (1920); „Catastrofa din Asia Mică" a grecilor (1922): Pacea de la Lausannc (1923).

U >

L/l împărţirile Poloniei şi revoltele poloneze, 1772-1944 <3\par Eveniment/Data Prilej

Puteri care Modificări teritoriale au participat la împărţire Statalitatca poloneză

Urmări

Războiul civil interRusia: polonez (1768-1772): Confederaţiile BarPrusia: Radom

Austria:

Părţi din Lituania, din Rzeczpospolita pierde Bielorusia; teritoriile periferice

Ermland, Prusia vestică (fără (locuite în majoritate de Danzig, Thorn), Districtul populaţie ncpoloneză) Netze

Galiţia estică, Lodomeriile, Zips

Reforme; patrioţii: Constituţia de la 3 mai 1791; în teritoriul preluat de către ruşi, „raion" (1791): legislaţie excepţională împotriva evreilor.

A doua împărţire Revoluţia franceză: 1793 Constituţia poloneză de la 3 mai 1791

Rusia: Părţi din Lituania, Ucraina vestică, o parte din Palatinate Polock, Minsk;

Prusia: Danzig, Thorn, Posen, Gnesen, Kalisch, Dobrzyn, Czcstochowa

Rzeczpospolita limitată la Varşovia şi Cracovia „ Parlamentul mut de la Grodno" (1793): tratatele de împărţire sunt ratificate fără dezbateri; cele mai multe reforme sunt abrogate.

Revolta A doua împărţire a Rusia

Kosciuszko (1794) Poloniei (1793) Prusia

A treia împărţire

A treia împărţire Revolta Kosciuszko 1795 (1794) Poznan

Rusia Restul Lituaniei, Kurlanda, Polonia estică; Prusia O parte a Mazowiei, cu

Varşovia, teritoriul dintre Weichsel, Bug şi Narcw („ Prusia de sud-est „);

Austria Galiţia de vest, Sandomir, Lublin, Radom, o parte Prusia prin prima şi a doua împărţire revin Ducatului Varşoviei (1807), care mai târziu va prelua şi Galiţia vestică de la Austria (1809) i Finis Poloniae „: Polonia Emigrarea poloneză în este împărţită în întregime, fără drepturi politice (autonomie); cu întreruperi (1807-1813/1831) până în 1918: problema poloneză

Saxonia (1807-1813), şi în alianţă cu Franţa, împotriva Prusiei şi a Rusiei.

Franţa: Legiunea poloneză: „ Jeszcze Polska nie zginela! „ („ Polonia nu este încă pierdută! „).

A patra împărţirePrăbuşirea luiRusia: (care nu esteNapoleon Inumită astfel, dar1813-1815Prusia: care în fapt arcaceastă semnifica-Austria: ţie) la Congresulde la Vicna 1814/1815Revolta dinMobilizarea armateiRusianoiembriepoloneze pentru1830/1831ânfrângerea revoluţieiân vest (Franţa, Belgia) Revolta de la Cracovia; încercare de revoltă în Poznan 1846 „Polonia congresului”, cu Varşovia: Regatul Poloniei; Poznan (Marele ducat), Prusia vestică; Galiţia Autonomie pentru Regatul Problema poloneză; Poloniei şi Marele Ducat al solidaritate a Puterilor Poznaniei (până în 1831); Republica Cracovia (cu împrejurimile) sub suveranitatea celor trei Puteri care au participat la împărţire (până în 1846) participante la împărţire în scopul reprimării Poloniei.

Efervescenţă generală Toate cele în Europa trei Puteri care participau la împărţire

— Autonomia Regatului

Varşoviei şi cea a Marelui Ducat al Poznaniei sunt anulate:

„Polonia Congresului” devine guvernare rusească, Poznan este anexat ca provincie prusacă (până în 1915, respectiv 1918) Cracovia este anexată de Este ocupată ultima redută către Austria (până în 1918) a statalităţii poloneze „ Marea emigraţie „ în Occident:

„munca organică” în

Poznan $<3\par$

Eveniment/Data Prilej

Puteri care au participat la împărţire

Modificări teritoriale

Statalitatca poloneză

Urmări

Revolta din ianuarie

Varşovia opune rezistenţă.

Studenţii sunt înrolaţi.

Rusia

Rusificarc masivă a „Poloniei congresului” (până în 1905); deportări în Siberia şi în Caucaz „Munca organică” în „Polonia congresului”

Revolta din

Poznan

Poznan revine celei dc-a doua Republici Poloneze („ Rzcczpospolita

„)

Contribuţie la naşterea celei Lupte de graniţă cu de-a doua Republici Germania

Poloneze

Revolta Varşoviei înaintarea Armatei 1944 Roşii Germania: Sunt anexate Poznan, Prusia A doua Republică

Poloneză Gcrmanizare, vestică, Gdansk; este distrusă: opoziţie sovietizare: deportări în transformarea Poloniei în masă din Polonia estică „Guvernorat general" spre Siberia şi

URSS: Polonia estică, aproximativ Kazahstan până la linia Curzon, este anexată

Germania

Scop: Varşovia ca garanţie a înăbuşită de către statalităţii poloneze germani, cu sprijinul pasivităţii Armatei Roşii: Polonia devine democraţie populară

Schimbarea structurii teritoriale a Poloniei Prăbuşirea Germanici

Polonia estică revine Uniunii Democraţie populară Sovietice (ca în 1939); Polonia se extinde către vest până la Oder-Ncisse.

Problematica Odcr-Neissc; Tulburări (1956, 1970, 1976, 1980/1981)

Crizele economice moderne (mondiale), 1788-1973 şi cele mai importante urmări politice ale acestora

(înţelese întotdeauna numai ca un factor printre alţii!) Eveniment/ Ţara în care a avut loc criza/dată Ţara din care a pornit criza

Cauze generale/Desfăşurare Cele mai importante urmări politice Criza agrară Franţa

Recolta slabă a anului 1788, iarna grea a anului 1788/1789

Revolte generate de foamete în oraşe; accentuarea neliniştii generale şi criza din timpul alegerilor pentru Stările Generale: Revoluţia franceză din 1789.

Europa

Criza agrară 1845-1847; Criza industrială 1847

Europa

Europa/SUA

Europa/SUA

Epuizarea generală după războaiele napoleoniene Legea vamală prusacă (1818): Prusia devine un teritoriu vamal unitar; demonstraţii în Anglia („Pcterloo") (1819 şi „Six Acts"; criză

politică în Germania (1819); Uciderea lui Kotzebue şi persecutarea studenţilor agitatori.

Recolte proaste de cereale şi Accentuarea tensiunilor prerevoluţionare în Europa. În Irlanda: cartofi, în special în Irlanda; mare foamete şi emigrare masivă, în primul rând în Anglia şi iarna grea a anului 1847/1848 SUA: republicanismul irlandez în SUA.

În plan general: Revoluţia europeană 1848/1849.

Supraproducţie industrială şi supraspcculaţic (căi ferate) conjuncturală (1850-57)

Lovitură pentru cel dc-Al Doilea Imperiu francez şi pentru Napoleon al III-lca: o politică externă mai riscantă a Franţei, la început încununată de succes, dar ulterior marcată de eşec.

Supraproducţie industrială şi supraspcculaţie (în Germania: „anul fondării") conjuncturală (aprox. 1860-1873)

Revolta împotriva impozitelor în Herţegovina şi Bosnia (1875): marca criză orientală, 1875-1875: al optulea război ruso-turc,

1877/1878; Congresul de la Berlin, 1878; tarif vamal protecţionist în Germania (1879): concurenţă economică şi rivalităţi legate de exercitarea supremaţiei între Germania şi Rusia, iar mai târziu între Germania şi Anglia; concurenţă accentuată între comercianţii europeni pe coastele africane: acum se manifestă in! crcsul conicrci; ii ˆî pentru controlul interiorului

Africii: fru; i; l i 111 c- ¦, <„W.>f m. – /. I.,. Af),. /t/. V. -, /, hUli

„! />„".)

&% trcja CTiza economică mondială 1929-aprox. 1933/1941

Lumca/SUA

Supraproducţie industrială şi supraspcculaţic conjuncturală

(aprox. 1922-1929): prăbuşirea comerţului liber autarhie naţională; contingentare: rată foarte ridicată a şomajului Crize politice gctcciw"muVte a*v cvi apogeul în jurul anului 193

radicalizarea exttcmelot şi polarizare; radicalizarea fascismului în Italia şi a comunismului în Uniunea Sovietică (stalinismul); dominaţie militară în Japonia – începuturile expansiunii în detrimentul Chinei, prin cucerirea Manciuriei (1931); „New DcaU în SUA sub Roosevclt (1933), regimul naţional-socialist condus de către Hitler în Germania (1933): al doilea război mondial, 1939-1945; frământări în unele ţări coloniale, în special în India: începerea decolonizării (după 1945) A patra criză economică mondială

Lumea/Orientul Apropiat

Creşterea preţului petrolului; mai multă energie atomică: inflaţie, şomaj, deficit bugetar, supraîndatorare în ţările dezvoltate şi în curs de dezvoltare; în ultimă instanţă, scăderea preţului petrolului (începută în jurul lui 1984)

Crize politice în cele mai multe ţări, în parte cu fortificarea orientărilor conservatoare; în lumea a treia orientare parţială către sistemul comunist – spre exemplu Vietnamul, Laosul, Cambodgia, Madagascarul, Etiopia, Angola, Mozambicul; Revoluţia islamică din Iran (1979; războiul din Golf (din 1980); războiul din Afghanistan (din 1979); războiul civil din Liban (din 1975)

Imperii coloniale, II, 1815-1945

Putere colonială

Constituire/consolidare naţională

Expansiune colonială peste Principala regiune a Crize naţionale Recul colonial/decolonizare ocean expansiunii

Anglia/Marea Britanic: cel mai marc şi mai puternic imperiu (Empire) colonial al Epocii moderne şi al istoriei universale: industralizare, parlamentarism: cea mai liberală dintre toate Puterile coloniale: „Indirect Rulc", autonomie timpurie; „Cash crops" în colonii pentru industria din tara-mamă

Victoria asupra lui Provincia Capului (1815); Napoleon I (1815); reforme liberale şi sociale (1829 şi după) Singaporc (1819); Burma (1824/1885); Adcn (1839); Noua Zeelandă (1840); Lagos (1851/1861); cucerirea completă a Indici (până în 1856); Monarhul englez devine împăratul (împărăteasa) Indici (1877-1947); Cipru (1878); Egipt (1882); alte regiuni ale Africii (1884 şi după); Sudan (1898); Africa de Sud (1899-1902); Irak; Palestina; o parte a coloniilor germane, ca mandat din partea Ligii Naţiunilor (1919/1920) Africa, India, Mediterana, Egipt: Canalul de Suez (1875) Războiul anglo-

irlandcz (1918-1922); primul şi cel de-al doilea război mondial

Revolta irlandeză (1857/1858); decolonizarea de după cel de-al doilea război mondial: în mod covârşitor pacifică: independenţa Indiei (1947), a Pakistanului (1947), Burmci, Ceylonului (1948); conflicte sângeroase în Malaya – răsturnarea gherilei comuniste (chineze) (1948-1957) şi în Kenya (Mişcarea Maumau, 1952-1956); Transformarea imperiului în Commonwealth of Nations prin acordarea treptată a autonomiei şi a suveranităţii Dominioanclor locuite de albi (1926/1931) şi coloniilor locuite de alte populaţii (1947-1961).

Franţa: a doua putere colonială, aflată într-o permanentă rivalitate cu Anglia: centralizare puternică şi asimilare („mission civilisatrice”); Av \u355? icr

Restabilire după înfrângeri naţionale

—1945)

Cucerirea Algeriei (1830-1844), anexată în 1848; a Vietnamului (1859-84); a Tunisiei (1881); a Africii centrale şi de vest (1881-1894); a Madagascarului (1885-1897); a Marocului

—1911); expansiunea pe

După înfrângerea din timpul celui de-al doilea război mondial (1940), cele mai multe colonii revin regimului de la Vichy; Indochina este ocupată de japonezi (1940); imperiul colonial este de către Franţa (1848-1962); dependenţă puternică a coloniilor de ţara-mamă; după primul război mondial, valorificare economică („mise en valeur”)

Nilul superior eşuează: Maghrcb ˆAlgeria, criza Fashoda (1898); după Tunisia, Maroc); primul război mondial Indochina; Africa obţine teritorii prin centrală şi de vest; mandat: Siria, Liban, părţi Madagascar; Polinczia din Togo şi din Camerun

Înfrângeri

Europa (1815, 1870/1871, 1940): parţial stimulată către reluarea expansiunii (după 1815, 1870/1871, 1940), parţial paralizată.

Războiul din Algeria (54-1962); cele mai multe colonii africane devin independente (1960).

Ţările de Jos (Olanda): monarhie parlamentară

Reconstruită în Cucerirea Indoneziei de-a Exceptând cucerirea urma Congresului lungul secolului al XlX-lea; Indoneziei, numai de la Viena Surinamul; Curacao (ca şi

(1815), împreună înainte de 1815); Elmina cu Belgia (până în (până în 1874) 1831/1839) partea vestică a Noii-Guinee (1828) Ocupaţie germană a ţării-mamă de către Germania în timpul celui de-al doilea război mondial (1940-1944) şi a Indoneziei de către Japonia (1942-1945)

Declaraţia de independenţă a Indoneziei în 1945; recucerirea colonială eşuează (1946-1949)

Belgia: Mică Putere foarte industrializată; monarhie parlamentară

liberală: paternalism autoritar

Independenţă faţă Statul liber Congo, ca de Ţările de Jos (1831/1839) antrepriză privată a lui Lcopold al II-lca (1884); după

dezvăluirea „ atrocităţilor din Congo „ este preluat de către statul belgian (1908)

Numai Congo; după primul război mondial, Rwanda şi Burundi vor trece sub, administrare belgiană, ca mandat al Ligii Naţiunilor (1920-62) Ocupaţie germană Pierderea Congo-ului belgian în timpul celui în cadrul decolonizării dc-al doilea generale, în „ anul african „ război mondial (1960): complicaţiile din (1940-1944) Congo (1960-1965); Rwanda, Burundi devin independente (1962): conflicte interne Hutu-Tutsi.

Italia: monarhie Risorgimento parlamentară liberală (1859/1861/

(până în 1922); 1870) fascism (1922-1943/1945) Eritreea (1882/1890); Somalia (1889/1908); Dodekancs/Rhodos, Libia/ Tripolitania (1911/1912); Etiopia (1935/1936-1941) Adriatica/ Meditcrana estică; Cornul Africii; Africa de Nord înfrângere în cel dc-al doilea război mondial (1941-1945) înfrângere în

faţa Etiopiei (1896): prima criză a liberalismului; pierderea tuturor coloniilor în cel de-al doilea război mondial (1941-1945) şi după._

Putere colonială

Constituire/consolidare naţională

Expansiune colonială peste Principala regiune a ocean expansiunii Crize naţionale Recul colonial/decolonizare

GermaniarPutere colonială dură, însă eficientă

Fondarea Imperiului german (1871)

Africa de Sud-Vcst revine Germanici, Camerunul, Togo, Africa de Est, Noua Guincec estică (1884); Rwanda, Burundi (1890/99); Kiautchou, ca teritoriu luat în arendă de Ia China (1897) Africa, Pacific; Imperiul otoman înfrângere în primul război mondial (1918)

Pierderea tuturor coloniilor şi a posesiunilor transoceanice (1914-1917): preluate prin mandat al Ligii Naţiunilor de către celelalte Puteri (1920) şi intrate după al doilea război mondial în custodia Naţiunilor Unite (1946 şi după).

Portugalia: subdezvoltată, cea mai slabă, însă ultima dintre Puterile coloniale. Teritoriu colonial integrat de către Portugalia (1951): teritorii transoceanice.

Regimuri interne Expansiune în interiorul care s-au schimbat foarte des (1820, 1823, 1910, 1926/1932, 1974) teritoriului, pornind de pe coastele Guineei, ale Angolei şi Mozambicului, în cadrul „Scramble for

Africa”; altfel numai prin intermediul afirmării unor colonii mai vechi (Goa, Timor, Macao)

Doar expansiune limitată către interiorul Africii (Guineea, Angola, Mozambic). Imperiul colonial portughez va deveni el însuşi obiect al expansiunii Puterilor coloniale mai tinere spre exemplu: planurile germano-cngleze de împărţire a acestuia (1898, 1914) Revoluţie (1820); Revoluţie (1910); se accentuează criza internă a regimului Salazar; Revoluţie (1974)

Brazilia devine independentă (1822); reînnoirea planurilor germane de împărţire (1914); Goa este anexată de către India (1961); război pentru eliberare colonială în Africa (1960/1962-1974). Independenţa pentru Guineea-Bicao, Insulele Capului Verde (1974), Angola, Mozambic (1975): războaie civile cu intervenţie externă în Angola şi Mozambic.

Spania: subdezvoltată. Regimuri politice Putere colonială mai care s-au veche şi slabă. Schimbat

Politică colonială frecvent (1814, autoritar-paternalistă 1820, 1823, 1834, 1868, 1873, 1875, Sahara spaniolă (1884), Marocul spaniol (1912) Expansiune limitată, în cadrul „Scramble for Africa” (Sahara, Maroc); Imperiul colonial spaniol va

Războiul hispanoPierderea Cubei, a Puerto american (1898): Rico, a Guamului, a criză a conştiinţei Filipinelor în favoarea SUA naţionale în (1898), a Marianelor şi

Spania (1898 şi Carolinci (Pacific) în d d p (ş (deveni el însuşi obiect după); dictatura lui l': ivo: irc: i Ger Puterilor co mai tinere (SUA, Germania) doua Republică din Sanata span\u259?

Spaniolă (1931-1936 lupte în Africa de Vest şi în

/1939): războiul împrejurimi (1975 şi după) civil spaniol Sfârşitul dictaturii lui Franco (1975) _

Japonia: stat imperial Reformele Meiji care s-a modernizat şi (1868-1912) s-a industrializat foarte rapid (din 1868). Cel mai adesea autoritar-militar: politică de cucerire şi de exploatare foarte dură

SUARepublică Război civil parlamentară (1861-1865) prezidenţială.

Puternic indus triaii_zată: _ anexate directă (Hawaii) sau autonomie puternică (Puerto Rico, Filipinclc); dominaţie indirectă prin intervenţii militare („Big Stick") şi putere economică („imperialismul dolarului") Sahalinul sudic (1855-1875 Asia estică (Coreea, (1905-1945); Okinawa Manciuria, China), (1874/79); Kurilele (1875- Asia de sud-est 1945); Formosa, Pcscadores, (indochina, înfrângere în cel Pierderea tuturor cuceririlor de-al doilea război militare, chiar şi a celor Indonezia, Filipinele), Pacificul de la China (1895); Sahalinul sudic, Peninsula Liaotung este arendată (1905); este anexată Coreea (1910); este ocupată Manciuria (1931): al doilea război chino-japonez (1937-1945): al doilea război mondial; Asia de sud-est (1940/1941) Dublul continent american Caraibele; Pacificul în („Manifest Dcstiny"); direcţia Chinei („Open Hawaii (1897); Puerto Rico, Guam, Filipinele de la Spania (1898) mondial -Hiroshima/Nagasaki (1945) făcute în detrimentul URSS (Kurilele, Sahalin): după războiul din Coreea (1950-1953), miracolul economic japonez; dominaţie economică.

„Pierderea" „. _ v, Chinei (1949);

Door"X după cel dc-al Mccarthysm doilea război mondial (până în 1953);

(1945), interese războiul din mondiale: o mare forţă vietnam (1965-dc atracţie pentru 1973): situaţia locuitorii ţărilor internă devine învecinate şi subdezcrjtică voltate ale Amcricn Latine (emigrare legală

sau ilegală în SUA): problema „Chicano"

Filipinele devin independente (1946).

Marile crize diplomatice premergătoare războaielor, 1875-1914

Prescurtări: G. = Germania A. = Anglia F. = Franţa I. = Italia

I.o. = Imperiul otoman

A. U. = Austro-Ungaria

R. = Rusia Be. = Belgia Bu. = Bulgaria

Se. = Serbia

Mu. = Muntcnegru

Ro. = România

Criză/Dată

Mari Puteri angajate

Prilej

Conflict

Aplanare

Urmări

Criza legată de G.

— F.

Perspectiva războiului:

1875: criza vestică înarmarea franceză: articol dintr-un ziar german: „ Război în perspectivă? „

Ameninţare voalată a G. Cu un război preventiv împotriva F.: intervenţie diplomatică a A. Şi R. Pe lângă Berlin: să nu se repete 1871!

G. Cedează în faţa A./R., negând ameninţarea cu un război preventiv împotriva F.

Se constituie constelaţia Puterilor asemănătoare celei din 1914, însă fără alianţe.

Marea criză orientală: 1875-1878: criza din est/sud-est I.o. /A./A. U.

— R.: G. Se află într-o poziţie de mijloc („ cârcotaşul cinstit „) Război Sc. /Mu. Împotriva I.o. (1876): înfrângerea Se.; cel de-al optulea război ruso-turc (1877/1878): San Stefano (1878): ameninţarea unui război A./A. U./I.o.

— R.

Revizuirea prevederilor de la San Stefano de către Congresul de la Berlin (1878)

R. Este obligată să cedeze teren: răcire a relaţiilor cu G.: Dublă

alianţă G./A. U. (1879): sfârşitul epocii în care în Europa nu existau alianţe (după 1856)

Criza bulgară: R., A., A. U., I.o., 1885-1887: G. Criza estică/sud-estică

Uniune Bulgaria/Rumelia Războiul sârbo-bulgar orientală (1885): R. A fost (1885/1886); înfrângerea iniţial de acord cu uniunea, Se.: salvată prin însă împotriva realizării ei intervenţia A. U.

Sub conducerea lui

Battenbcrg

Alcxandcr von Conflictul dintre Se. Şi Bu.

Battenbcrg este înlocuit se înteţeşte: penultima cu Fcrdinand de încercare a G. De a potoli

Saxa-Coburg-Gotha pretenţiile R. În est prin (1887): Bismarck flexibilitate, zădărniceşte războiul preventiv nnpolriv; Treia Republici: paralel cu criza bulgară, se confruntări republicanism ajunge la diverse tensiuni – şovinism („ revanche „) între F.

Şi G.

Putere a lui Bou

—89): rcvanşismul extrem cunoaşte un recul per&zocu două

fronturi împotriva G.

Prima criză G.

— F.a; A. R. Este slăbită de primul marocană: război ruso-japonez 1905/1906: (1904/1905) şi de prima criză vestică revoluţie rusă

(1905/

1907): F. Este izolată pe continent; Entcntc Cordiale A./F. (1904); tulburări interne în Maroc

G. Vrea să spargă Entcnte Cordiale: G. Obţine prin forţă eliberarea lui Delcassc din funcţia de ministru de externe (1905), Conferinţa Algeciras (1906)

G. Este izolată la Conferinţa Algeciras: aranjament asupra Marocului („uşile deschise”), cu compensaţii africane pentru G.

Planuri pentru viitorul război: planul „furişării în vizuină” (1905); Discuţii între generali şi comandamentul general al flotei A./F. (1906 şi după): Entcnte Cordiale este întărită; de acum înainte G. Va fi împotriva conferinţelor internaţionale care să încerce suspendarea conflictelor acute

Criza anexării A. U./G.

— R. Bosniei: 1908/1909; criză cstică/sud-cstică

Revoluţia Junilor turci (1908); sunt anunţate alegeri în I.o.: independenţa Bu.; anexarea Bosniei-Herţcgovina de către A. U. (1908) Puternice proteste ale Se., susţinută la început de către R.: ameninţare a G. Cu război împotriva R. (1909) R. Forţează Se. Să bată în retragere, deoarece era încă prea slabă

din punct de vedere militar pentru un război împotriva G./A. U.

R. Nu mai dorea să abandoneze încă o dată Serbia şi să se retragă

în faţa ameninţării cu război a G.: înarmare puternică a R.: Mişcarea tinerilor bosnieci (1912): atentatul do la Sarajevo (1914) A doua criză marocană: 1911: criză vestică

G.

— F./A. Noi tulburări în Maroc: „marşul către Fes” al francezilor (1911)

Saltul „ panterei „ făcut de A. Se declară în G. Către Agadir: favoarea F.: discursul ameninţare cu război G.

— F. ' de la Mansion Housc al lui Lloyd Gcorgc: G. Se retrage, cu Tripla înţelegere este întărită; prima manifestare a pangcrmanismului, cu o puternică influenţă asupra compensaţii în Congo: politicii externe a G.:

Criză/Dată

Mari Puteri angajate

Prilej

Conflict

Aplanare

Urmări protectorat al F. (+ Spania) asupra Marocului (până în 1956/1958) „ încercuirea „: G. Nu va mai dori să se retragă încă o dată în faţa ameninţărilor de război ale A.: înarmare puternică

Cele două războaie balcanice: criză estică/ sud-estică

A., G., R. Şi A. U.

Războiul pentru Tripoli (1911/1912); înţelegerea Balcanică

Primul război balcanic (1912/1914) înţelegerea Balcanică – I.o.: Turcia este alungată din Europa; Al doilea război balcanic: război Bu.

— Se. /Grecia/Ro. /R. (1913) pentru Macedonia Ultima ocazie în care Se. Şi Grecia sunt întărite funcţionează

(împart Macedonia), Bu.

„Concertul Puterilor”: este foarte slăbită; Tracia conferinţa orientală revine din nou

Io.; masacre în Balcani; tensiunile cresc: „ Consiliul de război „ (8.

XII. 1912) în G.: puternică înarmare militară ambasadorilor Marilor Puteri la Londra: (a doua) Pace de la Bucureşti (1913) Criza din iulie 1914: criză estică/sud-estică şi vestică

A. U., G., R., F., A. Atentatul de la Sarajcvo Escaladarea războaielor Aplanarea eşuează: Izbucnirea războiului 1914: „ locale „ (A. U. Împotriva nici un fel de amânare declaraţii de război ale Se.); război continental a termenului/atenuare Marilor Puteri: A. U. Către (A. U./ G.

— R./F.); război a Ultimatumului Se. (28. VII); G. Către R.

Mondial (intrarea în război austro-ungar la adresa 1. VIII.); G.

Către F. A A.): toate Marile Puteri Serbiei: este imposibilă (3. VIII.); G.

Atinge „localizarea” neutralitatea Bc.; Declaraţia Prăbuşirea definitivă a de război a A. Către G. Concertului Puterilor (4. VIII.): primul război mondial (1914-1918) ale Pcntarhiei se află în război

Indice

Abelard, Pierre 281 Abbas cel Mare 294, 298 AbdulHamidalII-lea373, 375, AbuBakr 189 Adorno, Theodor W. 455 Aetius 145, 147

Alaric 144, 146 Alaud-din 178, 180 Alcibiade 106, 120, 136 Aleksandr Nevski 268 Alexandru cel Mare 49-51, 78, 94, 196, 404, 533 Alexandru I, împărat al Rusiei 397, 418, 431, 541 Alexandru al Il-lea, împărat al Rusiei 430, 432, 456, 542 Alfred cel Mare 228, 252 Aii 295, 561

Alvensleben, Gustav von 438, 441 Alyattes 85, 86 Amenophis al IV-lea (Echnaton) 62,

64, 532 Andric, Ivo 272 Andropov, Iuri V. 510, 569 Annunzio, Gabriele d' 480 Ansprenger, Franz 472 Antigonos 118, 120 Antiochos al IlI-lea 127 Antiochos al IV-lea 118, 120, 135 Antonescu, Ion 494

Antoninus Pius 560 Arafat, Yaser 456 Arendt, Hannah 496 Aristofan 108

Aristotel 108, 114, 116, 189, 287 Arius 138, 140 Arndt, Ernst Moritz 411 Arnaldo da Brescia 274, 281 Arnulf de Carintia 229

Artaxerses I 92 Artaxerses al Il-lea 94 Artevelde, Jakob van 275 Ashikaga 185, 186, 188 Asoka 102, 148, 150 Assurnasirpal II 87 Atatiirk, Kemal374, 481, 482 Attalos al IlI-lea 127, 130 Attila 145, 146, 161, 163, 164 Attlee, Clement 545, 571 August al Il-lea 369, 370 August al IlI-lea de Saxa 369, 370, Aurangzeb 102, 181, 294, 297 Aurelian 141, 143, 560

B

Babeuf, Francois Noel (Grachus)

394, 402, 426, 428 Bach, Johann Sebastian 401 BaiazidI 201

Balfour, Arthur James 456, 481, BarKochba6, 134, 136 Beauharnais, Josephine de 403 Bebel, August 420, 422 Becket, Thomas 248

Beethoven, Ludwig van 401 Benedict dinNursia 224, 535 Beria, Lavrenti 510 Bessos 116, 117 Bethmann Hollweg, Theobald von 452, 476 Bhaibar 179, 181, 195, 294

Index

Bismark, Otto von 440 Blanc, Louis 421 Blanqui, Louis Auguste 421 Blum, Leon 568 Blum, Robert 435 Boccanegra 236 Boleslav I, Chrobry 265 Boleslavalll-lea265 Bolivar, Simon 403, 404, 405

Bonaparte, Louis (fratele lui Napoleon 1)401 Bonifaciu 225

BonifaciualVIII-lea248, 281,282 Boris (Mihail)271, 272 Born, Stephan 437 Brahms, Johannes 401 Brandt, Willy 510, 565 Brejnev, Leonid I. 510, 546, 554, Brun, arhiepiscop de Koln 244 Briining, Heinrich 488, 565 Brussilov, Alexei A. 477 Brutus 131 Buddha44, 68, 100 Bulow, Bernhard von 452, 564 Buonarotti, Filippo Michele 419

Bush, George 526, 572

Caboche, Simon 275, 277 Cade, Jack 280 Caesar, Caius Iulius 141, 143 Caligula 132, 142, 560 Calonne, Charles Alexandre de 384

Calvin, Jean 9, 216, 220, 308,

321, 325, 327, 329 Caprivi, Leo von 564 Caracalla 133, 141, 560

Carlos I (Carol al V-lea) 318, 319,

326, 338, 538 Carnot, Lazare 394

Carol cel Mare 161, 176, 224-227, 229, 235, 237, 240, 244, 246, 250, 262

Carol al II-lea cel Pleşuv 229 Carol al III-lea cel Gros 228 Carol al Vl-lea, rege al Franţei 278 Carol al VH-lea, rege al Franţei 278 Carol I, rege al Angliei 347-349 Carol al II-lea, rege al Angliei 347 Carol al XH-lea, rege al Suediei 362 Carol Martel 103, 535 Carpini, Giovanni dai Piano 196 Carus 143, 560 Cassius Longinus, Caius 131 Castro, Fidel 406, 502, 511 Catilina, Lucius Sergius 129 Cavour, Camillo Benso, conte di 417, Cazimir al III-lea cel Mare, rege al Poloniei 241, 265, 266, 286 Ce acatl topiltzin 208 Cemenko, Konstantin 510, 569 Chamberlain, Joseph 427, 571 Champollion, Jean-Francois 404 ChengHo 170, 173, 183, 289

Clovis (Chlodwig) 221, 224, 564 ChlotaralIV-lea224 Chmielnicki (Hmelniţki), Bogdan 369,

—390 Choresm 197

Chosraw (Chosroes) I 166, 168 Churchill, Winston 544, 571

Claudius 142 Cleopatra 129 Clistene 99

Cobden, Richard 427, 438 ColadiRienzo275, 283 Colbert, Jean-Baptiste 314, 354, 567 Columb, Cristofor 55, 288-291, 377, 448, 526, 538 Commodus 132, 134, 141, 142, 534, 560 Commynes, Philippe de 280

Condorcet, Antoine marchiz de 365 Confucius 44, 69, 70, 99, 100, Conrad I, rege german 243 Conrad al H-lea, rege şi împărat Constantin cel Mare 141, 143, 560 Cortez, Fernando 249, 377

Crassus 129, 131, 534 Cromwell, Oliver347, 349, 387, 540, 557, 570 Curzon, George Nathaniel 478 Cyrus (Kyros) al H-lea 88, 92, 93 Cyrus cel Tânăr 94

D

DamasusI 138, 573

Darius I 44, 86, 93

David75, 76, 78, 79, 135, 136, 138, Dawes, Charles G. 486, 488, 544 Decius 138

Diaz, Bartolomeu289, 291 Diocleţian 140, 141, 143, 167, 168, 534, 560 Disraeli, Benjamin 345, 427, 461, Dmitri Donskoi 268

Dohm, Christian Wilhelm 388,390 Domiţian 132, 560 Dracon 91, 123

Dreyfus, Alfred 456 Dutschke, Rudi 422

E

EduardalIV-lea 569, 570

Engels, Friedrich 344, 368, 419,

420, 421, 422, 428 Erhard, Ludovic 565

Esra 100, 135, 284

Etienne, Marcel 277, 278, 279

Fabius Maximus, Quintus 126 Ferdinand I 549 FerdinandalII-lea351,

563 Filip al Il-lea, rege al Macedoniei 94, 537, 539, 565 Filip al ll-lea August, rege al Franţei Filip al IV-lea cel Frumos, rege al Franţei 248, 258, 281, 282, 565' Filip al Il-lea, rege al Spaniei 327-329, 339, 340, 539 Filip Arabul 143, 546 Filip de Hessa 322.

FiruzŞah 179, 181 Fischer, Fritz463, 486 Fouche, Joseph 398 Franco, Francisco 558 Franke, Wolfgang 443 FranciscI319, 327, 563 Frederic I (Barbarossa) 243, 245,

248, 254, 548, 549 Frederic al Il-lea 356, 358, 548, 549 Frederic al IlI-lea 549 Frederic al V-lea 350, 351 Frederic cel Alb 321 Frederic Wilhelm (Mare Principe) 563 Frederic Wilhelm al IV-lea 435, 549

Fujiwara 185, 188

Gama, Vascoda 179, 181, 288, 289, 291, 293, 295, 297, 308, 448, 538

Index

Gaulle, Charles de 493, 545, 553,

566, 568 Gaumata 93 Genseric 144 Gero 244

GinghisHan 162, 172 Gladstone, William Ewart 427, 571 Goethe, Johann Wolfgang von 13,

307, 401, 525 Gomulka, Wladislaw 510 Gorbaciov, Mihail S. 510, 512, 546,

547, 554, 569 Gorm cel Bătrân 262, 263 Goya, Francisco de 455

Groener, Wilhelm 487 Gustav al II-lea Adolf 329, 350 Gutenberg, Johannes 321 Gyges 85, 87, 89

H

Habermas, Jiirgen 455, 496

Hammurabi 50, 59, 60, 61, 532

Hannibal 125, 126, 149

Harun-al-Raşid 168, 190

Henric I, rege german 54, 230, 243, german 245 Henric al III-lea, împărat german 243,

245, 246, 536 Henric al IV-lea, împărat german 243, Henric al V-lea, împărat german 248 Henric al Vl-lea, împărat german 243, Henric al Vll-lea, împărat german 259 Henric al II-lea, rege al Angliei 252, Henric al III-lea, rege al Angliei 252 Henric al V-lea, rege al Angliei 278 Henric al Vl-lea, rege al Angliei 280 Henric al Vll-lea, rege al Angliei 317 Henric al VIH-lea, rege al Angliei

323, 324 Henric al III-lea, rege al Franţei 333, Henric de Guise 333

Hengist şi Horsa 221 Hermann Billung 244 Herodot75, 92, 106, 109, 125, Herzl, Theodor 456, 459 Hesiod 88 Hindenburg, Paul von 544, 553, Hipparchos 88 Hippias 88, 91 HiramI 76 Hitler, Adolf 459, 480, 485, 488,

556, 564, 565 Hobbes, Thomas 346 Hobsbawm, Eric 427

Hohenlohe Schillingfurst, Chlodwig conte de 452 Holderlin, Friedrich 401

Homer75, 76, 81, 82, 88 Hoorn, conte de 339 Horkheimer, Max 455

Horthy, Miklos 477, 555 Hruşciov. NikitaS. 510, 545, 546, 554, 569 Humboldt, Wilhelm von 401

Index

Hung Hsiu-ch'iian 443 Hus, Jan281, 283, 538

I

Ioana d'Arc 278, 280

Isus 127, 132, 137, 139, 443, IuliusNepos 145, 560 IvanI268, 270

IvanalIII-lea240, 268, 270 IvanalIV-lea270, 539, 568

Jaspers, Karl 43, 99

Justinian 175, 225, 285, 535, 561

K

KankanMusa 203 Kant, Immanuel 401 Kapp, Wolgang 477, 543

Karagheorghe 373 Kennan, George F. 474 Kennedy, JohnF. 545, 546, 572 Kerenski, AleksandrF. 477, 478 Khomeini 508, 528, 550 KublaiHan (Kubilai) 51, 173, 197, Knox, John 324, 325 Knut cel Mare 252, 569

Kornilov, Lavr 477 Kosciuszko, Tadeusz 370 Kotzebue, August von 417

Krupp, Friedrich 366 Kypselos 88, 91

Lafayette, Mărie Joseph marchiz de

Lassalle, Ferdinand 420, 422, 437 Laud, William 346, 348 Lenin, VladimirI. 344, 431, 433, 475, 477-479, 487, 494, 544, 554, 569 LeonI, papă 225 Leonidas 110 Leopold al II-lea, împărat romanogerman 541, 563

Leopold al II-lea, rege al Belgiei 467 Lepidus 129, 131

Lessing, Gotthold Ephraim 390, 401 Liebknecht, Wilhelm 420, 422, 437 Lieselotte din Pfalz 355 Lincoln, Abraham 425, 572 Lloyd George, David 571 Locke, John 346, 360 LotharI 229

Lothar al III-lea de Supplinburg 562 ' Ludovic al XlV-lea, rege al Franţei

355, 360, 362, 364, 383, 462, Ludovic Filip, rege al Franţei 566

Louvois, Francois Michel 354 Lucullus 130 Ludovic de Bavaria 562

Ludovic cel Pios 240 Lugard, Frederick 300 Luther, Martin 308, 320

Luxemburg, Roşa 420

M

Macmillan, Harold 502 Mahmud din Ghasna 178, 180, Malenkov, Gheorghi M. 510, 569 Mandela, Nelson 508, 547

Mansfield, lord 423 Mao Tse Tung 544 Mao-tun 161 Marcus Antonius 534 Marcus Aurelius 560 Mardonios 94 Măria Tudor 324

Mauriciu de Orania 340 Mauriciu de Saxa 334 Maximilian, împărat al Mexicului

438, 440 Maximilian I de Habsburg, împărat

Mazarin, Jules 354, 567 Mazzini, Giuseppe 414, 435 McNeil, W. H.

13 Mendelssohn, Moses 401 Metaxas, Ioannis 490, 551 Methuen311, 360, 365, 378, 380 Metternich, Clemens, prinţ 409 Mieszko I, rege al Poloniei 233, 265, Miltiade 106 Minamoto 185, 188 MithridatealVI-lea

121 MohammedAli299, 301, 373, MohammeddinGhur 169, 178, 180

Mommsen, Theodor 128 Mongke 198 Monroe, James 572

MontezumaalII-lea208, 209 Mozart, Wolfgang Amadeus 401 Munzer, Thomas 320, 322, 324 Mussolini, Benito 484, 545, 551

N

Napoleoni 236, 358, 391, 397, 399, 400, 431, 455, 457, 541, 553, 566, 567

Napoleon al IlI-lea 392, 437, 438, 439, 440, 542, 553, 566

Nasser, Gamal Abdel 502, 549

Nebukadnezar (Nabucodonosor)

Nechao al II-lea 85, 86, 94 Necker, Jacques 384, 567 Nehemia 99

Nehru, Motilal 442 Nemanja, Ştefan 273 Nero 132, 138, 139, 560 Nerva 132, 560 Nicias 110, 111 Nikephoros Phocas 175 Nolte, Ernst 498

O

Octavian Augustus 121, 129, 131, Oda, Nobunaga 186 Oleg 268

Omar 189, 302, 561 Orestes 145

Osman 200, 201, 271, 537 Othman 189, 561 Ottol cel Mare 231, 235, 242-244,

247, 536, 562 Otto al II-lea 562 Otto al IlI-lea 562 OttoalIV-lea 258, 260,537, 562

Papen, Franz von 488, 565

Perdiccas 118, 120

Penele 91, 106, 107, 108, 111

Petain, Philippe 493, 553, 566

Petru cel Mare 297, 337, 339, 341,

359, 361, 431 Picot 374, 481, 482 Pilsudski, Jozef420, 478, 544

Index

PepinalIII-lea225, 226

Pisistrate 88, 91

Pius al IX-lea, papă 435, 573

Pizarro, Francisco 56, 294

Q

Quetzalcoatl 207

Ramses al II-lea 61, 62, 64 Rathenau, Walther 543 Reagan, Ronald 528, 546, 572 Rembrandt 341 Richard I, Inimă de Leu, rege al Angliei 252, 255, 569 Richelieu, Armând Jean, cardinal Robespierre, Maximilien 394, 395 Rohm, Ernst 544 Roland218, 249, 250 Romulus Augustulus 145, 147, Rousseau, Jean-Jacques 386

RudolfldeHabsburg 537, 562 Rudolf al II-lea, împărat romanogerman 351, 563 Rurik239

Saladin 195, 255, 256 Salazar, Antonio de Oliveira 490, Sancho cel Mare 232, 249

SargonI45, 59, 61, 507

Saul 76, 78

Schiller, Fnedrich339, 401

Schleicher, Kurtvon488, 565

Selgiuk 162, 194

Septimius Severus 141, 142, 560

Sigismund de Luxemburg, împărat romano-german 554, 563

Solomon76, 77-79, 135, 137

Solon 88, 91, 99

Spartacus 82, 129-131, 477

Stalin, IosifV. 460, 478-480, 489, 490, 492-495, 497-499, 501, 509, 510, 511, 544, 545, 554, 569

Stanislaus Poniatowski 369, 371

Stein, Karl 400, 411

Sulla, Cornelius 128, 130, 534

Siagrius 221, 224

Sykes 374, 481, 482

Index

Ştefani (cel Sfânt) 231, 233 Ştefan Bâthory, 330, 332

T

Temugin 196, 197

Theodoric (Dietrich von Bern) 221, TheodosiusI 138, 560

Sempronius Gracchus, Tiberius 128 Tilly, Johann Tserclaes 350, 351

TimurLenk7, 160, 162, 165,

—201, 289, 538, 550 Tito, Iosip Broz 502 Titus 132, 560

T.itusLivius 125 Tocqueville, Alexis de 377, 383 Tokugawa, Ieyasu 186, 188, 294, TomislavI 271, 273 Torquemada, Tomaso de 287 Toussaint L'Ouverture, Francois Dominique 403, 404, 406 Toyotomi, Hideyoshi 186

Traian 132, 133, 534, 560 Trygvasson, Olaf 263 Tsu-hsi 442, 444

Tucidide 108, 109, 125 Turgot, Anne Robert Jacques 384, Turner, Frederick W. 70 Tyler. Wat 277-279, 283, 538, 572

Urban al II-lea, papă 254 Una 75

UsmandanFodio 295, 296, 508

Valdus, Petrus (Valdo, Pierre)281, 282

Valens 145, 560

Valentian al ffl-lea 145 „

Vespasian 132, 560

VladimirI 268, 269

Voltaire, Francois Mărie Arouet 385, 390

Walesa, Lech 510, 511, 556 Wallenstein, Albrecht Wenzel 350, Walpole, Robert 360, 571 WangMang 151, 152, 154 Wang-An-Şih 170

Wyclif, John 281, 283, 538 Wilberforce, William423, 424 WilhelmI251, 563 Wilhelm al II-lea 452, 454, 542,

543, 563, 569 Wilhelm al III-lea 347, 355, 362, Windischgrătz, Alfred, prinţ de 435 Witte, Serghei431 Wu-ti 152

Xerxes 109, 110

Zarathustra 43, 533 Zwi, Sabbatai 387, 389 Zwingli, Ulrich320, 333, 334

ECU Cluj-Napoca

LEGPL 200306207

SFÂRŞIT

Document Outline

- Imanuel Geiss
- ISTORIA LUMII